

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1966

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1968

ΠΑΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1906

«ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ» ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ, ΑΓ. ΠΑΥΛΟΥ 25 — ΤΗΛ. 532.895
Μεταλλογραφήματα Κ. Ε. Χαλκιοπούλου, Ἀγ. Μάρκου 14 — Ἀθήναι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Εὐεργέται	ζ'
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1966 - 1968 . .	ζ'
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	η'
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	η'
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	θ'
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ι'
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια' - ιδ'
Ἔκθεσις τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς κατὰ τὸ ἔτος 1966	1 - 4

Α' ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. Ἀνασκαφαὶ ἐν Σέσκλῳ ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη (πίν. 1 - 2)	5 - 7
2. Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου ὑπὸ Παύλου Λαζαρίδη (πίν. 3 - 7)	8 - 23
3. Ἀνασκαφὴ ρωμαϊκοῦ λουτρῶνος παρὰ τὸ Νησι Ἀλεξαν- δρείας ὑπὸ Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου (πίν. 8 - 11) . .	24 - 29
4. Ἀνασκαφαὶ Ναούσης ὑπὸ Φωτίου Μ. Πέτσα (πίν. 12 - 19).	30 - 38
5. Ἀνασκαφὴ Ἀμφιπόλεως ὑπὸ Εὐστ. Στίκα (πίν. 20 - 32).	39 - 46
6. Ἀνασκαφαὶ Ὀκταγώνου Φιλίππων ὑπὸ Στυλιανοῦ Πελε- κανίδη (πίν. 33 - 40)	47 - 58
7. Ἀνασκαφαὶ Ἀβδήρων ὑπὸ Δημ. Λαζαρίδη (πίν. 41 - 64).	59 - 66
8. Ἀνασκαφὴ Μεσημβρίας Θράκης ὑπὸ Ἀνδρέου Βαβρότσα (πίν. 65 - 72).	67 - 70
9. Ἀνασκαφὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ὑπὸ Σωτηρίου Ἰ. Δάκαρη (πίν. 73 - 82)	71 - 84
10. Ἀνασκαφαὶ Κερκύρας ὑπὸ Γεωργίου Σ. Δοντᾶ (πίν. 83 - 85)	85 - 94

11.	Ἀνασκαφὴ Κεφάλου Ἀμβρακικοῦ ὑπὸ Χαρικλείας Μπάρλα (πίν. 86 - 89)	Σελίς 95 - 102
12.	Ἀνασκαφὴ Μυκηνῶν ὑπὸ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ (πίν. 90 - 97).	103 - 114
13.	Ἐρευνα δύο γορτυνιακῶν ἱερῶν ὑπὸ Χρυσούλας Καρδαρᾶ (πίν. 98 - 99).	115 - 118
14.	Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου (πίν. 100 - 114)	119 - 132
15.	Ἀνασκαφαὶ Ἡλίδος ὑπὸ Νικολάου Φ. Γιαλούρη (πίν. 115 - 118).	133 - 134
16.	Ἀνασκαφὴ Θήρας ὑπὸ Νικολάου Ζαφειροπούλου (πίν. 119 - 124)	135 - 138
17.	Ἀνασκαφαὶ Ζάκρου ὑπὸ Νικ. Πλάτωνος (πίν. 125 - 145)	139 - 173
18.	Ἀνασκαφὴ Ἀρχανῶν ὑπὸ Ἰωάννου Ἀ. Σακελλαράκη (πίν. 146 - 154)	174 - 184
19.	Ἀνασκαφὴ θολωτοῦ τάφου Μάλεμε ὑπὸ Κ. Λαβάρρα (πίν. 155 - 161)	185 - 188
20.	Μικραὶ ἀνασκαφαὶ καὶ περισυλλογὴ ἀρχαίων Κρήτης ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου (πίν. 162 - 167)	189 - 193
Β'	Ἀναστήλσεις καὶ συντήρησις μνημείων (πίν. 168 - 185)	194 - 199
	Ἔργασαι συντηρήσεως κινητῶν εὐρημάτων	200
Γ'	Ἔργασαι εἰς Μουσεῖα.	201
Δ'	Ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων	201
Ε'	Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις. Συμμετοχὴ εἰς Συνέδρια	201 - 203
Ζ'	Συνελεύσεις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1966.	204 - 208
Η'	Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1966	209 - 216
Θ'	Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1966	217 - 219
Ι'	Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1966.	220 - 239
ΙΑ'	Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	241 - 248

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ, ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. ΓΟΕΚΟΡΠ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1966 - 1968

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

(† 15 - 1 - 1968)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

(μέχρις 6 - 2 - 1968)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΕΠΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

(† 1 - 10 - 1966)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ

(† 30 - 3 - 1967)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

(μέχρις 6 - 2 - 1968)

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΚΟΡΡΕΣ

(ἀπὸ 8 - 10 - 1966)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΤΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

(ἀπὸ 10 - 4 - 1967)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

(ἀπὸ 6 - 2 - 1968)

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Sir John Davidson Beazley. — 100 Holywell, Oxford, England.

Carl William Blegen. — Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.

Louis Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris XIVe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Oscar Broneer. — Παλαιὰ Κόρινθος.

Ward M. Canaday. — 500 Security Bldg., Toledo 4, Ohio, U.S.A.

William Bell Dinsmoor. — Σουηδίας 54, Ἀθήναι.

Pierre de la Coste-Messelière. — Les Ousches, par Melle, Deux-Sèvres.

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.

Charles H. Morgan. — Amherst College, Amherst, Mass., U.S.A.

† **Martin P. Nilsson.**

† **Σωκράτης Κουγέας.**

Homer Thompson. — Institute for Advanced Study, Princeton, N. J., U.S.A.

Eugene Vanderpool. — Σουηδίας 54, Ἀθήναι.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

- Helmuth Berve.** — Rainweg 9, Hechendorf (Pilsensee).
Veselin Čaikano^vvić. — Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.
Rhys Carpenter. — “Jerry Run”, R. D. 2, Downington, Pa, U.S.A.
John Caskey. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.
Πορφύριος Δίκαιος. — Haig Sreet 5, Λευκωσία, Κύπρος.
Sir John Forsdyke. — 13. Sandringam Road, London, N. W. 11 England.
Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.
Hâmit Zübeyr Kosay. — T. K. Kültür Bakanl^vngi, Ancara, Turquie.
Emil Kunze. — Grosshenelohe Immergrünstrasse 1.
Scarlat Lambrino. — Università di Combra, Portogallo.
Doro Levi. — Ἀμαλίας 56, Ἱταλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Ἀθήναι.
Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.
Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.
Kurt Müller. — Dahlmannstrasse 10, I, Göttingen, Deutschland.
Jeanne Robert. — 31 Av. du Parc Montsouris, Paris, XIVe, France.
Henri - Arnold Seyrig. — Institut Français, B.P, 1424 Beyrouth. Liban.
Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.
Lincoln Mac Veagh. — Casa das Laranjeiros, Estoril, Portugal.
Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin - Lichterfelde, Deutschland.
Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells; Sussex, England.
Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.
-

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

- Pierre Amandry.**— Av. de la Marseillaise 6, Strasbourg, France
Richard David Barnett.— British Museum London, W.C.I.
Henri Ducoux.— 37 avenue de Versailles, Paris, France.
Ernest Jos. Goerlich.— Vienne, III/40, Arsenal, Objekt V III,
Stlege III/8, Autriche.
Βασίλειος Καραγεώργης.— Κυπριακὸν Μουσεῖον Λευκωσίας, Κύπρος.
Karl Kübler.— Linsenbergstrasse 25, Tübingen - Lustnau, Deutsch-
land.
Paul Lemerle.— École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.
Ibraim Noshy.— Egyptian University of Cairo, Egypt.
William Stuart Thompson.— 60 East 42nd St., New York 17,
N.Y. U.S.A.
Iwan Velkoff.— Musée National, Sofia, Bulgarie.
-

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1966

Σημ.— Οί δι' ἄστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι.

1. * Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος	31. Δαλαμάγκας Ἐμμανουήλ
2. Ἀδαμίδης Κωνσταντῖνος	32. Δημαρᾶς Ἰωάννης
3. Ἀλεξανδρῆ Ὀλγα	33. Δημητρακάκης Δημήτρ. Κωνστ.
4. Ἀλεξανδρῆς Κωνσταντῖνος	34. * Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας
5. Ἀλεξίου Στυλιανός	35. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
6. * Ἀλεξόπουλος Θεοφάνης	36. * Διαμαντοπούλου Ἐγνή
7. * Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλας	37. Λοντᾶς Γεώργιος Σπ.
8. * Ἀναγνωστόπουλος Ἰωάννης	38. * Λουκάκη Εὐανθία
9. * Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος	39. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
10. Ἀνδρειωμένου Ἀγγελικὴ	40. Δρανδάκης Νικόλαος
11. Ἀνδρόνικος Ἐμμανουήλ	41. Δροσογιάννη - Κουτσοκώστα Φανή
12. * Ἀντωνιάδης Ἰωάννης	42. * Ἐξαρχος Νικόλαος
13. Βαβρίτσας Ἀνδρέας	43. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
14. * Βαλάσης Θωμᾶς	44. Ζέπος Παναγιώτης
15. * Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.	45. Ζυγαδινός Νικόλαος Ε.
16. Βασιλείου Ἰωάννης	46. Ἡλιόπουλος Γεώργιος
17. * Βασσενχόβεν Λουδοβίκος	47. * Θεοφανείδης Βασίλειος
18. * Βελουδίου Μαρία	48. Θεοχάρη Μαρία
19. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	49. Θεοχάρης Δημήτριος
20. * Βερδελῆς Νικόλαος	50. Θρεψιάδης Ἀντιγόνη
21. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος	51. Ἰακωβίδης Σπυρίδων
22. Βουκίδης Τιμόλεων	52. * Ἰγγλέσης Σωτήριος
23. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	53. Καζαμίας Θωμᾶς
24. Γεωργούλης Κωνσταντῖνος Δ.	54. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
25. Γιαλούρης Νικόλαος	55. * Καλιτσουνάκης Ἰωάννης
26. * Γιαννακόπουλος Γεώργιος	56. Καλλίας Κωνσταντῖνος
27. * Γιαννόπουλος Δημήτριος	57. * Καλλιγᾶς Μαρίνος
28. * Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία	58. Καλλιπολίτης Βασίλειος
29. Δαβάρης Κωνσταντῖνος	59. Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ
30. Δάκαρης Σωτήριος	60. Καλοκύρης Κωνσταντῖνος

61. Καμπίτογλου Ἀλέξανδρος	97. * Κωττάκης Λεωνίδας
62. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης	98. Λαζαρίδης Δημήτριος
63. Κανελλόπουλος Παῦλος	99. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
64. Καπετανόπουλος Ἡλίας	100. * Λάππας Γεώργιος
65. Καραγιωργα Θεοδώρα	101. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
66. * Καραθανάσης Δημήτριος	102. * Μαγιάσης Σωτήριος
67. Καραμανώλη-Σιγανίδου Μαρία	103. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
68. * Καρανδρέας Ἀπόστολος	104. Μακκᾶς Λέων
69. Καρασσος Χρῆστος	105. Μανούσακας Μανοῦσος
70. Καρδαῖ Χρυσούλα	106. * Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
71. * Καρούζος Χρῆστος	107. * Μαντζούφας Γεώργιος
72. * Καρούζου - Παπασπυρίδη Σέμνη	108. * Μαριδάκης Γεώργιος
73. * Κάτσανος Νικόλαος	109. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
74. * Kent John	110. * Μαρκεζίνης Σπυρίδων
75. Κεραμόπουλλος Δημήτριος Ἀ.	111. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
76. Κιουσόπουλος Δημήτριος	112. * Μανρομμάτης Κ. Γ.
77. Κόλιας Γεώργιος	113. * Μανρούλιας Ἰωάννης
78. Κόλλας Περικλῆς	114. * Μέγας Γεώργιος
79. Κολοκοτρώνης Βλαδίμηρος	115. Μερτικόπουλος Θεόδωρος
80. Κονιδάρης Γεράσιμος	116. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
81. * Κοντῆς Ἰωάννης	117. * Μηλιάδης Ἰωάννης
82. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη	118. * Μιράσγετζης Δημοσθένης
83. * Κοντολέων Νικόλαος	119. Μιτσὸς Μάρκελλος
84. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος	120. Μιχελῆς Παναγιώτης
85. Κορρὲς Στυλιανὸς	121. Μόστρας Βασίλειος
86. Κορωναῖος Δημήτριος	122. Μουτσόπουλος Νικόλαος
87. * Κοσμόπουλος Δημήτριος	123. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
88. * Κοτζίᾱς Νικόλαος	124. * Μπακαλάκης Γεώργιος
89. * Κουγέας Σωκράτης	125. Μπάρλα Χαρίκλεια
90. Κουρμούλης Γεώργιος	126. Μπενάκης Λουκᾶς Α.
91. Κριεζῆς Ἀντώνιος	127. Μπίτζιος Κωνσταντῖνος
92. * Κριεζῆς Ἐμμανουήλ	128. Μπόννης Κωνσταντῖνος
93. * Κριμπᾶς Ἡλίας	129. Μπότσαρης Δημήτριος Τ. Ν.
94. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος	130. Μπούρας Χαράλαμπος
95. Κωνσταντινόπουλος Γρηγόριος	131. Μπουφίδης Νικόλαος
96. * Κωνσταντίνου Ἰωάννα	132. Μυλωνᾶς Ἀλέξανδρος

133. * Μυλωνᾶς Γεώργιος	169. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
134. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.	170. Πετράκος Βασίλειος
135. * Νομικὸς Μᾶρκος	171. Πέτσας Φώτιος
136. Νταῆς Ἀστέριος	172. Πλάτων Νικόλαος
137. Ντούμας Χρήστος	173. * Πολίτης Λῖνος Ν.
138. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας	174. * Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
139. Οἰκονομίδου Ἀδαμαντία	175. * Πουλίτσας Παναγιώτης
140. * Ορλάνδος Ἀναστάσιος Κ.	176. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
141. * Πάλλας Δημήτριος	177. * Πουρῆς Μιλτιάδης
142. * Παμπούκας Ἀπόστολος	178. * Πρινάρης Κίμων
143. Πάνζαρης Γεώργιος	179. Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη Εὐαγγελ.
144. * Πανταζόπουλος Νικόλαος	180. * Ρουμπάνης Γεώργιος
145. * Παντελίδης Ἐμμανουήλ	181. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
146. Παντελίδου Μαρία	182. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
147. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιὸς Ἀ.	183. Ρωμιοπούλου Αἰκατερίνη
148. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος Ν.	184. Σακελλαρίου Ἀγνή
149. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς	185. Σακελλαρίου Μ. Β.
150. Παπαδόπουλος Στυλιανὸς	186. Σεργόπουλος Γεώργιος
151. Παπαδοπούλου Φωτεινὴ	187. * Σκάσσης Ἑρρῖκος
152. * Παπαθανασίου Πᾶνος	188. Σολομωνίδης Γεώργιος
153. Παπαθανασόπουλος Γεώργιος	189. Σπυριδάκης Γεώργιος
154. * Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος	190. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης
155. * Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.	191. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης
156. Παπανδρέου Πᾶνος	192. * Σταθάτου Ἑλένη
157. Παπαντωνίου Γεώργιος	193. Σταθάτου Χριστίνα
158. Παπαντωνίου Ροζαλίνδη	194. Σταματᾶκος Ἰωάννης
159. Παπασταύρου Ἰωάννης	195. Στασινοπούλου - Τουλούπα Ἐβη
160. * Παπαστράτος Εὐάγγελος	196. * Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
161. * Παπαστράτος Ἰωάννης	197. * Σταυρόπουλος Φοῖβος
162. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος	198. * Στεργιόπουλος Δημήτριος
163. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος	199. * Στίκας Εὐστάθιος
164. Παρασκευόπουλος Περικλῆς	200. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος
165. * Πελεκάνιδης Στυλιανὸς	201. Σωτηρίου Μαρία
166. Πελεκίδης Χρύσης Εὐστρ.	202. * Τεγοπούλου-Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα
167. Πέππα - Δελμούζου Κωνσταντίνα	203. Τενεκίδης Γεώργιος
168. * Πέππας Ἀριστοτέλης	204. Τζαννετάτος Θησεὺς

205. Τοῦλ Χάρης	215. Φραγκούλης Γεώργιος
206. * Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.	216. Φωκᾶς Δημήτριος
207. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς	217. * Χαρίτος Ἰωάννης
208. Τριανταφυλλόπουλος Ἰωάνν.	218. Χαριτωνίδης Σεραφεῖμ
209. Τσιριντάνης Ἀλέξανδρος	219. * Χατζηδάκης Ἐμμανουήλ
210. Τωμαδάκης Νικόλαος	220. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
211. Φατούρου Κάντω	221. Χατζηνικολάου Ἄννα
212. Φιλιππάκη Βαρβάρα	222. Χρήστου Χρῦσανθος
213. * Φουντούλης Δημήτριος	223. * Χριστόπουλος Μιχαήλ
214. Φραγκιδάκης Ἰωάννης	
-

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΑΥΤΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1966

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι, Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Πρὸ πάσης ἄλλης λογοδοσίας τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας θὰ προτάξῃ καὶ ἐφέτος τὸ μνημόσυνον τῶν κατὰ τὸ 1966 ἐκλιπόντων ἑταίρων καὶ συναγωνιστῶν ἐν τῷ στίβῳ τῆς ἐπιστήμης.

Ἐκ τῶν ξένων αὐτῆς ἑταίρων ἀπώλεσεν ἡ Ἑταιρεία εἰς βαθὺ γῆρας τὸν ἐπίτιμον σύμβουλον αὐτῆς διαπρεπῆ καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Oslo—πρώην Χριστιανίας—Sam Eitrem.

Ὁ καλοκάγαθος Νορβηγὸς σοφὸς ὑπῆρξε σπουδαῖος κλασσικὸς φιλόλογος, βαθὺς μελετητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ τῆς δαιμονολογίας. Ἐδημοσίευσεν μετ' ἄκρας εὐσυνειδησίας πλείστους ἀρχαίους μαγικοὺς παπύρους καὶ πολλὰς περὶ δαιμονολογίας μελέτας, προσφάτως δὲ μόλις καὶ τὴν β' ἔκδοσιν τοῦ λαμπροῦ περὶ τῆς δαιμονολογίας ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἔργου του. Θερμὸς ἐπίσης ὑπῆρξε καὶ ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ Eitrem.

Τῶν Ἑλλήνων νεκρῶν ἑταίρων ἡ χορεία ὑπῆρξε δυστυχῶς πολυάριθμος κατὰ τὸ 1966, καθίσταται δὲ πενθιμωτέρα διὰ τὰς βαθείας πληγὰς τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ὁ θάνατος εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας, πληγὰς, αἵτινες, φεῦ, συνεχίσθησαν ἀπηνεῖς καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος.

Οὕτως, ὅπως αἰφνιδίως, ἐν τῇ ἀκμῇ ἀκόμη τῆς ἡλικίας των

καὶ ἐν πλήρει δράσει, μᾶς ἀφήρπασεν ὁ θάνατος τοὺς ἐφόρους ἀρχαιοτήτων Νικόλ. Βερδελην καὶ Σεραφ. Χαριτωρίδη, τρανὰ δείγματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἱκανότητος τῶν ὁποίων μαρτυροῦσι τοῦ μὲν πρώτου, πλὴν ἄλλων, καὶ αἱ περὶ τοῦ κορινθιακοῦ διόλκου σημαντικαὶ ἔρευναι, τοῦ δὲ δευτέρου πλείονες ἀρχαιολογικαὶ μελέται, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἐκτυπούμενον συμπλήρωμα τοῦ Corpus τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Μυτιλήνης.

Τὴν προσφιλῆ μνήμην τῶν τραγικῶς ἐκλιπόντων δύο τούτων συναδέλφων θέλει τηρήσει ἑσαεὶ ζωηρὰν ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία.

Τριπλοῦν καὶ βαρύτατον ἐπίσης πλήγμα ὑπέστη ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν διὰ τῆς ἀπωλείας τριῶν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων συμβούλων καὶ πολυτίμων συνεργατῶν τῆς : τοῦ Κ. Ρωμαίου, τοῦ Σ. Κουγέα καὶ τοῦ Ἰ. Καλιτσουνάκη.

Ὁ Ρωμαῖος, ἔφορος ἀρχαιοτήτων κατ' ἀρχάς, καθηγητῆς ἔπειτα τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀκαδημαϊκός, ὑπῆρξε διαπρεπέστατος ἀρχαιολόγος, ὅστις ἐποδηγέτησε τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τῶν ὑποδειγματικῶν αὐτοῦ ἀνασκαφῶν, περὶ ὧν ἐδημοσίευσε περισπουδάστους μελέτας, καὶ διὰ τῆς καρποφόρου αὐτοῦ διδασκαλίας.

Οὐδεμία περιοχὴ τῶν γνώσεων καὶ τοῦ πνεύματος ἀφῆκεν ἀδιάφορον τὸν Ρωμαῖον : ἡ τοπογραφία, ἡ ἱστορία, ἡ θρησκευτολογία, ἡ λαογραφία, ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ τέχνη, τῆς ὁποίας ἐθεράπευσεν ὅλους τοὺς κλάδους, ὑπῆρξαν τὰ πεδία τῆς πάντοτε ἀποδοτικῆς του ἀσχολίας.

Διὰ τῶν στοχαστικῶν του καὶ φιλοσοφημένων μελετῶν ἀπέδειξεν ὁ Ρωμαῖος τρανῶς ὅχι μόνον τὴν ὀξεῖαν ἐπιστημονικὴν του κρίσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν βαθεῖαν αἴσθησιν τοῦ ὀραίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὅσον οὐδεὶς ἄλλος Ἕλλην ἀρχαιολόγος ἐνεβάθυνε.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ρωμαίου ἐκλείπει εἰς τῶν τελευταίων ἐκπροσώπων τῆς παρελθούσης ἀρχαιολογικῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία προήγαγε τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογικὰς σπουδὰς καὶ ἐτίμησε διεθνῶς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐξοχος ἐπίσης διδάσκαλος καὶ ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπῆρξε καὶ ὁ Σωκρ. Κουγέας.

Ἐπιστήμων ἐρευνητὴς καὶ ἱστορικὸς μὲ ποικίλα διαφέροντα συνεδέθη ἀνέκαθεν στενότατα πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ μάλιστα τὴν ἐπιγραφικὴν.

Νοῦς ὁξὺς μὲ εὐρυτάτην παιδείαν, ἄνθρωπος σταθερῶς προσηλωμένος εἰς τὰς ἰδεολογικὰς του πεποιθήσεις, ἄκαμπτος ἀγωνιστής, διετέλεσεν ὁ Κουγέας ἐπὶ μακρὰ ἔτη μία μεγάλη μορφή τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ τρίτος τῶν μεγάλων νεκρῶν μας Ἰω. Καλιτσουνάκης ἐκαλλιέργησεν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν ὥς καθηγητὴς εἰς τε τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὸ τοῦ Βερολίνου.

Ὡπλισμένους μὲ βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ μακρὰν διδακτικὴν πεῖραν παρέσχεν ὁ Καλιτσουνάκης διὰ τῶν συγγραμμάτων του μεγάλα δείγματα τῆς τε φιλολογικῆς καὶ τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἐρευνητικότητος καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀκριβολογίας. Ἡ καθαρότης τῆς σκέψεώς του, ἡ σαφήνεια τῶν ἰδεῶν του, ἡ νηφαλιότης του, ὁ πειστικὸς καὶ γαλήνιος λόγος του καὶ τὸ συμβιβαστικόν του ἦθος, θὰ παραμείνουν πάντοτε ζωνρὰ εἰς τὴν μνήμην ὧσων τὸν ἐγνώρισαν.

Ἐθρήνησεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεία τὸν πρόωρον θάνατον δύο τῶν μελῶν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς : τοῦ Δ η μ η τ ρ ί ο υ Δ η μ η τ ρ α κ ά κ η, δικηγόρου καὶ καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, καὶ τοῦ Κ ω ν σ τ. Μ α υ ρ ο μ ά τ η, ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀνδρῶν ἀξιαγάστου ἠθους καὶ εὐθύτητος.

Μεγάλως ἐπίσης ἐλυπήθη ἡ Ἑταιρεία καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτῆς ἐταίρου, ἐπιφανοῦς ναυτικοῦ συγγραφέως καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Δ η μ η τ ρ ί ο υ Φ ω κ ᾱ, τοῦ Συμβούλου τῆς Στρατ. Δικαιοσύνης Κ ί μ ω ν ο ς Π ρ ι ν ά ρ η, τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου Π ε ρ. Π α ρ α σ κ ε υ ο π ο ύ λ ο υ, τοῦ ἀρχιτέκτονος Σ ω τ η ρ ί ο υ Μ α γ ι ά σ η, τοῦ γυμνασιάρχου Κ. Ρ ο ύ ν ι ο υ καὶ

τοῦ δικηγόρου Διονυσίου Διαμαντοπούλου, οἵτινες πάντες μετ' ἐξαιρέτου πάντοτε στοργῆς παρηκολούθησαν τὸ ἔργον μας.

Μεταβαίνοντες ἤδη ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν ἀναφέρομεν ὅτι, εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Συμβούλου τῆς Ἑταιρείας Καλιτσουνάκη δημιουργηθέντος κενοῦ, τὸ Συμβούλιον ἐξέλεξε τὸν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καθηγητὴν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας κ. Στυλ. Κορρέν, πρῶτον ἐπιλαχόντα κατὰ τὰς πέρυσι γενομένας ἀρχαιρεσίας.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ὅπερ διεξήχθη εἰς 20 καὶ 1 μέρη τῆς Ἑλλάδος.

.

[Ἔπεται ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς ὁποίας βλ. τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1966].

.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε Κυρίαι καὶ Κύριοι τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1966. Ἔργον ἐκπροσωποῦν σπουδαίαν ἐκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κατευθύνσεως καὶ ἀντάξιον τῆς ὑπερεκατονταετοῦς ἱστορίας τοῦ Ἰδρύματος.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Α. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΣΕΣΚΛΩ

(Πίν. 1 - 2)

Ἡ συνεχισθεῖσα καὶ ἐφέτος ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῆς ἐκτάσεως τοῦ στρώματος τῆς Προκεραμεικῆς Νεολιθικῆς ἐπ' αὐτῆς καὶ τὴν διευκρίνησιν ζητημάτων, σχετιζομένων μὲ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τῆς ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ τῇ τῆς λεπτομεροῦς τοπογραφικῆς ἀποτυπώσεως τοῦ χώρου, ἡ ὁποία ἐπερατώθη κατὰ τὸ παρὸν ἔτος. Περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ἐγένετο ἐπίσης καὶ συντήρησις τῶν ἀποκαλυφθέντων προγενεστέρως προϊστορικῶν οἰκημάτων.

Εἰς τὰς ἐργασίας ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος ἡ ἀρχαιολόγος κ. Μαρία Θεοχάρη καὶ ἡ φοιτήτρια τῆς Ἀρχαιολογίας δ. Εὐ. Ριζοπούλου, ἐπὶ βραχὺ διάστημα δὲ ἐβοήθησε καὶ ὁ φοιτητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Π. Πάντος.

Ι. Λείψανα τῆς Προκεραμεικῆς Νεολιθικῆς ἐπεσημάνθησαν τὸ πρῶτον ἐφέτος εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς ἀκροπόλεως καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸν χώρον, ὅπου ἐν τῷ τοπογραφικῷ σχεδίῳ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ (Δ - Σ, πίν. III, τετράγωνον Η 2) δεικνύται κενόν τι. Μεγάλῃ τάφρῳ ἀνασκαφεῖσα κατὰ μῆκος τῆς ἀκροπόλεως ἀπεκάλυψεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ εἰς βάθος τριῶν περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ὄρυγμα ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ μόνον «μικρολιθικὰ» λίθινα ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου καὶ ὁστ' αὖ ζῶων εὐρέθησαν, οὐδὲν δὲ ἔχνος κεραμεικῆς. Διαταραχαὶ τῆς ἐπιχώσεως εἰς βάθος, γινόμεναι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Διμηνίου, ἐδυσχέραναν τὴν ἐργασίαν καὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ ὀρύγματος κατὰ τὸ παρὸν. Ἡ ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ ἐπὶ χώσις ἀπετελεῖτο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ τεφρῶν χωμάτων καὶ λεπτῶν τεμαχίων ἀνθρώκων - λειψάνων προφανῶς καταστραφείσης καλύβης ἐκ χόρτων καὶ κλάδων.

Τῆς αὐτῆς ἐποχῆς στρῶμα ἀνεσκάφη δοκιμαστικῶς καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς ἀκροπόλεως (Τομεὺς Θ), ὅπου ἐπεχειρήθη στρωματογραφικὴ τομή. Ἡ διαδοχὴ τῶν στρωμάτων εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἦτο μᾶλλον ὁμαλὴ (Προκεραμεικὴ - Ἀρχαιότερα Νεολιθικὴ Ι κλπ.).

Τῆς Μέσης Νεολιθικῆς (ἦτοι τοῦ ἄλλοτε λεγομένου «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου» ἢ «Ἀρχαιότερας Νεολιθικῆς») ἀνεφάνησαν λίαν ἐνδιαφέροντα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης μεγάλῃς τάφρου (Τάφρος II) καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτῆς τμήμα. Τὰ παλαιότερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως εἰς τὸ τμήμα αὐτὸ δὲν ἀνεσκάφησαν εἰς βάθος.

Ὁ κύριος τομεὺς τῶν ἀνασκαφῶν περιορίσθη εἰς τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως καὶ δὴ εἰς τὸν χώρον, ὅπου κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ (Δ - Σ, ἔ. ἀ. τετράγωνα Η 1 καὶ 2) δηλοῦνται οἰκήματα τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς. Σκοπὸς ἡμῶν ἦτο νὰ μελετήσωμεν τὴν στρωματογραφίαν τῆς Λιθοχάλκου Περιόδου καὶ νὰ ἐλέγξωμεν τὴν ὑπαρξίν φάσεων καὶ ὑποπεριόδων. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβη λίαν ἀποδοτικὴ καὶ διδακτικὴ συνάμα, διότι ἐξ αὐτῆς ἐδείχθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλου πάχους ἐπιχώσεως τῆς Περιόδου τοῦ Ραχμανίου (τῆς κατ' ἐξοχὴν «Λιθοχάλκου») καὶ ἐμελετήθησαν τρεῖς φάσεις αὐτῆς.

Ἐπάλληλοι στρώσεις διαπέδων καὶ διαδοχικαὶ ἐστίαι μονίμου μορφῆς (ἀποτελούμεναι ἐκ παχειῶν στρώσεων πηλοῦ ἐπὶ ὑποστρώματος ἐκ χαλίκων ἢ μικρῶν λίθων, κυκλικαὶ δὲ τὸ σχῆμα) ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν ὡς ἀπεκαλύπτοντο. Ἐκ τῆς μελέτης τῆς κεραμεικῆς, ἡ ὁποία δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι, ἐλπίζεται ὅτι θὰ συναχθοῦν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα πορίσματα περὶ τῆς Περιόδου αὐτῆς ἐν Σέσκλφ.

Περαιτέρω, ἀνεσκάφη πρὸς τὰ ΒΑ. ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ ἀποκαλυφθεῖσα Οἰκία 31, τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, τὰ λείψανα τῆς ὁποίας, ἐπιχωσθέντα, εἶχον σχεδὸν ἐξαφανισθῇ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀνατολικώτερον κειμένη Οἰκία 33 τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς. Τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ οἰκήματος ἀπεκαλύφθη πληρέστερον ὁ μὴ δηλούμενος εἰς τὸ παλαιὸν σχέδιον ἀνατολικὸς τοῖχος (πίν. 1α).

Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου ἀπησχολήθημεν εἰς τὴν συντήρησιν παλαιότερον ἀποκαλυφθέντων οἰκημάτων, ἅτινα εἶχον ὑποστῆ φθορὰς, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τὴν συντήρησιν καταπεσόντων τμημάτων τῆς λιθίνης κρηπίδος τοῦ «μεγαροειδοῦς» οἰκήματος 7 - 8 - 9 (Δ - Σ, πίν. III) (πίν. 1β). Τέλος σημαντικὸν μέρος τοῦ χρόνου διετέθη εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τοπογραφικοῦ σχεδίου τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ περὶ αὐτὴν χώρου.

II. Τὰ κινητὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν καὶ ἐφέτος ἀφθονα καὶ ἐνδιαφέροντα, καίτοι ἡ προσοχὴ ἡμῶν ἐστράφη μᾶλλον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς διευκρινήσεως ἀρχιτεκτονικῶν προβλημάτων, διὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀνασκαφῶν, ἡ ὁποία ἐλπίζεται ὅτι θὰ περατωθῇ συντόμως.

Ἐκ τῆς προκεραμεικῆς ἐπιχώσεως προέρχονται κυρίως «μικρολιθικά» ἐργαλεῖα ἐκ πυρίτου καὶ σπανιώτερον ὀψιανοῦ (πίν. 2α, ἄνω), δύο λίθινα «ἐνῶτια», ἐξ ὧν εἰκονίζεται τὸ ἓν (πίν. 2α, κάτω), τμήματα «ἀξινῶν» ἐκ πρᾶσινου λίθου, δισκάριον λίθινον καὶ περίαπτον (;) κ.ἄ. Ἰδιαίτερος σημαντικὰ ἦσαν λείψανα ἀπηνθρακωμένων καρπῶν ἐκ τοῦ στρώματος αὐτοῦ (διακρίνεται μεταξὺ αὐτῶν σῖτος καὶ ὄσπρια), ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπίσης συνελέγησαν δείγματα ἀνθρακος καὶ ἀπηνθρακωμένου ξύλου. Ἀφθονα ἦσαν ἐπίσης τὰ ὅσα ζῶων, ἐξ ὧν ἐλάχιστα ἔφερον ἵχνη κατεργασίας.

Τῆς Μέσης Νεολιθικῆς εὐρέθῃ ἀξιόλογος ἀριθμὸς μικρῶν ἀξινῶν, λεπίδων ὀψιανοῦ, μυλολίθων καὶ τριπτήρων, ἄφθονα δὲ ἐπίσης ὑπῆρξαν ὅμοια εὐρήματα τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς καὶ δὴ τῆς Περιόδου τοῦ Ραχμανίου, τῆς ὁποίας ἀνεσκάφη ἐπίχωσις εἰς σημαντικὴν ἔκτασιν.

Ἡ κεραμεικὴ καὶ ἐφέτος ἦτο ἄφθονος· σχετικῶς ὅμως σπάνια ὑπῆρξαν τὰ λείψανα τῆς μονοχρώμου κεραμεικῆς τῆς ἀρχαιοτάτης νεολιθικῆς φάσεως καὶ τῆς ἐπομένης περιόδου τῶν «πρωίμων γραπτῶν», ἐπειδὴ δὲν ἀνεσκάφησαν ἐφέτος εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν στρώματα τῶν φάσεων αὐτῶν.

Ἡ κεραμεικὴ τῆς Μέσης Νεολιθικῆς εἶναι ἐνδιαφέρουσα, κυρίως ἐπειδὴ περιλαμβάνει δείγματα τῆς πρωιμωτάτης φάσεως, ἥτοι τοῦ λεγομένου ρυθμοῦ «Solid - Style» (τῶν WACE - THOMPSON) καὶ μάλιστα εἰς ἀπομιμήσεις ἐντοπίας.

Ὁ μέγας ὄγκος τῆς κεραμεικῆς ἀνάγεται εἰς τὴν φάσιν τοῦ Ραχμανίου, περιλαμβάνει δὲ κυρίως μονόχρωμα ἀγγεῖα, ὧν ἐλάχιστα συνεπληρώθησαν (πίν. 2β) καὶ ὀλίγα ἄλλὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῆς κατηγορίας «Crusted Ware».

Ἡ μελέτη τοῦ πλουσίου αὐτοῦ ὕλικου δὲν ἐπερατώθη, ἐλλείψει χρόνου, ἐλπίζεται ὅμως ὅτι θὰ συντελεσθῇ συντόμως καὶ ὅτι θ' ἀποδώσῃ χρήσιμα πορίσματα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κεραμεικῆς εἰς μίαν καιρίαν φάσιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου.

2. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

(Πίν. 3 - 7)

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀπὸ τοῦ 1960 ἐρευνωμένου μεγάλου κτίσματος εἰς Νέαν Ἀγχίαλον ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας Πυράσου ἐγένετο καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1966 ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος (ΠΑΕ 1965, σ. 10-23).

Σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος, κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ κ. Ἀνδρέας Γαβρίλης, ἐν συνεχείᾳ δὲ αἱ ἀρχαιολόγοι δ. Αἰκατερίνη Παπαζαφείρη καὶ κ. Μαρία Λάζαρη-Εὐστρατοπούλου, ὑπῆρξεν ἡ εἰς βάθος διερεύνησις τοῦ αἰθρίου τοῦ ἀνασκαπτομένου κτηρίου καὶ κυρίως τῆς ΝΑ. γωνίας αὐτοῦ. Εἰς τὴν παρατιθεμένην συνολικὴν κάτοψιν (εἰκ. 1) ὁ ἐρευνηθεὶς χῶρος καθορίζεται διὰ τῶν σημείων ΤΨ2, ΤΨ1, Λ1 καὶ Λ3.

Παραλλήλως πρὸς τὸ κύριον ἔργον τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρέυνης ἐγένοντο καὶ τὰ ἑξῆς :

α) συντήρησις καὶ στερέωσις τῶν ἐρειπίων τῶν ἀνεσκαμμένων παλααιο-χριστιανικῶν βασιλικῶν καὶ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ μεγάρου καὶ β) περισυλλογὴ καὶ συγκόλλησις πολυαρίθμων μαρμαρίνων μελῶν, κατεσπαρμένων εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον ἢ ἀποκειμένων ἐν τῇ «ἀποθήκῃ». Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρέυνης θὰ δοθῶσι λεπτομερειακὰ στοιχεῖα καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ἐργασιῶν (Τὸ Ἔργον 1966, σ. 5-12, εἰκ. 1-10).

Ἐν τῇ ἐκθέσει ἀκολουθεῖται ἡ ἑξῆς σειρὰ :

Α' Κυκλικὸς λουτρών.

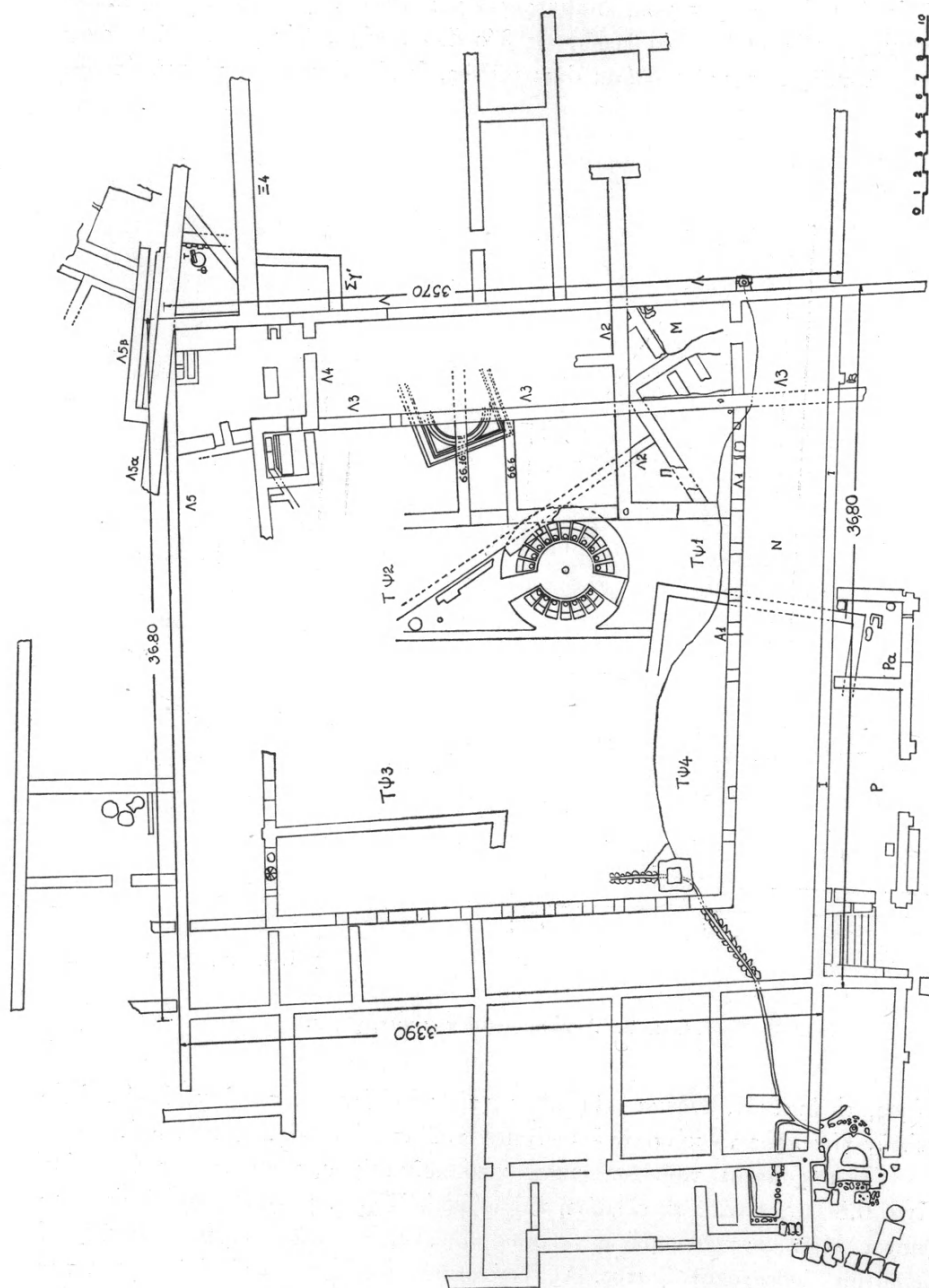
Β' Ψηφιδωτὸν δάπεδον.

Γ' Εὐρήματα Τομέως Π.

Δ' Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων καὶ κινητὰ εὐρήματα.

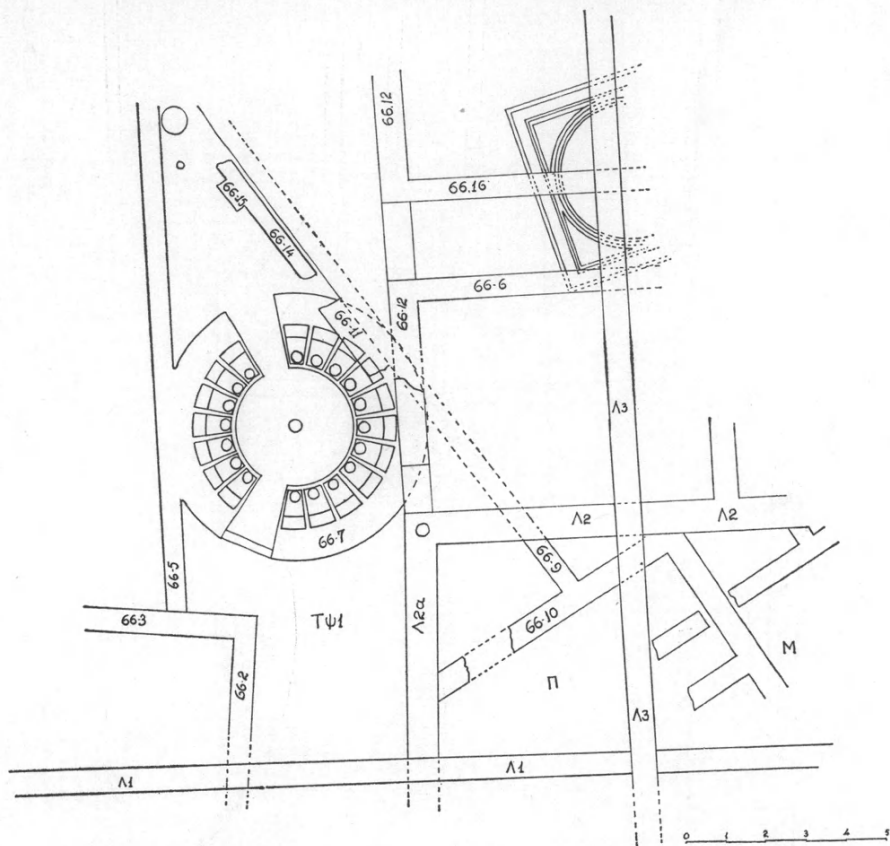
Ε' Ἐργασίαι συντηρήσεως μνημείων καὶ συγκολλήσεως γλυπτῶν.

Α' Κ υ κ λ ι κ ὸ ς λ ο υ τ ρ ὶ ὦ ν. Τὸ σημαντικώτερον τῶν εὐρημάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφικῆς ἐρέυνης εἶναι ἀναμφιβόλως περίκεντρον κτίσμα, ἀποκαλυφθὲν εἰς βάθος 2.68 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, παρὰ τὴν γωνίαν τῶν τοίχων Λ2 καὶ Λ2α (εἰκ. 1 καὶ 2). Ἐκ τῆς διατάξεως τῶν μερῶν αὐτοῦ, τοῦ σχήματός του, τῆς κατασκευῆς του καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων, τὰ ὅποια θὰ ἐκτεθῶσι κατωτέρω, συνάγεται ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα ἀνήκει εἰς τὴν γνωστὴν κατηγορίαν τῶν κυκλικῶν λουτρῶν, πλεῖστα παραδείγματα τῶν ὁποίων ἦλθον εἰς φῶς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλαχοῦ (René Ginouvès, L'établissement thermal de Gortys d'Arcadie, Paris 1959, καὶ Balaneutiké, Paris 1962, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία). Τὸ κτίσμα,

Είχ. 1. Συνολική κάτοπις τοῦ ἀνασκαπτομένου κτίσματος ἐν Νέῃ Ἀγχιάλῳ.

τοῦ ὁποίου ἡ μὲν ἐξωτερικὴ διάμετρος εἶναι 6.80 μ. ἡ δὲ ἐσωτερικὴ 2.75 - 2.89 μ., χωρίζεται διὰ δύο θυρῶν εἰς δύο ἄνισα μέρη. Δέκα ὀκτὼ (18) σκαφωτοὶ λουτήρες, τοποθετημένοι ἀκτινοειδῶς, ἑπτὰ (7) μὲν εἰς τὸ μικρότερον

Εἰκ. 2. Λεπτομέρεια τῆς κατόψεως.

μέρος, τὸ δυτικόν, ἔνδεκα (11) δὲ εἰς τὸ μεγαλύτερον, τὸ ἀνατολικόν, ἀποτελοῦν τὴν πρὸς τὸ κέντρον ἐπιφάνειαν τοῦ κτηρίου (εἰκ. 2, πίν. 3α).

Ἡ τοιχοποιία τοῦ ἐξωτερικοῦ κυκλικοῦ τοίχου, τὸ πλάτος τοῦ ὁποίου εἶναι 0.80 μ., εἶναι ἐπιμελημένη καὶ ἰσχυρά. Ἔχουν χρησιμοποιηθῇ ἀκατέργαστοι λίθοι, πεπλατυσμένης κυρίως μορφῆς, οἱ ὅποιοι ἔχουν συνδεθῇ δι' ἀφθόνου ἀσβεστοκονιάματος. Αἱ ἐξωτερικαὶ καὶ ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τοῦ τοίχου εἶχον καλυφθῇ δι' ἰσχυροτάτου ὑδραυλικοῦ κονιάματος (κορασανίου),

πάχους 0.04 μ., μέρος τοῦ ὁποίου διεσώθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος, τὴν ὁποίαν ἐκάλυπεν ὁ μεταγενεστέρως κτισθεὶς ἐκεῖ τοῖχος 66-11 (εἰκ. 2, πίν. 3β).

Οὗτος κατέστρεψε, μάλιστα, καὶ τέσσαρας λουτήρας τῆς πλευρᾶς ταύτης, κατὰ τὴν κατασκευὴν του (πίν. 3β).

Ὁ λουτρὼν ἐκαλύπτετο διὰ θόλου, τὸν ὁποῖον ἐξωτερικῶς ἐστέγαζον μεγάλοι κέραμοι. Τοῦτο εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας, καθ' ὅσον περισυνελέγη καὶ ἐντὸς τοῦ κυκλικοῦ χώρου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, κυρίως πρὸς Βορρᾶν, μέγας ἀριθμὸς πλίνθων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τμήματα συμπαγῆ τοῦ θόλου, ἀποτελούμενα ἐκ μεγάλων πλίνθων, διαστάσεων $0.44 \times 0.25 \times 0.075$ μ., καμπύλων, ἀρίστης κατασκευῆς, μὲ λοξότητον τὴν πρὸς τὰ ἔσω στενὴν πλευράν, ὥστε διὰ τῆς ἐπαλλήλου τοποθετήσεώς των νὰ σχηματίζεται ἡ καμπύλη τοῦ θόλου.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ λουτρῶνος ἔφερε καὶ ἔγχρωμον διάκοσμον, ὡς συνάγεται ἐκ τεμαχίων ἐπιχρίσματος (στούκου) λεῖου καὶ στιλπνοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων διατηρεῖται εἰσέτι, ἄλλοῦ μὲν ἐρυθρόν, ἄλλοῦ δὲ λευκόν, χρῶμα.

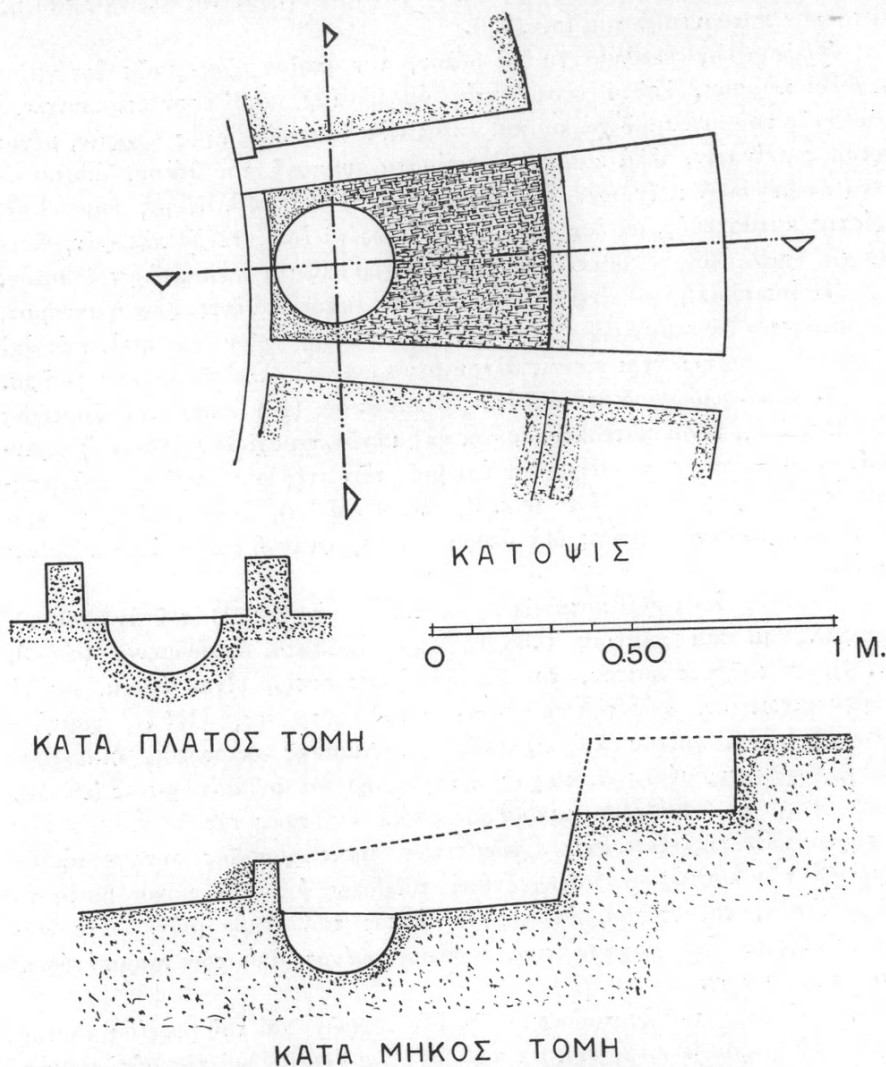
Οἱ ἀκτινοειδῶς διατεταγμένοι δέκα ὀκτὼ (18) σκαφωτοὶ λουτήρες (εἰκ. 2 καὶ 3), εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ μικρῶν τεμαχίων πλίνθων ἢ θραυσμάτων κεράμων, τοποθετημένων ἐπὶ μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν, «κολυμπητῶν» εἰς ἰσχυρὸν «κορασάνι» (εἰκ. 3, πίν. 4 καὶ 5α), ὅλαι δὲ αἱ ἐπιφάνειαι εἶναι ἐπικεχρισμέναι ὁμοίως διὰ «κορασανίου», ὥστε ἡ στεγανότης νὰ εἶναι τελεία.

Ἐκαστος λουτὴρ ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν: 1) τοῦ ἀναβαθμοῦ, ὕψους 0.22 μ. καὶ πλάτους 0.33 μ., ὅπου ἐκάθητο ὁ λουόμενος (εἰκ. 3, πίν. 4). 2) τοῦ πατώματος, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ εἶναι ὁμοία, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, πρὸς τὴν τοῦ δαπέδου τοῦ λουτρῶνος, ἀλλ' εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον ἐκείνου καὶ 3) μιᾶς ἡμισφαιρικῆς κοιλότητος, διαμέτρου 0.30 μ., σχηματιζομένης εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον τοῦ πατώματος (εἰκ. 3). Σημειοῦται, ὅτι ὑπάρχουν μικραὶ διαφοραὶ ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις τῶν λουτήρων. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἰχνῶν τινων τῆς τοιχοποιίας συνάγεται, ὅτι οἱ μεταξὺ τῶν λουτήρων διαχωριστικοὶ τοιχίσκοι ὕψουντο μόνον κατὰ τὸ τμήμα αὐτῶν, τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ πλάτος τῶν ἀναβαθμῶν, ὥστε ἕκαστος λουόμενος ἦτο τρόπον τινὰ ἀπομεμονωμένος ἀπὸ τῶν παραπλεύρων αὐτοῦ καθημένων.

Τὸ δάπεδον τοῦ λουτρῶνος, τῶν δύο θυρῶν καὶ τοῦ βορείως τούτου τριγωνικοῦ χώρου (εἰκ. 2, πίν. 3α καὶ 5α) εἶναι ἐνιαῖον καὶ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς, ἥτοι ἐκ μικρῶν τεμαχίων κεράμων, τοποθετημένων ὀρθίως, ἐπὶ μιᾶς δηλαδὴ τῶν στενῶν πλευρῶν αὐτῶν, καὶ «κολυμπητῶν» εἰς ἰσχυρὸν «κορασάνι», ὡς ἀκριβῶς εἶναι καὶ τὰ πατώματα τῶν 18 λουτήρων (opus incertum). Τοιαύτης κατασκευῆς πατώματα, ὡς ἐξασφαλίζοντα μεγίστην

στεγανότητα, ἐχρησιμοποιοῦντο συνήθως εἰς κτήρια, ὅπου ἐγένετο μεγάλη χρῆσις ὑδάτων, ὡς π.χ. εἰς τὰ λουτρά.

Εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν κτίσμα παρουσιάζεται ἐν στοιχείῳ, τὸ ὁποῖον

Εἰκ. 3. Οἱ λουτήρες. Λεπτομέρειαι.

ἐλλείπει ἐκ τῶν ἄλλων ὁμοίων γνωστῶν παραδειγμάτων. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ὑπόγειον σύστημα ἀποχετεύσεως. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ κυκλικοῦ πατώματος

(εἰκ. 2, πίν. 3α) ἀνοίγεται κατακορύφως στρογγύλη ὀπή, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔχει τοποθετηθῇ πήλινος σωλήν, ὕψους 0.43 μ. καὶ διαμέτρου 0.29 μ. Ἀπὸ τῆς πρὸς Νότον πλευρᾷ τοῦ κυλίνδρου τούτου ἐκκινεῖ ὀριζοντίως ἕτερος πήλινος σωλήν, διαμέτρου 0.21 μ., μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ὁ ὀριζόντιος οὗτος σωλήν εἶναι τοποθετημένος κατὰ 0.14 μ. χαμηλότερον τοῦ στομίου τοῦ κατακορύφου σωλήνος, κατὰ 0.06 μ. δὲ ὑψηλότερον τοῦ πυθμένος αὐτοῦ, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποστράγγις καὶ ὁ καθαρισμός.

Ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἐπιτυγχάνηται ταχεῖα ἀποχέτευσις τῶν πολλῶν, ὡς φαίνεται, ὑδάτων τοῦ λουτρῶνος, τὸ δάπεδον αὐτοῦ ὡς καὶ τὸ τοῦ βορείως εὗρισκομένου τριγωνικοῦ χώρου (εἰκ. 2, πίν. 3α) ἔχουν ἰσχυροτάτην κλίσιν πρὸς τὸν ἐν τῷ κέντρῳ σωλήνα. Ἡ κλίσις αὕτη ἀπὸ μὲν τῶν κατωφλίων τῶν δύο θυρῶν πρὸς τὸ κέντρον εἶναι 0.38 μ., ἀπὸ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ πρὸς Βορρᾶν τριγωνικοῦ χώρου ὁμοίως πρὸς τὸ κέντρον ἀνέρχεται εἰς 0.60 μ.

Αἱ δύο θύραι τοῦ λουτρῶνος δὲν εἶναι τοποθετημέναι εἰς τὸν ἄξονα αὐτοῦ. Τοῦτο, ὡς γνωστόν, ἐγένετο πρὸς ἀποφυγὴν δημιουργίας ἰσχυροῦ ρεύματος ἄερος. Ἡ πρὸς Νότον θύρα εἶχεν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς πλευρὰν (μήκους 1.25 μ.) μονόλιθον, πιθανῶς μαρμαρίνον, κατώφλιον, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῆς κατ' εὐθείαν γραμμὴν διακοπῆς τοῦ δαπέδου αὐτῆς (εἰκ. 2, πίν. 5α).

Ὁ νοτίως τοῦ κυκλικοῦ λουτρῶνος χώρος ἀρχικῶς ἦτο ἐλεύθερος, δὲν ὑπῆρχον δηλαδὴ οἱ τοῖχοι 66-2, 66-3, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς μεταγενεστέραν οἰκοδομικὴν περίοδον (εἰκ. 2). Ὁ χώρος οὗτος ἦτο ἐστρωμένος διὰ δαπέδου λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς, ἐκ θαλασσίου χάλικος, στρογγύλου, μικρῶν διαστάσεων μετὰ συνδετικοῦ μείγματος περιέχοντος θηραϊκὴν γῆν (πορσελάνην).

Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βορείως τοῦ λουτρῶνος τριγωνικοῦ χώρου ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα κυκλικῆς ἐστίας, ἐκτισμένης μεταγενεστέρως ἐπὶ τοῦ ἐκ κεράμων δαπέδου (εἰκ. 2, πίν. 5β). Ἡ τοιχοποιία αὐτῆς εἶναι ἄνευ ἐνδιαφέροντος, ἐκ μικρῶν λίθων καὶ πλίνθων. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων φέρουν ἐπίχρισμα ἐκ πηλοῦ εἰς δὲ τὸ πάτωμα ἔχουν χρησιμοποιηθῇ δύο μεγάλοι στρωτῆρες κέραμοι, πλάτους 0.42 μ. ἑκάστη.

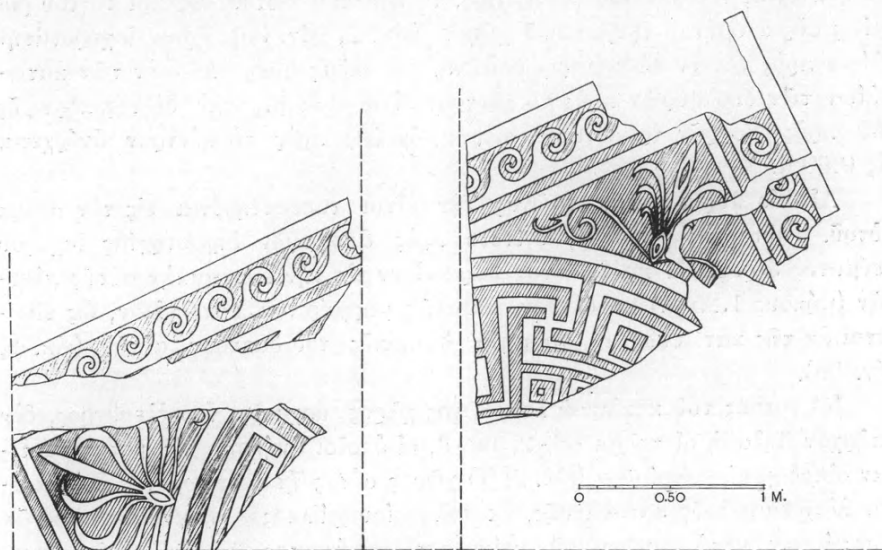
Ἀπὸ Δυσμῶν τὸ κυκλικὸν κτίσμα ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ τοίχου 66-5, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐνσωματωμένον (εἰκ. 2). Διὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς ὁμῶς διαμόρφωσιν τοῦ ἀρχικοῦ χώρου δὲν δύναται πρὸς τὸ παρὸν νὰ γίνῃ λόγος, ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀλλοιώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον εἰς αὐτὸν αἱ μεταγενέστεραι ἐπάλληλοι κατασκευαί.

Ἐκ τοῦ παχέος στρώματος (ὕψους 0.08 - 0.10 μ.) καταλοίπων πυρὸς

καὶ καύσεως ἀμέσως ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ συμπεραίνεται ὅτι εἰς πυρκαϊὰν ὀφείλεται ἡ καταστροφή τοῦ λουτρῶνος.

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα εἶναι πληροφορικὰ στοιχεῖα, ἀποβλέποντα εἰς τὸ νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστην νὰ ἐννοήσῃ τὰ ἀποκαλυφθέντα μέρη τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος. Ὡς εἶναι φυσικόν, ἡ πλήρης ἐρμηνεῖα καὶ μελέτη αὐτοῦ θὰ ἐπακολουθήσῃ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐκ τῶν ὀλίγων κινητῶν εὐρημάτων καὶ ἐκ τῆς προχείρου συγκρίσεως τοῦ ἀποκαλυφθέντος κυκλικοῦ κτίσματος πρὸς ἕτερα ὁμοίου σχεδίου καὶ

Εἰκ. 4. Σχεδιαστικὴ ἀποτύπωσις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ὡς ἔχει.

προορισμοῦ, εὑρεθέντα καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὡς π.χ. εἰς Γόρτυνα, Ἐλευσίνα, Ἐρέτριαν, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ὡς π.χ. εἰς Αἴγυπτον, Ἰταλίαν κ. ἄ. (R. GINOUVÈS, ἔ. ἄ.), δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς πιθανώτερος χρόνος κατασκευῆς του οἱ δύο τελευταῖοι π. Χ. αἰῶνες.

Β' Ψηφιδωτὸν δάπεδον. Τὸ δεύτερον σημαντικὸν εὑρημα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι μέρος ψηφιδωτοῦ δαπέδου, εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ ἐρευνηθέντος χώρου, ἔνθα οἱ τοῖχοι 66-16, 66-6 καὶ Λ3 (εἰκ. 2, πίν. 6β). Τοῦτο εὐρέθη εἰς βάθος 2.37 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, δηλαδὴ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον μὲ τὸ τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος. Τὸ ψηφιδωτὸν εἶναι σαφῶς παλαιότερον τῶν τοίχων 66-16, 66-6 καὶ Λ3, ἐκ τῶν ὁποίων

οἱ μὲν δύο πρῶτοι τὸ κατέστρεψαν, ὅτε κατεσκευάσθησαν, ὁ δὲ τρίτος εἶναι θεμελιωμένος κατὰ 0.70 μ. ὑψηλότερον τούτου (εἰκ. 2, πίν. 6β). Ἀνῆκεν ἐπομένως τὸ δάπεδον τοῦτο εἰς κτήριον, τὸ ὁποῖον προηγήθη κατὰ 2 ἢ 3 οἰκοδομικὰς περιόδους τοῦ κτηρίου, εἰς ὃ ἀνήκει τὸ αἶθριον (εἰκ. 1).

Κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ, τὸ ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὸν τοῖχον Λ3, δὲν ἀνεσκάφη ἐφέτος. Τὰ θέματα τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι τὰ ἐξῆς (εἰκ. 4): τετράγωνον πλαίσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ σχηματίζεται τὸ κυματοειδὲς θέμα, τὸ γνωστὸν ὡς «τρέχων κύων»· ἐντὸς τοῦ τετραγώνου πλαίσιου ἐγγράφεται κύκλος, ἐκ διπλοῦ μαιάνδρου, εἰς τὰ γωνιαῖα δὲ διαμερίσματα ἀνὰ ἓν μέγα ἀνθέμον. Τὰ κύρια χρώματα τῶν ψηφίδων εἶναι τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν. Μία ὅμως ταινία εἰς τὸ τετράγωνον πλαίσιον ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν σειρῶν ψηφίδων ἐκ πηλοῦ, εἰς τὴν ἀπόχρωσιν τῆς κεράμου.

Τὸ τετράγωνον πλαίσιον τοῦ ψηφιδωτοῦ περιβάλλεται ὑπὸ ἑτέρου πλαίσιου, πλάτους 0.90 μ., τῆς ἰδίας κατασκευῆς καὶ ἐμφανίσεως πρὸς τὸ περιγραφρὸν ἥδη δάπεδον, ἐκ θραυσμάτων κεράμου, τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος. Ἡ θέσις, ἡ τεχνικὴ καὶ τὰ θέματα τοῦ περιγραφέντος ψηφιδωτοῦ ὁδηγοῦν εἰς χρονικὴν περίοδον, μὴ ἀπέχουσαν καὶ πολλὴ τῆς περιόδου καθ' ἣν κατεσκευάσθη ὁ λουτρῶν.

Γ' Εὐρεήματα Τομέως Π. Εἰς τὸν χώρον τοῦ Τομέως Π, τὸν περιλαμβανόμενον μεταξὺ τῶν τοίχων: Λ2, Λ2α Λ1 καὶ Λ3 (εἰκ. 1 καὶ 2) εὐρέθησαν, εἰς βάθος 3.12-4.45 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, τὰ λείψανα τοίχων, τῶν 66-9 (πλ. 0.60 μ.) καὶ 66-10 (πλ. 0.65 μ.), οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ κτήριον, εἰς ὃ ἀνήκουν καὶ οἱ ἕτεροι τοῖχοι, οἱ ἀποκαλυφθέντες εἰς τὸν χώρον τοῦ παρακειμένου Τομέως Μ κατὰ τὸ ἔτος 1964 (ΠΑΕ 1964, σ. 15). Ἐκ τῆς σχεδιαστικῆς ἀποτυπώσεως (εἰκ. 2) καθίσταται σαφὲς ὅτι οἱ τοῖχοι τοῦ Τομέως Π συνεχίζονται ὑπὸ τοὺς μεταγενεστέρους τοίχους Λ2 καὶ Λ2α. Ἡ κατασκευὴ των εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τῶν τοίχων τοῦ Μ, ἥτοι ἔχουν χρησιμοποιοῦν ἀκατέργαστοι λίθοι συνδεόμενοι διὰ μείγματος, εἰς ὃ ὑπάρχει ἐλαχίστη ποσότης ἀσβέστου.

Τὰ ἐλάχιστα ὀστρακα, τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν εἰς βάθος 3.12-3.45 μ., ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα ἐλληνιστικά.

Δὲν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ προχωρήσῃ εἰς περαιτέρω βάθος ἡ ἔρευνα εἰς τὸν Τομέα Π.

Δ' Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων τοίχων καὶ κινήτῃ εὐρεήματα.

Τοῖχος Λ1. Ἀποτελεῖ τὸ Νότιον ὄριον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (εἰκ. 1 καὶ 2). Εἰς ἓν σημεῖον ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον τὸ σωζόμενον ὕψος του, ἥτοι 2.00 μ. Εἶναι θεμελιωμένος ἐπὶ τῶν ἐπιχώσεων τῶν παλαιότερων

οἰκοδομικῶν περιόδων, ὑψηλότερον πάντως τοῦ Λ3, τοῦ ὁποίου εἶναι μεταγενέστερος καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου δὲν ἐνοῦται ὀργανικῶς. Ἡ τοιχοδομία του εἶναι ἀπλῆ: ἀκατέργαστοι παντοειδεῖς λίθοι καὶ μαρμάρινα μέλη ἐκ κατεστραμμένων ἀρχαιοτέρων κτηρίων, μετὰ ἰσχυροῦ ἀσβεστοκονιάματος, τὸ ὁποῖον συμπληροῖ τὰ μεγάλα μεταξὺ τῶν λίθων κενὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχουν χαραχθῇ διὰ μιστροῦ σχήματα Χ.

Τοῖχοι 66-2, 66-3. Οἱ δύο οὗτοι τοῖχοι, σχηματίζοντες ὀρθὴν γωνίαν νοτίως τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος (εἰκ. 2), ἀνήκουν εἰς μεταγενεστέραν οἰκοδομικὴν περίοδον, ὅτε πιθανῶς δὲν ἦτο ἐν χρήσει ὁ λουτρών. Τοῦτο συμπεραίνεται, ἐκ τοῦ ὅτι ἐθεμελιώθησαν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ νοτίως τοῦ κυκλικοῦ ἐκτεινομένου ὠραίου δαπέδου ἐκ λεπτοῦ χάλικος καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατέστρεψαν τὸν τοῖχον 66-5. Σωζόμενοι εἰς ὕψος 0.52 μ. καὶ ἔχοντες πλάτος 0.60 μ., παρουσιάζουν κοινὴν τοιχοποιίαν ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ ἀσβεστοκονιάματος μετὰ θαλασσίας ἄμμου. Αἱ παρειαὶ των φέρουν ἐπίχρῖσμα εἰς δύο στρώματα ἐκ «πορσελάνης» καὶ θαλασσίας ἄμμου.

Τοῖχος 66-5. Οὗτος ἀποτελεῖ, ὥς ἐλέχθη ἤδη, τὸ δυτικὸν ὄριον τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐνοῦται ὀργανικῶς. Διεκόπη πρὸς Νότον ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου τοίχου 66-3 (εἰκ. 2). Ἡ ἀνατολική του πλευρὰ εἶναι ἐπιχρισμένη. Πρὸ αὐτοῦ εὐρέθῃ μᾶζα ὕψους 0.06 μ. πολτοποιημένων ἀνθράκων ἐκ ξύλου καὶ ποσότης πυρήνων ἐλαίων.

Τοῖχος Λ2α. Ἀνήκει εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο μετὰ τοῦ Λ2 (εἰκ. 2). Σωζόμενος εἰς ὕψος 0.70 μ. καὶ ἔχων πλάτος 0.80 μ. παρουσιάζει κοινὴν τοιχοποιίαν ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ συνδετικοῦ μείγματος ἀσβέστου καὶ θαλασσίας ἄμμου. Συνεχίζεται πρὸς Νότον κάτωθεν τοῦ τοίχου Λ1 καὶ τῆς πλακοστρώτου στοᾶς Ν. Δὲν ἐνοῦται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοίχου 66-12.

Τοῖχος Λ2. Οὗτος ἔχει καὶ παλαιότερον ἐξετασθῇ. Ἐφέτος ἠρευνήθη καθ' ὅλον τὸ ὕψος (0.85 μ.) καὶ τὸ μῆκος (εἰκ. 2). Φαίνεται ὅτι εἶχεν ὑποστῇ κάποτε μερικὴν καταστροφὴν, δι' ὃ τμῆμα μήκους του 1.30 μ. συνεπληρώθη διὰ τοιχοποιίας διαφόρου ἐμφανίσεως. Εἶναι θεμελιωμένος ἐπὶ σειρᾷ λίθων, ὕψους 0.25 μ., τοποθετημένων οὐχὶ ὀριζοντίως ἀλλὰ πλαγίως. Τοῦτο προφανῶς ἐγένετο διὰ μεγαλύτεραν ἀσφάλειαν, διότι τὰ χώματα εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι μαλακὰ καὶ ὕδαρῃ. Ὡς συνδετικὸν μείγμα ἔχει χρησιμοποιηθῇ ἀσβεστοκονίαμα μετὰ χονδροκόκκου θαλασσίας ἄμμου εἰς μεγάλην ἀναλογίαν.

Τοῖχος 66-12. Οὗτος, πλάτους 0.74 μ., ἀποτελεῖ τὴν πρὸς Βορρᾶν ἐπέκτασιν τοῦ προγενεστέρου του Λ2α, χωρὶς νὰ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ ὀργανικῶς (εἰκ. 2). Εἶναι σύγχρονος τοῦ 66-6. Κατεσκευάσθη, ὅτε εἶχε καταστραφῇ τὸ κυκλικὸν κτίσμα (εἰκ. 2, πίν. 3α).

Τοῖχος 66-11. Τοῖχος ἀνήκων εἰς μεταγενεστέραν οἰκοδομικὴν περίοδον, κτισθεὶς ἐπὶ τῶν σκαφοειδῶν λουτήρων τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος.

Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου τοῦ κυκλικοῦ διεσώθη τὸ ἐπίχρισμα ἐκείνου (εἰκ. 2, πίν. 3β).

Τοῖχος 66-14. Εἶναι μεταγενέστερος, κτισθεὶς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τριγωνικοῦ χώρου, βορείως τοῦ κυκλικοῦ λουτρῶνος (εἰκ. 2, πίν. 3α), βαίνων παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἡ τοιχοποιία του εἶναι ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ «κορασανίου». Εἰς τὸ βόρειόν του ἤμισυ προσετέθη μεταγενεστέρως ἕτερος τοῖχος, ἀμελεστέρας κατασκευῆς (εἰκ. 2).

Τοῖχος 66-6. Ἐνοῦται ὀργανικῶς μετὰ τοῦ 66-12, συνεχίζεται δὲ πρὸς Ἀνατολὰς ὑπὸ τὸν τοῖχον Λ3, τοῦ ὁποίου εἶναι προγενέστερος (εἰκ. 2). Εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου, τοῦ ὁποίου κατέστρεψε τὴν ΝΔ. γωνίαν κατὰ τὴν κατασκευὴν του (εἰκ. 2, πίν. 6β). Ἐχει ὑποστῆ μεγάλην καταστροφὴν, δι' ἣν καὶ κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικόν του ἤμισυ ὑπερέχει κατὰ τι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου τοῦ χώρου 66-12, Λ2, Λ3 καὶ 66-6, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν κατέρχεται αὐτοῦ καὶ μάλιστα καλύπτεται ὑπ' αὐτοῦ.

Τοῖχος 66-16. Εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 1.95 μ. βορείως τοῦ 66-6 καὶ συνεχίζεται, ὡς καὶ ἐκεῖνος, ὑπὸ τὸν μεταγενέστερον τοῖχον Λ3, ὁ ὁποῖος εἶναι θεμελιωμένος κατὰ 0.70 μ. ὑψηλότερον. Κατέστρεψε καὶ αὐτὸς τὸ προγενέστερόν του ψηφιδωτὸν δάπεδον (εἰκ. 2, πίν. 6β).

Ὁ χώρος βορείως τοῦ 66-16 ἦτο ἐστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν, διαστάσεων 0.27×0.27 μ., αἱ ὁποῖαι ἐπάτουν ἐπὶ ὑποστρώματος, ὕψους 0.09 - 0.10 μ., ἐξ ἀσβεστοκονίας καὶ ἄμμου θαλάσσης. Τὸ ὑπόστρωμα τοῦτο κατεσκευάσθη ἐπὶ τοῦ παλαιότερου ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου ἔχουν ἐξαφανισθῇ σχεδὸν ὅλαι, σώζονται ὅμως αἱ ἀποτυπώσεις αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ὑποστρώματος.

Χῶρος μεταξὺ τῶν τοίχων 66-12, Λ2, Λ3, 66-6. Καὶ ὁ χώρος οὗτος (εἰκ. 2) ἦτο ἐπεστρωμένος διὰ πηλίνων πλακῶν, τῶν ὁποίων σώζονται μόνον αἱ τέσσαρες, ἀνατολικώτεραι, σειραί.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα δὲν παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ὡς ἄξια ἰδιαίτερας μνείας σημειοῦνται: 1) 21 νομίσματα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. μέχρι τοῦ 6ου μ. Χ., 2) 8 λύχνοι ἀκέραιοι ἢ ἐλλιπεῖς ὑστερορρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν παιδός, φέροντος πτηνὸν καὶ τρέχοντος πρὸς τὰ δεξιὰ, 3) κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ πηλίνου εἰδωλίου γυναικός.

Ἡ κόμη εἶναι εἰς πλοκάμους προσδεδεμένους εἰς τὰ ὀπίσω, ἐπ' αὐτῆς

δὲ φέρει πόλον. 4) Ταφὴ μικροῦ παιδὸς εἰς ἓνα τῶν σκαφοειδῶν λουτήρων τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος καὶ 5) ἱκανὸς ἀριθμὸς ὀστράκων ἀγγείων ἐλληνιστικῶν καὶ μεταγενεστέρων, ὀστεῖνων καὶ σιδηρῶν ἐργαλείων κ. ἄ.

Εἰς τὰς ἐργασίας συντηρήσεως μνημείων καὶ συγκολλήσεως γλυπτῶν. Διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸ ἔτος 1966 ἐγένοντο συστηματικαὶ ἐργασίαι συντηρήσεως τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων Νέας Ἀγχιάλλου.

Αἱ ἐργασίαι εἶχον διπλοῦν σκοπόν:

α) τὴν συντήρησιν καὶ στερέωσιν τῶν ἐρειπίων τῶν βασιλικῶν καὶ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ μεγάρου καὶ

β) τὴν περισυλλογὴν τῶν πολυαρίθμων μαρμαρίνων μελῶν τῶν εὐρισκομένων ἐν τῇ ἀποθήκῃ ἢ κατεσπαρμένων εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον, τὴν διαλογὴν τῶν συνανηρόντων καὶ τὴν συγκόλλησιν τούτων πρὸς συμπλήρωσιν ἢ ἀποκατάστασιν.

Αἱ ἐργασίαι διεξήχθησαν ὑπὸ δύο συνεργείων, ἑνὸς εἰδικευμένου εἰς τὴν συντήρησιν ἐρειπίων καὶ ἑνὸς εἰδικευμένου εἰς τὴν συγκόλλησιν μαρμάρων, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τῆς 1ης Περιφερείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.

Ἐγένοντο τὰ ἑξῆς, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς:

α' Ἐπισκοπικὸν μέγαρον (ΠΑΕ 1939, σ. 53 - 60 καὶ 1954, σ. 148 - 9). Ἀπεκαλύφθησαν ἐκ νέου, κατὰ μέγα μέρος, τὰ ἐρείπια τοῦ κτίσματος καὶ ἠνοίγησαν τάφροι διὰ τὴν προσωρινὴν ἀποστράγγισιν τοῦ χώρου.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ χώρος τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Μεγάρου κατακλύζεται ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους. Διὰ τοῦτο πρέπει τὰ ἐκπονηθῇ μελέτη διὰ τὴν συστηματικὴν καὶ ὀριστικὴν ἀποστράγγισίν του.

β' Βασιλικὴ Γ (ΠΑΕ 1954, σ. 143 κ. ἑ.). Ἡ βασιλικὴ αὕτη εἶναι ἡ μεγαλυτέρα καὶ σημαντικωτέρα τῶν βασιλικῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς πόλεως. Μέρος μόνον ταύτης ἀνεσκάφη, πρὸ τοῦ πολέμου, ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Γ. ΣΑΤΗΡΙΟΥ, τὸ περισσότερον δὲ εὐρίσκεται κάτωθεν σημερινῶν οἰκιῶν, τῶν ὁποίων συνετελέσθη ἤδη ἡ ἀπαλλοτριώσις ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας.

Ἐγένετο καθαρισμὸς τοῦ χώρου, περισυλλογὴ καὶ τακτοποίησις τῶν μελῶν.

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου κατεστράφη τὸ ἀποκαλυφθὲν μέρος τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

γ' Βασιλικὴ Α (ΑΕ 1929, σ. 1 - 109). Αἱ γενόμεναι ἐργασίαι εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ μνημείου τούτου ἦσαν μεγαλυτέρας ἐκτάσεως. Ἐκαθαρίσθη ὁ

χῶρος. Περισυνελέγησαν τὰ κατεσπαρμένα γλυπτὰ καὶ ἕκαστον τούτων ἐτοποθετήθη εἰς ἣν θέσιν ἀνῆκεν. Ἐγένετο διαλογὴ τῶν συνανηκόντων τεμαχίων καί, κατὰ μέγαν ἀριθμόν, ἐπεκολλήθησαν ἐπὶ τῶν οἰκείων μελῶν. Ἐστερεώθησαν οἱ τοῖχοι καὶ συνεπληρώθησαν, ἐν μέρει, ὅπου τοῦτο ἐκρίθη ἀναγκαῖον. Ἐπανετοποθετήθησαν αἱ ἀποκολληθεῖσαι πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως. Ἐπεσκευάσθη καὶ ἐστερεώθη τὸ πλακόστρωτον δάπεδον. Ἐπανετοποθετήθησαν εἰς τὴν θέσιν των μαρμάρινα μέλη. Τέλος ἠνοίγησαν αὐλάκες διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ χώρου τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

δ' Πλὴν τῆς συγκολλήσεως μελῶν τῆς βασιλικῆς Α ἐγένετο διαλογὴ καὶ συγκόλλησις σημαντικοῦ ἀριθμοῦ μαρμαρίνων τεμαχίων ἐκ τῶν συγκεντρωμένων ἐντὸς τῆς λεγομένης ἀποθήκης ἢ κατεσπαρμένων εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Οὕτω, τεμάχια περισυλλεγένητα εἰς τὸν χῶρον τῶν Βασιλικῶν Α καὶ Β ἐταυτίσθησαν πρὸς ἕτερα τῆς ἀποθήκης καὶ συνεκολλήθησαν.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν συνεκολλήθησαν ἐν συνόλῳ 227 τεμάχια καὶ ἀποκατεστάθησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει 50 μέλη, κατανεμόμενα ὡς ἀκολούθως : θωράκια 28, πλάκες τραπεζῶν 3, ἐπίκρανα 4, κιβωτίδιον 1, ἐπιγραφαὶ 2, κιονόκρανα 10 καὶ πλάκες ὀρθομαρμαρώσεως 2. Κατάλογον τῶν ἀποκατασταθέντων μελῶν ἐπισυνάπτομεν τῇ παρουσίᾳ ἐκθέσει.

Κ α τ ά λ ο γ ο ς

συγκολληθέντων καὶ ἀποκατασταθέντων μαρμαρίνων μελῶν,
ἐπιγραφῶν κλπ. ἐν Νέᾳ 'Αγχιάλῳ κατὰ τὸ ἔτος 1966.

Α' Μ ο υ σ ε ῖ ο ν

1. Θωράκιον μαρμάρινον. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ρόμβοι. Εἰς τὴν ἑτέραν τετράγωνον πλαῖσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κύκλος μὲ Σταυρόν.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.68 \times 0.53 \mu$.
2. Θωράκιον ἐκ μελανοῦ σχιστολίθου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν τετράγωνον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρόμβος μὲ φύλλον. Εἰς τὴν ἑτέραν τετράγωνον πλαῖσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κύκλος μὲ Σταυρόν.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.60 \times 0.63 \mu$.
3. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σταυρὸς μετὰ βλαστῶν. Εἰς τὴν ἑτέραν τετράγωνον ἐντὸς τοῦ ὁποίου κύκλος μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 6, τὰ 3 περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς Α. Διαστάσεις $0.55 \times 0.43 \mu$.

4. Πλάξ Ἀγίας Τραπέζης, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 5. Διαστάσεις: $1.00 \times 0.56 \mu$.
5. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν κόσμημα φολιδωτόν. Εἰς τὴν ἑτέραν τετράγωνον πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κύκλος μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 44. Τὰ τέσσαρα περισυνελέγησαν ἐκ τῆς βασιλικῆς Α.
Διαστάσεις $1.03 \times 0.60 \mu$.
6. Θωράκιον ἐκ μελανοῦ σχιστολίθου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν τετράγωνον πλαίσιον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ῥόμβος μετὰ φύλλον. Εἰς τὴν ἑτέραν τετράγωνον πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κύκλος μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 9, περισυλλεγένητα εἰς τὴν βασιλικὴν Β. Διαστάσεις $0.75 \times 0.71 \mu$. (πίν. 6α).
7. Θωράκιον ἐκ φαιοῦ μαρμάρου. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὀψεις φέρει ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον πλαίσιον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ κύκλον μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 6. Διαστάσεις $1.24 \times 0.69 \mu$.
8. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ἐντὸς πλαισίου συμπλεκόμενοι διπλοὶ βλαστοί. Εἰς τὴν ἑτέραν Σταυρὸς ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 4. Διαστάσεις $0.93 \times 0.66 \mu$. (πίν. 7α).
9. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.38 \times 0.34 \mu$.
10. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου μέγας Σταυρός.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $1.03 \times 0.67 \mu$.
11. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν διαγράφονται ῥόμβοι. Εἰς τὴν ἑτέραν Σταυρός.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Τὸ ἐν περισυνελέγη ἐκ τῆς βασιλικῆς Α.
Διαστάσεις $0.46 \times 0.28 \mu$.
12. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν φυλλοφόρος κλάδος.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.69 \times 0.43 \mu$. (πίν. 7β).
13. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν μέγας Σταυρὸς ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.90 \times 0.51 \mu$.

14. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ρόμβος ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις 0.91×0.37 μ.
15. Μέλος ἐξ ἄμβωνος. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν φύλλα ἀκάνθου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις 0.58×0.20 μ.
16. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως φυλλοφόροι βλαστοί.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις 0.42×0.36 μ.
17. Στρογγύλη Τράπεζα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 5. Διάμετρος 0.64 μ.
18. Ἐπιγραφή ἐπὶ μαρμάρου. Ἐν τῷ καταλόγῳ καταγραφῆς φέρει τὸν ἀριθμὸν Ε 72.
Συγκολληθέντα τεμάχια 4. Διαστάσεις 0.65×0.20 μ. (ΑΕ 1929, σ. 144).

ΤΡΗ ΠΡΕΨΑΝΤΑ ΤΕΙΜΑΙΣ ΕΚΚΡΙΤΟΙΣ (πίν. 7γ).
ΧΑΙΡΟΝ

19. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ρόμβοι. Εἰς τὴν ἑτέραν ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου κύκλος μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις 0.71×0.51 μ.
20. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν πλευρὰν ρόμβος ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις 0.43×0.48 .
21. Ἐπιγραφή ἐξίτηλος καὶ κολοβός.
Συγκολληθέντα τεμάχια 4. Διαστάσεις 0.42×0.28 μ. (ΑΕ 1929, σ. 143).

(Π)ΩΛΛΙΩ
ΝΟC ΝΕΙΚΟ
ΗΔΕΥCΝΑΥ
ΚΛΗΡΟC ΕΤΩΝ
Κ Β

22. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν τετράγωνον πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρόμβος μετὰ φύλλων. Εἰς τὴν ἑτέραν, ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου, κύκλος μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 25. Διαστάσεις 0.95×0.68 μ.
23. Μέρος Τραπεζῆς λατρείας, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 13. Μῆκος 1.10 μ.

24. Θωράκιον ἐκ φαιοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν τετράγωνον πλαίσιον μετὰ φύλλων.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $1.18 \times 0.46 \mu$.
25. Θωράκιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν κύκλος, βλαστοὶ καὶ καρδιόσχημα φύλλα. Εἰς τὴν ἑτέραν κύκλος μετὰ Σταυροῦ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 5. Διαστάσεις $0.83 \times 0.77 \mu$.
26. Μέρος θωρακίου ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.64 \times 0.30 \mu$.
27. Μέρος θωρακίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν ρόμβοι ἐντὸς τετραγώνου. Εἰς τὴν ἑτέραν κύκλος ἐντὸς τετραγώνου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.67 \times 0.55 \mu$.
28. Μέρος θωρακίου ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.68 \times 0.60 \mu$.
29. Μέρος θωρακίου. Εἰς τὴν μίαν ὄψιν κύκλος καὶ βλαστοὶ μετὰ καρδιοσχημῶν φύλλων.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.69 \times 0.53 \mu$.
- 30-33. Τέσσαρα τμήματα διαφόρων θωρακίων, μικρῶν διαστάσεων. Φέρουν ὡς διάκοσμον πλοχμούς.
34. Ἐπένδυσις ἐπικράνου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 4. Διαστάσεις $0.37 \times 0.19 \mu$.
35. Ὅμοία ἐπένδυσις ἐπικράνου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.33 \times 0.30 \mu$.
36. Ὅμοία ἐπένδυσις.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.35 \times 0.30 \mu$.
37. Ὅμοία ἐπένδυσις.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.43 \times 0.15 \mu$.
38. Γωνία βάσεως ὀρθομαρμαρώσεως. Φέρει κυμάτιον.
Συγκολληθέντα τεμάχια 2. Διαστάσεις $0.32 \times 0.23 \mu$.
39. Ὅμοία γωνία.
Συγκολληθέντα τεμάχια 3. Διαστάσεις $0.37 \times 0.365 \mu$.
40. Κιβωτίδιον μαρμαρίνου.
Συγκολληθέντα τεμάχια 10. Διαστάσεις $0.25 \times 0.15 \times 0.12 \mu$.
41. Κορινθιακὸν κιονόκρανον. Εἰς τὸ σῶμα τοῦ κιονοκράνου ἐπεκολλήθησαν 3 τεμάχια.

Εἰς τὸν χώρον τῆς βασιλικῆς Α.

42.	Κορινθιακὸν κιονόκρανον	Συγκολληθέντα τεμάχια	12
43.	»	»	1
44.	»	»	6
45.	»	»	3
46.	»	»	8
47.	»	»	6
48.	»	»	1
49.	Ἐπίκρανον κορινθιακὸν	»	7
50.	Ἰωνικὴ βάσις	»	12

Ἦτοι : Συνεκολλήθησαν ἐν συνόλῳ τεμάχια 227. Ἀποκατεστάθησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει 50.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

3. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΛΟΥΤΡΩΝΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΝΗΣΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (Πίν. 8 - 11)

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1965 εἰδοποιηθέντες ὑπὸ τοῦ Σταθμοῦ Χωροφυλακῆς Ἀλεξανδρείας μετέβημεν εἰς τὴν βορειοδυτικῶς τοῦ χωρίου Νησί περιοχὴν, Φάσαν καλουμένην, πρὸς ἐξέτασιν νεωστὶ ἀναφανέντων λίθων. Οὗτοι, δέκα πέντε τὸν ἀριθμόν, ἦσαν μεγάλοι πελεκητοὶ γωνιόλιθοι ἐκ πώρου, ὧν τινες ἔφερον καὶ ἀναθύρωσιν. Παρ' αὐτοὺς παχεῖα πλάξ ἐκ λίθου Κουφαλίων, φέρουσα αὐλάκα καὶ βαθὺν ἔνδεσμον. Ἀσφαλῶς προήρχοντο ἐκ γειτονικοῦ κτηρίου μνημειώδους κατασκευῆς.

Ἡ θέσις εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου κάμπου τῆς Βεροίας καὶ εἰς σημεῖον, τὸ ὁποῖον ὑπερεῖχε τῶν ὑδάτων τοῦ ἀποξηρανθέντος βάλτου.

Ἐπειδὴ ἡ πέριξ περιοχὴ παρουσίαζε πλείονας τῆς μιᾶς ἐνδείξεις περὶ ὑπάρξεως ἀρχαίων, ἠρευνήσαμεν δι' ἐνὸς ἐργάτου καὶ ὑπὸ δυσμενεστάτας καιρικῆς συνθήκας ἐξ σημεῖα. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων ἀνασκαφῆς ἀπεδείχθησαν λίαν ἐνθαρρυντικά. Εἰς ἀκτῖνα χιλίων πεντακοσίων περίπου μέτρων ἀνεφάνησαν θεμελιώσεις ἀρχαίων κτηρίων, κέραμοι στέγης, τεμάχια μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κτλ.

Συγκεκριμένως :

1. Ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Πολυδώρου Καραϊσκού εὐρέθη μέγα τεμάχιον μαρμαρίου, τὸ ὁποῖον θραύσαντες οἱ ἰδιοκτῆται πρὸ μηνῶν ἔθαψαν ἐκ νέου ἐντὸς τοῦ κτήματός των. Ἀσφαλῶς προέρχεται ἐκ μεγάλου παρακειμένου οἰκοδομήματος. Ἀποκαλύψαντες τὸ ἄνω μέρος τούτου εἶδομεν, ὅτι τὴν μίαν τοῦλάχιστον πλευρὰν ἔχει λεεασμένην. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ἔχει διαστάσεις $1.25 \times 0.52 \times 0.48 \mu$.

2. Πρὸς Ἀνατολὰς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρου ὑπάρχει χθαμαλὸς λοφίσκος (τούμπα). Μεταβάντες εἶδομεν, ὅτι πρόκειται περὶ τεχνητοῦ ἐξάρματος, δημιουργηθέντος διὰ τῆς συσσωρεύσεως καθαρῶς χρώματος ἀνευ ὀστράκων. Θὰ ἐξυπηρετεῖ μᾶλλον ταφικὸν ἢ στρατιωτικὸν σκοπὸν.

3. Περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα πρὸς Νότον (πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ σημερινοῦ χωρίου Νησί) καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Στεφάνου Παντῆ, περισυνελέξαμεν τεμάχιον κιονοκράνου μεταγενεστέρων πῶς χρόνων. Ἐρευνήσαντες ἀναφανέντα λίθον εὐρέθημεν πρὸ θεμελιώσεως μνημειώδους οἰκοδομήματος. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ κατωφλίου κατὰ χώραν ἀποτελουμέ-

νου ἐκ δύο μαρμαρίνων πλακῶν μήκους 1.03 καὶ 0.95 καὶ πλάτους 0.55 καὶ 0.52 μ. ἀντιστοίχως. Πάχος 0.15 μ. Ἡ ἑτέρα τῶν πλακῶν πιθανὸν προέρχεται ἐξ ἄλλης χρήσεως, διότι διασφρίζει τρία γράμματα : χ

Ο Ν

Εἰς τὸν περίξ χώρον εἶδομεν πολλὰς ἐπιπέδους κεράμους μετὰ χιαστῶν ἐγγαράκτων γραμμῶν.

4. Ἐντὸς τοῦ γειτονικοῦ κτήματος τοῦ Ἑμμανουὴλ Μπαμπίνα ἀπεκαλύψαμεν ἑτέραν θεμελίωσιν.

5. Περὶ τὰ ἑκατὸν μέτρα πρὸς Βορρᾶν καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Γεωργίου Συρίδου ἠνοιξαμεν δοκιμαστικὴν τάφρον καὶ εὗρέθημεν πρὸ τοίχου, τὸν ὅποιον ἠκολουθήσαμεν εἰς μῆκος ἑπτὰ μέτρων. Οὗτος συνεχίζεται. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πελεκητῶν λίθων ἀλλὰ καὶ διὰ μικροτέρων, ἀναμεικτων μετὰ τεμαχίων κεράμων ἐντὸς τοῦ ἀσβεστοκονιάματος. Εἰς ἓν σημεῖον ὁ τοίχος φθάνει εἰς βάθος 1.25 μ.

6. Περὶ τὰ πενήτηντα μέτρα πρὸς Δυσμάς, ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Ἀντωνίου Καραγιάννη, διὰ δοκιμαστικῆς τάφρου εὗρομεν δάπεδον ψηφιδωτὸν μετὰ φυτικῶν καὶ γεωμετρικῶν σχεδίων. Τὰ χρώματα τῶν ψηφίδων εἶναι τὸ μέλαν, τὸ λευκὸν καὶ τὸ κεραμόχρουν. Τὸ ἀπεκαλύψαμεν εἰς μῆκος 3.80 μ. Συνεχίζεται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις.

7. Εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Νησί εἶδομεν τεμαχίον μαρμαρίνου κατωφλίου ($0.89 \times 0.70 \times 0.22$ μ.) ἐξ ἀρχαίου κτίσματος καὶ βωμὸν ἐνεπίγραφον ($0.98 \times 0.56 \times 0.37$ μ.) μετὰ τῶν γραμμάτων

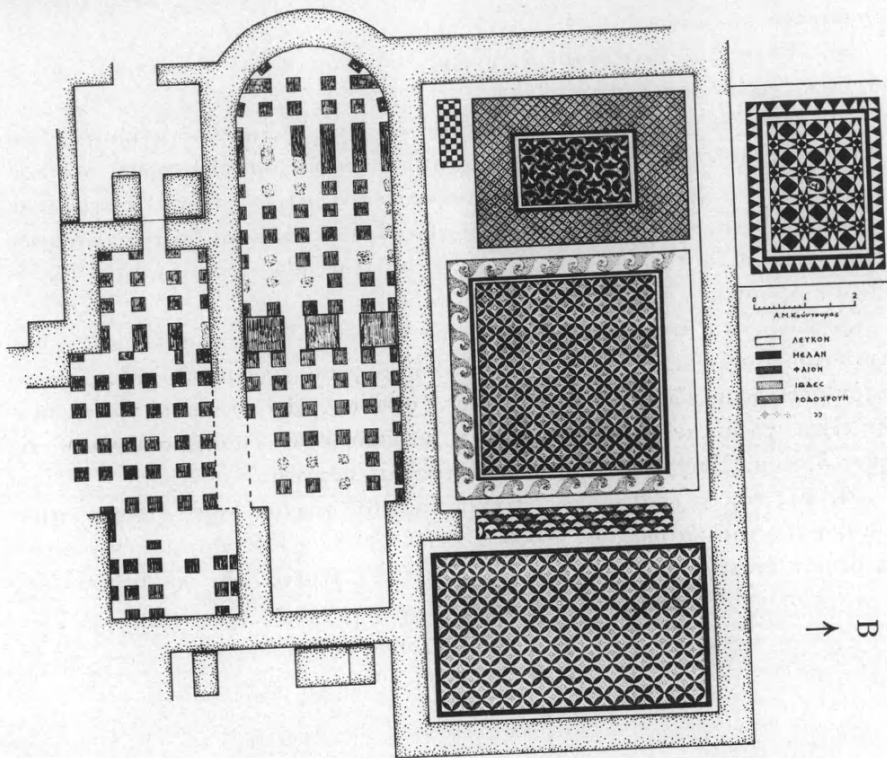
Μ Α Λ Ε Ι Α Ε Λ Π
Μ Α Λ Ε Ι (Ω ;) Κ Ο Ρ Ν
Ω Θ Ε Θ (;)
Ω Τ
≡

Αἱ πολυπληθεῖς ἐνδείξεις καὶ πρὸ παντὸς ἡ εὕρεσις ψηφιδωτοῦ δαπέδου κατέστησαν ἀπαραίτητον τὴν διενέργειαν συστηματικῆς ἐρεῦνης. Ὁ ἐφετερινὸς σκοπὸς ἦτο διερευνητικὸς τῆς ὅλης περιοχῆς καὶ ἡ ἀνασκαφή πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ πέρυσιν ἀναφανέντος ψηφιδωτοῦ.

Πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὸ ὅποιον μετὰ προθυμίας ἀνέλαβε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐξόδων τῆς ἀνασκαφῆς, ἐκφράζω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

Δαπάναις τῆς Ἑταιρείας ἐγένετο ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ ἡ ἀνασκαφή τοῦ κτηρίου, εἰς τὸ ὅποιον τοῦτο ἀνήκει. Χορηγία τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας ἠρευνήθησαν αἱ λοιπαὶ θεμελιώσεις. Περὶ τούτων βλ. ἐν τῇ περιληπτικῇ περὶ Δυτικῆς Μακεδονίας ἐκθέσει τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου 1966.

Ἡ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας χρηματοδοτηθεῖσα ἀνασκαφή¹ κατέληξεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους συγκεκροτημένου λουτροῦ. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα εἶναι ἐν ὀρθογώνιον κτήριον, ἐξωτερικῶν διαστάσεων ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς δέκα πέντε μέτρων καὶ ἀπὸ Βορρᾶ

Εἰκ. 1. Κάτοψις ρωμαϊκοῦ λουτροῦ παρὰ τὸ Νησί Ἀλεξανδρείας.

πρὸς Νότον, μέχρι τῶν ἀνασκαφέντων σημείων, δέκα ὀκτὼ μέτρων (εἰκ. 1). Τὸ οἰκοδόμημα συνεχίζεται τοῦλάχιστον πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Νότον. Πρὸς Δυσμὰς καὶ πρὸς Ἀνατολὰς ἔχομεν ἴσως ὑπαιθρίους αἰλᾶς. Οἱ τοῖχοι τοῦ κτηρίου συνίστανται ἐκ θραυστῶν πωρολίθων μετ' ἐλαχίστων γωνιολίθων

¹ Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον μέρος ὡς βοηθὸς μὲν ἡ δεσποινὶς Στυλ. Δρούγου, τελειόφοιτος τῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς Ἐπιστάτης δὲ ὁ ἱκανώτατος Ἀρχιφύλαξ τοῦ Μουσείου Βεροῖας Παναγ. Ξυλαπετσίδης. Τὸ σχέδιον ἐξεπόνησεν ὁ ἐξαίρετος σχεδιαστὴς κ. Ἀργύριος Κούντουρας. Ἀπανίας εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν πολὺτιμον συνδρομὴν των.

τοῦ αὐτοῦ ὕλικου καὶ ἀσβεστοκονιάματος (πίν. 8α). Πλὴν τοῦ δυτικοῦ ἑξωτερικοῦ τοίχου, τοῦ ὁποίου τὸ πάχος προσεγγίζει τὸ μέτρον, οἱ λοιποὶ ἔχουν πάχος 0.70 μ. Εἰς τὰ μέτρα ταῦτα δὲν συμπεριλαμβάνεται τὸ πάχος 0.06 μ. συνδετικὸν τῆς ὀρθομαρμαρώσεως κονίαμα οὐδ' ἡ πάχος 0.03 μ. ὀρθομαρμάρωσις, ἥς ὑπολείμματα εὑρομεν εἰς τινὰ σημεῖα κατὰ χώραν.

Τὸν ἀνασκαφέντα χώρον δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο.

Τὸ νότιον τμήμα ἀποτελεῖ κλειστὸν σύνολον καὶ περιλαμβάνει δύο ἐπιμήκεις χώρους, ἐφωδιασμένους δι' ὑποκαύστων. Τὸ βόρειον τμήμα περιλαμβάνει δύο διαμερίσματα, τὰ δάπεδα τῶν ὁποίων εὐρίσκονται ὑψηλότερον τῶν δαπέδων τῶν ὑποκαύστων καὶ καλύπτονται διὰ μωσαϊκῶν.

Α' Νότιον Τμήμα. Οἱ χώροι τῶν ὑποκαύστων φέρουσι σειρὰς κτιστῶν πεσίσκων συντεθειμένων ἐξ ἐπαλλήλων τετραγώνων ὀπτοπλίνθων μετ' ἐνδιαμέσου ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος ἄρμου (πίν. 8β). Οἱ πεσίσκοι, τῶν ὁποίων τὸ σφζόμενον ὕψος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 0.45 μ., ἀπέχουσιν ἀλλήλων ἴσον πρὸς τὴν πλευρὰν μιᾶς πλίνθου ἢ ὀλιγώτερον, ἀφιεμένων μόνον κατὰ τμήματα μεγαλυτέρων ἀνοιγμάτων διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῆς πυρᾶς. Εἰς τινὰ σημεῖα ἔχομεν καὶ διπλοῦς ἢ τριπλοῦς πεσσούς. Κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ πρὸς βορρᾶν χώρου τῶν ὑποκαύστων καὶ ἐν ἐπαφῇ μετ' αὐτῶν ἡμιπεσσοὶ πρὸς στήριξιν τῶν ἄκρων τοῦ ἐπ' αὐτῶν δαπέδου. Ἐπειδὴ οὐδαμοῦ τὸ ὕψος τῶν τοίχων φθάνει μέχρι τῆς ὀροφῆς τῶν ὑποκαύστων, ἀγνοοῦμεν τὴν διαίρεσιν τῶν ἰσογείων χώρων. Ἐὰν δεχθῶμεν τὸ ἰσόγειον τοῦ βορείου ἐπιμήκους χώρου διηρημένον εἰς δύο — ἴσως οἱ τρεῖς παχεῖς πεσσοὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ μήκους τοῦ συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης — τότε θὰ ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν τοὺς τρεῖς οἴκους τοῦ βαλανείου. Ἄλλως θὰ δεχθῶμεν τοὺς δύο ἀνασκαφέντας ὡς τὸν μέσον οἶκον (tepidarium) καὶ τὸν τρίτον ἢ ἔνδον οἶκον (caldarium). Τὸν πρῶτον οἶκον (frigidarium) θὰ ἐρευνήσωμεν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐκδοχὴν θὰ ἔχωμεν ἐσωτερικὰς διαστάσεις τοῦ ἔνδον οἴκου (caldarium) 11.33×3.10 μ. καὶ τοῦ μέσου οἴκου (tepidarium) 7.40×3.15 μ. Κατὰ τὴν δυτικὴν στενὴν πλευρὰν τῶν ὁμῶν ἔνδον οἶκος ἀπολήγει εἰς ἡμικυκλικὴν ἀψίδα ὁ δὲ μέσος οἶκος εἰς στόμιον, ἐπικοινωνοῦν πρὸς τὸ praefurnium. Διαστάσεις τοῦ praefurnium 2.70×2.50 μ. Ἐκατέρωθεν τοῦ στομίου δύο ἀνισοπαχεῖς πεσσοί. Ὁ νότιος τοίχος τοῦ μέσου οἴκου κάμπτεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Νότον, σχηματίζων ἕτερον χώρον, μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι.

Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τμήμα τοῦ βορείου διαμερίσματος τῶν ὑποκαύστων στενοῦται ἐλαφρῶς εἰς μῆκος 2.20 μ., σχηματίζον οἶον μικρὸν ἰδιαιτερον χώρον, ἐλεύθερον πεσίσκων. Ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν παρειὰν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῶν ὑποκαύστων δύο ἀνισοπαχεῖς πεσσοὶ ἐν εἵδει ἀντηρίδων.

Β' Βόρειον Τμήμα. Τὸ πρὸς τοὺς χώρους τῶν ὑποκαύστων γειννιάζον διαμέρισμα ἔχει ἐσωτερικὸν μῆκος 12.80 μ. καὶ πλάτος 5.70 μ. κοσμεῖται δὲ διὰ τριῶν μωσαϊκῶν θεμάτων (ἀνατολικόν, κεντρικόν καὶ δυτικὸν θέμα). Τὸ ἀνατολικὸν θέμα κοσμεῖ οἶονεὶ χωριστὴν αἵθουσαν, δημιουργουμένην διὰ τῆς κατ' ὄρθην γωνίαν ἐξοχῆς τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ ἀρχικοῦ στενομήκου χώρου. Τὸ ἐντὸς μέλανος πλαισίου περικλειόμενον μήκους 5.20 μ. καὶ πλάτους 3.30 μ. ψηφιδωτὸν σχηματίζει ἐπὶ λευκοῦ βάθους τεμνομένους κύκλους διὰ ψηφίδων φαιοῦ χρώματος (πίν. 9α). Εἰς τὸ κέντρον ἐκάστου κύκλου τετράγωνον διὰ ροδοχρῶν ψηφίδων.

Τὸ πλευρᾶς 4.30 μ. κεντρικὸν ψηφιδωτὸν περικλείεται ἐντὸς πλατείας λευκῆς ταινίας, κοσμουμένης διὰ σπειρομαϊάνδρου ἐκ ροδοχρῶν ψηφίδων. Μεταξὺ τῆς ταινίας καὶ τοῦ κυρίως θέματος παχεῖα μέλαινα ζώνη, περικλείουσα ἐτέραν λευκὴν. Τὸ κυρίως θέμα ἀποτελεῖται ἐκ τεμνομένων μελανῶν κύκλων, περικλειόντων λευκὰ τετράγωνα κοίλων πλευρῶν, κοσμούμενα διὰ μικροτέρων ροδοχρῶν τετραγώνων.

Μεταξὺ τοῦ κεντρικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ θέματος ψηφιδωτὴ ταινία, φέρουσα ἐπαλλήλους σειρὰς ἡμικυκλίων διὰ λευκῶν καὶ ροδοχρῶν ψηφίδων καὶ ἐσχηματοποιημένα φύλλα κισσοῦ διὰ ψηφίδων φαιοῦ χρώματος.

Δυτικῶς τοῦ κεντρικοῦ θέματος ἀνεσκάψαμεν μωσαϊκόν, μήκους 4.10 μ. καὶ πλάτους 2.90 μ., πληρούμενον δι' ἐπαλλήλων σειρῶν μελανῶν τετραγώνων πλαισίων, περικλειόντων ροδόχροα συμπαγῆ τετράγωνα ἐπὶ λευκοῦ βάθους (δυτικὸν θέμα, πίν. 9β).

Κατὰ τὸ κέντρον περίπου τοῦ μωσαϊκοῦ εὐμέγεθες ἐπίμηκες διάχωρον, περικλειόμενον ἐντὸς λευκῆς λεπτῆς ταινίας, πλαισιουμένης ὑφ' ἐτέρας μελαίνης. Τὸ διάχωρον κοσμεῖται διὰ κανονικῶς ἐπαναλαμβανομένων κοιλοκύρτων σχεδίων ἐκ μελανῶν καὶ ροδοχρῶν ψηφίδων.

Νοτίως τοῦ δυτικοῦ θέματος μικρὰ ψηφιδωτὴ ταινία φέρουσα ἀβακωτὸν κόσμημα διὰ λευκῶν καὶ ροδοχρῶν ψηφίδων.

Βορείως τοῦ μεγάλου ἐπιμήκου διαμερίσματος καὶ παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτοῦ ἕτερον διαμέρισμα μήκους 4.10 μ. καὶ πλάτους 3.10 μ., καλυπτόμενον ὑπὸ ψηφιδωτοῦ (βόρειον θέμα, πίν. 10α καὶ 11α). Διὰ λευκῶν καὶ μελανῶν εὐμέγεθων ψηφίδων ἐκ μαρμάρου σχηματίζονται τρίγωνα, τετράγωνα καὶ ῥόμβοι. Ἐν τῷ κέντρῳ διάχωρον, φέρον κεφαλὴν γυναικὸς (πίν. 10β).

Αἱ ψηφίδες τῶν μωσαϊκῶν εἶναι θραυσταί, μήκους 0.015-0.02 μ. καὶ χρώματος μέλανος, λευκοῦ, φαιοῦ, ἰώδους ἢ ροδόχρου. Οὐδαμοῦ εὑρομεν ψηφίδας συλλεκτὰς ἢ ἐξ ὑαλομάζης. Κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τὸ βόρειον θέμα αἱ ἐκ μαρμάρου ψηφίδες εἶναι πολὺ μεγάλαι, μήκους 0.05 μ., παρέχουσαι τὴν ἐντύπωσιν μαρμαροθετήματος. Διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ προσώπου ἐχρησι-

μποιήθησαν ψηφίδες μικρότεραι τῶν κανονικῶν. Πλὴν τοῦ κεντρικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ θέματος τῶν τεμνομένων κύκλων, τὰ ὁποῖα φέρουν σοβαρὰν φθορὰν κατὰ τὸ κέντρον, αἱ φθοραὶ τῶν ὑπολοίπων ψηφιδωτῶν θεμάτων εἶναι ἀσήμαντοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπεφασίσθη ἡ κατὰ συμπλήρωσιν σχεδίασις τοῦ δαπέδου τῶν ψηφιδωτῶν, ἀφεθεισῶν ὠρισμένων λεπτομερειῶν πρὸς σχεδίασιν κατὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον, ὁμοῦ μετὰ τῶν λεπτομερειακῶν σχεδίων ἐκάστου θέματος, ἡ ὁποία θὰ γίνῃ μετὰ τὸν τελικὸν καθαρισμὸν τῶν ψηφιδωτῶν ἐκ τῶν ἱζημάτων, ὅποτε θὰ διαπιστωθῇ καὶ ἡ ὑποδομὴ καὶ ἡ σύστασις τοῦ κονιάματος τῶν ψηφιδωτῶν.

Αἱ διαστάσεις τῶν λεπτομερειῶν τῶν ψηφιδωτῶν εἶναι πολλαπλάσια ἢ ὑποπολλαπλάσια τοῦ συνήθους εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα ποδὸς τῶν 0.32 μ. Οὕτω : Διάμετρος τεμνομένων κύκλων κεντρικοῦ θέματος εἰς πούς. Διάμετρος τεμνομένων κύκλων ἀνατολικοῦ θέματος εἰς πυγῶν (0.40 μ.). Εἰς τὸ βόρειον θέμα ἡ πλευρὰ τῶν μεγάλων τετραγώνων ἰσοῦται πρὸς ἓνα πόδα καὶ τῶν μικρῶν πρὸς ἓν ἡμιπόδιον. Τῶν στενομήκων ὀρθογωνίων αἱ μακρὰὶ πλευραὶ ἰσοῦνται πρὸς ἓνα πόδα καὶ αἱ ἐγκάρσιαι πρὸς ἓν ἡμιπόδιον. Τὸ πλάτος τῶν ψηφιδωτῶν πλαisiῶν κυμαίνεται ἀπὸ μιᾶς παλαστῆς (0.08 μ.) μέχρι πέντε δακτύλων (0.10 μ.). Πλάτος ταινίας σπειρομαϊάνδρου εἰς πυγῶν.

Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ πρὸς τὰ ὑπόκαυστα γειτνιάζοντος οἴκου διατηρεῖ σποραδικὰ ὑπολείμματα ὀρθομαρμαρώσεως.

Οὐδαμοῦ μέχρι στιγμῆς εὗρομεν ὑπολείμματα μαρμαροθετημάτων, ἐπὶ τῶν τοίχων καθέτων πηλίνων ἀεραγωγῶν σωλήνων (tubuli) ἢ σωλήνων ἀποχετεύσεως.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ἐλάχιστα. Ἀρκετοὶ σιδηροὶ ἥλοι ἐκ τῶν δοκῶν τῆς στέγης, δύο ἀγνῦθες, τεμάχιον λύχνου, ὀλίγα τεμάχια ὑάλου, ἀγγεῖον τεθραυσμένον (πίν. 11β) κτλ. Ἄπαντα ὀδηγοῦσιν εἰς τοὺς ὑστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἡ ἀνασκαφή πρέπει νὰ συνεχισθῇ πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ λουτρῶνος.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΑΟΥΣΗΣ

(Πίν. 12 - 19)

Αἱ κυρίως εἰπεῖν ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ναούσης ὑπῆρξαν λίαν περιορισμέναι κατὰ τὸ ἔτος 1966. Διότι συμφώνως πρὸς ἀπόφασιν τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἑξαγορὰ ἢ ἀπαλλοτριώσεις τῶν ἰδιωτικῶν κτημάτων τῆς περιοχῆς τοῦ Νυμφαίου, ἵνα ἐκταθῇ περαιτέρω ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ὅπου ἤρχισαν νὰ ἀποκαλύπτονται τὰ σημαντικώτερα λείψανα τῆς περιοχῆς ἀναγόμενα εἰς κλασσικοὺς χρόνους. Ὅθεν τὸ κυρίως ἀνασκαφικὸν ἔργον περιορίσθη εἰς τὴν θέσιν Μπαλτανέτο πρὸς περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ ἐκεῖ ρωμαϊκοῦ κτηρίου. Παραλλήλως ἐγένετο ἡ μελέτη τῶν ἀντικειμένων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Λευκαδίων στεγαζομένης προσωρινῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων. Τέλος κατὰ τὸ 1966 ἐδημοσιεύθη ὁ μέγας μετὰ διωρόφου προσόψεως «μακεδονικὸς» τάφος τῶν Λευκαδίων εἰς εἰδικὴν μονογραφίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσαγωγικῶς ἐξετάζονται καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ προβλήματα τῆς περιοχῆς, μάλιστα δὲ τὸ τοπογραφικόν, ἀποδιοδομένων τῶν λαμπρῶν τάφων καὶ τῶν ἄλλων εὐρημάτων τῆς περιοχῆς μεταξὺ Ναούσης, Κοπανοῦ καὶ Λευκαδίων εἰς τὴν Μίεζαν, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας πιθανῶς ὑποκρύπτεται εἰς τὴν Νιάουσταν, ὡς εἶναι τὸ κατὰ παράδοσιν ὄνομα τῆς Ναούσης¹.

ΜΠΑΛΤΑΝΕΤΟ : Ἡ περιορισμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἶχεν ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Ἀπεκαλύφθη μόνον ὁ χώρος τῆς περιστύλου αὐλῆς, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ ἀγροτικὴ ὁδὸς ἀπὸ Κοπανοῦ εἰς Νάουσταν (Ἔργον 1966, σ. 22 κ. ἑ., εἰκ. 20).

Εἰς τὸ κέντρον τῆς αὐλῆς εὐρέθη κατὰ χώραν βάσις ἐκ πωρολίθου, ἐπὶ τῆς ὁποίας πιθανῶς ἦτο τοποθετημένη ἡ μαρμαρίνη φιάλη, ἡ ὁποία εὐρέθη κατὰ προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἡ βάσις εἶναι διάτρητος εἰς σχῆμα ὀρθῆς γωνίας πρὸς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος, τὸ ὅποιον ἤρχετο ἀπὸ βορειοδυτικὴν κατεύθυνσιν διὰ πηλίνης σωληνώσεως εὐρεθείσης κατὰ χώραν. Ὁ λίθος τῆς βάσεως εἶναι τετράγωνος μὲ πλευρὰν 0.45 μ., οἱ δὲ πηλοσωλῆνες ἔχουν ὀρατὸν μῆκος 0.57 μ. καὶ διάμετρον ἐσωτερικὴν 12 - 14 ἐκ.

¹ ΦΩΤΙΟΥ Μ. ΠΕΤΣΑ, Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθήναι 1966.

Ἡ μαρμαρίνη φιάλη εὐρέθη εἰς τεμάχια, σχεδὸν ὁλόκληρος, ἔχει μεγίστην διάμετρον 0.86 μ. καὶ ὅλην κατὰ τὸν πυθμένα

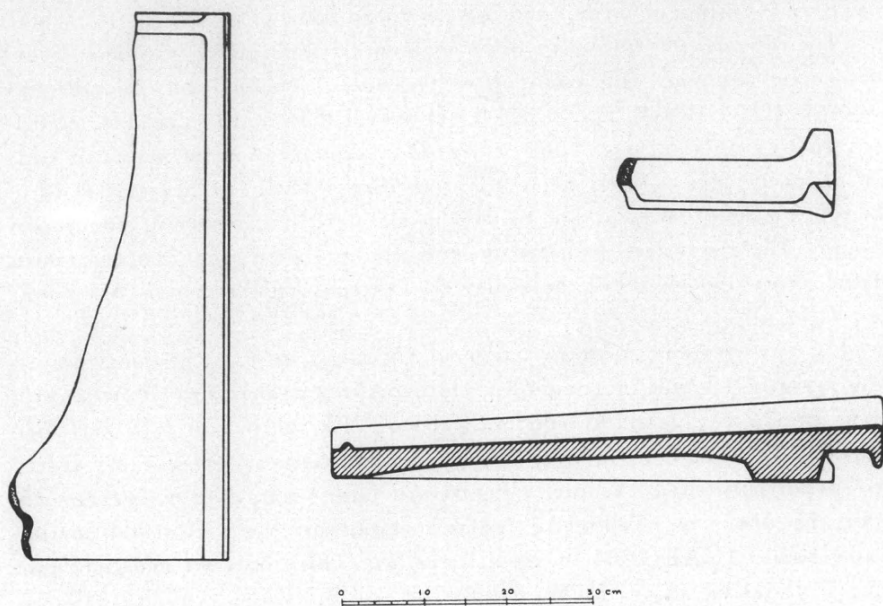
Ἐκ τῶν εὐρεθέντων κατὰ προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον θραυσμάτων κιονοκράνων τοῦ περιστυλίου τῆς αὐλῆς, ὁμοίων πρὸς δημοσιευθὲν ἀκέραιον (ΠΑΕ 1964, πίν. 13 α-β, Ἔργον 1964, σ. 18, εἰκ. 14), εἰκονίζεται ἐδῶ ἓν (πίν. 12α). Τοῦτο εἶναι ἀποκεκρουμένον κάτω καὶ κατὰ μίαν τῶν πλευρῶν, σώζει ὅμως πέρατα τετραγώνου ἄβακος μὲ πλευρὰν 0.44 μ. Ἐκ τοῦ καλάθου σώζει μόνον τὸ ἄνω μέρος μετὰ τῆς κορυφῆς ὑδροχαρῶν φύλλων. Εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ ἄβακος κατὰ τὰς δύο σωζομένας γωνίας φέρει ἀνὰ ἓν ἄνθος, διάφορον εἰς ἑκατέραν τῶν πλευρῶν. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.12 μ.

Εἰς τὴν σχετικῶς μεγάλῃν ἐπίχωσιν τῆς περιστύλου αὐλῆς οὐδὲν σημαντικὸν κινητὸν εὑρημα παρατηρήθη, μολονότι ἡ ἐπίχωσις ἦτο ἀδιατάρακτος ἐκ τῆς ἐπενεργείας ρεόντων ὑδάτων ἢ ἄλλως. Ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων προκύπτει ὅτι τὸ ἀνασκαπτόμενον κτήριο δὲν ἐξετείνετο περαιτέρω πρὸς Δυσμὰς. Ἐξετείνετο ὅμως πρὸς Νότον ἐκείθεν τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ, ὡς ἐβεβαιώθη διὰ τῶν γενομένων κατὰ τὸ 1964 δοκιμαστικῶν τομῶν (ΠΑΕ 1964, σ. 24 κέ., εἰκ. 1). Ὅθεν δέον νὰ θεωρηθῇ ἡμιτελής ἡ γενομένη μέχρι τοῦδε ἀνασκαφή καὶ ἐν καιρῷ νὰ ἐπαναληφθῇ, ἀφοῦ πρῶτον ἀπαλλοτριωθοῦν τὰ πέραν τῆς ὁδοῦ ἰδιωτικὰ κτήματα.

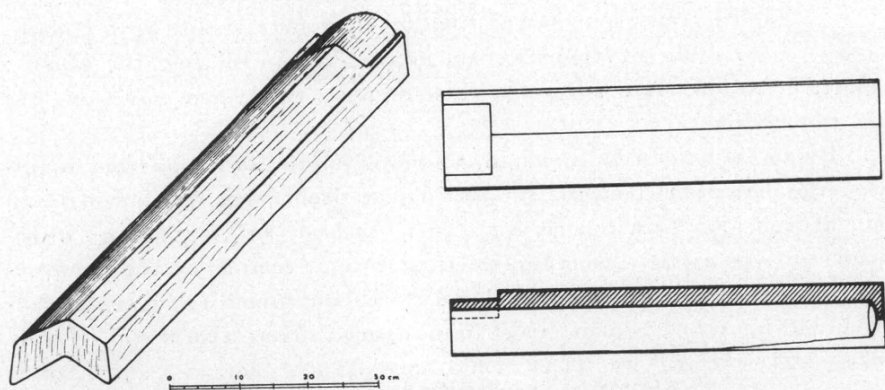
Κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένετο ἀνανέωσις τῆς προστατευτικῆς ἐπικαλύψεως τῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων διὰ πλαστικοῦ καὶ στρώματος ἄμμου.

ΝΥΜΦΑΙΟΝ : Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Νυμφαίου ἐγένοντο κυρίως ἔργα ἐξασφαλίσσεως, συντηρήσεως καὶ μερικῆς διαρρυθμίσεως τοῦ χώρου : συρμάτινον περίφραγμα κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν πηγὴν, ρύθμισις τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων κλπ.

Ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐγένετο καὶ περαιτέρω ἀποψίλωσις τῶν λαξευτῶν βράχων ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως, ὡς καὶ σκαφικὴ τομὴ πλάτους 2 μ. καὶ μήκους 8 μ. Αὕτη ἀπέδωσε καὶ νέα τεμάχια στρογγύλων καὶ καλυπτήρων κορινθιακῆς κεραμώσεως γνωστῆς ἐκ τῆς προηγουμένης ἀνασκαφικῆς περιόδου (εἰκ. 1 καὶ 2), ὡς καὶ τμήματα ἀναγλύφως διακεκοσμημένης σίμης, ὅμοια πρὸς ἄλλα προηγουμένως εὐρεθέντα (Ἔργον 1965, σ. 27, εἰκ. 25-26, ΠΑΕ 1965, πίν. 53 α-β καὶ 54 β-ε). Εὐρέθη ἐπίσης πλίνθος ἀετωματικὴ ἐξ ἐγχωρίου πώρου τοῦ Βερμίου, ἀκεραία (πίν. 13α). Ἡ προσθία πλευρὰ διεμορφώθη ἀτελῶς ὡς τύμπανον ἀετώματος. Μῆκος 0.69 μ., ὕψος 0.225 μ., πάχος περίπου 0.19 μ.

Εἰκ. 1. Πήλινος στρωτήρ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Νυμφαίου.

Εἰκ. 2. Πήλινος καλυπτὴρ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Νυμφαίου.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΛ-
ΛΟΓΗ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ:

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φύλακος Λευκαδίων Γ. Κατσιανί-
δου φυλάσσονται προσωρινῶς κινητὰ εὐρήματα ἐκ
τῶν ἀνασκαφῶν ἢ τυχαῖα εὐρήματα ἐκ τῆς περιοχῆς.

Εἰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς ἐκθέσεις ἐδημοσιεύθησαν τὰ σπουδαιό-
τερα ἀνασκαφικὰ εὐρήματα. Κατωτέρω παρέχεται κατάλογος τῶν σημαντι-
κωτέρων ἀδημοσιευτῶν ἀρχιτεκτονικῶν, γλυπτῶν, ἐνεπιγραφῶν καὶ ἄλλων
ἀντικειμένων συνοδευόμενος ἀπὸ εἰκόνας τούτων.

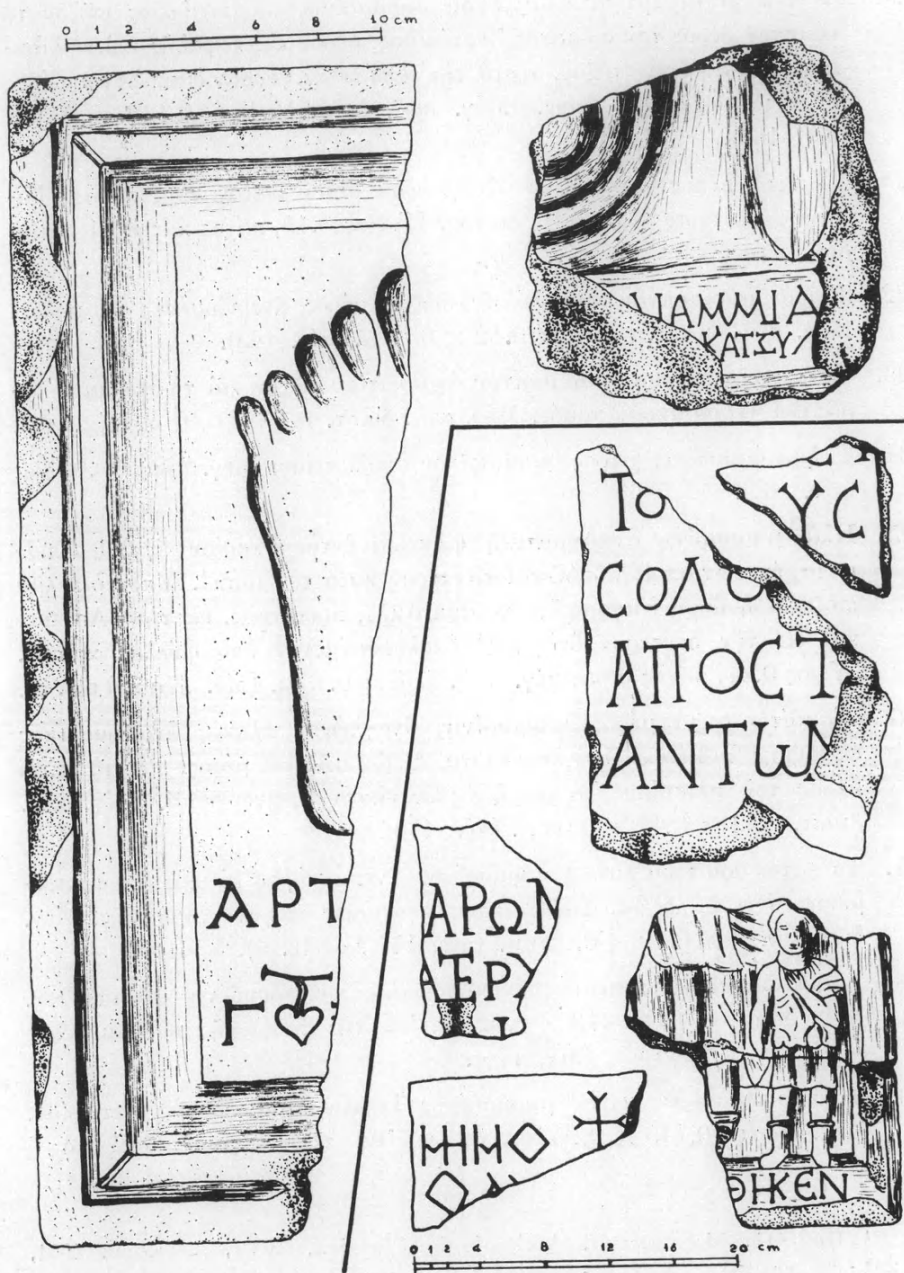
1. Τμήμα μαρμαρίνου ἰωνικοῦ κιονοκράνου ἐκ δύο τεμαχίων συγκολληθέν-
των. Σῶζει τὸ πλεῖστον ἀριστερᾶς ἑλικος. Μέγ. σῶζ. μῆκος 0.27 μ.
Μέγ. σῶζ. πλάτος 0.20 μ. Μέγ. σῶζ. ὕψος 0.24 μ. (πίν. 12β).
2. Τεμάχιον ἰωνικοῦ κιονοκράνου σῶζον τὴν ἀριστερὰν ἑλικά. Κατὰ τὴν
ἄνω καὶ κάτω ἐπιφάνειαν ἀνὰ εἰς τόρμος. Μέγ. σῶζ. μῆκος 0.27 μ.
Μέγ. σῶζ. πλάτος 0.25 μ. Ὑψος 0.17 μ. (πίν. 12δ).
3. Τεμάχιον μαρμαρίνου ἰωνικοῦ κιονοκράνου σῶζον τὴν δεξιὰν ἑλικά.
Μέγ. σῶζ. μῆκος 0.25 μ. Μέγ. σῶζ. πλάτος 0.125 μ., ὕψος 0.16 μ.
(πίν. 12ε).
4. Τεμάχιον μαρμαρίνου ἰωνικοῦ κιονοκράνου σῶζον τὴν ἀριστερὰν ἑλικά.
Μέγ. σῶζ. μῆκος 0.14 μ. Μέγ. σῶζ. πλάτος 0.14 μ. Ὑψος 0.16 μ.
(πίν. 12ζ).
5. Τεμάχιον ἑλικος ὁμοίου κιονοκράνου, σῶζον μέρος τῆς διὰ ὕδροχαρῶν
φύλλων διακοσμήσεως τῆς πλαγίας πλευρᾶς, ὁμοίας πρὸς τὴν δια-
κόσμησιν πάντων τῶν προαναφερθέντων. Μέγ. σῶζ. διαστάσεις
 $0.135 \times 0.12 \times 0.04$ μ. (πίν. 13δ).
6. Τμήμα ὁμοίου κιονοκράνου σῶζον μέρος πλαγίας πλευρᾶς μετὰ τῆς γενέ-
σεως τῶν ὕδροχαρῶν φύλλων. Μέγ. σῶζ. διαστάσεις $0.14 \times 0.11 \times 0.08$ μ.
(πίν. 12γ).
7. Μαρμάρινον καλαθόσχημον κιονόκρανον κιονίσκου διακεκοσμημένον διὰ
ἀπλῆς σειρᾶς ὕδροχαρῶν φύλλων, ἀποκεκρουμένον ἐλαφρῶς κατὰ τὰς
γωνίας. Κάτω φέρει τόρμον. Ἀβαξ πλευρᾶς 0.195 μ., κάτω διάμε-
τρος 0.11 μ., ὕψος 0.12 μ. (πίν. 13β).
8. Τμήμα μαρμαρίνου ἐπικράνου σῶζον μέρος ἀριστερᾶς ἑλικος. Μέγ. σῶζ.
διαστάσεις $0.115 \times 0.09 \times 0.035$ μ. (πίν. 13γ).
9. Μαρμαρίνη βᾶσις κιονίσκου ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἄνω ἐπι-
φανείας, ἔνθα φέρει τόρμον. Πλίνθος πλευρᾶς 0.21 μ. Ἀνω διάμε-
τρος 0.16 μ. Ὑψος 0.09 μ. (πίν. 13ε).

Τὰ ἀνωτέρω τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν πινάκων 12α-ζ καὶ 13β-ε ἀνήκουν εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἢ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν καὶ τὰ κατωτέρω τεμάχια θωρακίων, εἰκονιζόμενα ἐν πίνακι 14α-ζ.

10. Δύο τεμάχια συνανήκοντα μαρμαρίνου διατρήτου θωρακίου, τοῦ ὁποίου αἱ δύο ὀψεις εἰκονίζονται ἐν πίνακι 14α (κυρία ὀψις) καὶ 14β. Μέγ. διαστάσεις $0.59 \times 0.37 \times 0.07 \mu$.
11. Ἔτερα δύο συνανήκοντα τεμάχια ὁμοίου θωρακίου, ὧν τὸ ἕτερον φέρει λείψανα μολυβδοχοημένου συνδέσμου. Αἱ δύο ὀψεις εἰκονίζονται ἐν πίνακι 14ε καὶ ζ (κυρία ὀψις). Μέγ. διαστάσεις τῶν δύο τεμαχίων $0.70 \times 0.24 \times 0.08 \mu$.
12. Τεμάχιον ὁμοίου θωρακίου. Μέγ. σωζ. διαστάσεις $0.23 \times 0.17 \times 0.07 \mu$. (πίν. 14δ).
13. Τεμάχιον μαρμαρίνου θωρακίου σῶζον μέρος τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως τῆς ἐτέρας τῶν ὀψεων. Μέγ. διαστάσεις $0.28 \times 0.13 \times 0.05 \mu$. (πίν. 14γ).
14. Τὸ κάτω μέρος ἀναγλύφου στήλης. Σώζει πέρας δεξιὰ, πιθανῶς καὶ κάτω. Ἐκ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως διασώζεται μέρος γυναικείας μορφῆς φερούσης ποδῆρη χιτῶνα. Εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς διακρίνονται ἵχνη ἐτέρας μορφῆς. Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Μέγ. σωζ. ὕψος 0.35μ , μέγ. σωζ. πλάτος 0.28μ , πάχος 0.08μ . (πίν. 15β).
15. Τὸ ἄνω μέρος Ἑρωτιδέως ἐκ μαρμαρίνου συμπλέγματος σῶζον καὶ μέρη τῶν πτερυγῶν. Μέγ. σωζ. ὕψ. 0.085μ . (πίν. 15δ).
16. Δύο τεμάχια συνανήκοντα μαρμαρίνου ἀναθηματικοῦ ἀναγλύφου (εἰκ. 3, κάτω δεξιὰ). Ἐκ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως σώζεται τὸ κάτω μέρος μορφῆς καὶ παρ' αὐτὴν παῖς. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς διατηρεῖται ἡ λέξις ἀνέ|θηκεν. Μέγ. διαστάσεις ἀμφοτέρων τῶν τεμαχίων $0.205 \times 0.17 \times 0.05 \mu$.
17. Ἀνάγλυφος ἀναθηματικὴ πλάξ σώζουσα τὰ ὀπίσθια ταύρου. Μέγ. σωζ. διαστάσεις $0.125 \times 0.145 \times 0.03 \mu$. (πίν. 15γ).
18. Ἐτέρας ἀναγλύφου πλακὸς τὸ κάτω δεξιὰ τμήμα σῶζον τὸ πλεῖστον γυναικείας κατ' ἐνώπιον μορφῆς μετὰ λεκανίδος εἰς σχῆμα ὀστρέου. Μέγ. σωζ. διαστ. $0.145 \times 0.24 \times 0.035 \mu$. (πίν. 15α).
19. Κεφαλὴ μαρμαρίνου ἀγαλματίου ἀποκεκρουμένη λοξῶς κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ ἐλαφρῶς κατὰ τὸ πρόσωπον. Μέγ. σωζ. ὕψ. 0.13μ . (πίν. 16α).

20. Τὸ ἄνω δεξιὰ τμήμα ἀναγλύφου μαρμαρίνης παραστάσεως σῶζον τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ σώματος Ἀρτέμιδος, μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν ἀριστερὰν κρατοῦσαν τόξον. Κατὰ τὴν ἄνω δεξιὰ γωνίαν διακρίνεται μέρος παραστάσεως ζώου ἴσως. Μέγ. σωζ. διαστ. $0.16 \times 0.16 \times 0.035$ μ. (πίν. 16β).
21. Τὸ κάτω μέρος μαρμαρίνου ἀναγλύφου αἰετοῦ σῶζον τοὺς πόδας. Πιθανῶς ἀνάθημα εἰς Δία Ὑψιστον. Πλάτος 0.19, πάχος κάτω 0.10, μέγ. σωζ. ὕψος 0.155 μ. (πίν. 16γ).
22. Τμήμα μαρμαρίνου ἀναγλύφου σῶζον μέρος ἀνεμιζομένης χλαμύδος. Μέγ. σωζ. διαστ. $0.175 \times 0.12 \times 0.55$ μ. (πίν. 16δ).
23. Τμήμα τῆς πλίνθου μαρμαρίνου ἀγαλματίου σῶζον καὶ τὸ πρόσθιον μέρος ἀριστεροῦ ἄκρου ποδός. Μέγ. σωζ. διαστ. 0.175×0.07 μ. (πίν. 16ε).
24. Τμήμα ἀριστερᾶς χειρὸς μαρμαρίνου ἀγαλματίου. Μέγ. μῆκος 0.095 μ. (πίν. 16ζ).
25. Πλᾶξ μαρμαρίνη ἀναθηματικὴ φέρουσα ἐντὸς πλαισίου ἔγγλυφα πέλματα, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται τὸ ἕτερον κατὰ τὸ ἥμισυ¹. Ὑπὸ τὸ πέλμα σώζεται ἡ ἀρχὴ ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς, προφανῶς, εἰς τὴν Ἀρτεμιν καὶ εἰς τὸν δεῦτερον στίχον Γ ἀκολουθούμενον ὑπὸ φύλλου κισσοῦ. Ὑψος 0.37, πάχος 0.05, μέγ. σωζ. πλάτος 0.13 μ. (πίν. 17α καὶ εἰκ. 3).
26. Τὸ κάτω δεξιὰ μέρος μαρμαρίνης ἀναγλύφου πλακὸς ἀναθηματικῆς φερούσης πιθανῶς ἀνάγλυφα ὄτα, ἐξ ὧν σώζεται μέρος. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πλαισίου ἐπιγραφὴ ὡς ἐν εἰκόνι 3, ἄνω δεξιὰ. Μέγ. σωζ. διαστ. $0.11 \times 0.11 \times 0.03$ μ. (πίν. 17β).
27. Τὸ κάτω ἀριστερὰ τμήμα μαρμαρίνης ἐνεπιγράφου πλακὸς ἀποκεκρουμένης ἄνω καὶ δεξιὰ. Σώζει μέρος τεσσάρων στίχων ἐπιγραφῆς. Μέγ. διαστ. $0.26 \times 0.19 \times 0.025$ μ. (πίν. 17ζ καὶ εἰκ. 3).
28. Τμήμα μαρμαρίνης πλακὸς ἐνεπιγράφου ἀποκεκρουμένης πανταχόθεν. Μέγ. διαστ. $0.09 \times 0.13 \times 0.025$ μ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται μέρος ὡς ἐν εἰκ. 3, κέντρον, (πίν. 17γ).
29. Ἡ ἄνω ἀριστερὰ γωνία μαρμαρίνης ἐνεπιγράφου πλακὸς ἐπιταφίας. Μέγ. διαστ. $0.145 \times 0.95 \times 0.025$ μ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται ἡ

¹ Πρβ. G. MANGANARO, *Archeologia Classica*, XVI, 2, Roma 1964, σ. 291-293 καὶ πίν. LXIX, 1-3 καὶ LXX, 1.

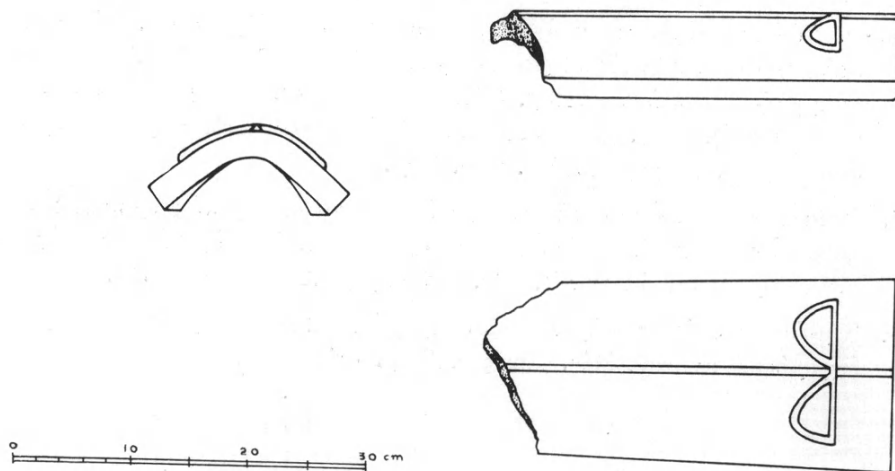

Εἰκ. 3. Τεμάχια ἀναγλύφων καὶ ἐνεπιγράφων μαρμάρων.

ἀρχὴ τῆς λέξεως *Μημόριον*¹, καὶ εἰς δεύτερον στίχον μέρος δύο γραμμάτων (πίν. 17δ καὶ εἰκ. 3).

30. Θραῦσμα ὁμοίας πλακὸς ἀποκεκρουμένης πανταχόθεν. Σωζ. διαστ. $0.105 \times 0.095 \times 0.02$ μ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς σώζεται ἐλάχιστον μέρος ὡς ἐν εἰκ. 3 καὶ πίν. 17ε.

Τὰ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 15-30 τεμάχια γλυπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων μαρμάρων, ὅπως καὶ τὰ εἰκονιζόμενα εἰς Ἔργον 1966, σ. 24 κ.έ., εἰκ. 21-22, ἀνήκουν εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους πλὴν ἴσως μόνον τῆς ὑπ' ἀριθ. 29 ἐνεπιγράφου πλακός, ἣτις ἀνάγεται εἰς παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν.

Εἰκ. 4. Τεμάχιον πηλίνου καλυπτῆρος λακωνικοῦ τύπου.

31. Μέρος καλυπτῆρος λακωνικοῦ τύπου φέροντος ἐπὶ τῆς ράχεως διακοσμητικὸν σύμπλεγμα μετὰ τοῦ γράμματος Β, ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 18ε καὶ εἰκ. 4).
- 32α-β. Μέρος μελαμβανοῦς κυαθίου μετὰ διακοσμήσεως ἐμπιέστου καὶ μέρος ἐκ τοῦ λαιμοῦ μελαμβανοῦς βαλσαμαρίου, ἀμφότερα χρονολογούμενα εἰς κλασσικοὺς ἀκόμη χρόνους : α) ὕψος 0.042 μ., β) μέγ. ὕψος 0.035 μ. (πίν. 18α).
- 33α-β. Βαλσαμάριον ἀποκεκρουμένον ἄνω καὶ κάτω καὶ μόνωτον μικρὸν ἄγγειον ἀποκεκρουμένον κατὰ τὸ στόμιον. Ἀμφότερα ἐπικεχρισμένα

¹ Πρβ. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 439 πίν. 508γ.

- δι' ἄραιον χρώματος καὶ χρονολογούμενα εἰς ἑλληνιστικούς χρόνους :
α) μέγ. ὕψος 0.15 μ., β) μέγ. ὕψος 0.07 μ. (πίν. 18β).
34. Χεῖλος πηλίνου ἀγγείου φέροντος ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἐξ ἧς διακρίνεται, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ, κάτω μέρος κίονος, ἀετὸς ἐπὶ βάσεως, λεοντῇ περιβάλλουσα ρόπαλον καὶ κεφαλὴ κατὰ κρόταφον. Χρονολογεῖται εἰς τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας. Μέγ. σωζ. μῆκος 0.11 μ. (πίν. 19α).
35. Τμήμα μεγαρικοῦ σκύφου συγκεκολλημένον ἐκ δύο τεμαχίων, σῶζον μέρος ἀναγλύφου παραστάσεως τῆς κατηγορίας «south gaulish», 1ου αἰ. μ. Χ. Μέγ. μῆκος 0.145 μ. (πίν. 19β).
- 36α-γ. Δύο παλαιοχριστιανικοὶ λύχνοι καὶ τρίτος ἑλληνιστικός. Ἐκ τῶν παλαιοχριστιανικῶν εἰς ἀκέραιος φέρει μονόγραμμα ΧΡ καὶ σῶζει ἔντονα ἔχνη χρήσεως. Μῆκος 0.12 μ. (πίν. 19γ ἀριστερά). Ὁ ἕτερος ἀποκεκρουμένος ἐμπρός. Μέγ. μῆκος 0.105 μ. Ὁ ἑλληνιστικὸς διατηρεῖ τὸ πρόσθιον ἥμισυ. Μῆκος 0.085 μ. (πίν. 19γ).
37. Βυζαντινὸν πινάκιον μετὰ ὠχροπρασίνης ἐφυσιώσεως καὶ χαρακτῆς διακοσμήσεως (sgraffito), ἧς σῶζεται μέρος μόνον. Τὰ εὗρεθέντα τεμάχια συνεπληρώθησαν ὡς ἐν πίν. 18γ. Διάμετρος 0.235, ὕψος 0.045.
38. Ὅμοίου πινακίου τεμάχιον σῶζον τὴν βάσιν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ μέρος ἐγχαράκτου πτηνοῦ. Μέγ. μῆκος 0.085 μ. (πίν. 18δ).

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

(Πίν. 20 - 32)

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1966 ἐσυνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῶν βασιλικῶν τῆς Ἀμφιπόλεως δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

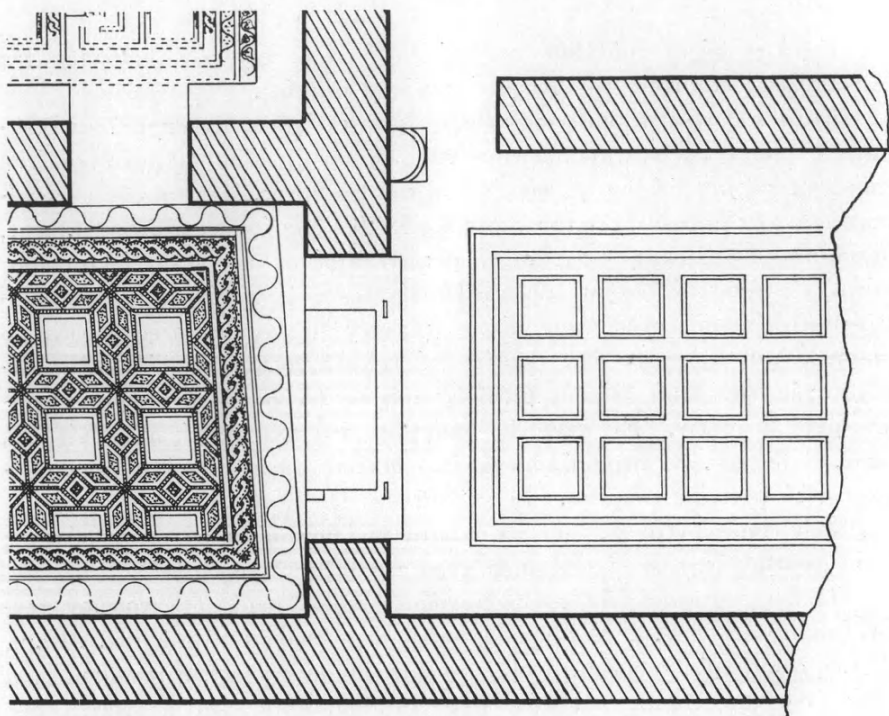
Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένετο ἔρευνα εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν βασιλικὴν Γ παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος, ἔνθα διετηροῦντο ἔχνη ὑπάρξεως τοίχου, βαίνοντος πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυπεν ὅτι κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος ὑπῆρχε διαμέρισμα πλάτους 4.22 μ., τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 7 μέτρων περίπου καὶ ἐπεκτείνεται πρὸς Νότον εἰς ἀρκετὸν ἀκόμῃ μῆκος. Τὸ δάπεδον τοῦ ἐπιμήκους τούτου διαμερίσματος εἶναι ἐστρωμένον δίκην τάπητος μὲ ὥραϊον ψηφιδωτόν, τὸ ὁποῖον φέρει πρὸς μὲν τὴν βορείαν πλευρὰν ἑγχρωμον ταινίαν μὲ φοιτωτὰ σχήματα, παρὰ δὲ τοὺς μακροὺς τοίχους (Α καὶ Δ) ἑγχρωμον κλιματίδα μετὰ βοτρυῶν. Ἐν συνεχείᾳ ὑπάρχουν ἀνὰ τρία τετράγωνα διάχωρα, διαστ. 0.58 × 0.58, περιβαλλόμενα ὑπὸ διπλῶν σπειρῶν καὶ σπειρομαίνδρων μετὰ σχοινίου (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 1). Ἐντὸς τῶν τριῶν πρώτων διαχώρων εἰκονίζονται εἰς μὲν τὰ ἀκραῖα δύο δοχεῖα μὲ κόκκινον ρόδι εἰς δὲ τὸ μεσαῖον λαγωγὸς πίνων ὕδωρ παρὰ τὴν ρίζαν δένδρου (πίν. 20α).

Ἡ δευτέρα σειρὰ τῶν τριῶν διαχώρων φέρει θαναμάσιον ἑγχρωμον πτηνὸν (παπαγάλον πίν. 20β) καὶ δύο κομψότατα ὑδροβία πτηνά (πίν. 21α,β), ἡ τρίτη σειρὰ τρία κοσμήματα δίκην ρόδακος (μαργαρίτας), ἡ τετάρτη σειρὰ φέρει ὑδροβιον πτηνὸν καὶ δύο ἰχθῆς (μπαρμπούνια) καὶ ἡ πέμπτη δύο ἀγγεῖα εἰς τὰ ἄκρα μὲ καρπούς καὶ εἰς τὸ μεσαῖον χαριέστατον ὑδροβιον πτηνόν (πετεινόν) (πίν. 22α). Τὸ ἐπίμηκες τοῦτο κτίσμα λόγῳ τῆς θέσεώς του δεξιὰ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς πρὸς Ἀνατολὰς θύρας του (παρένθ. πίν. Α' καὶ εἰκ. 1) εἶναι πιθανώτατα τὸ διακονικόν. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθη ἡ ἐξαγωνικὴ στέψις τοῦ μαρμαρίνου ἄμβωνος (πίν. 22β), τοῦ ὁποῖου πρὸ διετίας εἶχεν ἀνευρεθῇ τὸ θωράκιον (πίν. 22γ).

Ἐκ παραλλήλου ἤρχισεν ἡ ἀποκάλυψις τῆς κατὰ τὸ 1919 προχείρους σκαφείσης βασιλικῆς (Α) ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Εὐστρ. Πελεκίδου (βλ. ΠΑΕ 1910, σ. 80 ἑξ.). Ἡ βασιλικὴ αὕτη εὐρίσκεται 41 μ. Νοτιοανατολικῶς τῆς προηγουμένης βασιλικῆς Γ (εἰκ. 2) καὶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ δάσους ἀγρίων δένδρων καὶ βάτων (πίν. 23α). Μετὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ ἀπομάκρυνσιν τῆς καλυπτούσης τὸν χώρον τῆς βασιλικῆς ἀγρίας βλαστήσεως ἤρchi-

σεν ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ νοτίου κλίτους καὶ εἰς τὸν χώρον τοῦ Ἱεροῦ.

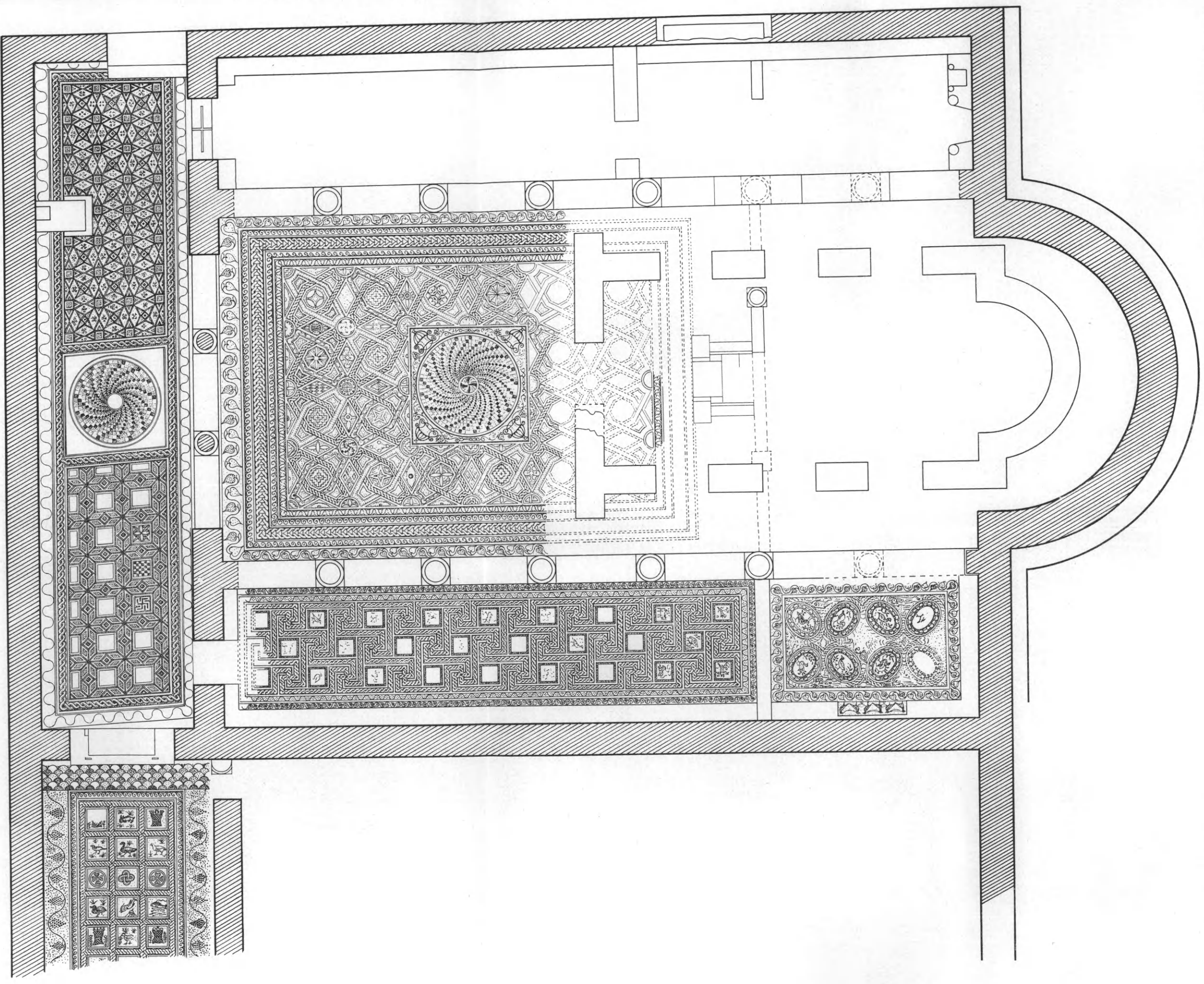
Εἰς τὸ νότιον κλίτος ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ νοτίου στυλοβάτου καὶ 5 ἰωνικαὶ βάσεις κατὰ χώραν (πίν. 23β), τρία μεγάλα μαρμάρινα ἐπίκρανα φέροντα ἀνάγλυφον σταυρόν, δύο κορινθιακὰ κιονόκρανα, πολλὰ τεμάχια μαρ-

Εἰκ. 1. Τὸ πρὸς Νότον τοῦ νάρθηκος ἀποκαλυφθὲν διαμέρισμα.

μαρίνου κοσμήτου με ἀναγλύφους σταυροὺς κατ' ἀποστάσεις (πίν. 24α.β), εἰς ὁλόσωμος κορμὸς μαρμαρίνου κίονος, ὕψους 3.49, καὶ πλῆθος τεμαχίων κιόνων προερχομένων ἐκ τῶν κιόνων τοῦ νοτίου στυλοβάτου (πίν. 25β).

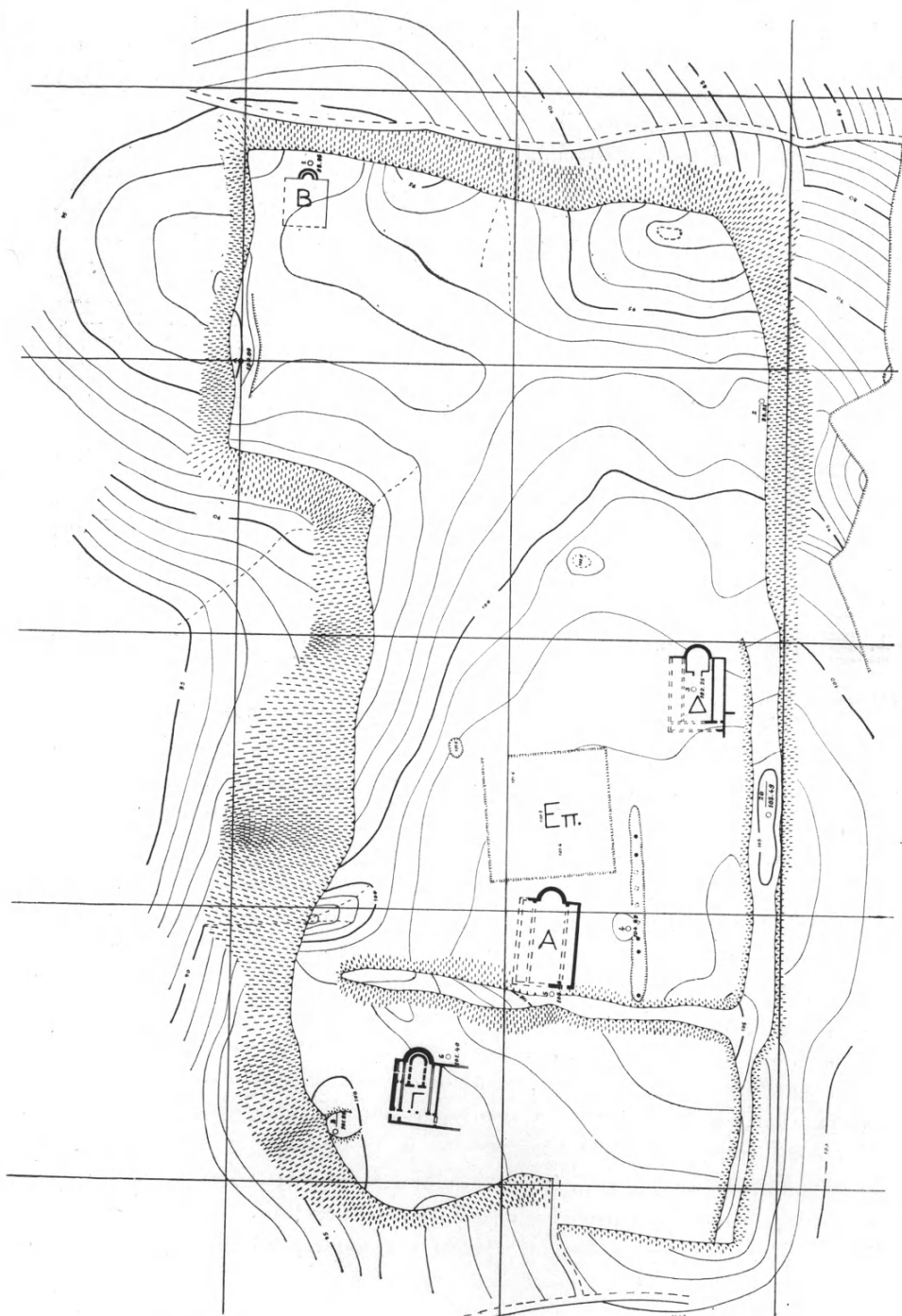
Ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ τεμάχια θωρακίων μετὰ σταυρῶν (πίν. 26α.β) ἐκ τῶν μετακιονίων, ἐν οἷς καὶ δίδυμα (εἰκ. 3), ὡς καὶ πλῆθος τεμαχίων ψηφιδωτῶν προερχομένων ἐκ τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς (πίν. 25α). Ἀπεκαλύφθη ὡσαύτως τὸ δυτικὸν ἥμισυ σχεδὸν τοῦ δαπέδου τοῦ νοτίου κλίτους, τὸ ὁποῖον καλύπτεται ἀπὸ ὠραιότατα πολύχρωμα ψηφιδωτὰ διατηρούμενα εἰς

0 1 2 3 4 5 10 m.

Ε. ΣΤΙΚΑΔ

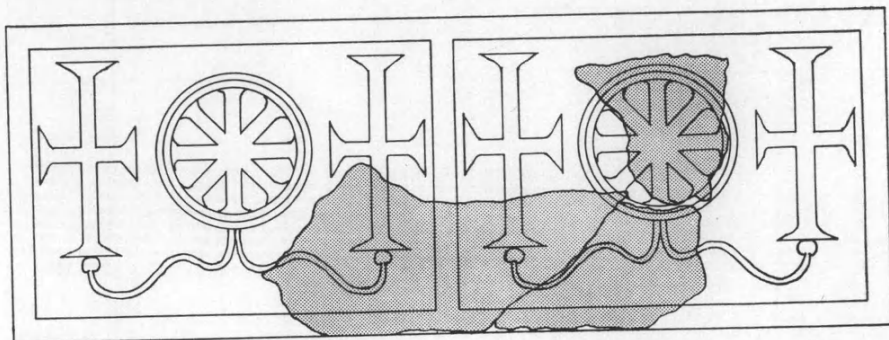
Κύριος της Παλαιάς Γ' Αιγυπτίου.

Είκ. 2. Τοπογραφικόν καί χωροσταθμικόν διάγραμμα
τῶν βασιλικῶν τῆς 'Αμφιπόλεως.

ἀρίστην κατάστασιν (εἰκ. 4, 5 καὶ πίν. 27α). Ἀρχόμενοι ἀπὸ Δυσμῶν βλέπομεν παρὰ τὴν δυτικὴν θύραν τοῦ κλίτους τούτου ῥόμβον, ὅστις περιβάλλει κύκλον φέροντα εἰς τὸ μέσον περιπελεγμένον σχοινίον εἰς δὲ τὰ ἄκρα δύο ἰχθῦς (εἰκ. 5 καὶ πίν. 27α). Ἐντὸς τοῦ κλίτους παρὰ τὸ πεζούλιον τῶν τοίχων τρέχει ταινία ἐκ σπειρομαϊάνδρου καὶ σχοινίου.

Εἰς τὸ κέντρον, μετὰ τὴν ὥς ἄνω ταινίαν, ὑπάρχουν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τετράγωνα διάχωρα εἰκονίζοντα ἀνὰ ἓνα ἰχθύν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ζεύγη τετραγώνων περιβαλλομένων ὑπὸ πολυχρῶμων ταινιῶν καὶ εἰκονιζόντων τὸ μὲν

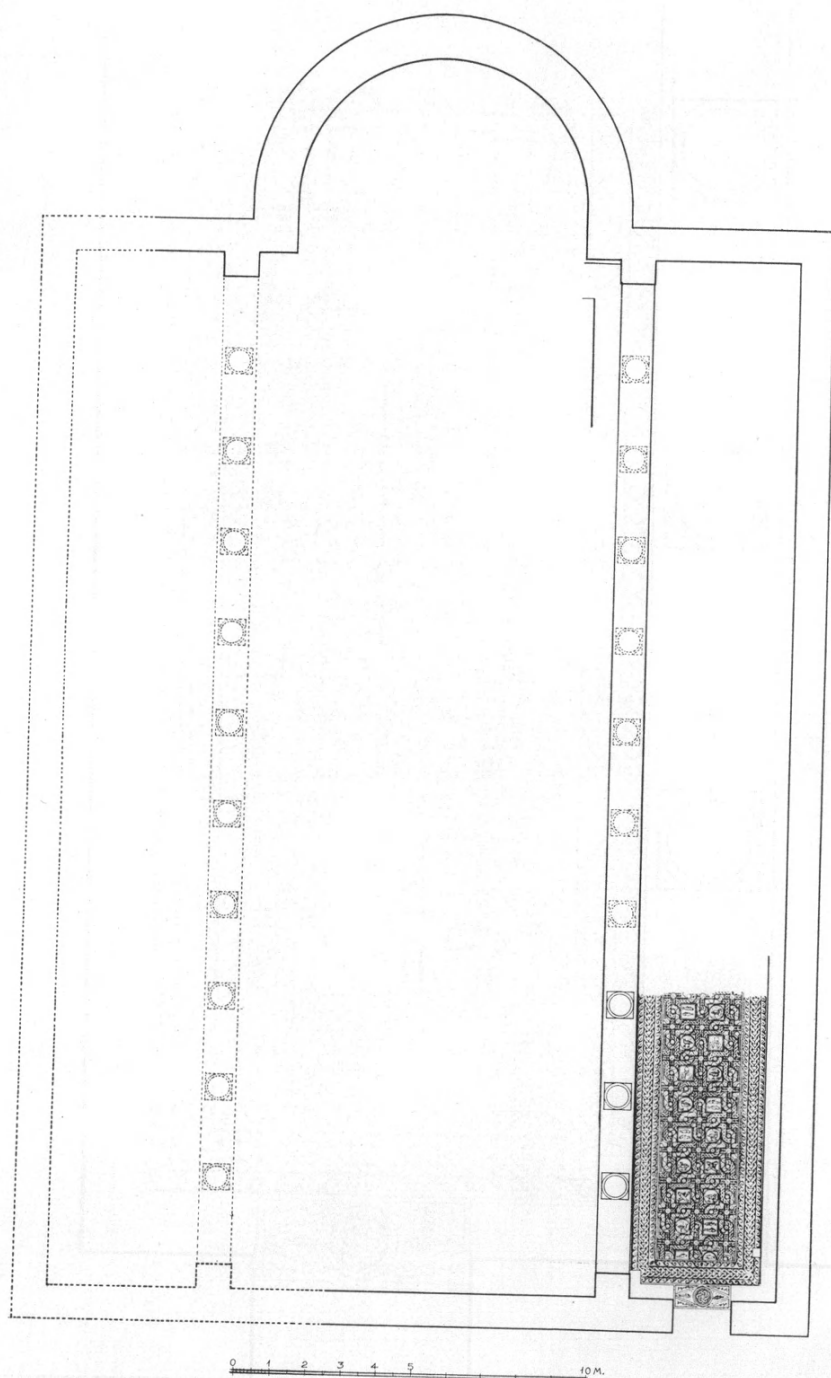

Εἰκ. 3. Δίδυμα θωράκια ἐκ τῶν μετακιονίων τῆς βασιλικῆς Α τῆς Ἀμφιπόλεως.

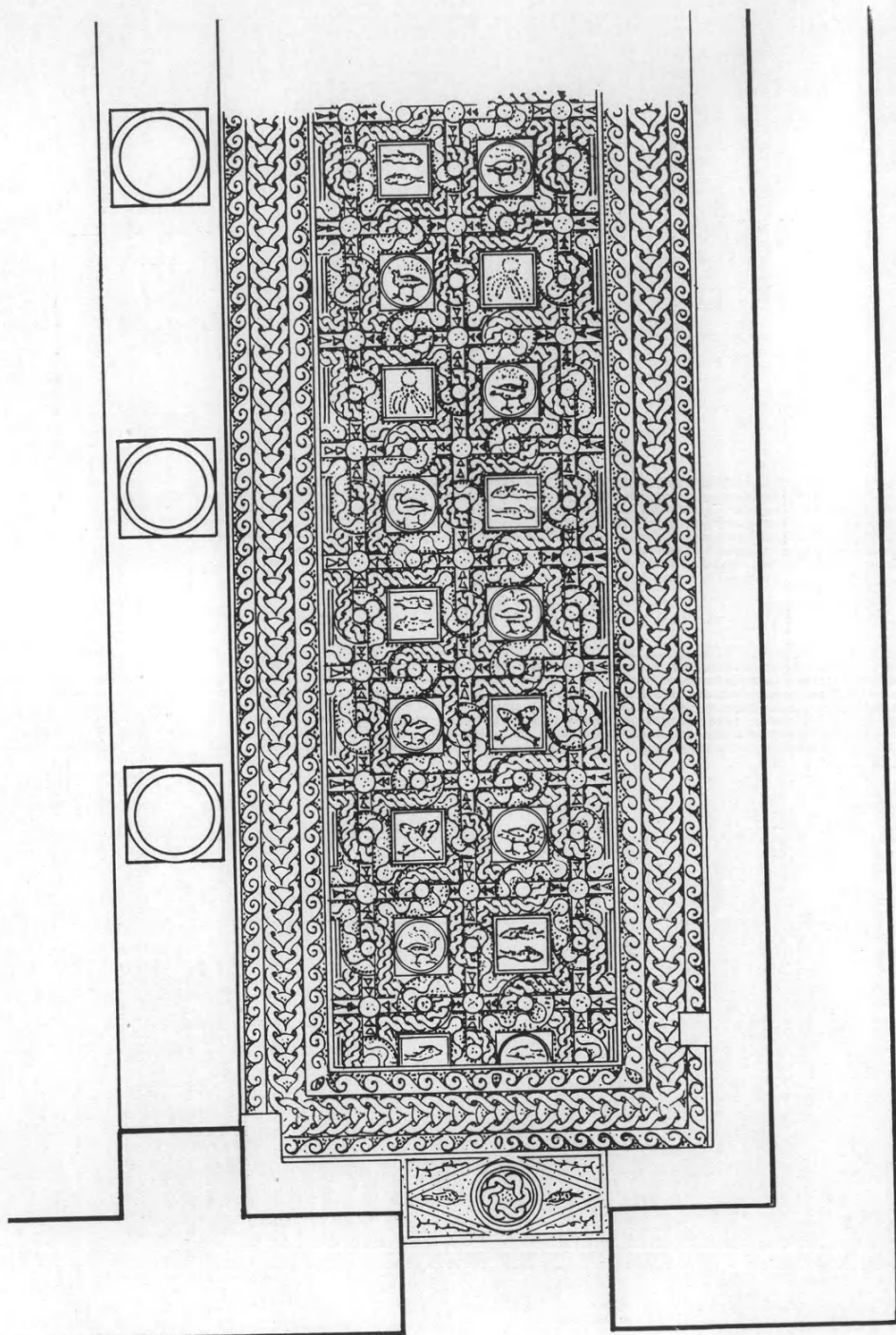
πρῶτον ζεύγος ἀριστερὰ ὑδροβίον πτηνὸν (πίν. 27β καὶ 28α) καὶ δεξιὰ δύο παραλλήλως τοποθετημένους ἰχθῦς (πίν. 28β) καὶ ἐν συνεχείᾳ ἑναλλὰξ πτηνὸν δεξιὰ (πίν. 29α) καὶ δύο ἰχθῦς ἀριστερὰ χιαστί τοποθετημένους (πίν. 29β), ἐνῶ κατόπιν ἀκολουθεῖ πτηνὸν δεξιὰ καὶ ὀκτάπους ἀριστερὰ κ.ο.κ. (πίν. 30 καὶ εἰκ. 5).

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ νοτίου κλίτους ἀνευρέθησαν δύο νομίσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν, καθαρισθὲν προθυμότερα ὑπὸ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου καὶ ἐξετασθὲν ὑπὸ τῆς Διευθυντρίας αὐτοῦ κ. Οἰκονομίδου - Καραμεσίνη, διεπιστώθη ὅτι εἶναι εἰκοσανούμιον Ἰουστίνου τοῦ Β' καὶ Σοφίας, νομισματοκοπείου Θεσσαλονίκης καὶ χρονολογίας κοπῆς 571/2 μ. Χ. (πρβ. Β. Μ. C. I, σ. 85, 112). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν γλυπτῶν εὐρημάτων ἦτοι τῶν κορινθιακῶν κιονοκράνων, ἐπιθημάτων καὶ θωρακίων, ὡς καὶ ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς τέχνης τῶν ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν, προκύπτει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ βασιλικὴ ἀνάγεται εἰς τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα.

Ὡσαύτως ἀνεσκάφη τὸ Ἱερὸν καὶ διεπιστώθη ὅτι τοῦτο εἶναι ἐκτισμένον περιφερειακῶς διὰ μεγάλων σφονδύλων κιόνων (πίν. 31α) προερχομένων ἀσφαλῶς ἐκ τῆς εἰς ἀπόστασιν 19.80 μ. παρακειμένης στοᾶς (πίν. 31β).

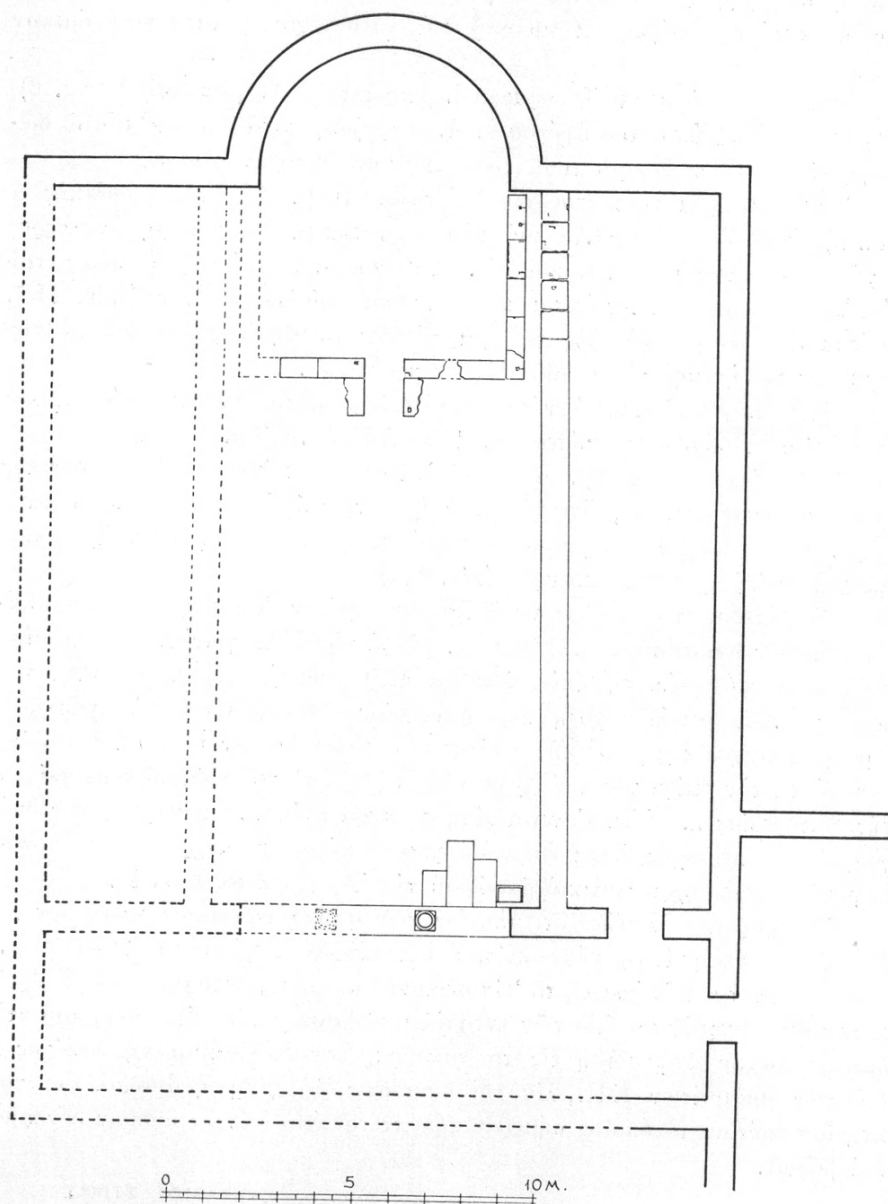

Εἰκ. 4. Κάτοπις τῆς βασιλικῆς Α τῆς Ἀμφιπόλεως.

Εἰκ. 5. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ Ν. κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ἈΜΦΙΠΟΛΕΩΣ Δ!

Εἰκ. 6. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Ἀμφιπόλεως.

Ἐν συνεχείᾳ ἔξεκαθαρίσθη πρὸς Ἀνατολὰς τμῆμα τοῦ δαπέδου τοῦ βορείου κλίτους καὶ διεπιστώθη ὅτι τὸ δάπεδον καὶ τοῦ κλίτους τούτου καλύπτεται ὑπὸ ὥραιων ψηφιδωτῶν ἐκ πτηνῶν, ἰχθύων καὶ κοσμημάτων ἀλλὰ ἡ ἀνασκαφή, κατέστη ἀνάγκη νὰ διακοπῇ διὰ νὰ συνεχισθῇ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τέλος ἀνεσκάφη καὶ ἡ παρακειμένη πρὸς τὰ ΝΑ. βασιλικὴ Δ (εἰκ. 6), ἣτις ἐπεσημάνθη ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Λαζαρίδη κατὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ διερεργηθείσας πέρυσι δοκιμαστικὰς τομὰς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

Ἡ βασιλικὴ αὕτη κεῖται εἰς ἀπόστασιν 70 μ. ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Α (εἰκ. 2) ἔχει δὲ μῆκος 24.73 καὶ πλάτος 18.12 μ. Ἀνεσκάφη ὁλόκληρος ὁ χώρος τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 6 καὶ πίν. 32α) καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ θέσις τοῦ τέμπλου, τὸ ὁποῖον ἐπεκτείνεται πρὸς Δυσμὰς τοῦ Ἱεροῦ ἐν σχήματι Πεῖ. Τούτου ἀνευρέθη κατὰ χώραν ὁ μαρμάρινος στυλοβάτης (εἰκ. 6) μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν πρὸ τῆς ὥραιας Πύλης πρόστασιν.

Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ὁ νότιος στυλοβάτης, ὅστις ἦτο μαρμάρινος καὶ ἀποτελεῖτο ἐκ δόμων διαστάσεων $0.81 \times 0.73 \times 0.225$ μ.

Εἰς ἀπόστασιν 19.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου εὐρέθη ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅστις ἔφερε τρίβηλον, τοῦ ὁποῖου εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ δύο μαρμαρίναι βάσεις τῶν κιόνων (εἰκ. 6) ὡς καὶ τεμάχιον κιόνου καὶ ἐν ἐπίθημα μετὰ σταυροῦ (πίν. 32β).

Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως ναοῦ ἦτο ἐστρωμένον διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν διαστάσεων 0.71×1.80 . Παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ μεσαίου κλίτους ἀνευρέθη λουτήρ (πίν. 31α καὶ 32β) διαστάσεων 0.45×0.62 καὶ βάθους 0.25, ἐκτελῶν χρῆν περιρραντηρίου. Ὑπολείπεται νὰ ἀνασκαφῇ ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς ταύτης καὶ τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα τοῦ νάρθηκος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔργου ἐξεπονήθη ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ τοπογράφου τῆς Ὑπηρεσίας κ. Μιλτ. Γιαννουλάκη τὸ παρατιθέμενον τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς περιοχῆς, ἐνθα ἐσημειώθησαν αἱ τέσσαρες μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθεῖσαι παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἀμφιπόλεως (εἰκ. 2).

Ἀναφέρομεν ἐν τέλει ὅτι πλησίον τῶν ἀποκαλυφθεῖσων βασιλικῶν Α, Γ καὶ Δ ἐπεσημάνθη μέγα κτίσμα διαστάσεων περίπου 45×47.50 μ., ὅπερ πιθανώτατα ἀνήκει εἰς τὸ Ἐπισκοπικὸν μέγαρον, δεδομένου ὅτι τὸ εἶσιον τοῦτο ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων «Ἐπισκοπειό». Ἡ θέσις τοῦ κτίσματος τούτου ἐσημειώθη εἰς τὸ τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς εἰκόνος 2 διὰ τῶν γραμμῶν ΕΠ., λίαν δὲ συντόμως θὰ γίνῃ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κτηρίου τούτου, τὸ ὁποῖον σήμερον καλύπτεται ὑπὸ δάσους ἀγρίων δένδρων καὶ βράτων.

6. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

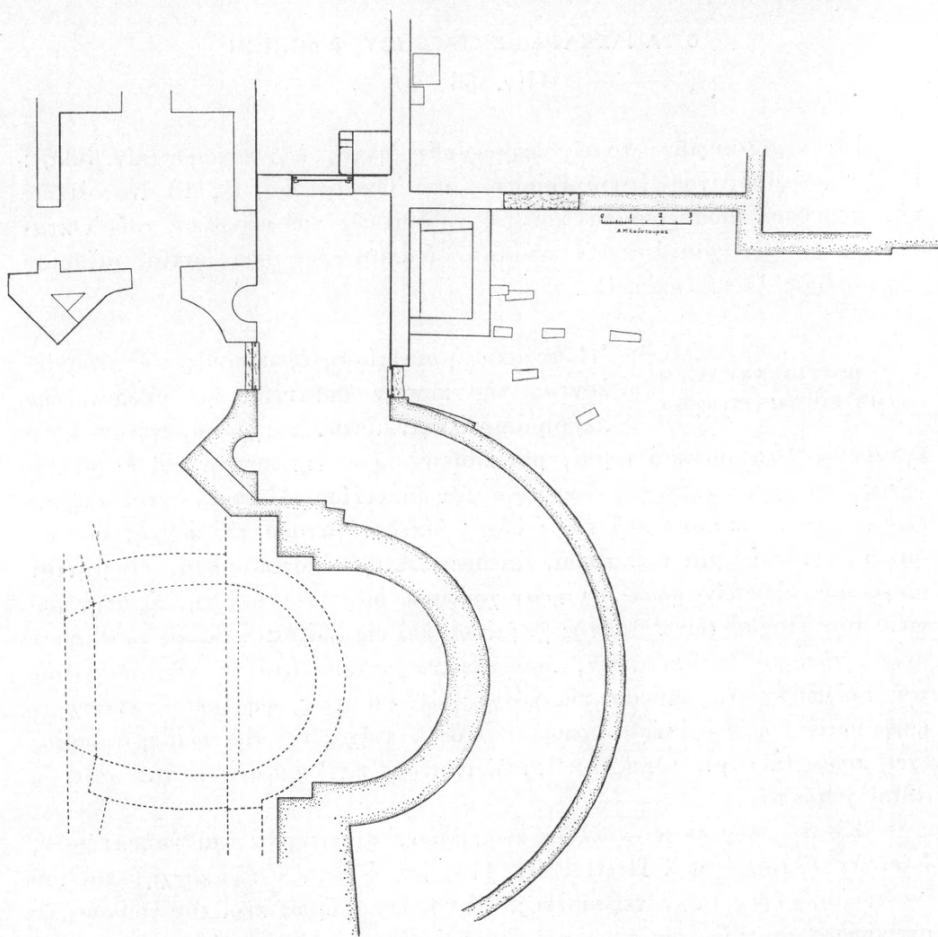
(Πίν. 33 - 40)

Εἰς τρεῖς κυρίους τομεῖς περιωρίσθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφή (πίν. 33α) :
 ΒΑ. τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τοῦ Ὀκταγώνου, εἰς τὰ ἀνατολικῶς
 τῆς παρόδου προσκτίσματα καὶ εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὀκτα-
 γώνου καὶ εἰς χαμηλοτέραν στάθμην διαπιστωθὲν πρὸ διετίας αἵθριον
 ἀρχαιοτέρας ἴσως ἐκκλησίας.

Ἡ ἀνασκαφή συνεχίσθη ἐξωτερικῶς τοῦ περιβάλλ-
 οντος τὴν κόγχην δακτυλίου μὲ σκοπὸν τὴν
 πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ. Συγχρόνως ἐγένοντο δύο
 ἐγκάρσιαι δοκιμαστικαὶ τομαί, μία κάθετος πρὸς τὴν κόγχην καὶ ἑτέρα κά-
 θετος ἐπίσης ἐσωτερικῶς τοῦ κέντρου τοῦ δακτυλίου. Αἱ τομαὶ αὗται ἀπέβλε-
 πον εἰς τὸ νὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ὑπάρχῃ δάπεδον μεταξὺ τῆς κόγχης καὶ τοῦ
 δακτυλίου. Οὐδεμία τῶν τομῶν ἀπέδωκε θετικὰ ἀποτελέσματα. Οὐχ ἦττον
 ἀμφοτέραι ἀπεδείχθησαν ὅτι ἦσαν χρήσιμοι διότι εἰς μὲν τὴν πρώτην με-
 ταξὺ τῶν ἐξαχθέντων ἐξ αὐτῆς χωμάτων καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος εὐρέθησαν
 πολλὰ τεμάχια ὑαλοπινάκων, προερχόμενα πιθανώτατα ἐκ τῶν φεγγιτῶν
 τοῦ πολυλόβου παραθύρου τῆς κόγχης ὥς καὶ τινες ψηφίδες ἐξ ἐντοιχίων
 ψηφιδωτῶν, ἡ δὲ δευτέρα ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ τοῖχος τοῦ δακτυλίου, ὁ ὁποῖος
 ἔχει πᾶχος 0.60 μ., ἐδράζεται ἐπὶ πλατυτέρας κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς
 αὐτοῦ ὑποδομῆς.

Ἐκ τῆς εὐρέσεως πολλῶν κεραμίδων, στρωτήρων καὶ καλυπτήρων,
 ὑπετέθη ἄλλοτε (πρβ. ΠΑΕ 1964, 174) ὅτι ὁ μεταξὺ τῆς κόγχης καὶ τοῦ
 δακτυλίου χώρος ἦτο ἐστεγασμένος. Τὸ ἐρώτημα ὅμως περὶ τοῦ τρόπου τῆς
 στεγάσεως καὶ τῆς ἐδράσεως τῆς ἡμικυκλικῆς στέγης, ἥτις συνεχίζετο καθ' ὀρι-
 ζοντιάν φορὰν πρὸς Βορρᾶν τῆς εἰσόδου τῆς ὁδηγούσης ἐμμέσως ἐκ τῆς
 παρόδου εἰς τὸ Ὀκτάγωνον, ἔμεινεν ἀναπάντητον (εἰκ. 1). Τώρα, μετὰ τὴν
 διαπίστωσιν τῆς πραγματικῆς στάθμης τοῦ μεταξὺ τῆς κόγχης καὶ τοῦ δα-
 κτυλίου δαπέδου, τοῦ ὁποῦ ἡ πλάκωσις ἀφηρέθη ποτέ, καὶ τοῦ πραγματι-
 κοῦ ὕψους ἀπὸ τῆς βάσεως τῆς κόγχης μέχρι τοῦ σημείου ἐνθα ἀνοίγεται τὸ
 πεντάλοβον αὐτῆς παραθύρον, ἀνερχόμενον εἰς ± 2.30 μ., εἶναι δυνατόν
 νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ θετικὸν συμπέρασμα ὅτι ἡ στέγη ἠδράζετο ἐπὶ τῆς
 ποδιᾶς τῶν παραθύρων ἢ ὀλίγον τι κάτωθι αὐτῆς, φθάνουσα ἐλαφρῶς κε-

κλιμένη μέχρι τοῦ τοίχου τοῦ δακτυλίου. Μονοκλινῇ καὶ ἰσοῦψῇ συνδεομένην δὲ μετὰ τῆς πρώτης πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ τὴν στέγην εἰς τὸν ΒΑ.

Εἰκ. 1. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Ὀκταγώνου. Ὁ ἐξωτερικὸς δακτύλιος περὶ τὴν κόγχην, ὁ ὑπαίθριος χώρος μετὰ τῶν τάφων τῶν βρεφῶν καὶ τῆς δεξαμενῆς κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν αὐτοῦ. Ἡ κόγχη τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ.

στενομήκη χώρον, εἰς τοῦ οὗ τοῦ τὴν βόρειον στενὴν πλευρὰν ἀνοίγεται ἡ πρὸς τὴν πύλιν.

Ὁ οὕτως ἐστεγασμένος καὶ ἐκτεινόμενος ἀπὸ τῆς ΒΑ., μεσολαβοῦντος τοῦ ἡμικυκλίου, μέχρι τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ Ὀκταγώνου χώρος, ἦτο, ἐὰν λά-

βωμεν ὑπ' ὅσιν τὰς πολλὰς ἀνευρεθείσας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ δακτυλίου ἐντοιχίους ψηφίδας, κεκοσμημένους εἰς τὰς καθέτους ἐπιφανείας τῶν τοίχων του διὰ ψηφιδωτοῦ.

Πρὸς Ἀνατολὰς ὁ ὑπόστεγος οὗτος χώρος ἐπικοινωνεῖ διὰ μικρᾶς πύλης διαστ. 1.60 μ. πρὸς ἕτερον χώρον ὑπαίθριον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ Βορρᾶ ὁρίζεται διὰ συνεχοῦς τοίχου πάχους 0.60 μ. καὶ μήκους 11.00 μ., ὅστις, καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ ἐκτεινόμενος κατὰ 1.90 μ. πρὸς Νότον, κάμπτεται καὶ πάλιν πρὸς Ἀνατολὰς συνεχιζόμενος ἄγνωστον εἰσέτι ποῦ (εἰκ. 1). Ὁ ὑπαίθριος οὗτος χώρος εἶναι κατάσπαρτος διὰ πολλῶν κιβωτισχῆμων, ἀπλῶν καὶ προχείρου κατασκευῆς ἀκτερίστων τάφων βρεφῶν (εἰκ. 1 καὶ πίν. 33β). Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῶν διαστάσεων τῶν τάφων, αἱ ὁποῖαι εἶναι 0.70 μ. \times 0.32 μ., 0.67 μ. \times 0.29 μ. κ.ο.κ. Συστηματικὴ ἔρευνα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν πρὸς διαπίστωσιν ὑπάρξεως ἐνδεχομένως καὶ τάφων ἐνηλίκων ἀπέβη ἄκαρπος. Εἶναι περίεργον καὶ μοναδικὸν τὸ φαινόμενον. Δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν κοιμητήριον προοριζόμενον ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ταφὴν βρεφῶν. Οὔτε γραπτὴ διάταξις ὑπάρχει οὔτε κατ' ἔθιμον περίπτωσις καταγράφεται. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, τὸ θέμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέροντος, χρήζει ἰδιαίτερας μελέτης.

Εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ αὐτοῦ χώρου, τὴν σχηματιζομένην ἐκ τοῦ τοίχου τοῦ τέμνοντος τὸν περὶ τὴν κόγχην δακτύλιον καὶ τοῦ βορείου τοίχου, ἀπεκαλύφθη τετράγωνον παραλληλόγραμμον διαμέρισμα (εἰκ. 1 καὶ πίν. 34α) ἐσωτερικῶν διαστάσεων 3.30 μ. \times 2.15 μ. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν βορρ. πλευρὰν αὐτοῦ οἱ τοῖχοι μέχρις ὕψους 0.38 μ. ὁ πρῶτος καὶ 0.80 μ. ὁ ἕτερος παρουσιάζουν προεξοχὴν ὀρθογωνίου τομῆς 0.20 μ. καὶ 0.40 μ. ἀντιστοίχως ὑπὸ μορφὴν πεζοῦλιου. Ὁ ὅρμος ἐπαφῆς τῶν κατακορύφων τοίχων καὶ τοῦ δαπέδου καλύπτεται ὑπὸ ὕδραυλικοῦ κονιάματος τομῆς ἡμικυκλικῆς καὶ χορδῆς 0.12 μ. Δι' ἰσχυροῦ ὕδραυλικοῦ κονιάματος εἶναι ἐστρωμένον καὶ τὸ δάπεδον. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ βορείου τοίχου ἐσημειώθη πῆλινος ἄγωγος ἐλλειψοειδοῦς τομῆς μετὰ δύο ἡμικυκλικῶν στομίων διαμ. ἑκάτερον 0.12 μ. Ὁ ἄγωγος οὗτος εὕρεται μεμονωμένος καὶ ἐκτισμένος ἐντὸς τοῦ τοίχου· οὐδεμία ἐνδειξις ὑπάρχει παλαιᾶς λειτουργίας αὐτοῦ. Λογικὴ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἢ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομικοῦ ὕλικου χρησιμοποιηθέντος ἐνταῦθα τὸ δεύτερον.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ χώρου ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν δυτικὸν τοίχον, εἰς ὕψος 0.77 μ. ὑπὲρ τὴν προεξοχὴν (πεζοῦλιον) αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.60 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου, ἡμικυκλικὴ ὁπὴ ἐπικεχρισμένη δι' ὕδραυλικοῦ κονιάματος, ἣτις θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ὑποδοχὴ μολυβδίνου σωλήνος. Ἐπίσης κάτωθι αὐτῆς ὑπάρχουν ἰζήματα ἐκ συνεχοῦς ροῆς ἢ διαφυγῆς

ὑδατος. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος, ὡς διεπιστώθη, σχετίζεται μετὰ τμήματος κίονος, εὐρεθέντος κατὰ χώραν καὶ στηριζομένου ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρειᾶς τοῦ αὐτοῦ τοίχου. Πρὸς τὸν κίονα ἐπίσης τοῦτον, κεκαλυμμένον καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν διὰ παχέος ἰζήματος, δηλοῦντος μακροχρόνιον χρῆσιν, κατηυθύνετο ἐκ Δυσμῶν μολύβδινος ἀγωγός, ὁ ὁποῖος καμπτόμενος κατ' ὀρθὴν γωνίαν κατὰ τὴν ἔδρασιν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ κίονος, ἔβαινε στηριζόμενος ἐπ' αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀποκαλυφθείσης ὀπῆς τοῦ δυτικοῦ τοίχου (πίν. 34β). Πόθεν τὸ ὅλον τοῦτο ὑδραυλικὸν σύστημα ἠρῦετο τὸ ὕδωρ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένον. Ὑποθέτω ὅτι ὁ ἀνευρεθεὶς κολοβωμένος μολύβδινος σωλήν, εὐρισκόμενος ὑπὸ τὸ δάπεδον, ἐπεκoinώνει διὰ κτιστοῦ ἀγωγοῦ (πίν. 34β) πρὸς μικρὸν ἐντὸς τῆς προθέσεως σκάμμα ἐξωτερικῶς πολυγωνικοῦ καὶ ἐσωτερικῶς κυκλικοῦ (πίν. 40α), ἐπενδεδυμένου δὲ δι' ὀρθομαρμαρῶσεως, ἐξ οὗ ἐτροφοδοτεῖτο δι' ὑδατος, ἴσως ἡγιασμένου καὶ τὸ ἔφερε πρὸς τὸ τετράγωνον διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ἔνεκα τῆς ἰδιομόρφου κατασκευῆς του ἐχρησίμευεν ὡς δεξαμενὴ δι' ἱαματικὰς λούσεις τῶν πιστῶν.

Ἡ δεξαμενὴ αὕτη ἦτο ἐστεγασμένη, ὅπως δηλοῦσιν οἱ ἐντὸς αὐτῆς κέραμοι, ἐπενδεδυμένη δὲ εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους δι' ὀρθομαρμαρῶσεως, τῆς ὁποίας ἱκανὰ τμήματα διετηρήθησαν κατὰ χώραν. Πρὸς τούτοις κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν ἔφερε παράθυρα, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν εὐρεθέντων μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων πολλῶν θραυσμάτων ὑάλου ἐκ φεγγιτῶν. Δὲν εἶναι, νομίζω, ἀπλὴ σύμπτωσης καὶ ἡ ὑπαρξὶς ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ πρὸς τὸν πυθμένα αὐτοῦ ἱκανῶν ὀστράκων μετὰ πρασίνου γανώματος, ἅτινα συναρμολογούμενα δίδουν διάφορα κατὰ τὸ σχῆμα ἀγγεῖα. Μήπως καὶ ταῦτα εἶχον σχέσιν πρὸς μυστικὴν τινα λατρείαν ἢ ἀγίασμα, οἷαν καὶ τὰ κουτρούβια τὰ εὐρεθέντα παρὰ τὰς μυροδόχους δεξαμενάς ἐν τῇ κρύπτῃ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης; Ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω: Μήπως καὶ αἱ ταφαὶ τῶν βρεφῶν εἰς τὸν αἶθριον χώρον τὸν περιβάλλοντα σχεδὸν τὴν δεξαμενὴν σχετίζονται πρὸς τὴν λατρείαν αὐτὴν ἢ πρὸς τὸ ἀγίασμα; Ἴσως ἢ συνεχιζομένη ἔρευνα περὶ τοὺς χώρους τούτους διευκρινήσῃ τὸ πρόβλημα.

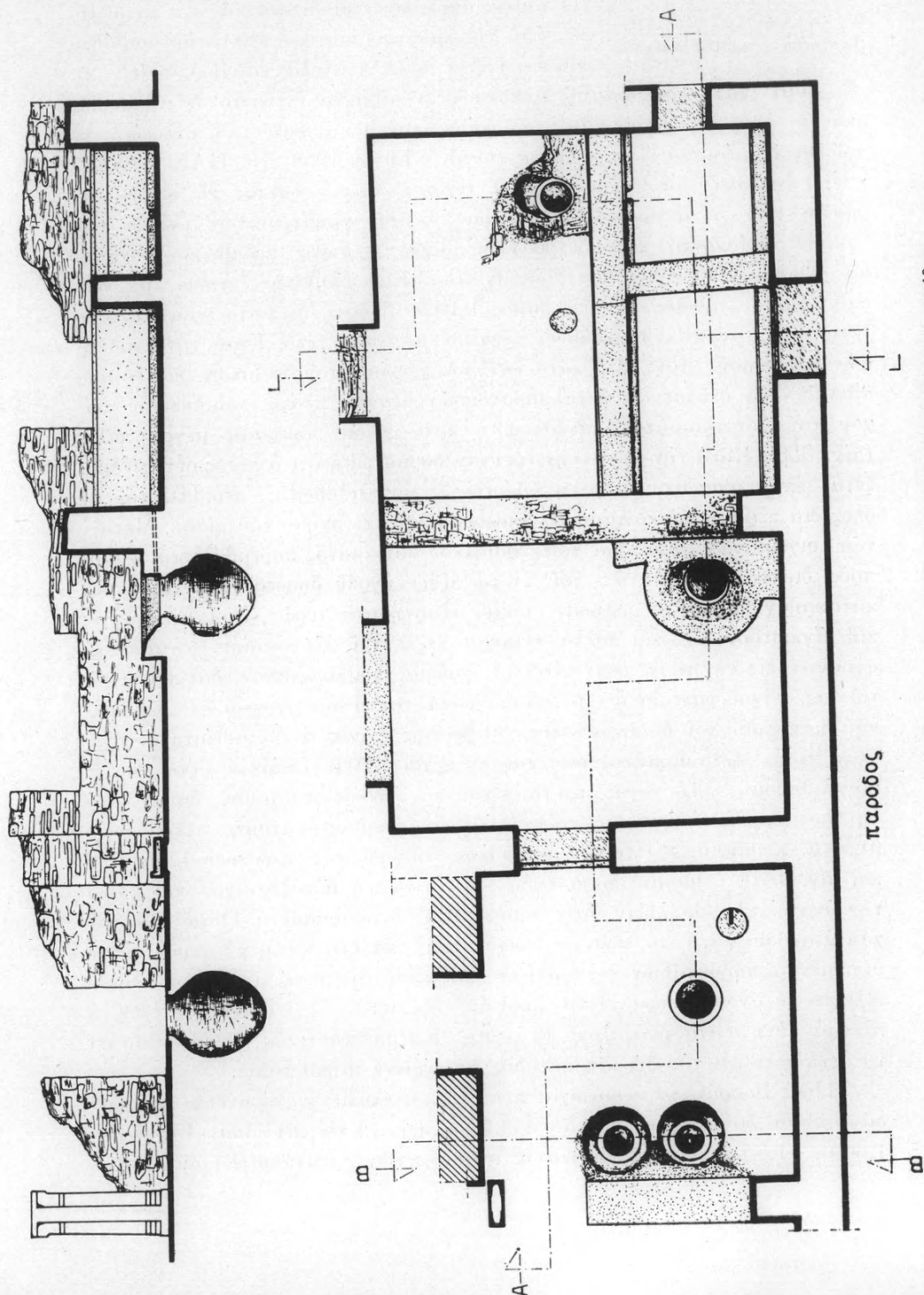
Πρὸ τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς τῆς δεξαμενῆς μέχρι τοῦ οὐδοῦ τῆς στενῆς πύλης, τῆς ὁδηγούσης εἰς τὸν ὑπαίθριον ΒΑ. τοῦ δακτυλίου χώρον, καὶ εἰς βάθος ± 0.30 μ. ἀπεκαλύφθη πολύπλοκον σύστημα ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως (πίν. 35α), ἐξ ὧν ὁ εἰς ἐπικοινωνεῖ ἀμέσως μετὰ τῆς δεξαμενῆς. Ὑπὸ τοὺς κτιστοὺς τούτους ἀγωγοὺς ἀνεφάνη τὸ μέτωπον τόξου ἡμικυλινδρικῆς καμάρας, χορδῆς 0.70 μ. καὶ πάχους 0.30 μ., ἥτις χρησιμεύει ὡς κεντρικὸς ἀγωγὸς ἀποχετεύσεως ἔχων κατεύθυνσιν πρὸς Δυσμᾶς.

Β. ΤΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΣ ΤΗΣ
ΠΑΡΟΔΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ

Ὁ τομεὺς οὗτος ὁρίζεται ἀνατολικῶς καὶ κατὰ μῆκος ὑπὸ τῆς καθέτου πρὸς τὴν Ἑγνατίαν παρόδου καὶ ἐκτείνεται πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Βορρᾶν (εἰκ. 2).

Ὅτε κατὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐγένοντο δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ πρὸς προσδιορισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἀνεφάνη τὸ πρῶτον διαμέρισμα εἰς τὸν τομέα τοῦτον (Ἔργον 1958, 79· ΠΑΕ 1958, 87 κ. ἐξ.) ἐν μέρει μόνον ἠρευνήθη. Συνεχίσθη λοιπὸν ἐφέτος εἰς ὃ σημεῖον ἀφέθη τότε ὁ καθαρισμὸς τοῦ χώρου ἐκ τῶν κρημνισμάτων, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο κέραμοι, πλίνθοι πολλαί, ἄφθονον κεραμεικὸν κονίαμα καὶ τεμάχια ἐκ μεγάλων σχετικῶς ἀγγείων. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου καὶ εἰς βάθος 1.10 μ. - 1.40 μ. διεπιστώθησαν ἔντονα ἵχνη πυρὸς καὶ ἀπηνθρακωμένα μεγάλου μεγέθους ξύλα. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θέρους τοῦ 1958 κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δωματίου καὶ ἔμπροσθεν διπλῶν δεξαμενῶν καταλαμβάνουσῶν ὅλον τὸ πλάτος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ διαμερίσματος ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν ἀκέραιος μέγας πίθος (πίν. 35β). Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἔρευναν διεπιστώθη ὅτι ὁ πίθος οὗτος ἐδράζεται ἐπὶ τετραγώνου μεγάλης βάσεως ἐξ ἀργολιθοδομῆς, περιβάλλεται δὲ ὅλος διὰ κεραμικοῦ κονιάματος ἀκολουθοῦντος τὸ σχῆμα τοῦ πίθου. Μεταξὺ τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ καὶ τοῦ κεραμικοῦ κονιάματος παρεμβάλλεται ἄμμος πρὸς διατήρησιν πιθανῶς τοῦ ἐν τῷ πίθῳ ὑγροῦ δροσεροῦ. Μεταξὺ τῶν κατακρημνισμάτων εὐρέθησαν σιδηρᾶ ἐξαρτήματα θυρῶν, ἥτοι στρόφιγγες καὶ ἄγκιστρον ὥς καὶ πολλὰ τεμάχια ἐκ λεπτοῦ λευκοφαίου κονιάματος, φέροντα εἰς τὴν μίαν ὄψιν κίτρινον χρῶμα περιβαλλόμενον διὰ πορφυρεᾶ ταινίας. Εἶναι φανερόν ὅτι τὰ σπαράγματα ταῦτα προέρχονται ἐκ ζωγραφικοῦ διακόσμου τοῦ διαμερίσματος. Ὁ βόρειος τοῖχος αὐτοῦ συνίσταται καθ' ὅλον τὸ ἐκ 4.85 μ. μῆκός του καὶ τὸ μέχρι 1.20 μ. ὑπάρχον ὕψος του ἐξ ἀργολιθοδομῆς. Τὸ ὕψος τοῦτο εἶναι καὶ τὸ πρωταρχικόν, διότι κατὰ τὴν δυτικὴν ἀπόληξιν τοῦ τοίχου ἀνεφάνη παραστὰς τομῆς τετραγώνου (0.50 μ. × 0.50 μ. × 0.50 μ.) ἐκ καλῶς ἐργασμένης πλινθοδομῆς (εἰκ. 2 καὶ πίν. 36α). Ὁμοίαν παραστάδα θὰ ἔφερεν ὁ αὐτὸς τοῖχος καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀπόληξιν, ἥτις ὅμως εἶναι κατεστραμμένη. Οὕτω διὰ τοῦ χαμηλοτέρου κατὰ τὸ κέντρον τοίχου καὶ τῶν δύο κατὰ τὰ ἄκρα αὐτοῦ ὑψουμένων παραστάδων ἐσχηματίζετο παραλληλόγραμμον κενόν, τοῦ ὁποίου ἑλλείπει ἡ ἄνω πλευρὰ. Τίνα μορφήν, ὀριζοντίαν ἢ καμπύλην, εἶχεν ἡ πλευρὰ αὐτὴ εἶναι δύσκολον νὰ λεχθῇ. Κατασκευαστικῶς, νομίζω, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰς δύο παραστάδας ἐγεφύρωνε τμήμα τόξου.

Πρὸς Βορρᾶν ἐν μεσοτοιχίᾳ πρὸς τὸ προηγούμενον ἀνοίγεται δεύτερον διαμέρισμα διαστάσεων 4.80 μ. × 3.50 μ. (εἰκ. 2 καὶ πίν. 36α). Εἰς βάθος 1.60 μ. - 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης στάθμης τῶν κρημνισμάτων συνισταμέ-

Εικ. 2. Κάτοψις καὶ τομὴ τῶν συνεχόμενων διαμερισμάτων ἀνατολικῶς τῆς παρόδου.

νων ἐξ ἀργῶν λίθων, πλίνθων καὶ κεραμίδων εὐρέθησαν ἀρκετὰ τεμάχια μεγάλων ἀγγείων καὶ σπαράγματα τοιχογραφιῶν, ὁμοίων κατὰ τὴν διάταξιν τῶν κοσμήσεων καὶ τὰ χρώματα πρὸς τὰς τοῦ προηγουμένου δωματίου. Εἰς βάθος 2.00 μ. καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ χώρου ὑπῆρχε συμπαγὲς στρώμα ὑπολείμματος πυρὸς καὶ ἀπηνθρακωμένων ξύλων. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ἔκειντο πολλοὶ κέραμοι, καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες.

Κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ διαμερίσματος ἦλθεν εἰς φῶς μέγας πίθος ἀκέραιος. Οὗτος εἶναι ἔμπεπηγμένος ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐδάφους οὕτως, ὥστε νὰ μένῃ ἐλευθέρων μόνον τὸ στόμιον, περὶ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει τετράγωνον κτιστὸν κατασκεύασμα ὕψους 0.15 μ. Εἰς μικρὸν ὑπὲρ τὸ στόμιον ὕψος ἀπολήγει μολύβδινος σωλὴν κυκλικῆς τομῆς προερχόμενος ἐκ τῆς βορείου δεξαμενῆς τοῦ κατὰ Νότον διαμερίσματος μετὰ τῶν διδύμων δεξαμενῶν (εἰκ. 2).

Κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἀποκαλυπτομένου χώρου ἀνοίγεται πύλη πλ. 1.10 μ., ἣτις φέρει εἰς ἕτερον δωματίον διαστάσεων 4.85 μ. × 3.75 μ. Τοῦτο πλὴν τῆς πύλης ταύτης, ἣτις διατηρεῖ κατὰ χώραν τὸ μαρμάρινον κατώφλιον, ἔχει δύο ἕτερα ἀνοίγματα: ἓν κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου πλ. 1.15 μ. καὶ ἕτερον κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τοῦ βορείου τοίχου, πλ. 1.20 μ. Τὸ δεύτερον ἀνοίγμα διὰ τῆς παρεμβολῆς ὑψηλοῦ καὶ ραδινοῦ ἀμφικίονος, διατηρηθέντος κατὰ χώραν, μετεβλήθη μεταγενεστέρως εἰς δίλοβον ἀνίσων τόξων (εἰκ. 2 καὶ πίν. 36β). Ποία ἡ αἰτία τῆς μετατροπῆς αὐτῆς εἶναι ἄγνωστον. Ὅπως δὴποτε ἀποκλείεται ἡ ἀνάγκη ἐκ στατικῶν λόγων. Διότι καὶ εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο, ὡς καὶ εἰς τὸ προηγούμενον, διεπιστώθη ἡ ἰδία πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ διαμερίσματος τῶν διπλῶν δεξαμενῶν διάρθρωσις ἥτοι τοίχος ἐξ ἀργολιθοδομῆς ὕψους ± 1.10 μ., παραστὰς ἐκ πλίνθων κατ' ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα αὐτοῦ, στοιχεῖα δηλ. τὰ ὁποῖα προϋποθέτουν ἀνοίγμα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ διαμερίσματος ὡς περιεγράφη ἀνωτέρω.

Εἰς τὸ δωματίον τοῦτο εὐρέθησαν κατὰ χώραν τρεῖς πίθοι (εἰκ. 2 καὶ πίν. 36β). Δύο κατὰ μῆκος καὶ ἔμπροσθεν τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ βορείου τοίχου, ὁ εἷς παρὰ τὸν ἄλλον ἔμπεπηγμένοι ἐντὸς τοῦ δαπέδου καὶ ὁ τρίτος εἰς τὸ μέσον τοῦ χώρου καὶ πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον, καθ' ὅλοκληρίαν ἐντὸς τῆς γῆς, ἐλευθέρου ἀπομένοντος ἐπὶ τοῦ δαπέδου μόνον τοῦ κυκλικοῦ στομίου αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν κρημνισμάτων εὐρέθησαν τὰ κυκλικά καλύμματα τῶν στομιῶν δύο πίθων ὡς καὶ τεμάχια μεγάλα πήλινα, ἅτινα συγκροτοῦν τοὐλάχιστον δύο πίθους. Ἐπίσης περισυνελέγησαν σπαράγματα τοιχογραφιῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι μελανά ἀδιάκριτα ἐκ τοῦ πυρὸς, σιδηροῦ ἡλοι, σιδηροῦν μιστρίον, ἕτερα σιδηρᾶ ἀντικείμενα ἀδιαγνώστου προορισμοῦ, σιδηροῦς σταυρόσχημος σύνδεσμος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διετηρήθη πολὺ

κεραμοκονίαμα, θραύσματα χαρακτῶν ἀγγείων ἐκ λευκοῦ πηλοῦ καὶ terra sigillata καὶ δύο χαλκᾶ νομίσματα.

Τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου τούτου ὡς καὶ τῶν ἄλλων, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος, ἀπετελεῖτο ἐκ συμπλητοῦ ἀσβεστοπηλοχώματος, ἐκ τοῦ ὁποίου διετηρήθησαν ἐλάχιστα τμήματα.

Τὰ διαμερίσματα εἰς τὸν τομέα τοῦτον συνεχίζονται πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Ἀνατολάς.

Ὁ προορισμὸς τῶν ἀποκαλυφθέντων δωματίων ἐκ τῶν διαπιστωθεισῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τῶν ἄλλων εὐρημάτων εἶναι, νομίζω, ἐμφανές: πρόκειται δηλὸν ὅτι περὶ χώρων ἀποθηκεύσεως οἴνου, ὀσπρίων κ. ἄ. Ἐνδείξεις διὰ τὸ μὲν πρῶτον εἶδος εἶναι αἱ ὑπάρχουσαι σωληνώσεις ἐκ τῶν δεξαμενῶν πρὸς τοὺς πίθους, χωρὶς οὐδεμία νὰ καταγραφῇ ἄλλοθεν παροχὴ ὕδατος, διὰ τὸ δεύτερον δὲ ἡ διαπίστωσις ὅτι τῶν εὐρισκομένων πίθων αἱ ἐσωτερικαὶ παρειαὶ ἦσαν μέλαιναι ἐκ τῆς καταστροφῆς διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς ἀπανθρακώσεως τῶν ἐν αὐτοῖς φυλασσομένων.

Γ. Ο ΔΥΤΙΚΩΣ ΤΟΥ
ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΧΩΡΟΣ

Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ καθέτου πρὸς τὸν νάρθηκα καὶ ὀρίζοντος κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τὸν ἀνασκαπτόμενον χώρον (πίν. 38α), τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιχώσις εἶναι σχετικῶς μεγάλη, ἀπεκαλύφθη ὀρθομαρμάρωσις, τῆς ὁποίας τὸ ἐκ παχέος (0.05 μ.) κεραμοκονιάματος ὑπόστρωμα διατηρεῖται ἐν πολλοῖς ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἐνῶ θραύσματα λευκοῦ μαρμάρου καὶ ἀτρακίου λίθου εὐρίσκοντο παρ' αὐτὸν καὶ εἰς ὕψος ἐπιχώσεως 0.90 μ. Εἰς πλεῖστα σημεῖα ἡ ὀρθομαρμάρωσις διατηρεῖται καλῶς συνισταμένη ἐκ πλακῶν πλάτους 0.92 μ. καὶ μεγίστου σωζομένου ὕψους \pm 0.50 μ.

Παρὰ τὴν βάσιν καὶ κατὰ μῆκος τοῦ αὐτοῦ τοίχου συμπεφυρμένα μετὰ τῶν χωμάτων περισυνελέγησαν τμήματα ἐξ ἐνθετικῆς διακοσμῆσεως, κατεσκευασμένα ἐκ μαλακοῦ ὑποκιτρίνου λίθου ἔχοντα ποικιλίαν σχημάτων: ἐλλειψοειδῆ, κυκλικὰ, ἐλικοειδῆ, πεταλόμορφα, καρδιόσχημα, ρομβοειδῆ κ. ἄ. (πίν. 37α). Ἐκ τῶν ποικιλιμάτων τούτων ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιαι εἶναι αἱ μορφαὶ τῶν δελφίνων, ἐξ ὧν διεσώθησαν μόνον αἱ κεφαλαὶ καὶ τὸ ὀπίσθιον τμήμα τοῦ σώματος μετὰ τῆς οὐρᾶς. Κατὰ περίεργον σύμπτωσιν οὐδὲν τμήμα τοῦ μέσου σώματος ἀνευρέθη (πίν. 37β). Ἡ ἀπόδοσις τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ σώματος καὶ τῶν βρόγχων εἶναι χαρακτῆρ. Μεταξὺ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς διακοσμῆσεως ταύτης συγκαταλέγονται θραύσματα κροκεάτου λίθου καὶ πολύχρωμα λεπτὰ μάρμαρα ποικίλων σχημάτων, ἐξ ὧν μαρτυρεῖται πλουσία καὶ ἐντυπωσιακὴ ἐνθετικὴ διακόσμησις.

Τὰ ἀνωτέρω εὐρήματα ἐπιτρέπουν τὴν ἀναπαράστασιν τῆς διακοσμῆ-

σεως τοῦ ἀποκαλυπτομένου τοίχου. Ἐπὶ τοιχοβάτου ἡδράζετο ἡ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ὀρθομαρμάρωσις ὑψους περίπου 0.90 μ. - 1.00 μ. Ἐπηκολούθει ταινία ἐκ κροκεάτου λίθου πλάτους 0.10 μ. καὶ ἐπὶ ταύτης ζωοφόρος ἐξ ἐνθετικῆς διακοσμήσεως, τὴν ὁποίαν περιέκλειεν ἄνωθεν ἑτέρα ταινία ἐπίσης ἐκ κροκεάτου λίθου τοῦ αὐτοῦ πλάτους πρὸς τὴν πρώτην. Τὴν ὑπόλοιπον ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου ἐκάλυπτε ψηφιδωτὴ διακόσμησις, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τῶν σπαραγμάτων ψηφιδωτῶν καὶ τῶν ψηφίδων, αἵτινες εὗρέθησαν εἰς τὰ κρημνίσματα.

Εἰς ἀπόστασιν 4.35 μ. ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου καὶ βαίνων παραλλήλως πρὸς αὐτὸν μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Δυσμᾶς, ἀνεφάνη στυλοβάτης ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, πλάτους 0.92 μ. καὶ ποικίλου μήκους, ἐδραζομένων ἐπὶ ἰσχυρᾷ ὑποθεμελιώσεως. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου καὶ εἰς τὰς θέσεις, ὅπου ἄλλοτε αἱ βάσεις τῶν κιόνων, διετηρήθησαν ἱχνη κεραμικοῦ κόνιαματος.

Παραλλήλως τοῦ στυλοβάτου τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 19.5 μ. κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου (πίν. 38α) βαίνει μὲ τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν νότιον φορὰν ἕτερος στυλοβάτης. Οὗτος, διατηρούμενος πολὺ καλύτερον τοῦ νοτίου καὶ φέρων κατὰ χώραν πολλὰς βάσεις κιόνων ἢ ἐντόνους ἐνδείξεις τῆς ἐδράσεως αὐτῶν, ἔχει μήκος 21.98 μ., κάμπτεται δὲ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτοῦ κατ' ὀρθὴν γωνίαν καὶ συνεχίζεται πρὸς Νότον, ὡς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσῃ τις τὰ ἐλάχιστα ἀναφανέντα τμήματα τῶν πλακῶν.

Δυτικῶς τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.75 μ. ἀπ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ἰσχυρὸς μὲν ἀλλὰ προχείρως εἰργασμένος τοῖχος πάχους 0.55 μ. βαίνων παραλλήλως πρὸς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος (πίν. 38α) (βλ. ΠΑΕ 1964, 175). Ὁ τοῖχος οὗτος εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου καὶ σύγχρονος πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Ὁκταγώνου. Τοῦτο ἐξάγεται πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι ὡς ἑδρασις αὐτοῦ χρησιμεύουν αἱ πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ ὑπὸ ἔρευναν χώρου καὶ δεύτερον τὸ καθαρὸν φερτὸν χῶμα, τὸ ὁποῖον πληροῖ ὡς πρόσθετον γέμισμα τὸ μεταξὺ τῶν δύο τοίχων ἄνοιγμα, πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὑποτυπώδους αἰθρίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὁκταγώνου. Ἡ κατὰ στρώματα γενομένη ἀποχωμάτωσις οὐδὲν ἕτερον ἔφερεν εἰς φῶς εἰμὴ εἰς βάθος 1.35 μ. ἀπὸ τῆς στάθμης τῆς ἄνω ἐπιφανείας δύο κιβωτιστήριους ἀκτερίστους τάφους, ἐξ ὧν ὁ εἰς δίσωμος, προχείρως κατεσκευασμένους. Μεταξὺ τῶν χωμάτων διεπιστώθησαν ἐπίσης ὀστρακά τινα, θραύσματα υαλίνων ἀντικειμένων καὶ υαλοπινάκων φεγγιτῶν, ψηφίδες ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν καὶ πολλοὶ ἥλοι. Παρὰ τοὺς τάφους καὶ εἰς βάθος 0.30 μ. ὑπὸ τὴν πλάκωσιν τοῦ δαπέδου, ἀνεφάνη μικρὸν τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου φέρον γεωμετρικὰς κοσμήσεις. Ἡ θέσις του, ἡ μορφή του

καὶ τὰ χρώματα μαρτυροῦν ὅτι ἀνήκει εἰς κτίσμα τῆς ἐποχῆς τῆς Ρωμαιοκρατίας.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀνευρίσκονται ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀκέραια ἢ ἐν τεμαχίοις, ἐν οἷς καὶ τὸ ἥμισυ μαρμαρίνου τόξου ὁμοίου κατὰ τὰς γλυφὰς καὶ τὰς διακοσμήσεις πρὸς τὸ ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ πέρυσιν ἀνευρεθέν (ΠΑΕ 1964, 176, πίν. 163 β). Οὐχ ἥττον αἱ γενόμεναι μετρήσεις καὶ τὰ λεπτομερῆ σχέδια ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ δύο τεμάχια δὲν συνανήκουν ἀλλ' ἀποτελοῦν τμήματα δύο ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων τόξων. Εἰς μικρὸν ὕψος ὑπὲρ τὸ δάπεδον, ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ἐσημειώθησαν ἔντονα ἵχνη πυρός, κεκαυμένοι πλάκες καὶ τεμάχιά τινα ξύλων ἀπηνθρακωμένων.

Δ. ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΝ- ΤΑΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΟΥ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ

Παραλλήλως πρὸς τὴν κατ' ἔκτασιν προώθησιν τῶν ἀνασκαφῶν ἐγένετο καὶ ὁ συστηματικώτερος ἔλεγχος ὠρισμένων ἀνασκαφέντων ἤδη χώρων, ἡ μορφή τῶν ὁποίων ὑπεδήλου εἶτε τὴν ὑπαρξιν ἀρχαιοτέρων ὑπ' αὐτοὺς κτισμάτων, εἶτε τὴν μετασκευὴν αὐτῶν μεταγενεστέρως, εἶτε τέλος τὴν εἰδικὴν χρῆσιν ἐνίων ἐξ αὐτῶν.

Τοιαῦται ἐργασίαι ἀνελήφθησαν εἰς τρία σημεία τῆς ἀνασκαφῆς.

α) Εἰς τὴν ἀνατολικὴν κόγχην τοῦ ὀκταγώνου ναοῦ.

β) Εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ

γ) Εἰς τὸ ὡς ἀποδυτήριον τοῦ βαλανείου χαρακτηρισθὲν διαμέρισμα.

α) Ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς κόγχης τοῦ Ὀκταγώνου παρετηρήθη, ὅτι ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχει καὶ ἑτέρα σχήματος ἡμικυκλικοῦ καὶ μικροτέρας ἀκτίνος καὶ χορδῆς. Ἡ συνεχὴς περὶ τὸ σημεῖον τοῦτο ὡς καὶ κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κτηρίου ὀκταγωνικοῦ στυλοβάτου ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ὑπὸ τὸ Ὀκτάγωνον κεῖται ἀρχαιότερα ἐκκλησία ἀγνώστου εἰσέτι σχήματος (ΠΑΕ 1962, 177 κ. ἐξ. 1963, 87 πίν. 62α).

Ἐφέτος ἐκατέρωθεν τοῦ κρηπιδώματος τῆς Ἀγίας Τραπέζης ἐγένοντο δύο παραλλήλως κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν βαίνουσαι τομαί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγησαν εἰς θετικώτερα συμπεράσματα.

Ἡ τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ κόγχη, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή ἀπέχει ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου σημείου τῆς κόγχης τοῦ Ὀκταγώνου 3.50 μ., ἔχει χορδὴν 6.45 μ. ἀκτῖνα δὲ 3.00 μ. Ἐπίσης κατὰ τὴν χορδὴν ἀνεφάνη τοιχάριον πλάτους 0.40 μ. ἐξ ὀπτοπλίνθων λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, συνδέον τὰ δύο σημεία τοῦ ἡμικυκλίου τῆς κόγχης, τὰ ὁποῖα προεκτεινόμενα ἐν ἐλαφρᾷ καμπύλῃ σχηματίζουν πεταλόμορφον σύνολον (εἰκ. 1 καὶ πίν. 38β καὶ 39). Καὶ τούτου τὰς ἀπολήξεις συνδέει τοίχος ἐξ ἀργολιθοδομῆς πλάτους 0.90 μ. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ πεταλόμορφος αὕτη προέκτασις τῆς κόγχης καὶ ἡ ἐνίσχυσις δι' ἰσχυροῦ

ἐγκαρσίου τοίχου, ἀφανῆς οὕσα καὶ ἔχουσα ὑποδομικὸν προορισμόν, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν στήριξιν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ ἐμφανοῦς ἡμικυκλίου αὐτῆς. Πρὸς τοῦτοις οἱ κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ὑπάρχοντες καὶ σήμερον ἑξωτερικοὶ στυλοβάται ὥς καὶ τινες ἄλλαι κατασκευαὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν ἄλλως εἰμὴ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν ἀρχαιότερον ναόν. Πάντα ταῦτα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἐμφανὲς ἦτο μόνον τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἀψίδος οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ὑπόλοιπος πεταλόμορφος κατασκευή. Συγχρόνως ἐγένετο τομὴ πρὸς τὴν δυτικὴν ἀκμὴν τῆς κρηπίδος τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς μήκους 2.70 μ., ἐνθα ὑπάρχει ἕξαγμα τοῦ δαπέδου, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον εὐρίσκεται ἐν καθιζήσει. Εἰς βάθος 0.50 μ. εὐρέθη τοίχος ἐκ λογάδων λίθων καὶ κεραμοκονιάματος, ὁ ὁποῖος συνδέει τὰς ὑποθεμελιώσεις τῶν κατὰ τὴν ΒΔ. καὶ τὴν ΝΔ. γωνίαν βάσεων τῶν ἰσχυρῶν πεσσῶν, ἐφ' ὧν ἠδράζετο τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ὀκταγώνου. Ἐὰν ὁ τοίχος οὗτος ἐχρησίμευεν ὡς πέλμα ἢ ἀντιστήριξις τῶν δύο μεγάλων πεσσῶν ἢ ἀνήκει εἰς τὸν ἀρχαιότερον ναὸν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ πρὶν ἢ διαπιστωθῇ ἡ γενικὴ μορφή αὐτοῦ.

Ἐν τῇ τομῇ καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.58 μ. δυτικῶς τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ἐνεφανίσθη τάφος παιδός, μήκους 1.18 μ. καὶ πλάτους 0.30 μ., κατεσκευασμένος διὰ πλίνθων πυραμιδοειδῶς τοποθετημένων. Πλὴν τοῦ σκελετοῦ οὐδὲν ἕτερον ὑπῆρχεν ἐντὸς αὐτοῦ.

β) Εἰς τὴν πρόθεσιν ἐγένετο ἐκ νέου ἐπιμελὲς καθαρισμὸς περὶ τὸ κυκλικὸν ἑξωτερικῶς καὶ ὀκταγωνικὸν ἐσωτερικῶς καὶ ἐπενδεδυμένον δι' ὀρθομαρμαρώσεως σκάμμα. Περὶ τὸ σκάμμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν φέρει ὀπὴν ἀποχετεύσεως, ἀνεφάνη πλινθόστρωτον τετράγωνον δάπεδον, διαχωριζόμενον ἐνδεικτικῶς ἐκ τοῦ ἄλλου δαπέδου τῆς αἰθούσης (πίν. 40α). Ὑπὸ τὰ δάπεδα ταῦτα ἀγωγοί, ἔχοντες τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν ἐκ τῆς τραπέζης τῶν ὑγρῶν προσφορῶν τοῦ διακονικοῦ καὶ τοῦ διαληφθέντος σκάμματος, κατευθύνονται πρὸς τὸ ὡς δεξαμενὴν μυστικῆς λατρείας χαρακτηρισθὲν ἀνωτέρω (σ. 50) ἀνατολικῶς τῆς κόγχης εὐρισκόμενον διαμέρισμα.

γ) Εἰς τὸν χώρον, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν τοῦ λουτρῶνος καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἀποδυτήριον, ὑπῆρχον ἐνδείξεις ὅτι ἀρχικῶς ἀπετέλει μέρος ἢ συνέχειαν τοῦ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ βαλανείου μ. ε. σ. ο. ο. ἴ. κ. ο. καὶ ἀργότερον μετετράπη εἰς ἀποδυτήριον. Ἡ μετασκευὴ γίνεται ἀμέσως ἐμφανῆς ἐκ τῆς προχείρου πλακώσεως τοῦ διαμερίσματος, ἣτις συνίσταται ἐξ ἀρχαιοτέρου ὕλικου ἐκ τριγωνικῶν πλακῶν κεκοσμημένων κατὰ τὴν μίαν ὄψιν δι' ἐπαλλήλων λογχοειδῶν φύλλων. Αἱ πλάκες αὗται, συναρμολογούμεναι συμφώνως πρὸς τὸ σχῆμά των, δίδουν τμῆμα κύκλου. Ἀμέσως ὑπὸ τὸ δάπεδον εὐρέθη κατὰ χώραν ἀλλὰ προχείρως τοπο-

θετημένος μολύβδινος ἄγωγος τομῆς κυκλικῆς μὲ κατεύθυνσιν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον (πίν. 40β). Ἀπὸ τοῦ ὕψους ἔνθα ὁ ἄγωγος μέχρι τοῦ πρωταρχικοῦ δαπέδου, ἐκ τοῦ ὁποίου διεσώθησαν ἐλάχιστα τμήματα, τοῦ μέσου οἴκου μεσολαβεῖ γέμισμα ἐκ χώματος φερτοῦ. Τέλος εἰς βάθος ± 0.80 μ. ἀπεκαλύφθη τὸ ὑπόκαυστον συνιστάμενον ἐκ κτιστῶν διὰ πλίνθων πεσίσκων, τῶν ὁποίων αἱ θέσεις μόνον καὶ τινα ἔχνη ἐσώθησαν. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ ὑποκαύστου ὑπάρχει τοξωτὸν ἄνοιγμα συνδέον ἐμμέσως τοῦτο πρὸς τὴν κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ βαλανείου εὐρισκομένην ἐστίαν.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

7. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΑΒΔΗΡΩΝ

(Πίν. 41 - 64)

Συνεχίσθησαν και κατά τὸ 1966 αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῶν Ἀβδήρων δαπάναις τῆς τε Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹. Αἱ ἐργασίαι τοῦ ἔτους τούτου διήρκεσαν ἀπὸ τῆς 12ης μέχρι τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου ἀπασχολήσασαι, κατὰ μέσον ὄρον, περὶ τοὺς 60 ἐργάτας ἡμερησίως.

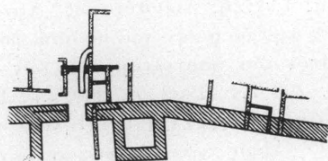
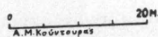
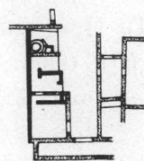
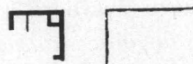
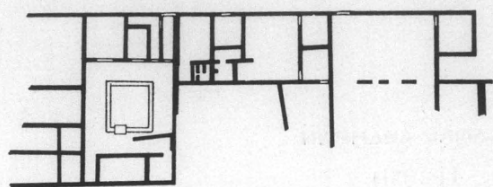
Αἱ ἀνασκαφαὶ διενεργήθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου, συμμετέσχον δὲ εἰς αὐτάς ὁ ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Θωράκης κ. Ἀνδρέας Βαβρίτσας, ἡ ἐπιμελήτρια Καβάλας δ. Χάϊδω Κουκούλη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ βοηθὸς δ. Μυρσίνη Συρόγλου. Τὰ σχέδια ἐξεπόνησεν ὁ σχεδιαστὴς κ. Ἀργύριος Κούνδουρας, εἰς δὲ τὰς ἀνασκαφὰς προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας των ὁ συγκολλητὴς τοῦ Μουσείου Καβάλας κ. Μ. Φιλιππίδης καὶ οἱ φύλακες κ. κ. Π. Φλωριᾶς καὶ Ἰ. Βουλγαράκης.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐγένοντο εἰς δύο τομεῖς κυρίως, ἥτοι α) εἰς τὸν δυτικὸν τομέα τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ δὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δυτικῆς πύλης τοῦ τείχους καὶ ἐσωτερικῶς αὐτῆς μέχρι τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὸ 1955 κλασσικῆς οἰκίας² (τομεῖς I, βλ. σχέδιον εἰκ. 1 καὶ πίν. 41α), καὶ β) εἰς τὸν τομέα τοῦ παραθαλασίου τείχους εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῆς πόλεως (τομεῖς II). Πρὸς τούτοις ἐγένοντο ἐντὸς ἀγρῶν μικραὶ δοκιμαστικαὶ τομαὶ καὶ ἡρευνήθη τύμβος, εὐρισκόμενος περὶ τὰ 8.5 χιλιόμετρα ΒΔ. τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν.

¹ Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀβδήρων, ἀρξάμεναι τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1950, συνεχίσθησαν δαπάναις μόνον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μέχρι τοῦ ἔτους 1956, ὁπότε καὶ ἀνεστάλησαν. Ἐν συνεχείᾳ ἐπανελήφθησαν τὸ ἔτος 1961 μὲ πιστώσεις τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1966 εἰς τὴν δαπάνην τῶν ἀνασκαφῶν συμμετέσχε καὶ πάλιν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῶν προγενεστέρων ἔτων βλ. ΠΑΕ 1950, σ. 293 κ.έ. 1952, σ. 260 κ.έ. 1954, σ. 160 κ.έ. 1955, σ. 160 κ.έ. 1956, σ. 139 κ.έ. καὶ ΔΗΜ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ, Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων, Ἀθῆναι 1960.

Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν διενεργηθεισῶν δαπάναις τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως βλ. ΑΔ 17, 1961/2, σ. 245 κ.έ. ΑΔ 19, 1964, σ. 376 κ.έ. ΑΔ 20, 1965, σ. 453 κ.έ. καὶ τὸ Ἔργον 1966, σ. 54 κ.έ.

² Βλ. ΠΑΕ 1955, σ. 160, πίν. 52α-γ.

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχέδιον δυτικῆς τομέως τῶν Ἀβδήρων
κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1966.

ΤΟΜΕΥΣ 1. 1. Βορείως τῆς δυτικῆς πύλης τοῦ τείχους ἐγένετο ὀρθογώνιος τομὴ διαστάσεων 14×6 μέτρων, ἥτις καὶ ἀνεσκάφη ἐν συνεχείᾳ καθ' ὁλοκληρίαν (πίν. 41β). Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι μεταγενεστέρων εὐτελῶν οἰκιῶν, οἰκοδομηθεισῶν ἐγγὺς ἢ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου τείχους, πλακόστρωτον δάπεδον καὶ ἐστία πλήρης τέφρας (πίν. 42α), δάπεδον ἐκ χαλίκων (πίν. 42β) καὶ ἑννέα εὐτελεῖς τάφοι ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων (πίν. 43α) ἄνευ κτερισμάτων ἢ περιέχοντες πενιχρὰ κτερίσματα (πίν. 45β). Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν τῶν τάφων, ἐγγὺς παιδικῆς ταφῆς (πίν. 43β) ἀνευρέθη, ἀποκεκρουμένη εἰς δύο συνανήκοντα τμήματα, ἐπιτυμβία πλᾶξ ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

Καισώνιος Σω / κράτης καὶ Αὔρη(ηλία) / Ἀλεξάνδρου(α) / Λουκίλλη / γλυκυτάτη θυ / γατρὶ μνεί / ας χάριν.

Κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο παλάμαι ἀμελῶς κεχαραγμέναι.

Ἐτεροι τρεῖς τάφοι, τῆς ἰδίας ἐποχῆς, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς τάφρου, δυτικῶς τοῦ νοτίου πύργου τῆς δυτικῆς πύλης. Ἡ ἔρευνα ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἀπέδωσε ψήφους ὕψους 2.50 μ. ἐξ ὑαλομάζης (πίν. 45α).

Ἡ πρόοδος τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἀπεκάλυψε τὸ βορείως τῆς δυτικῆς πύλης τμήμα τοῦ τείχους ἐπὶ μήκους 7.50 μ. (πίν. 44α). Τὸ πάχος τοῦ τείχους μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ οὐδοῦ τῆς πύλης εἶναι 2.20 μ., ἐν συνεχείᾳ δὲ 1.40 μ. (πίν. 44β). Πιθανῶς εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν νὰ ὑπῆρχε κλιμακοστάσιον. Ἡ ἰδία κατασκευὴ ἀπεκαλύφθη καὶ εἰς τὸ νοτίως τῆς πύλης τμήμα τοῦ τείχους. Εἰς ἀπόστασιν 3.70 μ. ἀπὸ τῆς ΒΔ. γωνίας τῆς πύλης ἀπεκαλύφθη ἡ νοτία πλευρὰ — πάχους 1.60 μ. — ἐτέρου πύργου, προστατεύοντος τὴν πύλην ἀπὸ βορρᾶ (πίν. 46α). Ἡ τοιχοδομία τοῦ τμήματος τοῦ τείχους εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη νοτίως τῆς πύλης τμήμα. Εἰς τινὰ σημεῖα τὸ τεῖχος διατηρεῖται ἐνταῦθα εἰς ὕψος 2.10 μ. ἀπὸ τῆς εὐθυνηθείας (πίν. 46β).

2. Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς δυτικῆς πύλης, ἥτοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς καὶ ἐκατέρωθεν τῆς θεμελιώσεως τοῦ οὐδοῦ, ἔνθα ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν εἰς βάθος μέχρι τοῦ βράχου, ἐξωτερικῶς τοῦ τείχους καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ νοτίου πύργου, ἐγένοντο στρωματογραφικαὶ ἔρευναι, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν περισυλλογὴν ὀστράκων ἐκ τῶν διαφόρων στρωμάτων, κυρίως δὲ ἐκ τῆς θεμελιώσεως τοῦ τείχους διὰ τὴν μελέτην καὶ χρονολόγησιν τούτου (πίν. 46β καὶ 48α). Τὰ ἀνευρισκόμενα ἐν ἀφθονίᾳ ὀστράκα περισυνελέγοντο κεχωρισμένως κατὰ στρώμα ± 0.20 μ. βάθους.

Τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ἐκ τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων ἀνήκουν εἰς ἰωνικὰς κύλικας τοῦ λίαν γνωστοῦ ἐκ τῶν Ἀβδήρων τύπου, μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν δακτυλίων καὶ τεθλασμένων γραμμῶν ἐξωτερικῶς, μελαμ-

βαφή δ' ἐπιφάνειαν ἐσωτερικῶς, εἰς μελαμβαφή καὶ μελανόμορφα ἀγγεῖα ὡς καὶ ἀγγεῖα ἰωνικῶν ἐργαστηρίων (πίν. 45γ καὶ 47β). Ἐλάχιστα εἶναι τὰ περισυλλεγέντα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων (πίν. 47α). Ὅπως δὴποτε τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα τῶν τομῶν, ἐγγὺς τοῦ τείχους, ὡς καὶ τὰ περισυλλεγέντα ὑπὸ τὸν δόμον τῆς εὐθυνητῆρας αὐτοῦ ἀνήκουν εἰς τὸ β' ἡμῖς τοῦ 6ου π. Χ. αἰ. καὶ τὸ α' ἡμῖς τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

3. Ἐσωτερικῶς τῆς δυτικῆς πύλης τοῦ τείχους ἐχαράχθη τάφος 18×4 μέτρων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐρεῦνης τοῦ τμήματος τούτου καὶ τῆς συνδέσεως τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τείχους μετὰ τῆς ἀποκαλυφθείσης τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1955 κλασσικῆς οἰκίας (πίν. 48β καὶ 49β). Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιφανειακῶν στρωμάτων ἀπεκαλύφθησαν εὐτελεῖς τοῖχοι ρωμαϊκῶν οἰκιῶν (πίν. 49α.β) καὶ κυκλικὸν ἐπιφανειακὸν θεμέλιον προχείρου οἰκοδομῆς, ἀδήλου προορισμοῦ (πίν. 50α). Ἡ εἴσοδος τούτου εὐρίσκεται πρὸς Βορρᾶν, ἐγγὺς δὲ ταύτης ἀπεκαλύφθη εὐτελέστατος τάφος.

Ἐσωτερικῶς τῆς δυτικῆς πύλης καὶ εἰς ἀπόστασιν 8 περίπου μέτρων ἀπ' αὐτῆς ἀπεκαλύφθη κρηπίδωμα οἰκοδομῆς σχήματος Π, λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς (πίν. 50β καὶ 51β). Ἡ βορεία καὶ ἡ νοτία πλευρὰ τῆς οἰκοδομῆς ταύτης μήκους 6.50 μ. καὶ πλάτους 0.90 μ. εἶναι κάθετοι πρὸς τὸ τεῖχος, ἔνθα καὶ ἀπολήγουν (πίν. 51α). Διεπιστώθη πρὸς τούτοις ὅτι ὁ ἄξων τῆς πύλης δὲν συμπίπτει μὲ τὸν ἄξονα τῆς οἰκοδομῆς σχήματος Π, ὅστις εὐρίσκεται βορειότερον τοῦ πρώτου. Πιθανῶς ἡ οἰκοδομὴ αὕτη νὰ ἀνήκῃ εἰς ἐσωτερικὸν πρόπυλον τῆς δυτικῆς πύλης ἢ καὶ νὰ ἀπετέλει ἀπλῶς αὐλήν, ἣτις ἠῦξανε τὴν ὀχυρότητα τῆς πύλης.

4. Ἐσωτερικῶς τῆς πύλης, ὑπὸ τὸν λιθόκτιστον ἀγωγὸν ἀποχετεύσεως, ὅστις ἐρχόμενος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πόλεως διέρχεται διὰ τῆς πύλης, διεπιστώθη τὸ κατάστρωμα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ ἐκ πεπατημένου χώματος (πίν. 52α). Τὸ κατάστρωμα τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὰς ἐκατέρωθεν τῆς δυτικῆς πύλης πλίνθους, τὰς φερούσας τοὺς τὸρμους διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ληνῶν τῶν θυρῶν (πίν. 52β).

5. Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν μέρει κατὰ τὸ 1955 κλασσικῆς οἰκίας καὶ τοῦ ὀπισθεν ταύτης πλακοστρώτου χώρου, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπεξετάθη πρὸς Δυσμὰς διὰ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως ἐκτάσεως 16×12 (πίν. 53α). Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἀπεκαλύφθησαν πρόχειροι κατασκευαὶ καὶ εὐτελεῖς τοῖχοι ρωμαϊκῶν κατοικιῶν, διατεταγμένων ἐκατέρωθεν τοῦ πλακοστρώτου χώρου (πίν. 53β καὶ 54α), εἰς δὲ τὰ κατώτερα στρώματα ἀπεκαλύφθη ἐκ νέου τὸ διαπιστωθὲν κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1955 θεμέλιον τοίχου, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως τῆς κλασσικῆς οἰκίας. Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τῶν διαμερισμάτων τῆς κλασσικῆς οἰκίας, ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν λιθοπλίνθων εἶναι λίαν ἐπιμελοῦς

κατασκευῆς. Πρὸς τούτοις διεπιστώθη, ὅτι τὸ νοτίως τῆς κλασσικῆς οἰκίας πλακόστρωτον δὲν ἀνήκει εἰς κατάστρωμα ὁδοῦ, ἀλλ' ἀπετέλει μᾶλλον τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν μιᾶς ἢ περισσοτέρων οἰκίων, καθόσον δυτικῶς διακόπτεται ὑπὸ θεμελίου, ρωμαϊκῶν χρόνων, οἰκοδομῆς (πίν. 53β). Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης (θέσις 13-15/9-A τοῦ σχεδίου ἀνασκαφῆς) καὶ εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς κλασσικῆς οἰκίας, ἦτοι εἰς βάθος 1 μέτρου, διεπιστώθη στρῶμα τέφρας καὶ ἐν συνεχείᾳ δάπεδον ἐκ πεπατημένου ἔρυθρου πηλοῦ. Στερεωμένα ἐντὸς τοῦ δαπέδου τούτου ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν τρία μεγάλα ἀγγεῖα, πλήρη τέφρας, ἀποκεκρουμένα κατὰ τὸ ἄνω ἡμῖς (πίν. 54β).

6. Οἰκία δελφίνων. ΒΑ. τῆς κλασσικῆς οἰκίας καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1955 μικρὸν μέρος ἐτέρας οἰκίας ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἐχούσης ψηφιδωτὸν δάπεδον μὲ παράστασιν δελφίνων¹. Διὰ νέας τομῆς 6 X 4 μ. διηυρύνθη ὁ χώρος τῆς ἀνασκαφῆς τῆς οἰκίας ταύτης ὡς καὶ τῆς διερχομένης νοτίως αὐτῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (πίν. 55α).

ΤΟΜΕΥΣ II. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1965 δοκιμαστικὴ τομὴ διενεργηθεῖσα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀνατολικῶς τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν τμήματος τοῦ παραθαλασίου τείχους ἐπὶ μήκους 8 μ. περίπου. Κατὰ τὸ 1966 ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη πρὸς Δυσμὰς καὶ πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ τμήματος τούτου, ἀπεκαλύφθη δὲ τὸ τεῖχος ἐπὶ μήκους 36.30 μ. (πίν. 55β καὶ 56α). Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους τούτου διεπιστώθη, ὅτι πρὸς Δυσμὰς τὸ τεῖχος ἔχει καταστραφῇ μέχρι τῶν θεμελίων του, ἐνῶ πρὸς Ἀνατολὰς διασώζεται καὶ πέραν τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτερματίσθη ἡ ἀνασκαφή. Εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος τούτου τείχους διεπιστώθη ἡ ὑπαρξὶς πύργου, κατεστραμμένου κατὰ μέγα μέρος. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ πύργου ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 3.90 μ. (πίν. 56β) ἐνῶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος αὐτοῦ, ἐκτὸς μικροῦ τμήματος τῆς εὐθυνηρίας, ἔχει καταστραφῇ καθ' ὅλοκληρίαν, διαπιστουμένης τῆς θέσεώς του ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τείχους κενοῦ διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ τοίχου τοῦ πύργου (πίν. 57α). Τὸ πάχος τῶν τοίχων τοῦ πύργου εἶναι ± 1.30 μ., ἐνῶ τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τούτου 3.75 μ.

Ἀνατολικῶς τοῦ πύργου ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ ὕψος τῆς εὐθυνηρίας, διηυθετημένος ἐντὸς τοῦ τείχους ἀγωγὸς διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ὑδάτων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τείχους (πίν. 57β). Ἐσωτερικῶς τὸ στόμιόν του στενόμενον ἔχει πλάτος 0.20 μ., διὰ λόγους ἀσφαλείας (πίν. 58α).

¹ ΠΑΕ 1955, σ. 171, πίν. 53β.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ παραθαλασίου τείχους ἔχει πλάτος 1.80 καὶ διατηρεῖται εἰς ὕψος ποικίλλον ἀπὸ 0.65 — ἀνατολικὸν τμῆμα — μέχρι 1.40 μ. — δυτικὸν τμῆμα. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος ἔχει ἐνσωματωθῆ ἑντὸς τοῦ τείχους καὶ ὁ φυσικὸς βράχος (πίν. 58β). Τὸ ἀποκαλυφθὲν τοῦτο τμῆμα τοῦ παραθαλασίου τείχους παρουσιάζει ὁμοίαν τοιχοδομίαν πρὸς τὸ δυτικὸν τείχος τῆς πόλεως, μὲ τὸ ὅποιον φαίνεται νὰ εἶναι σύγχρονον. Ἐνίοτε ἐμφανίζει ψευδοϊσόδομον τοιχοποιίαν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τοποθετοῦνται δύο πλίνθοι κατὰ μῆκος καὶ ἐν συνεχείᾳ στενὴ πλίνθος καθ' ὕψος.

ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

1. Ἀγρὸς Γεωργίου Γεωργιάδου.
Ἡ τυχαία ἀνεύρεσις κατὰ τὸ παρελθὸν τμήματος ἀρραβδώτου κίονος ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τούτου, κειμένου εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τῆς ἀρχαίας πόλεως, καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ παρατηρηθὲν πλῆθος θραυσμάτων χονδροειδῶν ἀγγείων, ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ τῆς διενεργείας μικρᾶς δοκιμαστικῆς ἐρεῦνης. Ἐντὸς τῆς γενομένης τομῆς ἀπεκαλύφθη τμῆμα τοίχου ἐκ πλίνθων παρολίθου, πλάτους 0.50 μ., κατευθύνσεως ἀπὸ Α. πρὸς Δ., ἀποκαλυφθέντος ἐπὶ μήκους 6.10 μ. (πίν. 59α). Ἐκ τῆς τομῆς περισυνελέγησαν ὄστρακα ἀγγείων ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ τινα νομίσματα.

2. Ἀγρὸς Βασιλείου Καραπαναγιώτου. Δευτέρα δοκιμαστικὴ ἐρευνα ἐπεχειρήθη ἐντὸς τοῦ ὡς ἄνω ἀγροῦ, κειμένου βορειότερον τοῦ προηγουμένου καὶ συνορεύοντος πρὸς αὐτόν. Αἱ πραγματοποιηθεῖσαι ἐνταῦθα τομαὶ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν δύο τμημάτων παραλλήλων τοίχων, κατευθύνσεως ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, καὶ τμήματος ἐτέρου τοίχου καθέτου εἰς τὸν ἀνατολικόν, ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο. Ὁ ἀνατολικὸς τοίχος διεσώθη ἐπὶ μήκους 2.65 μ., ἔχει πλάτος 0.55 μ. καὶ ὕψος 0.40 μ. (πίν. 59β). Ὁ δυτικὸς τοίχος, ἀποτελούμενος ἐκ δύο δόμων, ἔχει μῆκος 1.80 μ. πλάτος 0.40 μ. καὶ ὕψος 0.55 μ. Πλίνθος τοῦ ἀνωτέρου δόμου τούτου φέρει ἐπὶ τῆς προσόψεως τεκτονικὸν ἀγκῶνα (πίν. 60α). Περισυνελέγησαν καὶ ἐδῶ ὄστρακα ἐλληνιστικῶν ἀγγείων, ἰδίᾳ ἀποτμήματα δξυβάφων πινακίων.

3. Τὴν προτελευταίαν ἡμέραν τῶν ἀνασκαφῶν διενεργήθη μικρὰ δοκιμαστικὴ ἐρευνα ἐπὶ τῆς ΝΔ. κλιτύος τοῦ λόφου τῶν κατασκηνώσεων, ἐγγὺς τῶν βράχων καὶ τῆς θαλάσσης, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἰδιώτου Γεωργίου Ἰγνατιάδου. Ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα εἶναι μικρά, εἰς ἐλάχιστον δὲ βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὐρέθη μέγα πλῆθος μικρογραφικῶν ἀβαφῶν ἀγγείων — ἰδίᾳ ὕδριων — εἰδωλίων διαφόρων τύπων καὶ θραύσματα ἀγγείων. Ἡ παρουσία πολλῶν θραυσμάτων κεράμων στέγης εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς

ὑπάρξεως οἰκοδομῆς τινος ἐκεῖ που πλησίον, ἣτις θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ κατὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους τούτου ἀνευρέθησαν 124 χαλκᾶ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν καὶ πόλεων (Ἀβδήρων, Θάσου, Μαρωνείας, Ὀρθαγορείας, Φιλίππων, Ἀμφιπόλεως, Θεσσαλονίκης καὶ πολλῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων). Κεφαλαι καὶ ἀποτμήματα εἰδωλίων (πίν. 62γ), διάφορα ἀντικείμενα ἐξ ὁστοῦ ἢ χαλκοῦ ἥτοι περόναι, κοχλιάρια, δακτύλιοι, ἄγκιστρον (πίν. 62α), λύχνοι καὶ ἀποτμήματα λύχνων (πίν. 61α), ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, διάφορα σφραγίσματα καὶ ἀγνῦθες, ἀποτμήματα ἀνθεματιῶν ἀκροκεράμων καὶ μέγα πλήθος ἐνδιαφερόντων ὀστράκων μελανόμορφων καὶ μελαμβαφῶν ἀγγείων, ἰωνικῶν κυλίκων μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν, ἐρυθρομόρφων καὶ ἐρυθροβαφῶν ἀγγείων, μεγαρικῶν σκύφων καὶ ἀρρετηνῶν ἀγγείων.

Περὶ τὰ 8.50 χιλιόμετρα ΒΔ. τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν καὶ περὶ τὰ 1700 μ. ΒΔ. τῆς Κοινότητος τῶν Ἀβδήρων, ἐπὶ τοῦ χωματόδρομου Ἀβδήρων - Γκιώνας, ὑפוῦται τύμβος διαμέτρου 34 μ., γνωστὸς εἰς τοὺς ἐντοπίους μὲ τὸ ὄνομα «Ξανθηότουμπα» (πίν. 60β). Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Τύμβου εἶχεν ἐπιχειρηθῇ κατὰ τὸ παρελθὸν λαθροανασκαφὴ διὰ τῆς διανοίξεως τομῆς 5×1 μ. καὶ βάθος 1.80 μ. ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τύμβου ἀποτελεῖται ἐκ σκληροῦ, συμπαγοῦς χώματος, ἐρυθροῦ χρώματος, περιέχοντος ὀλίγα ὀστρακα ἢ ἀποτμήματα ἀγγείων.

Ἀποσκοπῶν εἰς τὴν τομὴν τοῦ τύμβου διήνοιξα τάφρον μήκους 25 μ. πλάτους 2 μ. καὶ βάθους 2.80 μ. ἀπὸ περιφερείας εἰς περιφέρειαν, κατευθύνσεως ἀνατολικῆς - δυτικῆς. Εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ τύμβου καὶ εἰς βάθος 2.40 μ. ἀπεκαλύφθησαν ἀργοὶ τινες λίθοι καὶ θραύσματα πλίνθων παρολίθου (πίν. 63α), ἐν συνεχείᾳ δὲ κιβωτιόσχημος τάφος διαστάσεων 2.25×0.96 μ. μὲ σαμαρωτὸν κάλυμμα (πίν. 63β). Αἱ πλάγαι πλευραὶ τοῦ τάφου, αἵτινες εἶναι λεπτὰ καὶ φέρουν ὑποδοχὴν διὰ τὸ κάλυμμα, ἐθραύσθησαν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἐπιχώσεως καὶ τὸ κάλυμμα κατέπεσεν ἐντὸς τοῦ τάφου (πίν. 61β). Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα λείψανα ὀστῶν — κεφαλὴ πρὸς Ἀνατολὰς — καὶ ἀποτμήματα σιδηρᾶς σιλεγγίδος. Ἀνῆκεν ἄρα ὁ τάφος εἰς ἄνδρα.

Κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιχώσεως, ἐξωτερικῶς τοῦ τάφου, περισυνελέγησαν τὰ κάτωθι ἑπτὰ ἀκέραια ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς τὸ α' ἡμῖσι τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

1. (Ἀριθ. εὔρ. Α. 2930). Ἰωνικὴ κύλιξ μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν δακτυλίων καὶ τεθλασμένων γραμμῶν, ὕψ. 0.06, διαμ. στομίου 0.143 (πίν. 64α1. β1).

2. (Α. 2928). Ἴωνικὴ κύλιξ τοῦ ἰδίου τύπου, ὕψ. 0.06, διαμ. στομίου 0.15 (πίν. 64α2. β2).

3. (Α. 2924). Ἴωνικὴ κύλιξ τοῦ ἰδίου τύπου, ὕψ. 0.048, διαμ. στομίου 0.127 μ. (πίν. 64α3. β3).

4. Μελαμβαφῆς κύλιξ, μὲ βαθεῖαν γαστέρα καὶ δακτυλιοειδῆ βάσιν, ὕψ. 0.06, διαμ. στομίου 0.12 μ. Ἐσωτερικῶς φέρει ἐμπαιστὴν διακόσμησιν κυματίων καὶ ἀνθεμίων (πίν. 64γ1).

5. (Α. 2927). Μελαμβαφῆς κύλιξ, ὁμοίου σχήματος πρὸς τὴν προηγουμένην, ὕψ. 0.07, διαμ. στομίου 0.15 μ. Ἐσωτερικῶς φέρει ἐμπαιστὴν διακόσμησιν ἐπιμήκων φύλλων (πίν. 64γ2).

6. (Α. 2931). Ἐρυθρόμορφος ἀσκός, διαμ. 0.125, ὕψ. μετὰ λαβῆς 0.095 μ., μήκους μετὰ τοῦ στομίου 0.155 μ. Ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν του φέρει ἀνὰ μίαν ἡμικεκλιμένην λεοπάρδαλιν, ἐν πλαγίᾳ κατατομῇ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἢ μία, κατ' ἐνώπιον ἢ ἄλλῃ, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας (πίν. 62β καὶ 64δ1).

7. Κυλικόσχημος μελαμβαφῆς πυξίς μετὰ δύο λαβῶν καὶ πώματος, διαμ. 0.12, ὕψ. 0.052, μετὰ τοῦ πώματος 0.085, μήκος μετὰ λαβῶν 0.15 μ. (πίν. 64δ2).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ

(Πίν. 65 - 72)

Περὶ τὰ εἴκοσι χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως καὶ μεταξὺ τῶν ὁρέων Ζωναίων ἀνατολικῶς, τοῦ Ἰσμάρου (Μαρωνείας) δυτικῶς καὶ τῶν «Στενῶν τῶν Κορπίλων» βορείως, κεῖται ἐκτεταμένη πεδιάς, τῆς ὁποίας τὸ νότιον ἄκρον περιβρέχεται ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ πελάγους (πίν. 65α), ἐνῶ ἀπέναντι ἀκριβῶς ὑψοῦται πάντοτε ἐπιβλητικὴ ἡ νῆσος τῶν Καβείρων, τὸ «Φεγγάρι» τῆς Σαμοθράκης.

Διαρκοῦντος τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ κατὰ τὴν διάνοξιν χαρὰ κωμάτων ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν, καθ' ὅλην τὴν παραλίαν τῆς Θράκης, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ἑβρου, ἀνευρέθησαν διάφορα ἀρχαῖα, ἅτινα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σόφιας, ἐπεσημάνθησαν δὲ καὶ διάφοροι οἰκισμοὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν παραλίων τούτων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Νότου.

Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ μνημονευθεῖσα περιοχὴ (πίν. 65α), τὴν ὁποίαν οἱ παλαιότεροι περιηγῆται καὶ ἐρευνῆται ἐταύτισαν πρὸς τὴν Μεσημβρίαν, μίαν τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Σκύλακος Καρυανδέως, τοῦ Πομπωνίου Μέλα, ὡς καὶ ἄλλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος, πόλεων.

Ἀνιχνευτικοῦ χαρακτῆρος ἦτο ἡ ἔρευνα, τὴν ὁποίαν ἐνήργησα εἰς τὸν μνημονευθέντα χώρον διὰ πιστώσεων τῆς Ἑταιρείας.

Κατὰ πρῶτον ἀνέσκαψα εἰς τὸ ΝΔ. καὶ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἄκρον τῆς πόλεως, ἐνθα ἐφαίνετο ὅτι κατέληγε τὸ δυτικὸν σκέλος τοῦ περιβάλλοντος ταύτην τείχους. Ἡ ἔρευνα ἐξετάθη ἐπὶ ἐκτάσεως 17 μ. μήκους, 8 μ. πλάτους καὶ 0.60 μ. βάθους, ἀμέσως βορείως τοῦ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν σημερινοῦ δρόμου.

Σημειῶνω ἐνταῦθα ὅτι τὰ χῶματα ἦσαν τετραγυμένα ἐκ τοῦ πολέμου καὶ οὐδεμία δυνατότης στρωματογραφικῆς παρακολούθησεως τούτων ὑπῆρχεν.

Ἀπεκαλύφθη πρόσοψις μνημείου (:), πλάτους 3 μ., μήκους 6 μ. καὶ ὕψους σωζομένου 1.20 μ., ἐκ δόμων κιτρινωποῦ τοπικοῦ λίθου εἰς τρεῖς σειράς (πίν. 65β). Ἐκτὸς τῆς προσόψεως, καθ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ μῆκος, σώζεται μόνον ἀνώμαλον λιθοστρωτον (λιθορριπὴ) ἐκ κοινῶν λίθων καὶ εἰς ἱκανὸν βάθος.

Εἰς τὸ κέντρον τοῦ μνημείου(;) ἠνοίχθη κυκλικὴ τάφος εἰς βάθος πλεόν τῶν 2 μ., ἀλλ' οὐδὲν ὄστρακον ἢ ἄλλο τι ἀνευρέθη καὶ ὡς ἐκ τούτου παραμένει, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἄγνωστος ὁ προορισμὸς τούτου.

Γενικῶς περισυνελέγησαν τεμάχια κεράμων, ὄστρακα χονδροειδῶν ἀγγείων νεωτέρων χρόνων, ὡς καὶ τρία χάλκινα δυσδιάκριτα νομίσματα.

Καθ' ὅλον τὸ πρὸς Βορρᾶν μῆκος τῶν 17 μ. καὶ ἐφαπτομένως τοῦ μνημείου πρὸς Ἀνατολὰς ἀπεκαλύφθη τοῖχος μικροῦ ὕψους, ἐκ κιτρινωπῶν λίθων, ἐνῶ ἔξ διαφόρου μήκους χωρίσματα (τὸ πλάτος τούτων εἶναι τρία μέτρα, ἀλλὰ δὲν ἀνεσκάφη καθ' ὅλοκληρίαν πρὸς Ἀνατολὰς), ἐκτεινόμενα καθ' ὅλον τὸ μῆκος, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ καταστήματος ἀγορᾶς. Ἐντὸς τοῦ τετάρτου κατὰ σειρὰν, ἐκ Νότου, χωρίσματος ἀνευρέθησαν πολλοὶ κέραμοι στέγης τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς περιόδου (πίν. 66α).

Εὐρήματα: ἐλάχιστα ὄστρακα μελαμβαφῇ, ὄστρακα χονδροειδῶν ἀγγείων, πῆλινον εἰδῶλιον Ἀθηνᾶς τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (πίν. 69α), ἀκέφαλον εἰδῶλιον καθημένης μορφῆς, τμῆμα πηλίνου περιρραντηρίου διακοσμημένον διὰ κυματίου κλπ. Λόγω τοῦ ἀνιχνευτικοῦ τῆς ἀνασκαφῆς δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς ταύτισις τῶν σημείων τούτων πρὸς τὰ ἀνασκαφέντα πρὸ πεντηκονταετίας, δεδομένου ὅτι ἡ ἀγρία βλάβησις, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιχωματώσεις, ὡς καὶ ἡ ἐντατικὴ καλλιέργεια τῶν ἐγγὺς ἀγρῶν συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγάλην ἀλλαγὴν τοῦ τοπίου καὶ τοῦ χώρου ἐν γένει.

Νοτιοανατολικῶς τοῦ μνημείου καὶ τῆς ἀγορᾶς, κατὰ μῆκος δὲ τοῦ σημεριοῦ δρόμου, ἀπεκαλύφθη βαθμιδωτὸν θεμέλιον οἰκοδομῆς, ἐκ μικρῶν λίθων, καλῆς ἐργασίας (πίν. 66β) ἐκτεινόμενον εἰς ἀρκετὸν μῆκος. Ἀνατολικώτερον καὶ εἰς τὰ πρηνῇ τοῦ ἰδίου δρόμου ἀνευρέθη, κατόπιν βροχῆς, χρυσοῦν ἐνώτιον (πίν. 69β).

Περὶ τὰ 100 μ. ΒΑ. τοῦ μνημείου, ἀφοῦ ἐξεκαθαρίσθη ὁ χώρος ἐκ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ἐγένετο πρόχειρος σκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, καθ' ἣν ἀπεκαλύφθη σειρὰ δόμων κτίσματος (πίν. 67α), ἐπεσημάνθη δὲ ἀκριβῶς μόνον ἡ ΝΑ. γωνία τούτου, ὕπερ-μέτρως δὲ τετραγαμμένα ἦσαν τὰ πάντα ἐκ τε τῶν χαρακωμάτων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐγκαταστάσεων, ἐκτὸς δὲ κεράμων τινῶν καὶ χονδροειδῶν ὄστράκων οὐδὲν ἔτερον ἀνευρέθη.

Εἰς τὸν πίνακα 67β διακρίνεται τὸ ἀποκαλυφθὲν ἔτι περισσότερον τμῆμα πύργου ἢ ναῖσκου, εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, τὸ ὑπὸ τῶν ναυτικῶν λεγόμενον «Φυλακές» (πίν. 68β).

Ἐνταῦθα μέγα μέρος τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν (Νότον) πλευρᾶς κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἀγρίων κυμάτων τοῦ Θερραϊκοῦ πελάγους, ἐνῶ εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα, τοῦ δέκα καὶ πλέον μέτρων ὕψους σχηματισθέντος κρη-

μνοῦ, διακρίνονται τοῖχοι οἰκημάτων, μεγάλοι δὲ δόμοι οἰκοδομῆς, κατώφλια καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ μέλη κατέπεσον εἰς τὴν θάλασσαν.

Εὐρήματα ἐνταῦθα ἐγένοντο : Τμῆμα χεῖλους μελανομόρφου κρατῆρος (πίν. 68α) μὲ παράστασιν κάπρου καὶ λέοντος, χρυσοῦν ἔλασμα ἐκ διαδήματος (πίν. 69δ), ὥς καὶ δυσδιάκριτον χαλκοῦν νόμισμα καὶ τινα ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων.

Εἰς τὰς παρυφὰς τῆς πρὸς Βορρᾶν ἀκροπόλεως, ἐνθα ὁ χῶρος εἶναι ἐπίπεδός πως, ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Μ. Τσαμπάζη καὶ εἰς ἀπόστασιν 12 μ. δυτικῶς τῆς παρὰ τὸ «σκοτεινὸν ρεῦμα» πλευρᾶς τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἐνθα παρετήρησα ἐπιφανειακῶς πολλὰ ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων, ἐγένετο ἔρευνα ἐπὶ ἐκτάσεως εἴκοσι περίπου τετρ. μέτρων (4×5 μ.). Μέχρι βάθους 0.30 μ. ἀνευρέθη πλήθος ὀστράκων μελαμβαφῶν ἀγγείων, μόνωτον κνάδιον, τμήματα ἀκροκεράμων μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν, κάτωθεν δὲ τούτου καὶ μέχρι 0.60 μ. πολυπληθῆ ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων μὲ ποικίλας παραστάσεις, ἐξ ὧν καὶ τὸ ἐν πίν. 70β τμῆμα κρατῆρος καὶ δίωτος σκύφος (πίν. 70α). Τὰ περισσότερα ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν, δηλ. εἰς τὴν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν πλευρὰν τῆς τάφρου.

Ὅμοίως εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν, ἐνῶ κάτωθεν τοῦ 0.60 μ. βάθους οὐδὲν ὄστρακον εὐρέθη ἐντὸς τῶν κιτρινωπῶν πλέον χωμάτων, εἰς βάθος 0.75 μ., ἀπεκαλύφθη ἀμφορεὺς - τάφος εἰς ὀριζοντίαν θέσιν καὶ μὲ τὸ ἀκάλυπτον στόμιον πρὸς Ἀνατολὰς. Ἐντὸς τούτου ἦσαν λεπτότατα ὀστᾶ ζώου, κατὰ τὴν γνώμην δὲ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Κτηνιάτρου Θοράκης κ. Π. Βογιατζῆ πρόκειται περὶ ὀστέων κυνός, πρᾶγμα ὅπερ ἐνθυμίζει τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν Σαμοθράκην θυσίας ὑπὲρ τῆς ἐκεῖ λατρευομένης κυνοσφαγοῦς Θεᾶς. Γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἀπετέλει τὰ Σαμοθρητικὰ τείχεα. Ὑπάρχει ἄρα γε σχέσις τις ;

Ἐκτὸς τοῦ χώρου ἐνθα ἔκειτο ἡ πόλις ἐπεχείρησα καὶ πολλὰς δοκιμὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τάφων εἰς τὸν πρὸς Δ. ἀπέραντον χῶρον, ἐνθα τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως.

Δυστυχῶς ἐπεβεβαιώθησαν αἱ γνωσταὶ φῆμαι ὅτι ἀπὸ δεκαετηρίδων, καὶ δὴ πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου, ἡ δρᾶσις τῶν τυμβωρύχων καὶ τῶν ἀρχαιοκαπήλων ἦτο καταστρεπτικωτάτη, δεδομένου ὅτι, μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦλάχιστον, οὐδεὶς τάφος εὐρέθη ἀσύλητος.

Εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ Ἀ. Σοφόγλου ἐγένοντο αἱ περισσότεραι δοκιμαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται ἐνταῦθα τρεῖς μόνον. Εἰς τὸ πρὸς Νότον ἄκρον τοῦ ἀγροῦ ἀπεκαλύφθη σειρὰ ταφικῶν λίθων, τοὺς ὁποίους ἀνέσκαψαν οἱ στρατιωτικοὶ κατὰ τὸν πόλεμον καὶ κατεσκεύασαν χαρὰκώματα.

Δύο ληκύθια (πίν. 71α), εἰς ἓν τῶν ὁποίων εἰκονίζεται πρόσωπον, σκύ-

φος δίωτος, πηλίνη λεκανίς - ταφή, τμήμα ἐρυθρομόρφου κρατῆρος καὶ ἄλλα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, εὐρέθησαν εἰς βάθος οὐχὶ μεγαλύτερον τῶν 0.40 μ., ὡς καὶ τμήμα βάσεως μελανομόρφου κρατῆρος.

Περὶ τὰ 3 μ. βορειότερον ἤνοιξα τάφρον διαστάσεων $6 \times 2 \times 1$, ἀλλ' ἐκτὸς λίθων ἐκ συλημένων τάφων οὐδὲν ἀπέδωκε.

Περὶ τὰ 17 μ. βορείως τῶν χαρακωμάτων ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 0.20 - 0.40 μ. κυκλικὸν κτίσμα - τάφος (;) μὲ κατεστραμμένον τὸ πρὸς Νότον τμήμα, ἐκ κοινῶν τοπικῶν σχιστολίθων, διαμ. 2.90 μ. καὶ σωζ. ὑψ. τοίχου 0.50 μ., μὲ χώρισμα δὲ ἐκ Λυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ καμπτόμενον πρὸς Βορρᾶν κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον (πίν. 71β).

Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τούτου ἔκειντο λίθοι ἐξ ἄλλων τάφων συλημένων, ἐξ οὗ καὶ τὰ χώματα ἦσαν πολὺ τεταραγμένα.

Ἐκ τοῦ σημείου τούτου περισυνελέγησαν : πολλοὶ πόρπαι χάλκιναι διαφόρων σχημάτων, μέρος τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ἐνταῦθα (πίν. 72α), προϊστορικὰ ἀγγεῖα κοινὰ (πίν. 72β) ἢ καὶ μὲ ὥραιотάτην καὶ σπανίαν ἐγχάρακτον διακόσμησιν (πίν. 69γ), ὡς καὶ δύο αἰχμαὶ δόρατος ἐκ σιδήρου, λίαν ἐφθαρμένοι. Εἰς τὰ κατώτατα στρώματα παρατηρήθησαν ὀστᾶ ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει (λυωμένα), ἐκ τῶν διαφόρων ταφῶν. Συστηματικὴ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κρίνεται ἀπαραίτητος καὶ ἐκ τῶν πρώτων πρέπει νὰ ἀνασκαφῇ εἰς ἄλλην περίοδον, καθ' ὅσον ἐξ ὅλων τῶν δοκιμαστικῶν τομῶν - τάφων αὕτη παρουσιάζει ἄμεσον καὶ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον.

Τέλος πρέπει νὰ μνημονευθῇ ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα ὅτι μεταξὺ τῶν εὐρημάτων, ἐκ τοῦ χώρου τῆς νεκροπόλεως, περιλαμβάνεται ψήφισμα τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. σπουδαιότατον διὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς περιοχῆς¹.

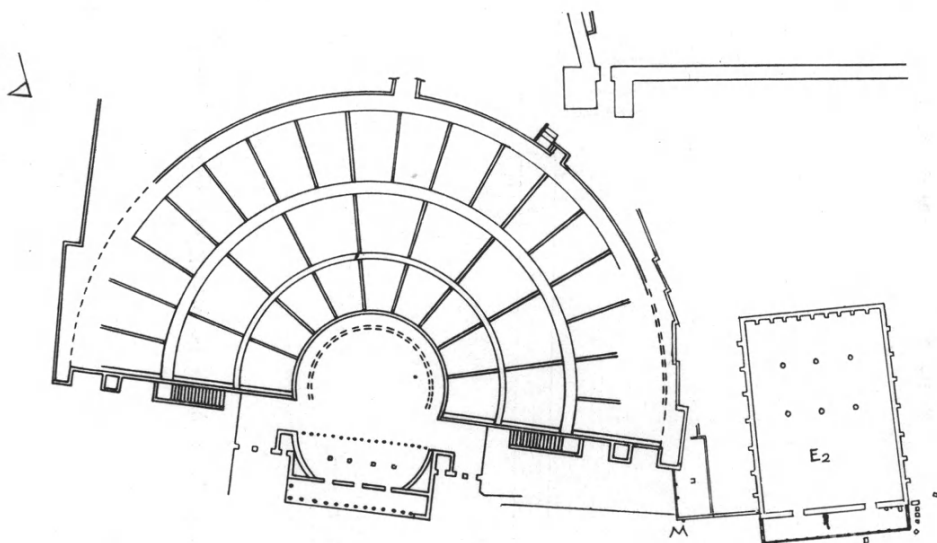
ΑΝΔΡΕΑΣ Κ. ΒΑΒΡΙΤΣΑΣ

¹ Μελέτη περὶ τούτου δημοσιευθήσεται εἰς τὸν Δ' τόμον τοῦ Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον.

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

(Πίν. 73 - 82)

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, διαρκείας μηνὸς περίπου, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1965 διαπιστωθείσης ἐλληνιστικῆς στοᾶς, ἡ ὁποία συνέχεται νοτίως τοῦ μεγάλου ὑποστύλου οἰκοδομή-

Εἰκ. 1. Τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ ἱεροῦ μετὰ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς στοᾶς.

ματος E2, ταυτισθέντος πρὸς τὴν ἔδραν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν, τὸ βουλευτήριον (εἰκ. 1 καὶ 2). Ταύτης εἶχεν ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὸ ἔτος 1965 ὁ ἀνατολικὸς στυλοβάτης, ὡς καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς ἑξ ἰσάριθμα βᾶθρα τιμητικῶν χαλκῶν ἀνδριάντων. Τρία τούτων διατηροῦν καὶ τοὺς ὀρθοστάτας των μὲ ἰσάριθμα ψηφίσματα τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ ἕτερον ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βυλλιόνων, χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἑπειρωτικῆς Δημοκρατίας (234/3 - 168/7 π. Χ.)¹.

¹ ΠΑΕ 1965, σ. 53 - 65. Περὶ τῶν ψηφισμάτων τούτων αὐτ. σ. 59 ἐξ. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 5 βᾶθρα φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ Ἀθηνο-

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ἡ δωρική στοὰ μέχρι τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τῆς, διαστάσεων 32.40×5.50 μ. (εἰκ. 2 καὶ πίν. 73α), ἔχουσα ἐπὶ τῆς νοτίας μακρᾶς πλευρᾶς, τῆς προσόψεως, δεκαπέντε δωρικοὺς κίονας, ἐξ ὧν οἱ 13 ἐνδιάμεσοι ἐξ ἐγχωρίου κροκαλοπαγοῦς λίθου, ἐπὶ δὲ τῶν ἐκατέρωθεν δύο στενῶν πλευρῶν ἀνὰ δύο δωρικοὺς κίονας, ἐξ ἐγχωρίου φαιοῦ ψαμμιτολίθου, οἱ ὅποιοι πρὸς Βορρᾶν ἀντικρύζουν παραστάδα, ὕψους 1.35 μ., ἀπολήγουσαν εἰς ἡμικισσάπλευρον δωρικὸν ἡμικίονα ἐκ ψαμμιτολίθου (πίν. 73β). Εἰκοσαπλεύρου τομῆς εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ μεσαῖος κίων τῶν δύο στενῶν πλευρῶν. Οἱ ἐκ ψαμμιτολίθου κίονες (πίν. 73β) ἔφερον ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου δωρικά κιονόκρανα (πίν. 74α), οἱ δὲ 13 κροκαλοπαγεῖς κίονες κιονόκρανα ἐξ ἀσβεστολίθου (πίν. 75α). Παχὺ στρῶμα ἀμμοκονίας ἐκάλυπτε τοὺς κίονας καὶ συνεπλήρωνε τὰς ραβδώσεις τῶν κίωνων, ἰδίως τῶν κροκαλοπαγῶν, λεπτὸν δὲ ἐπίχρισμα μαρμαροκονίας τὰ κιονόκρανα ἐκ ψαμμιτολίθου καὶ ἀσβεστολίθου. Ἦτο δηλαδὴ ἡ στοὰ ἐκατόμπεδος, ἔχουσα μῆκος ὅσον τὸ πλάτος τῆς προσόψεως τοῦ βουλευτηρίου (32.40 μ.), τοῦ ποδὸς ὑπολογιζομένου εἰς 0.324 μ., μὲ μεταξόνιον ἴσον πρὸς ἑπτὰ πόδας (2.27 μ. περίπου)¹. Διηρηνήθη προσέτι μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους μικρὸν τμήμα τῆς στοᾶς, παρὰ τὸν ἀνατολικὸν στυλοβάτην, καὶ διηνοίχθησαν τέλος τρεῖς δοκιμαστικαὶ τάφροι, ἀνατολικῶς τῶν τιμητικῶν βάθρων, πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος ἐπιχώσεων, βάθους μέχρις 1 μέτρου.

Διεπιστώθη ὅτι ἡ θεμελίωσις τῆς στοᾶς ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν στρώσεων (πίν. 74β), ὕψους ἐν συνόλῳ 0.67 μ., τῆς ἀνωτέρας στρώσεως, ὕψους 0.24 μ., ἀποτελούσης τὴν εὐθυντηρίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνει ὁ στυλοβάτης, ὕψους 0.197 μ. Τῶν δύο κατωτέρων στρώσεων τὸ ὕψος ἐνταῦθα εἶναι 0.21 καὶ 0.22 μ.

Ἡ στοὰ ἐφράσσετο διὰ χαμηλοῦ θωρακίου, τοιχαρίου, ὕψους 0.65 μ., ἐκ πλακοειδῶν λευκῶν λίθων, ἐπιχρισμένου διὰ παχέος στρώματος ἀμμοκονίας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουν ἐντεθῆ θραύσματα κεράμων, ὡς γέμισμα (πίν. 73α.β). Τὸ μεταξὺ τῆς παραστάδος καὶ τοῦ μεσαίου κίονος τῆς δυτικῆς στενῆς πλευρᾶς μετακλόνιον εἶχεν ἀφεθῆ ἐλεύθερον, ἵνα ἐπιτρέπη τὴν εἴσο-

γένους. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ἐπίσης ἐπὶ ἀρχαίῳ λίθῳ, ἐντειχισμένου εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τοίχου, τοῦ διαχωρίζοντος τὸν κυρίως ναὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ΠΑΕ 1956, σ. 156.

¹ Ἡ πρόσοψις τοῦ βουλευτηρίου ἔχει μῆκος 32.40 μ., μὴ ὑπολογιζομένης τῆς ἐντάσεως τῶν γωνιαίων λίθων, ἡ δὲ στοὰ 32.60 μ., ἥτοι 0.20 μ. περισσότερον· τοῦτο δέ, διότι ὁ στυλοβάτης τῶν δύο στενῶν πλευρῶν τῆς στοᾶς ἐξέχει τῶν παραστάδων κατὰ 8-10 ἑκατοστὰ ἐκατέρωθεν. Τὴν ἰδιορρυθμίαν αὐτὴν ἀκολουθοῦν καὶ οἱ πρόστυλοι ναοὶ τοῦ ἱεροῦ, μὲ τὸν στυλοβάτην τῆς προστάσεως ἐξέχοντα κατὰ τι τῶν παραστάδων.

δον εἰς τὸ βουλευτήριον. Ἄνευ ἵχνους τοιχαρίου εὐρέθησαν καὶ τὰ δύο μετακίονια ἔναντι τῶν δύο εἰσόδων τοῦ βουλευτηρίου, ἤτοι, τὸ τέταρτον καὶ ἐνδέκατον ἐξ Ἀνατολῶν. Οὐδὲν ἐπίσης ἵχνος τοιχαρίου εὐρέθη καὶ εἰς τὸ πέμπτον καὶ ἕκτον μετακίονιον. Ἐὰν τοῦτο ὁφείλεται εἰς τὴν παρουσίαν πρὸ αὐτῶν—ἐξωτερικῶς τῆς στοᾶς—μικροῦ βωμοῦ (εἰκ. 2, 8 καὶ πίν. 76a) ἢ εἰς τυχαίαν αἰτίαν, δὲν εἶναι βέβαιον· διότι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διεπιστώθη ἰσχυρὰ μετατόπισις πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τῆς στοᾶς πέντε κίωνων μετὰ τοῦ κτιστοῦ θωρακίου, ἄνευ διαλύσεώς των (πίν. 75β). Ὡς νὰ ἐπενήργησε βία καὶ ἰσχυροτάτη πίεσις, μετετοπίσθη ὁλόκληρον τὸ τμήμα τοῦτο ὡς ἐνιαῖον σῶμα ἐκτὸς τοῦ στυλοβάτου, ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου κίονος καὶ μὲ κέντρον τὸν ἐνδέκατον. Ἡ μετατόπισις καὶ ἡ μὴ διάλυσις τοῦ χαμηλοῦ τούτου τοιχαρίου πρέπει νὰ συνέβησαν ἀσφαλῶς μετὰ τὴν πλήρη καταστροφὴν τῆς στοᾶς καὶ τὸν σχηματισμὸν τοσούτων ἐπιχώσεων, ὥστε νὰ καλυφθῇ τὸ τοιχάριον. Διεπιστώθη ἐπίσης ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο μέγα τμήμα τῆς λιθίνης κρηπίδος τοῦ βουλευτηρίου, τῆς μεταξὺ τῶν δύο εἰσόδων, εἶχε καταπέσει πρὸ τοῦ στυλοβάτου. Ἡ ἀσκηθεῖσα ἐκ τῆς πτώσεως τῶν ὀγκολίθων πίεσις προεκάλεσεν, ὡς φαίνεται, τὴν μετατόπισιν τῶν πέντε κίωνων καὶ τοῦ κτιστοῦ θωρακίου, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ στυλοβάτου. Ἰσως ὁ προκαλέσας τὴν πτῶσιν τοῦ τοίχου καὶ τὴν μετατόπισιν τῶν κίωνων ἰσχυρὸς σεισμός, ἐπισυμβὰς μετὰ τὴν πλήρη ἐρείπωσιν τῆς στοᾶς καὶ τὸν σχηματισμὸν ἱκανῶν ἐπιχώσεων, ὕψους περίπου 0.60 μ., εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου λεπτομερῶς περιγραφόμενος τρομακτικὸς σεισμός τοῦ ἔτους 551/52 μ.Χ., μὲ ἐπικέντρον τὴν Κεντρικὴν Ἑλλάδα, προκαλέσας μεγάλας καταστροφὰς εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν¹. Εἶναι ὅμως ἀβέβαιον ἂν τὸ θωράκιον τοῦτο εἶναι σύγχρονος κατασκευῆς ἢ κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως, μετὰ τινα καταστροφὴν, ὡς εἶχον ὑποθέσει ἀρχικῶς². Τὸ γεγονός, ὅτι οὐδὲν ἵχνος ἐπιχρίσματος παρατηρήθη ἐπὶ τῶν ἐντειχισμένων κίωνων εἰς τὸ σημεῖον συνδέσεώς των μετὰ τοῦ τοιχαρίου, τὸ δὲ ἐπίχρισμα τούτου ἐπεκτείνεται ἐνιαῖον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου σώματος τῶν κίωνων, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς τούτου. Παρόμοιον παχὺ ἐπίχρισμα κονιάματος, μὲ γέμισμα ἐκ πηλοῦ καὶ θραυσμάτων κεραμίδων στέγης, διατηρεῖται καὶ εἰς τὴν βάσιν τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ βουλευτηρίου, τὸ ὁποῖον φθάνει χαμηλότερον τοῦ ἐξ ὤρου πηλοῦ δαπέδου.

¹ Ὑπὲρ τῶν πολέμων (De Bello Gothico) IV 25.16 ἐξ. Ὀλίγον προηγουμένως, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ Γότθοι ὑπὸ τὸν Τωτίλαν καὶ ἅπαντα ἐληίζοντο τὰ ἀμφὶ Δωδώνην χωρία καὶ διαφερόντως Νικόπολιν τε καὶ Ἀγχίαλον, αὐτόθι IV 22.30 ἐξ. Σχετικῶς ΑΕ 1959 (1964), σ. 150-51 καὶ ΑΔ 16, 1960, σ. 36, σημ. 84.

² Τὸ Ἔργον 1966, σ. 77-78.

Τὸ ἐπίχρισμα τοῦτο ἐκάλυπτεν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ μορφὴν ὀρθομαρμαρώσεως τοὺς δύο κατωτέρους δόμους τοῦ τοίχου τοῦ βουλευτηρίου.

Ὁ θριγκὸς τῆς στοᾶς ἦτο, ὡς φαίνεται, ξύλινος, διότι οὐδὲ τὸ παραμικρὸν τεμάχιον ἐπιστυλίου, τριγλύφων ἢ μετοπῶν εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφήν.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς στοᾶς εὐρέθησαν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ βουλευτηρίου τρία βάθρα (εἰκ. 2). Τοῦ βάθρου 9 σφύζεται μόνον τὸ θεμέλιον, ἐνῶ τὸ βάθρον 8, διαστάσεων 0.765×1.53 μ., ἦτοι σχέσεως ἀκριβῶς 1 : 2, καὶ ὕψους 0.38 μ., στερεῖται ἐντελῶς θεμελίου. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τούτου ὑπάρχει περιτένεια, περιβάλλουσα τὰς τέσσαρας ἀκμᾶς, ἢ ὁποῖα κατὰ τὸ νότιον τμήμα ἔχει ἀποσβεσθῇ ἐν μέρει ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ βάθρου. Ἡ ἔλλειψις θεμελιώσεως καὶ τόρμων γομφώσεως ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἀποκλείει τὸν χαρακτηρισμὸν του ὡς βάθρου μνημείου. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα καὶ ἡ ἐκ τῆς συκνῆς χρήσεως τριβῇ καὶ λείανσις τῆς ἐπιφανείας ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ βάθρον ἐχρησίμευεν ὡς βῆμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνῆρχετο τις.

Πρόχειρον θεμελίωσιν καὶ ἔλλειπιν ἰχνῶν γομφώσεως παρουσιάζει καὶ τὸ δεξιῷ τῆς εἰσόδου τετραγωνικὸν βάθρον 10, πλευρᾶς 0.80 καὶ ὕψους 0.65 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἴστατο ἴσως ὁ φρουρὸς τῆς εἰσόδου. Πρὸ τοῦ πέμπτου κίονος τῆς στοᾶς, εἰς τὸν ἄξονα περίπου τῆς ἀριστερᾶς λιθίνης παραστάδος τῆς εἰσόδου, ἀπεκαλύφθη ὁ βωμός, ὁ εἰκονιζόμενος ἐπὶ τοῦ πίν. 76α. Ἐπὶ τῆς ἐπικλινούσας εὐθυνητῆρας, διαστάσεων 153×1.05 μ., βαίνει κυματοφόρος βάσις ἐξ ἀσβεστολίθου, ἔχουσα κλίσιν πρὸς Νότον, διαστάσεων 1.375×0.92 μ., καὶ ὕψος 0.125 μ. Οἱ ἐπὶ τῶν τεσσάρων γωνιῶν ὀρθογώνιοι τόρμοι μετὰ τῶν σφζομένων ἐν μέρει σιδηρῶν ἐμπολίων, ὡς καὶ ἡ περιβάλλουσα ὀρθογώνιον ἄπεργον ἀναθύρωσις, μαρτυροῦν ὅτι ἐπ' αὐτῆς ἔβαινον ὀρθοστάται, πάχους 0.18 μ. περίπου, τεμάχια τῶν ὁποίων εὐρέθησαν.

Ἐκ τῶν δύο εἰσόδων τοῦ βουλευτηρίου ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ δυτικὴ (πίν. 76β). Ταύτης διατηρεῖται ἄθικτον τὸ ἐνιαῖον λίθινον κατώφλιον, μήκους 2.56 μ., ἐκ λευκοῦ ἀσβεστολίθου, με ἐμφανῇ τὰ ἴχνη λειάνσεως ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως, ὡς καὶ αἱ δύο πειοειδεῖς ἐγκοπαί, πρὸς ἔδρασιν τῶν ξυλίνων ἐπενδύσεων τῶν δύο παραστάδων (πίν. 77β.γ). Τὸ μεταξὺ τῶν παραστάδων κενόν, 1.63 μ. (5 πόδες), ἐκλείετο διὰ διφύλλου θύρας, ἀνοιγομένης πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀκμῆς τοῦ κατώφλιου διατηροῦνται εἰσέτι οἱ δύο χαλκοὶ ὀλμίσκοι, συνδεδεμένοι διὰ μολύβδου (πίν. 77β.γ), ἐντὸς τῶν ὁποίων περιεστρέφοντο οἱ δύο μεταλλινοὶ στροφεῖς ἢ θαιροὶ τῆς διφύλλου θύρας, ἢ ὁποῖα ἴσως ἦτο ἐπενδεδυμένη διὰ χαλκῶν ἐλασμάτων· διότι ἐκατέρωθεν τοῦ κατώφλιου εὐρέθησαν περὶ τὰς δέκα χαλκᾶς ἐφηλίδας (πίν. 77α), αἱ ὁποῖαι ἐκόσμουσαν τὸ θύρωμα

τοῦ βουλευτηρίου, ὡς καὶ ἄφθονα τεμάχια ἀνθράκων ἐκ τῆς πυρπολήσεώς του.

Ἀνθράκες καὶ στρώσις μελανὴ διεπιστώθησαν καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἔκτασιν τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς, ὑπεράνω δὲ ἄφθονοι κεραμίδες στέγης, κατὰ τὸ πλεῖστον κοῖλαι, καὶ ἐπ' αὐτῶν μεγάλαι τετράγωνοι ὀπτόπλινθοι, διαστάσεων $0.45 \times 0.45 \times 0.08$ μ. (πίν. 78β).

Μεταξὺ τούτων εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ πλάκες ἐκ τοῦ γνωστοῦ ψαμμιτολίθου, ἀπολήγουσαι ἔμπροσθεν εἰς μικρὰ ἡμικίονια, διαμέτρου 0.16 μ., μὲ 9 αὐλάκας καὶ δύο ἡμισείας ἐκατέρωθεν, πιθανώτατα παραστάδες παραθύρων τῆς προσόψεως τοῦ βουλευτηρίου.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λειψάνων τούτων δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὴν περίπου ὄψιν τοῦ βουλευτηρίου. Χαμηλότερον ἢ λιθίνῃ κρηπίδι, ὕψους 4 μ. περίπου, ἀπετελεῖτο ἐξ ἰσοδομικῶν στρώσεων, ὁμοίων πρὸς τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου¹, ἣ δὲ ἀνωδομία ἐκ τετραγώνων ὀπτοπλίνθων καὶ συνεκτικοῦ πηλοῦ, ἐπιχρισμένων διὰ κονιάματος, μὲ παράθυρα ἔχοντα παραστάδας μὲ ἡμικίονια. Ἡ βάση τῆς λιθίνης κρηπίδος ἔφερεν ἀπομίμησιν ὀρθομαρμαρώσεως.

Πρὸ τῆς ὑψηλῆς προσόψεως τοῦ βουλευτηρίου εὐρίσκετο ἡ χαμηλὴ δωρική στοά, βαίνουσα ἐπὶ δεκαπέντε κιόνων, ὅπως ἀκριβῶς πρὸ τῆς προσόψεως τῆς διωρόφου σκηνῆς τοῦ θεάτρου ἔβαινε στοὰ μὲ 13 ὀκταέδρους στύλους μὲ δωρικὸν ἐπίκρανον². Διὰ τῶν στοῶν τούτων ἐδημιουργεῖτο στωικὸν πλαίσιον κατὰ μῆκος τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης διὰ τοῦ σταδίου καὶ νοτίως τοῦ θεάτρου εἰς τὸ κύριον ἱερὸν τῆς λατρείας, τὴν ἱερὰν οἰκίαν, ἔνθα ὑψοῦτο ἡ αἰωνόβιος ἱερὰ δρυς. Συγχρόνως ὁμως ἐπετυγχάνοντο διὰ τῆς προτάξεως τῶν στοῶν ἁρμονικὴ τεκτονικὴ ἄρθρωσις, διακόπτουσα τὴν μονοτονίαν τῶν μεγάλων ἐπιφανειῶν τῶν δύο κτηρίων, καὶ ἡ ἐντύπωσις προοπτικοῦ βάθους, τόσον προσφιλεῖς κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, καὶ ἐξησφαλίζοντο ἐστεγασμένοι χώροι εἰς τὸ ἱερὸν.

Σημαντικὰ ὑπῆρξαν τὰ κινητὰ εὐρήματα ἐντὸς τῆς στοᾶς, τὰ σπουδαίτερα τῶν ὁποίων δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

1. Χαλκὴ λαβὴ οἰνοχόης, ὕψους 0.14 μ. (πίν. 79γ). Τὸ κατώτερον τμήμα ἔχει μεταμορφωθῆ εἰς καυλὸν φυτοῦ, ἀπολήγοντα εἰς πολυσχιδὲς φύλλον. Ἐκ τῶν συνθηκῶν εὐρέσεώς της πρὸ τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ βουλευτηρίου εἶναι δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, παρασυρθεῖσα μετὰ τῶν χωμάτων.

2. Τὸ περὶ τὸ γόνυ τμήμα δεξιᾶς χαλκῆς κνημίδος (πίν. 78α)· εἰς τὴν κορυφὴν ἑλλιπὲς ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφή, μὲ γράμματα δι' ἐνθέτων λεπτῶν

¹ ΑΔ 19, 1960, πίν. 8α.

² Αὐτόθι σ. 28, πίν. 7 καὶ 8α.

ἐλασμάτων ἀργύρου τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος: *Μ. Γάνγγριος* Ἀρδιαῖ[ος ἀνέθηκε Διὶ Ναΐῳ]. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν μικρὰ ὀπὴ κυκλωτερῆς πρὸς ἀνάρτησιν ἢ πιθανώτερον προξενηθεῖσα ὑπὸ ἀκοντίου. Πρόκειται ἴσως ἀνάθημα τοῦ Ἰλλυριοῦ Γανγγίου, ἐκ τοῦ φύλου τῶν Ἀρδιαίων, κατοικούντων τὴν περιοχὴν τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Δρίνου, βορείως τῆς Ἐπιδάμνου, μεταξὺ Λίσσου καὶ Σκόδρας, ἀπέναντι τῆς νήσου Φάρου¹. Ὑπὸ τοῦ ΑΠΠΙΑΝΟΥ, Ἰλλυρικὴ 7, ἀναφέρεται κατὰ τὸν α' Ἰλλυρικὸν πόλεμον (231 - 228 π. Χ.) ὁ Ἀγρων, βασιλεὺς τῶν Ἀρδιαίων, καὶ ἄλλων Ἰλλυρικῶν φύλων. Τὸ ὄνομα ἀποτελεῖ ἴσως ἐξελληνισμόν τοῦ Γάνγγριος. Εἰς τὸ φύλον τοῦτο ἀνήκει ἡ βασιλικὴ δυναστεία τοῦ Ἀγρωνος καὶ τῆς διαδόχου Τεύτας (ΔΙΩΝ. ΚΑΣΣ. Ἀπόσπ. 49.2)². Εἶναι ὡς ἐκ τούτου πιθανόν, ὅτι ὁ Μ. Γάνγγριος Ἀρδιαῖος τῆς ἐπιγραφῆς ὑπῆρξε βασιλεὺς τῶν Ἀρδιαίων ἢ μέλος τῆς δυναστείας κατὰ τὸν 5ον αἰ.

3. Χαλκοῦς πούς λέοντος, ὕψους 0.08 μ., ἀπολήγων ἄνω εἰς ἀνθέμιον με πέντε ἐγχάρακτα φύλλα καὶ πλατεῖαν ἐγκάθισιν ὀπισθεν, ὡς ὑποδοχὴν πρὸς στήριξιν μικροῦ λέβητος ἢ ἄλλου χαλκοῦ σκεύους (πίν. 79β). Εὐρέθῃ ἀνατολικῶς τῶν τιμητικῶν βάθρων.

4. Ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως, ἀλλὰ ὀλίγον ὑψηλότερον, ἐκ στρώματος τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, προέρχεται τὸ χαλκοῦν ἀγαλμάτιον παιδός, ὕψους 0.16 μ., ἀρίστης διατηρήσεως, με πιθανὰ ἴχνη ἐπαργυρώσεως (πίν. 79α). Εἰς τοῦτο ἀνήκει καὶ ἡ βάσις, κοσμουμένη διὰ ραβδοειδῶν φύλλων, εὐρεθεῖσα πλησίον τοῦ ἀγαλματίου. Ὁ παῖς κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν μικρὰν δερματίνην σφαῖραν, ἔτοιμος νὰ τὴν ρίψῃ, εἰς δὲ τὴν ἀριστεράν, τὴν ὁποῖαν προτείνει, δυσδιάγνωστον ἀντικείμενον. Παρίσταται δηλαδὴ ἀσχολούμενος μόνος ἢ με ἄλλους συμπαίκτας εἰς μίαν ἐκ τῶν πολλῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα παιδιῶν σφαίρας, τὸ ἀρπαστὸν ἢ τὴν φαινίνδα ἢ τὸ τρίγωνον³.

5. Μικρὸν χαλκοῦν λεοντόκρανον με ἔκρουν, ἐξάρτημα χαλκοῦ σκεύους (πίν. 80β). Ἐκατέρωθεν τοῦ ρύγχους ἀνὰ μία κοιλότης, ὁπόθεν ἐξηρτάτο μικρὸς κρίκος.

6. Δύο χαλκᾶ ἀνθέμια τοῦ 5ου καὶ 4ου π. Χ. αἰ., ἐξαρτήματα χαλκοῦ σκεύους (πίν. 80β).

7. Τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος, σφωζομένων διαστάσεων $8,7 \times 7,6$ ἐκ.

¹ ΣΤΡΑΒ. VII 5.1, 5.3, 5.5, 5.7. ΑΠΠΙΑΝΟΣ Ἰλλυρικὴ 3. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ἀρδέα. Ν. G. L. HAMMOND, Epirus, 1967, σ. 614, χάρτ. 15.

² Ν. G. L. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 586, 591, 595, 601. F. W. WALBANK, A Historical Commentary on Polybius, I, σ. 153-4, 163.

³ Σχετικῶς E. N. GARDINER, Athletics of the Ancient World, 1965, σ. 230-238.

(πίν. 80α), μὲ ἔκκρουστον παράστασιν κεραυνοῦ (σφύζεται τὸ ἕτερον ἄκρον)
καὶ ἐπιγραφὴν Πύρρου π[αρά . . .

. . . . ἦ] γήτορ [ος . . .

ι ω τ

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος καὶ νὰ συσχετισθῇ ἐπομένως πρὸς ἀφιέρωσιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου πολεμικῶν λαφύρων εἰς τὸν Δία τῆς Δωδώνης¹. Τὸ ἔλασμα εὐρέθη πλησίον τῆς δυτικῆς θύρας τοῦ βουλευτηρίου, ὑπεράνω τῶν ἐρειπίων τῆς στοᾶς, καὶ ἐκ ὧς τούτου πιθανώτατα προέρχεται ἐξ αὐτοῦ.

8. Χαλκοῦς ἀναθηματικὸς πέλεκυς μὲ δύο ἀποφύσεις ἐκ λεπτοῦ ἑλάσματος χαλκοῦ, μήκους 0.15 μ. (πίν. 79δ). Ὁ ἀρχαιότερος τύπος ἀπαντᾷ εἰς τὴν ΝΔ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὸν χῶρον τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τῆς τρίτης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ². Ὁμοίος τύπος πελέκεως, γενικῶς ἐκ σιδήρου, ἀπαντᾷ ἐξ ἄλλου ἀπὸ τοῦ 800 π. Χ. περίπου εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, μὲ σποραδικὰ παραδείγματα ἐκ βορείου Ἰταλίας, Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας καὶ Ἀλβανίας³. Δύο ἄλλοι ἐκ σιδήρου προέρχονται ἐκ πρωτογεωμετρικῶν τάφων τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν⁴. Εἰς τὴν Δωδώνην ὁ τύπος οὗτος ἐκ χαλκοῦ πάντοτε ἔχει ἀφιερωτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ ἀναφέρει 23 πελέκεις διαφόρου μεγέθους, ἀπλοῦς ἢ κοσμημένους διὰ θλωμένων τρεμουσῶν γραμμῶν (Tremolierstich), εἰκονίζει δὲ τέσσαρας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ

¹ Ἐτέρα ἐπὶ ἀσπίδος ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Πύρρου, τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, συνοδεύουσα λάφυρα πολέμου ἐκ τῆς πρώτης νίκης του κατὰ τῶν Ρωμαίων ἐν Ἡρακλείᾳ (280 π. Χ.), Syll.³, 392, SGDI 1368. P. FRANKE, Epirus und das Königtum der Molosser, 1955, σ. 46, 62 ἐξ. πίν. II. Περὶ τῆς ἀναθέσεως ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς ἐν Θεσσαλίᾳ λαφύρων, μακεδονικῶν καὶ κελτικῶν, ἰδὲ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΝΗ - Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΑΕ 1959, σ. 91 ἐξ. καὶ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΝ, Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν, 1964, σ. 135 - 36, P. LÉNÉQUE, Pyrrhos, 1957, σ. 231, 400 καὶ 565 - 68. Ὁ Πύρρος ἀφιέρωσεν ἐπίσης πολεμικὰ λάφυρα εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Λινδίας Ἀθηνᾶς, M. LAUNY, Recherches sur les armées hellénistiques, Paris 1949, σ. 960 ἐξ.

² ST. FOLTINY, AJA 65, 1961, σ. 285 ἐξ. N. G. L. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 407 ἐξ.

³ Βλέπε χάρτην διασπορᾶς τοιούτων πελέκεων, ST. FOLTINY, ἔ. ἀ. πίν. 96. ἕτερον ἐκ βορείου Ἀλβανίας σημειώνει ὁ N. G. L. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 408 καὶ εἰκ. 28, 6.

⁴ K. KÜBLER, Kerameikos IV, 42 καὶ πίν. 38. C. BLEGEN, Hesperia 21, 1952, σ. 287. H. MÜLLER - KARPE, JdI 77, 1962, σ. 63 - 64, εἰκ. 11, 1 καὶ 28, 5.

τρεῖς τοῦ τύπου τούτου¹. Ἐτερος εὐρεθεὶς ὑπὸ τοῦ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ², κοσμεῖται δι' ὁμοίων θλωμένων γραμμῶν. Οὐδείς τούτων προέρχεται ἐκ χρονολογούμενου στρώματος καὶ ὥς ἐκ τούτου εἶναι δυσχερὲς ὁ καθορισμὸς τῆς προελεύσεως τῶν δωδωναίων πελέκεων. Ὁ εἰκονιζόμενος προέρχεται ἐκ μεταγενεστέρων τοῦ χρόνου τῆς καταστροφῆς τῆς στοᾶς ἐπιχώσεων, ἀλλ' εὐρέθη πλησίον τεμαχίου χαλκοῦ ποδὸς ὑστερογεωμετρικοῦ τρίποδος. Ὡς ἐκ τούτου πιθανῶς χρονολογεῖται περὶ τὸ 700 π. Χ. Ἡ συχνὴ παρουσία του εἰς τὸ ἱερὸν ὀφείλεται εἰς τὴν συμβολικὴν σημασίαν τοῦ πελέκεως, συμβολίζοντος τὸν κεραυνόν. Γενικῶς τὸ σχῆμα ἐνθυμίζει τὴν μορφήν κεφαλῆς βοός, ἱεροῦ ζώου τῆς προϊστορικῆς λατρείας τῆς Γῆς καὶ ἀκολουθῶς τοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης³. Ἡ συχνὴ παρουσία εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ τύπου τούτου καὶ ἡ διὰ θλωμένων τρεμουσῶν γραμμῶν κόσμησις ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξιν γειτονικοῦ κέντρου, ὁποῦθεν ἔφθασεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης.

9. Πήλινα ἀντικείμενα, εὐρεθέντα πλησίον τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ βουλευτηρίου (πίν. 80γ). Παρόμοια εἶχον εὐρεθῇ εἰς μεγάλον ἀριθμὸν παρὰ τὴν δυτικὴν πύλωνα τοῦ θεάτρου καὶ ἡρμηνεύσαμεν ταῦτα ὥς εἰσιτήρια⁴. Τὰ δύο τῆς κάτω σειρᾶς, διαμέτρου 3-6 ἑκατοστῶν, εἶναι κυκλωτερῇ, λεπυνόμενα κάπως πρὸς τὸ ἔτερον ἄκρον, ἐνῶ τὸ ἀντίθετον εἶναι παχύτερον, ἐνίοτε μὲ ἐμπέστον κοιλότητα, ἐνθυμίζουν δὲ τὸ σχῆμα τοῦ κύαμου. Ἐνεκα τούτου καὶ ἐπειδὴ προέρχονται ἐκ τοῦ βουλευτηρίου δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ψῆφοι, ἀλλὰ μὲ ἐμπέστον κοιλότητα εἰς τὴν παχεῖαν ράχιν, ὡς οἱ κύαμοι, καὶ ἄλλαι ἀπλαῖ, προοριζόμεναι διὰ θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν κρίσιν.

10. Ἀλλὰ τὸ κάλλιστον τῶν δωδωναίων εὐρημάτων ἐκπροσωπεῖ ὁ λακωνικῆς προελεύσεως ἀρχαῖος χαλκοῦς ὀπλίτης, εὐρεθεὶς ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς, πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ στυλοβάτου (πίν. 81β). Ὑψος σφζόμενον 0.135 μ. Ἐλλείπουν ἡ βάσις καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν, τὸ δόρυ καὶ ἡ ἀσπίς. Ὁ ὀπλίτης μὲ μύστακα καὶ δξύ γένειον, τονιζόμενα δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν, φέρων θώρακα καὶ κράνος μὲ ἐπιβλητικὸν λοφίον, τοῦ ὁποῦ ἡ οὐρὰ κατέρχεται κάτω τῆς ὀσφύος, ἄλλοτε δὲ βαστάζων ἀσπίδα καὶ δόρυ, σπεύδει μὲ γοργὸν βηματισμὸν εἰς τὴν μάχην.

¹ Οἱ ὑπ' ἀριθ. 173-195 πελέκες τοῦ Ἐθν. Μουσείου, ἐξ ὧν οἱ 184-8 κοσμημένοι. C. CARAPANOS, *Dodone et ses ruines*, Paris 1878, σ. 100-1, πίν. LIV, 6, 7, 9, 10. Ὁ N. G. L. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 407, σημ. 66, σημειώνει ὅτι εἶδε εἰς τὴν συλλογὴν Καραπάνου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 12 ἐν ὄλφ τοιούτους πελέκες.

² ΠΑΕ 1956, πίν. 59β.

³ C. CARAPANOS, ἔ. ἀ. πίν. LIV. A. LESKY, *Wien. Stud.* 1926-7, τ. 46-7, σ. 62 ἐξ. Περὶ τῆς προϊστορικῆς λατρείας τῆς Γῆς ἐν Δωδώνῃ, ΑΕ 1959, σ. 127-32.

⁴ ΑΔ ἔ. ἀ. σ. 37, πίν. 13β.

Τὸ λακωνικὸν τοῦτο ἀγαλμάτιον δὲν εἶναι μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του ἐκ Δωδώνης· διότι παρόμοιος ὀπλίτης, σχεδὸν ἀδελφὸς τούτου, εἶχεν εὑρεθῇ πρὸ εἰκοσαετίας ὑπὸ τοῦ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ¹. Τὸ πρόσφατον ὅμως εὑρημα εἶναι μοναδικὸν ὡς πρὸς τὴν ἀρίστην διατήρησιν, μὲ ἀνέπαφον τὴν στίλβουσαν φαιοπρασίνην πάτιναν, καὶ τὴν τέχνην, μὲ τὴν καθαρότητα τῶν περιγραμμάτων, τὴν ἀκρίβειαν ἐργασίας καὶ τὴν ἔκφρασιν ζωῆς καὶ κινήσεως. Εἶναι ἔμφανεῖς οἱ δύο διασταυρούμενοι ἄξονες, πὺν σχηματίζουν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ δόρυ μὲ τὸν δεξιὸν πόδα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κυριαρχοῦσα καμπύλη τοῦ λοφίου, καθὼς κατέρχεται καὶ συνεχίζεται διὰ τοῦ προβαλλομένου ἀριστεροῦ ποδός. Ἐντὸς τῶν οὕτω χιαζομένων ἀξόνων ἐγγράφονται μὲ πυκνότητα αἱ καμπύλαι τῆς ἀπολεσθείσης ἀσπίδος, τοῦ κράνους καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ λοφίου, ὡς καὶ αἱ δραστικαὶ σφῆνες τοῦ γενείου, τῆς ρινὸς καὶ τοῦ ἄκρου λοφίου. Ἡ ἀπὸ τοῦ λοφίου μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ δεξιοῦ ποδὸς κατερχομένη ἑνιαία καμπύλη σχήματος S, παλλομένη καὶ τεταμένη ὡς τόξον, ἐξασφαλίζει τὴν μονοκόμματον καὶ ὀρμητικὴν κίνησιν τοῦ πολεμιστοῦ. Μορφολογικῶς εὐρίσκεται ἐγγύτατα τοῦ πολεμιστοῦ τοῦ δυτικοῦ αἰτώματος τῆς Ἀφαιᾶς Αἰγίνης (περὶ τὸ 510 π. Χ.).

Εἰς τὸ Ἔργον 1966, σ. 75 - 77, ἐσημείωσα ὅτι ἡ στοὰ ἀποτελεῖ νεωτέραν προσθήκην πρὸ τοῦ βουλευτηρίου. Μετὰ προσεκτικωτέραν μελέτην ἐπέισθην περὶ τῆς συγχρόνου κατασκευῆς. Περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ κατασκευὴ τῶν δύο κτηρίων ἀπέκοψεν ἰσχυρὸν τοῖχον, πάχους 0.95 μ. (εἰκ. 2 Α - Β, πίν. 73α καὶ 75β), ἀνήκοντα καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις εἰς τὸν ἐξωτερικὸν περιβόλον τοῦ ἱεροῦ, ὁ ὁποῖος μετετέθη δυτικώτερον, συνδεθεὶς μετὰ τοῦ ὀρθογωνίου οἰκοδομήματος Μ, ἐρμηνευθέντος ὡς πρυτανείου (εἰκ. 1)². Κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου ὁ ΝΑ. πύργος ἀπέκοψε τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ πρυτανείου, τὸ ὁποῖον ὅμως διτηρήθη ἔνεκα τῆς σημασίας του μέχρι τῆς αἰτωλικῆς καταστροφῆς (219 π. Χ.). Ἵνα ὅμως προσαρμοσθῇ τὸ κτήριο, μὲ τὴν πρόχειρον τοιχοδομίαν ἐκ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, πρὸς τὸν μνημειακὸν χαρακτῆρα τῶν ἀναλημμάτων τοῦ θεάτρου, ἐπενεδύθησαν αἱ δύο πλεον ἔμφανεῖς πλευραὶ του, ἡ δυτικὴ καὶ ἡ νοτία, δι' ὁμοίου ἰσοδομικοῦ τραπεζιοσχήμου τοίχου, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέθη ὀργανικῶς ὁ μετατοπισθεὶς δυτικὸς τοίχος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου³.

¹ Ἡπειρ. Χρον. 10, 1935, πίν. 13.

² ΑΔ 21, 1966, Χρονικά (δὲν ἐτυπώθη εἰσέτι).

³ Αὐτόθι, ὡς καὶ Ἔργον 1966, σ. 83.

Ἐπομένως ἡ κατασκευὴ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς στοᾶς εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ ἀρχικοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου, σύγχρονος δὲ πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀναλημμάτων τοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἐπένδυσιν τοῦ πρυτανείου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀρχικὸν πρυτανεῖον ἀνάγεται εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰ., τὰ δὲ ἀναλήμματα τοῦ κοίλου εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Πύρρου πιθανώτατα (297 - 272 π. Χ.)¹, ἔπεται ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς στοᾶς καὶ τοῦ βουλευτηρίου ἀνέρχονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος. Ὡς ἐκ τούτου τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὁ ἀρχικὸς περίβολος, ὁ ὁποῖος δὲν νοεῖται ἄνευ τοῦ τείχους, εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ βουλευτηρίου, χρονολογούμενα ἀπὸ τῶν προείμων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου ἢ καὶ ἔτι ἐνωρίτερον².

Τὴν σύγχρονον πρὸς τὸ θέατρον κατασκευὴν τῆς στοᾶς καὶ τοῦ βουλευτηρίου ἀποδεικνύουν ἐπίσης ἡ ἀπόλυτος ὁμοιότης ὡς πρὸς τὴν τοιχοδομίαν τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου, καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῆς πρὸ αὐτῆς στοᾶς, προσέτι δὲ ἡ παρατηρηθεῖσα ἀνωτέρω ἀρχιτεκτονικὴ ἐπιδίωξις τῆς δημιουργίας πρὸ τῶν δύο μεγάλων οἰκοδομημάτων, τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ βουλευτηρίου, στωικοῦ μετώπου. Οἱ διὰ τῶν κατασκευῶν τούτων ἐπιδιωχθέντες σκοποί, ἄρθρωσις τῆς ἐπιφανείας, δημιουργία προοπτικοῦ βάθους καὶ τεκτονικὸν πλαίσιον ἀπὸ Βορρᾶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, φαίνονται νὰ προέρχωνται ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, ὅτε κατεσκευάσθησαν ἡ σκηνὴ τοῦ θεάτρου καὶ ἡ πρὸ αὐτῆς στοά.

Τὴν χρονολόγησιν ταύτην τῆς στοᾶς ὑποστηρίζουν καὶ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀμμολίθου, γνωστοῦ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος διὰ τοὺς κίονας³, ὅπως καὶ ἡ εὐγραμμος καὶ καμπύλη μορφή τοῦ ἔχινου τῶν κιονοκράνων (πίν. 74α). Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ ἐξ ἀσβεστολίθου κιονόκρανα (πίν. 75α) ἔχουν τὸν ἔχινον εὐθύγραμμον. Πιθανῶς τὸ ἐπίχρισμα μαρμαροκονίας συνεπλήρωνε τὴν καμπύλην κατατομὴν τοῦ ἔχινου. Ἰσως ὅμως οἱ ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου κίονες καὶ τὰ ἐξ ἀσβεστολίθου κιονόκρανα προέρχονται ἐξ ἐπισκευῆς τῆς στοᾶς, πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν φθαρέντων παλαιότερων ἐκ τοῦ εὐθρύπτου ἀμμολίθου.

¹ ΑΔ 16, 1960, σ. 37-8.

² Ο Ν. G. L. HAMMOND, ἔ. ἄ. σ. 584, χρονολογεῖ τὸ τεῖχος καὶ τὰ ἀναλήμματα τοῦ θεάτρου, ἐπὶ τῇ βάσει τεχνικῶν παρατηρήσεων, ἀπὸ τῆς τελευταίας φάσεως τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου. Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἀποδεικνύουν τὸν ἀρχικὸν ἐξωτερικὸν περίβολον καί, κατ' ἀκολουθίαν, τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, ἀρχαιότερα τῶν ἀναλημμάτων τοῦ θεάτρου καὶ τῆς ἐπενδύσεως τοῦ πρυτανείου. Ἀνάγονται ἐπομένως εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου ἢ καὶ εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰ.

³ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ ἔ. ἄ. σ. 63-64 καὶ 86 καὶ 109 καὶ ΑΔ ἔ. ἄ. σ. 8.

Ἐκ τῆς κεραμώσεως τῆς στοᾶς καὶ τοῦ βουλευτηρίου προέρχονται τὰ ἀνθεμωτὰ μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτῆρων (πίν. 81α), εὐρεθέντα εἰς τὸ πυρπολημένον στρώμα τῆς στοᾶς. Ὅμοια ἀκριβῶς προέρχονται ἐκ τῆς αἰτωλικῆς ἐπιχώσεως, μεταξὺ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀρχαιότερα τοῦ ἔτους 219 π. Χ.

Τὸ ἀμέσως ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς στρώμα χρονολογεῖται, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀφθόνων μελαμβαφῶν ὀστράκων καὶ ἄλλων κινητῶν εὐρημάτων, ἀπὸ τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Τέλος τὸ χαλκοῦν ἔλασμα, μὲ τὴν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Πύρρου (πίν. 80α), προερχόμενον, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, μαρτυρεῖ ὅτι τοῦτο ὑφίστατο ἤδη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. Χ. αἰ.

Δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένος ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ χρόνος τῆς ὀριστικῆς καταστροφῆς τῆς στοᾶς. Μερικὰ νομίσματα, τρία ἢ τέσσαρα τὸν ἀριθμόν, εὐρεθέντα μεταξὺ τοῦ στρώματος τῆς καταστροφῆς, χρονολογοῦνται μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν (168/7 π. Χ.). Πρέπει ὁμως νὰ σημειωθῇ, ὅτι οὐδὲν ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἢ κεραμὶς στέγης εἶναι μεταγενέστερα τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. Πολλὰ κεραμίδες φέρουν ὀρθογώνιον σφράγισμα μὲ ἀνάγλυφον ἐπιγραφὴν, ἐπὶ *Φορμίσσκου* (πίν. 82β), τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας (234/3 - 168/7 π. Χ.) καὶ πιθανῶς μετὰ τὴν αἰτωλικὴν καταστροφὴν. Ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἄρχοντος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος (ΦΟΡ) ἀπαντοῦν εἰς ἀργυρὰς δραχμὰς τῶν χρόνων τοῦ Κοινοῦ, δὲν εἶναι βέβαιον¹. Εἰς τοὺς περὶ τὸ 200 π. Χ. ἀνήκουν ἐπίσης καὶ δύο κεραμίδες (πίν. 82α) μὲ τὸ ὄνομα κατὰ γενικὴν *Διός* [Νάου], ὅμοια τῶν ὁποίων προέρχονται ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου². Πάντως οὐδὲν ἄλλο κινητὸν εὐρημα, ἐξαιρέσει τῶν νομισμάτων, φαίνεται νεώτερον τῆς ρωμαϊκῆς καταστροφῆς. Εἶναι ἐξ ἄλλου δυνατόν τὰ ὀλίγα νομίσματα νὰ εἶχον διεισδύσει μέχρι τοῦ στρώματος τῆς καταστροφῆς. Ὡς ἐκ τούτου μοῦ φαίνεται πιθανότερα ἢ κατὰ τὸ ἔτος 168/7 καταστροφὴ τῆς στοᾶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Τὴν ὀριστικὴν ὁμως ἀπάντησιν πιστεύω ὅτι θὰ δώσῃ ἡ ἔρευνα τοῦ βουλευτηρίου.

Κατωτέρω παρέχω κατὰλογον τῶν ἀρχαίων νομισμάτων, τὸν ὅποιον εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἀποστείλῃ ἡ ἔφορος τῆς Νομισματικῆς Συλλογῆς

¹ P. FRANK, Die antiken Münzen von Epirus, Wiesbaden 1961, σ. 156 καὶ 174, πίν. 24, V 85 (ὁμάς II, σειρὰ 20). Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων εἰς τὰ νομίσματα καὶ τὰς κεραμίδας εἶναι ἡ αὐτή. Τὸ κυρτὸν σίγμα ἀπαντᾷ εἰς ἀργυρὰς δραχμὰς τοῦ Κοινοῦ τῶν χρόνων 215 - 195 π. Χ., P. FRANK, ἔ. ἀ. σ. 144 - 5. Ὅμοια σφραγίσματα, ἐλλιπῶς διατηρούμενα, ἰδὲ C. CARAPANOS, ἔ. ἀ. πίν. LXI, 10 P. FRANK, αὐτόθι σ. 312, 313, 2 καὶ 314. Ἡ διὰ δύο σίγμα γραφή εἶναι συνήθης εἰς τὴν Ἡπειρον.

² ΑΔ 16, 1960, σ. 32, πίν. 12γ.

Ἀθηνῶν, κ. Μάντω Καραμεσίνη - Οἰκονομίδου, σημειώνοντες καὶ τὴν στρωματογραφικὴν προέλευσιν τούτων.

Κάτωθι τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς :

1. *Κασσώπης* (342 - 330/25 π. Χ.).

ἔμ. : Κεφαλὴ Ἀφροδίτης μὲ στεφάνην, πρὸς δεξιὰ.

ὅπ. : Πρὸς ἀριστερὰ ἱπταμένη περιστρεφὰ ἐντὸς στεφάνου ἐλαίας, ὑπεράνω τῆς οὐρᾶς Π]ΟΛΥ. Ρ. FRANKÉ, ἔ. ἀ. πίν. 5 - 6.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς στοᾶς :

2. *Τάραντος Καλαβρίας* (4ου καὶ 3ου αἰ. π. Χ.).

ἔμ. : - ὅπ. : μνηίσκοι ἀντωποὶ μετὰ στικτοῦ κοσμήματος.

Πρβ. S. N. G. COR. ἀρ. 1080 - 1082.

Ἐπὶ τῶν ἐπιχώσεων καταστροφῆς :

3. *Κοινὸν Ἑπειρωτῶν* (μετὰ τὸ 148 π. Χ. - β' ἡμισυ 1ου αἰ. π. Χ.).

Πρβ. Ρ. FRANKÉ, ἔ. ἀ. σ. 225 ἔξ.

4. *Λευκάδος* ; (μετὰ τὸ 168 π. Χ.).

ἔμ. : ἐφθαρμένον, ὅπ. : περιστρεφὰ πρὸς δεξιὰ. Πρβ. B. M. C. πίν. XXIX 7, 8 (;

5. *Κοινοῦ Θεσσαλῶν* (199 - 146 πιθανῶς δὲ 48 - 27 π. Χ.).

ἔμ. : Ἀπόλλων δαφνοστεφῆς πρὸς δεξιὰ.

ὅπ. : Ἰτωνία Ἀθηνᾶ πρὸς δεξ. Πρβ. ROGERS ἀρ. 15.

6. *Ἀμβρακίας* (2ος καὶ 1ος αἰ. π. Χ.). Πρβ. Ρ. FRANKÉ, σ. 329, ἀρ. 72 - 74, πίν. 67.

7. *Ρ. Ρωμαϊκῆς Δημοκρατίας* (L. Rubrius Dossenus 87/86 π. Χ.).

ἔμ. : κεφαλὴ Ποσειδῶνος πρὸς δεξιὰ δαφνοστεφῆς ὅπισθεν τρίαίνα.

Ἐπιγραφὴ [DOS]SEN.

ὅπ. : Νίκη βαδίζουσα πρὸς δεξιὰ, κρατοῦσα στέφανον καὶ κλάδον φοίνικος πρὸ αὐτῆς στρογγύλος βωμὸς μετὰ περιελισσομένου ὄφραως ἀρ. [L. RUBRI]. Πρβ. SYDENHAM ἀρ. 708.

Ἐπὶ τοῦ στρώματος κεραμίδων, ὀπτοπλίνθων καὶ λίθων τῆς ἀνωδομίας :

8. *Μολοσσῶν* (α' ἡμισυ 4ου αἰ. π. Χ.).

Πρβ. Ρ. FRANKÉ, Gruppe III, Serie 6, σ. 100, ἀρ. 10 - 11.

9. *Κοινὸν Ἑπειρωτῶν* (234/3 - 168 π. Χ.).

Πρβ. Ρ. FRANKÉ, σ. 201, Gruppe VII (ἐφθ.).

10. *Κοινὸν Ἑπειρωτῶν* (234/3 - 168 π. Χ.).
Πρβ. P. FRANKÉ, σ. 204, ἀρ. 516, πίν. 39.
11. Τελείως ἐφθαρμένον.
12. *Κερκύρας* (4^{ου} αἰ. π. Χ.).
ἔμ. : Ἀμφορεύς, ὅπ. : Σταφυλή.
Πρβ. S. N. G. COR. ἀρ. 163 - 168.
13. Ἀμβρακίας (238 - 168 π. Χ.).
ἔμ. : Κεφαλὴ ἀνδρική μετὰ κράνους ἀρ. (τύπος ἄγνωστος).
ὅπ. : ΑΜ Ζεὺς κεραυνοβολῶν πρὸς δεξ.

Ὑπὸ τὸν καταπεσόντα ἑβδομον κίονα :

14. Ἀμβρακίας (238 - 168 π. Χ.).
ἔμ. : Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.
ὅπ. : Ὀβελίσκος Ἀπόλλωνος (Ἀγνιέως) καὶ ΑΜ, ἐντὸς στεφάνου δάφνης.
Πρβ. S. N. G. COR. ἀρ. 25.

Ὑπεράνω τοῦ στρώματος κεραμίδων καὶ τῆς διατελειμένης λιθοδομῆς :

15. *M. Agrippa* (Ἀσσάριον).
Ὅπισθία ὄψις ἐφθαρμένη.
16. Ἀνόνυμον ἐνετικὸν ἐφθαρμένον, 17^{ου} αἰ. μ. Χ.
17. Ἑλληνικῆς πόλεως, ρωμαϊκῶν χρόνων, 1^{ου} αἰ. μ. Χ.

Ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς καὶ τῶν βάθρων :

18. *Κερκύρας* (4^{ου} αἰ. π. Χ.).
ἔμ. : Διόνυσος ἐπὶ πάνθηρος καλπάζοντος πρὸς δεξιὰ.
ὅπ. : Σάτυρος ἀδειάζων περιεχόμενον ἀμφορέως ἐντὸς κρατῆρος.
Πρβ. S. N. G. COR. ἀρ. 169.

Ἐκ τῶν πέντε νομισμάτων εὐρεθέντων εἰς τὴν στρῶσιν μετὰ τὰ ἔχνη πυρ-
πολήσεως τὰ ὑπ' ἀρ. 3, 4 καὶ 7 χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 168 καὶ βραδύτε-
ρον, δηλαδὴ μετὰ τὸ ἔτος τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταλήψεως τῆς Ἑπείρου
καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης· τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 δυνατὸν νὰ
εἶναι καὶ ἀρχαιότερον ὥς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 6. Πρβ. ΑΔ 16, 1960, σ. 33
καὶ σημ. 70.

10. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

(Πίν. 83 - 85)

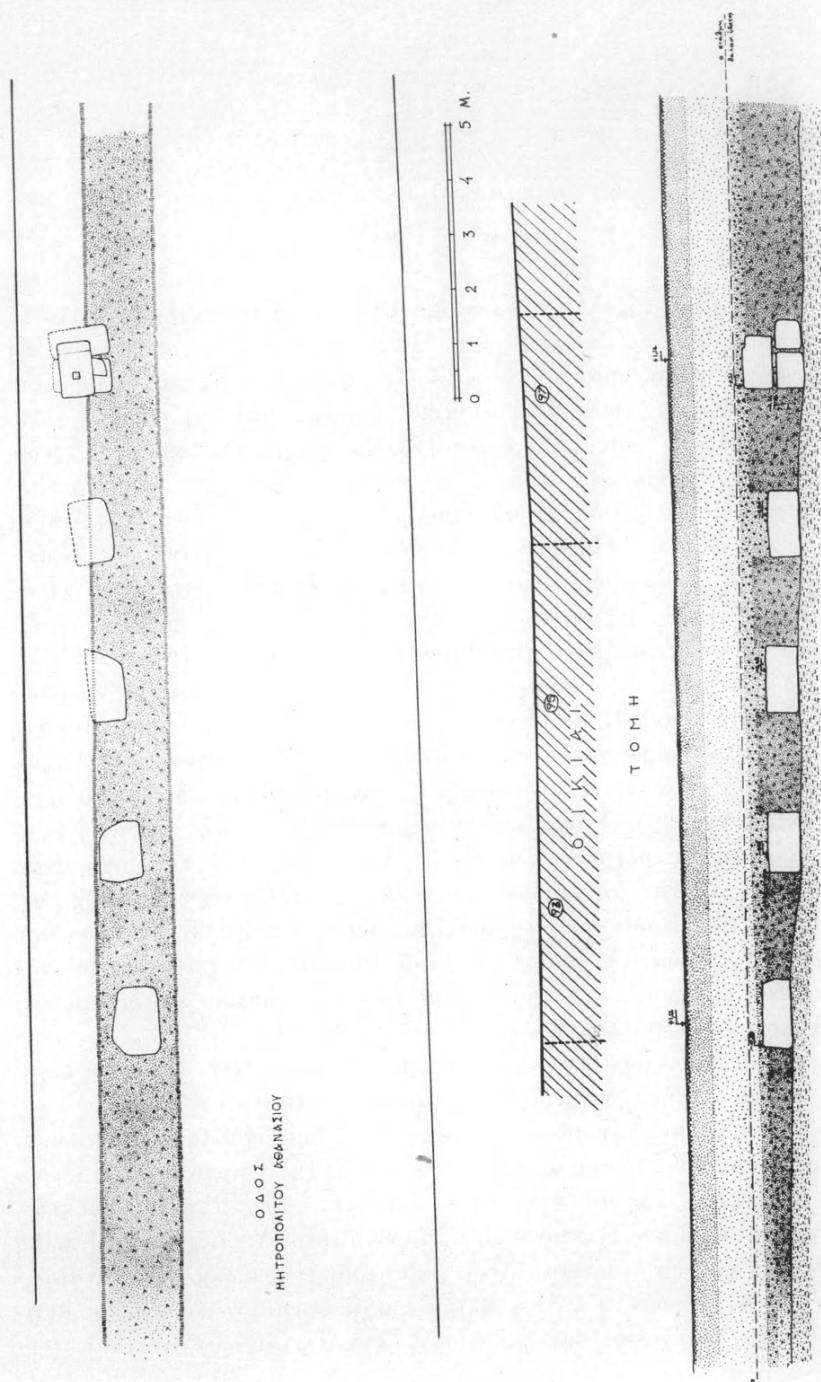
Διὰ χρημάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διεξήχθη καὶ κατὰ τὸ 1966 ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Π. Καλλιγᾶ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Κερκύρας, ἡ ὁποία, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διερεῦνῃσιν τοπογραφικῶν θεμάτων.

Μὲ τὴν ἔρευναν τοῦ 1966 ἤρχισε νὰ ἀποσαφηνίζεται κάπως ἡ εἰκὼν τῆς περιοχῆς τοῦ ἀνατολικοῦ λιμένος τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος εἰς μὲν τὴν ἐποχὴν τοῦ Θουκυδίδου ἦτο ἀκόμῃ ἀνώνυμος (ὁ ἱστορικὸς τὸν ἀποκαλεῖ περιφραστικῶς ὁ πρὸς τὴν *Ἡπειρον λιμὴν*), ἐνῶ εἰς τὰς μεταγενεστέρας περιόδους ὠνομάζετο *λιμὴν τοῦ Ἀλκινόου*, προφανῶς ἔκ τινος γειτονικοῦ ἡρώου πρὸς τιμὴν τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Σχερίας.

Μὲ τὰς ἐρεῦνας τοῦ 1965 εἶχε διαπιστωθῇ ὅτι σφίζεται τμῆμα τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο πύργους, οἱ ὁποῖοι ἐφύλασσαν τὴν εἴσοδον αὐτοῦ, συγκεκριμένως δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ. Εἶναι οἱ ὀγκόλιθοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐν μέρει ἀκόμῃ ὄρατοι ὑπὸ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἀνεμομύλου. Τὸ 1965 εἶχεν ὑποτεθῇ ἐπίσης ὅτι μέγα τμῆμα τῆς πεδινῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἐκτείνεται πρὸς Νότον τούτου μέχρι τοῦ λόφου τῆς Ἀγίας Εὐφημίας καὶ πρὸς Δυσμὰς μέχρι τοῦ λόφου τοῦ Ἀσυρμάτου, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπετέλει αὐτὸν τοῦτον τὸν λιμένα τοῦ Ἀλκινόου, τοῦ ὁποίου ἡ πρόσχωσις, συντελεσθεῖσα βαθμιαίως μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος, εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1966 τὸ μὲν ἐπεβεβαίωσαν τὰς ὑποθέσεις ἐκεῖνας, τὸ δὲ παρέσχον μερικὰ πολύτιμα στοιχεῖα καὶ διὰ τὰ κτίσματα τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τὸν χώρον τοῦ λιμένος.

Αἱ ἔρευναι ἀφωρμήθησαν ἐξ οἰκοδομικῶν καὶ ἄλλων συναφῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν εἰς τρία σημεῖα τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς.

Α) Εἰς τὴν παρὰ τὴν παραλίαν λεωφόρον Μητροπολίτου Ἀθανασίου, μεταξὺ τοῦ ἐργοστασίου Δεσύλλα καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Τριμάρτυρος, ἐξ ἀφορμῆς τῆς διανοίξεως τάφρου διὰ τὴν τοποθέτησιν ἀποχετευτικοῦ σωλῆνος, ἀπεκαλύφθη σειρὰ ἐκ πέντε ὀρθογωνίων βάσεων ἄξονος Δ. - Α. (εἰκ. 1). Ἐπειδὴ ἐκάστη ἐκ τῶν βάσεων τούτων κεῖται βαθύτερον τῆς ἄλλης πρὸς ἀνατολὴν κατευθύνσιν, ἡ τελευταία δ' ἐξ αὐτῶν ἀπέχει ἐλάχιστον μάζης ἰλὺος ἀντιπροσωπευούσης προσχωσθεῖσαν θάλασσαν, κατέστη φανερὸν ὅτι αὗται ἀνή-

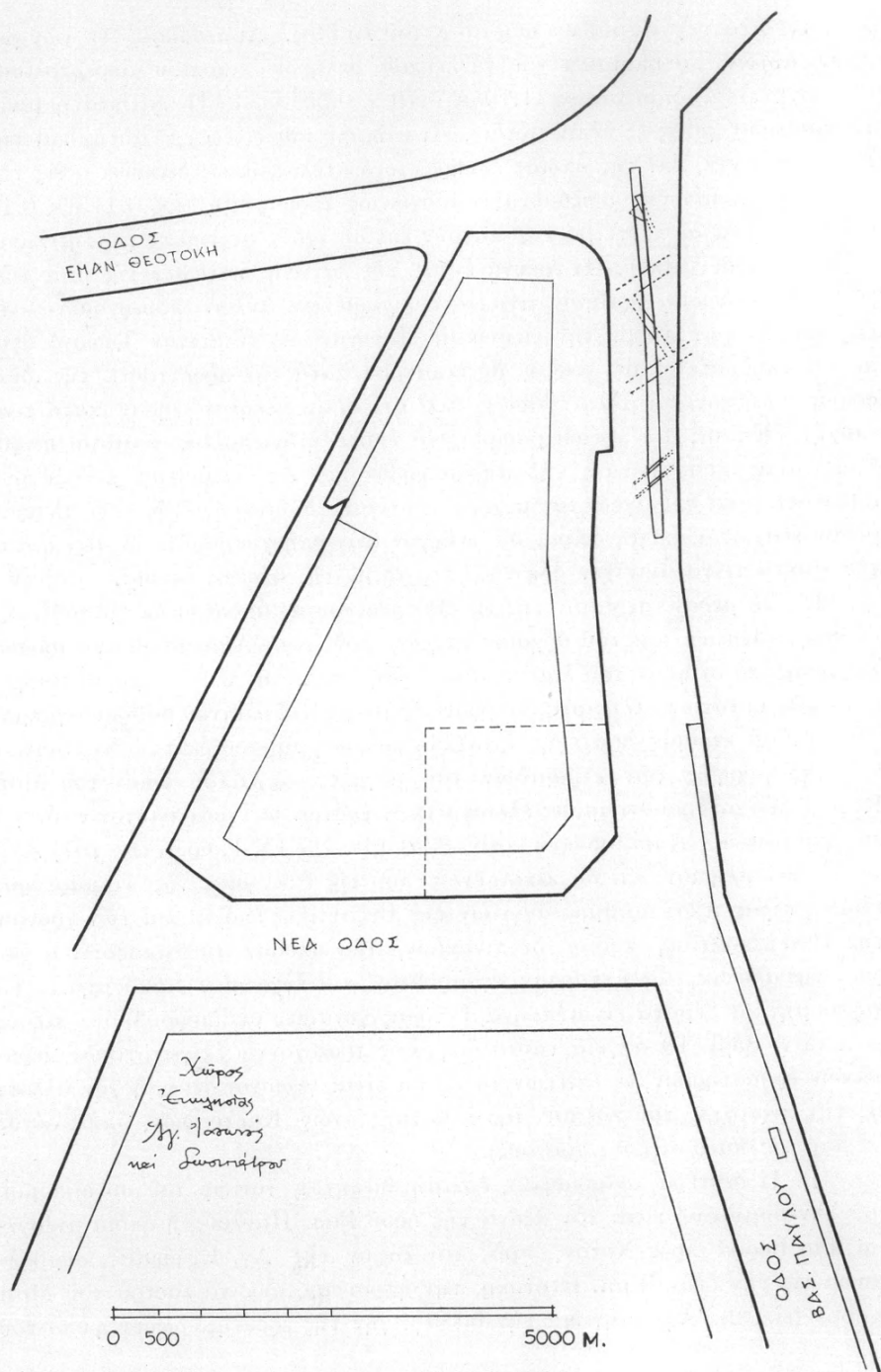
Εἰκ. 1. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ὁδὸν Μητροπολίτου Ἀθανασίου. Κάτωφλι καὶ τομή.

κουν εἰς ὑπόστεγον τοῦ νεωρίου τοῦ λιμένος. Αἱ τέσσαρες ἐκ τῶν βάσεων αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐκ λευκοῦ σκληροῦ ἐντοπίου ἀσβεστολίθου (Σινιῶν), εἶναι διαστάσεων $1.10 \times 0.75 \times 0.55$ (ῥψ.). Ἡ κατωτάτη (ἀνατολικωτάτη), μόνη ἐξ ὧν αὐτῶν, εἶναι διπλῇ καὶ σώζει ἐπ' αὐτῆς καὶ τὴν καθαντὸ βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ὁ στύλος, ὅπως δεικνύει ὁ εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν της σωζόμενος ὀρθογώνιος τόρμος ($0.11 \times 0.115 \times 0.10$ (βάθος)). Καὶ αἱ πέντε βάσεις πατοῦν ἐπὶ συνεχοῦς στρώσεως λεπτῆς λατύπης τοῦ αὐτοῦ ὕλικου. Ἡ ἔρευνα ἐντὸς τῆς λατύπης κάτωθεν τῆς μιᾶς τῶν βάσεων ἀπέδωκεν ἀριθμὸν τινα κατειργασμένων ξύλων προερχομένων ἐξ ἀρχαίων πλοίων (πρβ. τὴν περυσινήν ἔρευναν εἰς τὸ στενὸν Τσώρη). Θὰ πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἀκόμη δυτικώτερον κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς ἰδίας σειρᾶς ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι βάσεις, ἀλλ' ὅτι αὗται ἐλεηλατήθησαν κατὰ τινα ἐποχὴν. Ἐπίσης θὰ πρέπει βασίμως νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι πολλαὶ τοιαῦται σειραὶ ἐξετείνοντο πρὸς Νότον τῆς ἀποκαλυφθείσης, εἰς κανονικὰς μεταξὺ τῶν ἀποστάσεις καὶ ἐπὶ ἄγνωστον μέχρι τῆς στιγμῆς διάστημα, ἐνῶ πρὸς Βορρᾶν μόνον ἐλάχιστοι ἀκόμη σειραὶ θὰ ὑπῆρχον (ἐὰν ὑπῆρχον), διότι τὸ περικλείον τὸν λιμένα τεῖχος ἀπέχει ἀσφαλῶς ἐλάχιστον τῆς θέσεως ταύτης.

Εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ἐκ 200 περίπου μ. ἀποστάσεως μεταξὺ τῆς ἀνωτέρω θέσεως καὶ τοῦ ἀρχαίου πύργου τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἀντιπροσωπευούσης τὸ στόμιον τοῦ λιμένος ἀνεσύρθησαν ἐκ τῆς ἰλὸς τεμάχια ἀμφορέων τῶν ὑστάτων ἐλληνιστικῶν χρόνων, τμήμα τοῦ λιθίνου βάθρου ἀγάλματος, χονδρὰ κεραμῖς ἐκ στέγης ἀρχαϊκῶν χρόνων, παραδόξως τῶν διαστάσεων καὶ τῆς μορφῆς τῶν κεραμίδων τοῦ μεγάλου ἀρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Μον Repos, δύο χονδρὰ κεραμίδες ἐλληνιστικῶν χρόνων μὲ ἐνσφραγίστον τὸ ὄνομα τοῦ πρυτάνεως Ἀπολλοδώρου (πίν. 83α) (βλ. IG IX 1, ἀρ. 749-751) κ. ἄ.

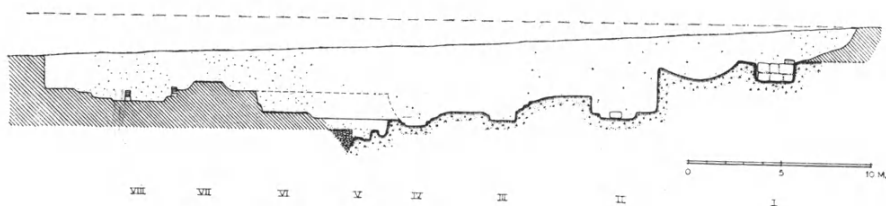
Ἐκεῖ πλησίον καὶ συγκεκριμένως πρὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Τριμάρτυρος εὐρέθη σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀγγείων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ τῶν χρόνων τῆς Βενετοκρατίας, κυρίως δὲ πινακίων, τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα φέρουν ἐφυσάλωσιν, καλύπτουσιν ἐγγάρακτον καὶ ἐγχρωμον διακόσμησιν. Τὰ διακοσμητικὰ θέματα εἶναι πτηνά, ἔντομα, γυναῖκες μὲ ἰδιορρύθμους πῖλους κλπ. (πίν. 83β). Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀσφαλῶς προέρχονται ἐκ γειτονικῶν κεραμικῶν ἐργαστηρίων, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἄλλοτε εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κόλπου τῆς Γαρίτσης (τῶν Καστράδων, ὅπως οὗτος ἐλέγετο εἰς παλαιότερους χρόνους).

Β) Ἡ δευτέρα ἀνασκαφικὴ δοκιμὴ διεξήχθη νοτίως τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἀνεομούλου, κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ὁδοῦ Βασ. Παύλου, ἡ ὁποία ἀνέρχεται ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον, πρὸς τὸν λόφον τῆς Ἀγ. Εὐφημίας, συμβάλλουσα εἰς τὴν ὁδὸν Ἑμμ. Θεοτόκη, τὴν φέρουσιν πρὸς τὰ λουτρὰ τοῦ Μον Repos (εἰκ. 2). Ἀφορμὴν διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐρεῦνης ἔδωκεν ἡ ὑπὸ τοῦ

Εἰκ. 2. Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τοπογραφικοῦ διαγράμματος Κερκύρας — πίναξ 33-35.
 (Τὸ διὰ στικτῆς γραμμῆς ὀριζόμενον οἰκόπεδον εἰς τὴν συμβολὴν τῆς ὁδοῦ Βασι-
 λέως Παύλου καὶ νέας ὁδοῦ εἶναι τὸ οἰκόπεδον Μπράνη).

Δημοσίου διάνοιξις ἀποχετευτικῆς τάφρου. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν διὰ μηχανικοῦ ἐκσκαφέως ἀποκαλυφθέντων ἐγένετο μὲ μεγάλην προσοχὴν ἀπὸ τοὺς εἰδικευμένους ἐργάτας τοῦ συνεργείου τῆς Ἐφορείας, ἀλλ' ὑπὸ δυσχερεστάτας συνθήκας, ἐξ αἰτίας τοῦ βάθους εἰς τὸ ὁποῖον διεξήγετο ἡ ἀνασκαφή (τὸ ὀλικὸν βάθος εἰς τὸ ὁποῖον εἰργάσθημεν ἦτο 4.85 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δρόμου) καὶ τῆς στενότητος ἀφ' ἑτέρου τῆς τάφρου, τὴν ὁποίαν διηρῦνομεν μόνον ὅπου δὲν ἐκινδύνευον νὰ καταρρεύσουν οἱ ἐκατέρωθεν ὄχθοι. Ἐπιπροσθέτως ἐδυσχεράνθη καὶ ἡ μελέτη ἐκ τῆς διαπιστωθείσης λεηλασίας

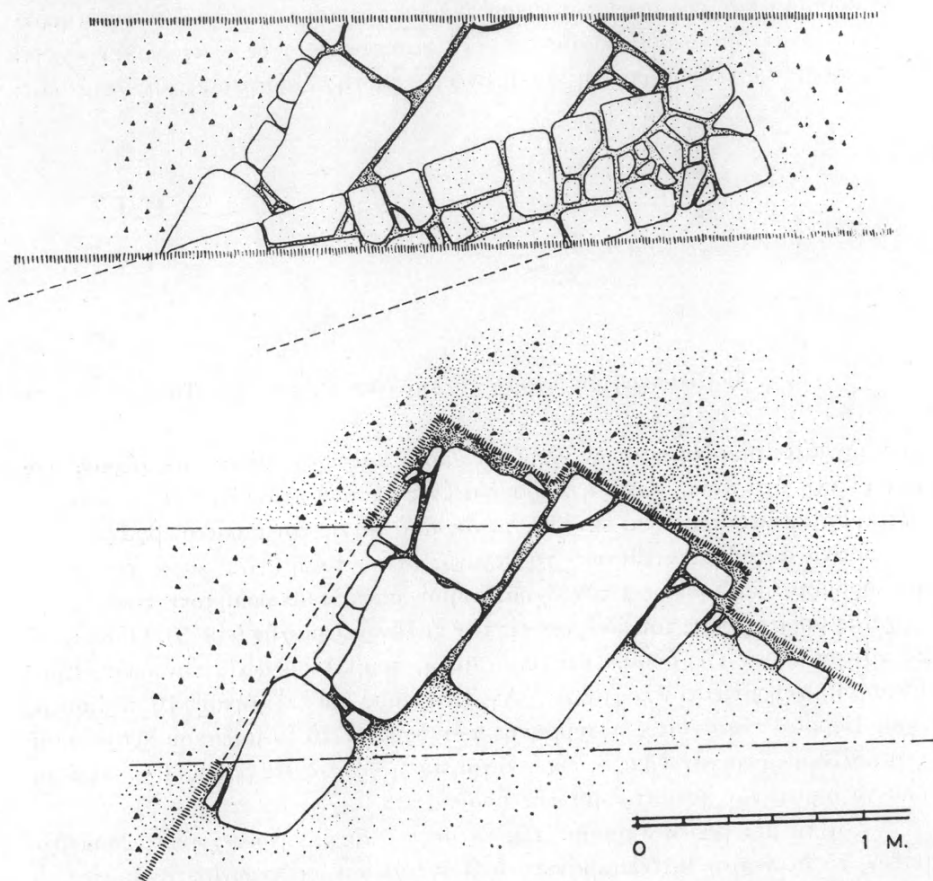
Εἰκ. 3. Ἀνασκαφικὴ δοκιμὴ εἰς τὴν ὁδὸν Β. Παύλου. Τομή.

τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων κλπ., τὰ ὁποῖα κατεῖχον ἄλλοτε τὸν χῶρον. Τόσον ριζικὴ ἦτο αὕτη, ὥστε ἡ παρουσία ἑνὸς ἐκ τῶν κτισμάτων νὰ συμπεραίνεται, ὅπως κατωτέρω θὰ ἐκτεθῇ, μόνον ἀπὸ τὰ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον ἀποτυπώματα αὐτοῦ. Ἀντιθέτως τὸ γεγονός ὅτι ἡ τομὴ ἐγίνε κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ δρόμου ἐβοήθησεν εἰς τὸν σχηματισμὸν σαφοῦς ὁπωσδήποτε εἰκόνας τῆς ἀρχαίας μορφολογίας τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν (εἰκ. 3). Οὕτω κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς ὁδοῦ, ἐκεῖ ὅπου αὕτη, συμβάλλουσα εἰς τὴν ὁδὸν Ἐμμ' Θεοτόκη, πλησιάζει τὸν λόφον τῆς Ἀγ. Εὐφημίας καὶ ἐπὶ μήκους 10 περίπου μ. πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀνωτέρω συμβολῆς τῶν δρόμων τὸ ἐκ μαλακοῦ κιτρινωποῦ ψαμμολίθου φυσικὸν ἔδαφος εὐρίσκεται πολὺ ὑψηλὰ, εἰς βάθος 1 μ. περίπου ὑπὸ τὸ σημερινὸν κατὰστροφμα τῆς ὁδοῦ.

Καὶ τὸ μὲν βόρειον ἥμισυ τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς ἦτο τεχνικῶς ἰσοπεδωμένον, τὸ δὲ νότιον κατελαμβάνετο ὑπὸ ὀγκολίθων ὀρθογωνίου σχήματος εἰς δύο δόμους, ἀποτελούντων τὸ ὑπόλειμμα κτίσματος ἄξονος ΒΔ. - ΝΑ., ὀχυρωματικοῦ πιθανώτατα χαρακτῆρος, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐσχετίζετο μὲ τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος (I) (εἰκ. 4).

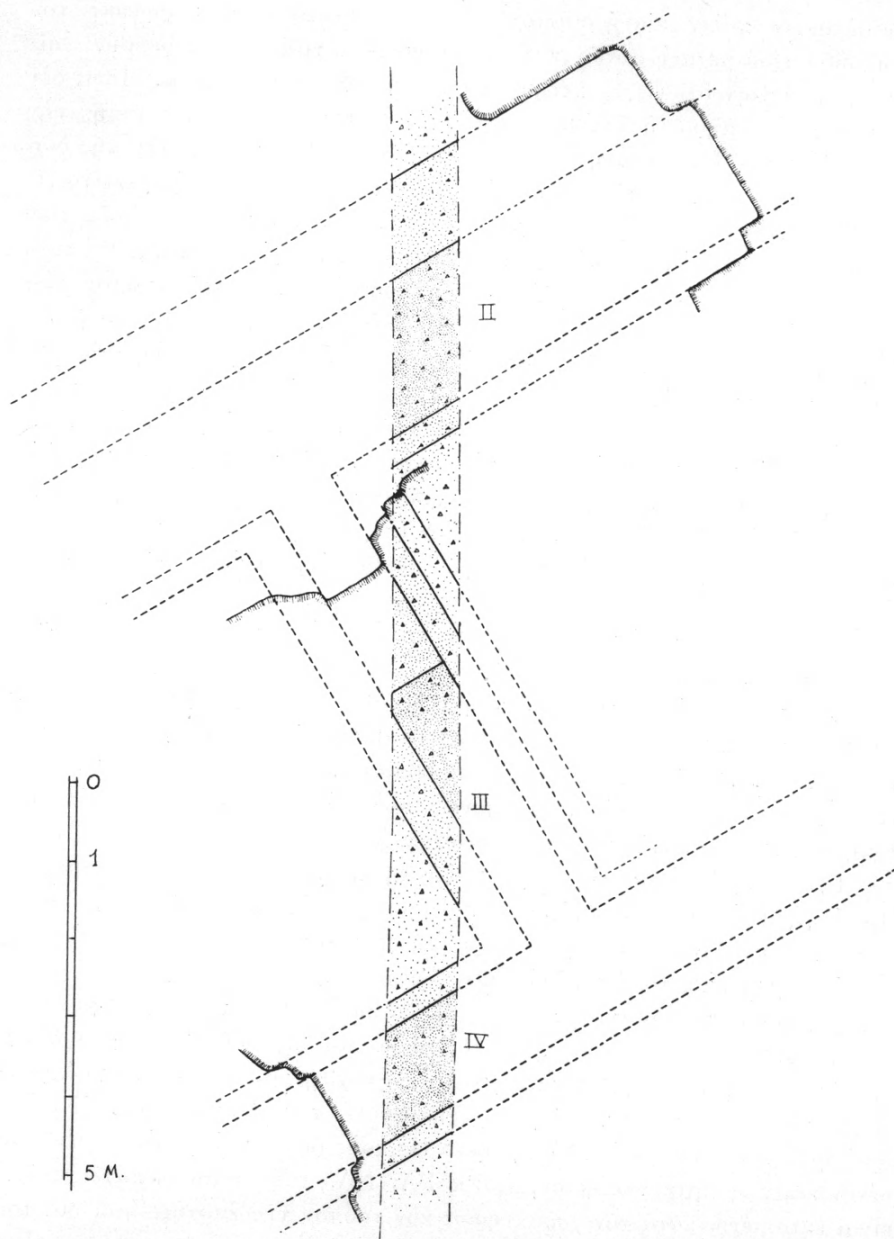
Κατὰ τὸ βόρειον ὅμως ἄκρον τῆς προαναφερθείσης ἰσοπεδωμένης ἐπιφανείας παρουσιάζετο τεχνητὴ κατατομὴ ὀλικοῦ βάθους 4.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ (II). Ἀπὸ τὴν ἔρευναν δὲ κατέστη φανερόν ὅτι εἰς τὴν «κατατομὴν» αὐτὴν ἐστηρίζετο ἡ ράχis μεγάλου στενομήκους κτηρίου, ἄξονος ΝΔ. - ΒΑ., ἀγνώστου μήκους, καὶ διαπιστωθέντος πλάτους 10.75, ἡ

ὅποια εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ὑπερνηψοῦτο ἀκόμη μερικὰ μέτρα τῆς πρὸς Νότον ἰσοπεδωμένης ἐπιφανείας. Εἶναι τὸ κτήριον, διὰ τὸ ὅποιον προηγουμένως ἐγράφη ὅτι μόνον τὰ ἀποτυπώματά του εἰς τὸν βράχον εὐρέθησαν, ὅ,τι δὲ ἐκτίθεται διὰ τὴν μορφήν αὐτοῦ εἶναι συμπεράσματα βασιζόμενα

Εἰκ. 4. Ἀνασκαφικὴ δοκιμὴ εἰς τὴν ὁδὸν Β. Παύλου. Τὸ βόρειον ἄκρον τῆς τάφρου μετ' ὑπόλειμμα ἀρχαίου κτίσματος ὀγκωματικοῦ (;) προσορισμοῦ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ρωμαϊκοῦ τοίχου.

ἐπὶ τῆς ἐξονυχιστικῆς μελέτης τῶν ἀποτυπωμάτων. Δύο παράλληλοι αὐλακες (εἰκ. 5) πλάτους 3.50 περίπου μ. ἐκάστη, ἔφερον τὸν πρόσθιον καὶ τὸν ὀπίσθιον τοῖχον τοῦ κτηρίου, τὸ ὅποιον κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶχε στρωκὴν μορφήν ἀλλ' ἀπλᾶ ἀνοίγματα διὰ θύρας καὶ παράθυρα εἰς τὴν πρόσοψιν. Τὸ πλάτος

Εἰκ. 5. Ἀνασκαφικὴ δοκιμὴ εἰς τὴν ὁδὸν Β. Παύλου. Κάτοψις τῶν ἐπὶ τοῦ βράχου ἰχνῶν κτίσματος κλασσικῶν χρόνων.

τῶν αὐλάκων πάλιν καὶ ἡ διαπιστωθεῖσα κλιμακοειδὴς διαμόρφωσις τοῦ φυσικοῦ βράχου μεταξὺ αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα, ἐπιτρέπουν ἐπίσης τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εἰς τὸ κτήριο ὑπῆρχε καὶ δεύτερος ὄροφος. Ἴσως δὲν εἶναι πολὺ τολμηρὰ ἡ ὑπόθεσις ὅτι τοῦτο ἦτο ἡ σ κ ε υ ο θ ή κ η, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή IG IX 1, 692, τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. Ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι ἡ σκευοθήκη ἔκειτο εἰς τὴν ἀνωφύρειαν ὑψώματός τινος, γειτνιάζοντος πρὸς τὸν λιμένα. Αὐτῶν τούτων τῶν λειψάνων τοῦ κτηρίου δὲν εὐρέθη παρὰ εἰς μόνον λίθος, ἐν μέρει εἰσχωρῶν ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν. Διὰ τὴν θεμελίωσιν πάντως τοῦ κτηρίου εἶχε γίνεαι ἐπιμελὴς λάξευσις τοῦ βράχου καὶ πλήρωσις τῶν κενῶν μὲ λεπτὴν λατύπην ἐξ ἐντοπίου ἀσβεστολίθου (Σινιῶν), ἐκ τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀσφαλῶς καὶ τὰ θεμέλια τοῦ κτηρίου.

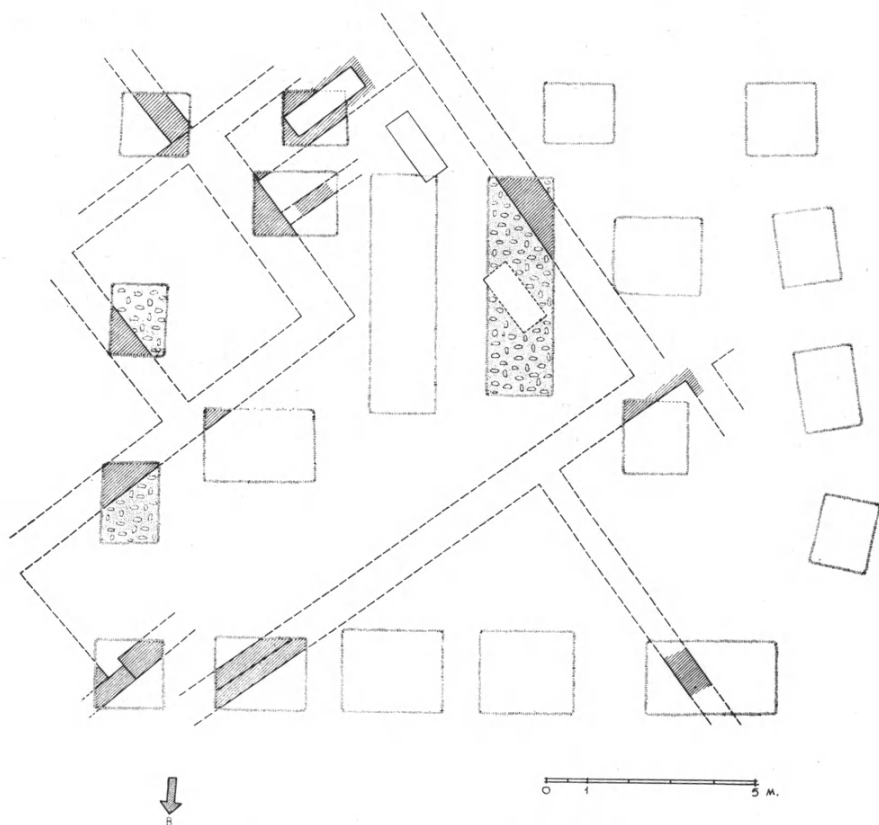
Σποραδικὰ ὄστρακα ἀναμειγμένα μετὰ τῆς ἐν λόγῳ λατύπης, ἐπὶ παραδείγματος τὸ εἰς τὸν πίνακα 84γ ἐρυθρόμορφον ὄστρακον μὲ τὰς κεφαλὰς ἵππων (420 - 410 π. Χ.), δύνανται νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. Τὴν ἐποχὴν τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου δὲν γνωρίζομεν, γνωρίζομεν ὅμως τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν τοῦτο ἐληλατήθη ὁλοκληρωτικῶς, ἐκ τῆς ἀφθόνου κεραμεικῆς, ἡ ὁποία περιείχετο εἰς τὴν μαύρην ἐπίχωσιν τὴν κατερχομένην σχεδὸν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου: εἶναι ὁ 6ος αἰ. μ. Χ.

Πρὸ τῶν αὐλάκων τῆς «σκευοθήκης» εὐρέθη λιθορριπὴ ἐκ λίθων ἀκανονίστων καὶ διαφόρων μεγεθῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν τεχνητὴν ἐπίχωσιν μέρους τοῦ λιμένος πρὸς κατασκευὴν ἀποβάθρας. Ἐκ τῶν ἐνδείξεων προκύπτει ὅτι τὸ ἔργον ἐξετελέσθη συγχρόνως πρὸς τὴν κατασκευὴν τῆς «σκευοθήκης» ἥτοι εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ.

Γ) Ἄλλη ἀνασκαφικὴ δοκιμὴ διεξήχθη εἰς τὸ παρακείμενον οἰκόπεδον Μπράνη (εἰκ. 6), τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὄχι μακρὰν τῆς στενωποῦ Τσώρη, ὅπου τὸ φθινόπωρον τοῦ 1965 εἶχε διενεργηθῇ σπουδαία ἀνασκαφικὴ τομὴ.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ ἄνω οἰκόπεδον ἀφωρμήθη ἐκ τῆς εὐρέσεως τμημάτων ρωμαϊκῶν τοίχων ἐντὸς λάκκων, οἱ ὁποῖοι διηνοίγοντο πρὸς θεμελίωσιν πολυκατοικίας, καὶ περιωρίσθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ οἰκοπέδου, μὲ τὴν προσπάθειαν μάλιστα, ὅσον ἦτο δυνατόν, νὰ ἀποφευχθῇ καὶ τῶν λάκκων ἡ διεύρυνσις πρὸς ἀποτροπὴν προκλήσεως ζημιῶν εἰς τὸν οἰκοπεδοῦχον. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης προέκυψεν ὅτι ἐκεῖ ἀνηγείρετο εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἔκτετα μένον καὶ ἐπιβλητικὸν κτήριο, ἄξονος ΒΑ.-ΝΔ., τοῦ ὁποίου οἱ παχεῖς τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι κατὰ τὸν χαρακτηριστικὸν τρόπον τῆς ἐποχῆς, ἥτοι διὰ τσιμεντοκονίας καὶ κολυμβητῶν λίθων ἐντὸς αὐτῆς. Τὰ ἀποκαλυφθέντα εἶναι μόνον θεμέλια (οὐδαμοῦ εὐρέθη κατώφλιον), καὶ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τμήμα τοῦ κτηρίου, δι' ὃν λόγον καὶ ὑπῆρξε δυσχερεστάτη ἡ ἀποκατάστασις τοῦ

ὅλου σχήματός του, μὴ ἀνταποκρινομένου σαφῶς πρὸς κάτι τι τὸ γνωστόν. Ἐκείνο πάντως τὸ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον νομίζομεν ὅτι διακρίνομεν, εἶναι ὀρθογώνιος αὐλὴ, περιβαλλομένη ὑπὸ δωματίων (καὶ διαδρόμων;), ἐκ τῶν ὁποίων ἓν, κατὰ τὸ νότιον τέρμα τῆς «αὐλῆς», κατελαμβάνετο ὑπὸ πλιν-

Εἰκ. 6. Ρωμαϊκὰ λείψανα ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Μπράνη.

θοκτίστου τάφου φέροντος λίθινα καλύμματα, ἐσωτερικῶν διαστάσεων $2.04 \times 0.62 \times 0.63$ καὶ περιέχοντος τρεῖς σκελετούς (πίν. 84α). Τὸ νόμισμα τῆς Ἰουλίας Δόμνας, τὸ ὁποῖον εὗρέθη ἐντὸς αὐτοῦ μετὰ μικρᾶς πρόχου (πίν. 84β), χρονολογεῖ τοῦτον καὶ τὸ κτίσμα, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ τάφος ὁργανικῶς συνδέεται, εἰς τοὺς περὶ τὸ 200 μ.Χ. χρόνους. Ἰδιαιτέραν σημασίαν θὰ πρέπει νὰ εἶχε διὰ τὸ κτήριον ὁ τάφος, διότι οὗτος εὗρίσκετο μακρὰν τοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως, εἰς μίαν ἐκ τῶν κεντρικωτέρων θέσεων αὐτῆς, πλησιέστερα δὲ τοῦ λιμένος τοῦ Ἀλκινόου, ἢ ὅχι ἐπὶ αὐτῆς ταύτης τῆς προκυ-

μαίας του. Μία πιθανὴ ἐξήγησις τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐντὸς τόσον κεντρικοῦ κτηρίου εἶναι, ὅτι τοῦτο ἦτο ἡρῶν τι καὶ ὅτι ὁ τάφος περιέκλειε τὰ λείψανα τῶν κτητόρων. Ἐλέχθη προηγουμένως ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ λιμένος εὐρύσκετο ἀσφαλῶς τὸ ἡρῶν τοῦ Ἀλκινόου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα ἦτο συνδεδεμένον μὲ κάποιαν τοπικὴν λατρείαν ἥρωος, χωρὶς μάλιστα νὰ ἀποκλείεται καὶ ἡ περίπτωσις ὅτι τοῦτο εἶχεν ἀκόμη στενοτέραν σχέσιν μὲ τὸ ἡρῶν τοῦ Ἀλκινόου.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὰ ἐρείπια τοῦ κατεστραμμένου πλέον κτηρίου, εὐρέθησαν δύο καλυβίται τάφοι εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐντὸς τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν ὁποίων εὐρέθη παρὰ τὸ στήθος τοῦ νεκροῦ χρυσὴ «δανάκη», μὲ ἔκτυπον ἀστέρα.

Εἰς βαθύτερον στρώμα ἐντὸς τοῦ βορειοανατολικωτέρου πεδίλου εὐρέθη λίθινος ὀχετὸς φορᾶς ΝΑ.-ΒΔ., ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὁποίου περισυνελέγησαν ἄφθονα μελαμβαφῇ ὀστρακα τοῦ τέλους τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

Τέλος εἰς τὰ βαθύτερα στρώματα ὅλων τῶν πεδίων συνηντήσαμεν λιθορριπὴν ὁμοίαν ἐκείνης τὴν ὁποίαν συνηντήσαμεν καὶ εἰς τὸν τομέα V τῆς ὁδοῦ Βασιλέως Παύλου (πίν. 85α.β). Καὶ αὕτη ἀντιπροσωπεύει ὅπως ἐκείνη τεχνητὴν ἐπίχωσιν μέρους τοῦ λιμένος, διότι ὑπ' αὐτὴν εὐρέθη θαλάσσιον ὕδωρ ἀναμεμιγμένον μετὰ γλυκέος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΔΟΝΤΑΣ

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΚΕΦΑΛΟΥ ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΥ

(Πίν. 86 - 89)

Εἰς τὸν Κέφαλον συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς τρικλίτου βασιλικῆς, τῆς ὁποίας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀποκαλυφθῇ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα καὶ ὁ εἰς τὸν χώρον τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἰδρυμένος μεταγενέστερος ναῖσκος.

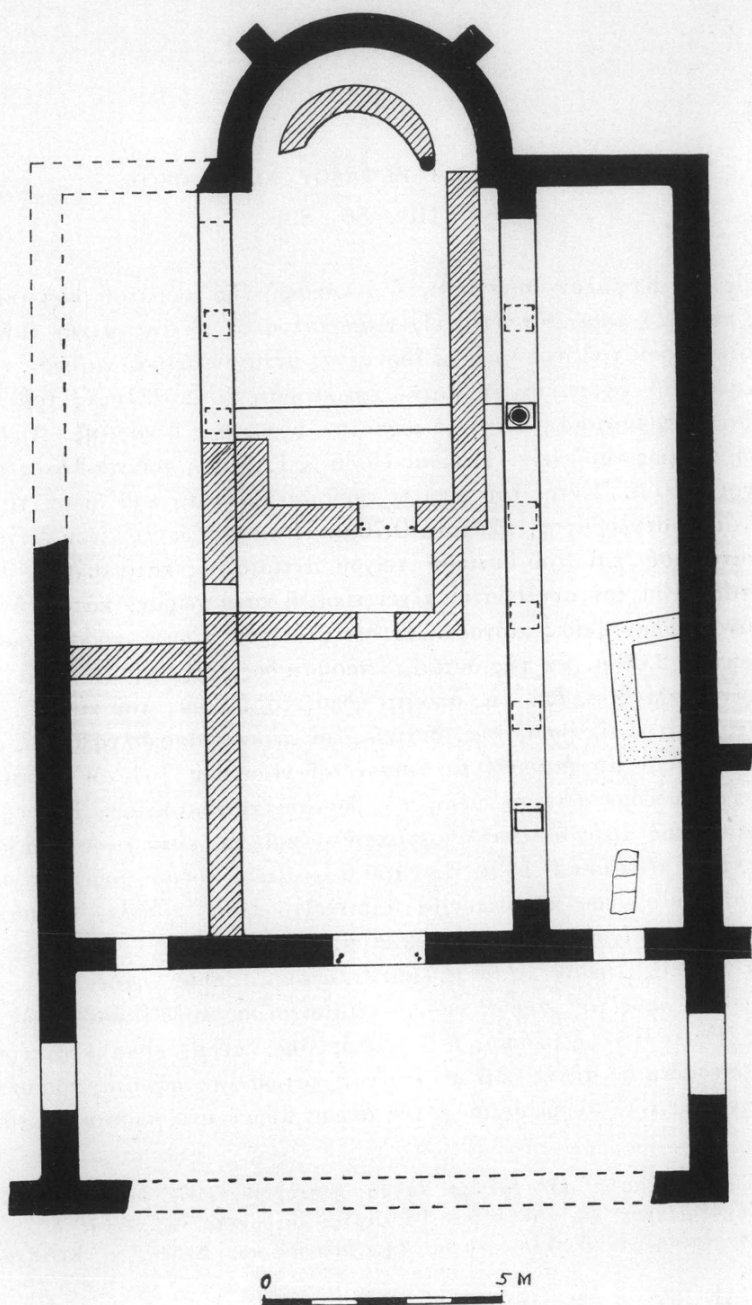
Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἔρουναν¹ ἐπερατώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἀπεχωματώθη κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ὁ νάρθηξ. Αἱ διαστάσεις τοῦ κυρίως ναοῦ (εἰκ. 1) εἶναι 15.85×12.90 μ., τοῦ νάρθηκος τὸ πλάτος εἶναι 4.50 μ. Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπεκαλύφθη καθ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ ὁ νότιος στυλοβάτης, πλάτους 0.70 μ. Πέρα τοῦ στυλοβάτου ἐξέχουν ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀντιστοιχῶς κατὰ 0.70 μ. ἀνὰ μία παραστάς. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου εἶχεν εὐρεθῇ κατὰ χώραν, κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν, βάσις κίονος². Ἡ θέσις ἑτέρου κίονος προσδιωρίσθη εἰς ἀπόστασιν ± 2.00 μ. ἐκ τῆς δυτικῆς παραστάδος, εὐρεθείσης κατὰ χώραν μαρμαρίνης πλίνθου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἠδράζετο ἡ βάσις τοῦ κίονος. Ὁ βόρειος στυλοβάτης τῆς βασιλικῆς, δυτικῶς τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος μέρους τοῦ κεῖται ὑπὸ μὴ διαλυθέντα τοῖχον τοῦ νεωτέρου ναῖσκου³, ὅστις καὶ ἀποκρύπτει σωζόμενα τυχὸν μέλη τῆς βορείου κιονοστοιχίας. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μήκους τοῦ πρώτου ἀπὸ Δ. μετακιονίου καὶ τῆς κατὰ χώραν σωζομένης βάσεως, εἰς ἀπόστασιν 5.13 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, συμπεραίνω, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου κιονοστοιχία ἀπετελεῖτο ἐξ ἑξ κίωνων, τὰ μεταξόνια τῶν ὁποίων θὰ εἶχον μήκος 2.00 - 2.20 μ.

Ὁ νάρθηξ, μήκους 12.90 μ. καὶ πλάτους 4.50 μ., φέρει τρεῖς θύρας ἐπικοινωνίας πρὸς τὸν κυρίως ναόν, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς ἕκαστον τῶν τριῶν κλιτῶν. Ἐκ τούτων ἡ μεσαία, ἡ βασιλεια δὴλ. πύλη, εἶναι εὐρυτέρα τῶν ἄλλων, διεσώθη δὲ αὐτῆς καὶ τὸ λίθινον κατώφλιον μὲ τοὺς τόρμους διὰ τοὺς στροφεῖς τῶν θυροφύλλων. Δύο ἄλλαι θύραι ἀνοιγόμεναι εἰς τὰς στε-

¹ Τῆς ἀνασκαφῆς μετέσχον καὶ ἐφέτος ἡ πτυχιούχος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δ. Μαρία Μηλίγκου ὡς καὶ ἡ ἐκ Ταῦλάνδης ἱστορικὸς τῆς τέχνης δ. Sawana Panyarit, ἐπίσης δὲ ὁ τελειόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κ. Κωνσταντῖνος Κατσῶνος.

² ΠΑΕ 1965, σ. 82, πίν. 100α.

³ ΠΑΕ 1965, σ. 80.

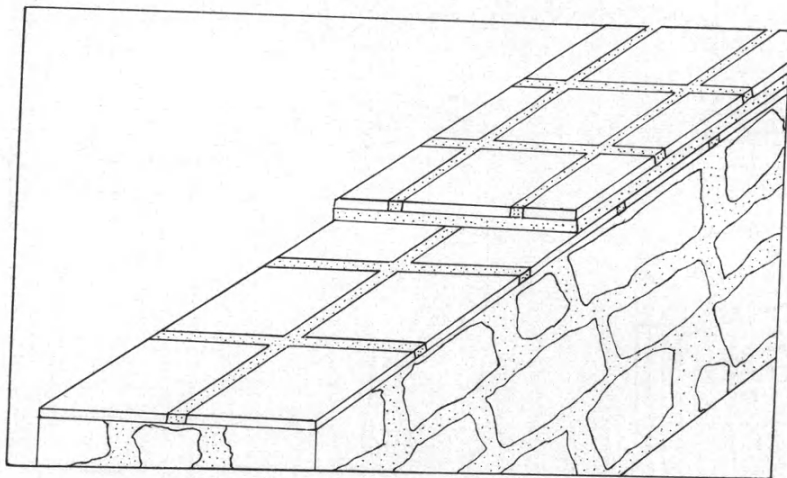

Εἰκ. 1. Κάτοψις βασιλικῆς Κεφάλου.

νὰς πλευρὰς τοῦ νάρθηκος ὠδήγουν πιθανῶς εἰς προσκτίσματα προσκεκολλημένα βορειοδυτικῶς καὶ νοτιοδυτικῶς τῆς βασιλικῆς.

Τὸ δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους ἦτο ἐστρωμένον, ὥς καὶ τὸ τοῦ πρεσβυτερίου¹, διὰ ψηφιδωτοῦ. Δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα διεσώθησαν ἐλάχιστα μέρη, εἰς ἐν τῶν ὁποίων μόλις διακρίνεται τμῆμα πλέγματος (πίν. 86α), ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς πλαίσιον διαχώρου. Εἰς περισσότερα, ὅμως, σημεῖα σώζεται τὸ ἐκ κορασανίου ὑπόστρωμα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Ἡ τοιχοδομία εἶναι ἡ συνήθης εἰς τὰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς, δηλαδὴ κοινὴ λιθοδομὴ μὲ παρεμβολὴν ζωνῶν ἐκ πλίνθων. Καλύτερον σω-

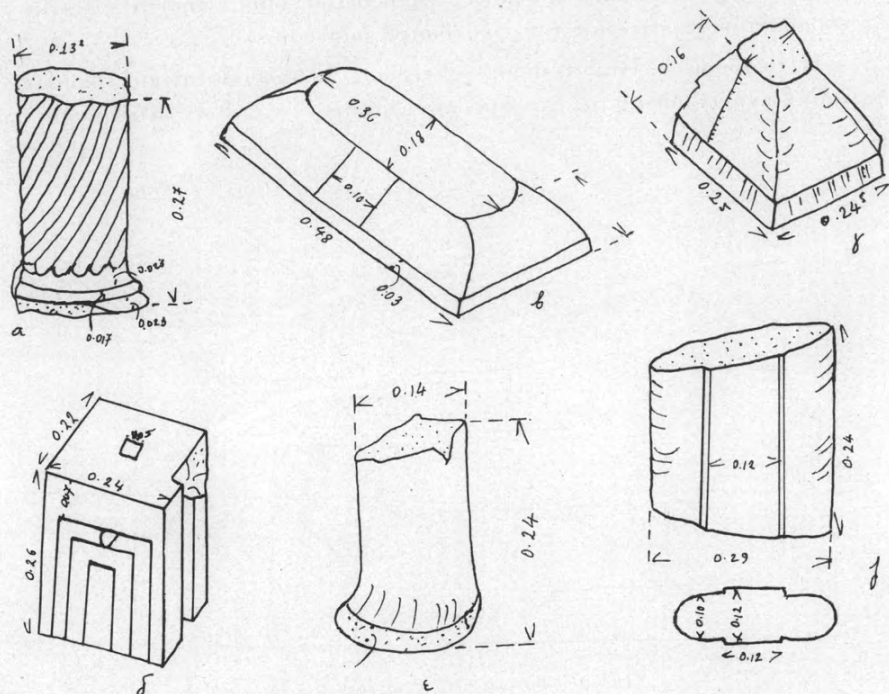
Εἰκ. 2. Τμῆμα τοῦ βορείου τοίχου.

ζόμενον τμῆμα — τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου — φθάνον εἰς ὕψος 1.35 μ. περίπου, παρουσιάζει, ἀκριβέστερον, ἀργολιθοδομὴν μέχρις ὕψους 0.70 - 0.80 μ. ἀκολούθως δὲ ζώνην ἐκ δύο στρώσεων πλίνθων (πίν. 86β). Αἱ πλίνθοι εἶναι τετράγωνοι, πλευρὰς 0.27 μ. καὶ πάχους 0.03 μ., ἦσαν δὲ τοποθετημέναι κάτω μὲν ἀκέραιαι εἰς διπλὴν σειράν, ἄνω δὲ εἰς ἀπλὴν σειράν ἀκέραιαι εἰς τὸ μέσον τοῦ τοίχου καὶ ἡμίσειαι ἐκατέρωθεν τῆς μεσαίας. Τὸ διάμεσον κονίαμα εἶναι πάχους 0.06 μ. (εἰκ. 2).

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἦλθον εἰς φῶς: τὸ ἡμισὺ κιονοκράνου μετ' ἐπιθήματος (μέγ. σ. μήκ. 0.37 μ.) ὅμοιον πρὸς τὸ πέρυσιν

¹ Βλ. ΠΑΕ 1965, σ. 80, πίν. 98α.β καὶ 99α.

ἀκέραιον εὐρεθέν (πίν. 87α)¹, τεμάχια ἀρραβδῶτων κίωνων, βάσεων μετὰ συμφυοῦς πλίνθου, ἐπιθήματος ἀκοσμήτου, ἀμφιγλύφων θωρακίων, πεσίσκων τέμπλου με ἐγκοπὴν κατὰ τὴν μίαν τῶν πλευρὰν διὰ τὴν ὑποδοχὴν θωρακίων, κατὰ τὰς λοιπὰς δὲ με διακόσμησιν ἐκ κυματίων σχηματιζόντων ὀρθογώνια ὁμόλογα πλαίσια (εἰκ. 3δ)· ὁμοίως βάσις κίονος σωζομένη κατὰ τὸ

Εἰκ. 3. Μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη.

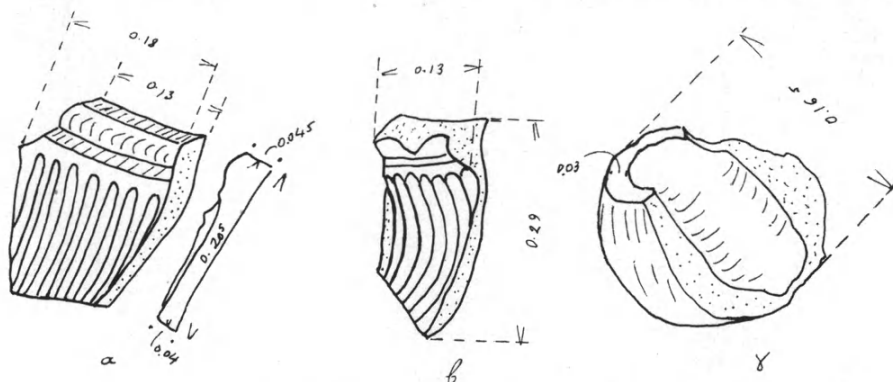
ἥμισυ, ὁμοία πρὸς τὴν πέρυσι κατὰ χώραν εὐρεθεῖσαν², ἣ ὁποία ἦτο ἐντετειχισμένη εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ νεωτέρου ναῖσκου παρὰ τὴν θέσιν τοῦ τέμπλου τῆς βασιλικῆς (πλευρὰ πλίνθου 0.50 μ., ἄνω διάμετρος 0.40 μ.). Ἐπίσης εὐρέθησαν μαρμάρινοι ἀμφικιονίσκοι παραθύρων καὶ ἀμφικιονόκρανα ἀκόσμητα ἀκέραια καὶ μή (εἰκ. 3ζ, β, γ καὶ πίν. 87β), κιονόκρανον

¹ ΠΑΕ 1965, σ. 83 καὶ εἰκ. 3, 4. Ὅμοια ἰωνικά κιονόκρανα μετ' ἐπιθήματος βλ. ἐν P. LEMERLE, *Philippes et la Macédoine orientale*, Paris 1945, σ. 404 καὶ πίν. V b, XXVIII¹¹ καὶ R. SCRANTON, *Mediaeval Architecture in the Central Area of Corinth*, ἐν *Corinth XVI* (1957), σ. 109 καὶ πίν. 25, 50, 51.

² ΠΑΕ 1965, σ. 82 καὶ πίν. 100α.

ἀμφικιονίσκου παραθύρου κορινθιάζον ἀποκεκρουμένον (πίν. 87γ) καὶ ἄφθονα τεμάχια ὑαλοπινάκων πάχους 3-5 χιλ.

Ἐκ τῶν λειτουργικῶν κατασκευῶν εὐρέθησαν τεμάχια τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς μὲ βαθεῖαν γλυφὴν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρειὰν τοῦ χεῖλους καὶ ἕτερα μὲ λοξόμητον παρυφὴν ἀνήκοντα εἰς ἄλλην τράπεζαν, ἅπαντα ὅμοια πρὸς τὰ πέρυσιν εὐρεθέντα¹, ὥς καὶ τεμάχια λεπτῶν ἀρραβδώτων κιονίσκων, διαμέτρου 0.12-0.125 μ. Εἰς τοὺς κίονας τοῦ κωβρίου τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ἀνῆκον πιθανῶς τμήμα στρεπτοῦ κιονίσκου

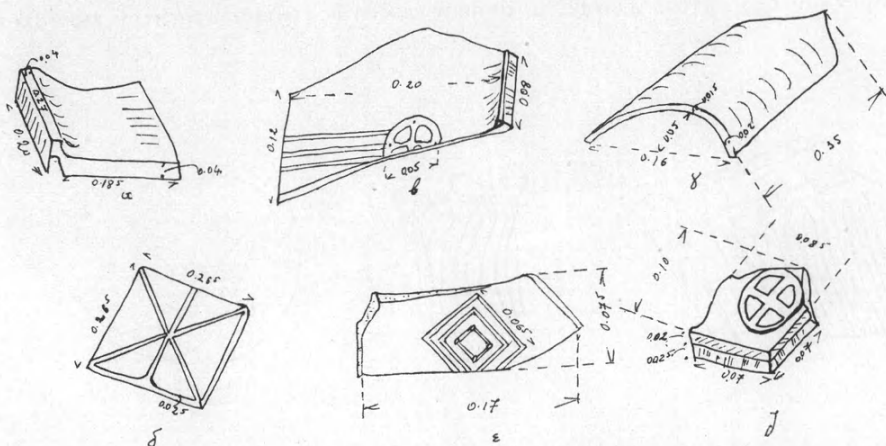
Εἰκ. 4. Τεμάχια μαρμαρίνων λεκανῶν.

(εἰκ. 3α) καὶ μικρὸν κιονόκρανον (ὑψ. 0.245, κάτω διαμ. 0.23 μ.)· τοῦτο φέρει τέσσαρα σαρκώδη ἀδιακόσμητα φύλλα ἀνακαμπτόμενα καὶ διαμέσως ἀνάγλυφον κόσμημα ὁμοιάζον πρὸς κρινάνθεμον. Εἰς τὸ μέσον ἐκάστης τῶν πλευρῶν τοῦ ἄβακος ἐξέχει ἀπόφυσις (πίν. 88α). Ἐχομεν ἐπίσης τεμάχια μαρμαρίνων ἀκοσμήτων λεκανῶν καὶ λεκάνης περιρραντηρίου μὲ ἐλικοειδεῖς ἐξωτερικῶς ραβδώσεις (εἰκ. 4, α, β, γ, πίν. 87δ). Ἐνδιαφέρον μεταξὺ τῶν μαρμαρίνων κινητῶν εὐρημάτων εἶναι ἀρχαῖον, κοῖλον, ἡλιακὸν ὥρολόγιον (πίν. 88β)². Τοῦτο φέρει, ὥς συνήθως, εἰς τὸ κοῖλον ἐπὶ ἐγκαρσίου ἀκτῖνας, περὶ τὸ μέσον δὲ τοῦ κοῖλου ἐγκαρσίαν κυκλικὴν αὔλακα. Ὡς γνωστὸν ἢ ἐπὶ τῶν ἀκτίνων πίπτουσα σκιά τῆς πρὸς τὸν πόλον τῆς οὐρανίου σφαίρας διευθυνομένης ράβδου ἐσημείωνε τὴν ὥραν, ἢ δὲ ἐγκαρσία αὐλαξ ἐδήλου τὴν ἰσημερίαν. Τὴν κάθετον προσθίαν ὄψιν τοῦ ὥρολογίου κοσμεῖ ἀνάγλυφος σύνθεσις εἰκονίζουσα δύο ἀντωπὰς ἀνδρικὰς μορφὰς εἰς ζωηράν

¹ ΠΑΕ 1965, σ. 81 καὶ πίν. 99β καὶ 100β.

² Τὸ ὥρολόγιον μετακομισθὲν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Πελοποννήσου κ. Ε. Μαστροκόστα ἀπόκειται σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον Θυρρείου.

κίνησιν ἑκατέρωθεν περιρραντηρίου εἰς σχῆμα καλυκοσχήμου κρατήρος μετ' ἀναβρυτηρίου. Αἱ μορφαὶ φέρουν εἰς τὴν κεφαλὴν φρύγιον πῖλον ἔχουν δὲ τὴν πρὸς τὰ ἔσω χεῖρά των ὑψωμένην ὑπεράνω τοῦ κρατήρος ὡς νὰ κρατοῦν κάτι, ἀλλὰ δυσδιάκριτον, ἐνῶ διὰ τῆς ἐτέρας ὁ ἀριστερῶ εὐρισκόμενος κρατεῖ δρέπανον. Ἡ ὅλη σύνθεσις προβάλλεται ἐπὶ βάθους πληρουμένου διὰ φυλλοφόρων κλάδων. Οἱ δύο νεανίαι τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως τοῦ

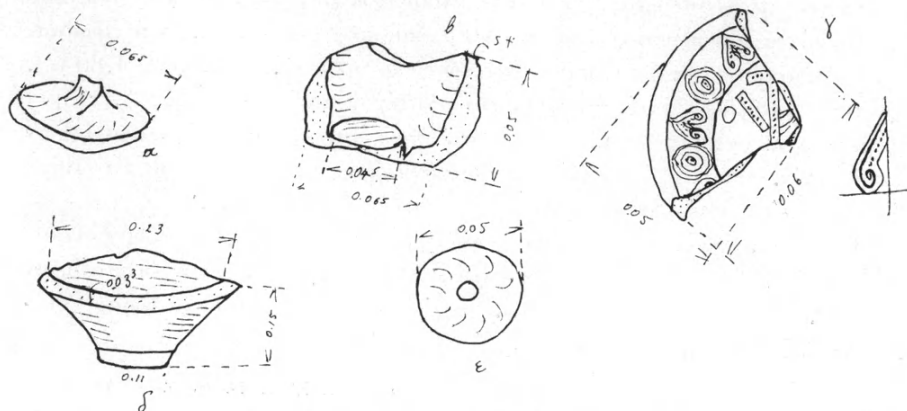
Εἰκ. 5. Δείγματα κεράμων καὶ πλίνθων.

ὥρολογίου ἐνθυμίζουσιν τοὺς διδύμους ὁπαδοὺς τοῦ Μίθρα, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς μιᾶς, ὑψωμένης, χειρὸς κρατοῦν δᾶδα πρὸς τὴν μυθραϊκὴν εἰκονογραφίαν ὁδηγοῦν ἐπίσης καὶ ἄλλα στοιχεῖα, ὡς π.χ. ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ στάσις τῶν μορφῶν, ὁ φρύγιος πῖλος, τὸν ὁποῖον φέρουν οἱ νέοι εἰς τὴν κεφαλὴν, τὸ δρέπανον, τὸ ὁποῖον ὁ εἷς τούτων κρατεῖ, καὶ ὁ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν κρατήρ¹.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσε καὶ ἄφθονα δείγματα κεραμεικῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων: τεμάχια στρωτήρων κεράμων ἐπιπέδου τύπου μὲ ἀνακακαμμένον χεῖλος (εἰκ. 5α, β), κεράμων καλυπτῆρων καμπύλων (εἰκ. 5γ) καὶ πλίνθους. Πολλὰ ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων φέρουν χαραγὰς, διὰ τοῦ δακτύλου τοῦ τεχνίτου, διαγωνίους καὶ καθέτους καὶ διάφορα σφραγίσματα ὡς π.χ. ὁμόλογα ρομβοειδῆ σχήματα, σταυρὸν ἐντὸς κύκλου (εἰκ. 5δ, ε, ζ) κλπ. Εὐρέθησαν ἐπίσης θραύσματα χονδρῶν ἀγγείων (εἰκ. 6β, δ), ἐν πῶμα μικροῦ ἀγγείου

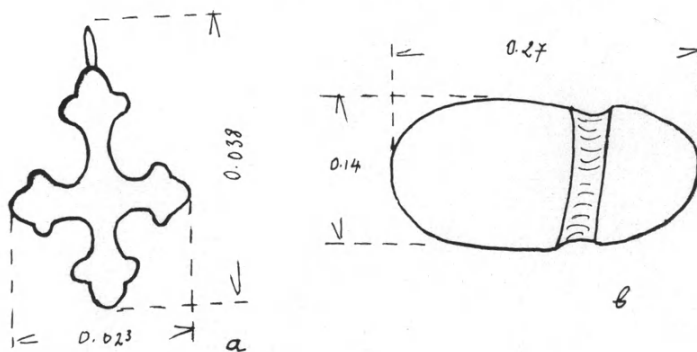
¹ Βλ. σχετικῶς FR. CUMONT, *Die Mysterien des Mithra*, Leipzig 1911, σ. 199 κέ. καὶ RE XV 2, λ. *Mithras*, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

(εἰκ. 6α), χεῖλος πίθου μὲ ἐγγάρακτα ἀπλᾶ γεωμετρικὰ κοσμήματα, θραῦσμα λύχνου (εἰκ. 6γ)¹ καὶ πηλίνη κολουροειδῆς στάθμη (εἰκ. 6ε).

Εἰκ. 6. Θραύσματα ἀγγείων, λύχνων κλπ.

Σημειώνω τέλος ὠσειδῆ λίθον (εἰκ. 7β) μὲ δακτυλιοειδῆ ἐγκοπὴν προσδέσεως εἰς σχοινίον, ὃ ὁποῖος πιθανῶς ἐχρησίμευεν ὡς ἀλιευτικὸν ἢ ναυτι-

Εἰκ. 7. Χαλκοῦς σταυρὸς καὶ λίθινον ἐργαλεῖον.

κὸν ἐργαλεῖον, μικρὸν χαλκοῦν σταυρὸν (εἰκ. 7α) καὶ ἐν ἐλληνιστικὸν νόμισμα τοῦ τέλους τοῦ 4ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. π. Χ. εὑρεθὲν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ νάρθηκος.

¹ Εἶναι ἀπότμημα τοῦ ἄνω μέρους: δίσκος μὲ χριστόγραμμα καὶ ὀπὴν· εἰς τὸ πλαίσιον ἐναλλὰξ καρδιόσχημα καὶ ὁμόκεντροι κύκλοι (ἐκτυπα), βλ. συγγενῆ παραδείγματα J. PERLWEIG, *Lamps of the Roman Period*, ἐν *The Athenian Agora*, τ. VII, Princeton 1961, σ. 178 ἀρ. 2444, πίν. 39 ἀρ. 2444,

Μεταγενέστερον ναύδριον. Ἐχει ἤδη λεχθῇ¹ ὅτι ἐπὶ τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς ἐκτίσθη μεταγενέστερος ναῖσκος, ὅστις καταλαμβάνει τὸ ἱερὸν καὶ τμῆμα τοῦ μέσου κλίτους ἐκεῖθεν τοῦ τέμπλου (εἰκ. 1). Εἶναι μονόκλιτος, μήκους 7.00 μ. καὶ πλάτους 4.75 μ., καὶ ἐφωδιασμένος μὲ μικρὸν τραπεζοειδοῦς κατόψεως νάρθηκα ($4.20 \times 1.60 - 1.80$ μ.). Πρὸ τοῦ νάρθηκος ἐξετείνεται προαύλιον κατέχον τὸ λοιπὸν πρὸς Δ. τμῆμα τοῦ μέσου κλίτους τῆς βασιλικῆς. Τοῦτο ἦτο ἐστρωμένον δι' ἀκανονίστων πλακῶν (πίν. 89α. β)², περιορίζετο δὲ ἀπὸ βορρᾶ διὰ τοίχον, τοῦ πατῶντος ἐπὶ τοῦ βορείου στυλοβάτου³, διατηρουμένου εἰς ὕψος 1.00 μ.

Τάφοι. Νεωτέρων χρόνων, τέλος, εἶναι καὶ ὁ εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τοῦ νοτίου κλίτους πλακοσκεπῆς τάφος (ἐξωτερικῶν διαστάσεων 1.35×0.54 μ.) ἀνήκων εἰς παιδίον. Τὰ ἐντὸς τοῦ τάφου ὅστ' ἦσαν τεταραγμένα, οὐδὲν δὲ κτέρισμα εὗρέθη.

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Ν. ΜΠΑΡΛΑ

¹ ΠΑΕ 1965, σ. 80, εἰκ. 1 καὶ πίν. 99α.

² Μετὰ τὴν φωτογράφησιν διελύσαμεν τὸ πλακόστρωτον διὰ τὴν προχωρήσωμεν μέχρι τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς.

³ Βλ. ἀνωτέρω σ. 95.

12. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΩΝ

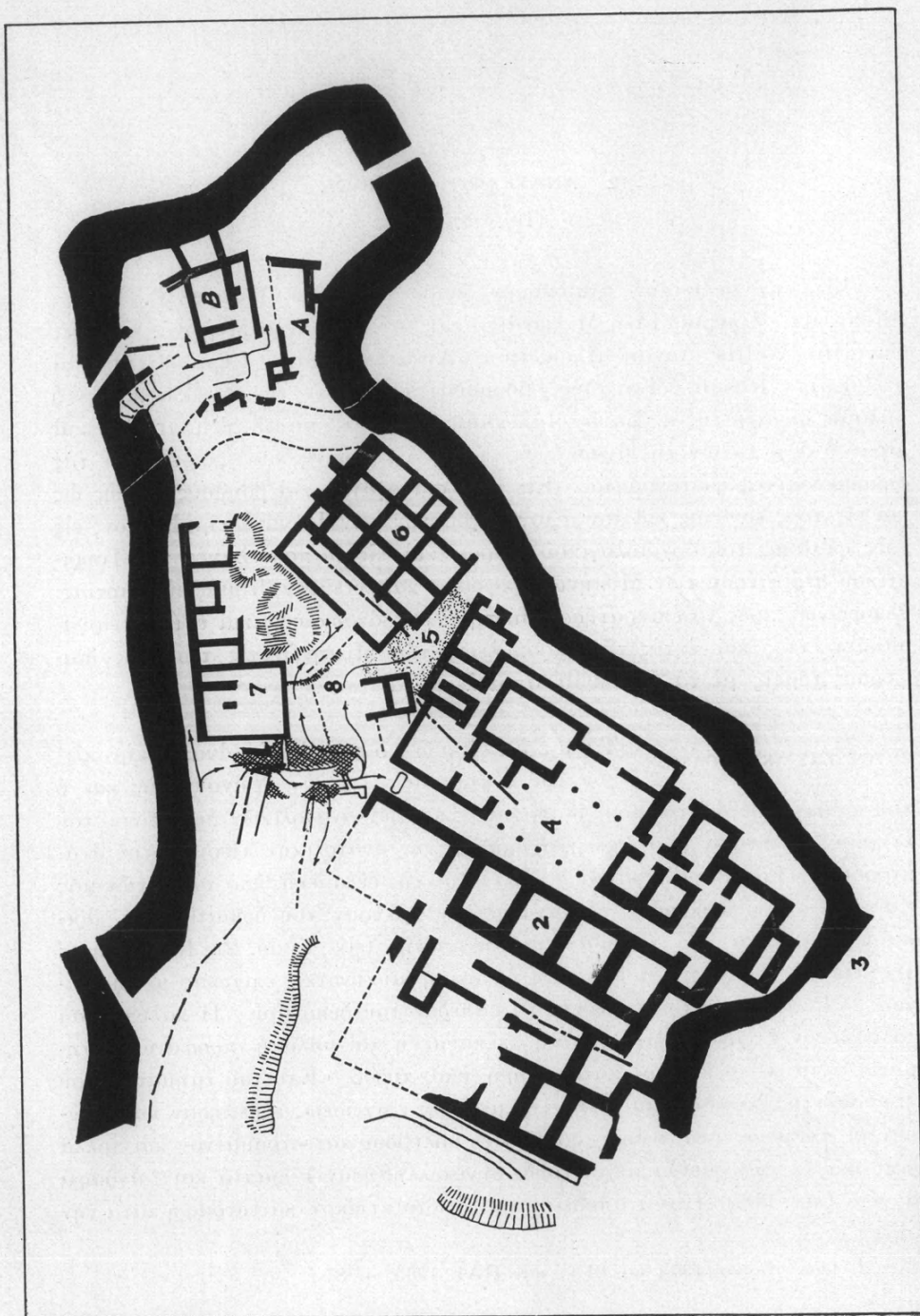
(Πίν. 90 - 97)

Εἰς τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν ἔλαβον μέρος ὁ Δόκτωρ T. Leslie Shear, Jr., ἡ κυρία Ἰόνη Μυλωνᾶ Shear, ἡ κυρία Λέλα Μυλωνᾶ, αἱ Δίδες Caroline Willis, Δανάη Ἀλιβιζάτου, Ἀννα Ξηρουχάκη, Leslie Crum καὶ ὁ κ. Larry Rosen. Ἐπὶ δύο ἑβδομάδας συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ὁ παλαιὸς συνεργάτης κ. Σπυρ. Ἰακωβίδης. Ὁ κ. Kenneth Schaar ἦτο καὶ πάλιν ὁ ἀρχιτέκτων τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἡ Δις Ἰωαννίδου ἐφιλοτέχνησε τὰς δημοσιευομένας φωτογραφίας. Εἰς τοὺς συνεργάτας καὶ βοηθοὺς αὐτοὺς ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ τὸν ἄξιον ἐργοδηγόν των Παναγιώτην Βλάχον, εἰς τοὺς φύλακας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ Τουριστικοῦ περιπτέρου τῶν Μυκηνῶν ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν θερμὰς εὐχαριστίας. Συμφώνως πρὸς τὸ ἐπικρατήσαν σύστημά μας ἀνασκαφῆς καὶ ἐφέτος εἰργάσθημεν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν εἰς τέσσαρας διαφόρους τομεῖς μὲ τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα.

ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ.

Τομεὺς πρῶτος. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν τοῦ λόφου συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου καὶ τῶν ἀνατολικῶν δωματίων τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐσχημάτιζε τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου¹. Ἡ μερικὴ καταστροφή Ἑλληνιστικῆς δεξαμενῆς ὑπὸ τουριστῶν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθμὸν 2, ἡ ὁποία ἦτο κάτωθεν τῆς δεξαμενῆς (εἰκ. 1, ἀρ. 2). Κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς ἐκείνης εἶχε διασωθῇ ἡ ἀρχικὴ μυκηναϊκὴ ἐπίχωσις μέσου πάχους 0.45 μ. καὶ κάτωθεν αὐτῆς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου. Ἡ καλύπτουσα τὸ δάπεδον ἐπίχωσις ἦτο μελανή, κεκαυμένη καὶ μαλακὴ· προφανῶς ἐσχηματίσθη ὅταν τὸ κτήριο κατεστράφη ὑπὸ πυρός. Ἐπὶ τοῦ τμήματος τοῦ διασωθέντος δαπέδου καὶ ἐντὸς τῆς μελανῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν κατὰ χώραν οἱ πυθμένες δύο πίθων, δοχεῖον ἐκ μολύβδου κατεστραμμένον καὶ πολλὰ ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων μέχρι τοῦδε συνεκολλήθησαν 4 γραπτὰ καὶ 2 ἄγραφα ἀγγεῖα (πίν. 90α). Ταῦτα ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ κτήριο κατεστράφη κατὰ τὴν

¹ Ὅρα Ἔργον 1965, σ. 61 ἐ, καὶ ΠΑΕ 1965, σ. 87 ἐ.

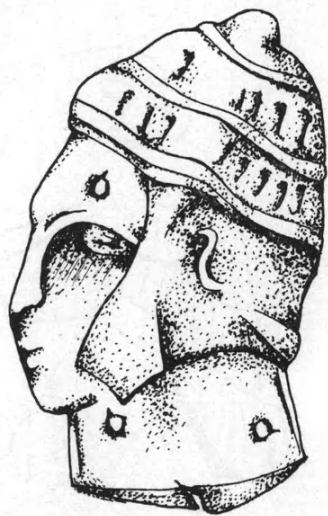
Εἰκ. 1. Σχεδιογράφημα θεμελίων τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως.

μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΒ πρὸς τὴν ΥΕ ΙΙΓ ἐποχὴν. Μετὰ τῶν ὀστράκων εὐρέθη ψηφὶς ἐκ χρυσοῦ, μέσου μήκους 0.018 μ., φέρουσα ἔκτυπον κεφαλὴν πολεμιστοῦ μὲ τὸ σύνθηρες μυκηναϊκὸν κράνος κεκοσμημένον μὲ χαυλιόδοντας (εἰκ. 2).

Προκαταρκτικὴ ἐργασία γενομένη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λεγομένης «Οἰκίας τῶν Κιόνων» ἀπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἀφαιρέσεως τῶν Ἑλληνιστικῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι εἶναι κατεσπαρμένοι εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς. Οἱ τοῖχοι οὗτοι, διαρκῶς καταστρεφόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτῶν, εἰς οὐδὲν ὠφελοῦν καὶ μόνον καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν κατανόησιν τῶν μυκηναϊκῶν λειψάνων. Ἐφ' ὅσον παραμένουν, ἐμποδίζουν τὴν περαιτέρω ἔρευναν τῆς περιοχῆς, διὰ τοῦτο καὶ ἐξητήθη ἀπὸ τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἡ ἀφαίρεσις τῶν, ἀφ' οὗ ἀποτυπωθοῦν εἰς σχέδια καὶ φωτογραφίας. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι οἱ τοῖχοι τῶν ὑπογείων τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων» ἐστερεώθησαν ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως οὕτως ὥστε ἡ δυτικὴ τῆς πτέρυξ τώρα ὑψοῦται ἐπιβλητικὴ καὶ πολὺ διδακτική.

Ἡ πρὸς Νότον τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων» ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ὁ λεγόμενος «Νότιος Πύργος» (εἰκ. 1, ἀρ. 3) δὲν εἶναι ἔκτισμένος πλήρως μὲ κροκαλοπαγεῖς τετραπλεύρους ὀγκολίθους, ὡς διδάσκεται¹, ἀλλ' ὅτι κροκαλοπαγεῖς ὀγκολίθοι ἐχρησιμοποιήθησαν μόνον εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς νοτιοδυτικῆς τοῦ γωνίας, ἡ ὁποία περικλείει τὸ στόμιον ὑπονόμου, καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς γωνίας αὐτῆς εἶναι μεταγενεστέρα ἐπισκευὴ τοῦ τείχους. Ἐπίσης ἀπεδείχθη ὅτι ἡ φερομένη ὡς ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ νοτίου Κυκλωπείου τείχους εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ «Πύργου» διεσκευάσθη, ἀφ' οὗ ἡ «Οἰκία τῶν Κιόνων» κατεστράφη, διότι εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν ἡ ὄψις ἐκείνη πατεῖ ἐπὶ καταστραφέντος τοίχου τῆς «Οἰκίας», ἥτοι ἰδρῦθη εἰς ΥΕ ΙΙΓ χρόνους.

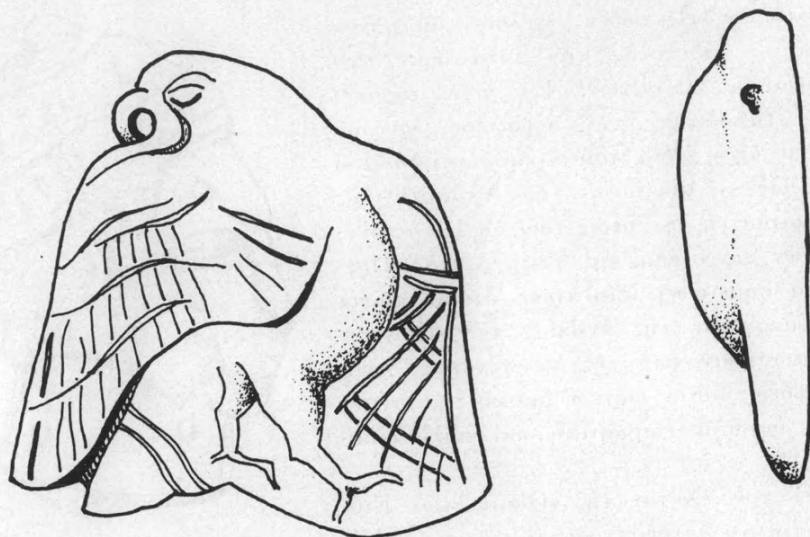
Πρὸς Ἀνατολὰς τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων» καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν θεμελίων ὑπ' ἀριθμὸν 6 τῆς εἰκόνος 1, ὑπάρχει δρόμος (εἰκ. 1, ἀρ. 5 καὶ πίν. 90β), τὸν ὅποιον εἶχε μερικῶς σκάψει ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΟΥΝΤΑΣ.

Εἰκ. 2. Σχεδιογράφημα χρυσοῦς ψηφίδος.

¹ A. J. B. WACH, Mycenae, σ. 49, 97.

Τὸν δρόμον αὐτὸν ἀνεσκάψαμεν πλήρως καὶ παρατηρήσαμεν ὅτι ἔχει μέσον πλάτος 3.10 μ. καὶ ὅτι ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ μυκηναϊκοῦ ἐπιστρώματος ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου¹. Εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν καταλήγουν δύο ὑπόνομοι, ὁ εἰς τῶν ὁποίων ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν αὐλὴν τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων» καὶ ὁ ἕτερος ἀπὸ τὸ ὑψηλότερον ἀνατολικὸν σημεῖον τῆς περιοχῆς, ἴσως ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ οἰκήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 6 θεμέλια (εἰκ. 1). Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ δρόμου καὶ τοῦ δαπέδου του ἀπέδει-

Εἰκ. 3. Σχειδιογράφημα περιάπτου ἐξ ἀχάτου.

ξεν ὅτι τὰ πρὸς Ἀνατολὰς του θεμέλια (εἰκ. 1, ἀρ. 6), τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἐθεωροῦντο ἑλληνιστικά, εἶναι σύγχρονα τοῦ δρόμου καὶ τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων», ἀνάγονται δηλαδὴ εἰς μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ἐπιπολαία ἐξέτασις των ἀπέδωκε μυκηναϊκὰ ὄστρακα, μίαν μονόστομον μάχαιραν ἐκ χαλκοῦ καὶ περιάπτου ἐξ ἀχάτου, μήκους 0.028 μ., εἰς σχῆμα ἱσταμένου πτηνοῦ (εἰκ. 3).

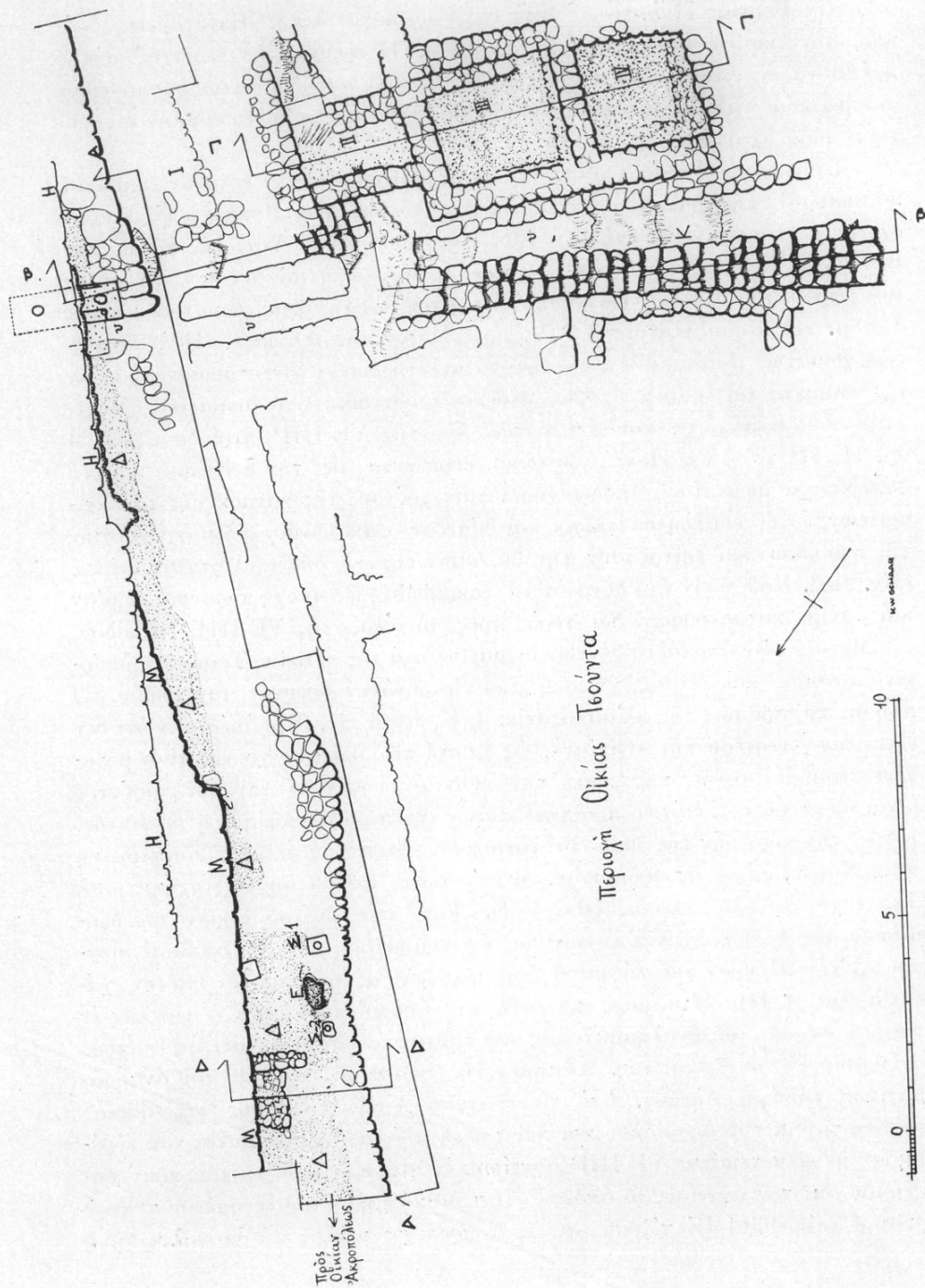
Δοκιμαστικὴ ἔρευνα τῶν θεμελίων κατὰ μῆκος τοῦ βορείου Κυκλωπείου τείχους ἀπέδειξεν ὅτι καὶ τὰ θεμέλια αὐτὰ (εἰκ. 1, ἀρ. 7) ἀνάγονται εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν. Πρὸς τούτοις ἡ ἐπιφανειακὴ μελέτη τῆς περιοχῆς ὑποδεικνύει ὅτι τὰ κτήρια ὑπ' ἀριθμὸν 6, 7 καὶ ἡ «Οἰκία τῶν Κιόνων» ἦσαν ἱδρυμένα περὶ κεντρικὴν πλατεῖαν (εἰκ. 1, ἀρ. 8), πρὸς τὴν ὁποίαν ἔφερεν ὁ

¹ Ὁ δρόμος αὐτὸς πρὸς Βορρᾶν διακόπτεται ἀπὸ ἑλληνιστικὸν στρογγύλον φρεατοειδὲς κατασκευάσμα.

ἀπὸ τῆς Βορείας Πύλης καὶ ἀπὸ τῆς Βορειοανατολικῆς 'Επεκτάσεως δρόμος, τὸν ὁποῖον ἀπεκαλύψαμεν τὸ 1965. 'Η ἔρευνα τῆς περιοχῆς αὐτῆς πρέπει νὰ συνεχισθῇ, διότι θὰ φέρῃ εἰς φῶς ἓν σπουδαιότατον συγκρότημα μυκηναϊκῶν κτισμάτων καὶ μοναδικὴν διὰ τὴν ἐποχὴν πολεοδομικὴν διευθέτησιν (ὄρα σχεδ. εἰκ. 1).

Το μεῦς δεύτερος. 'Εφέτος ἤρχισαμεν τὴν ἔρευναν καὶ τὸν καθαρισμὸν τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν εἰς μικρὰν σχετικῶς κλίμακα. 'Ηρευνήθη ὁ πρὸς Νότον καὶ πρὸς 'Ανατολὰς χώρος τῆς λεγομένης «Οἰκίας Τσουντα». 'Η πρώτη ἀνασκαφὴ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ χώρου αὐτοῦ ἔγινε τὸ 1886. Τότε εἶχεν ἀφεθῇ ὄγκος χωμάτων μήκους 8.80 μ. καὶ μέσου πλάτους 3.50 μ. πρὸς Νότον τῆς «Οἰκίας». 'Η ἀνασκαφὴ τῶν χωμάτων αὐτῶν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ μελετήσωμεν τὴν στρωματογραφίαν τῆς περιοχῆς καὶ ἔφερεν εἰς φῶς θεμέλια τριῶν διαφόρων δωματίων, διατεθειμένων κλιμακωτὰ καὶ ἀνηγόντων εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον (εἰκ. 4 ἀρ. ΙΙ, ΙΙΙ καὶ ΙV). Πολλὰ ὄστρακα, εὑρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν καὶ τὰ δάπεδα τῶν δωματίων, ἀποδεικνύουν τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τῶν κτισμάτων, ἐν ᾧ ἐπάλληλοι τοῖχοι καὶ δάπεδον φανερώουν τὸ μακροχρόνιον τῆς περιόδου καὶ ἐπιτρέπουν τὴν διάκρισίν της εἰς δύο τουλάχιστον φάσεις (πίν. 91α). Καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ, ἡ περιοχὴ παρουσιάζει μίαν καὶ μόνην καταστροφὴν διὰ πυρὸς πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου.

Μεταξὺ τῶν ἀποκαλυφθέντων δωματίων καὶ τῆς «Οἰκίας Τσουντα» ὑπάρχει ὑπόνομος καὶ κλιμαξ, γνωστὴ ἀπὸ τὴν πρώτην ἔρευναν τοῦ χώρου. 'Ο πλήρης καθαρισμὸς τῆς κλιμακῆς (εἰκ. 4, K, υ καὶ πίν. 91β) ἀπέδειξεν ὅτι δὲν εἶναι προγενεστέρᾳ τῆς «Οἰκίας», ὥς ἐπιστεύετο, ἀλλὰ σύγχρονος εἰμὴ μεταγενεστέρᾳ. 'Η σχέσις της πρὸς τὴν «Οἰκίαν Τσουντα» ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἀκαθόριστος, διότι ἡ πρὸ τῆς βάσεώς της περιοχὴ παραμένει ἄσκαπτος. Κατὰ τὴν κορυφὴν της (εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον) ἡ κλιμαξ, καμπτομένη πρὸς Νότον, φέρει εἰς δρομίσκον, τὸ ἐπίστρωμα τοῦ ὁποίου εἶχε σχηματισθῇ ἀπὸ παχὺ στρώμα πλέσιας (εἰκ. 4, I). Τὴν πρὸς Νότον φορὰν τοῦ δρομίσκου αὐτοῦ διακόπτει ἑλληνιστικὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος συγκρατεῖ τὴν πλευρὰν τοῦ λόφου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον χάνεται (εἰκ. 4, H). 'Ητο ὅμως προφανὲς ὅτι ὁ δρομίσκος συνεχίζει τὴν φορὰν του καὶ πέραν τοῦ ἀναλημματικοῦ, διὰ τοῦτο προσπάθεια κατεβλήθη πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς συνεχείας του. 'Οπισθεν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀναλημματικοῦ ἐσκάφη τάφρος, ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Α, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας εὑρέθη τμήμα τοῦ δρομίσκου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ πλέσιας ἐπιστρώματός του εὑρέθησαν μεγάλα τεμάχια ΥΕ ΙΙΙΓ ἀγγείων, ἐν οἷς καὶ μέγα τμήμα κρατηροσχήμου, διώτου ἀγγείου, τὸ ὁποῖον φέρει διακόσμησιν τοῦ λεγομένου πυκνοῦ ρυθμοῦ (πίν. 93α). 'Ελπίζεται ὅτι εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ

Εἰκ. 4. Δοτική κλίμακα. Περιοχή «Οικίας Τσούντα».

ὅλη ἔκτασις τοῦ δρομίσκου. Τὰ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα τμήματά του ὑποδεικνύουν ὅτι εἰς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους ἀντὶ τοῦ ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου κονιάματος τοῦ συνήθους εἰς ἀρχαιότερους χρόνους μετεχειρίζοντο ἐπιστρώματα ἐκ πηλοῦ πλέσιας.

Κάτωθεν τοῦ ἐλληνιστικοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου Η (πίν. 92) καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν τῆς περιοχῆς τῆς «Οἰκίας Τσουντα» ἐσημειώθησαν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ WILLIAM TAYLOUR ὑπολείμματα διαδρόμου, καταφανῆ ἀπὸ τὸ κονίαμα, τὸ ὁποῖον ἐσχημάτιζε τὸ δάπεδόν του· τὰ ἔχνη αὐτὰ εἶχε παρατηρήσει προγενεστέρως καὶ ὁ ΤΣΟΥΝΤΑΣ. Τὰ υπολείμματα αὐτὰ ἀπεκαλύψαμεν καὶ πάλιν καθ' ὅλον τὸ διασωζόμενον εἰς τὴν περιοχὴν μῆκος τοῦ διαδρόμου, ὁ ὁποῖος βαίνει σχεδὸν ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον μὲ καταφανῆ κλίσιν πρὸς Βορρᾶν (εἰκ. 4, Δ καὶ πίν. 91α. β). Εἰς τὸ καθαρισθὲν νοτιοδυτικὸν ἄκρον τοῦ δρόμου ὑπάρχει κατὰ χώραν κατώφλιον ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ ὁποίου καλύπτεται ὑπὸ τοῦ ἐλληνιστικοῦ τοίχου Η (εἰκ. 4, Ο καὶ πίν. 91α. β). Τὸ ὅλον μῆκός του ὅμως δύναται νὰ ὁρισθῇ εὐκόλως, διότι τὸ κατώφλιον καὶ ἡ ὑποθεμελίωσίς του ἀποτελοῦν τὴν πλευρὰν διασωζομένου ὑπονόμου (εἰκ. 4 Ο, υ καὶ πίν. 92), ὁ ὁποῖος, βαίνων πρὸς Δυσμὰς παραλλήλως τῆς κλίμακος Τσουντα, κατευθύνεται πρὸς τὸ δυτικὸν Κυκλώπειον Τεῖχος. Φαίνεται ὅτι τὸ κατώφλιον ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν εἴσοδον ὅχι μόνον τῆς «Οἰκίας Τσουντα» ἀλλὰ καὶ τῆς λεγομένης «Οἰκίας τῆς Ἀκροπόλεως», ἡ ὁποία, θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἀποκαλῆται «Κτήριον Wace»¹. Πρὸς Νότον τοῦ κατωφλίου διεσώθησαν λείψανα τοῦ φέροντος πρὸς αὐτὸ δρόμου μέχρι μήκους ἐνὸς μέτρου. Πέραν τοῦ μέτρου ὁ δρόμος χάνεται κάτωθεν τοῦ ἐλληνιστικοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου. Ἡ προσπάθεια τῆς ἀνευρέσεως καὶ τοῦ δρόμου τούτου ἐπέβαλλε τὴν ἀνασκαφὴν τῆς τάφρου Α, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι δὲ πιθανὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ δρόμος θὰ εὗρεθῇ κάτωθεν τοῦ ἐκ πλέσιας ἐπιστρώματος τοῦ ΥΕ ΙΙΙΓ δρομίσκου, τμήματα τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν εἰς τὸ βάθος τῆς τάφρου Α.

Περὶ τὰ 15 μέτρα πρὸς Βορρᾶν τοῦ κατωφλίου Ο καὶ εἰς τὴν δυτικὴν παρυφὴν τοῦ διαδρόμου ὑπῆρχε πώρινος κύβος, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἐχρησιμοποιήθη ὡς βάσις κίονος (εἰκ. 4 Σ-1 καὶ πίν. 93β). Ἡ πρὸς Βορρᾶν τοῦ κύβου συνέχεια τοῦ διαδρόμου ἐκαλύπτετο ὑπὸ ὄγκου χωμάτων, μέσου πλά-

¹ Τὸ ὄνομα «Οἰκία Ἀκροπόλεως», δοθέν ὑπὸ τοῦ Wace ὅταν τὸ πρῶτον τὸ κτήριο τοῦτο ἀπεκαλύπτετο, δὲν τοῦ ἀρμόζει. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅλαι αἱ οἰκίαι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι εἰς τὴν ἀκρόπολιν πρέπει νὰ ἀποκαλοῦνται οὕτω καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὡς ἀποδεικνύουν αἱ νεώτεραι ἀνασκαφαί του, τὸ κτήριο αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε κἂν οἰκία. Διὰ τοῦτο τοῦ λοιποῦ θὰ τὸ ἀποκαλῶ «Κτήριο Wace» πρὸς τιμὴν καὶ εἰς μνήμην τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ τῶν Μυκηνῶν, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε τὴν ζωὴν του εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ μελέτην τῶν λειψάνων τῆς.

τους 5 μέτρων, ὁ ὁποῖος εἶχε παραμείνει ἄσκαπτος. Καὶ τὰ χῶματα αὐτὰ ἀφηρέσαμεν διὰ νὰ ἀποκαλύψωμεν τὸ πλάτος τοῦ διαδρόμου καὶ τὸν ἀνατολικὸν πλευρικὸν τοῦ τοῖχον, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διεσώθη εἰς ἀρκετὸν ὕψος, διότι ἡ φορὰ τοῦ εἶναι διάφορος τῆς φορᾶς τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἀναλημματικοῦ τοῖχου (εἰκ. 4, Η καὶ Μ). Μετὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀπεδείχθη ὅτι πολλαχοῦ διατηρεῖ ἀκόμη τμήματα κονιάματος (σουβᾶ), διὰ τοῦ ὁποῖου ἀρχικῶς ἐκαλύπτετο ἡ ὅλη του ὄψις. Πρὸς τοῦτοις ἡ ἀνασκαφὴ μας ἀπεκάλυψε τὸν τοῖχον Ρ ἐκτισμένον κατ' ὄρθην γωνίαν πρὸς τὸν πλευρικόν, μικρὸν λιθόστρωτον καὶ ὑπ' αὐτὸ δάπεδον ἐκ πηλοῦ πλέσιας στερεωμένον εἰς ὑπόστρωμα ἐκ μικρῶν λίθων (πίν. 95α, Π). Εἰς τὸ ἐκ πλέσιας δάπεδον εὐρέθη τεθειμένη καὶ δευτέρα πωρὶνὴ βάσις κίονος, μεταξὺ δ' αὐτῆς καὶ τῆς πρότερον ἀποκαλυφθείσης ἀπεκαλύφθη μέγα τμήμα κυκλικῆς ἐστίας, στερεωμένης ἐντὸς δακτυλίου ἐκ κονιάματος, μεγίστης διαμέτρου 0.81 μ. (εἰκ. 4, Σ - Ε - Σ καὶ πίν. 93β). Χαμηλότερον, 0.06 - 0.09 μ. κάτωθεν τοῦ ἐκ πλέσιας δαπέδου, εὐρέθη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ διαδρόμου μὲ τὸ κονίαμα (πίν. 95α, Δ). Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὁ διάδρομος παρουσιάζει τρεῖς τοῦλάχιστον ἐπαλλήλους στρώσεις, αἱ ὁποῖαι φανερόνουν τὴν μακροχρόνιον χρῆσιν του.

Τὰ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τοῦ διαδρόμου ἀποκαλυφθέντα λείψανα εἶναι διδακτικώτατα καὶ ἀποδεικνύουν 1) ὅτι ὁ διάδρομος ἐγκατελείφθη ὅταν κατεστράφη ἡ «Οἰκία Τσουντα» καὶ τὸ «Κτήριον Wace» (= «Οἰκία τῆς Ἀκροπόλεως») εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου (κατὰ τὸν WILLIAM TAYLOR). 2) ὅτι εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΓ χρόνους ὑπεράνω τοῦ ἐγκαταλειφθέντος διαδρόμου ἰδρύνθη κτήριο, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ ἐστία καὶ αἱ βάσεις τῶν κιόνων ὡς καὶ τὸ ἐκ πλέσιας δάπεδον. 3) ὅτι εἰς νεωτέρους ἀκόμη χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου (ΥΕ ΙΙΓ - 2 ;) ἰδρύνθη ὁ τοῖχος «Ρ», ὁ κάθετος πρὸς τὸν πλευρικὸν τοῦ διαδρόμου, ὁ ὁποῖος προφανῶς ἀνῆκεν εἰς διάφορον τοῦ κτηρίου τῆς ἐστίας κτίσμα, τὸ ὁποῖον δὲν διεσώθη. Πρὸ τοῦ ἐξακριβωθῆ πλῆρως ἡ ἱστορία τῶν κτηρίων τῆς περιοχῆς τῆς Οἰκίας Τσουντα - Wace, πρέπει νὰ ἀφαιρεθοῦν οἱ ὄγκοι τῶν χωμάτων, οἱ ὁποῖοι καλύπτουν ἀκόμη τὴν πρὸς τὸ «Κτήριον Wace» συνέχειαν τοῦ διαδρόμου. Τοῦτο ὅμως θὰ καταστῇ δυνατόν, ἂν οὐ στερεωθῇ ὁ ἀναλημματικὸς ἑλληνιστικὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος μόλις συγκρατεῖται ἀπὸ τοὺς ὄγκους τῶν χωμάτων καὶ ὁ ὁποῖος θὰ καταρρεύσῃ ἀσφαλῶς, ἐὰν ἀφαιρεθοῦν τὰ χῶματα πρὸ τοῦ στερεωθῶν οἱ δόμοι του. Ἡ στερέωσις αὕτη εἶναι ἀπαραίτητος, ἐλπίζεται δ' ὅτι θὰ ἀναληφθῇ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως.

Οἱ χρόνοι τῶν μνημονευθέντων λειψάνων ὑποδεικνύονται ἀπὸ τὰ ὀστρακα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσίν των, τὰ λείψανα δὲ ἀποδεικνύουν ἀκόμη μίαν φορὰν ὅτι αἱ Μυκῆναι συνέχισαν τὴν οἰκοδομικὴν των δρασιν καὶ εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΓ χρόνους.

ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ. Το μεν τριτόν. Εἰς τὴν βορείαν κλιτὸν τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας, εἰς τὴν περιοχὴν δηλαδὴ τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρώως, ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τῆς Κας Ἰόνης Μυλωνᾶ Shear, συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ ἐνὸς πλήρους συγκροτήματος μυκηναϊκῶν οἰκημάτων (πίν. 94α). Μερικὰ τούτων κατωκοῦντο μέχρι τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ σημειωθῇ ὅτι οὐδὲν ἔχνος ΥΕ ΙΙΓ κτηρίων εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν καὶ φαίνεται ὅτι αὕτη ἐγκατελείφθη πρὸς τὸ τέλος τῆς 13ης ἑκατονταετηρίδος. Τρεῖς τετράπλευροι τάφοι εὐρεθέντες μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν τοίχων φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Ἐκαστος περιεῖχεν ἓνα καὶ μόνον ἀκτέριστον σκελετόν. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι οἰκίαι, μὲ τὰ κεντρικά των δωμάτια καὶ τὰς ἐστίας, μὲ τὰ ὑπόγεια καὶ διαδρόμους, μὲ τὰς οἰκοδομικὰς των λεπτομερείας παρέχουν πλήρη εἰκόνα τῆς ἰδιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων (πίν. 94β). Πρὸς τούτοις οἱ καλῶς διατηρούμενοι τοῖχοί των, μερικοὶ τῶν ὁποίων διεσώθησαν εἰς ὕψος 1.50 μ., παρέχουν σαφῆ διαγράμματα τῶν κατόψεων των. Τὰ θεμέλια τοῦ τομέως Παναγίτσας — περίπου 63 δωμάτια, ὑπόγεια καὶ διάδρομοι — τὰ ὑπολείμματα τῶν δαπέδων καὶ τῶν γραπτῶν κονιαμάτων ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ ἐνδικοιτήματα τῶν πολιτῶν εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους δὲν ἦσαν καὶ τόσον ἀπλᾶ ὅσον ὑπετίθετο ἀλλὰ ἀνετα καὶ εὐπρεπῆ. Παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν ἐξωτερικὴν γωνίαν τῆς «Οἰκίας Ι» (ἔξω τοῦ δωματίου ὑπ' ἀρ. 12) εὐρέθη ὑπόνομος, ὁ ὀχετὸς τοῦ ὁποίου ἦτο πλήρης μυκηναϊκῶν ὀστράκων, ἰδίᾳ ὑπιπόδων κυλίκων τύπου Ζυγουριῶν.

Ἡ εὐθυγράμμις τῶν πλευρῶν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ὁ καθαρισμὸς τῶν τοίχων καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τούτου τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπισωρευθῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφάς, ἀπησχόλησαν τοὺς ἐργάτας τοῦ τομέως ἐπ' ἀρχετὸν καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τὴν ἐποπτεύουσαν νὰ μελετήσῃ λεπτομερῶς τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα. Ἡ σχετικὴ μελέτη τῆς θα δημοσιευθῇ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον.

Το μεν τέταρτον: Ἀσπρα Χώματα. Τὸ 1965 καὶ εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ μικροῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν «Ἱερὸν τοῦ Ἐνναλίου», διότι τὸ ἐπίθετον αὐτὸ εὐρέθη κεχαραγμένον εἰς τὰς παραγναθίδας κρᾶνους χαλκοῦ, τὸ ὁποῖον προφανῶς εἶχεν ἀφιερωθῇ εἰς τὸ ἱερόν¹. Ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Δρος Τ. Leslie Shear, Jr., ἀπεκαλύφθη πλήρως τὸ ἱερόν τοῦτο. Μόνον τὰ θεμέλιά του διεσώθησαν, αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ παρᾶσχουν σαφῆ εἰκόνα τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο περιλαμβάνει μικρὸν ναόν,

¹ Ἔργον 1965, σ. 70-71 καὶ εἰκ. 85. ΠΑΕ 1965, σ. 95-96, πίν. 110β.

βωμούς, βοηθητικὸν κτήριον σχήματος ἀνεστραμμένου Γ καὶ κεντρικὴν αὐλήν. Τοῖχος περιβόλου δὲν διεσώθη.

Ὁ ναὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν καὶ μόνον τετράπλευρον δωμάτιον, τὸν σηκόν, μήκους 8.50 μ. καὶ πλάτους 4.70 μ., καὶ εἶναι προσανατολισμένος ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν (πίν. 96α). Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ εἶναι εἰς τὴν νοτίαν πλευράν, ἀλλ' εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὑπῆρχε θύρα πλάτους 1.45 μ. (πίν. 96α, Θ), ἐνθυμίζουσα τὴν διάταξιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος εἰς τὰς Βάσσας. Ἡ νοτία πλευρά, ἡ πρόσοψις τοῦ ναοῦ, ἐκλείετο μερικῶς ὑπὸ θωρακείου ἐκ πωρίνων πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἀφιναν ἓν κεντρικὸν ἄνοιγμα δύο περίπου μέτρων (πίν. 96α, Ν). Εἰς τὸ ἄνοιγμα αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἀρχικῶς ἴσταντο δύο μικροὶ πώρινοι κίονες ἐν παραστάσει. Τεμάχιον τοῦ ἐνὸς μόνον κίονος εὐρέθη εἰς τὴν ἐπίχωσιν πρὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς· ἡ διάμετρος τοῦ σφονδύλου τοῦ ἀνέρχεται εἰς 0.245 μ.

Εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τοῦ σηκοῦ διεσώθη τμῆμα βάθρου λαξευμένου εἰς τὸν ἐκ πώρου βράχον, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑψοῦτο ἄνωθεν τοῦ δαπέδου (πίν. 96α, Β). Τὸ διασωθὲν τμῆμα τοῦτο ἔχει μῆκος 0.85 μ. ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν καὶ πλάτος 0.95 μ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ φέρει τετράπλευρον ἐντομὴν πλάτους 0.34 μ. καὶ βάθους 0.19 μ. Ἡ διασωθεῖσα νοτία πλευρά τοῦ εὐρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μὲ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἀνατολικῆς θύρας, πρὸς τὴν ὁποίαν προφανῶς τὸ βάθρον εἶναι προσανατολισμένον. Εἰς τὸ βάθρον τοῦτο θὰ ἦτο ἰδρυμένον ἄγαλμα ἐκ ξύλου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι κατεστράφη ὑπὸ πυρός. Πρὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βάθρου εὐρέθησαν σιδηροὶ δακτύλιοι καὶ μικρὰ ἐλάσματα χαλκοῦ, πιθανῶς ποικίλματα τοῦ ἀφανισθέντος ξοάνου. Ἀρχικῶς ὑπεθέσαμεν ὅτι τὸ βάθρον ἦτο ὑπόλειμμα βωμοῦ, λαξευθέντος εἰς τὸν βράχον. Ἡ ἀποκάλυψις ὁμῶς τοῦ βωμοῦ τοῦ ναῖσκου καὶ ἡ ἀνεύρεσις τεμαχίων κεραμίδων εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ δαπέδου, τὰ ὁποῖα φανερόνουν ὅτι ὁ σηκὸς ἦτο ἐστεγασμένος, ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἰς τὸ βάθρον ἦτο ἰδρυμένον λατρευτικὸν ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον ἔβλεπε πρὸς Ἀνατολὰς ὡς συνήθως· διὰ τοῦτο εἶχε δημιουργηθῇ θύρα εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλαγίαν πλευρὰν τοῦ σηκοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν τὰ θεμέλια βωμοῦ (Βωμὸς Γ) μὲ ἄξονα ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν ἀλλὰ μὲ ὄψιν ἐστραμμένην πρὸς Ἀνατολὰς (πίν. 95β). Ὁ βωμὸς ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ πωρίνων πλακῶν καὶ ἔχει μῆκος 3.82 μ., πλάτος 2.37 μ.

Τὸ βοηθητικὸν κτήριον, σχήματος ἀνεστραμμένου Γ, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν γωνιαῖον, τετράπλευρον δωμάτιον καὶ δύο μακρὰ σκέλη (πίν. 96β). Τὸ γωνιαῖον δωμάτιον ἀπεκαλύφθη τὸ 1965 καὶ εἰς αὐτὸ εὐρέθη τὸ τμῆμα τῆς «ἀσπίδος τοῦ Πύργου» καὶ τὸ ἐνέπιγραφον κρᾶνος. Τὸ ἀνατολικὸν σκέλος

σχηματίζεται ἀπὸ μίαν στοάν μήκους 13.95 μ. καὶ πλάτους 3.53 μ. Εἰς τὴν δυτικὴν, ἀνοικτὴν πλευρὰν τῆς στοᾶς εὐρέθησαν τὰ θεμέλια τῶν βάσεων πέντε κιόνων. Εἰς καὶ μόνος ἀρράβδωτος πώρινος σφόνδυλος, ἀνήκων εἰς τὴν στοάν, εὐρέθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Παπαδημητρίου. Εἶναι συμφυῆς μὲ τετράπλευρον πλίνθον ὕψους 0.21 μ. καὶ ἡ κατωτάτη διάμετρος του ἀνέρχεται εἰς 0.45 μ. Διασώζεται εἰς ὕψος 0.48 μ.

Τὸ βόρειον σκέλος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο δωμάτια, τὸ ἕτερον τῶν ὁποίων ἔχει μακρὰς διαστάσεις, ἥτοι μῆκος 12.14 μ. καὶ πλάτος 3 μ. Τὸ πάτωμά του ἦτο ἐπεστρωμένον μὲ πωρίνας πλάκας, πολλὰ τῶν ὁποίων διεσώθησαν κατὰ χώραν (πίν. 97β). Πρὸ τοῦ δωματίου τούτου εὐρέθησαν 4 πώρινα βάσεις τροπαίων· οὐδὲν λείψανον τῶν τροπαίων διεσώθη.

Πρὸ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν λείψανα βωμοῦ ἰδρυμένου ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν περίπου (πίν. 96β, Β). Τὸ ἀρχικόν του μῆκος φαίνεται ὅτι ἀνῆρχετο εἰς 2.70 μ. ἐνῶ τὸ πλάτος, διασωθὲν πλήρως κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν, ἰσοῦται πρὸς 2.21 μ. Ἡ μακρὰ ἀνατολική του πλευρὰ ἀπετέλει τὴν ὄψιν τοῦ βωμοῦ. Εἰς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν βορείαν του πλευρὰν προσετέθη μικρότερος ἐκ πωρίνων πλακῶν βωμός, μήκους, ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν, 2.33 μ. καὶ πλάτους 1.75 μ. Τμήματα τῶν δαπέδων τῶν βωμῶν τούτων διεσώθησαν καὶ εἰς τὴν ἐπίχωσιν, ἡ ὁποία τὰ ἐκάλυπτεν, εὐρέθησαν κεκαυμένα ὅστ' αὐτὰ μικρῶν ζῶων ἀνάμεικτα μὲ τέφραν καὶ ὄστρακα, ἀνάγοντα τοὺς βωμοὺς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου καὶ τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς. Παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς στοᾶς εὐρέθη σωρὸς λογγῶν ἐκ σιδήρου (πίν. 97α) καὶ μικρὸς πρωτοκορινθιακὸς ἀρύβαλλος τῆς μέσης περιόδου, χρονολογῶν αὐτάς. Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ ἀρχαίων ἀναθημάτων ἀπορριφθέντων ἔξω τῆς στοᾶς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Διαγωνίως πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς στοᾶς εὐρέθη λιθόστρωτον, μήκους 4 καὶ πλάτους 2.20 μέτρων, ἀγνώστου χρήσεως. Ἴσως νὰ εἶχε σχέσιν πρὸς ἀρχαιότερα, ἀφανισθέντα κτίσματα τοῦ ἱεροῦ ἢ ἀκόμη σχετίζεται μὲ τοὺς ἀρχαιότερους βωμοὺς Α καὶ Β.

Τάφροι σκαφεῖσαι εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βοηθητικοῦ κτηρίου χώρον οὐδὲν ἀπεκάλυψαν· φαίνεται ὅτι ὁ χώρος οὗτος ἦτο ἀνοικτὴ αὐλή. Τὰ ἐκ τοῦ ναοῦ, τοῦ βοηθητικοῦ κτηρίου καὶ τοῦ Βωμοῦ Γ ὄστρακα καὶ εὐρήματα ἀνάγουν τὰ κτίσματα ταῦτα εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 3ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ ὡς καὶ τὰ εὐρεθέντα περὶ τοὺς βωμοὺς Α καὶ Β καθιστοῦν φανεράν τὴν ἰστορίαν τοῦ ἱεροῦ. Ἡ παντελής ἔλλειψις λειψάνων ἀναγομένων εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, μολοντί εἰς τὴν περιοχὴν ὑπάρχουν θαλαμωτοὶ τάφοι καὶ περὶ τὰ 200 μέτρα πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ χώρου διέρχεται ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 2 μυκηναϊκὸς δρόμος πρὸς τὴν Κόρινθον, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ χώρος ἐκρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον πρὸς τὸ τέλος τῆς γεωμετρι-

κῆς καὶ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Ἴσως τότε νὰ ἰδρῦθῃ βωμὸς καὶ περὶ αὐτὸν ἐδημιουργήθῃ τέμενος. Ἀργότερον καὶ δεύτερος βωμὸς προσετέθη εἰς τὸν πρῶτον, ἴσως δὲ ἰδρῦθῃ τότε ναὸς, πρὸς τὸν ὅποιον ἔφερε τὸ λιθόστρωτον. Εἰς τοῦτον θὰ ἀνῆκον ἀνθήμια εὐρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἔξω τοῦ βοηθητικοῦ κτηρίου. Πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος θὰ ἴστατο ναὸς εἰς τὴν περιοχὴν, εἰς αὐτὸν δὲ θὰ εἶχεν ἀνατεθῇ τὸ κρᾶνος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἐνυαλίου. Τὰ ἀρχικὰ αὐτὰ κτίσματα ἴσως νὰ κατεστράφησαν περὶ τὸ 468 π. Χ., ὅταν ἠρημώθῃ ὑπὸ τῶν Ἀργείων καὶ ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηνηῶν. Τὸ ἱερὸν ἀνιδρῦθῃ καὶ πάλιν καὶ ἤκμαζεν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 3ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅταν εἰς τοῦτο ἀφιερώθῃ μία τῶν ἀσπίδων τῆς στρατιᾶς τοῦ φονευθέντος εἰς τὸ Ἄργος Πύρρου.

Τὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ εἰς τὰ Ἄσπρα Χώματα εἶναι τόσον διδακτικὰ καὶ τόσον σαφεῖ, ὥστε ἀπεφάσισα νὰ τὰ ἀφήσω ἐκτεθειμένα καὶ προσιτὰ εἰς τοὺς συναδέλφους καὶ τοὺς μελετητὰς τοῦ μέλλοντος. Διὰ τοῦτο καὶ ἠγόρασα τὸν χώρον, τὸν ὅποιον καλύπτουν, ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτας Νικόλαον Χριστόπουλον καὶ Δημήτριον Παπαδόπουλον. Εἰς τούτους ὀφείλω πολλὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν προθυμίαν, μὲ τὴν ὁποίαν μοὶ ἐπέτρεψαν πρῶτον νὰ δοκιμάσω διὰ σκαφῆς τὸν χώρον καὶ δεύτερον νὰ ἀγοράσω τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ εἰς λογικὴν τιμὴν, πρᾶγμα σπάνιον εἰς τοὺς χρόνους μας. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι εὐχαρίστως θὰ ὀδηγήσουν εἰς τὸ ἱερὸν τοὺς μελετητὰς, οἱ ὅποιοι θὰ θελήσουν νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦν.

Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Μυκήνας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

13. ΕΡΕΥΝΑ ΔΥΟ ΓΟΡΤΥΝΙΑΚΩΝ ΙΕΡΩΝ

(Πίν. 98 - 99)

Α. Ἐγγὺς τῆς εἰς τὸν τέως Δῆμον τῆς Ἐλευσίνος τῆς Γορτυνίας μονῆς τῆς Κλειβωκᾶς (ἡ ὁποία κεῖται ὑπερθεῖν τῆς ξηρᾶς πλέον κοίτης τοῦ ποταμοῦ Λάδωνος, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς, σχεδὸν κατακορύφου, πλευρᾶς ὑψώματος) παρατηρήθησαν λείψανα ἀρχαίου ἱεροῦ. Τὰ λείψανα ταῦτα κεῖνται συγκεκριμένως: ἄνω καὶ δυτικῶς τῆς μονῆς, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματός της, ἦτοι πρὸς τὸ χωρίον Βούτσι, εἰς θέσιν δὲ σήμερον καλουμένην Ἅγιοι Θεόδωροι ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς¹ (πίν. 98α).

Τὰ λείψανα ταῦτα ὁρίζουν τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ πλατώματος, τὸ ὁποῖον κατελαμβάνετο, ὥς φαίνεται, ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου τούτου ἱεροῦ, σύγκεινται δὲ ἐκ τοίχου δύο ἐπαλλήλων σειρῶν πλίνθων ἐκ τοπικοῦ τιτανολίθου. Καὶ ἡ μὲν κατωτέρα σειρὰ τοῦ τοίχου τούτου, ὃ ὁποῖος σχηματίζει γωνίαν, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν πλίνθων μὲ πρόσοψιν πρὸς Νότον, ἡ δυτικωτέρα καὶ μεγίστη τῶν ὁποίων ἔχει πρόσοψιν καὶ πρὸς Δυσμᾶς καὶ εἶναι γωνιαία συνεπῶς· ἡ ἀνωτέρα σειρὰ δ' ἐξ ἄλλου ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων πλίνθων, ἦτοι ἐκ τριῶν μὲ πρόσοψιν πρὸς Νότον, ἡ δυτικωτέρα τῶν ὁποίων ἔχει πρόσοψιν καὶ πρὸς Δυσμᾶς καὶ εἶναι ἐπίσης γωνιαία συνεπῶς (καὶ μήκους ἀντιστοίχου τοῦ συνολικοῦ μήκους τῶν κάτωθεν αὐτῆς δύο πλίνθων τῆς κατωτέρας σειρᾶς), ὥς καὶ ἐκ τετάρτης πλίνθου ἐν συνεχείᾳ, μὲ πρόσοψιν πρὸς Δυσμᾶς, εἰσέτι δὲ καὶ ἐκ τινος μικρᾶς ἐμβολίμου, τρόπον τινά, πλίνθου, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πληρώσεως δημιουργουμένου κενοῦ παρὰ τὸν ἄνω ἄρμον τῆς ἀνατολικωτέρας πλίνθου τῆς κατωτέρας σειρᾶς τῆς νοτίας πλευρᾶς.

Ἐκ τῶν δύο οὕτω δημιουργουμένων πλευρῶν τοῦ τοίχου τούτου, τῆς μὲν νοτίας πλευρᾶς τὸ συνολικὸν σφζόμενον μῆκος εἶναι 2.80 μ., τῆς δυτικῆς 1.10 μ., τὸ μέγιστον δ' ἐξ ἄλλου συνολικὸν ὕψος τῶν δύο γωνιαίων πλίνθων εἶναι 0.85 μ.

Δυστυχῶς ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ τούτου δὲν κατέστη δυνατὴ λόγῳ ἀπροσδοκῆτων κωλυμάτων ὀφειλομένων εἰς κακοκαιρίαν, σχεδὸν συνεχῇ,

¹ Τὸ Ἔργον 1966, 102 κῆ.

ἐξ αἰτίας τῶν πρώιμων φθινοπωρινῶν βροχῶν. Ἐλπίζεται ὅμως εἰς πρώτην δοθησομένην εὐκαιρίαν νὰ πραγματοποιηθῇ.

Ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὀλίγων στοιχείων ἐξάγεται πάντως ὅτι:

α) Τὸ ἱερὸν κατελάμβανε τὸ ὅλον πλάτωμα καὶ ἦτο σχετικῶς σεβαστῶν διαστάσεων.

β) Ἐντὸς τῆς παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ τοίχου ἐπιχώσεως ὑπάρχει πλῆθος πηλίνων κεράμων καὶ τέφρας, ὡς καὶ τινων ἀπηνθρακωμένων τεμαχίων ξύλων, ὑποδηλοῦν τὴν πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην, λόγῳ πυρκαϊᾶς, πτώσιν στέγης. Οὐδὲν ὅμως ἴχνος κεράμου ἢ πυρᾶς εὐρίσκεται κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τοίχου, ἐνθα δὲν ὑπάρχει ἄλλωστε καὶ ἐπὶ χώσις. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ στέγη ἐξετείνετο κατὰ τὴν μακρὰν μόνον, τὴν δυτικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, πλευρὰν.

γ) Ἐκ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ τούτου προέρχεται κατὰ μίαν τοπικὴν παράδοσιν τὸ πρὸ 75ετίας περίπου εὐρεθὲν ἄγαλμα ἐκ τοπικοῦ τιτανολίθου, τὸ ὁποῖον ἀπόκειται σήμερον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς, εἰς τὴν γειτονικὴν κωμόπολιν Κοντοβάζαιναν, οἰκίας τοῦ ἱατροῦ Σεραφεῖμ. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο προέρχεται ἐξ ἐναετίου συνθέσεως ἢ ἐξ ἀκρωτηρίου καὶ εἰκονίζει Νιοβίδα θνήσκουσαν πιθανῶς¹.

δ) Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ νέου τούτου ἀρχαικοῦ ἱεροῦ φαίνεται ὅτι ἦτο ἐκ Β. πρὸς Ν., ὅμοιος δηλαδὴ πρὸς τὸν προσανατολισμὸν ἄλλων ἀρχαδικῶν ναῶν: τῆς Ἀλιφείρας (εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ), τῆς Βάχλιας (εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ)², τοῦ Ἀφροδισίου (εὐρεθέντος ὑπ' ἐμοῦ, βλ. κατωτέρω), τοῦ παρὰ τὴν Ἀσέαν, εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ (ΑΕ 1957, 114 κ. ἐ.), τοῦ Κωτύλου, εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ (ΑΕ 1903, 179 κ. ἐ.) καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος τῆς Φιγαλείας.

Β. Λόγῳ τῆς κακοκαιρίας ἐξ ἄλλου κατέστη ἀδύνατος καὶ ἡ ἐξερεύνησις τῶν λειψάνων τοῦ ἑτέρου ἀρχαικοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον εἶχον ἐπισημάνει πρὸ τριετίας ἐπὶ ὑψώματος τοῦ ἐγγὺς καὶ τοῦ πρώτου Ἀφροδισίου δρυμοῦ. Τὰ λείψανα ταῦτα (πίν. 98β) εἶχον θεωρηθῇ ὑπὸ μὲν τοῦ CURTIUS³ ὡς ἀποτελοῦντα μέρος κιονοστοιχίας, ὑπ' ἐμοῦ⁴ δὲ ὡς ἀποτελοῦντα μέρος οἰκοσκήμου ἱεροῦ, τύπου ὁμοίου πρὸς τὸν τύπον τῶν πρὸς 75ετίας περίπου ὑπὸ τοῦ

¹ ΑΕ 1965, Χρονικά, 9 - 10, εἰκ. 5.

² Αὐτόθι.

³ Peloponnesos I, 1857, 372. Πρὸβλ. Ε. ΜΕΥΕΡ, Peloponnesische Wanderungen, 1939, 78, σημ. 2 καὶ Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ, Πανσανία Ἀρχαδικά, 1967, 285, σημ. 2.

⁴ ΑΕ ἔ. ἀ. 6 κέ.

ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ ἀνασκαφέντων ἀρκαδικῶν ἱερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων, ὡς φαίνεται, οὐδὲν σφύζεται σήμερον δυστυχῶς. Ἐνδειξιν πρὸς τοῦτο παρέχουν τεμάχια κεράμων τῆς στέγης. Κατὰ τῆς γνώμης ἐξ ἄλλου τοῦ CURTIUS (ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀπετέλουν κιονοστοιχίαν) εἶναι ἡ παντελὴς ἀπουσία καὶ ἐνὸς ἔστω τεμαχίου κίονος μεταξὺ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν.

Σχετικῶς πρὸς τὸ δεύτερον τοῦτο ἀρκαδικὸν ἱερὸν δέον νὰ σημειωθῇ συμπληρωματικῶς ὅτι ἐπὶ τοῦ πρανοῦς σφύζεται μέγα μέρος τῆς θεμελιώσεώς του, κυρίως τῆς πρὸς Ν. στενῆς καὶ τῆς πρὸς Α. παρακειμένης μακρᾶς πλευρᾶς, ἔχνη δὲ τῶν ἄλλων πλευρῶν θὰ πρέπη νὰ ἀναζητηθοῦν ἐπὶ τοῦ βράχου. Σφύζεται ἐπίσης καὶ μέγας ἀριθμὸς πλίνθων τῆς ἀνωδομίας του, κατεσπαρμένων κυρίως κατὰ τὴν νοτίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Κατὰ τὴν βορείαν πλευράν τοῦ ἱεροῦ, ἐντὸς χώρου ὁ ὁποῖος ἀπετέλει ἴσως ὑπαίθριον αὐλήν, σφύζεται ἐξ ἄλλου τὸ κατώτερον μέρος λιθίνης στήλης (πίν. 99α) εἰσχωρούσης ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ὡς δένδρον φυομένης ἐξ αὐτοῦ, ἀποτελούσης τὸ κύριον, ὡς φαίνεται, χαρακτηριστικὸν τοῦ ὅλου ἱεροῦ. Ἡ στήλη αὕτη — φωτογραφηθεῖσα κατὰ τὴν παλαιότεραν ἐπίσκεψιν τοῦ ἱεροῦ δηλαδή, πρὸ τῆς παραχωρήσεως ἀδείας πρὸς ἀνασκαφήν, καὶ μὴ καθαρισθεῖσα εἰσέτι —, λόγῳ τοῦ σχετικοῦ πλάτους καὶ μήκους, ὡς καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐντὸς τοῦ βράχου γομφώσεώς της, φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο χαμηλὴ καὶ ὅτι ἀπετέλει ἀφίδρυμα πιθανῶς, ἀντίστοιχον καὶ ἴσως παλαιότεραν μορφὴν τοῦ ξοάνου (κατὰ τὸν Ἑλλάνικον)², ἥτοι ἀνεικονικὸν ἔδος, προερχόμενον ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ ἀνεικονικοῦ σταδίου τῆς λατρείας πιθανῶς. Τὸ ἀφίδρυμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν εἰσέτι δείγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἀναφερομένης συνεχιζομένης καὶ ἐπ' αὐτοῦ προτιμήσεως τῶν Ἀρκάδων πρὸς τὴν ἀνεικονικὴν παράστασιν τοῦ θείου (*περισσῶς γὰρ δὴ τι τῷ σχήματι τούτῳ, φαίνονται μοι χαίρειν οἱ Ἀρκάδες*, λέγει οὗτος³ ὁμιλῶν περὶ στήλης ἀφιερωμένης εἰς τὸν Δία ἐντὸς τῆς Τεγεατικῆς Ἀγορᾶς), ὅμοια δὲ δείγματα, ὡς γνωστόν, ἀπόκεινται σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Τεγέας, εὐρεθέντα ἀπὸ μακροῦ καὶ εἰς ἄλλα ἀρκαδικὰ ἱερά.

Ὑπὸ μορφὴν ἐλευθέρου κίονος ἢ στύλου ἢ πυραμίδος ἔδη θεοτήτων ὑπῆρχον εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις, τὸ παράδειγμα δὲ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀφροδισίου δρυμοῦ θὰ πρέπη νὰ ἀναπαρασταθῇ κατ' ἀντιστοιχίαν τῶν ἄλλων ἀρκαδικῶν στηλῶν τοῦ Μουσείου τῆς Τεγέας, ἢ ἀρχαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι, ὡς φαίνεται, τοῦ ἀστραπαίου Διὸς (ΔΙΟΣ ΣΤΟΡΠΑΟ)⁴, χρονολογουμένη, κατὰ

¹ ΑΕ ἔ. ἀ.

² ΚΛΗΜΗΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ σχολιάζων τὸν ΕΛΛΑΝΙΚΟΝ ἐν Στρωμ. I 15. 164.

³ VIII 48. 6.

⁴ ΡΩΜΑΙΟΣ, Ἀρκαδιοὶ ἑρμαὶ ἐν ΑΕ 1911, 150, εἰκ. 1.

τὰς ἐνδείξεις τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς τὸν 5ον αἰῶνα π. Χ. (πίν. 99β). Ἡ στήλη αὕτη τοῦ Διὸς ἀποτελουμένη ἐκ δύο μερῶν, ἐνὸς κατωτέρου τετραπλεύρου καὶ ἐνὸς ἀνωτέρου πυραμιδοειδοῦς, ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τῶν ἐλευθέρων στύλων τῶν ὑπαιθρίων κρητομυκηναϊκῶν ἱερῶν, οἱ ὅποιοι, ὥς φαίνεται, ἀπετελοῦντο ὁμοίως ἐκ δύο κυρίως μερῶν (καὶ ἐνὸς τρίτου, δίκην ἐπιθήματος τοῦ πρώτου), ἥτοι ἐξ ἐνὸς κατωτέρου, τετραπλεύρου πιθανῶς, καὶ ἐνὸς ἀνωτέρου πυραμιδοειδοῦς ἢ κωνικοῦ, λήγοντος εἰς ὀξύ, ὅπως περίπου καὶ οἱ μεταγενέστεροι Ἀγυεῖς¹.

Τὸ νέον ἀφίδρυμα, τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀφροδισίου δρυμοῦ δηλαδή, δὲν παρέχει δυστυχῶς σαφῆ ἔνδειξιν περὶ τῆς θεότητος, τῆς λατρευομένης ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ. Αὕτη πιθανὸν νὰ ἦτο ἡ Ἀφροδίτη Ἑρυνίκη², ἡ ὁποία ἀπετέλει τὴν κυρίαν θεότητα τῆς ἐγγυὲς Ψωφίδος καὶ τοῦ Ἀφροδισίου δρυμοῦ, ἐντὸς τοῦ οὐοῦ ὑποῦτο τὸ ἐν λόγῳ ἱερόν. Οὐδὲν ὅμως ἀποκλείει καὶ τὴν λατρείαν ἄλλης θεότητος, τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲ ἐλπίζεται νὰ διαφωτισθῇ κατὰ τὰς προσεχεῖς ἀνασκαφάς. Πάντως δὲν ἀποκλείεται τὸ ἀφίδρυμα τοῦτο νὰ ἦτο θεᾶς διότι καὶ ὁ Πausanias³ ἀναφέρει ἄγαλμα Πατρῶας Ἀρτέμιδος εἰς τὴν Σικυῶνα ἔχον μορφήν κίονος, εἰς τὴν Ἀρκαδίαν⁴ δὲ ἔχει εὐρεθῇ ἀφίδρυμα τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἕτερον τῆς Ἀθηνᾶς.

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΚΑΡΔΑΡΑ

¹ Βλ. Ὑπαίθριοι στῦλοι καὶ δένδρα ὡς μέσα λατρείας τοῦ θεοῦ τοῦ κεραυνοῦ ἐν ΑΕ 1966, 176 κέ.

² Περὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης Ἑρυνίκης ἐν Σικελίᾳ βλ. ἐσχάτως Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΙΔΟΥ, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ ἐπὶ προϊστορικῶν μνημείων ἐν Πλάτωνι 1966, 184 κέ.

³ Π 9. 6.

⁴ ΡΩΜΑΙΟΣ, ἔ. ἀ. 149 καὶ 151.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1966 ἐν Πύλῳ διεξήχθησαν εἰς περιορισμένην κλίμακα. Ἐπέστρεψα μὲν ἐξ Αὐστραλίας (ἐνθα εἶχον μεταβῆ ὡς ξένος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Sydney) τὴν 1ην Ὀκτωβρίου, ὅτε ἔληγεν ἡ τετράμηνος ἄδειά μου, ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλέον. Εἰς τὴν Περιστεριάν, ἣν ἐπεσκέφθην ἐν συνεχείᾳ, μοὶ ἐδηλώθη ὅτι οὐδὲ ἓνα ἐργάτην ἡδυνάμην πλέον νὰ εὔρω, διότι εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν καὶ ἡ συγκομιδὴ τοῦ ἐλαιοκάρου. Ὡς ἐκ τούτου, κατόπιν ἡμερῶν τινῶν ἐργασίας εἰς τὸ μουσεῖον Χώρας, ἐνθα καὶ κατέγραψα ἀρχαῖα ἀκατάγραφα τῶν παρελθουσῶν ἀνασκαφῶν, ἐξετέλεσα μικρὰν σκαφὴν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Χανδρινοῦ (Πυλίας). Ἐκεῖ, κατὰ τὴν ἐρευνάν μου παλαιότερων ἐτῶν, εἶχεν ἐξακριβωθῇ ἡ ὑπαρξίς ἀρκετῶν τύμβων καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων ἀρχαιοτήτων ἐπιφανείας. Ὁ ἔφορος τῆς περιοχῆς κ. Γιαλούρης μὲ εἶχεν εἰδοποιήσῃ, ὅτι εἰς τῶν τύμβων τούτων ἀνεμοχλεύθη καὶ παρεκάλεσεν, ὅπως ἀνασκάψω τοῦτον διὰ τὸν φόβον μερίζονος καταστροφῆς.

Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη ἐκρίθη ἐπιβεβλημένη παρὰ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας τῆς ἐποχῆς ταύτης τοῦ ἔτους. Ὀλίγους ἐργάτας εὔρον ἐπιτοπίως τῇ βοήθειᾳ τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς Χωροφυλακῆς. Εἰς ὅμως καὶ μόνος ἦτο ἡσκημένος, ὃν ἐκόμισα μετ' ἐμοῦ ἐκ Χώρας, ἀφοῦ ἀνέλαβον καὶ τὰς δαπάνας τῆς ἐκτὸς κατοικίας παραμονῆς αὐτοῦ. Ὁ καιρὸς ὑπῆρξεν ἀρκούντως εὐμενῆς καὶ εἰργάσθημεν ἄνευ μεγάλης δυσκολίας.

Τὸ χωρίον Χανδρινοῦ κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ κωνικοῦ ὄρους Ἁγίου Ἡλίας, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμῶν - Πύλου, δώδεκα χιλιόμετρα πρὸ τῆς τελευταίας ταύτης. Ὀλίγον πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ χωρίου κεῖται ἡ ἀγροτικὴ τοποθεσίᾳ Κισσός. Πρὸς Νότον βαθεῖα χαράδρα χωρίζει ταύτην ἀπὸ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἁγίου Ἡλίας. Ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς χαράδρας, εἰς τὸ Ν. ἄκρον ἀγροῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν Κωνστ. Ψυχάρην, εἶχον ἐπισημάνει πρὸ ἐτῶν τὸν τύμβον. Διέπραξα τὴν ἀπερισκεψίαν νὰ εἴπω ἐνώπιον τῶν συνοδούντων με χωρικῶν, ὅτι πιθανῶς ὑπὸ τὸν τύμβον κρύπτεται τάφος. Ἡ τυμβωρυχία καὶ ἡ ἀρχαιοκαπηλία ἦσαν ἀκόμη ἄγνωστοι. Δυστυχῶς τώρα ὁργανωμέναι σπεῖραι ἤρχισαν καὶ ἐκεῖ τὸ φθοροποιὸν ἔργον των, ἐσημειώ-

θησαν δὲ τὰ πρῶτα κρούσματα λαθροσκαφῶν, ὧν αὐτουργοὶ εἶναι οἱ ἐργάται (ἐλάχιστοι εὐτυχῶς) τῶν ἐπισήμων ἀνασκαφῶν. Εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ὁ ἰδιοκτήτης, πρόφασιν ποιούμενος τὴν φύτευσιν ὀλίγων ἐλαιοδένδρων, ἔσκαψεν εἰς τὴν ΝΑ. παρυφὴν τοῦ τύμβου. Ἐρμακες λίθων ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ του εἶναι μάρτυρες τῆς καταστροφῆς κτισμάτων. Εὐτυχῶς ἡ ζημία ἦτο μικρά. Τὰ εὐρεθέντα ἀρχαῖα, ἥτοι ὄστρακα μεγάλου πίθου, κολοβά τινα Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα, ἐν σφονδύλιον στεατίτου καὶ μικρὸν χαλκοῦν μαχαίριον, κατέληξαν εἰς τὸ μουσεῖον Πύλου.

Κατὰ τὴν προκαταρκτικὴν τοπογραφικὴν ἔρευναν πολύτιμον βοήθον ἔσχον τὸν τέως πρόεδρον τῆς κοινότητος τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Σωληναρίου κ. Βασίλειον Καρλῆν. Τὸ χωρίον τοῦτο ἔκειτο ὑψηλὰ εἰς τὰ ὄρεϊνὰ μέρη καὶ ἦτο δυσπρόσιτον. Κατόπιν καταστροφῆς του ἐκ τῶν προσφάτων ἐπανειλημμένων σεισμῶν, μετεφέρθη παρὰ τὴν ἀμαξιτόν, περὶ τὰ 2 χλμ. πρὸς Α. τοῦ Χανδρινοῦ. Ἐκεῖ ὅπου ἀναγείρεται ὁ νέος συνοικισμὸς εἶχον σημειώσῃ κατὰ τὸ παρελθὸν τὴν παρουσίαν δύο μικρῶν τυμβοειδῶν ὑψωμάτων. Ἐπειδὴ διέτρεχον κίνδυνον, ὡς εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ χωρίου, ὑπεβλήθησαν καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἔρευναν. Ἀπεδείχθη, ὅτι οὐδὲν τὸ Μυκηναϊκὸν κρύπτεται ὑπὸ τοὺς χωματολόφους. Ἐφάνησαν μόνον λείψανα ὀρθογωνίων κτισμάτων μετὰ λειψάνων χονδρῶν κεράμων. Τὸ ἐν εἶναι ἀβεστοκτιστον καὶ πρόκειται περὶ μεταγενεστέρων, ἴσως Μεσαιωνικῶν λειψάνων.

Ὁ κ. Καρλῆς, ρέκτης καὶ εὐφυὴς ἄνθρωπος, σχεδὸν καθημερινῶς προσήρχετο ὅπως βοηθήσῃ ἡμᾶς παντοιοτρόπως. Μὲ ὠδήγησεν εἰς ὕψωμα, περὶ τὸ 1 χλμ. ἀνατολικώτερον τοῦ Κισσοῦ, λεγόμενον Ἀελάκι. (Κατὰ τὸν Καρλῆν σημαίνει «Μικρὸς ἅγιος Ἡλίας», πιθανῶς ὀρθῶς.) Πράγματι πρόκειται περὶ μικροῦ προϊστορικοῦ τύμβου, ἀλλὰ φοβοῦμαι ὅτι τὸ πᾶν ἔχει καταστραφῇ ὑπὸ τῆς φυσικῆς διαβρώσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἐκ τοῦ ἀρότρου. Λείψανα κεραμεικῆς, ὀστῶν καὶ ἔχνη μικρῶν κιβωτοσχημῶν τάφων δεικνύουν, ὅτι ἄλλοτε ἐκρύπτοντο ἐκεῖ προϊστορικαὶ ταφαί, ἴσως ἤδη ΜΕ ἐποχῆς, πάντως πτωχαὶ καὶ πενιχραί.

Χαμηλότερον (πρὸς Β.) ὑπάρχει ἡ τοποθεσία Παναγίτσα, εἰς τὸ πεδινὸν ἤδη μέρος. Ἐκεῖ ἀφθονοῦν λείψανα πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Παχεῖαι λιθιαὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς ὀφείλονται εἰς τὴν διάλυσιν ἀβεστοκτίστων κατασκευῶν. Ἐντὸς μιᾶς τοιαύτης λιθιδᾶς ὁ κ. Καρλῆς μᾶς ὑπέδειξε δύο τεμάχια μαρμαρίνης πλακός (εἰκ. 1). Ἀπετειχίσθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ μουσεῖον, ὅπου ἀπεδείχθη ὅτι συνάπτονται, ἀλλὰ λείπουν εἰσέτι τεμάχια ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὅλον. Ἡ πλάξ ἦτο τετράγωνος καὶ ἔφερεν ἀναγλύφως ἐγγεγραμμένον κυκλικὸν ρόδακα μετὰ τεσσάρων μικρῶν στροβιλικῶν ροδάκων εἰς τὰς γωνίας. Βραδύτερον εἶδον ἕτερον τεμάχιον μαρμαροῦ ἐντετειχισμένον εἰς τὸν ἀγροτικὸν οἰκίσκον Νικολάου Καρλῆ, ὅπερ εἰκονίζει ὅμοιον

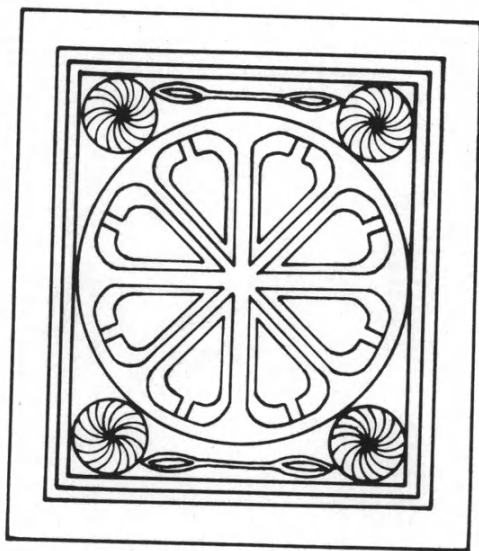
στροβιλορόδακα καὶ ἴσως ἀνήκει εἰς τὴν ἀνωτέρω πλάκα. Πρόκειται ἴσως περὶ θωρακίου εἴτε πρωτοχριστιανικῆς εἴτε πρωίμου Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἀγροικίαν Νικολάου Καρλῆ εἶδον τεμάχια συμπαγοῦς δαπέδου φέροντος ἀπλοῦν, ἄχρουν ψηφιδωτόν. Τὰ τεμάχια τοῦτου ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς πλάκες τῆς ἐστίας καὶ ὡς καλύμματα προχείρων ὀρνιθῶνων. Ἐξάγονται ὑπὸ τοῦ ἀρότρου εἰς σημαντικὴν ἔκτασιν. Ἐκεῖ εἶδον καὶ κυκλικὴν δεξαμενὴν ἐξ ὀπτοπλίνθων μετ' ἀφθόνου ἀσβεστοκονιάματος, ἐργασίας λίαν ἐπιμελοῦς. Ὁ ἰδιοκτήτης λέγει, ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς ἐν ὅλῳ τοιαῦται δεξαμεναί, ὧν αἱ δύο συγκοινωνοῦσι μεταξὺ των. Πρόκειται περὶ μεγάλου κτίσματος, τὴν φύσιν τοῦ ὁποίου δὲν βλέπω εἰσέτι σαφῶς. Δυστυχῶς ἡ καταστροφή ἔχει τόσον πολὺ προχωρήσει, ὥστε μόνον ἴχνη ἀνευ συνοχῆς διατηροῦνται. Ἐπὶ πλέον τὸ ἔδαφος εἶναι ἀνώμαλον καὶ ἐν μέρει λεπτόγεων, μικρὰς ἐγκαταλείπον ἐλπίδας ἀνασκαφικῶν ἀποτελεσμάτων.

Τῇ βοηθείᾳ πάντοτε τοῦ ἀκαμάτου κ. Β. Καρλῆ ἐπεσημάνθη ταυτοχρόνως καὶ ἕτερος μείζων τύμβος εἰς τὴν περιοχὴν Σωληναρίου. Ἡ περιοχὴ, κειμένη περὶ τὸ χιλιόμετρον πρὸς ΝΑ. τοῦ χωρίου, καλεῖται χαρακτηριστικῶς Τουρλιδίτσα, ὃ δὲ τύμβος, ὅστις προφανῶς ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, εὐρίσκεται ἐξ ἡμισείας ἐντὸς τῶν ἀγρῶν Θεοδώρου Κ. Ξυδιᾶ (πρὸς Α.) καὶ Γεωργίου Καρλῆ πρὸς Δ. Ἡ ἐφετερινὴ σκαφὴ ἐπέτυχε πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν βροχῶν νὰ ἐρευνήσῃ τὸν μὲν τύμβον Κισσοῦ σχεδὸν πλήρως, τὸν δὲ τῆς Τουρλιδίτσας (εἰς δύο στάδια) ὡσαύτως. Εἰς τὴν ἐργασίαν μου βοηθὸν πρόθυμον καὶ ἐπιδεξίαν ἔσχον τὴν φιλόλογον δεσπ. Κωνσταντίναν Κόκκου, εἰς ἣν ὀφείλονται καὶ τὰ σχέδια καὶ ἰχνογραφήματα. Τὰ ἀποτελέσματα ἔχουσιν ὡς ἑπεται.

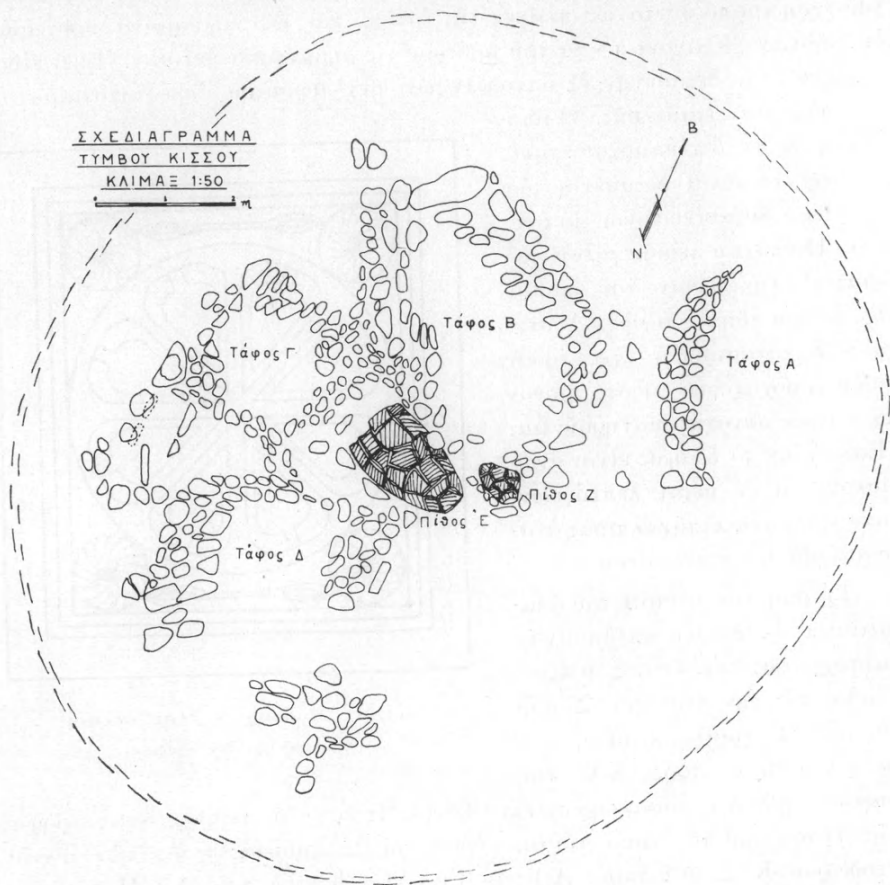
1. Ο ΤΥΜΒΟΣ ΚΙΣΣΟΥ (*Οριστικὴ δημοσίευσις).

Παρὰ τὸν κυρίως τύμβον, περὶ τὰ 30 μέτρα πρὸς Βορρᾶν, ἐφαίνετο ἕτερον ἐλαφρὸν ἔξαγμα ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ, ὅπερ, μὴ καλλιεργούμενον, ἐκαλύπτετο

Εἰκ. 1. Μαρμαρινὴ πλάξ ἐλλιπής
(συμπλήρωσις τοῦ σχεδίου).

ὑπὸ πυκνῆς βλαστήσεως ἀκανθῶν καὶ κομάρων. Τοιαῦται νησίδες ἐντὸς ἀγρῶν κανονικῶς καλλιεργουμένων προδίδουν σχεδὸν κατὰ κανόνα τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίων. Λόγῳ τῶν λίθων τὸ ἄροτρον ἢ ἡ ἀξίνη συναντοῦν ἐμπόδια

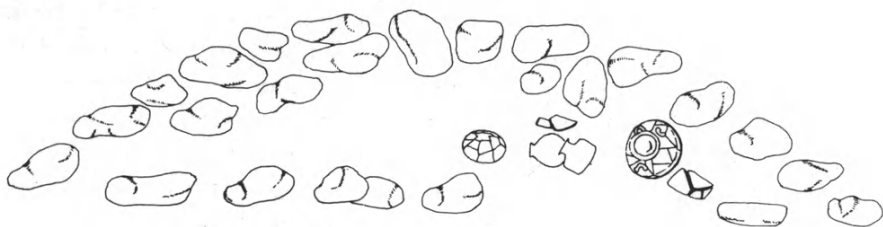
Εἰκ. 2. Σχέδιον τοῦ τύμβου Κισσοῦ.

καὶ τὸ τμήμα ἐκεῖνο ἐγκαταλείπεται ἀκαλλιέργητον. Πράγματι, ἡ ἀνασκαφὴ ἡμῶν ἅμα τῇ ἀποκοπῇ τῆς ὕλης ἀπεκάλυψεν ἀφθόνους λίθους καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα, ἅτινα ὅμως ἐφαίνοντο πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐργασία τότε περιορίσθη εἰς ἓν σημεῖον καὶ ἤχθη εἰς βάθος. Ἀπεκαλύφθη λείψανον εὐθέως τοίχου καὶ πολλὰ τεμάχια κεραμῶν καὶ ἀγγείων ἀπλοῦ ἐρυθροποῦ πηλοῦ μετὰ προσμείξεως μαρμαρυγίου. Εὗρέθη ὡσαύτως μικρὰ χαλκῇ λαβή

εὐτελοῦς σκεύους. Ἡ ἀνασκαφή ὥς ἐκ τούτου ἐγκατελείφθη καὶ περιορίσθη-
μεν εἰς μόνον τὸν τύμβον.

Τὸ ὕψος τοῦ τύμβου Κισσοῦ (πίν. 100α) ὑπολογίζω ὅτι δὲν θὰ ὑπερέ-
βαινε ποτὲ τὰ 4 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ καὶ ἴσως ἦτο μόνον 3 μ.
Ἡ ἀρχικὴ διάμετρος τοῦ τύμβου εἰς τὴν βάσιν του πρέπει νὰ ἦτο τοῦλάχισ-
τον περὶ τὰ 12 μέτρα. Λόγῳ τῆς διαβρώσεως ἀκριβεστέρα ἐκτίμησις εἶναι
ἀδύνατος.

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ ἰδιοκτήτου κατέστρεψε τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἐπι-
φανείας, ἀλλὰ καὶ τοῦ βάθους τοῦ τύμβου, περίπου τὸ ἓν τρίτον τοῦ συνόλου

Εἰκ. 3. Τομὴ τοῦ δυτικοῦ πλευροῦ τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Α.
(Ἐλεύθερον σχέδιον)

(πίν. 101α). Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν ἡ εἰκὼν τῶν πραγμάτων
ἔχει ὥς ἑξῆς (ὄρα μονίμως τὸ σχέδιον εἰκ. 2) :

Τὸ κέντρον τοῦ τύμβου, εἰς βάθος δὲ ὀλιγώτερον τοῦ μέτρου ὑπὸ τὴν
σημερινὴν ἐπιφάνειαν (ὅπερ ὅμως ἐν τῇ ἀρχαιότητι θὰ ἦτο μεγαλύτερον),
κατελάμβανον ταφαὶ ἐντὸς πίθων. Δύο εὔρομεν κατὰ χώραν (σχέδ. εἰκ. 2,
Ε καὶ Ζ καὶ πίν. 105α), τρίτον δὲ κατὰ τι Νοτιώτερον ἀπεκόμισεν ὁ Ψυχάρης.
Τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου κατελάμβανον μικροὶ περίβολοι ἀποτελούμενοι
ἐξ ὀλίγων σειρῶν λίθων καὶ τόσον ἀτελῶς τοποθετημένων, ὥστε δὲν θὰ ἠδύ-
ναντο νὰ σταθοῦν ἐπὶ πολὺ, ἂν δὲν περιεβάλλοντο ὑπὸ τῶν χωμάτων τοῦ
τύμβου (πίν. 100 - 102). Ἐνα ἀσφαλῶς, ἴσως δὲ καὶ δύο τοιοῦτους περιβόλους
τοῦ ΝΑ. μέρους τοῦ τύμβου κατέστρεψεν ὁ Ψυχάρης, καθὼς καὶ τὸ Ἀνα-
τολικὸν ἥμισυ τοῦ Α., εὗρισκομένου εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ τύμβου. Ἀθικτοὶ
περιεσώθησαν οἱ περίβολοι Β - Δ (ὄρα τὸ σχέδιον εἰκ. 2), εἰς τῶν ὁποίων τὴν
λεπτομερεστέραν περιγραφὴν προχωροῦμεν.

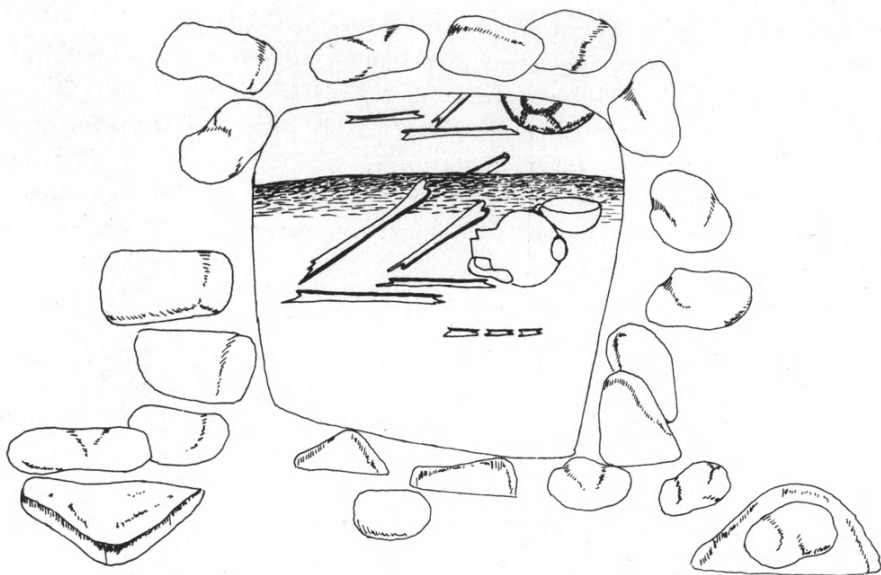
Τ α φ ι κ ὸ ς π ε ρ ῖ β ο λ ο ς Α. Διατηρεῖται καλῶς τὸ Δυτικὸν τμήμα
τοῦ περιβόλου τούτου, ὄντος ἀρχικῶς ἐλλειψοειδοῦς ἢ πεταλοειδοῦς, ἀπετελεῖτο
δ' ἐκ μιᾶς μόνης ἢ τὸ πολὺ δύο σειρῶν λίθων. (Ὅρα τὸ σχέδιον εἰκ. 2, τὴν
τομὴν τῆς εἰκόνης 3 καὶ τὰς φωτογραφίας πίν. 101β καὶ 102α.) Σχεδὸν προσ-
κεκολλημένα ἐπὶ τοῦ τοιχώματος εὗρέθησαν τέσσαρα θρυμματισμένα ἀγγεῖα

καὶ ἐκ πηλοῦ λευκωποῦ λίαν εὐθρύπτου. Τὰ τρία ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀλάβαστρα (εἰκ. 3 καὶ πίν. 102α). Ἐκ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ Ψυχάρη παραδοθέντων ἀρχαίων ἐν ἀλάβαστρον, τεμάχια μεγάλου λευκωποῦ ἀγγείου καὶ ἐν σφονδύλιον προέρχονται ἐντεῦθεν. Εἶναι δ' ὁ Ψυχάρης ἀκριβολόγος καὶ φιλαλήθης, ὥς ἐξ ἐπανειλημμένων δοκιμῶν διεπίστωσα. Οὐδὲν ὁστοῦν εὐρέθη κατὰ χώραν. Περαιτέρω εὐρέθη καὶ μόνωτος κύλιξ μετὰ μετρίως ὑψηλοῦ ποδός.

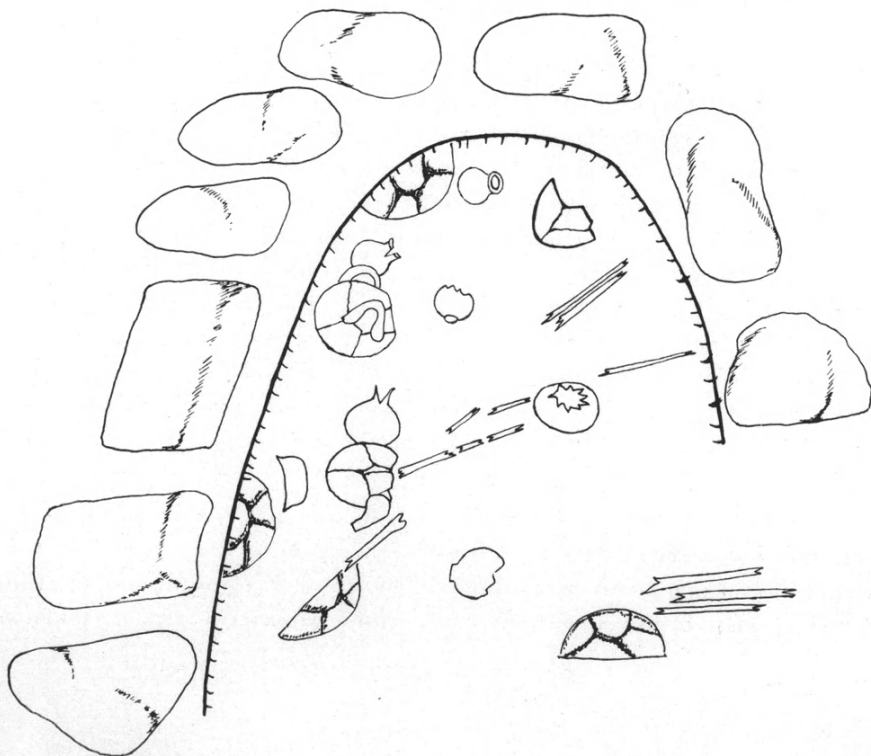
Τ α φ ι κ ὸ ς π ε ρ ί β ο λ ο ς Β. Εἶναι ὁ μέγιστος πάντων, ἔλλειψοειδής, μετρῶν 3.50 μ. μείζονος καὶ 1.50 - 2.00 μ. ἐλάσσονος διαμέτρου. Οἱ λίθοι τοῦ περιβόλου, ἀμελῶς τοποθετημένοι (ὅπως εἰς ὅλους γενικῶς τοὺς περιβόλους), εἶναι εἰς δύο καὶ ἐνίστε τρεῖς σχεδὸν παραλλήλους σειράς. Ὁ μέγιστος χρησιμοποιηθεὶς λίθος καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ τύμβου, μήκους 1.10 μ., εὐρίσκεται εἰς τὴν Β. πλευρὰν τοῦ περιβόλου τούτου (ὄρα σχέδιον εἰκ. 2 καὶ πίν. 101β καὶ 102β). Εἰς ὑψηλὰ στρώματα εὐρέθησαν τεμάχια ἀνθρωπίνων ὀστέων διάσπαρτα. Κατὰ 45 ἐκ. βαθύτερον ἔκειτο ἄλλο νεκρικὸν στῶμα μὲ ἓνα τοῦλάχιστον νεκρὸν, ἕτερα δὲ 15 ἐκ. βαθύτερον τρίτος νεκρὸς ἀνεφάνη. Πάντως οὐδαμοῦ ὑπῆρχε πλήρης σκελετός, τὰ ἐναπομένοντα ὅμως ὀλίγα ὅστ' ἦσαν ὀριζόντια καὶ ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν κανονικῶν συνεσταλμένων σκελετῶν, ὧν τὰ λοιπὰ τμήματα ἐξηφανίσθησαν. Πάντα ἔκειντο εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τάφου, ἐνῶ εἰς τὸ Δυτικὸν ἀνεφάνη ὀλόκληρος σιαγὼν μόσχου. Ἡ λεπτομερὴς ἀποκάλυψις πάντων τούτων ἦτο ἀδύνατος λόγῳ ἀπειλητικῆς βροχῆς καὶ ἐλλείψεως ἡσκημένου ἐργάτου. Διὰ τοῦτο τὰ λείψανα ἐπεχώθησαν ἐκ νέου, ἀφεθέντα ὥς εἶχον. Οὐδὲν κτέρισμα ἀπέδωκεν ὁ τάφος.

Τ α φ ι κ ὸ ς π ε ρ ί β ο λ ο ς Γ. Εἶναι ὁ μικρότατος πάντων, σχήματος τετραγώνου καὶ διαστάσεων 1.50 × 1.50 μ. περίπου. (Ὅρα τὰ σχέδια εἰκ. 2 καὶ 4 καὶ τὰς φωτογραφίας πίν. 103α.β.) Εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον ἔκειντο ὀλίγα λείψανα πρώτου ἐνταφιασμοῦ (τεμάχια τοῦ κρανίου καὶ κατάλοιπα μακρῶν ὀστέων, ὄρα τὴν κάτοψιν εἰκ. 4). Περὶ τὰ 15 - 20 ἐκ. χαμηλότερον εὐρέθη ἄλλος ἐνταφιασμός, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἂν ἦτο παλαιότερος ἢ νεώτερος, μᾶλλον ὅμως τὸ δεύτερον ἀληθεύει (καὶ διὰ τοῦτο κατεστράφη ἐν μέρει ἢ ὑπερκειμένη ταφή). Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὀκλάζων νεκρὸς νεαρᾶς ἡλικίας εἶχε ταφῇ, οὗ μερικὰ ὅστ' εὐρέθησαν κατὰ χώραν. Πρὸ τῶν ποδῶν του ἔκειντο μικρὰ ραμφόστομος πρόχους ἐξ ἁπλοῦ πηλοῦ (ὄρα τὴν ἐπὶ τοῦ πίν. 103β) καὶ ἐν μόνωτον ποτήριον λίαν κατεστραμμένον.

Τ α φ ι κ ὸ ς π ε ρ ί β ο λ ο ς Δ. Εἶναι ὁ τελευταῖος καὶ ἡ Ν. πλευρὰ του εἶναι κατεστραμμένη. Φαίνεται νὰ εἶχε σχῆμα ἀκανονίστως ὀρθογώνιον καὶ τὸ μέγιστον διατηρούμενον μῆκος εἶναι 2 μ. Παρουσίασε τὰ περισσότερα ὅστ' αἰ, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Α, τὰ περισσότερα ἀγγεῖα, ἅτινα ἔκειντο πάντα ὁμοῦ κατὰ τὴν Βορείαν στενὴν πλευρὰν (ὄρα τὴν φωτογραφίαν πίν. 104β καὶ τὸ σχέδιον εἰκ. 5). Πάλιν ὅμως τὰ ὅστ' ἦσαν πάντα τεθραυσμένα καὶ

Εἰκ. 4. Κάτοψις τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Γ (ἐλεύθερον σχέδιον).

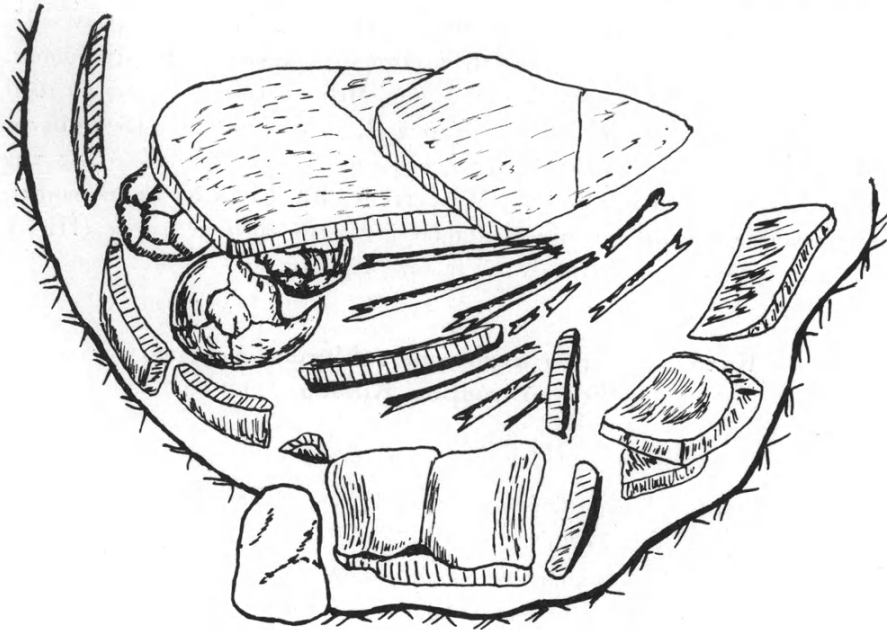
Εἰκ. 5. Κάτοψις τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Δ (ἐλεύθερον σχέδιον).

ἐν ἀταξίᾳ. Τὰ ἀγγεῖα, πάντα μικρὰ καὶ εἰς κακὴν κατάστασιν, ἐξήχθησαν ὁμοῦ μετὰ τῶν χωμάτων καὶ μετεφέρθησαν μετὰ πάντων τῶν λοιπῶν εὐρημάτων εἰς τὸ μουσεῖον Πύλου. Πιθανῶς εἰς τὸν τάφον τοῦτον ἀνῆκε καὶ τὸ χαλκοῦν μαχαίριον, τὸ ὁποῖον παρέδωκεν ὁ Ψυχάρης. Ὑποδεικνύει τὴν θέσιν μὲ βεβαιότητα ὡς κειμένην παρὰ τὸ Ν. πλευρὸν τοῦ τάφου. Ἐπειδὴ ὁμως ἐκεῖ εὐρέθησαν λίθοι τινὲς (ᾄρα τὸ σχέδιον εἰκ. 2) δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ὑπαρξὶς πέμπτου περιβόλου, ὃν ὁ ἰδιοκτήτης κατέστρεψεν, ὡς δεικνύουν οἱ ἐκεῖ που σεσωρευμένοι λίθοι.

Κι β ω τ ό σ χ η μ ο ς τ ά φ ο ς. Μεταξὺ τῶν ταφικῶν περιβόλων Γ καὶ Δ ὑπάρχει τριγωνικὸς χώρος περικεκλεισμένος δι' ἀπλῆς σειρᾶς λίθων (ᾄρα τὸ σχέδιον). Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν τὰ λείψανα μικροῦ (ἀσφαλῶς παιδικοῦ) κιβωτοσχήμου τάφου ἀποτελουμένου ἐξ ὀρθίων μικρῶν πλακῶν λευκοτάτου λίθου, ἴσως γύψου. Δύο ἐξ αὐτῶν (ἢ μία πολὺ μικρὰ) διατηροῦνται εἰσέτι ὀρθιαὶ κατὰ χώραν. Μία ἔναντι τούτων εἶναι κατὰ χώραν, ἀλλὰ κεκλιμένη καὶ τέλος μία μεγάλη (ἴσως τὸ κάλυμμα τοῦ τάφου) εὐρίσκεται ἡμιορθία παραπλεύρως (φωτογραφία πίν. 104α). Οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη. Οἱ τοιοῦτοι παιδικοὶ τάφοι εἶναι ἄλλως κατὰ κανόνα ἀκτέριστοι.

Οἱ ταφικοὶ πίθοι Ε καὶ Ζ. Ὡς ἐλέχθη, οἱ πίθοι ἦσαν τρεῖς, ἀλλὰ τὸν ἕνα κατέστρεψεν ὁ Ψυχάρης. Κατὰ χώραν εὐρέθησαν οἱ δύο ἕτεροι, λαβόντες τὴν ἀρίθμωσιν Ε καὶ Ζ. Ἀμφότεροι εἶναι κεκλιμένοι ὀριζοντίως μὲ τοὺς πυθμένους πρὸς Α. καὶ τὰ στόμια πρὸς Δ., τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν ὑπάρχουν. Ἐχρησιμοποιήθησαν πίθοι κολοβοί, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ μουσεῖῳ τεμάχια δὲν ἀποτελοῦν ὁλόκληρον ἀγγεῖον καὶ ὁ Ψυχάρης, βεβαιῶν ὅτι συνέλεξε πάντα τὰ τεμάχια, ἀπεδείχθη φιλαλήθης. Ὁ πίθος μάλιστα Ζ ἀποτελεῖται ἐκ μόνου τοῦ κατωτέρου ἡμίσεος· αἰχμηροῦ δ' ὄντος τοῦ ἀγγείου, εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς ἐνεσφηνώθη ἐκεῖ ὁ νεκρός, ὅστις ἦτο ἐνήλικος (ᾄρα τὴν εἰκόνα 6 καὶ πίνακα 105β). Τὸ μῆκος τοῦ νεκροῦ δὲν ὑπερβαίνει τὰ 60 ἐκ. καὶ τοῦ πίθου τὰ 70 ἐκ. Ἡ σύνθλιψις ἦτο πολὺ μεγάλη καὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι λόγοι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ ὀκλάζοντες νεκροὶ ἐδύνοντο ἢ ἐτυλίσσοντο στενῶς προτοῦ ἐνταφιασθοῦν. Εἰς τὸν αἰχμηρὸν πυθμένα τοῦ πίθου εὐρίσκονται τὰ ὀστέα τῶν ποδῶν τοῦ νεκροῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν τὸ κρανίον.

Ὁ πίθος οὗτος ἀφέθη ἐπὶ τόπου, ὡς καὶ ὁ ἕτερος, χωρὶς νὰ μετακινηθῶσι, καὶ ἐπεχώθησαν ἐκ νέου διότι δὲν ὑπῆρχε δυνατότης ἐξαγωγῆς τούτων μετὰ τὴν ἐκσπάσασαν κακοκαιρίαν. Τοῦ πίθου Ε εἶχον ἀφαιρεθῇ τεμάχια τινα, χωρὶς νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν ἐντὸς αὐτοῦ κρύπτεται νεκρός. Βεβαιω-

Εἰκ. 6. Πίθος Ζ (ἐλεύθερον σχέδιον).

θέντος τοῦ ἀδυνάτου περατώσεως τοῦ ἔργου, τὰ τεμάχια τοῦ πίθου ἐπανετέθησαν εἰς τὴν θέσιν των καὶ παχὺ στρῶμα τῆς Μητρὸς Γῆς ἐκάλυψεν αὐτοὺς ἐκ νέου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ. Εἶναι διὰ τοῦ πρώτου βλέμματος σαφές, ὅτι ὁ τύμβος Κισσοῦ ἐδέχθη τοὺς νεκροὺς πτωχοῦ συνοικισμοῦ ἀγροτῶν καὶ ποιμένων. Ἡ σημασία του ἔγκειται μόνον εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὸν τρόπον ταφῆς. Οἱ ἐντὸς τῶν πίθων νεκροὶ ἴσως ἦσαν κάπως περισσότερον προνομιούχοι τῶν λοιπῶν. Φαίνεται ἐν τούτοις, ὥς νὰ πρόκειται περὶ μετακομιδῆς καὶ δευτερευούσης ταφῆς πάντων γενικῶς τῶν νεκρῶν, διότι οὐδὲ ἓν ὅσκειτὸς εὐρέθη κατὰ χώραν. Ἐπὶ πλέον τὰ ὁστά ἦσαν πολὺ ὀλίγα, τὰ κρανία ἑλλιπῆ καὶ οὐδὲ ἓν ἐξ αὐτῶν εἰς κατάστασιν ἐπιβάλλουσαν νὰ ἐξαχθῇ πρὸς ἀνθρωπολογικὰς παρατηρήσεις. Ὅτι οἱ διάφοροι περίβολοι ἀντιπροσωπεύουν χωριστὰς οἰκογενεῖας εἶναι πιθανόν, ἀλλ' οὐχὶ βέβαιον, ἀφοῦ, ὥς εἵπομεν, ἴσως πρόκειται περὶ δευτέρας τοποθετήσεως τῶν νεκρῶν ὑπὸ τὸν τύμβον.

Ἡ κεραμικὴ εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις εἶναι πολὺ πενιχρᾶς κατασκευῆς. Ὁ πηλὸς εἶναι συνήθως λευκωπός, κακῆς ὀπτήσεως καὶ ἀνευ χρωμάτων. Ἐνίοτε ὁ πηλὸς εἶναι σκοτεινόχρους καὶ ἀκάθαρτος, ὅποτε τὰ ἀγγεῖα

εἶναι βαρέα μετὰ παχέων τοιχωμάτων (πίν. 110γ). Σχήματά τινα (τῶν κυλίκων κυρίως) ἀνάγονται εἰς τὴν Μεσοελλαδικῆς παραδόσεως κατηγορίαν, ἐξ ἧς πηγάζουν καὶ αἱ Ἐφυραϊκαὶ κύλικες. Μερικὰ ἀγγεῖα, ὅπως τὰ ἀλάβαστρα πίν. 110β₁₋₂ καὶ 111β₃, ἀνήκουν εἰς τὸ α' ἡμῖς τοῦ 15ου αἰῶνος (Μυκ. II Α πρῶιμα). Μέρος δὲ τῆς ὑπολοίπου κεραμεικῆς ἀνήκει εἰς τὴν ὑστερωτέραν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν (Μυκ. III Α - Β). Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι οὐδὲν ἀγγεῖον δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ὑστάτην φάσιν (III C), ἥτις εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Πύλου.

Κατάλογος τῶν ἀνασυγκροτηθέντων ἀγγείων ἐκ τοῦ τύμβου Κισσοῦ.

Περίβολος Α.

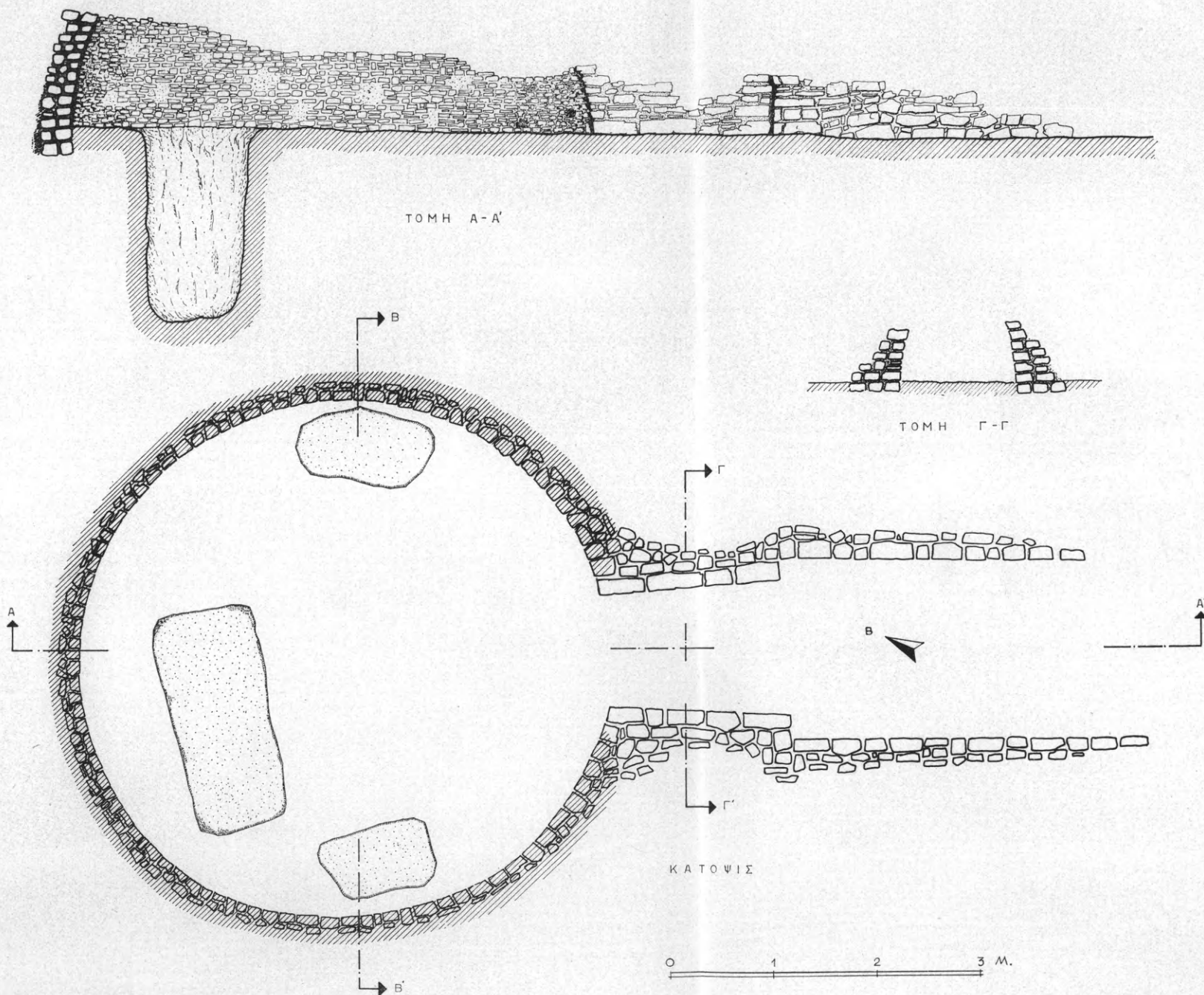
- 1) Κύλιξ δίωτος «Ἐφυραϊκοῦ» σχήματος. Πηλὸς λευκωπός. Κακὴ ὄπτησις. Ὑψος 0.14 (πίν. 110α₁).
- 2) Τρίωτον εὐρύστομον κυπελλοειδὲς ἀμφορείδιον. Λευκωπὸς κακῆς ὀπτήσεως πηλός. Ὑψος 0.11 (πίν. 110α₂).
- 3 - 4) Δύο ἀλάβαστρα τρίωτα μετὰ κυλινδρικῆς κοιλίας. Πηλὸς λευκωπός, μετρία ὄπτησις. Ὑψος 0.09 καὶ 0.08 (πίν. 110β₁₋₂).

Περίβολος Γ.

- 5) Πρόχους μετὰ λοξομήτου, εὐρέος στομίου. Πηλὸς καστανόφαιος ἀκάθαρτος. Παχέα τοιχώματα. Ὑψος 0.17 (πίν. 110γ).
- 6) Τρίωτον σταμνίον ὠχροῦ, κακῶς ὀπτημένου πηλοῦ. Ὑψος 0.23 (πίν. 111α₁).
- 7) Πρόχους φαιοῦ πηλοῦ μετὰ κυκλικοῦ στομίου. Ὑψος 0.225 (πίν. 111α₂).

Περίβολος Δ.

- 8) Δίωτον λεβήτιον ὠχροῦ πηλοῦ. Ὑψος 0.085 (πίν. 111β₁).
- 9) Ψευδόστομος ἀμφορεὺς λευκοῦ πηλοῦ. Ὑψος 0.085 (πίν. 111β₂).
- 10) Τρίωτον μικρὸν λεβητοειδὲς ἀλάβαστρον ὠχροῦ πηλοῦ. Ὑψος 0.05 (πίν. 111β₃).
- 11) Κύλιξ Ἐφυραϊκοῦ τύπου μετὰ λίαν χαμηλοῦ ποδός. Ὑψος 0.115. Ὠχρός, κακῶς ὀπτημένος πηλός (πίν. 111γ₁).
- 12 - 13) Δύο εὐρύστομα προχοῖδια μετὰ εὐρυνομένου λαιμοῦ καὶ κυκλικῶν χειλέων. Πηλὸς λευκὸς κακῆς ὀπτήσεως. Ὑψος ἐκάστου τῶν ἀγγείων 0.11 (πίν. 111γ₂₋₃).

Θολωτός τάφος Τουρλιδίτσας. Σωληνάριον Πύλου.

2. ΤΟΥΡΛΙΔΙΤΣΑ (Ὀριστικὴ δημοσίευσis).

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψis τοῦ τύμβου τούτου ἦτο αἰνιγματική. Ἐκαλύπτετο (καὶ καλύπτεται εἰσέτι, πλὴν τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος) ἀπὸ πυκνὴν βλάστησιν καὶ μεγάλα δένδρα δρυῶν εἰς τὴν Β. πλευράν. Ἐφαίνετο μέγας, ἀλλὰ δὲν ἦτο, διότι μόνη ἡ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. διάμετρος του ἦτο σημαντικὴ (περὶ τὰ 40 μ.), ἐνῶ ἡ ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ἦτο πολὺ μικροτέρα. Ἡ τοποθεσία εἶναι πετρώδης καὶ οἱ πέριξ ἄγροι λεπτόγροιοι. Μετὰ τινας δισταγμοὺς ἐδόθη εἰς τοὺς ἐργάτας ἐντολὴ νὰ ἀρχίσουν τὴν ἐρευναν εἰς τι σημεῖον ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τύμβου. Πράγματι, ὀλίγας ὥρας βραδύτερον, ἀνεφάνησαν τὰ σημεῖα τοῦ δρόμου ἐνὸς θολωτοῦ τάφου.

Ὁ δρόμος οὗτος ἦτο τετειχισμένος κατὰ τὰς πλευράς, ἀλλ' ἦτο μικρῶν διαστάσεων. Ἡ ἐπίχωσίς του ἀποτελεῖτο ἐκ σκληροτάτου χώματος (ριτσινιάς) καὶ ἦτο ἀνάμεικτος μετὰ τινων λίθων. Περιεῖχεν ἄφθονα ὀστᾶ καὶ ὀδόντας βοοειδῶν καὶ τεμάχια μεγάλων χονδροειδῶν ἀγρῶν πύλων ΜΕ παραδόσεως, μόνον εἰς τὸ ἐσώτατον μέρος, πρὸ τῆς θύρας. Ἡ ἀνασκαφὴ παρτάθη ἐπὶ τρεῖς μόνον ἡμέρας, διακοπεῖσα περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς τελευταίας ἡμέρας λόγω ἐπιδεινώσεως τοῦ καιροῦ, ἀλλ' ἐπαναληφθεῖσα βραδύτερον, κατὰ τὸ 1967, ὅποτε καὶ ἐπερατώθη. Τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

Τοῦ τάφου ἀνεσκάφη κατὰ τὴν πρώτην σκαφὴν ὁλόκληρος ὁ βραχὺς δρόμος, τὸ στόμιον καὶ μικρὸν τμήμα τῆς προσθίας θόλου (πίν. 106α), χωρὶς ὅμως νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν πυθμένα τῶν δύο τελευταίων τμημάτων. Τὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου εἶναι ἐπενδεδυμένα διὰ μικρῶν πλακωτῶν λίθων. Τὸ ἀριστερὸν τοίχωμα διατηρεῖται καλύτερον μέχρι μήκους 2.75 μ. ἀπὸ τῆς θύρας. Τὸ πλάτος τοῦ δρόμου εἶναι 1.70 μ. (πίν. 106β).

Τὸ στόμιον τοῦ τάφου στενοῦται πρὸς τὸ μέρος τῆς θόλου, ὥστε ἔχει κάτοψιν τραπεζίον. Τὰ τοιχώματα συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω. Διατηροῦνται λείψανα ἀμελεστάτης τειχίσεως καὶ εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ στομίου (πίν. 107α). Ὁλόκληρος ἡ ἐπίχωσις ἐνταῦθα ἦτο πλήρης ὀστῶν ζώων καὶ πολλῶν ὀδόντων βοός, τοῦτο δὲ παρατηρήθη καὶ εἰς τὸ μικρὸν τμήμα τῆς θόλου, τὸ ὅποιον ἀνεσκάφη ὀπισθεν τῆς θύρας. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ζωικῶν ὅμως ὑπῆρχον καὶ ἀνθρώπινα ὀστᾶ καὶ ὀστρακα ἀγγείων ἀχρώμων. Ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς ἀναμοχλεύσεως τοῦ τάφου, ἥτις φαίνεται νὰ εἶναι πλήρης. Τὰ ὀστᾶ τῶν ζώων, ἐπειδὴ συνοδεύονται καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων, ἐρμηνευτέα ὡς λείψανα θυσιαῶν ἢ τοῦλάχιστον νεκροδείπνων εἴτε ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εἴτε πιθανώτερον ἐκ μεταγενεστέρας, ἥτοι Ἑλληνικῆς καὶ Ἑλληνιστικῆς περιόδου, διότι εὐρέθησαν ὀστρακα τῶν περιόδων τούτων.

Τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς θόλου πολὺ μικρὸν τμήμα ἀνεσκάφη, ἀκριβῶς παρὰ τὴν θύραν. Πλησίον τοῦ ὑποτιθεμένου πυθμένου τῆς θόλου εὐρέθη χαλκοῦς

ἥλος, ἐκ ξίφους προφανῶς, μετὰ ἐπενδύσεως ἐκ φύλλου εὐτελοῦς χρυσοῦ, καὶ ἐν γλωσσοειδὲς μαχαίριον (ξυρόν). Εἶναι καλῆς διατηρήσεως, διατηρεῖ καὶ τοὺς τρεῖς ἥλους τῆς λαβῆς καὶ ἔχει μῆκος 0.205 (πίν. 107β).

Ἡ ἐπακολουθήσασα πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου δὲν ἀπέδωκε πολλὰ νεώτερα ἀποτελέσματα : Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἔδειξεν, ὅτι τὸ ἀρμολόγημα μεταξὺ τῶν πλακωτῶν λίθων τῆς ἐπενδύσεως ἐγίνετο διὰ λευκῶν χαλίκων (πίν. 108β) πρὸς διακοσμητικούς λόγους. Τοῦ στομίου τὰ τοιχώματα συγκλίνουν οὕτως ὥστε ἴσως δὲν ὑπῆρχε καὶ ἀνώφλιον, ἀλλὰ τὸ στόμιον κατέληγε τριγωνικῶς ἄνω δίκην κουφιστικοῦ τριγώνου (πίν. 108α). Τοῦτο διαφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ σχεδίου τοῦ τάφου (παρ. 99). Πίναξ Α, τομὴ Γ-Γ), τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως κ. Α. Βαζιριαντζίκην.

Ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τῆς θόλου ἔδειξεν, ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μικρῶν περιγυριστῶν τάφων διαμέτρου 5 μέτρων (ὁ παρὼν ἀριθμεῖται 5.10 μ. διαμέτρου), ἐξ ὧν γέμει ἡ περιοχὴ τῆς Πύλου. Τὸ μέγιστον σφζόμενον ὕψος τῶν τοίχων τῆς θόλου (ἐναντι τῆς θύρας) εἶναι 1.20 μ. (πίν. 109α.β), οἱ δὲ λίθοι εἶναι πλακωτοί, μετρίων ἢ καὶ μικρῶν διαστάσεων.

Εἰς τὸ δάπεδον τῆς θόλου εὐρέθησαν δύο λακκοειδεῖς βόθροι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου καὶ εἰς βαθὺς λάκκος εἰς τὸν μυχόν, ἐναντι τῆς θύρας (σχέδιον παρ. 99. Πίνακος Α καὶ πίν. 109α.β). Ὁ δεξιὸς βόθρος (1.10 × 0.50 μετὰ μεγίστου βάθους 0.50) καὶ ὁ ἀριστερὸς (1.10 × 0.60 μετὰ βάθους 0.40) οὐδὲν περιεῖχον, οὐδ' ὅσοι οὐδὲ λίθον πλὴν ἐλαχίστων ἀγοράφων ὀστράκων. Ὁ λάκκος εὐρέθη σεσυλημένος. Αἱ διαστάσεις αὐτοῦ εἰς τὸ μέρος τῶν χειλέων ἦσαν 2.20 × 1.00, εἰς δὲ τὸ Ν. ἄκρον εὐρέθησαν ἐν ἀταξίᾳ τρεῖς ἐκ τῶν ἄλλοτε καλυπτῆρων αὐτοῦ πλακῶν. Ἡ μεγίστη ἔχει μῆκος 1 μ., πλάτος 0.50 καὶ πάχος 0.12. Τὸ βάθος τοῦ λάκκου ἐφθανε τὰ 1.60 μ. Εἰς τὰ ἀνώτατα στρώματα (15-20 ἐκ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου) ἀνεφάνησαν ὀστρακά τινα καὶ σχεδὸν ἡμίσεια κύλιξ τοῦ Ἐφυραϊκοῦ τύπου (πίν. 112β₁). Καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν ἐπὶ χώσιν ἀνεφαίνετο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὀστρακὸν τι ἄγραφον. Ἐν χειλὸς σταμνοειδοῦς ἀγγείου ἐδείκνυε ταινίας καὶ προιονοειδῆ γραμμὴν δι' ἐρυθροκαστάνου χρώματος. Εἰς τὸν πυθμὲνα ἔκειντο ἐλάχιστα ἔχνη ὀστέων ἢ ἀκριβέστερον τὰ ἀποτυπώματα τούτων ἐπὶ τοῦ ἐρυθροποῦ πηλοῦ (ριτσίνα), ὅστις ἀσχεῖ ὀλεθρίαν διαβρωτικὴν ἐπίδρασιν. Τὰ ὀστρακα ἦσαν ἄγραφα καὶ κυτρινωποῦ ἢ λευκωποῦ πηλοῦ, γενικῶς δὲ πτωχῆς κατασκευῆς.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς θόλου, πλησίον τοῦ λάκκου, εὐρέθη τὸ μοναδικὸν λίθινον βέλος τοῦ τάφου. Ὑπερῶν ὅμως τοῦ λάκκου ἔκειντο τὰ ἀφθονώτατα εὐρεθέντα ἔχνη λατρείας, ἥτοι ὅσα μεγάλων ζώων (βοοειδῶν, χοίρων ἢ ἴσως καὶ ἄλλων ζώων) καὶ ὀστρακα μικρῶν καὶ μεγάλων ἀγγείων Ἑλλη-

νικῆς ἢ Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (μεγάλαι λεκάναι ἢ κάδοι ἢ αἰχμηροὶ ἀμφορεῖς, ὅρα πίν. 113 - 114), ὧν μεταξὺ καὶ τεμάχια δακρυδόχων. Λίθινος λύχνος κολοβὸς ἐκ πορφύρου εὐρέθη ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ τάφου (πίν. 112γ).

Ἡ ὁλοκληρωτικὴ σύλησις τοῦ τάφου διαφαίνεται καὶ ἐκ τῆς πενίας εἰς κεραμεϊκὰ εὐρήματα. Μόνον τρία ἀγγεῖα κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασυγκροτηθῶσιν, εἰς τρίτος πιθαμορεὺς, μία κύλιξ Ἑφραϊκοῦ τύπου καὶ εἰς ἄωτος κύαθος (πίν. 112α.β₁₋₂). Οὐδὲν γραπτὸν ἀγγεῖον περιεσώθη, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν εὐρημάτων (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ λιθίνου λύχνου πίν. 112γ καὶ τοῦ γλωσσοειδοῦς ξυροῦ πίν. 107β, ὅπερ μετὰ τὸ 1400 π. Χ. ἐξαφανίζεται)¹ δεικνύουν τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τοῦ τάφου. Ἀνήκει εἰς τὴν Μυκ. II καὶ III Α ἐποχὴν, ἥτοι καλύπτει ὁλόκληρον τὸν 15ον π. Χ. αἰῶνα, ἐπιζήσας πιθανῶς καὶ κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην περίοδον. Ὁ πιθαμορεὺς (πίν. 112α), τὸ ἀρχαιότερον ἀγγεῖον τοῦ τάφου, εἶναι τυπικὸν δεῖγμα τῶν μέσων τοῦ 15ου αἰῶνος (Μυκ. II Β).

Ὅ,τι προσδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸν ἄλλως πενιχρὸν τάφον εἶναι πρῶτον τὸ ἰδιότυπον σχῆμα τῆς εἰσόδου του καὶ εἶτα ἡ διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν πιστουμένη λατρεῖα τῶν Μυκηναϊκῶν νεκρῶν κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦ τάφου ἐνδιαφέρον συνίσταται εἰς τὴν πιθανῶς τριγωνικὴν μορφήν τοῦ στομίου του, οὗ τὸ ἄνοιγμα ἡλαττοῦτο ἐφόσον προεχώρει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Πράγματι, ἐνῶ τὸ πλάτος τοῦ στομίου ἐξωτερικῶς μετρεῖ 1.35 μ. εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέρος ἐλαττοῦται εἰς 1.15 μ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ στομίου τὸ πλάτος εἰς τὸ δάπεδον εἶναι 1.20, ἐνῶ εἰς 55 ἑκατοστῶν ὕψος (διότι τόσον μόνον ὕψος διατηρεῖται εἰς τὸ δεξιὸν τοίχωμα) τὸ πλάτος ἐλαττοῦται εἰς 1 μέτρον.

Ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν, αὕτη πιστοῦται καὶ εἰς τὸν δρόμον καὶ εἰς τὸ στόμιον καὶ ἐντὸς τῆς θόλου, ὡς ἐλέχθη. Ἐκ τῶν ἀφιερωθέντων ἀγγείων οἱ δὲ ξυπύθμενοι ἀμφορεῖς τοῦ οἴνου εἶναι ἤδη καλῶς γνωστοὶ ἐκ τῆς νεκροπόλεως Βολιμιδίων, ἐνθα ὁ τελευταίως εὐρεθεὶς² εἶναι ἐνεπίγραφος. Ἐκ τοῦ παρόντος τάφου ἔχομεν τὸ δεύτερον παράδειγμα: Εὐμέγεθες τεμάχιον καδοειδοῦς ἀγγείου συγκολληθὲν ἐκ τριῶν θραυσμάτων ἔφερεν ἐκτεταμένην ἐπιγραφὴν (πίν. 114β). Δυστυχῶς εἰς ἀμφοτέραις τὰς περιπτώσεις ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιγραφῶν δὲν κατέστη δυνατόν. Εἰς τὴν παρούσαν ἐπιγραφὴν ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ κεφαλαιογράμματον γραφὴν ἴσως τοῦ τρίτου, ἂν μὴ καὶ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος. Ἀλλὰ μόνον ἐν ἡ δύο γράμματα δύνανται νὰ ἀναγνωρισθῶσι μετὰ τινος ἀσφαλείας. Ἡ αἰτία εἶναι αἱ διαβρωτικαὶ ἰδιότητες τοῦ κοκκινωποῦ πηλοῦ, ὧν πεῖραν ὀδυνηρὰν ἔχομεν

¹ Ὅρα τὴν ἱστορίαν τοῦ ὀργάνου τούτου μετὰ περαιτέρω βιβλιογραφίας ἐν *Archaeologia Homerica* τεύχος Β', σ. Β 32, εἰκὼν 13 g καὶ σημ. 209 (MARINATOS).

² Κεφαλοβρύσου τάφος 2, ὅρα Ἔργον 1964, σ. 80 ἐξ.

πολλαχόθεν οἱ ἀρχαιολόγοι, διότι κατατρῶγει καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ἀγγείων εἰς ἀρκετὸν βάθος. Τοῦτο εἶναι δυστύχημα, διότι ἐνῶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀμφορέως Κεφαλοβρύσου πρόκειται περὶ προελεύσεως καὶ ποιότητος τοῦ οἴνου προφανῶς, ἐνταῦθα σχεδὸν ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ ἀφιερώσεως. Ἀπωλέσθη οὕτω σημαντικὴ εὐκαιρία, ἐξ ἧς θὰ ἐμανθάνομέν τι θετικώτερον περὶ τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ ἐντατικῶς ἀσκουμένης λατρείας τῶν Μυκηναϊκῶν νεκρῶν, περὶ ἧς ἤδη ἐπανειλημμένως ἔχομεν διαλάβει¹.

Κατάλογος τῶν ἀγγείων τοῦ τάφου Τουρλιδίτσας.

- 1) Εὐμεγέθης τρίωτος ἀμφορεὺς συγκολληθεὶς ἐκ πληθώρας τεμαχίων εὐρεθέντων πανταχοῦ τοῦ τάφου. Πηλὸς ὥχρὸς μετρίας ὀπτήσεως. Ὁ λαίμμος μᾶλλον στενός. Λαβαὶ εὐμεγέθεις τοξοειδεῖς μετὰ μεσαίας νευρώσεως. Ἐλάχιστα ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ πριονοειδοῦς γραμμῆς ἐπὶ τῶν χειλέων. Ὑψος 0.46 (πίν. 112α).
- 2) Εὐμεγέθης δίωτος κύλιξ μετὰ μετρίως ὑψηλοῦ ποδός. Πηλὸς ὥχρὸς. Ἐλλιπής. Εὐρέθη εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου. Ὑψος 0.175. Διάμετρος 0.11 (πίν. 112β₁).
- 3) Ἄωτος κύαθος ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ. Ἐλλιπής. Διάμ. 0.11 (πίν. 112β₂).
- 4) Λίθινος λύχνος ἐκ πορφύρου σκοτεινοῦ χρώματος. Ἐλλιπής καὶ λίαν διαβεβρωμένος τὴν ἐπιφάνειαν. Διάμετρος 0.14 (πίν. 112γ).
- 5) Δίωτον εὐμεγέθες καδοειδὲς ἀγγεῖον Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς συγκροτηθὲν κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν χασμάτων. Πηλὸς ἀπλοῦς ἄχρους. Διάμετρος τῶν χειλέων 0.25 (πίν. 113α).
- 6) Τὸ κατώτατον μέρος μεγάλου καὶ εὐρέος ὀξυπυθμένου ἀμφορέως ἢ πίθου ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ ἀκαθάρτου μετὰ τεμαχίων τετριμμένης κεράμου. Ἴσως χρονολογητέον εἰς ἀρχαϊκὴν περίοδον. Διάμετρος εἰς τὸ σημεῖον τοῦ σφριζομένου ὕψους 0.42 (πίν. 113β).
- 7) Τὸ κάτω ἥμισυ αἰχμηροῦ ἀμφορέως ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ, Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Σφριζόμενον ὕψος 0.33 (πίν. 113γ).
- 8) Τὸ ἥμισυ περίπου εὐμεγέθους καδοειδοῦς ἀγγείου ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ. Ἦτο ἀρχαιοτέρη τεθραυσμένη, διότι διατηρεῖ μολύβδινον σύνδεσμον. Κατὰ τὸν πυθμὲνα ὀπὴ ἐκροῆς εἰς τὸ τοίχωμα τῆς κοιλίας. Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὑψος 0.285 (πίν. 114α).
- 9) Ὅστρακον ἐκ καδοειδοῦς ἀγγείου ὁμοίου πρὸς τὸ προηγούμενον. Πηλὸς ἀπλοῦς. Λεῖψανα ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας. Μέγιστον μῆκος 0.27 (πίν. 114β).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

¹ Ὁρα κυρίως Das Altertum 1, 1955, 147 ἑξ.

15. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΗΛΙΔΟΣ

(Πίν. 115 - 118)

Εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1966 ἐν Ἀρχαίᾳ Ἡλιδι ἀνασκαφὴν, διευθυνομένην ὑπ' ἐμοῦ, ἔλαβον μέρος ἡ κ. Βερόνικα Λεον - Μητσοπούλου, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὁ κ. Ἡλίας Ἀνδρέου, διπλωματοῦχος τῆς Ἀρχαιολογίας, ὁ κ. Ἐρβιν Ποχμάρσκυ, ὑπότροφος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ ἡ δις Ἄννα Τσανάκα, ἀρχιτέκτων. Ἡ ἔρευνα περιορίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ θεάτρου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγένοντο εἰς τὸ κοῖλον ἐξ τάφροι εἰς ἀκτινωτὴν διάταξιν ἀπὸ τῆς περιφερείας τοῦ κοίλου πρὸς τὸ κέντρον τῆς ὀρχήστρας, τὸ ὁποῖον εἶχε προσδιορισθῇ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (ΠΑΕ 1965, σ. 100, παρ. πίν. Α). Διὰ τῶν τάφρων τούτων ἀπεκαλύφθησαν λείψανα καὶ τῶν λοιπῶν τριῶν κλιμάκων ἀνόδου πρὸς τὰς κερκίδας πλὴν τῶν ἄλλων τριῶν, αἵτινες εἶχον ἀποκαλυφθῇ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (πίν. 115 καὶ 116α). Ἀπασαὶ αἱ κλίμακες αὗται εἶναι κατεσκευασμέναι ἐκ μεγάλων πελεκητῶν ὀρθογωνίων λίθων (πίν. 116β, 117 καὶ 118α).

Κατόπιν δοκιμαστικῆς ἐρευνῆς εἰς τμήματα κάτωθεν τοῦ στρώματος ἐκάστης κλίμακος ἀπεκαλύφθη χαλικοστρωτον ἐκ ποταμίων χαλίκων στερεῶς προσηρμοσμένων εἰς τὸ ἔδαφος (πίν. 118β καὶ παρ. πίν. Α). Τὸ χαλικοστρωτον τοῦτο, μέσου πλάτους 0.90 μ. καὶ κατεστραμμένον εἰς τμήματα αὐτοῦ, ἐκάλυπτεν ὡς τάπης τὴν κάτωθεν ἐκάστης κλίμακος τῶν κερκίδων κεκλιμένην ἐπιφάνειαν τοῦ κοίλου ἀπὸ τῆς περιφερείας τῆς ὀρχήστρας μέχρις ἐκείνης τοῦ κοίλου. Προφανῶς τὸ χαλικοστρωτον τοῦτο ἀνήκει εἰς φάσιν παλαιότεραν τῆς τῶν λιθίνων κλιμάκων. Τοῦτο συνάγεται ὅχι μόνον ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς ἐργασίας στρώσεως τῶν χαλίκων, ὅπερ ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν ὡς ὑποθεμελιώσεως τῶν λιθίνων βαθμίδων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων ὀστράκων ἐκ τῶν ὑπερκειμένων καὶ ὑποκειμένων τοῦ χαλικοστρώτου στρωμάτων· τὰ ὀστράκα δηλ. τοῦ δευτέρου στρώματος εἶναι σαφῶς ἀρχαιότερα τῶν ὑπερκειμένων, χρονολογούμενα εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου καὶ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ἐνῶ ἐκεῖνα τοῦ ὑπερκειμένου στρώματος ἀνήκουν εἰς σαφῶς νεωτέραν ἐποχὴν.

Ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τοῦ χαλικοστρώτου ὡς καὶ τῶν λιθίνων βαθμίδων, ὅπου αὗται σώζονται, προβλεπομένη διὰ τὴν προσεχῇ ἀνασκαφικὴν

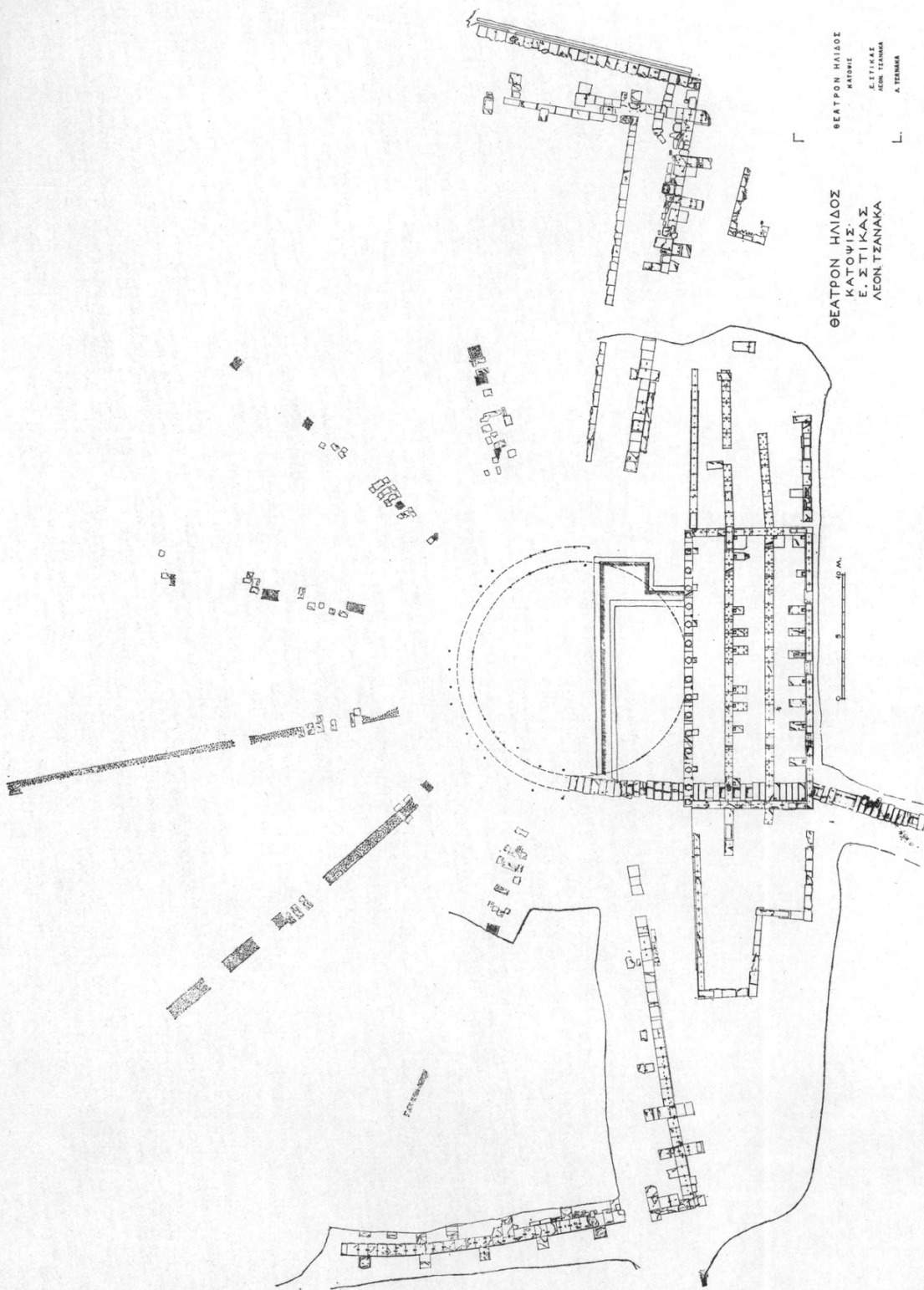
περίοδον καὶ ἡ ἐνδελεχὴς ἔρευνα τῶν ἄνωθεν καὶ κάτωθεν αὐτῶν στρωμάτων θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῶν δύο ὡς ἄνω φάσεων διαμορφώσεως τῶν προσβάσεων πρὸς τὰς κερκίδας τοῦ κοίλου. Ἐξ ἄλλου εἰς μίαν τῶν ἀνοιγιστῶν τάφρων εἰς τὸ κοῖλον καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὀρχήστρας εὐρέθη σκελετὸς νεκροῦ χριστιανικῶν χρόνων τοποθετημένος μὲ τεταμένα τὰ σκέλη. Οὗτος κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐκαλύπτετο ὑπὸ λίθων ποταμίων ἀτάκτως ἐπ' αὐτοῦ ἐρριμμένων. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ εὐρέθη τεμάχιον κεράμου φέρον ἐγχάρακτον σταυρόν, εἰς τὰ μεταξὺ δὲ τῶν κεραιῶν αὐτοῦ κενὰ ἐγχάρακτον ἐπιγραφὴν ΙΣ ΧΡ ΝΙΚΑ.

Ἐκτὸς τῶν ἑξ ὡς ἄνω τάφρων ἐγένοντο καὶ τομαὶ παρὰ τὰ ἀναλήμματα, τὴν σκηνὴν καὶ τὸν ἀγωγὸν τῆς ὀρχήστρας πρὸς ἐπαλήθευσιν παλαιότερων συμπερασμάτων καὶ ἐπίλυσιν ἐπὶ μέρους προβλημάτων σχετικῶν πρὸς τὸν τρόπον κατασκευῆς καὶ τὴν χρονολόγησιν τῶν τμημάτων τούτων τοῦ θεάτρου. Ἐπίσης ἐγένοντο ἑξ νέαι τομαὶ εἰς τὸν πρὸ τοῦ προσκηνίου χώρον πρὸς παρακολούθησιν τῶν ἰχνῶν τοίχων (Geistermauer) παλαιότερων τοῦ προσκηνίου κτίσματος, τὰ ὅποια κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχον διὰ πρώτην φορὰν ἐπισημανθῇ εἰς τὸν χώρον τοῦτον (εἰκ. 8, Ἔργον 1965, σ. 75 εἰκ. 88. ΠΑΕ 1965, σ. 101, εἰκ. 1). Ὑπολείπεται ἡ ἔρευνα ἱκανοῦ εἰσέτι τμήματος πρὸς ὁλοκλήρωσιν τοῦ σχεδίου κατόψεως τοῦ συγκροτήματος τούτου τοίχων.

Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἔτους τούτου συνεκεντρώθησαν πολυάριθμα ὄστρακα. Τὰ ἐκ τῶν βαθυτέρων στρωμάτων εἶναι μελαμβραφῆ καὶ ὀλίγα ἐρυθρόμορφα τοῦ τέλους τοῦ 5ου ὡς καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος, ἀνήκοντα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς κυάθους, ἀμφορεῖς, σκύφους καὶ πινάκια.

Ἐπίσης εὐρέθησαν ὀλίγα θραύσματα πηλίνων εἰδωλίων, χαλκᾶ «εἰσιτήρια», ὡς καὶ μέγας ἀριθμὸς χαλκῶν νομισμάτων.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Συνεχιζομένης τῆς ἀνασκαφῆς ἐν Θήρᾳ ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ΒΑ. Σελλάδας αἱ ἐργασίαι κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον διήρκεσαν ἀπὸ 1-12 Δεκεμβρίου. Πρόθυμον καὶ χρήσιμον βοήθειαν κατ' αὐτὰς παρέσχεν ὁ νέος ἐπιμελητὴς τῆς Ἐφορείας τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Κυκλάδων κ. Κ. Τσάκος.

Κατὰ τὴν πρώτην στροφὴν τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἀριστερὰ τοῦ βράχου, ἔνθα πέρυσιν εἶχεν ἀνευρεθῇ ἡ σώζουσα τοὺς πόδας ἀρχαικοῦ κούρου βάσις (ΠΑΕ 1965, 183), ἀπεκαλύφθη ταφικὸν κρηπίδωμα ἐκ τεσσάρων λαξευτῶν λίθων συνολικοῦ μήκους 1.56 μ. περικλείουσα λάκκον πυρᾶς βάθους 0.70 μ. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς πυρᾶς εὐρέθησαν μία ἰωνικὴ κύλιξ, τεμάχια θηραϊκοῦ πίθου φέροντος ὑπογεωμετρικὴν διακόσμησιν (πρβ. ΠΑΕ 1961, 205), μία χαλκῇ περόνη καὶ ἀρκετοὶ χαλκοὶ δακτύλιοι. Δύο ἄλλαι πυραὶ ἐντὸς ἀπλῶν λάκκων ἄνευ ἐξωτερικῆς διαμορφώσεως ἀπεκαλύφθησαν ἀμέσως μετὰ τὴν στροφὴν τῆς ὁδοῦ. Ἡ μία ἔκειτο ἐντὸς ἀβαθοῦς, μόλις 0.20 μ. χαμηλότερον ἀπὸ τὸ λιθόστρωτον, λάκκου, τῆς ἄλλης ὁ λάκκος μήκους 1.85, πλάτους 0.70 καὶ βάθους 0.63 μ. ἦτο πλήρης θηραϊκῆς γῆς καὶ προφανῶς εἶχε χρησιμοποιηθῇ διὰ ταφὴν. Τὰς παρειὰς τοῦ λάκκου ἐσχημάτιζον τοιχάρια ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων. Ἐκ τῶν πυρῶν τούτων προέρχεται ἀνὰ μία μελαμβαφῆς κύλιξ.

Κατὰ κύριον λόγον ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα διεξήχθη βορειότερον εἰς τὸν χώρον μετὰ τὸ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἀποκαλυφθέντος λαξευτοῦ τάφου (ΠΑΕ 1961, 204) καὶ τῆς δευτέρας στροφῆς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Εἰς τὴν ἀπότομον κατωφέρειαν τῆς κλιτύος, τῆς ὁποίας τὸ φυσικὸν πέτρωμα φθάνει κατὰ τόπους μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, αἱ πυραὶ εἶναι πυκναὶ εἰς δύο καὶ τρεῖς σειρὰς ἐσωτερικῶς τῆς ὁδοῦ (πίν. 119α.β). Εἰς τὰς 9 καθαρισθείσας πυρᾶς τῶν παρελθόντων ἐτῶν προσετέθησαν ἐφέτος ἄλλαι 10. Αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἔκειτο ἐντὸς κοιλωμάτων τοῦ φυσικοῦ πετρώματος, τὰ ὅποια εἶχον ἀδρομερῶς λαξευθῇ καί, ὡς ἀνάγκη, ἡ πρὸς τὴν κατωφέρειαν πλευρὰ ἐκλείετο διὰ χαμηλῶν τοιχαρίων. Πρὸ τῶν δύο ταφικῶν κατασκευῶν πρὸς τὰ ΒΔ. τοῦ λαξευτοῦ τάφου (ΠΑΕ 1961, 204), ὅπου ὑπῆρχεν ἐπίχωσις, οἱ λάκκοι, στενοὶ πάντοτε δι' ἑλλειψιν χώρου, ἦσαν βαθύτεροι, ἄνω τοῦ 1 μ., καὶ τὰ χῶματα πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ συνεκράτει

ἰσχυρὸς τοῖχος ἐκ μεγάλων ἀκανονίστων λίθων (πίν. 120α). Ἐκ τῶν πυρῶν τούτων αἱ μικρότεραι καὶ μᾶλλον ἀβαθεῖς φαίνεται ὅτι ἦσαν προωρισμέναι ὄχι διὰ ταφήν, ἀλλὰ διὰ τὴν καῦσιν τῶν νεκρικών προσφορῶν. Τὸν ἴδιον χαρακτήρα πιθανώτατα εἶχον καὶ τρεῖς ἄλλαι πυραὶ, αἵτινες ἐκαθαρίσθησαν πρὸς Ν. τοῦ λαξευτοῦ τάφου. Γενικῶς αἱ πυραὶ τῆς περιοχῆς ταύτης ἦσαν ἀπλούστεραι καὶ διακρίνονται ἀπὸ τὰς κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, καθ' ὅσον δὲν παρουσιάζουν τὴν συνήθη διὰ κρηπιδώματος διαμόρφωσιν τῆς προσόψεως.

Ὅπισθεν τῶν ἀρχαϊκῶν τούτων πυρῶν τοῦ τομέως ἀπεκαλύφθησαν καὶ δύο ταφαὶ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἡ πρώτη, ἣτις ἦτο ἐνταφιασμοῦ, ἔκειτο ἐντὸς λοξῆς—διὰ τὴν εὐκολίαν—λαξεύσεως τοῦ σχιστολιθικοῦ βράχου μήκους 1.69, πλάτους 0.60 καὶ βάθους 0.50 μ. Τὰ ὁστὰ τοῦ νεκροῦ ἦσαν διαλελυμένα, ἀλλ' ἐδείκνυν ὅτι εἶχε ταφῇ ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς Ν. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν δύο ἐγχωρίου κατασκευῆς πυξίδες καὶ δύο μικραὶ χαλκαῖ λαβαί. Ἐπάνω ἀπὸ τὰς πλάκας, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον τὸ ἀνοιγμα τοῦ τάφου, εὐρέθησαν ἐπίσης κατὰ χώραν εἰς μικρὸς ἐρυθρόμορφος γαμικὸς λέβης καὶ δύο ἀρυβαλλοειδεῖς λήκυθοι. Ἡ ἄλλη ταφὴ ἦτο καύσεως, τῆς ὁποίας ἡ τέφρα εἶχε περισυλλεγῇ ἐντὸς κυπριακοῦ ἀμφορέως (πίν. 120β)—εἶναι ὁ δεύτερος, ὅστις ἀνευρέθη εἰς τὴν Σελλάδα—ἀποτεθέντος ἐντὸς μεγάλου λάκκου ἐν μέρει λαξευθέντος ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους καὶ ἐν μέρει κλειομένου διὰ τοίχων, ὁ ὁποῖος εἶχε πληρωθῇ διὰ κισήρεως. Δύο μεγάλοι λίθοι ἐν εἵδει τραπέζης ἀπετέλουν τὴν ὁρατὴν κάλυψιν τοῦ τάφου. Παρ' αὐτοὺς εἶχε πάλιν τοποθετηθῇ καὶ στερεωθῇ διὰ μικρῶν λίθων εἰς ὥρατος ἐρυθρόμορφος γαμικὸς λέβης φέρων παρὰστασιν σκηνῆς γυναικωνίου. Δυστυχῶς ἔνεκα τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ ἀγγείου δὲν διεσώθη (πίν. 120γ καὶ 121α).

Ἐκ τῶν κατὰ μῆκος τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς ὁδοῦ ταφικῶν κατασκευῶν ἐσκάφη μόνον μία πρὸς Ν. τοῦ λαξευτοῦ τάφου. Τὸ ἔξωτερικὸν κρηπίδωμα ἀπετελεῖτο ἀπὸ πέντε λαξευτοὺς λίθους ἐξ ἐρυθροῦ ἀνδρείτου συνολικοῦ μήκους 1.90 μ. Ἐκ τοῦ δευτέρου δόμου σώζεται εἰς μόνον λίθος, ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνύψωσις τοῦ ἐδάφους, πιθανῶς ὑπῆρχεν ἀρχικῶς πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων καὶ τρίτος δόμος. Ὅπισθεν τῆς κατασκευῆς ταύτης ἐκαθαρίσθη ἐπιμήκης λάκκος διαστάσεων 1.61 πρὸς 0.50 μ. ἔσκαμμένος ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ πετρώματος καὶ σκληρῶν χωμάτων (πίν. 121β). Ὁ πυθμὴν, ἔνθα εἶχε λάβει χώραν ἡ καῦσις τοῦ νεκροῦ, ἔκειτο εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευράν. Ἐντὸς στρώματος πυρᾶς πάχους 0.20 μ. εὐρέθησαν ὀλίγα λείψανα ὁστῶν καὶ τεμάχια μιᾶς μελαμβαφοῦς κύλικος, μιᾶς κορινθιακῆς κοτύλης καὶ τινα ἄλλα μικρῶν ἀγγείων.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ νεκροταφείου τῆς Θήρας εὐρίσκονται γενικῶς εἰς τὴν ἐπίχωσιν καλῆς ποιότητος ὄστρακα ἀγγείων (βλ. ΠΑΕ 1961, 206), τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προέρχωνται ἀπὸ προσφοράς, αἵτινες εἶχον ἀποτεθῇ ἔξω τῶν τάφων, χωρὶς νὰ ὑποστοῦν καῦσιν. Πλὴν τῶν δύο γαμικῶν λεβήτων, ὧν ἔγινε μνεῖα ἀνωτέρω, ἀπεκαλύφθη καὶ τρίτη τοιαύτη προσφορά εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὑπεράνω τοῦ προηγουμένου τάφου, ἀνήκουσα εἰς ἄλλην ταφικὴν κατασκευὴν, ἣτις δὲν ἠνοίχθη. Ἐντὸς ἐνὸς ἀκανονίστου τετραπλευροῦ ἐκ μεγάλων λίθων διαστάσεων 0.50 πρὸς 0.30 μ. εἶχον τοποθετηθῇ εἰς μελανόμορφος κρατὴρ κορινθιακοῦ τύπου, ἐν θηραϊκὸν πινάκιον καὶ τρίτον μικρὸν ἀγγεῖον. Δυστυχῶς καὶ πάλιν τοῦ κρατήρος, ὅστις ἦτο τοποθετημένος ἀνάστροφα, εἶχε παρασυρθῇ τὸ μεγαλύτερον τμήμα καὶ διεσώθη μόνον τὸ περιχεῖλωμα (πίν. 122α) καὶ μέρος τοῦ ὤμου φέροντος ζώνην μετὰ παραστάσεων σειρήνος, πτηνῶν καὶ ἄλλων ζώων.

Παραλλήλως συνεχίσθη καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ λιθοστρώτου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία, μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆν κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν τμήμα, διαγράφει δευτέραν στροφὴν καὶ φαίνεται νὰ προχωρῇ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ σπηλαίου κάτω ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν βράχον τοῦ Ἀγ. Στεφάνου. Τὸ μετὰ τὴν δευτέραν στροφὴν τμήμα ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 20 μ. Τὸ ἐπίπεδον τοῦ λιθοστρώτου πλησιάζει βαθμυδὸν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν του πλευρὰν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ὥστε αἱ συνήθεις κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ταφικαὶ κατασκευαὶ δὲν ἀνεφάνησαν καὶ πιθανῶς ἔλειπον ἐξ ἀρχῆς.

Εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν τῆς ὁδοῦ εἶχον εὐρεθῇ πέρυσι δύο ταφαὶ τοῦ 5ου αἰῶνος (ΠΑΕ 1965, 186). Ἐφέτος εἰς εὐθείαν γραμμὴν πρὸς αὐτὰς ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες ἀρχαῖαι πυραὶ καὶ δύο ἄλλαι κλασσικῶν χρόνων ταφαί. Ἡ εὐθυγράμμις πιθανῶς δὲν εἶναι τυχαία καὶ σχετίζεται πρὸς ὑπάρχοντα δρομίσκον διακλαδούμενον ἐκ τῆς κυρίας ὁδοῦ. Αἱ πυραὶ ὀριζόμεναι διὰ προχείρων τοιχαρίων μικρὸν βάθος εἶχον καί, μολοντί εὐρέθησαν λείψανα ὀστῶν, φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν ταφικοῦ χαρακτῆρος. Ἀπέδωσαν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀγγείων καὶ μίαν κύλικα μικρῶν καλλιτεχνῶν (πίν. 122β). Αἱ δύο κλασσικαὶ ταφαὶ νοτιώτερον εὐρίσκοντο εἰς ὀρθογώνιον κατασκευὴν ἐκ μεγάλων λίθων μήκους 1.63 καὶ πλάτους 1.15 μ. Ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου ἴσταντο δύο κυβόλιθοι φέροντες τὰς ἐπιγραφὰς ΘΕΑΝΟΣ καὶ ΙΠΠΩΝΑΣΣΑΣ (πίν. 123α). Ὑποκάτω, καλυπτόμενος διὰ πλακοειδῶν λίθων, ὑπῆρχε λάκκος ἐνταφιασμοῦ μήκους 1.64 καὶ πλάτους 0.44 μ. πλήρης πάλιν κισήρεως. Τὰ κτερίσματα ἦσαν μία ἀρυβαλλοειδὴς λήκυθος καὶ μία κοτύλη μελαμπαφῆς. Ἡ δευτέρα ταφὴ ἦτο καύσεως. Εἰς ἀπόστασιν 0.95 μ. πρὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοιχαρίου καὶ εἰς βάθος 0.65 μ. εὐρέθησαν τὰ τεμάχια μεγάλης ὕδριας περιεχούσης τὰ ὀστᾶ τῆς δευτέρας ταφῆς. Ἡ ὕδρία εἶχε στερεωθῇ ἐξωτερικῶς καὶ καλυφθῇ διὰ λίθων (πίν. 123β).

Τὰ ἄλλα κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν τὰ γνωστὰ πλέον ἐκ τῶν προηγουμένων περιόδων: μελαμβαφεῖς κύλικες ἀττικάι καὶ ἰωνικάι (πίν. 122γ καὶ 124γ), ὀλιγώτεραι κορινθιακαὶ κοτύλαι, μελανόμορφοι σκύφοι, ὡς καὶ δύο χαλκᾶ ψέλλια. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τῆς ἐπιχώσεως συχνὰ ἦσαν τὰ τεμάχια ἀρχαϊκῶν θηραϊκῶν πινακίων (πίν. 124α). Εὐρέθησαν ἐπίσης ἐν ἰωνικὸν εἰδώλιον Σίληνοῦ (πίν. 124β) καὶ ἀρκετὰ τεμάχια συνανήκοντα καὶ συμπληροῦντα τὸν πρὸ πενταετίας ἀνευρεθέντα μελανόμορφον κρατῆρα μετὰ παραστάσεων ἐφορμώντων πολεμιστῶν (ΠΑΕ 1961, 206).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

17. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΖΑΚΡΟΥ

(Πίν. 125 - 145)

Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς Ζάκρον Σητείας συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1966, ἔκτην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀπὸ τῆς 17ης Αὐγούστου μέχρι καὶ τῆς 15ης Σεπτεμβρίου. Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη οὐσιαστικῶς εἰς τὸν χώρον τοῦ ἀνακτόρου, διότι λόγῳ ἀπροσδοκίτου συμβάντος* ἐπῆλθε μείωσις τοῦ συνολικῶς διατεθέντος ποσοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καί, ὥς καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους, ὑπὸ τοῦ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζεύγους φιλοτέχνων Leon καὶ Harriet Pomerance. Εἰς μερικὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ ἀπολεσθέντος ποσοῦ συνέβαλον τόσον ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὅσον καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Παγκρητίου Ἐνώσεως Γ. Βογιατζάκης. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον αἱ ἀρχαιολόγοι Ἀναστασία Πλάτωνος καὶ Ἑλένη Ζαγανιάρη, ἐπ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἐβοήθησεν ἐπίσης ὁ ἀρχαιολόγος Ἀντώνιος Ζώης· ὁ ἀρχιτέκτων Κίμων Σαρρῆς ἐξεπόνησε τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ὥς καὶ τινὰ λεπτομερειακά. Σημαντικῶς συνέβαλον ἐπίσης εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνασκαφῆς τὸ εἰδικὸν συνεργεῖον ἐξ ἐπιστατῶν καὶ τεχνιτῶν, διατεθέντων ὑπὸ τῶν Ἐφόρων Στυλιανοῦ Ἀλεξίου καὶ Δημητρίου Λαζαρίδου.

Κύριος σκοπὸς προετέθη ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 ἀνασκαπτομένου, εἰς τὴν στενὴν μεταξὺ τῶν δύο λόφων κοιλάδα καὶ ὄχι μακρὰν τοῦ αἰγιαλοῦ κειμένου, ἀνακτόρου. Ἡ ἔρευνα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ τὴν διασάφησιν τῶν ἤδη ἀνασκαφέντων τμημάτων ταύτης, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν βορειότερον ταύτης ἐπὶ ἀνδρήρων ἐκτεινομένων διαμερισμάτων καὶ εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῶν διαμερισμάτων τοῦ νοτίου τομέως. Ἐπεβεβαιώθη οὕτω ἡ πρόβλεψις ὅτι τὸ κτήριο εἶναι πολὺ μεγάλης ἐκτάσεως, ἀσφαλῶς ὑπερβαίνουσας τὰ 7.000 τ.μ., ἀφοῦ τὸ ἤδη ἀνασκαφέν τμήμα (σχέδ. παρενθ. πίνακος Α), ὑπολογιζόμενον ἐπὶ τῇ βάσει ἀσφαλῶν ἐνδείξεων εἰς τὰ 2/3 περίπου τοῦ συνόλου, ἀνέρχεται ἤδη σχεδὸν εἰς 5.000 τ.μ. (πίν. 125α). Τὰ νέα εἰς φῶς

* Πρόκειται περὶ θρασείας ληστείας, ἐπισυμβάσης ἐν μέσῃ κοσμοβριθεῖ ὁδῷ, εἰς βάρος τοῦ μόλις ἐκ τῆς Τραπέζης ἀναλαβόντος χρηματικὸν ποσὸν τῆς ἀνασκαφῆς διεθυντοῦ τῆς.

ἐλθόντα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἀπεδείχθησαν ἐξόχως σημαντικὰ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον πρωτοφανοῦς μορφῆς, παμπληθὴ δὲ εὐρήματα περισυνελέγησαν καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφεῖσαν ἔκτασιν, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὸν νότιον τομέα, πολλὰ δὲ τούτων ὄντως πολύτιμα, οὐσιαστικῶς συμπληροῦντα τὰς γνώσεις μας ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς μινωικῆς τέχνης καὶ γενικώτερον τοῦ προϊστορικοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σύγχρονος καλλιέργεια προωθήθη σχεδὸν μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῶν δαπέδων εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος (πίν. 125β), ἡ ἀνακάλυψις ὑπογείων ἐγκαταστάσεων, προσιτῶν διὰ κλιμακίδων ἢ ὑπογείων διαδρόμων, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γίνουν γνωστὰ κτήρια καλῶς εἰς ὕψος διατηρούμενα· εἰς τὰ βορειότερα ἄνδηρα, τὰ ὁποῖα μόλις τώρα ἤρχισαν νὰ ἀνασκάπτονται, παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν διατάραξιν ἐκ κατασκευῆς μεταγενεστέρων ἀντρευματικῶν τοίχων, μέρος τῶν κτηρίων διασώζεται ἱκανοποιητικῶς. Εἰς τὸν Νότιον τομέα ὅμως, ἔνθα σφίζεται ἱκανοῦ πάχους ἐπίχρως καὶ ὅπου ὑπάρχουν ἐπίσης ὑπόγεια δωμάτια, ἡ κατάστασις διατηρήσεως εἶναι πολὺ καλυτέρα καὶ πλῆθος ἀντικειμένων ἀνευρέθη *in situ* ἢ εἰς ἣν θέσιν κατεκρημνίσθησαν ἐκ τῶν ἄνω ὀρόφων, ἀφοῦ τὸ ἀνάκτορον οὐσιαστικῶς παρέμεινεν ἀσύλητον. Ὑπολογίζεται ὅτι τὰ ἀνευρεθέντα σκεύη δὲν εἶναι ὀλιγώτερα τῶν 350, εἰς τὸν ἀριθμὸν τούτων μὴ συναριθμουμένων τῶν παμπληθῶν ἁώτων κωνικῶν κυπέλλων. Μεταξὺ τῶν σκευῶν τούτων περὶ τὰ πεντήκοντα εἶναι ἐκ λίθου, ὅχι δὲ ὀλίγα εἶναι τὰ ἐξόχου ἐπεξεργασίας. Ἰδιαιτέρως ἄξια λόγου εἶναι τὰ ἐκ κρυστάλλου, ἐλεφαντοστοῦ καὶ φαγεντιανῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀνευρεθέντα ἀντικείμενα, ἀποδεικνύοντα τὴν ὑπαρξιν εἰδικῶν ἐργαστηρίων.

Λόγῳ τῶν κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη γενομένων στερεωτικῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν ληφθέντων μέτρων προστάσις διὰ προσωρινῆς ἐπικαλύψεως τῶν εὐχαισθήτων τμημάτων τοῦ ἀνακτόρου μικραὶ μόνον ζημίαι ἐπῆλθον εἰς τὸν χῶρον, κυρίως ἐκ πτώσεως κονιαμάτων καὶ περαιτέρω διαλύσεως τῶν ἐκ πλίνθου διαχωρισμάτων, ὡς καὶ ἐν μέρει τοῦ καταπεσόντος ἐντὸς τοῦ δωματίου L, πλινθίνου τοίχου. Ἐκρίθη ἐπάναγκες νὰ συνεχιθοῦν, εἰς μικρὰν ἔστω κλίμακα, αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ τοιαῦται ἐγένοντο εἰς τὴν αἵθουσαν XXVIII τῆς δυτικῆς πτέρυγος, ἔνθα ἐνισχύθησαν οἱ πελεκητοὶ λίθοι τοῦ παραθύρου τοῦ φωταγωγοῦ, ἐγένετο ἀρμολόγησις τῶν πλακῶν τοῦ φωταγωγοῦ καὶ ἐστερεώθη τὸ κατὰφλιον εἰσόδου· αἱ πλάκες στηρίξεως τῶν παραστάδων τοῦ πολυθύρου τῆς αὐτῆς αἵθουσης ἰσοπεδώθησαν, ἐφωτογραφήθησαν καὶ ἀπετυπώθησαν, ἀκολούθως δὲ ἐγένετο ἀνακατασκευὴ τῶν διαλυθεισῶν βάσεων τῶν παραστάδων, ἵνα δοθῇ εἰκὼν τῆς μορφῆς τοῦ πολυθύρου. Εἰς τὰ βασιλικά διαμερίσματα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος ἐστερεώθησαν καὶ ἐν μέρει συνεπληρώθησαν αἱ βαθμίδες προσπελάσεως μετὰ τῶν μεταξὺ αὐτῶν τετραγωνικῶν παραστάδων καὶ τοῦ κίονος, ἐστερεώθη δὲ καὶ ἐν

μέρει ἀνακατεσκευάσθη ἡ κρηπὶς τῆς πλευριζούσης τὴν αἴθουσαν XXXVII στενῆς στοᾶς μετὰ τῶν πεσσῶν τῆς. Συστηματικωτέρᾳ ἐργασία ἐγένετο εἰς τὸ λουτρόν LVIII, ὅπου διὰ τοῦ τεχνίτου Κ. Βιτωράκη ἀποκατεστάθη πλήρως τὸ ὑψηλὸν πόδιον τοῦ ΒΑ. τοίχου, ὅπου ἐστηρίζετο ὁ εἰς κιονίσκος, τῶν δὲ ἑτέρων δύο κιονίσκων τοῦ ποδείου τοῦ ΒΔ. τοίχου ἀποκατεστάθησαν τὰ ἐκ κονιάματος περιχειλώματα μετὰ ταῦτα ἡ ὅλη σημαντικὴ ἐγκατάστασις ἐπροστατεύθη διὰ στεγαστροῦ προσωρινοῦ ἐκ δοκῶν καὶ λαμαρίνης.

Ἐκ τοῦ διαδρομίσκου εἰσόδου XLVIβ τοῦ νοτίου τομέως ἀπεσπάρσθησαν διὰ τοῦ τεχνίτου Κ. Κωνσταντάκη τὰ τοιχογραφικὰ κονιάματα μετὰ λεπτὰ φυτικὰ θέματα καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου πρὸς ἀποκατάστασιν. Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφικῆς ἐργασίας ἐγένετο ἐπιμελὴς καθαρισμὸς ὁλοκλήρου τοῦ χώρου, ἠντλήθησαν τὰ ὕδατα τὰ καταπλημμυροῦντα τὰ βαθεὰ διαμερίσματα λόγῳ τῆς ὑψηλῆς στάθμης τούτων καὶ ἀφηρεθήσαν αἱ προσωριναὶ προστατευτικαὶ ἐπιχώσεις.

Εἰς τὰς ἐπιχώσεις ταύτας περισυνελέγησαν μικρά τινα ἀντικείμενα, πρισματικὸς στεατίτης, τρητὸν δισκάριον, τριγωνικὸν κρυσταλλικὸν ἔνθεμα καὶ ἐξ ἑνὸς τῶν ἁρμῶν τοῦ πλακοστρώτου τοῦ φωταγωγοῦ εἰς τὴν αἴθουσαν XXVIII ἐξήχθη χαλκοῦν ἐπίμηκες σμιλίων. Εἰς τὸν προσαρτηθέντα βιοτεχνικὸν τομέα τῆς δυτικῆς πτέρυγος, εἰς τὸν χώρον μετὰ τὰς δεξαμενίσκας XX, ἐβεβαιώθη ὅτι καὶ ὁ κεντρικὸς χώρος μετὰ τὸ ἐπίχριστον δάπεδον ἀπετέλει ἀρχικῶς δεξαμενίσκην σχηματιζομένην μετὰ πλίνθινον διαχώρισμα. Εἰς τὸν χώρον XVIII — ἀποχωρητήριον — τοῦ αὐτοῦ τομέως ἠρευνήθη μικρὸς τετραγωνικὸς χώρος ὑπὸ τὸ διαχώρισμα, μὴ καλυπτόμενος ὑπὸ ἐπίχρισματος, ἐξ οὗ προήλθον ὄστρακα τῆς παλαιότερας MM IIIB-YM IA φάσεως· ἀνάλογα ἀνευρέθησαν ὑπὸ τὸ καταστραφέν ἐπίχρισμα δαπέδου τῆς Β. γωνίας. Ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγός, ὁ διασχίζων ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΑ. τὰ δωμάτια XVIII καὶ XIX, ἠρευνήθη καθ' ὅλον του τὸ μήκος. Τὴν μίαν πλευράν του ἀπετέλεσε παλαιὸς τοῖχος ὑπὸ τὸ δάπεδον ἐπιχυσθεὶς, ἀνήκων καὶ οὗτος εἰς τὴν αὐτὴν MM IIIB-YM IA περίοδον.

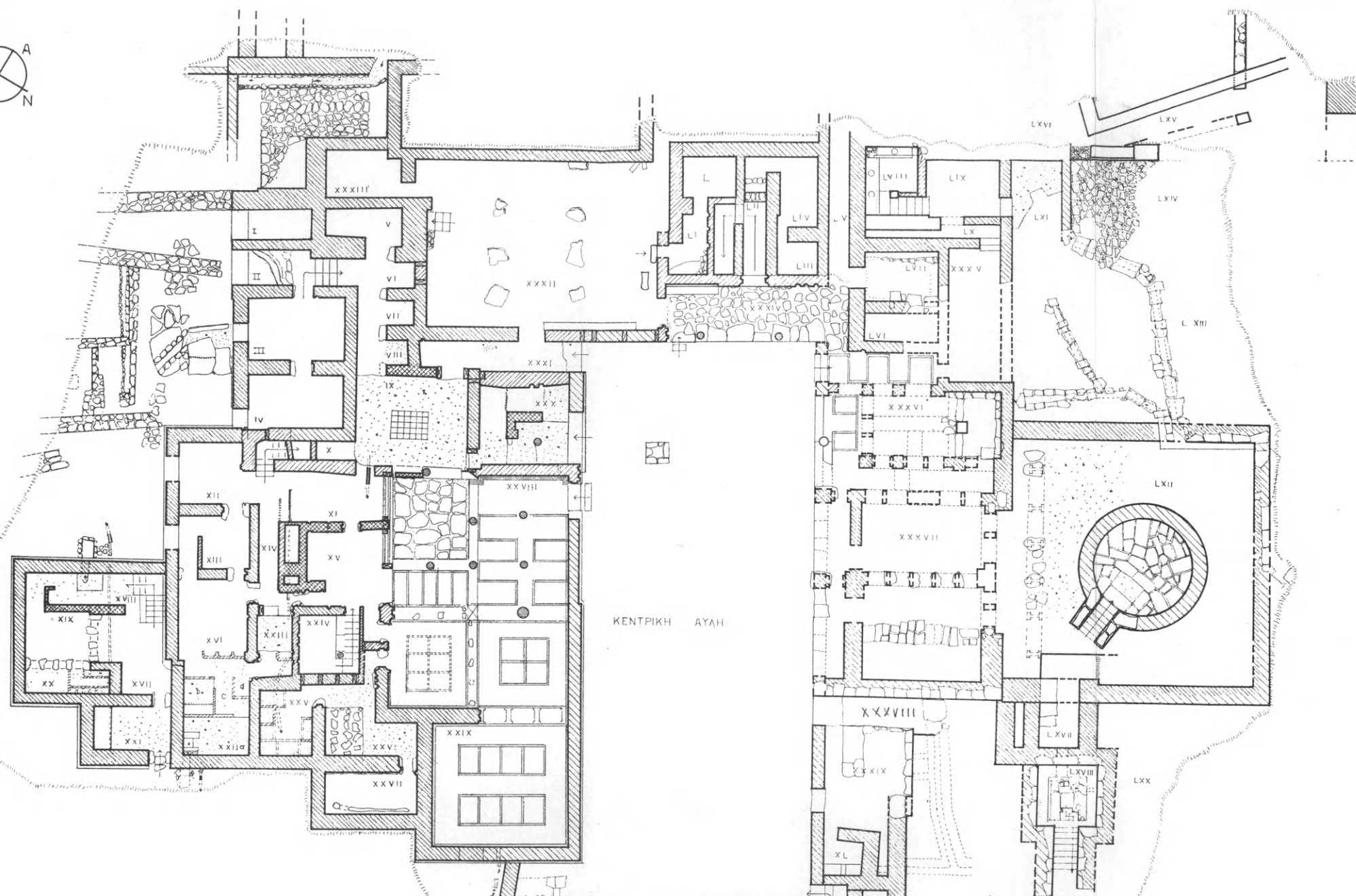
Εἰς τὴν ἐκ ΝΑ. δίοδον προσπελάσεως πρὸς τὴν Κεντρικὴν αὐλήν, τὴν σχηματιζομένην μεταξὺ τοῦ λοξοῦ τοίχου περιβόλου καὶ τῶν διαμερισμάτων τοῦ Νοτίου τομέως, ἠρευνήθη ὁλόκληρος ὁ χώρος, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι, προερχόμενοι ἐκ τῆς προσόψεως τῶν διαμερισμάτων τούτων (πίν. 126α). Οὗτοι ἀπεμακρύνθησαν, ἀφοῦ ἐφωτογραφήθησαν. Μεταξὺ τῶν λίθων τούτων ἦτο εἰς μέγας μετὰ ὀδόντωσιν, ἡ ὁποία ἴσως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι προέρχεται ἐκ παραστάδος θύρας. Παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθη μέγα πλῆθος ὀστράκων, ἀποτελούντων προφανῶς συνέχειαν τοῦ πρὸς Ν. τῆς Αἰθούσης τῶν Συμποσίων ἀνακαλυφθέντος ἀποθέτου ὀστράκων (πίν. 126β). Προφανῶς τὸ ἐκ πατητοῦ χώματος δά-

τήματος εἶναι βιοτεχνικός, μὲ εἰδικὰ ἐργαστήρια καὶ ἀποθήκας. Ἀπεδείχθη ὅτι πάντα τὰ νότια δωμάτια XLIV, XLV, XLVa, XLVIII ἐχρησιμοποίησαν ὡς θεμέλια διαμερίσματα ὑπόγεια, ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διὰ θυρῶν, κατόπιν τειχισθειῶν, τμήματα παλαιότερου κτηρίου ἀνήκοντος εἰς τὴν MM IIIB - YM IA περίοδον, ἀκριβῶς ἐκείνου, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι συνεχίζονται ἐντὸς τῆς παρόδου XLIX. Τὰ λείψανα τοῦ κτηρίου τούτου ἀνευρέθησαν καὶ ὑπὸ τὸ δωμάτιον XLVII, τοῦ ὁποίου μάλιστα τὸ κεντρικὸν πλίνθινον διαχώρισμα, τὸ διαιροῦν τοῦτο εἰς δύο τμήματα ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα διὰ θύρας, ἐστηρίχθη ἐπὶ ἐνὸς τῶν παλαιότερων τοίχων. Δοθέντος ὅτι τὰ βαθέα δωμάτια δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐκκενωθοῦν πλήρως λόγῳ τοῦ συνεχῶς ἀναβλύζοντος ὕδατος, ἡ ὅλη διάταξις δὲν κατέστη ἀπολύτως σαφής.

Τὸ τμήμα εἰσόδου μὲ τὰς δύο θύρας του μὲ μεγάλα μονόλιθα κατώφλια, τὸν προθάλαμον, τὸν κλωβὸν τοῦ κλιμακοστασίου XLVIa καὶ τὸν τοιχογραφημένον διαδρομίσκον XLVIb, ἡ ἀποθήκη τῶν κάδων XLII καὶ ἡ μετὰ κίονος καὶ θρανίων αἴθουσα XLIII, σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, εἶχον ἀνασκαφῇ κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ βόρειον τμήμα τῆς αἰθούσης XLVII, ἔνθα ἀνευρέθησαν ἀποθηκευμένα πλεῖστα ὅσα μικρὰ πιθοειδῇ ἢ σταμνοειδῇ ἀγγεῖα καὶ μικρότερα ἀγγεῖα μαγειρικὰ ἢ εἰδικοῦ βιοτεχνικοῦ προορισμοῦ. Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου XLIII ἀνεφάνη μετὰ ἐπιμελέστερον καθαρισμὸν ὀρθογώνιον συγκεῖμενον ἐκ 12 (3×4) πλακιδίων πηλίνων, ἐντελῶς ἀνάλογον τὸν χαρακτήρα πρὸς τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τετραγώνου δωματίου IX τῆς δυτικῆς πτέρυγος, ἐκεῖ συγκεῖμενον ἐκ 30 (5×6) ἐπίσης πηλίνων πλακιδίων. Δὲν ἀποκλείεται παρόμοιον ὀρθογώνιον νὰ ὑπῆρχε συμμετρικῶς διατεταγμένον καὶ κατὰ τὸ ἕτερον τμήμα τοῦ δωματίου, κατὰ τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ κίονος μὴ διακρινόμενον νῦν λόγῳ τοῦ ἀνακατασκευασθέντος ἐπιχώρισματος τοῦ δαπέδου, ἐν μέρει διασωθέντος καὶ ἐπὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ὀρθογωνίου πλακοστρώτου. Ἐξηκριβώθη δι' ἀκριβεστέρων παρατηρήσεων, ὅτι ἐγένετο μετάθεσις τῆς θύρας εἰσόδου πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, τῆς ἐτέρας θύρας φραχθείσης. Τότε κατεστράφη καὶ μέρος τοῦ κατὰ τὸν BA. τοῖχον θρανίου. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν δαπέδου περισυνελέγη μικρὸς πρισματικὸς στεατίτης, ὅμοιος πρὸς πολλοὺς ἄλλους καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἀνευρεθέντας καὶ κατὰ τὴν νέαν ἀνασκαφικὴν περίοδον σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνακτόρου· διὰ τοῦτο ἐφεξῆς δὲν μνημονεύονται πάντες κατὰ περίπτωσιν. Ἡ χρῆσις τῶν μικρῶν τούτων ἀντικειμένων παραμένει μυστηριώδης, διότι δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν ὑπολείμματα κατασκευῆς πρισματικῶν σφραγιδολίθων, ἀφοῦ τοιοῦτοι δὲν ἦσαν ἐν χρήσει κατὰ τὴν νεοανακτορικὴν περίοδον. Εἰς τὴν αἴθουσαν XLIII ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα ἀντικείμενα καὶ ταῦτα, ὡς

φαίνεται, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Προφανῶς ἐκρησιμοποιεῖτο ὡς αἷθουσα ἀναπαύσεως καὶ ἀναψυχῆς τῶν εἰς τὸν νότιον τομέα ἀπασχολομένων.

Τὸ δωμάτιον XLVII εἶχε χωρισθῇ διὰ πλινθίνου διατειχίσματος εἰς δύο τμήματα, τοῦ βορειοδυτικοῦ μικροτέρου χρησιμοποιηθέντος ὡς ἀποθήκης, ἔνθα ἀπεθηκεύθησαν πλεῖστα ὅσα σκεύη. Ἄλλ' ὁ ὅλος χώρος διετήρησε τὸν ἐνιαῖον αὐτοῦ χαρακτήρα. Κατὰ μήκος τοῦ διαχωρίσματος εἶχον παραταχθῇ οἱ μικροὶ σταμνοειδεῖς πιθίσκοι (πίν. 127α), ὅχι ὀλιγώτεροι τῶν δέκα, οἱ περισσότεροι μὲ σχετικῶς εὐρὺ στόμιον καὶ δύο τοξοειδεῖς ἐπικλινῶς πρὸς τὰ ἄνω τοποθετημένας λαβάς, ἐνίοτε μὲ ἐμπέστον σχοινίην διακόσμησιν. Πέντε ἢ ἕξ ἄλλοι πιθίσκοι, εἰς, φαίνεται, τοῦ τύπου τοῦ τετραώτου πιθαμοφορίσκου, ἔκειντο παρὰ τὸν κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν ὀρθογώνιον κτιστὸν ἀποθήτην, ἔνθα ἀνευρέθησαν παμπληθῇ κύπελλα, κύαθοι, λοπάδια (πίν. 127β) κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον καὶ παρὰ τὸ θρανίον τοῦ ΝΔ. τοίχου. Πλεῖστα ὅσα ἄλλα σκεύη μικροτέρων διαστάσεων καὶ ποικίλων μορφῶν ἀνευρέθησαν παρὰ τοὺς πιθίσκους ἢ τὸν ἀποθήτην ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ἐνῶ ἄλλα, λεπτότερα αὐτὰ καὶ ἐν μέρει διακόσμητα, εἶχον πέσει ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Μεταξὺ τῶν καταπεσόντων λεπτῶν ἀγγείων ἦτο ἐν μὲ θεούσας σπείρας καὶ σειρὰς κοκκίδων. Ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου κατέπεσε καὶ τὸ μέγα καδοειδὲς σκεῦος μὲ ἀναγλύφους περιθέοντας δακτυλίους καὶ καθέτους λαβάς, τοῦ ὁποίου τμήματα ἀνεκαλύφθησαν καὶ νῦν καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, τόσον ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου, πρὸς τὸν ΒΔ. αὐτοῦ τοῖχον, ὅσον καὶ ἀμέσως ἔξω αὐτοῦ. Ἐντὸς ἐνὸς τῶν πιθίσκων, εἰς τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου ἴσως εἶχε τοποθετηθῇ ὡς κάλυμμα, ἀνευρέθη εὐρὺ χαλκοῦν λεκανοειδὲς σκεῦος μὲ τοξοειδεῖς λαβάς. Καὶ ἄλλου μικροῦ χαλκοῦ σκεύους περισυνελέγησαν διασπασθέντα ἐλάσματα. Μεταξὺ τῶν μικροτέρων σκευῶν συγκαταλέγεται ὁλόκληρος σειρὰ τοῦ εἶδους τῶν πυριατηρίων καὶ πυραύνων, τρητῶν κατὰ τὸ κάτω μέρος καὶ μὲ μίαν ὀπὴν διὰ τὴν εἰσαγωγὴν μικρῶν ἀνθρώκων ὑπὸ τὸ ἡμισφαιρικὸν διαχώρισμα, ὡς ἐπίσης σειρὰ τῶν ἰδιορρύθμων σκευῶν, τῶν γνωστῶν ὡς καλυμμάτων χυτῶν, ἐπίσης μὲ ἡμισφαιρικὸν διάφραγμα καὶ κάτωθεν τούτου ἄλλο τρητόν, μὲ κεντρικὴν ὀπὴν εἰσαγωγῆς τῶν ἀνθρώκων. Ἡ ποσότης τῶν ἰδιοτύπων τούτων σκευῶν ἔφερεν εἰς τὴν σκέψιν — ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ κ. POMERANCE ἐκφρασθεῖσαν — ὅτι ἴσως εἰς τὸ νότιον συγκρότημα ἤσκειτο βιοτεχνία προπαρασκευῆς ἀρωμάτων ἐξ ἀρωματικῶν βοτανῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶναι γνωστόν, ἀφθονοῦν εἰς τὴν Κρήτην καὶ περὶ τῆς ὁποίας βιοτεχνίας ἰδέαν παρέσχον αἱ εἰς Πύλον καὶ Μυκῆνας ἀνακαλυφθεῖσαι πινακίδες. Ὅτι πολλὰ τῶν σκευῶν ἐμφανίζουν χαρακτῆρα μαγειρικόν, ὡς λ. χ. αἱ ἀφθονοὶ τριποδικαὶ χύτραι, εἰς οὐδὲν ἀντίκειται, ἀφοῦ ἀρχικῶς ἔδει νὰ θερμομανθῶν τόσον τὸ ὕδωρ ὅσον καὶ τὸ ἔλαιον. Ὅπως δὲ ὁ τομεὺς

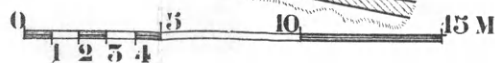
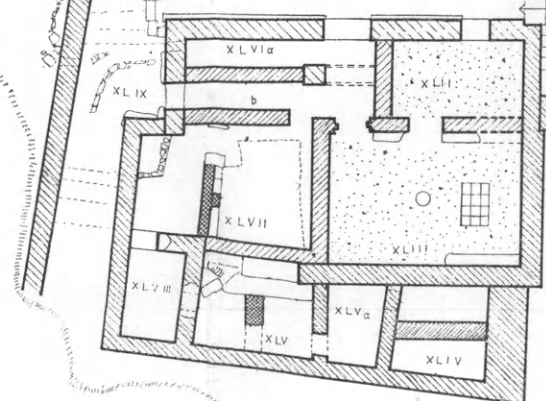

MINOAN PALACE OF K. ZAKROS
EXCAVATION PERIOD 1966

M E M O R A N D U M

	tuffstone walls		tuffstone construction represented from the foundations
	sandstone or megalithic construction		prepalatial or back stay walls
	brickwork construction		brickwork on footing of stone
	lime-plaster		brickwork on footing of stone
	hidden line		brickwork on footing of stone
	hidden line		brickwork on footing of stone
	wooden supportment		brickwork on footing of stone
	ascent arrow		brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone
			brickwork on footing of stone

ARCHITECT OF EXCAVATION KIMON SARRIS

ΜΙΝΘΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΑΤ' ΖΑΚΡΟΥ
ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1966

У П О М Н Е Н И Я

	πωρινοί τοίχοι		πωρολιθική κατασκευή
	αργολιθοδομη ή		αναπαριστωμένη εκ θεμελιών
	μεγαλιθική κατασκευή		προανακτορικοί ή
	πλινθοδομη κατασκευή		αντρείσματικοί τοίχοι
	επιχρίσματα		πλινθοδομη επι
-----	κεκρυμμένη γραμμή		λιθινής κρηπίδος
	ξυλιναι υποστηρίξεις		δαπέδα χαλίκαςβεστου
	βελή ανοδο υ		οχετος
			αναπαρσαστις
			ορια ανασκαφης

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΚΙΜΩΝ ΣΑΡΡΗΣ

Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου Ζάχρου.

οὗτος δὲν παρέχει ἐντύπωσιν μαγειρείων, τὰ ὅποια, ὡς ἀπεδείχθη, εὐρίσκοντο εἰς τὸν βόρειον τομέα. Ἰκανοῦ ἀριθμοῦ ἦσαν ἐπίσης καὶ αἱ πρόχοι καὶ οἱ μικροῦ σχήματος ἀμφορεῖς, ὡς ἐπίσης τὰ κύπελλα καὶ αἱ κύαθοι καὶ ἰδίως τὰ μικρὰ κωνικὰ ἄωτα κύπελλα, τῶν ὁποίων, ἐκτὸς τοῦ γωνιακοῦ ἀποθέτου, ἄφθονα ἀνευρέθησαν κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον. Κατὰ τὴν Ν. γωνίαν περισυνελέγησαν τμήματα τριώτου ἀμφορίσκου μὲ διακοσμητικὸν θέμα συνοδευόμενον ὑπὸ σειρῶν λεπτῶν κοκκίδων. Μεταξὺ τῶν ἰδιοτύπων ἀγγείων εἶναι ἐν κολουροκωνικὸν μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος. Δισκοειδῆ πῆλινα πώματα, ἐν μὲ κομβιοειδῇ λαβὴν, περισυνελέγησαν μετὰ τῶν ἄλλων ἀγγείων. Ἐπίσης ἀνευρέθησάν τινα δισκοειδῆ ἀμφίκυρτα ὑφαντικά βάρη, ἐν μικρὸν κυβικὸν μὲ σφράγισμα ἐπ' αὐτοῦ καὶ κυλινδρικοὶ πῆλιναι στάθμαι. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων εἶναι μολύβδινος δίσκος μὲ τμήμα ἀναρτήσεως, τμήμα τριπτήρος ἐξ ὥραίου πρᾶσινωποῦ λίθου, μαχαιρίδια καὶ πυρῆνες ὀψιανοῦ, τμήμα λιθίνου σκεύους, ἴσως περιχέλωμα ἐκ μεγάλου λύχνου, τεμάχια τινα κισήρεως κ. ἄ. Τόσον εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο ὅσον καὶ εἰς τὰ γειτονικὰ παρετηρήθη ἡ αὐτὴ διαδοχὴ στρωμάτων: τεφροῦ ἐκ τῆς διαστρωθείσης τέφρας, πυρροῦ ἐκ διαλύσεως τῶν ἡμικεκαυμένων πλίνθων τοῦ ἄνω ὁρόφου καὶ τῶν διατειχισμάτων καὶ μέλανος κατὰ τὸ δάπεδον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνευρέθησαν τὰ μικρὰ ἀντικείμενα.

Εἰς τὸ μεγαλύτερον ΒΑ. τμήμα τοῦ διαμερίσματος XLVII ἐχρησιμοποίησαν ὡς χαμηλὰ πεζούλια οἱ ἐξέχοντες τοῖχοι τοῦ παλαιότερου κτηρίου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη τόσον τὸ πλίνθινον διαχωρίσμα ὅσον καὶ ὁ ΝΑ. τοῖχος. Παραστάς καὶ κατώφλιον μαρτυροῦν θύραν. Πρὸς καλυτέραν στερέωσιν τοῦ διαχωρίσματος εἶχε κατασκευασθῇ περὶ τὸ μέσον ἀντηρῖς. Κάτω τῆς στάθμης τοῦ ἐκ πατητοῦ χώματος δαπέδου ἀνεφάνη ἐσώτερον τοῦ ΒΑ. τοῖχου καὶ ὁ τοῖχος τοῦ παλαιότερου δωματίου. Ἐπὶ τῆς χαμηλῆς κρηπίδος τοῦ ΝΑ. τοῖχου εἶχον τοποθετηθῇ διάφορα μικρὰ ἀγγεῖα, κυρίως μικραὶ σχετικῶς χύτραι καὶ ἐν κυλινδρικὸν ἀγγεῖον μὲ προβάλλουσιν μέσῳ τοῦ τοιχώματος προχοὴν καὶ δύο τοξοειδεῖς λαβάς. Κατὰ μῆκος τοῦ ΝΔ. τοῖχου εἶχον τοποθετηθῇ δύο πολὺ μεγάλαι τριποδικαὶ χύτραι μὲ ὑψηλοὺς τριγωνικοὺς πόδας, ἴσως αἱ μεγαλύτεραι γνωστὰι χύτραι τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου, καὶ ἄλλα μικρότερα σκεύη, χυτρίσκει, γεφυρόστομος πρόχους, κύαθοι κλπ. (πίν. 128α). Πρὸς τὸν ΒΑ. τοῖχον ἀνευρέθη ὁλόκληρος σειρὰ μικρῶν κωνικῶν ἁώτων κυπέλλων, τῶν πλείστων τοποθετημένων ἀναστρόφως. Εἰς τὴν κατωτέραν ἐπὶ χώσιν τοῦ δωματίου περισυνελέγησαν τμήματα σωληνωτοῦ κυρτεπιπέδου πηλίνου ἀγωγοῦ, γωνιακὰ ἐπιχρίσματα ἴσως ἐκ τριποδικοῦ βωμοῦ, λύχνος σαθρὸς ἐκ μελανωποῦ λίθου, δύο τεμάχια λιθίνων ἀγγείων καὶ τεμάχια ὀψιανοῦ. Ἐπίσης τμήμα λιθίνου δισκοειδοῦς καλύμματος. Ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ δαπέδου ἀνεφάνησαν ὄστρακα καὶ τμήματα ἀγγείων

ἀνήκοντα εἰς τὴν παλαιότεραν φάσιν MM IIIB-YM IA, τινὰ μάλιστα καὶ εἰς τὴν προγενεστέραν ταύτης πρώτην νεοανακτορικὴν (MM IIIA) καὶ παλαιοανακτορικὴν, ὡς λ.χ. στενὰ ποτήρια τοῦ τύπου τῶν tumblers μὲ διακόσμησιν ἀνοικτοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ. Εἰς τὸ στῶμα τοῦτο τῆς πληρούσης τὸ παλαιότερον κτήριον ἐπιχώσεως ἀνεκαλύφθησαν καὶ τμῆμα ὀλμοειδοῦς ἀγγείου ἐκ διορίτου, αἰγυπτιακῆς προελεύσεως, τμῆμα τριπτήρος, τεμάχιον λιθίνου σκύφου μὲ ἐπιπεδούμενον χεῖλος, τμῆμα λεκανίδος ὀρθογωνίου ἐκ μαλακοῦ λίθου, πυθμὴν εὐμεγέθους ἀγγείου, πίθου ἢ λεκάνης, παραλληλεπίπεδον ὑφαντικὸν βάρους καὶ ἄλλο ἀμφίκυρτον δισκοειδές, ἱκανὴ ποσότης ὀστῶν ζώων καὶ μικρῶν τεμαχίων κεκαυμένων ξύλων, τεμάχια τινὰ κισήρεως κ. ἄ.

Ἡ ἀποθήκη XLVII ἐπεκοινώνει διὰ δύο θυρῶν, διὰ μιᾶς κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ BA. τοίχου μετὰ τῶν διαδρομίσκων εἰσόδου, δι' ἑτέρας δὲ κατὰ τὸν ΝΑ. τοῖχον μετὰ τοῦ δωματίου XLVIII, μᾶλλον στενεπιμήκους, ἔχοντος ὑπ' αὐτὸ θεμέλιον ὑπόγειον διαμέρισμα· τοῦτο ἐπεκοινώνει διὰ θύρας μὲ τὸ ὑπόγειον τοῦ γειτονικοῦ δωματίου, κλεισθείσης διὰ διατειχίσματος. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν δύο πλακοειδεῖς λίθοι ἐσχημάτιζον εἶδος ἀποθέτου, ἀλλ' οὗτοι, ὡς καὶ τρίτος ὁμοίως πλακοειδὴς λίθος, χρησιμεύσας ἴσως ὡς κάλυμμα, εἶχον καθιζήσει καὶ ἐν μέρει ἐκφύγει τῆς ἀρχικῆς των θέσεως εἰς τὸ ἰσόγειον δωμάτιον. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθη καὶ λίθος ἐκ στρόφιγγος θύρας καὶ τμῆμα ὀρθογωνίου λιθίνης ἀβαθοῦς λεκάνης. Τεμάχια ἐξ ἐρυθροῦ τὸ χρῶμα κονιάματος ἀνευρεθέντα κατὰ μῆκος τοῦ ΝΑ. τοίχου, ὡς θυροῦ τὸ χρῶμα κονιάματος ἀνευρεθέντα κατὰ μῆκος τοῦ ΝΑ. τοίχου, ὡς καὶ εἰς τὰ ἐν συνεχείᾳ νότια διαμερίσματα, μαρτυροῦντα ἴσως ὅτι τὰ δάπεδα τῶν ἰσογείων δωματίων εἶχον διαστρωθῇ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης, δι' ἧς τὰ δάπεδα τῶν ἐπισήμων διαμερισμάτων τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς πτέρυγος, ἀλλ' ὅπως καὶ ἐκεῖ ἡ διαστρωθεῖσα ὕλη ἐξηφανίσθη χωρὶς νὰ ἀφήσῃ ἵχνη. Πήλινα σκεύη ἀνευρέθησαν μόνον ἐν εὐμέγεθες ἀγγεῖον, ἴσως σταμνοειδοῦς σχήματος, καὶ ἐν ἐκ τῶν ἰδιοτύπων πωμάτων μὲ τὸ τρητὸν κάτω διάφραγμα.

Τὸ γειτονικὸν πρὸς τὰ ΝΑ. δωμάτιον XLV ἦτο εὐμέγεθες καὶ εἶχε καὶ τοῦτο ὑπόγειον, εἰς τὸ ὁποῖον διετηρήθησαν, ὡς φαίνεται, οἱ προϋπάρχοντες τοῖχοι τοῦ παλαιότερου κτηρίου, τῶν ὁποίων εἰς ἐχρησιμοποίησιν ὡς διαχώρισμα, μὲ θύραν ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ ΝΑ. τοῦ ἄκρον, ὃ δὲ BA. ὡς πλευρὸν ἀποθέτου μὲ ἄνοιγμα κατὰ τὸ ΒΔ. τοῦ ἄκρον, ἴσως εἶδους ἐστίας· τὸ ἄνοιγμα τοῦτο ἐπεκαλύφθη δι' ἐξέχοντος μεγάλου καὶ παχέος πλακοειδοῦς λίθου. Εἰς τὸν ἰσόγειον ὄροφον τὸ ἀντίστοιχον ἄνω διαμέρισμα ἐφωδιάσθη μὲ θρανίον κατὰ τὸν ΒΔ. τοῖχον, καλυπτόμενον διὰ πλακῶν καὶ ἐνισχυμένον διὰ τριῶν ἄλλων κατακορύφων, κατὰ τὸ γνωστὸν ἐκ Φαιστοῦ σύστημα θρανίων μετὰ μετοπῶν. Τὸ θρανίον κατελάμβανε πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ τοίχου καὶ συνεχίζετο διὰ χαμηλοτέρου πεζουλίου, ἀκριβῶς ὑπερᾶνω τῆς ἐστίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθησάν τινα μέσου μεγέθους ἀγγεῖα.

Λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κενοῦ τοῦ ἀποθέτου ὀπισθεν τοῦ ΒΔ. τοίχου εἰς τὸ ὑπόγειον, τὸ θρανίον ἄνω εἶχεν ὑποστῇ καθίζησιν καὶ κάμψιν. Πιθανῶς τὸ ἰσόγειον δωμάτιον XLV εἶχε χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐργαστήριον, διότι κατὰ τὴν Α. γωνίαν ἀνευρέθησαν μεγάλοι κυρτοὶ λίθοι τριβῆς καὶ τριπτῆρες λίθοι, κατὰ χώραν κείμενοι (πίν. 128β). Κατὰ τὴν Δ. γωνίαν διεσώθη τὸ κάτω μέρος πίθου μὲ μίαν σειρὰν λαβῶν περὶ τὴν βάσιν, κοσμουμένου δι' ἐμπιέστων σχοινίων· τὸ ἄνω μέρος τοῦ πίθου ἀπεκόπη κατὰ τὴν καλλιέργειαν.

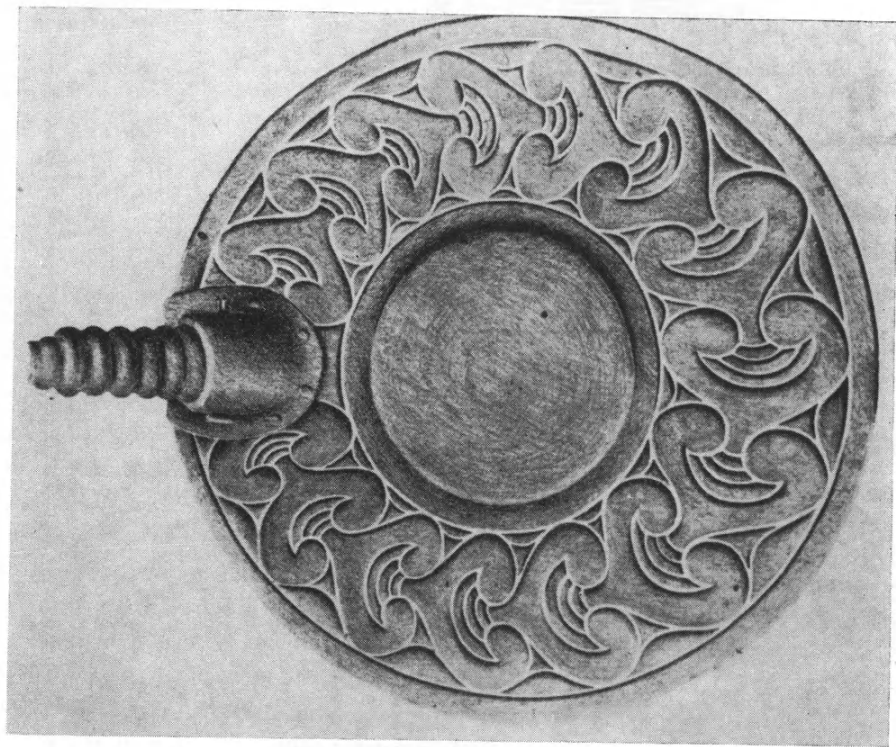
Τὰ ἐπὶ τοῦ πεζουλίου στηριζόμενα ἄγγεῖα ἦσαν δύο χύτραι, τῶν ὁποίων ἡ μία εὐμεγέθης, καὶ τινα μικρὰ κοινὰ σκεύη. Ἀγγεῖα εἶχον τοποθετηθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ θρανίου, τινὰ τῶν ὁποίων κατέπεσον πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν καθίζησιν. Ἰκανὸς ἀριθμὸς κομψῶν λιθίνων ἀγγείων περισυνελέγη, μάλιστα κατὰ τὸ κέντρον τοῦ δωματίου. Ἐν μικρὸν σχήματος σφαιρικοῦ πεπιεσμένου ἐκ στικτοῦ λευκομέλανος λίθου φέρει ὀριζοντίας στολιδώσεις καὶ ἔχει χαμηλὸν περιχέλωμα (πίν. 129α). Τμῆμα εὐρείας κυάθου ἐκ καστανερύθρου λίθου ἔχει λαβὴν αὐλακωτήν. Ἄλλο λιθίνον κομψὸν ἄγγεῖον ἀπεδείχθη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὅτι ἦτο ὑψηλὸν ποτήριον μετὰ βάσεως. Κυλινδρική λιθίνη πυξίς, τῆς ὁποίας δὲν διεσώθη ὁ πυθμὴν, φέρει δύο περιθέοντας ἀναγλύφους δακτυλίου εἰς τὸ ἄνω καὶ κάτω μέρος αὐτῆς (πίν. 129β). Περισυνελέγη ἐπίσης τμῆμα λιθίνου μονώτου κυπέλλου, ἐνῶ ἄλλο κυλινδρικὸν εὐμέγεθες δοχεῖον ἀνευρέθη ἀποσαθρωμένον. Ἐν φωλεόσχημον ἄγγεῖον κατεσκευάσθη ἐκ πρασινομέλανος λίθου μὲ ἐρυθρὰς περὶ τὸ χεῖλος κηλίδας. Περισυνελέγη ἐπίσης μικρὸν λιθίνον δισκοειδὲς πῶμα. Ἄλλου κυλινδρικοῦ εὐμεγέθους ἄγγεῖου εὐρέθη μόνον τμῆμα. Σαθρὸν ἐπίσης ἦτο σκεῦος λιθίνον γεφυρόστομον μὲ κοιλουμένας ἀποφύσεις ἀντὶ λαβῶν. Μεταξὺ τῶν πηλίνων ἄγγείων τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν ἀξιόλογα διὰ τὸ σχῆμα ἦσαν δύο ὑψηλοὶ στενεπιμήκεις ἀμφορεῖς μὲ μακρὸν λαιμὸν καὶ τορνευτὸν πόδα, τοῦ ὁποίου ἡ βάσις ἐξέχει κύκλω, ὡς ἐπίσης τυπικὸν ΥΕ ΙΙΑ μικρὸν ἄγγεῖον τοῦ γνωστοῦ τύπου λεβητοκυαθίου μὲ πλαγίαν τοξωτὴν κάθεται λαβὴν ἐπὶ τῶν ὤμων, διακοσμούμενον μὲ τὸ γνωστὸν θέμα τῶν δικτυωτῶν ταινίστρων (πίν. 130α), σημαντικὸν διότι μαρτυρεῖ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Ζάκρου μὲ τὸν ἑλλαδικὸν μυκηναϊκὸν ὥρον. Ἄλλα εὐμεγέθη ἄγγεῖα εἶναι, ἐν μὲ λεπτὰ τοιχώματα ἴσως ἀμφοροειδὲς, ἄλλο καδοειδὲς μὲ σχοινίην διακόσμησιν, χύτρα μὲ λεπτὸν περιχέλωμα, εὐμέγεθες δισκοειδὲς πῶμα μετὰ κόμβου ὡς λαβὴν καὶ δύο παρόμοια μικρότερα, τμῆμα ἄγγεῖου μὲ ἡθμὸν κᾶ. Πολλὰι θρυμματισθεῖσαι κατὰ τὴν πτώσιν ἐκ τοῦ θρανίου πρόχοι, κύπελλα, κύαθοι, λοπάδια περισυνελέγησαν ἐκ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ὥρου. Μικρὰ τινα ἀντικείμενα, ἐν μέρει καθιζήσαντα εἰς τὸ ὑπόγειον, περισυνελέγησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ δωματίου XLV, ὡς χαλκοὶ ἐπιμήκεις ἥλοι, τμῆμα πλακιδίου ἐκ κυανωπῆς μάζης μὲ ἀνάγλυφον σπεῖραν, δακτύλιοι καὶ δισκάρια, προσαρμοζόμενα ἀκριβῶς εἰς τὴν

ὀπὴν τῶν πρώτων, ἴσως ἐμπαίσματα κιβωτιδίου, τεμάχια στεατίτου καὶ ὀψιανοῦ, πρισματικὸς στεατίτης καὶ θαλάσσιά τινα ὄστρακα καὶ θαλάσσιοι κοχλῖαι. Ἀλλὰ μεγάλη ποσότης ὀστράκων, τμημάτων ἀγγείων, ὀστῶν ζώων, ὀστρέων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἀπεδόθη ἐκ τοῦ ἀποθέτου κατὰ τὸ βάθος τῆς ἐστίας, συνεχιζομένου καὶ εἰς ὀχετὸν διερχόμενον ὑπὸ τὸν ΒΑ. τοῖχον τοῦ δωματίου καὶ ὑπὸ τὸ καθιζήσαν θρανίον. Πολλὰ τῶν ἀντικειμένων τούτων φαίνεται ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν προηγούμενην περίοδον, ΜΜ ΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ, καὶ δὲν ἀποκλείεται ὁ ἀποθέτης νὰ ἐσχηματίσθῃ κατὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ χώρου τοῦ παλαιοῦ κτηρίου δι' ἐπιχώσεως. Τὰ πλεῖστα τεμάχια τῆς κεραμεικῆς ἀνήκουν εἰς κοινῆς χρήσεως σκεύη κατὰ τὸ πλεῖστον μικρά, καίτοι ὑπάρχουν καὶ ἱκανὰ τμήματα εὐμεγέθων ἀγγείων.

Μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν τεμαχίων κεραμεικῆς ἦτο τμήμα ἑνὸς σφαιροειδοῦς μὲ διακόσμησιν ἀπομιμουμένην κροκαλοπαγῇ λίθον, λίαν χαρακτηριστικὸν τῆς ΥΜ ΙΑ περιόδου. Τὰ βασικὰ σχήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον τὰ ὄστρακα καὶ τεμάχια ἀγγείων τοῦ ἀποθέτου, ἦσαν αἱ πρόχοι, οἱ ἀμφορεῖς, αἱ χύτραι, τὰ λοπάδια, τὰ κύπελλα, σκεύη μὲ ἡθμόν, τὰ ἄωτα κωνικὰ κύπελλα, λύχνοι μονόμυξοι μὲ ραβδοειδῆ λαβὴν κ.ά. Ἐπίσης εἰς τὸν ἀποθέτην ἀνευρέθησαν ὑφαντικά τινα βάρη καὶ τμήματα λιθίνων ἀγγείων, ὡς φωλεοσχήμου ἐκ μέλανος λίθου καὶ λιθίνης λοπάδος μὲ λαβήν. Ἐπίσης περισυνελέγησαν ἐκεῖ λίθινος σφαιρικός τριπτήρ, τεμάχιά τινα ὀψιανοῦ καὶ στεατίτου καὶ ἐπιχρίσματα ἐκ βωμοῦ μὲ ζώνας ἐρυθράς, λευκάς καὶ μελαίνας, ὡς καὶ ταινίας μὲ σπείρας. Μεταξὺ τῶν ὀστῶν τῶν ζώων ὑπῆρχον σιαγόνες μετ' ὀδόντων καὶ τμήματα κερασφόρων κρανίων. Εἰς τὸ διατεχισθὲν ἀνοιγμα πρὸς τὸ δωμάτιον XLVIII περισυνελέγησαν ἐνθέματά τινα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ.

Τὸ ἀμέσως πρὸς ΝΑ. συνεχόμενον δωμάτιον XLVa θὰ ἦτο εἶδος προθαλάμου, ἂν τοῦτο, ὅπως ὑπολογίζεται, ἐπεκρινώνῃ διὰ θύρας πρὸς τὴν ΝΑ. διάβασιν. Καὶ τοῦτο εἶχεν ὑπόγειον, ἐπικοινωνοῦν διὰ θύρας, κλεισθείσης μεταγενεστέρως, πρὸς τὸ γειτονικὸν δωμάτιον XLIV. Ἴσως ἄνω τῆς θύρας ταύτης ὑπῆρχεν ἡ ἀντίστοιχος τοῦ ἰσογείου ὁρόφου, διότι τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ χώραν εἰς τὴν Ν. γωνίαν μέγα λίθινον ἰγδιοειδὲς σκεῦος θὰ παρημποδίζε τὴν διάβασιν, ἂν ἡ θύρα ἐπικοινωνίας ἦτο πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Τὰ ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρεθέντα χαλκᾶ καὶ κοινῆς χρήσεως σκεύη προφανῶς εἶχον καθιζήσει ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως. Τὰ χαλκᾶ σκεύη ἦσαν: Μέγα καὶ ἐξόχου τεχνικῆς πύραυνον, τοῦ τύπου τοῦ γνωστοῦ ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Βαφειοῦ, μὲ εὐρέως ἀπλούμενον δοχεῖον ἀνδράκων, κυρτούμενον πρὸς τὸν κυλινδρικὸν στολιδωτὸν αὐλὸν στερεώσεως τῆς ξυλίνης λαβῆς τοίχωμα πρὸς προστασίαν τῆς χειρὸς, φέρον ἔκτυπον διακόσμη-

σιν συνεχομένων σχηματικῶν κισσοφύλλων (πίν. 131 καὶ εἰκ. 2)—τοῦτο ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν θύραν πρὸς τὸ δωμάτιον XLV (πίν. 130β)—· πρόχους μᾶλλον μικρὰ μὲ λεπτὴν λαβὴν, ἀνευρεθεῖσα συντεθλιμμένη κατὰ τὸ μέσον τοῦ δωματίου· χαλκοῦν στέλεχος, μήκους 0.35 μ., ἴσως ἀρυταίνης· ἀβαθὲς τρίπους λέβης, ἀνευρεθεῖς κατὰ τὴν Ν. γωνίαν, σχεδὸν ὑπὸ τὸ ἰγδιοειδὲς σκεῦος· οἱ

Εἰκ. 2. Σχέδιον τοῦ χαλκοῦ διακοσμήτου πυραύνου τοῦ δωματίου XLVα.

ἀποσπασθέντες πόδες ἀνευρέθησαν εἰς βαθύτερον στρῶμα, παρὰ τὸν ΝΔ. τοῖχον· ἐλάσματα ἴσως ἐξ ἄλλου χαλκοῦ σκεύους. Πλὴν τῶν χαλκῶν σκευῶν ἀνευρέθησαν πῆλινά τινα ἀγγεῖα, ὡς τὸ κάτω μέρος εὐμεγέθους σκεύους μὲ λεπτὰ τοιχώματα, καθοειδὲς σκεῦος μὲ κυλινδρικὸν σῶμα, τοξοειδεῖς λαβὰς καὶ διακόσμησιν ἐξ ἐμπιέστων σχοινίων, τὸ κάτω μέρος ἀμφοροειδοῦς ἀγγείου μὲ παχέα τοιχώματα, μεγάλη χύτρα μὲ σφαιρικὸν σῶμα καὶ ἄλλη μικροτέρα κᾶ. Ἐκ λίθου ἦσαν τμῆμα λεκανοειδοῦς σκεύους μὲ γλωσσοειδῆ λαβὴν, τμῆμα ἀγγείου μὲ ἀπόφυσιν καὶ τμῆμα σαθροῦ εὐμεγέθους σκεύους, ὡς ἐπίσης τριπτήρ κοιλανθεῖς κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν διὰ κυλινδρικοῦ τρυ-

πάνου, ἵνα εὐχερανθῇ ἡ χοῆσίς του ὡς τριπτήρος. Ἐκ τῶν ἄλλων μικρῶν ἀντικειμένων ἄξια μνείας εἶναι δισκίον μὲ διακοσμήσεις χαρακτὰς μορφῆς Ψ, ἀκέφαλος κορμὸς εἰδωλίου μὲ ἐκτεινομένης χειρὸς καὶ θαλάσσιά τινα ὄστρεα. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου περισυνελέγησαν τεμάχια τινα μικρὰ τῆς χυτῆς μάζης, τῆς θεωρουμένης ὡς ἡφαιστειογενοῦς, ὡς ἐπίσης τεμάχια κισήρεως. Περισυνελέγησαν ἐπίσης μικρὰ τεμάχια κονιαμάτων μὲ ἐρυθρὰς ταινίας ἐπὶ λευκοῦ βάθους, ὡς ἐπίσης ἐπιχρίσματα ἐξ ἁρμῶν ἐρυθροῦ χρώματος.

Εἰς τὸ ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΑ. γειτονικὸν δωμάτιον XLIV ὑπῆρχεν ἐπίσης ὑπόγειον, ἐπικοινωνοῦν, ὡς ἐλέχθη, διὰ τειχισθείσης θύρας μὲ τὸ δωμάτιον XLVα' ἐντὸς τοῦ ὑπογείου τούτου εἶχε διατηρηθῇ ὡς χαμηλὸν διαχώρισμα τοῖχος παλαιότερου κτηρίου, διχοτομῶν τὸν χῶρον ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐντὸς τοῦ δωματίου ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων κατέπεσον εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο διαμέρισμα, εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ ὁποίου καὶ ἀνευρέθησαν. Δὲν ἀνεσκάφη, λόγῳ τῶν ἀφθόνως ἀναβλυζόντων ὑδάτων, εἰσέτι τὸ κατώτερον στρώμα δαπέδου. Ἦδη κατὰ τὴν ἀνασκαφικὴν περίοδον τοῦ 1964 εἶχεν ἀνευρεθῇ εἰς ἐπιφανειακὸν στρώμα δίσκος χαλκοῦ κατόπτρου. Σχετικῶς ὑψηλά, κατὰ τὸν ΒΑ. τοῖχον, ἀνευρέθησαν, σχηματίζοντα μικρὰν ὁμάδα, δεκάς μικρῶν παραλληλεπίπεδου σχήματος σταθμίων ἐκ μέλανος λίθου, φέροντα τρῆμα ἀναρτήσεως, καὶ μετὰ τούτων δωδεκάς ὕφαντικῶν βαρῶν τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου· μόνον ἓν ἦτο γλωσσοειδοῦς ἀμφικύρτου σχήματος. Φαίνεται ὅτι καὶ τὰ λίθινα σταθμία ἐκρησιμοποιήθησαν εἰς ἰσὺν ὕφαντικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ ἄνω ὁρόφου. Εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον περισυνελέγησαν ταινιώδη ἐπιχρίσματα μὲ ἐρυθρὰν χρῶσιν, ἴσως φέροντα καὶ ταινίας. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ἀγγείων περισυνελέγη εἰς τὴν ἐπίχωσιν, τόσον εἰς τὸ ΒΑ. τμήμα ὅσον καὶ εἰς τὸ ΝΑ. τοῦ δωματίου καὶ εἰς διάφορα ὕψη. Τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ τούτων ἦσαν δύο στενεπιμήκεις τὸ σχῆμα ἀμφορίσκοι μὲ ὑψηλὸν λαιμὸν καὶ δύο ἐπιμήκεις λαβάς, καταλήγοντες κάτω εἰς τορνευτὴν ἐξέχουσαν κύκλῳ βάσιν, ἀμφορίσκος μὲ πλαγίαν προχοήν καὶ δύο τοξοειδεῖς λαβάς, πεπλατυσμένη προχοῖσκη μὲ πλαγίαν προχοήν, ἰδιόμορφος ἀμφορεὺς μὲ κυλινδρικὸν λαιμὸν καὶ ἐπίπεδον περιχεῖλωμα, ἔχον σφαιρικὴν κοιλίαν καταλήγουσαν κάτω εἰς στενουμένην βάσιν, ἀγγεῖον κυλινδρικὸν μὲ ἡθμόν, σταμνοειδὲς ἀγγεῖον μὲ κωνικὸν πόδα, διαχωριζόμενον ἀπὸ διάφραγμα τρητὸν ὡς ἡθμόν καὶ τοξοειδεῖς λαβάς, χυτροειδὲς ἀγγεῖον μὲ τοξοειδεῖς λαβάς, πύραυλον μὲ κεντρικὸν βάθυσμα, ἔχον κύκλῳ ἐξέχοντα δακτύλιον, βαθὺς σκύφος μὲ διευρυνόμενον πρὸς τὰ κάτω σῶμα καὶ στρογγυλούμενον πυθμένα, ἔχον αὐλακωτὴν ἐξέχουσαν πρόχυσιν, κωνικὸν σκεῦος μὲ ἡθμόν, βαθεῖα κύαθος, δισκοειδὲς πῶμα, ἀμφορίσκος μὲ τροχαλιοειδῇ βάσιν καὶ ὑψηλὸν λαιμόν, ἄλλο ἀγγεῖον μὲ ἡθμόν ὡς διαχώρισμα ἀπὸ τοῦ

κωνοειδοῦς ποδός, ὥς καὶ τμήματα ἄλλων παρομοίων σκευῶν μὲ ἡθμόν, πρόχους μὲ εἰρὺν ράμφος, βάσις καὶ τμήμα παρειᾶς εὐμεγέθους ἀγγείου, δύο ἢ τρεῖς χύτραι, πούς χύτρας μὲ ἐμπέστον σχοινίον, τρεῖς τοῦλάχιστον μεγάλοι ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειπτικὸν στόμιον, τμήματα στάμνων, πίθου, μεγάλης κυλινδρικῆς λεκάνης, ἱκανὸς ἀριθμὸς κυάθων καὶ κυπέλλων, ὥς καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων, τμήμα τριποδικοῦ τηγανοειδοῦς σκεύους, ἰδιότυπον σκεῦος ἐκτεινόμενον εἰς ὀρθογωνίως κυρτουμένας ἀπολήξεις. Καὶ εἰς τὸ βαθυτέρον στρώμα ἀνευρέθησαν πολλὰ ἄλλα ὑφαντικά βάρη τοῦ δυσκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου. Μία ὀρθογωνία πλὰξ παρεῖχεν ἐντύπωσιν κεράμου.

Πρὸς τὸν ΝΑ. τοῖχον ἀνευρέθη χαλκοὺς τρίπους λέβης, συνθλιβεῖς ὑπὸ τῶν ἐντὸς τοῦ δωματίου καταπεσόντων λίθων καὶ ὥς ἐκ τούτου ὄχι καλῶς διατηρούμενος· ἦτο καὶ οὗτος τοῦ μᾶλλον ἀβαθοῦς τύπου. Ἄλλα μεταλλικὰ ἀντικείμενα ἦσαν χαλκῇ σμίλῃ, μικρὸς διπλοῦς πέλεκυς μὲ περιχείλωμα ἄνω καὶ κάτω, χαλκοὶ τινες ἥλοι καὶ τεμάχιον μολύβδου, ἴσως ἐκ δισκίου.

Πολυάριθμα ἦσαν τὰ ἀντικείμενα ἐκ λίθου, ἐλεφαντοστοῦ, φαγεντιανῆς καὶ ὑαλομάζης καὶ ἡ ἀνεύρεσις πυρῆνων καὶ ἡμιεπεξεργασμένων τεμαχίων ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν ἐργαστηρίων, κειμένων εἰς τὸν ἰσόγειον καὶ τὸν ἄνω ὄροφον. Τινὰ τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶναι λίαν σημαντικὰ διὰ τὴν τεχνικὴν αὐτῶν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν. Ἐν τῶν σπουδαιότερων εἶναι σκεῦος εἰς μορφήν θαλασσίου τρίτωνος, ὄχι μεγάλου μεγέθους, θαυμαστῶς λαξευθέντος ἐκ λίθου ὁμοίου πρὸς τὸν τοῦ ἀναγλύφου ἔντοῦ τοῦ ἱεροῦ κορυφῆς (πίν. 132α). Ἀτυχῶς τὸ σκεῦος τοῦτο εἶχε θρυμματισθῇ καὶ ἀνευρέθη ἐπιφανειακῶς, οὕτως ὥστε τεμάχια αὐτοῦ διέφυγον ἐντὸς τοῦ ἀποκομισθέντος χώματος. Μετὰ ἐπιμελὲς κοσκίνισμα τῶν χωμάτων περισυνελέγησαν συνολικῶς ὀκτὼ τεμάχια, διὰ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατόν νὰ ὁλοκληρωθῇ τὸ σκεῦος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν τῶν ἀρίστων τοῦ μινωικοῦ κύκλου. Λίαν σημαντικὴ ἐπίσης ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις σειρᾶς ἀντικειμένων ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, ὥς καὶ λίαν εὐμεγέθους πυρῆνος κρυστάλλου, ὅστις προωρίζετο πρὸς ἐπεξεργασίαν (πίν. 132β). Οὗτος εἶναι ὁ μεγαλύτερος γνωστὸς πυρῆν κρυστάλλου προϊστορικῶν χρόνων, μεγαλύτερος τοῦ εἰς τὸ Καδμεῖον τῶν Θηβῶν ἀνακαλυφθέντος. Ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ἐπεξεργασμένοι ἀνευρέθησαν τέσσαρες κεφαλὰι περονῶν, ἴσως κόμης, μία σφαιρικοῦ σχήματος καὶ τρεῖς μυκητοειδεῖς διαφόρων μεγεθῶν. Ἀνάλογα ἀντικείμενα ὁμοίων σχημάτων ἀνευρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, στεατίτου, ὑελομάζης καὶ φαγεντιανῆς. Μία ψῆφος ἐκ στεατίτου εἶναι σταγονόμορφος. Περισυνελέγησαν ἐπίσης ψῆφοι σφαιρικοῦ πεπιεσμένου σχήματος ἐκ λίθου καὶ τινα τῶν ἀγνώστου χρήσεως μικρῶν πρισματικῶν ἀντικειμένων ἐκ στεατίτου. Ἐξ ἄλλου ἀνευρέθησαν διάφορα ἄλλα ἐνθεματικά ἀντικείμενα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ καὶ ὀστοῦ εἰς σχῆμα ραβδίων, πλακιδίων ἢ δισκίων, τῶν τελευταίων

φερόντων ἀπλῶς διακοσμήσεις ἐκ κοκκίδων, πολυφύλλων ροδάκων καὶ περιθεόντων κύκλων. Πολλὰ τῶν ἀντικειμένων τούτων εἶχον ὑποστῇ καῦσιν καὶ τεμάχιον ὑελομάζης εἶχε παραμορφωθῇ ἐκ τῆς τήξεως. Τινὰ ἀντικείμενα ἐξ ὁστοῦ, ὡς ὁπεῖς, ἐφαίνοντο ἐργαλεῖα ἐπεξεργασίας. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνεύρεσις μεγάλων τεμαχίων ἐκ σκευαστῆς φαγεντιανῆς εἰς σχῆμα κολουροκωνικὸν πεπλατυσμένον, ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ τοῦ κάτω μέρους γυναικείων εἰδωλίων, ὅχι πολὺ διαφόρων εἰς μέγεθος καὶ μορφήν τῶν περιφίμων θεοτήτων τῶν ὄψεων ἐκ Κνωσοῦ. Ἡ ἀνεύρεσις μικροῦ τεμαχίου ἐκ φαγεντιανῆς, εἰς τὸ ὁποῖον παρέχεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἀπεδόθησαν δάκτυλα χειρός, εἶναι ὑπὲρ τῆς ὡς ἄνω ἐρμηνείας. Τὸ θέμα δύναται νὰ διευκρινηθῇ μελλοντικῶς διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἄλλων τεμαχίων, ἀφοῦ τὰ τεμάχια τῆς φαγεντιανῆς ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῶν ἀνασκαφῶν ἐντὸς τοῦ διαβρόχου στρώματος τῆς βαθυτέρας ἐπιχώσεως. Ἐκ τῶν λιθίνων σκευῶν, τῶν ὁποίων ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὰ δύο τμήματα τὰ χωριζόμενα ὑπὸ τοῦ διατειχίσματος, τινὰ εἶναι λίαν ἀξιόλογα· ἄξια μνείας εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Κυλινδρική πυξὶς μὲ λεπτοὺς ἀναγλύφους δακτυλίους περὶ τὸ χεῖλος καὶ τὸν πυθμένα, ἔχουσα δυσκοιδοῦς κάλυμμα μὲ ἐξέχον περιχειλῶμα ἐφαρμόζον ἀκριβῶς εἰς ἀναθύρωσιν ὑποδοχῆς. Ὁ λίθος τῆς πυξίδος, μέλας μὲ ἐρυθρὰς φλεβώσεις, εἶναι διάφορος τοῦ λίθου τοῦ καλύμματος. Φωλεόσχημον πεπλατυσμένον ἀγγεῖον ἐκ σκοτεινοῦ λίθου, ἐντὸς τοῦ μικροῦ κοιλώματος τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη πυθμὴν μικροῦ λιθίνου ἀγγείου (πίν. 133α. β). Λύχνος δίμυξος ἐκ πορφυρίτου, ἐξαιρέτου ἐπεξεργασίας, κοσμούμενος διὰ στεφάνης ἀναγλύφων κυρτουμένων φύλλων καὶ ἔχων τὰς μύξας αὐτοῦ τορνευτάς (πίν. 133α καὶ 134α). Κέρας μὲ τρία λίθινα δοχεῖα εἰς τριγωνικὴν διάταξιν, ἐν μέρει σεσαθρωμένος (πίν. 134β). Τεμάχια κυπέλλου ἐκ μέλανος στιλπνοῦ λίθου μὲ λαβὴν λίαν χαρακτηριστικὴν, ὁμοίαν πρὸς τὰς λαβὰς τῶν χρυσῶν κυπέλλων Βαφειοῦ. Τμῆμα σκύφου ἐκ σκοτεινοῦ λίθου μὲ ὑποπρασίνους φλεβώσεις (πίν. 134β). Λίθινον πῶμα, ἐν μέρει σαθρόν. Τμῆμα λιθίνου σκεύους μὲ κοίλωμα γενόμενον διὰ τρυπάνου. Ἄλλα μικρότερα τεμάχια λιθίνων ἀγγείων. Δύο ἢ τρεῖς λίθινοι τριπτήρες, εἰς μορφῇς ἐλλειψοειδοῦς. Καὶ ἐνταῦθα περισυνελέγησαν μικρὰ τεμάχια τῆς χυτῆς ἡφαιστειακῆς μάζης καὶ ἱκανὰ τεμάχια κισήρεως, τῶν ὁποίων ἐν εὐμέγεθες. Ἐπίσης συνελέγη τεμάχιον πυριτικοῦ λίθου.

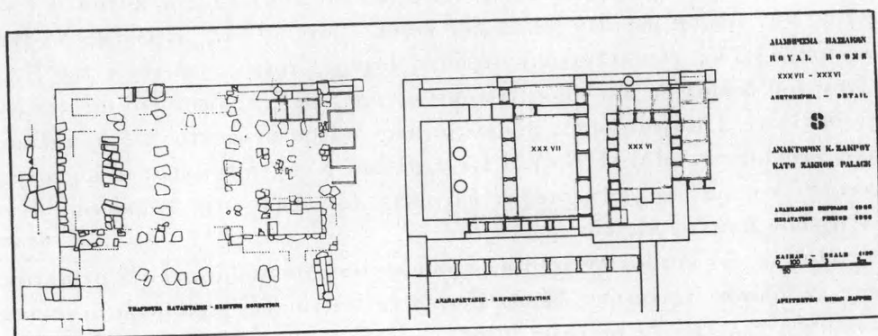
Ἀμέσως ἔξω τοῦ Νοτίου συγκροτήματος, πρὸς τὰ ΝΔ., ὑπῆρχον τοῖχοι ἄνευ βαθείας θεμελιώσεως, εἰς κάθετος ἐπὶ τὸν ΝΔ. τοῖχον τοῦ συγκροτήματος καὶ ἐν μέρει διασταυρώων τοῦτον, καὶ ἕτερος σχηματίζων γωνίαν, οἵτινες εἶχον θεωρηθῇ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον ὡς σύγχρονοι, σημειωθέντες ἐπὶ τοῦ σχεδίου (ΠΑΕ 1965, παρὲνθ. πίν. Α ἔναντι σ. 216)

ὡς χώρος XLV. Νῦν ἀνεγνωρίσθη ὅτι οὗτοι εἶχον κατασκευασθῇ μεταγενεστέρως δι' ὑλικοῦ ληφθέντος ἐκ τοῦ ἤδη ἡρειπωμένου ἀνακτόρου. Κατέστη ἐπάναγκες ὅπως κατεδαφισθῶν οὗτοι μετὰ προηγουμένην ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησιν, ἵνα ἀνασκαφῇ τὸ ὑποκείμενον τμήμα τοῦ ἀνακτόρου. Ἀπεκαλύφθη οὕτω ὁ παράλληλος τοῖχος, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο προηγουμένως λόγος, ὡς πιθανῶς ἀνήκοντος εἰς τὴν πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν ἄγουσαν δίοδον. Ἐξω τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου τῶν δωματίων XLV καὶ XLVa ἀνεκαλύφθη ἐστρωμένη μεγάλη ὀρθογωνία πλάξ, παρέχουσα ἐντύπωσιν κατωφλίου, ἀλλὰ δὲν ἐξηκριβώθη ἐν συνεχείᾳ ὑπαρξίς τοίχου κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ὡς ἄνω διαχωρίσματος. Οἱ πρὸς τὴν διάβασιν ταύτην καταπεσόντες ἐκ τοῦ ΝΔ. τοίχου μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι ἦσαν πολλοί. Ἐξω τῆς Ν. γωνίας τοῦ XLIV, εἰς βαθύτερον στρῶμα, ἰσχυρὸς τοῖχος ἐπλεύριζε τὸν ΝΑ. τοῖχον τοῦ δωματίου καὶ προεκτεινόμενος πρὸς τὰ ΝΔ. ἐφαίνετο ὡς κλείων τὴν διάβασιν. Πιθανῶς ὅμως πρόκειται περὶ τοίχου ἀνήκοντος εἰς τὸ παλαιότερον κτήριο τῆς MM IIIB - YM IA περιόδου, διότι τὰ ὄστρακα τὰ ἀφθόνως ἀνευρεθέντα εἰς τὴν χαμηλότεραν ἐπίχωσιν τοῦ χώρου τῆς διαβάσεως ἀνήκον σχεδὸν ἅπαντα εἰς τὴν φάσιν ταύτην.

Πολλὰ τῶν ὀστράκων τούτων ἔχουν φυτικά κοσμήματα, ἐν δὲ στιλπνόν, ἴσως ἐκ πρόχου, κρινοειδὲς θέμα. Σχεδὸν ἐπιφανειακῶς περισυνελέγη μικρὸς νεολιθικὸς πέλεκυς ἐκ μέλανος λίθου, ἀρίστης ἐπεξεργασίας, ὅστις πιθανῶς εἶχε περισυλλεγῇ καὶ χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ τῶν οἰκούντων τὸ ἀνάκτορον. Ὁ ΝΔ. τοῖχος τῆς διαβάσεως σχηματίζει μικρὰν προέχουσαν γωνίαν. Κατὰ τὸ τμήμα τοῦτο ἀνευρέθησαν δύο σταμνοειδῆ ἢ πιθοειδῆ ἀγγεῖα, ἅωτος ἡμισφαιρικὸς σκύφος, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἀνασκαφῆσαν ἔκτασιν τῆς διαβάσεως περισυνελέγησαν πολλὰ τεμάχια ἀγγείων καὶ ὄστρακα, ὕφαντικά βάρη τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου, τμήμα λιθίνου ἀγγείου, ἴσως κυάθου, μετὰ καθέτου λαβῆς, λιθίνη στάθμη καὶ ἐπιμήκης τριπτῆρ μορφῆς ἀλτήρος. Ὑπολογίζεται ὅτι βαθύτερον σχηματίζεται ὑπόγειον δωματίον, χρησιμοποιηθὲν μόνον κατὰ τὴν παλαιότεραν MM IIIB - YM IA φάσιν. Ἄν ὁ ἀποκαλυφθεὶς, ἐσώτερον τοῦ παχέος τοίχου τοῦ πλευρίζοντος τὴν γωνίαν τοῦ Νοτίου συγκροτήματος, ΝΑ. τοῖχος εἰς χαμηλότεραν στάθμην ἀνήκει εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο, δὲν ἐγένετο εἰσέτι σαφές. Μέχρι ποίου σημείου τὸ κτήριο τοῦ ἀνακτόρου ἐκτείνεται περαιτέρω πρὸς τὰ ΝΔ. δὲν εἶναι δυνατόν ἀπὸ τοῦδε νὰ βεβαιωθῇ. Ἐξω τῆς Δυτικῆς γωνίας τοῦ Νοτίου συγκροτήματος ἀνευρέθησαν πολλοὶ καταπεσόντες μεγάλοι πελεκητοὶ λίθοι, ἀλλὰ δὲν ἐξηκριβώθη προέκτασις τοῦ ΝΔ. τοίχου.

Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν πτέρυγα (πίν. 125β) ἡ ἔρευνα ἀπέβλεψε κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν περαιτέρω διασάφησιν τῶν ἀποκαλυφθέντων βασιλικῶν διαμερισμάτων, τῶν μετὰ φωταγωγῶν καὶ πολυθύρων αἰθουσῶν XXXVI καὶ XXXVII

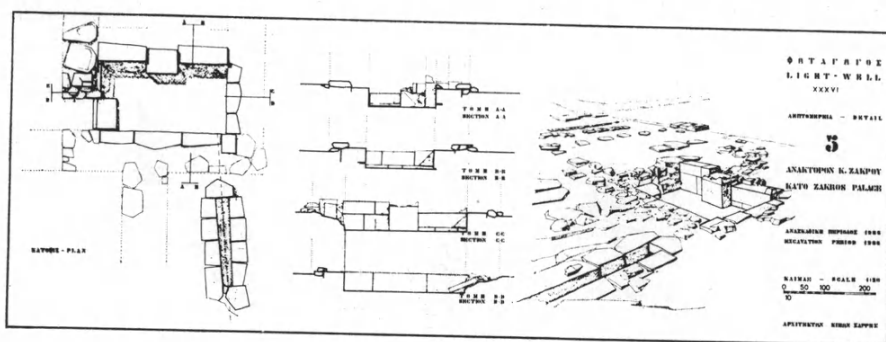
(σχέδιον παρενθ. πίνακος Α καὶ σχέδιον εἰκ. 3). Μελέτη τῶν διασωθέντων στοιχείων, παρὰ τὰς ἐπελθούσας σοβαρὰς ζημίας ἐκ τῆς καλλιεργείας, ἣτις ἔφθασε σχεδὸν μέχρι τῶν δαπέδων, καταστρέψασα καίρια σημεῖα, ἐπεβεβαίωσεν ὡς λίαν πιθανὴν τὴν ἤδη ὑποθετικῶς γενομένην δεκτὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν (βλ. ΠΑΕ 1965, 201 κέξ., παρενθ. πίν. Α). Ἡ αἴθουσα XXXVI, ἣτις πιθανῶς ἦτο τὸ διαμέρισμα τῆς Βασιλίσσης, ἀπετελεῖτο ἐξ ἐσωτερικοῦ τετραπλεύρου πολυθύρου, δεχομένου φωτισμὸν ἐκ φωταγωγοῦ κατὰ τὴν ΝΑ. πλευρὰν μέσῳ διδύμου παραθύρου, ἔχοντος κεντρικὸν πεσσόν, καὶ ἐκ περιβάλλοντος τὸ πολύθυρον εἰς σχῆμα Π χώρου, τοῦ ὁποίου τὸ δάπε-

Εἰκ. 3. Κάτοπις τῶν βασιλικῶν διαμερισμάτων, δωματίων XXXVI καὶ XXXVII.

δον εἶχεν ἐπιστρωθῇ διὰ τῆς αὐτῆς ὕλης, διὰ τῆς ὁποίας ἦσαν ἐπεστρωμένα τὰ δάπεδα τῶν ἐπισήμων αἰθουσῶν τῆς Δυτικῆς πτέρυγος καὶ μὲ ἀναλόγους κεκολλημένους ἄρμους ἐρυθροῦ χρώματος. Τὰ σχηματιζόμενα εἰς τὸ δάπεδον τοῦτο διάχωρα ὑπολογίζεται ὅτι ἦσαν 16 ἢ 17, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν 5 εἰς τὴν ΒΑ. καὶ 3 εἰς τὴν ΒΔ. πλευρὰν. Οἱ εἰς τὸν κεντρικὸν χώρον τοῦ πολυθύρου εἰς χαμηλότεραν στάθμην ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι ἀνήκουν, ὡς καὶ τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀποδεικνύουν, εἰς κτήριον τῆς παλαιότερας MM IIIB - YM IA φάσεως· φαινομενικῇ εἶναι ἢ εἰς ἐν τμήμα ἐξοχὴ ἄνω τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου ἐνὸς τῶν τοίχων τούτων, προελθοῦσα διὰ καθιζήσεως τοῦ ὅλου συστήματος. Αἱ ὑποθεμελιώσεις τῶν παραστάδων, ἐνδιαμέσων καὶ γωνιακῶν, καὶ ἡ μία βάσις τούτων, διασωθεῖσα κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν, ἀποτελοῦν ἀσφαλῆ ἔνδειξιν τῆς διατάξεως τῶν θυρῶν τοῦ πολυθύρου, ὡς εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον ἀπεδόθησαν. Ὁ φωταγωγὸς νῦν ἀνεσκάφη ἐξ ὀλοκλήρου (εἰκ. 4) καὶ ἀπεδείχθη ὅτι τὸ διὰ πηλητοῦ πηλοχώματος ἐστρωμένον δάπεδόν του εὗρίσκετο εἰς στάθμην κατὰ 0.50 μ. χαμηλότεραν τῆς στάθμης τῆς βασιλικῆς αἰθούσης· εἶχεν οἰκοδομηθῇ διὰ πελεκητῶν λίθων ἐκ πωρολίθου

καὶ εἶχε χωριστὴν προσπέλασιν διὰ μικρᾶς θύρας καὶ δύο βαθμίδων ἐκ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ περιβάλλοντος χώρου (πίν. 135α). Ἵσως τὸ μεταξὺ παραστάδων καὶ πεσσοῦ πρὸς τὸ κεντρικὸν πολύθυρον παράθυρον εἶχε ξύλινα πλαίσια, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, ἀφοῦ μάλιστα οἱ μινωικοὶ φωταγωγοὶ σχεδὸν κατὰ κανόνα ἦσαν ἀνοικτοί. Τῆς τοιχοδομῆς τοῦ φωταγωγοῦ σφῶνται δύο σειραὶ δόμων. Ἄλλ' εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ὁ φωταγωγὸς θὰ εἶχε πλινθίνους τοίχους, ἀφοῦ ὁ χῶρός του ἀνευρέθη πλήρης ἐκ πλίνθων πυρκαϊύστων καὶ πηλοχώματος, προελθόντος ἐκ διαλύσεως πλίνθων. Ἡ πλάξ τοῦ κατωφλίου τῆς εἰσόδου ἐξηφανίσθη, ἀλλ' ἀμέσως μετὰ ταύτην ἄλλη ὀρθο-

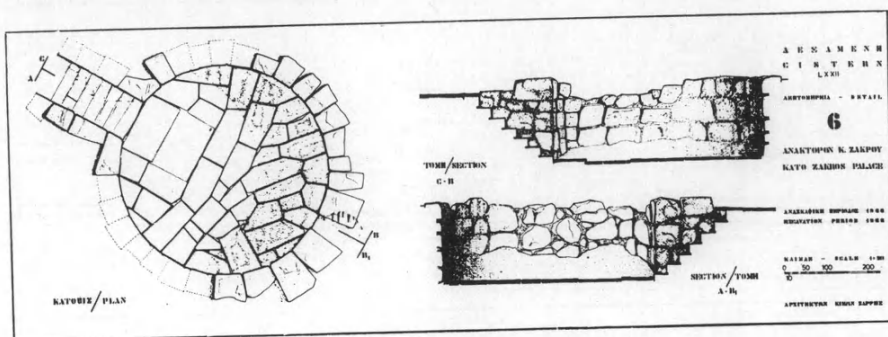

Εἰκ. 4. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ φωταγωγοῦ τοῦ βασιλικοῦ διαμεγρίσματος XXVI καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ.

γωνία πλάξ, ἀνευρεθεῖσα εἰς ἐπικλινῇ θέσιν, θὰ ἀπετέλει, ὑποστηριζομένη κάτωθεν, βαθμίδα καθόδου. Τεμάχια δαπέδου ἐκ χαλικασβέστου ἀνευρεθῆσαν ἐντὸς τοῦ φωταγωγοῦ, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἄνω ὁρόφου. Οὐδὲν ἀντικείμενον ἀνεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ φωταγωγοῦ.

Ἡ αἴθουσα XXXVII, εὐρυχωροτέρα καὶ εὐκολώτερον προσιτὴ καὶ καὶ ὅχι τόσον ιδιωτικὴ ὅσον ἡ αἴθουσα XXXVI, ἐθεωρήθη διαμέρισμα τοῦ Βασιλέως. Μετὰ τὴν γενομένην μερικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐκ τιτανολίθου στυλοβάτου τῆς πρὸς τὴν αὐλὴν στενῆς στοᾶς, προσβατῆς ἐκ τῆς μετὰ κίονος εἰσόδου τῆς αἰθούσης XXXVI, ἐφάνη καλύτερον ὁ ἐπίσημος χαρακτὴρ τοῦ διαμερίσματος. Εἶναι ὅχι δύσκολον νὰ ἀναπαραστήσῃ τις τὰς ἀντιστοιχοῦς βεράντας, κιονωτὰ ἄνδρα, τοῦ ἄνω ὁρόφου, ἔνθα ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἠδύνατο νὰ εὗρῃ ἀναψυχὴν, ἰδίᾳ κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας. Καίτοι ὁ ΝΔ. τοῖχος τῆς αἰθούσης εἶναι ἰσχυρῶς κατεστραμμένος, εἶναι σαφὲς ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων ὅτι δύο εἰσοδοὶ ὑπῆρχον, παρέχουσαι πρόσδοον ἐκ τῆς στοᾶς εἰς τὰ δύο τμήματα τῆς αἰθούσης τὰ διὰ τοῦ πολυθύρου διαχωριζόμενα. Αἱ εἰς σειρὰν σωζόμεναι ὅχι πολὺ κανονικαὶ πλάκες πρὸς τὸ ΝΔ.

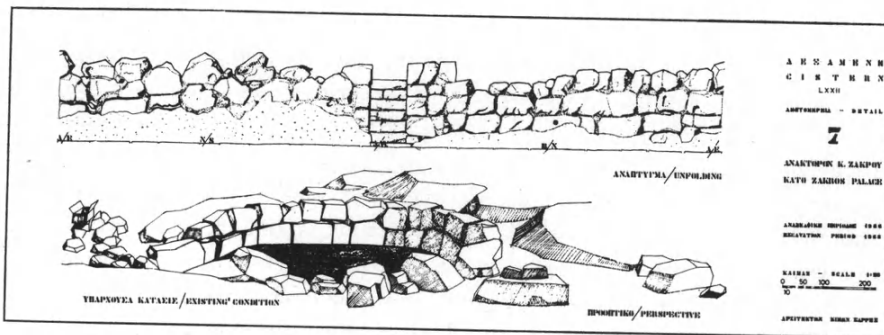
ἄκρον τῆς αἰθούσης προφανῶς ἐβάσταζον τὸν στυλοβάτην, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἔβαινον ἐπὶ χωριστῶν βάσεων οἱ δύο κίονες τοῦ φωταγωγοῦ. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκ πέντε θυρῶν πολυθύρου ἐσώθησαν μόνον αἱ θεμέλιοι πλάκες, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν αἱ βάσεις τῶν παραστάδων τῶν θυρῶν. Τοῦτο δικαιο-
λογεῖ ἐπαρκῶς διατὶ καὶ αἱ πλάκες αὗται, οὔσαι ἀφανεῖς ὑπὸ τὸ δάπεδον, δὲν εἶναι πολὺ κανονικαί. Διὰ δύο διδύμων θυρῶν τέλος, τῶν ὁποίων σφ-
ζονται αἱ θεμέλιοι πλάκες τῶν διαχωρισμάτων των, ἡ βασιλικὴ αἴθουσα ἐπεκοινώνει μὲ τὸν λαμπρὸν γειτονικὸν χώρον τῆς μεγάλης Τετραγώνου αἰθούσης LXII). Τὸ σύστημα τῶν βασιλικῶν αἰθουσῶν ἐνεφάνιζε μεγα-
λοπρέπειαν ὄντως βασιλικὴν καὶ παρουσίαζεν ἰδιοτυπίαν, ὀφειλομένην εἰς

Εἰκ. 5. Κάτοψις καὶ τομαὶ τῆς κυκλικῆς δεξαμενῆς
τῆς Τετραγώνου αἰθούσης LXII.

τὸν βασιλικὸν ἀρχιτέκτονα. Ἄλλ' ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ἀνακτόρου ἀντικα-
τωπριζέτο ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν μεγάλην Τετράγωνον αἴθουσαν τῆς δεξαμενῆς,
ἀμέσως ἐπικοινωνοῦσαν πρὸς τὰ βασιλικά διαμερίσματα. Τὸ κύριον μέρος
ταύτης ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀλλὰ
νῦν τὸ πρῶτον κατέστη σαφὴς ἡ ὅλη λαμπρὰ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις. Σφζό-
μεναι κατὰ κανονικὰς ἀποστάσεις ἐδράσεις καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ΒΔ.
πλευρᾶς, προφανῶς παραστάδων, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν πολυθύρου, τὸ
ὁποῖον προσέθετεν εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ εὐρέως ἀναπεπταμένου χώ-
ρου τῆς αἰθούσης. Αἱ θύραι τοῦ πολυθύρου ἦσαν, φαίνεται, συνολικῶς ἐπτά.
Ἡ εἰς τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης κειμένη δεξαμενὴ (σχέδ. εἰκ. 5 καὶ 6),
κατέστη νῦν δυνατὸν νὰ ἐκκενωθῇ ἐξ ὀλοκλήρου, ἀφοῦ ἐχρησιμοποιήθη
ἰσχυρὰ ἀναρροφητικὴ ἀντλία πρὸς ἀπορρόφησιν τοῦ συνεχῶς ἀναβλύζοντος
ἐκ τοῦ πυθμένος καὶ τῶν τοιχωμάτων ὕδατος (πίν. 135β καὶ 136α). Ἐντὸς
αὐτῆς εἶχε καταπέσει ἄφθονον ὕλικόν ἐκ μεγάλων, τὸ πλεῖστον πελεκητῶν
λίθων ἐξ ἀβροστολίδου καὶ πωρολίδου, τῶν τελευταίων προφανῶς προερχο-
μένων ἐκ τοῦ τὴν κυκλικὴν δεξαμενὴν περιβάλλοντος θωρακίου. Δὲν ἀνευ-

ρέθησαν, ὥς ἀνεμένετο, ἄλλαι βάσεις κίωνων, πλὴν τῶν δύο τῶν ἤδη ἀνακαλυφθεισῶν ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς (πίν. 136β), ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὥς ἀντικείμενον εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς στηρίξεως κιονοστοιχίας ἐξ ὀλίγων κίωνων, πέντε ἢ ἕξ, ἐπὶ τοῦ θωρακίου. Εἰς γειτονικὸν πρὸς τὰ ΒΑ. τῆς αἰθούσης λιθοσωρὸν ἀνεκαλύφθη βάσις κίονος πολὺ ὁμοία εἰς μέγεθος καὶ τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν πρὸς τὰς ἤδη ἀνακαλυφθείσας καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκῃ αὕτη εἰς τὴν ἐν λόγῳ κιονοστοιχίαν, ἐξαχθεῖσα κατὰ τὴν βαθεῖαν κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καλλιέργειαν. Ὅτι ἡ αἶθουσα ἦτο ἐστεγασμένη εἶναι πέρα πάσης ἀμφιβολίας καὶ ἡ πιθανωτέρα λύσις εἶναι

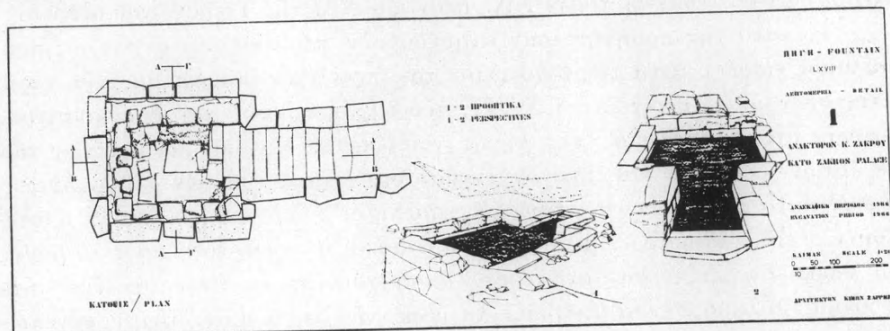
Εἰκ. 6. 'Ανάπτυγμα καὶ σκαρίφημα προοπτικὸν τῆς κυκλικῆς δεξαμενῆς τῆς Τετραγώνου αἰθούσης LXII.

ἡ ἤδη εἰς τὴν προηγουμένην ἐκθεσιν διατυπωθεῖσα. Φυσικὰ ὑπαιθρος θὰ παρέμενε μόνον ὁ κεντρικὸς χώρος τῆς δεξαμενῆς, δεχόμενος καὶ τὰ ὄμβρια ὕδατα. Ὅτι ἐγένετο παροχέτευσις τοῦ ὕδατος τῆς δεξαμενῆς ἀποδεικνύουν ὄχι μόνον τὰ ἐντὸς ταύτης ἀνευρεθέντα μεγάλα τεμάχια λιθίνων ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν, ἀλλὰ καὶ τεμάχιον παρομοίου ἀνευρεθὲν *in situ* κατὰ τὸ ΝΑ. πλευρὸν τῆς αἰθούσης. Τὸ ὑπερεκχυλίζον ὕδωρ ἀπωχετεύετο πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς θαλάσσης. Ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ τεμάχια τοῦ ὑδραυλικοῦ κονιάματος τοῦ καλύπτοντος τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν, τοῦ ὁποίου ἄλλως μέρος ἀνευρέθη καλύπτον εἰσέτι τὸ κάτω μέρος ταύτης εἰς πολλὰ σημεία μὲ βαθεῖας ἀνλακώσεις, ὥς καὶ τὰς καθέτους πλευρὰς τῶν βαθμίδων καθόδου. Περίεργα ἦσαν ἄλλου εἴδους παχέα κονιάματα ἐπιπεδόκυρτα ἢ τριγωνικῆς διατομῆς, ἴσως προερχόμενα ἐκ γεισωμάτων τῆς ἐπικατασκευῆς. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν τεμάχια εὐμεγέθων σκευῶν κοινῆς χρήσεως καὶ μέγα εἰδύστομον μελανογάνωτον σκεῦος ἴσως πρόκειται περὶ σκευῶν ἀντλήσεως ὕδατος. Μετὰ τὴν ἐκκένωσιν ἀνεφάνη τὸ ἐπιμελῶς διὰ μεγάλων ἀκανονίστων πλακῶν διστρωμένον δάπεδον, τῶν πλείστων

ἤμισυ ταύτης τὴν πρόσοψιν πλευρίζει κλάδος ὀχετοῦ, ἐπικλινῶς βαίνων καὶ συμβάλλων εἰς τὸν κύριον βραχίονα τοῦ ΒΑ. πλευροῦ τῆς αἰθούσης. Τοῦ ὀχετοῦ τούτου σώζεται μόνον ἡ μία πλευρὰ καὶ ὁ πυθμὴν, τῆς ἄλλης πλευρᾶς καταστραφείσης κατὰ τὴν διάνοξιν τάφρου. Ἄλλοι παράλληλοι τοῖχοι ἤρχισαν ἀναφαινόμενοι τόσον ΝΑ. ὅσον καὶ ΝΔ. τῆς Τετραγώνου αἰθούσης.

Τὸ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον θεωρηθὲν ὡς προθάλαμος εἰσόδου μετὰ τοῦ θυρωρείου του προεξέχον διαμέρισμα, νῦν χαρακτηρισθὲν μὲ τὸ στοιχεῖον LXXVII, ἀπεδείχθη τελικῶς καὶ διὰ βαθυτέρας σκαφῆς ὅτι ἦτο θάλαμος τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος. Κατόπιν ἀφαιρέσεως τῶν ἀφθόνων μεγάλων καὶ μικρῶν ἐντὸς αὐτοῦ καταπεσόντων λίθων ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν Β. γωνίαν του δύο ἐπάλληλοι πολὺ μεγάλοι λίθοι, ἀποτελοῦντες εἶδος κρηπίδος. Καθ' ὅσον ἡ ἀνασκαφὴ προὔχῳρει πρὸς τὸ βάθος τὸ ὕδωρ ἀνέβλυζεν ἀφθονώτερον, ἀποδειχθέντος ἐν τέλει ὅτι ἐκεῖ ἦτο ὁ κύριος θάλαμος ἔνθα ἀνέβλυζε τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς (πίν. 137β)· συνεπῶς ἡ γωνιακὴ κρηπίς θὰ ἠδύνατο μόνον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς κρηπίς ἀντλήσεως τοῦ ὕδατος ἐκ τῶν ἄνω, καίτοι ἡ ἐρμηνεία αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ βεβαία. Ὁ θάλαμος οὗτος, φαίνεται, ἦτο προσιτός μέσῳ ὑπογείου διαδρόμου, ὅστις, ἄγνωστον εἰσέτι πόθεν ἔχων τὴν εἴσοδον, ἠκολούθει τὴν ΝΑ. πλευρὰν τοῦ μεγάλου τετραγώνου δωματίου καὶ ἔφθανε μετὰ πυλίδας κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ΝΑ. τοίχου τοῦ θαλάμου πηγῆς εἰς εἶδος προθάλαμου (πίν. 138α)· ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου ἠδύνατό τις νὰ φθάσῃ τὸν θάλαμον, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡ στάθμη τοῦ ὕδατος ἦτο χαμηλὴ. Εἰς τὸ σημεῖον ἔνθα ἦτο ἡ πυλὶς διακρίνεται εἰς τὴν γωνιακὴν παραστάδα ἢ ἐγκοπὴ στηρίξεως τοῦ ὑπερθύρου. Προφανῶς καὶ ὁ ὑπόγειος διάδρομος καὶ ὁ προθάλαμος τῆς πηγῆς ἦσαν ἐστεγασμένοι, οὕτως ὥστε τὸ δάπεδον τῆς Τετραγώνου αἰθούσης νὰ διέρχεται ἄνω τούτων. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ θαλάμου ὑπῆρχον ἀφθονὰ τεμάχια ἀγγείων· περισυνελέγησαν τμήματα τροχαλίσχημον λαίμου τετραώτου πιθαμορρέως, λαβὴ πολὺ μεγάλου πίθου, βάσις μὲ ἐξέχον κύκλῳ περιχεῖλωμα ἴσως ἄλλου πιθαμορρέως, τμήμα μικροῦ πυραύνου, λεπτὴ χαλκῇ περόνη, ὕφαντικὸν βάρος τοῦ παραλληλεπιδέου τύπου, κ. ἄ. Εἰς τὸν προθάλαμον, ἔνθα εἶχον καταπέσει εἰς ἐπικλινῇ θέσιν πλάκες ὀρθογώνιοι ἐκ παρολίδου, κατ' ἀρχὰς ἐκληφθεῖσαι ὡς βαθμῖδες κατερχομένης κλίμακος, ἀνευρέθησαν ἐπιπεδόκυρτα κονιάματα, ἀνάλογα μὲ τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν κυκλικὴν δεξαμενὴν, ὕφαντικά βάρη τοῦ δισκοειδοῦς ἀμφικύρτου τύπου, τὸ μεγαλύτερον μέρος δισκοειδοῦς καλύμματος μὲ κομβίωσχημον λαβὴν, τμήμα βάσεως ἀγγείου μὲ ἠθμόν, δακτυλιοειδὴς βάσις λεπτοῦ ἀγγείου, ἤμισυ μονώτου κυαθίου ἐκ μελανωποῦ λίθου μὲ πρασίνας κηλίδας, τμήμα τριβάθμου πυραμιδικῆς βάσεως διπλοῦ πελέκως μὲ ἐπίχρισμα, τῆς ὁποίας ἡ ἀνωτέρω βαθμὶς διεσώθη εἰς μικρὸν τμήμα, κ. ἄ. Εἰς τὸν ὑπό-

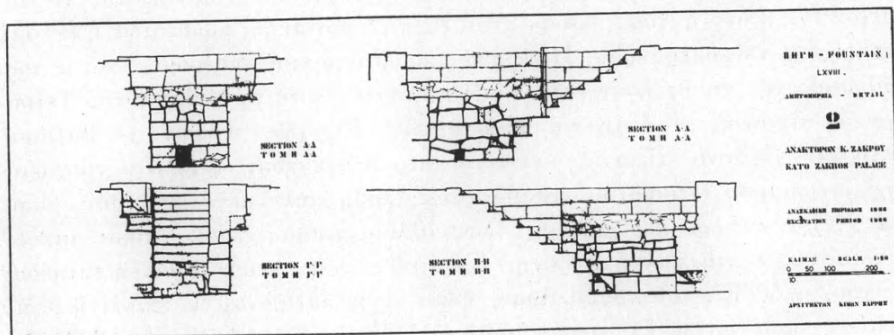
γειον διαδρομίσκον εἰσόδου ὁ κυβόλιθος μὲ τὴν ἐγκοπὴν στηρίζεως τοῦ ὑπερθύρου εἶχεν ἐκφύγει τῆς θέσεώς του κατὰ τὴν γωνίαν, ἔνθα τελικῶς ἐπανετοποθετήθη. Ἐπίσης ἐξέκλινον τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ διαδρόμου οἱ ἀνώτεροι δόμοι τοῦ ΝΔ. τοίχου τῆς Τετραγώνου

Εἰκ. 7. Κάτοψις καὶ προοπτικὰ σκαριφήματα τῆς «Τυκτῆς Κρήνης».

αἰθούσης. Ἡ ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἐπερατώθη καὶ τὸ ὅλον σύστημα τῆς πηγῆς χρειάζεται περαιτέρω ἔρευναν πρὸς διαλεύκανσιν ὠρισμένων σκοτεινῶν προβλημάτων.

Τὸ ἀφθόνως ἀναβλύζον ὕδωρ τῆς πηγῆς διωχετεύετο εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ θαλάμου τῆς κειμένην ὑπόγειον «Τυκτὴν Κρήνην» (σχέδ. εἰκ. 7 καὶ 8),

Εἰκ. 8. Τομαὶ τῆς «Τυκτῆς Κρήνης».

ὁπόθεν ἦτο εὐχερὴς ἡ ἀντλησις. Διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως ταύτης συνεπληροῦτο τὸ ὅλον σύστημα ἐξασφαλίσεως ὕδατος εἰς τὸ ἀνάκτορον, περιλαμβάνον τὸ κτιστὸν φρέαρ τοῦ δωματίου ΧΛΙ μὲ τὴν κλιμακωτὴν πρόσβασιν, τὴν μεγάλην στοωτὴν δεξαμενὴν τῆς αἰθούσης LXXII, ἐπίσης ἐφωδιασμένην διὰ κλίμακος, τὸν θάλαμον τῆς πηγῆς, προσιτὸν δι' ὑπογείου διαδρόμου

καὶ προθαλάμου καὶ τέλος τὴν «Τυκτὴν Κρήνην» (πίν. 138β). Τῆς τελευταίας τὴν ὑπαρξιν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποπτευθῇ τις κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ὅποτε οἱ ἀνώτατοι αὐτῆς δόμοι, ἐπιμελέστατα ἐστρωμένοι, εἶχον θεωρηθῇ ὡς τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου μέσῳ προθαλάμου εἰς τὴν μεγάλην Τετράγωνον αἴθουσαν. Ὁ θάλαμος τῆς κρήνης LXVIII εἶναι ἄριστα κατεσκευασμένος διὰ πελεκητῶν μεγάλων πωρολίθων καὶ εἶναι προσιτὸς διὰ κλιμακίδος (πίν. 139α), ἣτις διατηρεῖ εἰς καλὴν κατάστασιν ἔνδεκα βαθμίδας καθόδου, ἐνῶ ἀρχικῶς ὑπολογίζεται ὅτι θὰ εἶχε δεκαπέντε. Ἡ τελευταία ἦτο ἡμίσεια, εἶχε δὲ πλευρικῶς εἰς χαμηλότεραν σιδήρην ἄλλον λίθον πρὸς κάθodon εἰς τὸ δάπεδον. Οἱ δόμοι τοῦ ΝΑ. τοίχου ἐξέκλινον ὀλίγον τῆς θέσεώς των ἐκ τῆς πίσεως τῶν χωμάτων, τὰ ὅποια ἀντεστήριζον. Μέχρις ὕψους 2 μ. ἀπὸ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου ὑπῆρχεν ὑψηλὴ κρηπίς προέχουσα τῆς ξεστῆς ἐπενδύσεως τοῦ θαλάμου κατὰ 0.60 μ. Λόγῳ τῆς βαθμιδωτῆς διαμορφώσεως κατὰ τὸ ἐπ' ἀριστερὰ τῆς κλίμακος ἄκρον ἐπιστεύθη ὅτι ἡ κρηπίς αὕτη, τῆς ὁποίας οἱ ἀνώτατοι δόμοι κατεστράφησαν, ἐχρησίμευε διὰ τὴν εὐχερεστέραν ἀντλησιν τοῦ ὕδατος ὑπὸ περισσοτέρων προσώπων. Νῦν θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι ἐπ' αὐτῆς ἐστηρίζοντο δοκοὶ στεγασεως τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἀντλήσεως. Τὸ θέμα χρειάζεται εἰσέτι περαιτέρω μελέτην. Ἡ πλακόστρωσις τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἐγένετο διὰ μεγάλων ἀκανονίστων λίθων, τινὲς τῶν ὁποίων καθίζησαν ἢ ὅλως ἐλλείπουν. Τὸ εἰς τὸν ὀπισθεν τοῦ ΒΑ. τοίχου ἀναβλύζον ὕδωρ τῆς πηγῆς διήρχετο διὰ μικρᾶς ὀρθογωνίου πυλίδος, διαστάσεων περίπου 0.55×0.35 , εὐρισκομένης εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ τοίχου, καὶ ἐπλήρου τὸ κάτω μέρος τοῦ θαλάμου. Ἄλλη πολὺ μικροτέρα θυρὶς μαστεύσεως εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ΝΑ. τοίχου ἐπέτρεπεν ἐπίσης τὴν εἴσοδον ὕδατος ἐκ δευτερευούσης φλεβός. Τὸ ὅλον σύστημα, τὸ πρῶτον νῦν ἐμφανιζόμενον, ἀποτελεῖ μαρτύριον τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐγκαταστάσεων παροχῆς ὕδατος κατὰ τοὺς νεοανακτορικοὺς χρόνους. Ἡ παρὰ τὸν Ξενῶνα (Caravan Serai) τῆς Κνωσοῦ ἐγκατάστασις «Τυκτῆς Κρήνης» ἔχει διάφορον χαρακτῆρα καὶ εἶναι πολὺ μικροτέρα καὶ ἰσόγειος. Τὴν κατερχομένην εἰς τὴν ἐνταῦθα κρήνην κλίμακα πλευρίζουν τοῖχοι ἐπίσης ἐκ πελεκητῶν πωρολίθων κατεσκευασμένοι, τῶν ὁποίων ἐλλείπουν οἱ ἀνώτεροι δόμοι.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ θαλάμου τῆς κρήνης ἀνευρέθησαν πολλοὶ τῶν καταπεσόντων — εἰς ἦτο μήκους 1.13 μ. — δόμων τῶν τοιχωμάτων καὶ τῆς κρηπίδος καὶ ἱκανοὶ λίθοι ἐπιμήκεις σκαφωτοὶ ἀγωγοῦ, πιθανῶς ἀρχικῶς χρησιμεύσαντος διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ὑπερεκχειλίζοντος ὕδατος (πίν. 139β). Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἔχει πλήρως διευκρινηθῇ, ἀλλ' εἰς τῶν ἀπαγωγῶν λίθων τοῦ ὀχετοῦ ἀνευρέθη, πιστεύω, εἰς τὴν θέσιν του, κείμενος ἐπὶ ἐνὸς τῶν ἀνωτέρων δόμων τῆς Ν. γωνίας τοῦ θαλάμου τῆς πηγῆς, μὲ κατεύθυνσιν

πρὸς τὴν κυκλικὴν δεξαμενὴν. Θὰ ἦτο ὅμως ἐπίσης ἐνδεχόμενον οἱ ἀποχετευτικοὶ σωλῆνες νὰ ἔχυνον εἰς τὴν κρήνην τὸ πλεονάζον ὕδωρ τῆς κυκλικῆς δεξαμενῆς. Πρὸ τῆς πυλίδος εἰς βάθυσμα τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου ὑπῆρχον μεγάλοι θαλάσσιοι χάλικες, ἴσως ἵνα διὰ μέσου τούτων ἀναβλύζῃ εὐχερέστερον τὸ πηγαῖον ὕδωρ. Τὸ ὕδωρ τοῦτο ἦτο κατάλληλον διὰ πόσιν. Νῦν τὸ ὕδωρ ἀναβλύζει καὶ διὰ μέσου τῶν τοιχωμάτων καὶ ἡ στάθμη του φθάνει μέχρι τῶν ἀνωτέρων βαθμίδων τῆς κλίμακος. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐδέησεν οὕτω νὰ γίνῃ χρησιμοποιομένης κατὰ πυκνὰ χρονικὰ διαστήματα ἰσχυρᾶς ἀναρροφητικῆς ἀντλίας. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθησαν, ὥς εἰς τὸν θάλαμον τῆς πηγῆς καὶ εἰς τὴν κυκλικὴν δεξαμενὴν, τεμάχια τῶν ἐπιμήκων κυρτεπιπέδων κονιαμάτων, ἴσως ἐκ γεισωμάτων. Ἐπίσης ἱκανὰ τμήματα εὐμεγέθων σκευῶν ἀντλήσεως, περισυλλεγένη ἐντὸς τοῦ κατωτέρου στρώματος ἱλύος, ὥς ἐπίσης πολλὰ κωνικὰ ἄωτα κύπελλα. Πυρῆνες ἐλαιῶν, ἀνευρεθέντες εἰς τὸν πρὸ τοῦ στομίου ἔκροῆς χώρον, ἴσως ἀποτελοῦν ὑπολείμματα τῶν ἐντὸς κωνικῶν κυπέλλων προσφορῶν ἐλαιῶν, ὥς τοιαῦται διεπιστώθησαν πληρέστερον εἰς τὸ κτιστὸν φρέαρ τοῦ δωματίου ΧΛΙ. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν περισυνελέγη ἐπίσης τμήμα κυλινδρικοῦ ποδὸς ἴσως λιθίνης τραπέζης, ἀναλόγου τῆς τῶν ἀποθετῶν τῆς δυτικῆς πτέρυγος. Δύο τεμάχια ξύλου καλῶς διατηρούμενα καὶ ἡμιεκαυμένα ἴσως νὰ ἀνῆκον εἰς ἱκρίον μαγγάνου ἀντλήσεως. Καὶ ἐνταῦθα περισυνελέγησαν τεμάχια τινα κισήρεως.

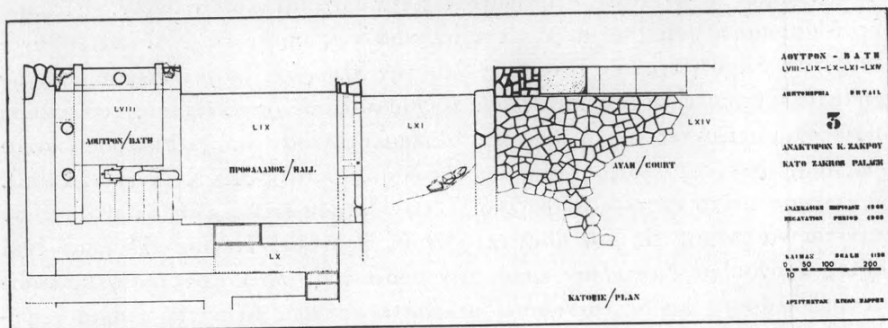
Ἀμέσως ἔξω τῆς κλίμακος καθόδου, νοτιανατολικῶς, εἰς τὴν σχηματιζομένην ἐκεῖ μικρὰν γωνίαν ἀνεφάνη εἰς χαμηλὸν στρώμα τμήμα μεγάλου πίθου, τοποθετημένου, ὥς φαίνεται, ἀναστρόφως, ὥστε νὰ διασωθῇ τὸ ἀνώτερον μέρος τούτου μετὰ τῶν ἐπὶ τῶν ὤμων λαβῶν, τοποθετημένου ἐπὶ στερεοῦ δαπέδου ἐντὸς περιφράγματος ἐκ λίθων. Τοῦτο ἀποτελεῖ εὐδαίμονος ἐνδειξὴν ὑπάρξεως διαμερίσματος εἰς χαμηλὴν στάθμην καὶ ἐπομένως ὑπάρχει ἔλπις καλῆς διατηρήσεως τοῦ τμήματος τούτου τοῦ ἀνακτόρου. Ἄλλ' ἡ ἀνασκαφὴ δὲν προὔχωρσε πέραν τοῦ σημείου τούτου. Ὁ πίθος ἐπεχώσθη ἐκ νέου, ἵνα ἐρευνηθῇ περαιτέρω κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περιόδον. Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης περισυνελέγη εὐμέγεθες τεμάχιον τοῦ κάτω μέρους διπλῶν κεράτων ἐκ πόρου λίθου (πίν. 140β). Ἐπίσης σφαιρικὴ ψῆφος ἐκ μαργάρου. Πίθος καὶ ὑπ' αὐτὸν εὐμέγεθες ἀγγεῖον ἀνεφάνη πλησίον τοῦ ἀποκαλυφθέντος παραλλήλου πρὸς τὴν ΝΔ. πλευρὰν τῆς Τετραγώνου αἰθούσης τοίχου.

Περαιτέρω κατεβλήθη προσπάθεια ὅπως διευκρινηθῇ τὸ σύστημα εἰσόδου, τὸ καταλῆγον εἰς τὸν διάδρομον XXXVIII, διὰ τοῦ ὁποίου παρείχετο ἄμεσος προσπέλασις εἰς τὴν Κεντρικὴν αὐλὴν. Δυστυχῶς τὸ πρὸς τὴν «Τυκτὴν Κρήνην» τμήμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκάμπτετο πρὸς τὰ ΝΔ., κατεστράφη,

ἀλλὰ διεσώθη διεσπασμένον εἰς τεμάχια τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν μεγάλην πλάκα ἐκ ψαμμολίθου κατώφλιον τῆς θύρας εἰσόδου ἐκ ΝΑ. Πολλοὶ τῶν ἀφαιρεθέντων κατὰ τὴν καλλιέργειαν πελεκητῶν τιτανολίθων τοῦ ΒΑ. τοίχου τοῦ διαδρόμου ἐπανετοποθετήθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν. Εἰς πρὸ αὐτοῦ ἀποκαλυφθεὶς βαθύτερον τοῖχος, καθέτως πρὸς τὰ ΝΑ. κατευθυνόμενος, ἀπεδείχθη τελικῶς ὅτι ἀπετέλει τὴν πλευρὰν ἀποχευετικοῦ ἀγωγοῦ σχηματισθέντος δι' αὐτοῦ καὶ ἐτέρου τοίχου παλαιότερου κτηρίου, τοῦ ὁποίου τοῖχοι σχηματίζοντες μικρὰ δωμάτια ἀπεκαλύφθησαν διὰ βαθυτέρας ἐκσκαφῆς, προχωροῦντες ὑπὸ τοὺς τοίχους τοῦ διαμερίσματος XXXIX (πίν. 140α). Τὸ κτήριο τοῦτο ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ὀστράκων καὶ τμημάτων ἀγγείων φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους. Περισυνελέγησαν ἐκεῖ λαιμὸς πρόχου μὲ δακτύλιον κατὰ τὴν βάσιν του, πούς φρουτοδόχης, τεμάχια κυπέλλων μὲ λαβὰς ταινιώδεις στενουμένας πρὸς τὰ κάτω, τμήμα γεφυροστόμου ἀγγείου, τεμάχιον κυπέλλου τοῦ διωρόφου τύπου, τμήμα μεγάλου ἀγγείου μορφῆς ἴσως πιθίσκου, κάτω μέρος θαλασσίου τρίτωνος, κ. ἄ. Εἰς τὸ ἐπικαλύπτον στρῶμα ἐπιχώσεως ἀνευρέθησαν τμήμα παχέος ὀστοῦ, χρησιμοποιθέντος ὡς λαβὴ ἐργαλείου, μὲ μέρος τοῦ στελέχους καὶ ὀπὴν διαμπερῇ, κυρτεπίπεδα κονιάματα ὅμοια πρὸς τὰ ἀνακαλυφθέντα εἰς τὰς ὑδραυλικὰς ἐγκαταστάσεις, ὕφαντικὸν βάρος τοῦ ἀμφικύρτου δισκοειδοῦς τύπου καὶ εἰς τὸν χώρον ΒΔ. τοῦ κτιστοῦ φρέατος πῆλινος πούς μικροῦ βοῦς μὲ δίχηλον ὀπλὴν. Ἴσως ἡ πρόσβασις πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ διαδρόμου XXXVIII διεμορφουτο ἐπικλινῶς ἀνερχομένη. Ὁ ὀχετὸς τοῦ ἀποχωρητηρίου τοῦ δωματίου XL διήρχετο ὑπὸ τὸν ΝΑ. τούτου τοῖχον καὶ ἐξέβαλε πιθανῶς εἰς βόθρον ὀρθογώνιον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἄλλος κλάδος, πρὸς τὰ ΝΑ. κατευθυνόμενος, συνηντᾶτο μετὰ τοῦ ἐκ ΒΑ. κατερχομένου ὀχετοῦ. Ὁ τελευταῖος δὲν φαίνεται νὰ εἶχε στρῶσιν λιθίνην πυθμένος καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ περισυλλεγένητα ὀστρακα φαίνονται παλαιοανακτορικῶν χρόνων. Ὑψηλὰ εἰς τὴν ἐπίχωσιν νοτίως τοῦ δωματίου τοῦ κτιστοῦ φρέατος ἀνεφάνη ἡ συνέχεια τοῦ μεταγενεστέρων χρόνων ἀγωγοῦ ἀποχετεύσεως, ὅστις, ὡς ἐβεβαίωσεν ἡ ἔρευνα τοῦ παρελθόντος ἔτους, διέσπασε τὴν κρηπίδα τῆς πρὸς τὴν Κεντρικὴν αὐλὴν προσόψεως τῆς Ἀνατολικῆς πτέρυγος καὶ διήλθεν ἀκολούθως διαγωνίως μέσῳ τοῦ δωματίου XXXIX.

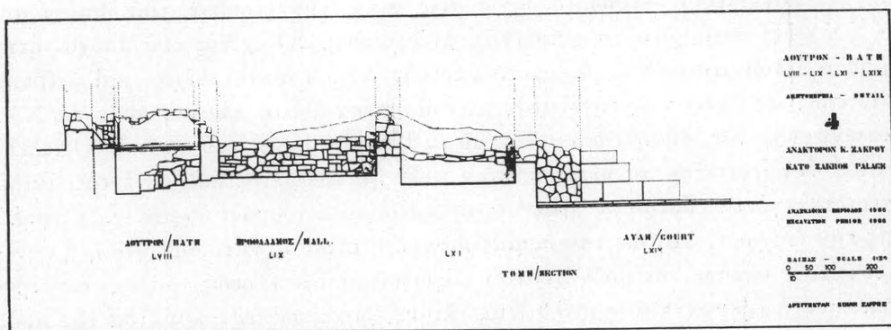
Ἐκ τῶν βασιλικῶν διαμερισμάτων XXXVII καὶ XXXVI, μέσῳ στενεπιμήκους διαμερίσματος, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι κατεστράφησαν κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου παρέμεινεν ἀνέπαφον τμήμα τοῦ δαπέδου ἐκ συμπαγοῦς χαλικασβέστου πρὸς τὴν Β. γωνίαν, ἔφθανέ τις, ἀνερχόμενος δύο βαθμίδας καὶ διερχόμενος τὸν στενὸν διάδρομον LX μὲ ἐπίχριστον δάπεδον, εἰς τὸ συγκρότημα τοῦ λουτροῦ μετὰ τοῦ προθαλάμου του (LIX καὶ LVIII)

(σχέδ. εἰκ. 9 καὶ 10). Τοῦτο εἶχεν ἤδη ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀνασκαφικὴν περίοδον, ἀλλὰ νῦν τὸ πρῶτον ἀνεσκάφη ἐξ ὁλοκλήρου καὶ διεσαφήθη (πίν. 141α). Πρὸ τῆς εἰσόδου καὶ κατὰ τὸν καταστραφέντα κατὰ

Εἰκ. 9. Κάτοψις τοῦ δωματίου τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ προθαλάμου του, δωματίων LVIII καὶ LIX τοῦ χώρου LXI καὶ τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς LXIV.

τὸ πλεῖστον ΝΑ. τοῖχον τοῦ δωματίου XXXV περισυνελέγη τμήμα ἐκ τοῦ στολιδωτοῦ χεῖλους πηλίνου ρυτοῦ καὶ μακρὰ χαλκῇ βελόνῃ μὲ τρῆμα. Δὲν ἀποκλείεται ὁ χώρος XXXV νὰ ὑποδιηρεῖτο εἰς δύο δωμάτια, δοθέντος ὅτι

Εἰκ. 10. Τομὴ τοῦ δωματίου τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ προθαλάμου του, δωματίων LVIII καὶ LIX, τοῦ χώρου LXI καὶ τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς LXIV.

τὸ κατὰ τὴν Β. γωνίαν διασωθὲν δάπεδον ἐκ χαλικοσβέστου εὐρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν ὑψηλὴν στάθμην μὲ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου LVII, ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ δωματίον LVI ἔχει δάπεδον εἰς τὴν αὐτὴν στάθμην μὲ τὰ δάπεδα τῶν βασιλικῶν διαμερισμάτων.

Γενικὴ περιγραφή τοῦ χώρου τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ προθαλάμου του

ἔδόθη εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν, ἀλλὰ νῦν διευκρινήθησαν πολλὰ σημεῖα διὰ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης. Ὁ προθάλαμος ἦτο πλήρης ἐκ διαλυθέντων κατὰ τὸ πλεῖστον πλίνθων, ὁλόκληροι ὅμως πλίνθοι ἀνευρέθησαν ἀποτελοῦσαι σωρὸν κατὰ τὴν Α. γωνίαν, περιοριζόμεναι ὑπὸ μικρῶν λίθων. Ὁ ΝΑ. τοῖχος ἀπετελεῖτο ἐκ δόμων πελεκητῶν πωρολίθων, εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῶν ὁποίων διεκρίνοντο ἱκανῶς σαφῶς τὰ λαξεύματα τοποθετήσεως τοῦ ξυλίνου πλαισίου διδύμου παραθύρου, ἀλλ' ἐν μέρος τῶν δόμων κατὰ τὸ ΝΔ. τμήμα τοῦ τοίχου εἶχεν ἀφαιρεθῇ καὶ ἀντικατασταθῇ διὰ πλακός, οὕτως ὥστε νὰ σχηματισθῇ εἶδος κόγχης. Κατὰ τὴν κόγχην αὐτὴν εἶχε καταπέσει εἰς λοξὴν θέσιν κυβικὸς πωρόλιθος, ἴσως ἐκ τῆς παραστάδος. Ὁ λόγος τῆς μεταβολῆς ταύτης τοῦ παραθύρου ἀπὸ διπλοῦ εἰς ἀπλοῦν καὶ ὁ σχηματισμὸς τῆς κόγχης δὲν εἶναι σαφής. Παχὺ κονίαμα ἐκάλυπτε τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τῆς κρηπίδος τοῦ παραθύρου, ἵνα δοθῇ εἰς αὐτὴν τὸ ἀναγκαῖον πάχος. Τὸ δάπεδον τοῦ προθαλάμου ἀπετέλεσε πηλὸν πηλόχωμα, ἐπικαθῆσαν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου. Ἐλάχιστα ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ προθαλάμου, ὡς τεμάχιον ἐλεφαντοστοῦ διαλυθὲν εἰς φυλλίδια καὶ τεμάχιον στιλπνοῦ στεατίτου. Ἐκ τοῦ σχετικῶς εὐρέος προθαλάμου ἔφθανέ τις εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λουτροῦ, εἰς τὸ ὁποῖον κατήρχετο τις διὰ ξυλίνης κλίμακος ὀλίγων βαθμίδων, συνολικῶς ἕξ, τῶν ὁποίων μόνον ἡ ἀνωτέρα ἦτο κτιστὴ καὶ κεκονιαμένη. Τὸ ὑπόστρωμα ἔβαινε ἐπικλινῶς πρὸς στηρίξιν τῶν ξυλίνων βαθμίδων. Ἐπ' αὐτοῦ ἰσχυρῶς κεκαυμένον μέλαν στρώμα θὰ προῆλθεν ἐκ τῆς καύσεως τούτων. Εἰς τὸν χώρον τῆς κλίμακος ἔπεσαν ἄφθονα κονιάματα, ἀλλὰ μὲν, ὡς ἐδείκνυε τὸ σχῆμά των, ἐκ τῆς ἐκ κονιάματος πλακὸς τοῦ πλευρίζοντος θρανίου, ἀλλὰ δὲ γωνιούμενα κονιάματα ἴσως ἐκ γείσου. Μετὰ τῶν κονιαμάτων ἦσαν συννάμικτα παχέα τεμάχια δαπέδου ἐκ συμπαγοῦς χαλικασβέστου, καταπεσόντα προφανῶς ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἡ ἄνω στάθμη τῆς πλακὸς τοῦ πλευρίζοντος θρανίου ἦτο κατὰ τι χαμηλότερον τῆς στάθμης τῶν πλακῶν τῶν ὑψηλῶν ποδείων τῶν ἄλλων τοίχων. Ἴσως ὅμως τοῦτο ὀφείλεται εἰς καθίζησιν. Ἡ πρὸς τὸν ΝΔ. τοῖχον πλευρὰ ἐκλείει, φαίνεται, διὰ πλινθίνου διαχωρίσματος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πολλῶν πλίνθων τῶν πληρούντων τὸν χώρον τοῦ θρανίου. Ὅπισθεν ὅμως τούτου εἶχε παραμείνει στενὸς χώρος τελείως κενός. Τοῦτο ἐγένετο ἴσως διὰ νὰ δοθῶν εἰς τὸν χώρον τοῦ λουτροῦ αἱ ἐνδεικνυόμεναι διαστάσεις. Ὁ πεσσὸς τοῦ κατὰ τὴν κλίμακα διαχωρίσματος διέσωσε τὸν κατώτερον κυβόλιθον καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὀδόντωσιν καὶ τρεῖς τορμίσκους διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἀνωτέρου ξυλίνου τμήματος αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς εἶχε στηριχθῇ, ὡς κατὰ κανόνα εἰς παρομοίας ἐγκαταστάσεις, ὁ κίων. Πολὺ στενὴ ἀπέμενε δίοδος πρὸς τὸν κεντρικὸν χώρον, καταστᾶσα ἔτι στενότερα διὰ τῆς προεχούσης κατὰ 0.18 μ. πλακὸς τοῦ ΒΔ.

ποδείου. Ἡ μεθ' ὑψηλῶν ποδείων, δίκην θρανίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζοντο κιονίσκοι, δύο ἐπὶ τοῦ ΒΔ. καὶ εἰς ἐπὶ τοῦ ΒΑ., διάταξις ἔχει τὸ ἀντίστοιχον, ὥς ἐσημειώθη ἤδη εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν (ΠΑΕ 1965, σ. 206), εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ λουτροῦ τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (βλ. EVANS, PM II, σ. 520-521, εἰκ. 321-322), τὸ κατὰ τὴν μετανакτορικὴν περίοδον μετατραπὲν εἰς Ἱερὸν τῶν φετιχιστικῶν εἰδῶλων. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ μεταβολὴ αὕτη, ἐνῶ διὰ τῆς διατειχίσεως τῆς μετὰ κίωνων ἀνοικτῆς πλευρᾶς διὰ πηλίνου διαχωρίσματος ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τῆς μορφῆς τῶν ραβδωτῶν κίωνων, τῶν ὁποίων ἀπετυπώθησαν τὰ ἴχνη ἐπὶ τοῦ πηλοῦ, μετέβαλεν οὐσιαστικῶς τὴν μορφήν τοῦ χώρου. Αἱ πλάκες ἐνταῦθα αἱ καλύψασαι τὰ πόδεια εἶχον κατασκευασθῇ ἐκ πηλοῦ καλυφθέντος διὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ παρέχεται ἐντύπωσις λευκοῦ λίθου. Αἱ θέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἐσφηνώθησαν οἱ ξύλινοι κιονίσκοι παρέμειναν ὥς κεναὶ φωλεαί, τῶν ὁποίων τὸ χεῖλος ἐστέφθη διὰ δακτυλίων ἐξ ἐξέχοντος ἐπιχρίσματος. Καίτοι τὸ πρόσθιον τμήμα τῶν πλακῶν τούτων κατωλίσθησε πρὸς τὰ ἔμπροσ, ἐν μέρει διασπασθὲν, καθίσταται δυνατὴ ἡ πλήρης ἀποκατάστασις εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν καὶ ἥδη ἀποκατεστάθη δι' ἐντέχον ἐργασίας, ὥς ἤδη ἐσημειώθη, ἡ πλᾶξ τοῦ ΒΑ. ποδείου. Ὅτι οἱ κιονίσκοι ἐβάστασαν εἶδος γεισώματος ἄνω ἀπεδείχθη ἐκ γωνιακῶν τεμαχίων κονιαμάτων, ἀνευρεθέντων πρὸ τῶν ποδείων καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἀνήκουν εἰς τὰς κεκολλημένας πλάκας. Διὰ τῶν στοιχείων τούτων καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀναπαράστασις τῆς ὅλης ἀρχιτεκτονικῆς κομῆς διατάξεως: Οἱ κιονίσκοι προεβάλλοντο ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν τοίχων, οἵτινες, ὥς τελικῶς ἀπεδείχθη, διεκοσμοῦντο μὲ θέματα ἱεροῦ χαρακτῆρος, ἐκ τῶν ὁποίων διεκρίνεται εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν μετὰ ἐπιμελῆ καθαρισμὸν τὸ θέμα τοῦ ΒΑ. τοίχου· πρόκειται περὶ σειρᾶς ἱερῶν διπλῶν κεράτων βαινόντων ἐπὶ βωμοειδῶν βάθρων, μὴ εὐκρινῶς διακρινόμενων λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς καύσεως τοῦ τοίχου. Διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς διακοσμητικῆς συνθέσεως εἶχον χαραχθῇ, κατὰ τὴν γνωστὴν ἀπὸ τὰς μινωικὰς καὶ μυκηναϊκὰς τοιχογραφίας τεχνικὴν, λεπτόταται γραμμαὶ καθοδηγοῦσαι τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων. Διᾶζωμα τοιχογραφικὸν ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὸν ΝΑ. τοίχον, ἀκριβῶς κάτω τοῦ ἐπιπέδου τῆς ποδεᾶς τοῦ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην παραθύρου. Ἐπὶ τοῦ ἰσχυρῶς κεκαυμένου τούτου διαζώματος, πλάτους 0.40 μ., διακρίνονται ἀμυδρῶς ταινίαι καὶ φυτικά τινα στοιχεῖα, ἀλλὰ τεμάχια ἐπιχρίσμάτων μὲ παρομοίαν εὐκρινεστέραν διακόσμησιν ταινιῶν διὰ κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος μὲ ἄλλας λοξὰς λεπτοτέρας δι' ὥχρου καὶ ἀπόδοσιν καλαμοειδῶν φυτῶν κυανῶν ἐπὶ λευκοῦ βάθους περισυνελέγησαν ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ κεντρικοῦ χώρου, ἐνθα κατέπεσον.

Τὰ ὑψηλὰ πόδεια ἐπλαισιοῦντο ἐκατέρωθεν διὰ τετραγωνικῶν παραστάδων ἐκ πλίνθων, τῶν ὁποίων μόνον τμήματα διεσώθησαν, μάλιστα τοῦ ἐνός,

τοῦ μεταξὺ τῶν δύο ποδείων. Μεταξὺ τούτων ἐσπερευντο τὰ ὑπὸ τῶν κίωνων βασταζόμενα γεισώματα. Αἱ φωλεαὶ τῶν ξυλίνων δοκώσεων, κάθεται καὶ ὀριζόντιοι, ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἀπεδείχθη ὅτι αἱ δοκοί, μὴ ἐξέχουσαι τῶν τοίχων καὶ τῶν θρανίων, ἐξησφάλιζον τὴν ἐλαστικότητα τῆς ὅλης κατασκευῆς. Δύο τοιαῦται ξυλοδοκοὶ ἐπλαισίωνον τὸ πόδειον τοῦ βάθους, ἄλλη τὸ πόδειον τοῦ ΒΔ. τοίχου πρὸς τὸ ΝΔ. αὐτοῦ ἄκρον, δύο ἄλλαι ὑπεστήριζον τὰς ἐξεχούσας πλάκας, τέλος μία ὀριζοντία καὶ δύο κάθεται ἐνίσχυνον τὸν τοῖχον τοῦ παραθύρου. Ἐσφηνωμένος ἐντὸς τῆς φωλεᾶς τῆς ὀριζοντίας δοκοῦ ὑποστηρίξεως τῆς πλακὸς εἰς τὸ πόδειον τοῦ ΒΑ. τοίχου ἀνευρέθη λεπτὸς χαλκοῦς ὀπεὺς τετραγώνου τομῆς μὲ περιειλιγμένον σύρμα. Τὸ δάπεδον, φαίνεται, εἶχεν ἐπικαλυφθῆ διὰ λεπτοῦ πηλοχώματος, ἀμέσως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐπιτεθέντος, καὶ εἶχεν, ὡς ἐξάγεται ἐκ μικρῶν διασωθέντων τεμαχίων, ἐπικαλυφθῆ διὰ λεπτοῦ ἐπιχρίσματος ἐρυθροῦ χρώματος. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀνευρέθη εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν πλακῶν τῶν ὑψηλῶν ποδείων. Τὸ καλύψαν τὸ δάπεδον κεκαυμένον στρώμα ἦτο πάχους περίπου 0.30 μ., ἄνω δὲ τούτου ἀνευρέθησαν τὰ καταπεσόντα ἐπιχρίσματα καὶ κονιάματα, ἐνῶ τὸ λοιπὸν στρώμα τῆς ἐπιχώσεως ἀπετελεῖτο ἐκ πυρροῦ χρώματος προελθόντος ἐκ τῆς διαλύσεως κεκαυμένων πλίνθων, ὡς καὶ ἱκανῶν τεμαχίων τοιούτων πλίνθων.

Πολὺ ὀλίγα ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ λουτροῦ : Τεμάχια κυρίως κωνικῶν κυπέλλων καὶ λοπαδίων, ἀπιοειδοῦς σχήματος προχοῖσκη, τεμάχιον ἐκ χείλους ἴσως πηλίνου λουτήρος, πρισματικὸς μικρὸς στεατίτης, σφαιρικὴ ψήφος ἐκ σιτικοῦ λίθου, λαβὴ πρόχου μὲ ἀποτύπωμα ἐπ' αὐτῆς σφραγίδος, παριστώσης δύο ἀντιθετικὸς αἰγάγρους καὶ τρίωνα, ὡς καὶ πολλὰ ὅσα ζῶων καὶ ὁδῶν μεγάλου βοοειδοῦς, τὰ πλεῖστα τούτων ἐντὸς τοῦ κεκαυμένου στρώματος κ. ἄ. Τέλος καὶ ἐνταῦθα ἀνευρέθη μικρὸν τεμάχιον τῆς ἡφαιστειακῆς μάζης, περιεχούσης σποδόν, καὶ τινα τεμάχια κισήρεως.

Ὁ διπλοῦς χαρακτήρ τοῦ ὡς ἄνω διαμερίσματος ὡς λουτροῦ, ἀμέσως σχεδὸν συνδεομένου μετὰ τῶν βασιλικῶν διαμερισμάτων, καὶ ὡς καθαρτηρίου δεξαμενῆς, ἐπιβεβαιουμένης τῆς τελετουργικῆς χρησιμοποιήσεώς του ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν μὲ ἱερὰ θέματα, λύει, πιστεύω, ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν ἀναλόγων χώρων εἰς τὰ μινωικὰ ἀνάκτορα, ἐπαύλεις καὶ σημαντικὰς κατοικίας. Ἡ καθαρτήριος δεξαμενὴ ἦτο οὐσιαστικῶς λουτρόν καὶ τὰ ἱερὰ πρόσωπα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ διαμέρισμα τοῦ λουτροῦ καὶ κατὰ τὴν προπαρασκευὴν διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰς ἱερὰς τελετουργίας. Ὁ διπλοῦς οὗτος χαρακτήρ ἦτο φανερός καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας ἐγκαταστάσεις καὶ εὐχερῶς οὕτω ἐξηγεῖται διατὶ τὸ λουτρόν τοῦ Μικροῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ μετεβλήθη εἰς ἱερὸν κατὰ τοὺς

μετανακτορικούς χρόνους, ὡς ἐπίσης ἐρμηνεύεται ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐγένετο ἐγκατάστασις τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Διπλοῦ Πελέκως τοῦ μεγάλου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν ἐνὸς λουτροῦ· ἐρμηνεύεται ἐπίσης διατὶ τὸ μικρὸν λουτρόν, τὸ χαρακτηρισθὲν ὑπὸ τοῦ EVANS ὡς Nursery Room, ἔκειτο εἰς τὴν ἄμεσον γειτονίαν ἐνὸς οἰκιακοῦ ἱεροῦ.

Τὸ ἀμέσως ἔξω τοῦ προθαλάμου τοῦ λουτροῦ χῶρος LXI (σχέδ. εἰκ. 9 καὶ 10 καὶ πίν. 142α) δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ἦτο ὑπαιθρος ἢ δωμάτιον εὐρέως φωτιζόμενον ὑπὸ τῆς ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΑ. ἐκτεινομένης αὐλῆς· τὸ παράθυρον εἰς τὸν ΝΑ. τοῖχον τοῦ προθαλάμου τοῦ λουτροῦ ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι ὁ χῶρος θὰ ἔδει νὰ ἐφωτίζετο ἀπλέρως. Ἡ δευτέρα λύσις καθίσταται μᾶλλον πιθανὴ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ χαλिकासβέστου καὶ ὅτι ὁ ΒΑ. τοῖχος εἶχεν ἐπίχρυσμα κατὰ μέγα μέρος διασφζόμενον. Ὁ μεταγενέστερος ἰσχυρὸς λοξὸς ἀντρευματικὸς τοῖχος, ὁ διερχόμενος ἐκ τῶν δωματίων LVI, LVII, XXXV καὶ LX, εἶχε καταστρέψει ἱκανὸν μέρος τῶν τοίχων τοῦ χώρου LXI ἐκ τοῦ ὁποῖου διήρχετο, συνεχιζομένης τῆς περαιτέρω πορείας του κατὰ τὴν Β. γωνίαν τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς LXIV. Ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου ἦτο σχετικῶς ὑψηλὴ, ἀλλὰ χαμηλοτέρα πῶς τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ προθαλάμου τοῦ λουτροῦ. Ὑπ' αὐτὸ εὐρίσκετο ὁ φυσικὸς βράχος καὶ εἰς τὸ πρόσθιον τμήμα ὑπῆρχε πλήρωμα ἐκ χαλίκων. Οὐδὲν ἀντικείμενον ἀνευρέθη εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἀμέσως πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀπεκαλύφθη εὐρὺς πλακόστρωτος διὰ σχετικῶς μικρῶν ἀκανονίστων πλακῶν αὐλὴ (σχέδ. 9 καὶ 10), περιοριζομένη ὑπὸ ὥραίας ἐκ πελεκητῶν παρολίθων τοιχοδομῆς (πίν. 141β). Κατὰ τὴν Β. γωνίαν τοῦ ΒΑ. τοίχου ὑπάρχει ἀνοιγμα θύρας, ἣτις ἐκλείσθη ἐπιμελῶς, διὰ φράγματος λίθων, προφανῶς πρὸ τῆς τελικῆς καταστροφῆς τοῦ ἀνακτόρου (πίν. 141β). Δὲν ἀποκλείεται τοῦτο νὰ ὠφείλετο εἰς προσωρινὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ὑπερκειμένου τμήματος τοῦ ἀνακτόρου, ἴσως λόγῳ ἐπισυμβάσης καταστροφῆς, ἐκτὸς ἂν τὸ τμήμα τοῦτο εἶχε καὶ ἄλλοθεν πρόσβασιν. Πόσον ἐξετείνεται ἡ αὐλὴ καὶ τὸ πλακόστρωτόν της δὲν εἶναι εὐχερὲς σήμερον νὰ ἐξακριβωθῇ, ὡς οὔτε ἂν ἡ αὐλὴ αὕτη ἀπετέλει συνέχειαν τοῦ ἀναπεπταμένου ὑπαίθρου χώρου, τοῦ ΒΑ. τῆς μεγάλης Τετραγώνου αἰθούσης LXII ἐκτεινομένου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἐμφανίζεται ὡς ἀπίθανον, δεδομένου ὅτι, ὡς ἐξηκριβώθη, τὸ πλακόστρωτον ἐξετείνεται καὶ πέραν τῆς γραμμῆς, ἣτις θὰ ἦτο φυσικῶς τὸ ὄριον ἀλλαγῆς ἐπιπέδου καὶ μάλιστα ἐπέκεινα τοῦ ΝΑ. τοίχου τοῦ χώρου LXI. Πιθανῶς τὸ πλακόστρωτον τῆς αὐλῆς θὰ ἦτο ἐλαφρῶς ἐπικλινὲς πρὸς τὰ ΝΑ. εἰς τὴν περιπτῶσιν τῆς ἐνότητος τοῦ ὅλου χώρου. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ μακρὰ ἔτη καλλιέργεια τοῦ χώρου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ μεταγενεστέρου λοξοῦ ἀντρευματικοῦ τοίχου ἐπέφερεν οὐσιαστικὴν καταστροφὴν τόσοσιν εἰς τὸ πλακόστρωτον, ὅσον

καὶ εἰς τοὺς τοίχους τοὺς εὐρισκομένους ἐπέκεινα τοῦ ἀντερείσματος τούτου, ὅπου δὲν ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ δημιουργηθέντων λιθοσωρῶν. Ὁ ΒΑ. τοίχος πέραν ἐνὸς σημείου διετήρησε μόνον τὴν κρηπίδα καὶ ὀλίγον περαιτέρω οὐδὲ ταύτην. Μόνον εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν πρὸς τὰ ΝΑ., ἔνθα οἱ λιθοσωροὶ ἐκτείνονται νοτιώτερον, ἤρχισαν ἀποκαλυπτόμενοι ἰσχυροὶ τοῖχοι μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ. πρὸς τὰ ΝΑ., ἀλλ' ἡ ἀνασκαφὴ δὲν προὐχώρησε περαιτέρω κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο. Πολὺ ὀλίγα ἀντικείμενα ἀνευρέθησαν εἰς τὸ βόρειον πλακόστρωτον τμήμα, ὡς λεπτότατον μικρὸν τεμάχιον ἀγγειδίου ἐξ ἡμιδιαφανοῦς ὀψιανοῦ, τμήμα μικρᾶς τριποδικῆς χύτρας καὶ τμήμα χεῖλους λεκανοειδοῦς σκεύους. Ὁ βράχος εὐρίσκεται ἐπιφανειακῶς ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον κατὰ τὸ ΒΔ. τμήμα, ἐνῶ περαιτέρω πρὸς ΝΑ. τὸ ὑπόστρωμα ἔχει συμπληρωθῇ διὰ μικρῶν χαλίκων. Πολλὰί πλάκες τοῦ πλακόστρώτου ἔλλείπουν, προφανῶς ἀφαιρεθεῖσαι κατὰ τὴν βαθεῖαν καλλιέργειαν.

Κατὰ τὴν πρὸς τὰ ΝΑ. ἐπέκτασιν, ὅπου τὸ πλακόστρωτον δὲν ἔχει σωθῇ, ἀνευρέθησαν πολλὰ κεκαυμένα ὀστᾶ, μᾶλλον ζῶων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ πλακοστρώτου εἰς τὸ πρὸς τὰ ΝΑ. ἐπεκτεινόμενον τμήμα, τὸ χαρακτηριζόμενον ὡς LXIII, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν μεγάλου τμήματος τοῦ ἐκτεταμένου ἀποχευτικοῦ συστήματος. Ἦδη τούτου εἶχεν ἀποκαλυφθῇ τὸ γειννιάζον πρὸς τὴν αἰθούσαν LXII τμήμα, τὸ διὰ δύο στομίων συμβάλλον εἰς κοινὴν διακλάδωσιν (πίν. 142β), διερχομένην ὑπὸ τὸ δάπεδον κατὰ μῆκος τοῦ ΒΑ. τοίχου τῆς Τετραγώνου αἰθούσης, ἣτις κατευθύνεται πρὸς τὰ ΝΑ. (πίν. 143). Παρακολουθήθησαν νῦν καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μῆκος τῶν οἱ δύο κύριοι ἀποχευτικοὶ ἀγωγοί (πίν. 144β), εἰς κατερχόμενος ἐκ ΒΑ., ὅστις περίπου εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον σώζονται αἱ τελευταῖαι πλάκες τοῦ πλακοστρώτου τοῦ χώρου LXIV ἔχει μικρὸν φρεάτιον ἐπισκέψεως, τὸ δὲ περαιτέρω τμήμα του ἔχει κατεύθυνσιν μᾶλλον ἐκ Β. πρὸς Ν.· τοῦ ὀχετοῦ τούτου σώζονται οἱ περισσότεροι καλυπτῆρες λίθοι, τινὲς τῶν ὁποίων ἀπλῶς ἐθραύσθησαν καὶ καθίζησαν ἐντὸς τοῦ ὀχετοῦ· εἰς τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα λείπουν τὰ καλύμματα κατέστη δυνατόν νὰ μελετηθῇ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὀχετοῦ, ὅστις ἀπετελέσθη ἐκ καλῶς συνηρμοσμένων λίθων, ἀποτελούντων τὰ τοιχώματά του, καὶ ἐκ διαστρώσεων καὶ ἐπίσης καλῶς συνηρμοσμένων πλακῶν, συνιστωσῶν τὸν πυθμένα αὐτοῦ. Οὔτε τὸ βάθος οὔτε τὸ πλάτος τοῦ ὀχετοῦ εἶναι μέγαν, ἀλλ' οὗτος θὰ ἦτο ἐπαρκὴς διὰ νὰ ἀποχετεύσῃ τὰ ὕδατα τοῦ βορείου τομέως. Ὁ δεύτερος κλάδος, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον συμβολῆς εἰς τὸν κλάδον τῆς αἰθούσης LXII ἦτο ἀκριβῶς παράλληλον, ἐτροφοδοτεῖτο ὑπὸ δύο μικροτέρων διακλαδώσεων, τῆς μιᾶς κατερχομένης διαγωνίως σχεδὸν ἐκ Β. τῆς δὲ ἄλλης ἐκκινούσης ἀκριβῶς ἐκ τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τοῦ φωταγωγοῦ (πίν. 145α. β). Τῆς πρώτης διακλαδώσεως δὲν κατέστη δυνατόν νὰ παρακολουθηθῇ ἡ πορεία πέραν ἐνὸς σημείου· ἡ δευτέρα ἐδέχετο, φαίνε-

ται, εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τὰ ὕδατα τῶν στεγῶν, καθέτως ἀποχετευόμενα κατὰ τὸ κρᾶσπεδον τοῦ φωταγωγοῦ τοῦ βασιλικοῦ διαμερίσματος XXXVI. Τὸ τμήμα τοῦτο διέσωσεν ὀλίγα μόνον τῶν καλυμμάτων του καὶ οὕτω διακρίνεται καλῶς τὸ ἐσωτερικόν του. Τὸ ὅλον σύστημα, βασιζόμενον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πολλαπλῆς συμβολῆς, εἶναι πολὺ ἀνάλογον μὲ τὸ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Οἱ ὀχετοὶ γίνονται βαθμηδὸν βαθύτεροι καὶ εὐρύτεροι, καθόσον συμβάλλουν ἐντὸς αὐτῶν διάφοροι κλάδοι, ἀκριβῶς ὡς γίνεται εἰς τοὺς ρύακας, τὰ ποτάμια καὶ τοὺς μεγάλους ποταμούς. Εἰς τῶν καλυπτῆρων λίθων τοῦ ἐκ ΒΑ. κατερχομένου κλάδου ἀποτελεῖται ἐκ λίαν ἐκτεταμένης ψαμμολιθικῆς πλακός, ἀλλὰ δὲν ἡρευνήθη τί κρύπτεται ὑπὸ ταύτην. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ μεταξὺ τῶν ὀχετῶν χώρου παρατηρήθη τὸ πληροῦν στρώμα χαλίκων, ὅπερ ἀπετέλει τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἑξαφανισθέντος δαπέδου. Πολλὰ τεμάχια κισήρεως συνελέγησαν ἐπίσης ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ΝΔ. τμήματος τοῦ χώρου XXXV. Βορειότερον ἐπὶ τινων τῶν καλυμμάτων τῶν ὀχετῶν διεσώθησαν πλάκες τινὲς τοῦ πλακοστρώτου (πίν. 145β).

Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ λοξοῦ ἀντρεισματικοῦ τοίχου, τοῦ διερχομένου ἄνω τοῦ χώρου LXI καὶ τῆς Β. γωνίας τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς LXIV, κατέστη δυνατὴ ἡ διερεύνησις τοῦ εἰς ἀνώτερον ἄνδρον ἐκτεινομένου τμήματος τοῦ ἀνακτόρου (χώρων LXV καὶ LXVI). Ὅπισθεν τοῦ διαλυθέντος ἀντρεισματικοῦ τοίχου ἀνεφάνησαν ἄλλοι δευτερεύοντες τοῖχοι, ἐπίσης ἀντρεισματικοῦ χαρακτῆρος, παλαιότεροι τοῦ πρώτου καὶ ἐσώτερον κείμενοι. Εἰς τούτων ἐπεκάθητο ἀκριβῶς ἐπὶ γωνίας μινωικοῦ κτηρίου εἰς λοξὴν θέσιν κειμένου σχετικῶς μὲ τὴν ἐκ πελεκητῶν λίθων πρόσοψιν πρὸς τὴν πλακόστρωτον αὐλήν. Ἐδέησε νὰ διαλυθοῦν μεγάλοι λιθοσωροί, σχηματισθέντες βαθμηδὸν κατὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ὑποκειμένων ἀγρῶν, ἵνα διασαφηθῇ πὺς ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ διάταξις τοῦ κτηρίου τούτου. Ὅπισθεν τοῦ φράγματος τῆς πρὸς τὴν πλακόστρωτον αὐλήν θύρας εἶχε συσσωρευθῇ μέγας ἀριθμὸς ὀστράκων, ἰδίᾳ ὠτων κωνικῶν κυπέλλων, ἀνηκόντων εἰς τὴν νεοανακτορικὴν λήγουσαν περίοδον. Ὁ βράχος ἀνεφάνη ἐπιφανειακῶς ἀνερχόμενος πρὸς τὰ ΒΑ. Ἐκ τῆς εἰσόδου ἀνῆρχετο τις εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον διὰ κλωβοῦ κλίμακος, τῆς ὁποίας ἐσώθη ὁ ἀντιστηρίζων τοῖχος καὶ ἡ πρώτη λοξῶς τοποθετημένη βαθμὶς, ἐνῶ περαιτέρω τὸ σκέλος, διερχόμενον ὀπισθεν τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου ἐπ' ἀριστερά, ἐκάμπτετο ἀκολουθῶς κατὰ διεύθυνσιν ἐκ ΝΔ. πρὸς τὰ ΒΑ. παρὰ τὸν ἀναφανέντα ἰσχυρὸν ΒΔ. τοῖχον, ὡς τοῦτο εὐκρινῶς διακρίνεται ἀπὸ τὴν λάξευσιν τοῦ βράχου. Ἡ ἄνοδος αὕτη, ἀνευρεθεῖσα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς, δὲν ἀπεδόθη εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ χώρου. Ἀμέσως πλευρικῶς καὶ ἐπὶ δεξιὰ τοῦ ἀνερχομένου σκέλους τῆς κλίμακος ἀνεφάνη ἀποχετευτικὸς ἀγωγός,

ὅστις κατερχόμενος ἐν ΒΑ. ἐχώνευεν ὀπισθεν τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου, εἰς τὴν ρίζαν τοῦ ὁποίου διὰ μικρᾶς τετραγώνου ὀπῆς τὸ ἀποχετευόμενον ὕδωρ ἐχύνετο εἰς τὸν πλακόστρωτον χώρον, ἔνθα ἐχώνευεν εἰς τοὺς ὑποκειμένους ἀποχετευτικοὺς ἀγωγούς. Εἰς τὸν χώρον ὀπισθεν τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου περισυνελέγησαν τεμάχιον φωλεοσχήμου ἀγγείου ἐκ λευκάζοντος μαρμαρολίθου καὶ ἄλλο τεμάχιον λιθίνου μικροῦ ἀγγείου. Ἐπὶ δεξιὰ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχε κατώφλιον, τὸ ὁποῖον ἔφερε πρὸς λοξῶς κατευθυνόμενον διάδρομον, σχηματιζόμενον μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος λοξοῦ κτηρίου καὶ ἐνὸς ἄλλου παραλλήλου τοίχου, τοῦ ὁποίου διακρίνονται μόνον ὀλίγοι λίθοι καὶ ἢ ἐπὶ τοῦ βράχου θεμελίωσις. Μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς κρηπίδος τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου τῆς αὐτῆς ὁ χώρος ἐπληρώθη διὰ μικρῶν λίθων. Περαιτέρω συναντᾷ τις δεῦτερον κατώφλιον, ἀλλ' ἢ ὅλη διάταξις χρήζει περαιτέρω διερευνήσεως. Ὑπὸ τὸν λοξὸν τοῖχον περαιτέρω ἀνεφάνη ἄλλος κάθετος, ἀκολουθῶν τὸν γενικὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἀνακτόρου καὶ πολὺ πιθανὸν ἀνήκων εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἢ ἀνασκαφὴ ἐσταμάτησεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο χωρὶς νὰ ἀποκαλυφθοῦν περαιτέρω λείψανα τοίχων. Εἰς τὸν διανοιγέντα ἐπικαθήμενον ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ λοξοῦ κτηρίου τοῖχον, μεταξὺ τῶν δύο σειρῶν τῶν λίθων, ἀνευρέθη τὸ ἄνω μέρος λιθίνης τραπέζης μὲ κεντρικὸν κοίλωμα καὶ τὸ ἐν τῶν δύο ὠτίων, ἀναλόγων πρὸς τὰ παρατηρούμενα εἰς ἄλλα λίθινα σκευὴ προσφορῶν ἢ εἰς λύχνους· ἐπὶ τοῦ σφωζομένου τμήματος τοῦ ποδὸς του διεσώθησαν φουσκωτοὶ δακτύλιοι (πίν. 144α). Ἀνάλογοι τραπέζαι εἶναι γνωσταὶ ἐκ τῆς κνωσιακῆς περιοχῆς.

Τεμάχια κονιαμάτων καὶ κεκαυμένων ξύλων ἀνευρέθησαν ἐκεῖ πλησίον. Ἐκτὸς τοῦ τοίχου τοῦ ἐπικαθήμενου ἐπὶ τοῦ λοξοῦ ἀνευρέθησαν τρεῖς ἄλλοι ἀντρευματικοὶ τοῖχοι, ὁ εἰς ὀπισθεν τοῦ ἄλλου, στηρίζαντες τὴν ἐκάστοτε ἐπαυξανομένην ἐπίχωσιν. Εἰς τὸν ΒΑ. λοξὸν ἀντρευματικὸν τοῖχον, ὅστις πλευρίζει τὸν σχηματιζόμενον ἐπίσης λοξὸν διάδρομον, ἐνεσωματώθησαν στοιχεῖα ἀρχιτεκτονικὰ ἐκ πωρολίθου ἀνήκοντα εἰς τὸ κτήριο τοῦ ἀνακτόρου. Μεταξὺ δύο τοιούτων πωρολιθινῶν παραστάδων ἐσχηματίζετο, φαίνεται, εἶδος διόδου. Διάφορα ἀντικείμενα περισυνελέγησαν κατὰ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς περιοχῆς τοῦ λοξοῦ διαδρόμου : παραλληλεπίπεδα ὕφαντικά βάρη, θαλάσσια ὄστρεα, τετρημένος λίθος στάθμης, κυλινδρικός λίθος, ἴσως ἐκ ποδὸς τραπέζης ἢ λύχνου ἐκ μαρμάρου, τεμάχια λιθίνων ἀγγείων, σφαιρικοὶ τριπτήρες, τεμάχια στεατίτου καὶ κισήρεως κλπ. Ἐπίσης περισυνελέγησαν ἱκανὰ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ παρακειμένου διαλυθέντος μεγάλου λιθοσωροῦ : ἀκανόνιστα λεκανίδια, ὄστρακα καὶ τμήματα μεγάλων ἀγγείων, ὕφαντικά βάρη διαφόρων τύπων, τμήμα ἐκ τοῦ χείλους λεκάνης μὲ ἐκφυσιν τοξοειδοῦς λαβῆς, τμήμα ποδὸς τραπέζης καὶ τμήμα λιθίνου σκεύους μὲ ἀπόφυσιν ὡς λαβὴν, κοῖλος λίθος τριβείου, ἄκρον πηλίνου κέρατος, ἴσως αἰγάγρου,

καὶ βαθμιδωτὴ πωρίνη βάσις πυραμιδική μὲ δύο βαθμιῖδας, ἀλλ' ἄνευ ὁπῆς διὰ τὴν στερέωσιν συμβόλου τινός. Ὡς ἤδη ἐσημειώθη, εἰς τὸν λιθοσωρὸν τοῦτον ἀνευρέθη ἡ βάσις λιθίνου κίονος, ἴσως τοῦ περιστύλου τῆς δεξαμενῆς, διαμέτρου 0.40 μ. Ἀξιόλογον ἐπίσης εἶναι τεμάχιον ἐκ ποδὸς τριποδικῆς ἐπιχρίστου τραπέζης, διασφῶν τμήμα τοῦ στίλβοντος ἐπιχρίσματος μὲ ἀνάγλυφον δισκοειδὲς ἢ σπειροειδὲς θέμα. Ἐκ τοῦ καθέτου τοίχου μὲ τοὺς πωρολίθους προῆλθε τριγωνικὸν τεμάχιον ἐκ τοῦ πυθμένος λιθίνου ἀγγείου. Εἰς στιβαρὸς τοῖχος, πάχους 1.70 μ., κάθετος εἰς τὴν γραμμὴν τῆς προσόψεως τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς, ἀνεκαλύφθη εἰς τὸ πρὸς τὰ ΝΑ. ὄριον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου. Ἡ περαιτέρω πρὸς τὰ ΝΑ. συνέχειά του ἔχει διακοπὴν ἐκ καταστροφῆς λόγῳ καλλιεργείας. Ἀπετελέσθη ἐκ δύο σειρῶν λίθων μὲ ἐσωτερικὸν πλήρωμα ἐκ μικρῶν λίθων. Ἐκεῖ πλησίον ἀνευρέθησαν τμήματα εὐμεγέθους λεκανοειδοῦς σκεύους. Ἐξήχθη κάτω μέρος πίθου μὲ σχοινοειδεῖς ταινίας καὶ λαβάς.

Περὶ τὰ πεντήκοντα ἕως ἐξήκοντα μέτρα Ν. τοῦ ἀνακτόρου, ἀριστερὰ τῆς ἐκεῖθεν κατερχομένης πρὸς τὴν παραλίαν ὁδοῦ, ἐξήχθησαν κατὰ τὴν καλλιέργειαν τεμάχια πίθου τύπου jar τῆς MM IIIB - YM IA περιόδου μὲ διακόσμησιν ἐναλλήλων γωνιῶν. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο αὐτοψία διεπίστωσε τὴν ὑπαρξιν κτηρίων, τὰ ὁποῖα εἰσέτι εἶναι ἄδηλον, ἂν ἔχουν οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὸ ἀνάκτορον. Ἐπὶ τόπου περισυνελέγη καὶ λιθίνη ἐλλειψοειδοῦς σχήματος στάθμη καὶ στόμιον ψευδοστόμου ἀμφορέως. Δὲν καταρθώθη νὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα εἰς τὰ ΒΔ. ἄνδρα τοῦ ἀνακτόρου, ὅπου αἱ ἐπιχώσεις εἶναι πολὺ βαθεῖαι καὶ μεγάλοι οἱ λιθοσωροί, διότι τὸ διατεθὲν διὰ τὴν ἀνασκαφὴν ποσὸν μετὰ τὸ ἐπισυμβάν ἀτύχημα ἦτο μᾶλλον περιορισμένον. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους δὲν κατέστη δυνατόν νὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα τῆς παρὰ τὴν Ἀνω Ζάκρον, ἐπιμελεία τοῦ ζεύγους Ἰωάννου καὶ Ἑφης Σακελλαράκη, ἀνασκαπτομένης ἐκτεταμένης μινωικῆς ἀγροικίας.

Γενικὰ συμπεράσματα. Διὰ τῆς προόδου τῆς ἀνασκαφῆς ἐπεβεβαιώθη ἡ ἐξ ἐνδείξεων ἀσφαλῶν εἰκαζομένη μεγάλη ἔκτασις τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου. Ἡ γενικὴ χάρις καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα μεγαλοπρέπεια τοῦ κτηρίου κατεφάνη καλύτερον ἀπὸ τὰ βασιλικά διαμερίσματα, τὸ μετ' αὐτῶν ἀμέσως συνδεόμενον λουτρόν, τὴν μεγάλην Τετράγωνον αἴθουσαν μὲ τὴν ἐντὸς αὐτῆς θαυμαστῶς ἐντεταγμένην περιστύλον δεξαμενὴν καὶ τὰς ἄλλας μετ' αὐτῆς συνδεομένας ἐγκαταστάσεις ἐξασφαλίσεως ὕδατος. Ὁ χρησιμοποιούμενος διὰ μίαν τούτων χαρακτηρισμὸς ὡς «Τυκτῆς Κρήνης» εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένος ἐκ τῆς εἰδικῆς ἐφαρμοσθείσης δομικῆς. Παρὰ τὴν ἔκτασιν τῆς καταστροφῆς, ἣτις προῆλθεν ἐκ τῆς καλλιεργείας εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τούτου πτέρυγα, κατέστη δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ ἱκανοποιητικῶς τὸ γενικὸν ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον καὶ ἡ ἀνεύρεσις τῶν

ὑπογείων ἐγκαταστάσεων συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀποκτήσωμεν πλήρη εἰκόνα καλῶς διατηρουμένων ἐγκαταστάσεων, σχετιζομένων τόσοις μὲ ὠρισμένα βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια ὅσον καὶ μὲ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ὕδατος. Διαταράξεις ἐκ μεταγενεστέρων κτηρίων καὶ κατασκευῆς διαδοχικῶν ἀντερείσματικῶν τοίχων παρατηρήθησαν μόνον εἰς τὸν ΒΔ. τομέα, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὰ ἀποδιδόμενα στοιχεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ στοιχείου εἶναι σημαντικά. Ἡ διερεύνησις τῶν ἀποχετευτικῶν συστημάτων, ὑποβοηθηθεῖσα ἐκ τῆς καταστροφῆς ὠρισμένων δαπέδων ὑπαιθρίων μάλιστα χώρων, ἀπέδειξε τὴν χρησιμοποίησιν συστημάτων ὅχι οὐσιαστικῶς ἀπεχόντων κατὰ τὴν τεχνικὴν τελειότητα τῶν κνωσιακῶν.

Ἀναμένεται νῦν ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος μετὰ τῶν συστημάτων εἰσόδου καὶ ἴσως προπυλαίων, ἡ ἐξερεύνησις τοῦ νοτίου ὀρίου τοῦ κτηρίου, ἡ ἀποκάλυψις τῶν διαμερισμάτων τῶν βορείων ἐπὶ τοῦ λόφου ἀνερχομένων ἀνδρήρων τοῦ ἀνακτόρου, ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ΒΔ. ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου ἐκτεινομένου τομέως, τοῦ ὁποῦ ἡ χρῆσις περιορίσθη μόνον εἰς τὴν προγενεστέραν ΜΜΒ III - ΥΜ ΙΑ περίοδον — δευτέραν νεοανακτορικὴν —, ἡ ἀποκάλυψις τῆς δυτικῆς καὶ ἴσως καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς αὐλῆς καὶ τέλος ἡ μελέτη τμημάτων τῶν ὑποκειμένων κτηρίων, ἀνηκόντων εἰς τὰς διαδοχικὰς προανακτορικὰς, παλαιοανακτορικὰς καὶ νεοανακτορικὰς φάσεις διὰ στρωματογραφικῶν μελετῶν. Τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα ἐκ τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεῦνης ἀσφαλῶς θὰ εἶναι τόσοις σημαντικὰ ὅσον καὶ τὰ μέχρι σήμερον διὰ τῆς ἤδη συντελεσθείσης ἐργασίας προελθόντα καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα θὰ ἔλθουν εἰς φῶς, ἰδίᾳ ἐκ τῶν τμημάτων τὰ ὅποια παρέμειναν οὐσιαστικῶς ἄθικτα τόσοις ἐκ τῶν συλήσεων, ὅσον καὶ ἐκ τῶν φθορῶν ἐκ μεταγενεστέρων κατασκευῶν ἢ ἐκ τῆς μακρᾶς καλλιεργείας. Τὰ κατὰ τὴν παρούσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον περισυλλεγένη ἀντικείμενα, ὥς κατεφάνη ἐκ τῆς ὥς ἄνω συνοπτικῆς ἐκθέσεως, εἶναι πολυποίκιλα καὶ ἐν πολλοῖς πολύτιμα καὶ ἰδιότυπα. Κεραμικὰ εἶδη, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἱκανοποιητικὴν κατὰστασιν διατηρούμενα, πολλὰ διδάσκουν ἰδίᾳ περὶ εἰδικῶν βιοτεχνιῶν καὶ ἐργαστηριακῶν ἐργασιῶν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τούτων χρειάζεται εἰσέτι μακρὰ ἐργασία, πέρα τῆς ἤδη φιλοτιμῶς εἰς πέρας ἀχθείσης ἐντὸς τῶν ἐργαστηρίων τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου διὰ τῶν λίαν ἱκανῶν τεχνιτῶν των καὶ διὰ τῆς ἐποπτείας τοῦ Ἐφόρου κ. Στυλ. Ἀλεξίου. Δέον ἰδιαιτέρως νὰ ἐξαρθῇ καὶ τὸ μέχρι σήμερον συντελεσθὲν λαμπρὸν ἔργον ἐπανεκθέσεως τῶν μᾶλλον σημαντικῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν εἰδικῶς διὰ τὴν Ζάκρον ἀφιερωθεῖσαν αἴθουσαν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, πραγματοποιηθεῖσαν ἐντὸς βραχείας διαστήματος ὑπὸ τοῦ δραστηρίου Διευθυντοῦ του.

18. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΡΧΑΝΩΝ

(Πίν. 146 - 154)

Ἡ διακοπεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1957¹ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μαρινάτου εἰς Ἀρχάνας, ἐπανελήφθη τὸ 1966 ὑπ' ἑμοῦ, βοηθουμένον ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου κ. Ἐφης Σακελλαράκη², εἰς τὸν βορειοδυτικῶς τῆς κωμοπόλεως κείμενον λόφον Φουρνί, ἔνθα κατὰ τὸ 1964 εἶχεν ἀνασκαφῇ ὑστερομινωικὸς θαλαμωτὸς τάφος χρησιμεύσας ὡς κενοτάφιον³, κατὰ δὲ τὸ 1965 εἶχεν ἀνευρεθῇ ἀδιατάρακτος βασιλικὴ ταφὴ ἐντὸς πλευρικοῦ δοματίου θολωτοῦ τάφου, εἶχε δ' ἐπίσης ἀνασκαφῇ τμήμα ὀστεοφυλακίου προανακτορικῶν χρόνων⁴. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ χώρου ἐρεῖνης ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κωμοπόλεως, ἔνθα ἀνεσκάφη κατὰ τὰ ἔτη 1964 καὶ 1965 τμήμα ἀνακτορικοῦ κτηρίου νεοανακτορικῶν χρόνων⁵, ἐκρίθη ἀναγκαία, ὅχι μόνον διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀπαλλοτριώσεως περὶ τὸ ἀνακτορικὸν κτήριον, πρὸ τῆς συνεχείας τῆς συστηματικῆς σκαφῆς του, ἀλλ' ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἀρχαιοτήτων εἰς Φουρνί.

¹ ΠΑΕ 1957, σ. 133 - 135.

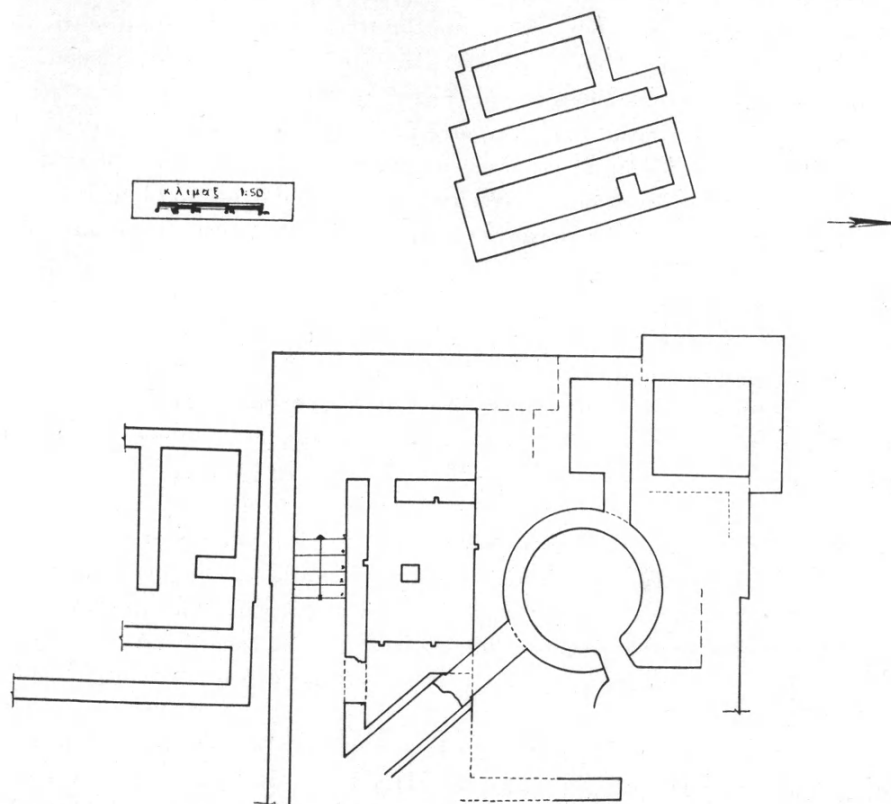
² Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ἐπίσης ἡ ἀρχαιολόγος δ. Λιάννα Παρλαμᾶ καὶ ἡ φοιτήτρια τῆς ἀρχαιολογίας δ. Κάλια Καλιατάκη. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια ἐξεπόνησεν ὁ φοιτητὴς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κ. Ἑ. Πολυδάκης, τὰ δὲ σχέδια τῶν πινάκων 148 καὶ 153α ὁ ζωγράφος τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Θ. Φανουράκης. Αἱ φωτογραφίαι τῶν πινάκων 149β, δ καὶ 150 - 151, 152β, 153 - 154 ἐλήφθησαν ὑπὸ τῶν δ. Ἰ. Ἰωαννίδου καὶ Ἑ. Μπαρτζιώτη. Ὑπὸ τοῦ ἱκανωτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας κ. Χ. Σφακιανᾶκη ἐγένοντο αἱ ἀπαραίτητοι ἐργασίαι στερεώσεως. Τέλος μετ' ἐξαιρέτου ζήλου ἐργάσθη ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Βαθυπέτρου κ. Ἑ. Συναδινάκης, προσφέρας, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, πολυτίμους ὑπηρεσίας.

³ Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Ὑστερομινωικὸ κενοτάφιο στὶς Ἀρχάνες, ΑΔ 20, 1965, σ. 110 - 118.

⁴ Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Arkhanes 1965, Report on the Excavations, Kadmos 4, 1965, σ. 177 - 180, The First Untouched Royal Burial Found in Crete ILN 26 Μαρτίου 1966, Minoan Cemeteries at Arkhanes, Archaeology 20, 1967, σ. 276 - 281, Ἐκθεσις ἐργασιῶν κατὰ τὸ ἔτος 1964, ΑΔ 20, 1965 Χρον. σ. 557 κέξ. 1966 Χρονικά (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

⁵ Βλ. σημ. 4.

Ἡ ἐφετερινὴ σκαφή εἰς Φουρνὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διερεύννησιν δευτέρου θολωτοῦ τάφου, ὀνομασθέντος Β, κειμένου νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, παρὰ δὲ καὶ ἀνατολικῶς τοῦ προανακτορικοῦ ὀστεοφυλακίου (εἰκ. 1).

Εἰκ. 1. Κάτοπις προανακτορικοῦ ὀστεοφυλακίου, θολωτοῦ τάφου καὶ τρίτου ταφικοῦ κτηρίου Β εἰς Φουρνὶ Ἀρχανῶν (σχέδιον Ἑ. Πολυδάκη).

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀνασκαφῇ τμῆμα τοῦ δυτικοῦ πλευρικοῦ δωματίου τοῦ θολωτοῦ τάφου¹, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, παρὰ τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γενομένην σύλησιν, περισυνελέγησαν πλῆθος ἐλεφαντίνων τεμαχίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ κιονίσκοι², οἵτινες διὰ πρώτην φορὰν ἀνευρίσκονται

¹ Βλ. ἀνωτ. σ. 174 σημ. 4.

² Ὡς ἐσημειώθη ἀλλαχοῦ (Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Ἐλεφαντοστὰ ἐκ τῶν Ἀρχανῶν, Πεπραγμένα Α' Συνεδρίου Μυκηναϊκῶν Σπουδῶν Ρώμης, σημ. 34) κιονίσκοι ἔχουν εὑρεθῇ εἰς Σπάτα, Μυκῆνας καὶ Δῆλον.

εἰς Κρήτην, ὡς ἐπίσης σφραγιδόλιθος ἐξ ἀχάτου μετὰ παραστάσεως ἀγελάδος θηλαζούσης μόσχον.

Ἀπεκαλύφθη οὕτω μέγα ὑπέργειον ταφικὸν συγκρότημα (εἰκ. 1), ἀποτελούμενον ἐκ τῆς θόλου (πίν. 146α), τοῦ δρόμου ταύτης (πίν. 147β), ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ πρὸς τὴν θόλον διὰ κεκλιμένου ἐπιπέδου καὶ καλύπτεται κατὰ τὸ πρὸς τὴν θόλον τμήμα διὰ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, δύο πλευρικῶν δωματίων ἐπικοινωνούντων πρὸς τὴν θόλον, τρίτου προσκεκολλημένου κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν καὶ ἐτέρων τριῶν χώρων κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τῆς θόλου, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἀποτελεῖ κλίμακα ἐκ πέντε βαθμίδων δι' ἀνοδὸν εἰς δεύτερον ὄροφον, ἕτερος δὲ εἶναι δωμάτιον μετὰ πεσσού εἰς τὸ κέντρον (πίν. 146β) διὰ τὴν ταφικὴν λατρείαν, ὑποδεικνύων τὸν χαρακτῆρα τοῦ κτηρίου ὡς τάφου - ἱεροῦ.

Ὁ θολωτὸς τάφος Β ἰδρύθη κατὰ τὴν παλαιοανακτορικὴν περιόδον, μεταγενεστέρως δ' ἐγένοντο σημαντικαὶ προσθῆκαι ὅχι μόνον διὰ τὴν ἐπαύξῃσιν τῶν χώρων ταφῆς, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ διὰ τὴν ἀρτιωτέραν διεξαγωγὴν τῆς ταφικῆς λατρείας, προσθῆκαι, αἵτινες οὐδόλως παρέβλαψαν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐνότητα τοῦ τάφου, ἐχρησιμοποιήθη δὲ συνεχῶς μέχρι καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς μετανακτορικῆς περιόδου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἠνοίχθη πρόσβασις πρὸς τὴν θόλον ἐκ τοῦ ἀνατολικῶς ταύτης κειμένου πλευρικοῦ δωματίου (πίν. 146α), ἐφράχθησαν ἐκ τῆς θόλου αἱ θύραι τοῦ δρόμου καὶ τοῦ δυτικοῦ πλευρικοῦ δωματίου διὰ τοιχοδομίας μὴ διακρινομένης τῶν τοιχωμάτων τῆς θόλου, ἐπεχώσθη τὸ δάπεδον τῆς θόλου καὶ κατεσκευάσθη ὑψηλὸν θρανίον κατὰ μῆκος τῶν τοιχωμάτων ταύτης (πίν. 146α). Πιθανῶς ἕτερον πλευρικὸν δωμάτιον κρύπτεται εἰσέτι κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τῆς θόλου.

Δυστυχῶς πλὴν μιᾶς ταφῆς ἀνδρὸς ἐντὸς τοῦ βορειοδυτικοῦ δωματίου οὐδὲν σημεῖον ἀνευρέθη ἀδιατάρακτον. Παρὰ τὴν ἀνεύρεσιν πολλῶν τεμαχίων σαρκοφάγων, τόσον κατὰ τὸν χώρον τοῦτον, ὅσον καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ὁ νεκρὸς εἶχε τεθῆ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ παρὰ τὸν νότιον τοῖχον, εἰς τὴν συνεσταλμένην στάσιν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἀνατολὰς. Μεταξὺ τῶν ὄστων τῶν χειρῶν τοῦ ἀνευρέθη φακοειδὴς σφραγιδόλιθος ἐκ τεφρολεύκου στεατίτου (πίν. 148α). Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐνταῦθα θαλάσσιον ὄστρεον, ψῆφος σταγονοειδοῦς σχήματος ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, τεμάχια ἐτέρας ψήφου πεπιεσμένου ἀμυγδαλοειδοῦς σχήματος ἐξ ὑελομάζης, ὡς καὶ ἕτερον τεμάχιον ὀρείας κρυστάλλου. Ἡ ἀνεύρεσις τεμαχίων τινῶν κονιάματος κεχρωσμένων διὰ λευκοῦ ἢ ἐρυθροῦ χρώματος δεικνύει ὅτι καὶ ὁ χώρος οὗτος ἐκοσμήθη, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δωμάτια τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, πιθανῶς δ' ἐκαλύπτετο διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν, μικρὰ τεμάχια τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν ἐνταῦθα.

Ἡ θόλος τοῦ τάφου ἦτο πλήρης ἀκαθάρτων χωμάτων καὶ λίθων, τινὲς τῶν ὁποίων εἶχον ἀπορριφθῆ ἑνταῦθα, τινὲς ὅμως ἀνῆκον εἰς τὰ τοιχώματα ταύτης. Μεταξὺ τούτων ἀνευρέθησαν τεμάχια τινα ὀστέων, μικρὰ τεμάχια λευκῶν κονιαμάτων, τμῆμα σφαιρικῆς ἀγνῦθος, τέλος δὲ τρία συνανήκοντα τεμάχια ἐκ τῆς πλευρᾶς ἀγγείου ἐκ σπαρτιατικοῦ βασάλτου.

Τὸ ἀνατολικὸν πλευρικὸν δωμάτιον ἦτο λίαν κατεστραμμένον, ὅχι μόνον διότι ἦτο γωνιαῖον καὶ εἶχεν ἰδρυθῆ κατὰ τὴν κατωφέρειαν, ἀλλὰ πιθανῶς ἐπίσης διότι κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς θύρας εἰσόδου πρὸς τὸν τάφον ἐξησθένησαν περαιτέρω τὰ τοιχώματά του. Οὕτω ὑπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀτάκτως ἀνευρισκομένων λίθων δὲν ἀνεφάνη ἡ βορειοανατολικὴ γωνία τούτου, εἰμὴ μόνον τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, παρὰ τὸν ὅποιον ἀνευρέθησαν ἀναθηματικὸς πῆλινος ποὺς μετὰ καστανομέλανος ἐπιχρίσματος (πίν. 149δ), ψῆφος σφαιρικὴ ἐξ ἀμεθύστου, ἑτέρα δισκοειδὴς ἐκ πρασίνου λίθου καὶ τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ.

Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πεσσοῦ ὅμως, οἱ τοῖχοι τοῦ ὁποίου ἐνισχύοντο διὰ ξυλίνων δοκῶν, τῶν ὁποίων διετηρήθησαν αἱ ὑποδοχαί, ἡ ἐπίχωσις ἦτο πλέον ἐνιαία. Καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ χώρου καὶ εἰς ἱκανὸν βάθος ἀνευρέθησαν πολλὰ μικρότατα τεμάχια ὀστέων καὶ ἀνθρώπινοι ὀδόντες, ὡς καὶ μικρὸν τεμάχιον κρανίου, ἀνευρεθὲν παρὰ τὸν νότιον τοῖχον, προελθόντα ἀσφαλῶς ἐκ τεταραγμένων ταφῶν ἐντὸς σαρκοφάγων εἰς τὸν ἄνω ὄροφον. Παρὰ ταῦτα ἀνευρέθησαν ἐπίσης μικρὸν τεμάχιον ἐκ φύλλου χρυσοῦ, κυλινδρική ψῆφος ἐκ μέλανος στεατίτου, τμῆμα δακτυλίου ἐκ λευκοῦ λίθου, δύο τεμάχια ἐκ λεπίδων ὀψιανοῦ, μικρὸν τεμάχιον χαλκοῦ σκεύους, ὀδὸς ζῦου καὶ τινα θαλάσσια ὄστρεα. Ἐντὸς τῆς δυτικῆς δοκοθήκης τοῦ βορείου τοίχου ἀνευρέθησαν ἐπίσης δύο κωνικά κύπελλα τεθειμένα ἀναστροφῶς, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἔχει ταπεινὴν σωληνοειδῆ πρόχυσιν καὶ δύο τετρημένας μαστοειδεῖς ἀποφύσεις. Πλήθος μικροτάτων τεμαχίων κονιαμάτων δεικνύει ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐκοσμεῖτο διὰ τοιχογραφιῶν. Τῶν πλείστων τεμαχίων ἡ ἐπιφάνεια φέρει λευκὴν, μέλαιναν, ἐρυθρὰν, κιτρίνην, κυανὴν ἢ πορτοκαλλόχρουν χρῶσιν, τεμάχια τινα ὅμως κοσμοῦνται διὰ τοῦ συνδυασμοῦ δύο χρωμάτων, μέλανος καὶ λευκοῦ, μέλανος καὶ πορτοκαλλόχρου, μέλανος καὶ κιτρίνου, κιτρίνου καὶ πορτοκαλλόχρου ἢ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ. Δύο τεμάχια κοσμοῦνται διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τριῶν χρωμάτων, μέλανος ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου καὶ μέλανος πορτοκαλλόχρου καὶ λευκοῦ. Τέλος δύο τεμάχια κοσμοῦνται διὰ σειρᾶς μελανῶν πατυροειδῶν ἐπὶ πορτοκαλλόχρου ἐδάφους, ἀνήκοντα κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ εἰς παραστάσεις ἀνδρῶν φερόντων περιδέραα.

Τεμάχια τινα λευκοῦ κονιαμάτος ἀνευρέθησαν καὶ εἰς τὸν χώρον δυτικῶς τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ. Ἐνταῦθα ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα, ἄνωθεν μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, συνελέγη ψῆφος σφαιρικὴ ἐξ ἀμεθύστου.

Εἰς τὸν χώρον ἀνατολικῶς τῆς κλίμακος ἀνευρέθησαν ἐπίσης τεμάχια τινα ὀστέων, ὡς καὶ μικρὸν τεμάχιον κρανίου. Μικρὰ τεμάχια κονιαμάτων λευκοῦ χρώματος διασφύζονται ἐνταῦθα κυρίως ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου, ὁ ὁποῖος, ὡς καὶ τινες προσέτι τοῖχοι τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν οἰκοδομικὴν φάσιν, ἔχει κατασκευασθῇ δι' ἀκανονίστων ὀρθογωνίων λίθων, οἵτινες περιβάλλονται διὰ πολλῶν λιθαρίων. Ἐν τεμάχιον κονιάματος, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη ἐνταῦθα, κοσμεῖται διὰ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐνταῦθα μικρὸν τεμάχιον χαλिकासβέστου, τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ καὶ δυσδιαγνώστου χρήσεως ἀντικείμενον, ἀποτελούμενον ἐκ λιθίνου δακτυλίου, ἐκ τῆς ὁπῆς τοῦ ὁποῖου διέρχεται ἐλεφάντινον πλακίδιον ἐπενδεδυμένον διὰ χρυσοῦ.

Εἰς τὸν δρόμον τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, αἱ παρειαὶ τοῦ ὁποῖου ἀποτελοῦνται ἐκ διπλοῦ τοίχου, ὁ ἐσώτερος τῶν ὁποίων εἶναι ταπεινότερος, χρησιμεύων οὕτω διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς στέγης τοῦ χώρου, περισυνελέγησαν εἰς τὸ ἀνώτερον τμήμα μικρὸν εἰδώλιον βοὸς καὶ τεμάχιον κονιάματος, κοσμούμενον διὰ μέλανος καὶ λευκοῦ. Ἡ πρόσβασις πρὸς τὴν θόλον εἶχε φραχθῇ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ δρόμου διὰ διπλοῦ τοίχου. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ δευτέρου φράγματος καὶ ἐν μέσῳ πλήθους λίθων, κυρίως δὲ πλησίον τοῦ φράγματος ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς θόλου, ἀνευρέθησαν εἰς δεκατρία σημεῖα ὀστᾶ κυνῶν, τινῶν τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν σχεδὸν πλήρεις οἱ σκελετοί, ἑτέρων ὅμως αἱ κεφαλαὶ κεχωρισμέναι τοῦ σώματος¹.

Τέλος μετὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ὑπερθύρου τοῦ δυτικοῦ πλευρικοῦ δωματίου, τοῦ ἀνασκαφέντος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἀνευρέθη κατὰ τὴν θύραν ὥραϊος σφραγιδόλιθος ἐκ σαρδίου μετὰ παραστάσεως δύο ἀντωπῶν ταύρων (πίν. 148β).

Ὡς κατεδείχθη ἄλλαχού² ὁ θολωτὸς τάφος Β τῶν Ἀρχανῶν ἐντάσσεται κανονικῶς εἰς τὰ ταφικὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα ἐμελέτησεν ἡ C. LONG³, τὸν τάφον τοῦ Ἀπεσωκαρίου⁴ καὶ τὸν Τάφον-Ἱερὸν τῆς Κνωσοῦ⁵, πρὸς

¹ Διὰ τὸ ἔθιμον τῆς ἀποκοπῆς κεφαλῶν ζώων βλ. I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σημειωθείσης εἰς Ἀρχάνας ΥΜ ΙΙΙ θυσίας ταύρου, Πεπραγμένα Β' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου Χανίων, σ. 238. Πρβ. A. PERSSON, *The Royal Tombs at Dendra*, Lund 1931, σ. 18.

² I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς μινωικῆς Κρήτης, ἀνακοίνωσις γενομένη κατὰ τὸ Α' Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ἐν Ἀθήναις.

³ C. LONG, *Shrines in Sepulcres*, AJA 63, 1959, σ. 59 κ.ἐξ.

⁴ A. SCHOERGENDORFER, *Ein Mittelminoisches Tholosgrab bei Apesokari*, εἰς F. MATZ, *Forschungen auf Kreta*, 1942, σ. 13-22.

⁵ A. EVANS, *The Palace of Minos at Knossos*, IV, σ. 962-978, 986-1018.

τὰ ὅποια ἔχει κοινήν τὴν ὑπαρξιν πολλῶν δωματίων, τινὰ τῶν ὁποίων περιέχουν πεσσόν. Ὁ θολωτὸς τάφος Β τῶν Ἀρχανῶν τοποθετεῖται χρονολογικῶς παρὰ τὸν ΜΜ I-II τάφον τοῦ Ἀπεσωκαρίου καὶ πρὸ τοῦ ΜΜ IIIβ Τάφου· Ἱεροῦ τῆς Κνωσοῦ, πρὸς τὸν ὅποιον συνάπτεται ἰδιαίτερος διὰ τῆς ὑπάρξεως δευτέρου ὁρόφου, ἄνωθεν τοῦ δωματίου τοῦ πεσσοῦ.

Ὁ διπλοῦς χαρακτήρ τοῦ Τάφου· Ἱεροῦ τῆς Κνωσοῦ εἶχεν ἤδη ἐπισημανθῇ ὑπὸ τοῦ Evans¹, ὅστις ὑπενθύμισε τὴν διήγησιν τοῦ Διοδώρου διὰ τὴν ὑπαρξιν εἰς Σικελίαν ὑπογείου τάφου τοῦ τελευταίου Μίνως, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου οἱ Κρήτες ἴδρυσαν ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ ὁμοιότης τοῦ μυθικοῦ τάφου τοῦ Μίνως πρὸς τὰ ταφικὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια ἔφερον εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς Κρήτην, εἶναι πράγματι μεγάλη. Δὲν φαίνεται ὅμως πειστικὴ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Evans ὅτι εἰς τὰ ταφικὰ ταῦτα κτήρια ἐλατρεύετο ἡ μινωικὴ ὑπόστασις τῆς Ἀφροδίτης, ἡ θεὰ τῶν περιστερῶν². Ἡ C. Long πάλιν, ἡ ὁποία βασίζεται εἰς τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου δ τῆς Ἀγ. Τριάδος, ὑποθέτει ὅτι ἐλατρεύετο ἡ ἀνακτορικὴ θεότης, ἥτις ἐξηκολούθει καὶ μετὰ θάνατον νὰ σκέπη τὸν εὐγενῆ νεκρόν³. Φαίνεται πιθανώτερον ὅμως, ὥς ὑπέδειξεν ὁ Πλάτων⁴, ὅτι τὰ δωμάτια τῶν πεσσῶν ἐν γένει συνάπτονται στενῶς πρὸς καθαρῶς ταφικὴν λατρείαν, ἴσως λατρείαν τοῦ θεοποιηθέντος, ἐὰν ὅχι θείου νεκροῦ, συμφώνως πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν ἀντίληψιν. Πιθανῶς δ' ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν αἰγυπτιακῶν τάφων ἐκοσμήθη τὸ δωμάτιον τοῦ πεσσοῦ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Β τῶν Ἀρχανῶν διὰ τοιχογραφιῶν.

Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ θολωτοῦ τάφου Β εἰς Ἀρχάνας, ἐνὸς πραγματικοῦ νέου Τάφου· Ἱεροῦ, ἐπιβεβαιοῖ οὕτω τὰς ἀπόψεις αἵτινες ἀνεπτύχθησαν κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ ἐθίμου τῆς ταυροθυσίας εἰς τὸν θολωτὸν τάφον Α⁵, περὶ ἀπονομῆς θείας λατρείας εἰς τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, διὰ τὴν ταφήν καὶ λατρείαν τῶν ὁποίων ἰδρύθη τὸ κτηριακὸν τοῦτο συγκρότημα. Ἀμυδρὰν εἰκόνα τῶν τελετουργιῶν, αἵτινες θὰ ἐγένοντο εἰς

¹ Ε. ἀ. σ. 959.

² Αὐτόθι.

³ C. LONG, ἔ. ἀ. σ. 63. Ὡς ἔδειξεν ὅμως ταυτοχρόνως ὁ Ν. ΠΛΑΤΩΝ (Τὰ μινωικὰ οἰκιακὰ ἱερά, Κρητικὰ Χρονικὰ 8, 1954, σ. 455-6), αἱ ἀνασκαφικαὶ ἐκθέσεις τοῦ τάφου τῆς Ἀγίας Τριάδος εἶναι ἀσαφεῖς καὶ πιθανῶς τὸ κτήριον ἦτο ἀρχικῶς οἰκία μετὰ ἱεροῦ, χρησιμοποιοιθεῖσα ἀργότερον ὡς τάφος.

⁴ Ν. ΠΛΑΤΩΝ, ἔ. ἀ. σ. 483.

⁵ Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σημειωθείσης εἰς Ἀρχάνας ΥΜ III θυσίας ταύρου, Πεπραγμένα Β' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου Χανίων, σ. 244 κ.ἐξ.

τὴν θόλον τοῦ τάφου, σχηματίζομεν ἐκ πληνίου ἀντικειμένου ἐκ Καμηλάρη¹, εἰκονίζοντος κυκλικὸν οἰκοδόμημα, πιθανῶς θολωτὸν τάφον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ καθήμενη μορφή τοῦ νεκροῦ δέχεται τὴν προσφοράν ἐνὸς λάτρεως.

Πρέπει τέλος νὰ ἐξαρθῇ ἡ σπουδαιότης τοῦ θολωτοῦ τάφου Β τῶν Ἀρχαίων, ὅχι μόνον διὰ τὴν ἐν γένει ταφικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μελέτην τῶν μυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων. Διὰ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, ἐκτισμένου ὑπεργείως κατὰ τοὺς παλαιοανακτορικοὺς χρόνους, ὡς καὶ οἱ μυκηναϊκοὶ τάφοι, δεδομένου ὅτι ἀκόμη καὶ τὸ ὑπέρθυρον παρακολουθεῖ ἐσωτερικῶς τὴν καμπύλην τῆς θόλου², προστίθεται ὁ ἐλλίπων κρίκος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν μυκηναϊκῶν θολωτῶν τάφων ἀπὸ τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Μεσσαρᾶς, ἀποδεικνύεται δ' οὕτω ὀρθὴ ἡ θεωρία, ἣτις διευτυπώθη προσφάτως ὑπὸ τοῦ S. Hood³.

Βορείως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β ἡρευνήθησαν τὰ ἐπιφανειακὰ ἔχνη μεγάλου κτηρίου ἀποτελουμένου ἐκ δύο ἐπιμήκων χώρων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δυτικώτερος ἀπετέλει ἄνδρον, κατεσκευασμένον διὰ μεγάλων πλακοειδῶν λίθων, τεθειμένων ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, χρονολογούμενον κατὰ τοὺς νεοανακτορικοὺς χρόνους, πιθανῶς δὲ χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν ταφικὴν λατρείαν. Ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ λιθίνη βάσις κίονος, διαμέτρου 0.50 μ., ἀνευρεθεῖσα ἀνεστραμμένη (πίν. 149α). Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἐνταῦθα τεμάχιον λεπίδος πυριτολίθου καὶ δύο ἀνεστραμμένα ἄωτα κωνικά κύπελλα.

Πλουσιώτερα ὑπῆρξαν τὰ εὐρήματα κτηρίου προσκεκολλημένου κατὰ τὸ νότιον τμήμα τοῦ θολωτοῦ τάφου Β, τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν τὰ τρία βόρεια δωμάτια (εἰκ. 1), ἀνεσκάφησαν ὅμως μόνον τὸ κεντρικὸν καὶ τὸ δυτικὸν τούτων, χρησιμοποιηθέντα δι' ἄλληπαλλήλους κατὰ στρώματα ταφᾶς κατὰ τοὺς νεοανακτορικοὺς χρόνους.

Αἱ ταφαὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος εἶχον διαταραχθῇ ἰσχυρότατα κατὰ τὴν καλλιέργειαν, εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι ἀρχικῶς εἶχον ἐναποτεθῇ ἐντὸς τριῶν τοῦλάχιστον σαρκοφάγων, ὡς κατεφάνη ἐκ τῆς ἀνευρέσεως πολλῶν τεμαχίων τούτων εἰς ομάδας. Οὕτω καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος, κυρίως ὅμως κατὰ τὸ δυτικὸν δωμάτιον ἀνευρίσκοντο κατεσπαρμένα τεμάχια ὀστέων καὶ κρανίων, ὡς ἐπίσης πληθὸς ὀδόντων. Παρομοίαν τύχην εἶχον καὶ τὰ κτερίσματα τῶν ταφῶν, χρυσᾶ, χαλκᾶ καὶ ἐλεφάντινα,

¹ D. LEVI, La tomba a tholos di Kamilari presso a Festos, *Annuario* 39 - 40, 1961 - 2, εἰκ. 177.

² Πρβλ. A. J. B. WACE, *Mycenae an Archaeological History and Guide*, Princeton 1949, σ. 17.

³ S. HOOD, Tholos Tombs of the Aegean, *Antiquity* 34, 1960, σ. 166 - 176.

εἶναι δ' ἀξιοσημείωτον ὅτι πολλὰ ἐλεφάντινα κυρίως τεμάχια συναντήκον, ἃν καὶ ἀνευρίσκοντο μακρὰν τὸ ἐν τοῦ ἐτέρου.

Ἐπτά μικρὰ τεμάχια φύλλων χρυσοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν χρυσοῦν ἔλασμα, ἀνῆκον εἰς ἐπένδυσιν χαλκοῦ ἤλου, μαρτυροῦν περὶ τοῦ πλούτου τῶν ταφῶν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ πολλαπλᾶ χαλκᾶ τεμάχια, τινὰ τῶν ὁποίων ἀσφαλῶς ἀνῆκον εἰς ἀγγεῖον. Ἀκεραία διεσώθη μόνον μία μονόστομος χαλκῇ μάχαιρα (πίν. 149β), περισυνελέγησαν ὅμως πρὸς τούτοις δεκατέσσαρες χαλκοὶ ἤλοι. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων λίαν ἐνδιαφέρων εἶναι φακοειδὴς σφραγιδόλιθος ἐξ ἀγάλτου μετὰ παραστάσεως ταύρου, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζεται τρίτων, ἄνωθεν δὲ τρεῖς κύκλοι (πίν. 149γ), ἀναφέρονται δ' ἐπίσης κεφαλὴ εἰδωλίου αἰγάγου (πίν. 150α), τεμάχιον λεπίδος ὀψιανοῦ καὶ τινα θαλάσσια ὄστρεα.

Λίαν σημαντικὰ ἦσαν κυρίως τὰ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ κτερίσματα τῶν ταφῶν τοῦ ἀνωτέρου στρώματος (πίν. 150β), τὰ ὁποῖα, προστιθέμενα εἰς τὰ ἐλεφαντοστᾶ τῆς περυσινῆς σκαφῆς, ἀποτελοῦν ὄχι μόνον τὴν μεγαλυτέραν, ἀλλὰ καὶ τὴν πληρεστέραν ὁμάδα ἐλεφαντοστῶν ἐκ Κρήτης¹. Δυστυχῶς ὅμως ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀσύλητον βασιλικὴν ταφὴν τοῦ πλευρικοῦ δωματίου τοῦ θολωτοῦ τάφου Α, ἣτις ἀπέδωσε, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἐλεφαντίνων καὶ τὴν πλήρη ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἔνθεσιν τῆς προσθίας πλευρᾶς ὑποποδίου², τὰ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εὐρήματα τῆς ἐφεινῆς σκαφῆς δὲν συνάπτονται ἀσφαλῶς πρὸς ἄλληλα. Εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι τινὰ τούτων, πλὴν τοῦ ἐλεφαντίνου κτενίου (πίν. 150β καὶ 151β)³ καὶ τῶν δύο τεμαχίων λαβῶν μαχαιρῶν (πίν. 150β), ἀρχικῶς ἀνῆκον εἰς ἐνιαίαν διακόσμησιν, οἷαν γνωρίζομεν νῦν ἐκ τοῦ μοναδικοῦ ὑποποδίου τῶν Ἀρχανῶν. Οὕτω δὲ μόνον δύνανται νὰ νοηθοῦν τὰ ἀνευρεθέντα τρία ἀπλᾶ δισκία, μία μικροῦ μεγέθους ὀκτώσχημος ἀσπίς⁴, ἐν πλακίδιον ἐν σχήματι τριλόβου τόξου, ἕτερον μηνοειδές (πίν. 150β), τὴν σύνθεσιν τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ὑποποδίου τῶν Ἀρχανῶν, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ δισκία μετ' ἐγχαράκτου στροβιλιζομένου τριφύλλου⁵, οἱ διαφόρου μεγέθους δακτύλιοι⁶ καὶ ἐν ἐπίμηκες ἀκόσμητον τε-

¹ Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, 'Ελεφαντοστᾶ ἐκ τῶν Ἀρχανῶν, Πεπραγμένα Α' Συνεδρίου Μυκηναϊκῶν Σπουδῶν Ρώμης.

² Αὐτόθι.

³ Αὐτόθι σημ. 28, δι' ἐλεφάντινα κτένια εἰς Κρήτην. Μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ κτένιον τῶν Ἀρχανῶν παρουσιάζει κτένιον ἐκ Μυκηνῶν (Α. J. B. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, Oxford 1932, σ. 85, εἰκ. 32).

⁴ Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ἔ. ἀ. σημ. 97 - 101, δι' ὀκτώσχημους ἀσπίδας ἐκ τῆς Κρήτης καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

⁵ Πρβλ. H. SCHLIEMANN, Mykenai, Darmstadt 1964, σ. 303, ἀρ. 409, 413.

⁶ Βλ. Ι. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΝ, ἔ. ἀ. σημ. 31.

μάχιον (πίν. 150β), συναπτόμενα πιθανῶς πρὸς τὰ πλακίδια τῶν λεόντων καὶ τοῦ αἰγάγρου.

Τὸ θέμα τοῦ λέοντος εἰς σχῆμα ἵπταμένου καλπασμοῦ ἀπεικονίζετο εἰς τέσσαρα τοῦλάχιστον πλακίδια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο εἶναι μικρὰ τμήματα ἐκ τῆς κάτω ἀριστερᾶς γωνίας, τρίτον ἔχει ἀποτελεσθῆ ἐκ πλειόνων τεμαχίων, μόνον ἓν δὲ σφίζεται σχεδὸν ἀκέραιον (πίν. 150β, 151γ)¹, ἐνθυμίζοντα κυρίως τέσσαρα ὁμοίου σχήματος πλακίδια ἐκ Μυκηνῶν², μετὰ τινων ὅμως σημαντικῶν παραλλαγῶν, τόσον εἰς τὴν παράστασιν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Τέλος λίαν σημαντικὸν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐλεφαντοστῶν καὶ ὄχι μόνον τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου εἶναι τὸ ὀρθογώνιον πλακίδιον μετὰ παραστάσεως αἰγάγρου πρὸς τὰ δεξιὰ, στρέφοντος τὴν κεφαλὴν ὀπίσω, μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζεται θάμνος, ἄνωθεν ταινίας κοσμονμένης διὰ παραλλήλων κυματοειδῶν γραμμῶν (πίν. 151α), μοναδικὸν τόσον διὰ τὸ θέμα, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν³. Ὡς κατεδείχθη ἄλλαχού⁴, τὰ ἐλεφαντοστὰ τῶν Ἀρχανῶν ἀποδεικνύουν, ὅπως ἀντιθέτως πρὸς τὰς κρατούσας ἀπόψεις, ἀκμάζουσιν τὴν ἐλεφαντουργίαν τῆς Κρήτης καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους μινωικοὺς χρόνους.

Τέλος ἐκ τῶν εὐρημάτων τοῦ ἀνωτέρου στρώματος πρέπει ἐπίσης νὰ μνημονευθῇ μικρὸν τεμάχιον ἐκ τριποδικῆς τραπέζης προσφορῶν ἐκ κονιάματος, τεμάχια τινα κονιαμάτων ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ χρώματος καὶ τινα τεμάχια σχιστολιθικῶν πλακῶν, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὴν στέγην.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀνώτερον στρώμα, αἱ ταφαὶ τοῦ κατωτέρου στρώματος, αἵτινες εἶχον ἐπιχωσθῇ διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνωτέρου, ἦσαν σχετικῶς ἀνέπαφοι. Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ταύτην, ἥτις ἦτο ἐνιαία σχεδὸν καὶ διὰ τὰ δύο ἀνασκαφέντα δωμάτια, ἀνευρέθησαν καὶ πάλιν ἐκτὸς τῶν ὀστράκων, τεμάχια σαρκοφάγων, πλῆθος τεμαχίων ὀστῶν καὶ ὀδόντες, τεμάχια κονιαμάτων κυρίως λευκοῦ ἢ ἐρυθροῦ χρώματος, ἓν ὅμως κοσμούμενον διὰ λευκοῦ, ἰώδους, ἐρυθροῦ καὶ πορτοκαλλόχρου, τεμάχια τινα ἐλεφαντοστῶν, τεμάχια χαλκοῦ καὶ τινες χαλκοὶ ἥλοι, θαλάσσια τινα ὄστρεα καὶ τέλος μικρὰ τμήματα σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἰδιαίτερος ἀναφέρεται ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ δυτικὸν δωμάτιον δύο ἐτέρων μικρῶν φύλλων χρυσοῦ.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ἐπιχώσεως ταύτης ἀνεφάνη εἰς τὸ κεντρικὸν δωμάτιον μία παιδικὴ κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος, τοποθετημένη κατὰ τὸ

¹ I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ἔ. ἀ.

² H. WACE, Lions from Mycenae, Studi in onore di Luisa Banti, Roma 1965, πίν. LXXV, D, E.

³ I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, ἔ. ἀ.

⁴ Αὐτόθι.

κέντρον περίπου τοῦ χώρου, ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Κάτωθεν ταύτης (πίν. 152α) ἀνευρέθη ἐν μοναδικὸν ρυτὸν ἐξ αἰγυπτιακοῦ ἀλαβάστρου, τοῦ ὁποίου τόσον ὁ λαιμὸς ὅσον καὶ τὸ σῶμα ἔχουν κατασκευασθῇ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου (πίν. 154β), νέον δεῖγμα ταφικῆς λατρείας, διότι πιθανῶς κατετέθη μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν σπονδῆς τινος¹, ἐν ἀργυροῦν κύπελλον (πίν. 153γ), τὸ ὁποῖον εἶχε τεθῇ ἀναστρόφως, συρρικνωμένον ἐκ τοῦ βάρους τῆς σαρκοφάγου, καὶ τρία χαλκᾶ ὅπλα, ἥτοι μία αἰχμὴ λόγχης, ἐν ξίφος καὶ μία γλωσσοειδὴς μάχαιρα (πίν. 152β) κατὰ τὴν σειρὰν τοποθετήσεώς των. Ἡ μάχαιρα ἔχει ἐπιμήκη λαβὴν μετὰ ταπεινοῦ περιχειλώματος μέχρι καὶ τῶν δύο ἐστρογγυλευμένων κνωδόντων, σφῆζει δὲ ἐπτὰ ἤλους. Ἐνα ἥλον σφῆζει ἐπίσης καὶ τὸ ξίφος, τὸ ὁποῖον ἔχει μῆκος 0.455 μ. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα ὅμως εἶναι ἡ αἰχμὴ λόγχης, κοσμουμένη διὰ λεπτοτάτης ἐγχαράκτου διακοσμῆσεως (πίν. 153α). Ὁ δακτύλιος τῆς βάσεως κοσμεῖται διὰ κυματοειδῶν γραμμῶν· κατὰ τὸ κέντρον καὶ τῶν δύο ὄψεων χαράσσεται διπλῇ τρέχουσα σπείρα λεπτυνομένη κατὰ τὴν αἰχμὴν, ὥς καὶ τὰ ἐπάλληλα διπλᾶ τόξα, τὰ ὁποῖα χαράσσονται ἐνθεν καὶ ἐνθεν τῶν σπειρῶν· τέλος κατὰ τὰς πλαγίας πλευρὰς τοῦ κυλίνδρου χαράσσονται φυλλοειδῇ.

Πιθανῶς νοτίως τῆς σαρκοφάγου τοῦ κεντρικοῦ δωματίου εἶχε τεθῇ καὶ ἑτέρα σαρκοφάγος, ἣτις μεταγενεστέρως ἀφηρέθη, διὰ τὴν δημιουργίαν ἴσως προσβάσεως πρὸς τὸ δυτικὸν δωμάτιον. Μόνον δύο τῶν ποδῶν τῆς σαρκοφάγου ταύτης εὗρέθησαν κατὰ χώραν, ὥς καὶ τεμάχια χαλκοῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον εἶχε τεθῇ κάτωθεν ταύτης, ὁμοῦ μεθ' ἐνὸς χαλκοῦ ἥλου καὶ ἐνὸς χρυσοῦ ἐλάσματος, τὸ ὁποῖον σφῆζει παρὰστασιν δύο ὀκτωσχήμων ἀσπίδων (πίν. 153β). Τέλος κρίνεται σκόπιμον ὅπως ἀναφερθῇ ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸ κεντρικὸν δωμάτιον τεμαχίου τινὸς χαλικασβέστου.

Εἰς τὸ δυτικὸν δωμάτιον καὶ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τούτου ἀνευρέθησαν δύο παιδικαὶ κιβωτιόσχημοι σαρκοφάγοι (πίν. 147α). Ἐντὸς τῆς βορείας τούτων ἀνευρέθη χρυσοῦς σφηκωτῆρ (πίν. 154γ), κάτωθεν ταύτης δὲ χαλκοῦς λύχνος (πίν. 154δ), ἡ λαβὴ τοῦ ὁποίου κοσμεῖται διὰ φυλλοειδοῦς, καὶ ἐν μικρὸν λίθινον τροπιδωτὸν ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχε τεθῇ ἀναστρόφως, περιεῖχε δὲ λεπτὸν φύλλον χρυσοῦ. Τέλος παρὰ τὴν νοτίαν σαρκοφάγον ἀνευρέθη μοναδικὸν σφαιρικὸν ἀγγεῖον ἐκ διορίτου, τῶν πρωτοδυναστικῶν χρόνων τῆς Αἰγύπτου (πίν. 154α). Τὰς ταφὰς ταύτας πιθανῶς περιέκλειε ταπεινὸς τοῖχος, βαίνων ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν καὶ διαιρῶν τὸ δυτικὸν δωμάτιον εἰς δύο τμήματα.

¹ I. A. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῆς μινωικῆς Κρήτης, ἀνακοίνωσις γενομένη κατὰ τὸ Α' Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ἐν Ἀθήναις.

Αἱ ταφαὶ τοῦ κατωτέρου τούτου στρώματος ἦσαν ἀσφαλῶς παιδικαί, διότι τὰ ὀστέα ἦσαν λίαν διαλελυμένα, μόνον δὲ ἐντὸς τῆς βορείας σαρκοφάγου τοῦ δυτικοῦ δωματίου ἀνευρέθη μικρὸν τεμάχιον κρανίου, δεικνύον ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Δυσμᾶς.

Τομὴ γενομένη εἰς τὸ δυτικὸν δωμάτιον ἔδειξε τέλος τὴν ὑπαρξιν καὶ νέας ἐπιχώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν πιθανῶς κρύπτονται παλαιότεραι ταφαί, ἐκ ταύτης δὲ προῆλθε τεμάχιον ἀναθηματικοῦ κωδωνοσχήμου προσώπειου¹.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἑταιρείας εἰς Ἀρχάνας ὑπῆρξεν ἐξόχως ἀποδοτική, ὥς ἄλλωστε προβλέπεται καὶ ἡ συνέχεια ταύτης, διὰ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῶν λοιπῶν ταφικῶν κτηρίων, τῶν ὁποίων διακρίνονται ἐπιφανειακῶς ἔχνη. Διὰ τῆς ὁλοκληρώσεως δὲ τῆς ἐρεῦνης ἐνὸς μοναδικοῦ μινωικοῦ νεκροταφείου, χρησιμοποιουμένου σχεδὸν συνεχῶς καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ, ὑπάρχουν βάσιμοι ἐλπίδες ὅτι θὰ ἔλθουν εἰς φῶς νέα σημαντικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἐν γένει μελέτην τῶν ταφικῶν ἐθίμων καὶ λίαν ἀξιόλογα εὐρήματα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗΣ

¹ N. PLATON, Nouvelle interprétation des Idoles - Cloches du Minoen Moyen I, Mélanges Ch. Picard, σ. 833 κ. ἑξ.

19. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΘΟΛΩΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΜΑΛΕΜΕ

(Πίν. 155 - 161)

Ὁ θολωτὸς τάφος παρὰ τὸ χωρίον Μάλεμε Κυδωνίας, περὶ τὰ 17 χλμ. πρὸς Δ. τῶν Χανίων καὶ ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ ὑψώματος «Καυκάλες» παρὰ τὴν ἐθνικὴν ὁδόν, εἶχεν ἀνακαλυφθῇ τυχαίως καὶ συληθῇ ὑπὸ χωρικῶν πρὸ ἐξηκονταετίας περίπου. Αὐτοψίαν τοῦ χώρου καὶ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων ἔκαμε τότε ὁ H. PRINZ¹. Ἡ σύλησις εἶχε περιλάβει τὴν θόλον, ὅχι ὅμως καὶ τὸν δρόμον τοῦ τάφου. Κατὰ τὸ 1943/44 βόμβα ἀγγλικοῦ ἀεροπλάνου ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς θόλου καὶ προεκάλεσε μερικὴν κατάρρευσιν τῆς στέγης καὶ τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπίχωσιν τοῦ θαλάμου. Μεταπολεμικῶς ἐπεσκέφθησαν τὸν τάφον καὶ ἔλαβον σημειώσεις οἱ P. FAURE² καὶ M. S. F. HOOD³.

Ἡ ἡμετέρα ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀποχωμάτωσιν καὶ ἔρευναν τῆς θόλου ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ δρόμου τοῦ τάφου (εἰκ. 1).

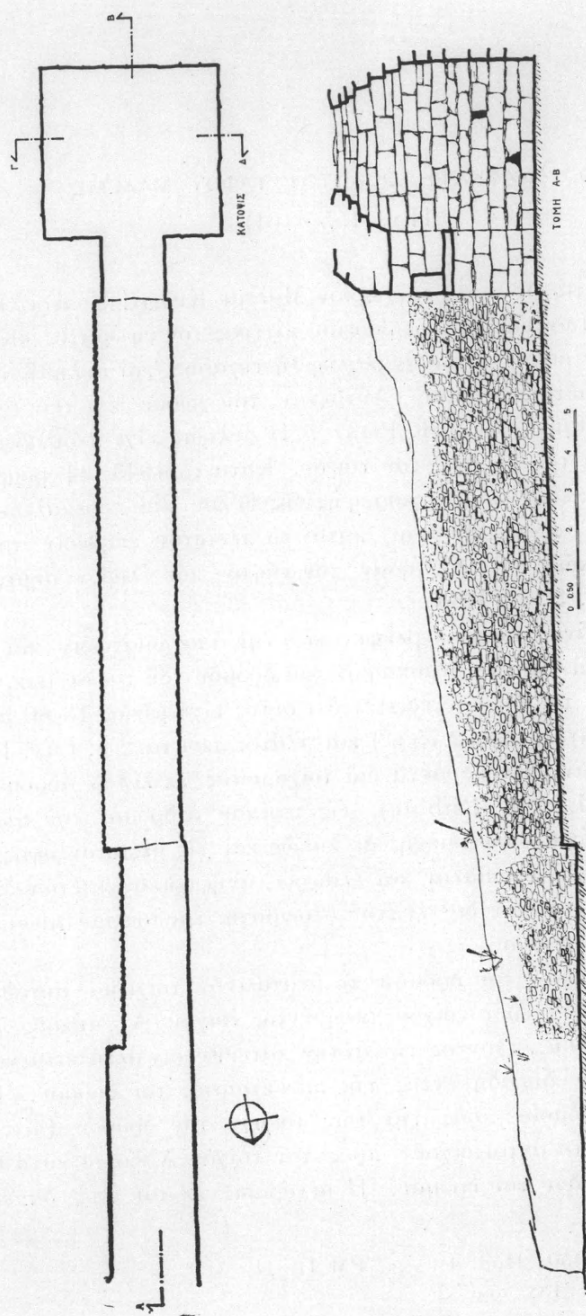
Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ δρόμου ἔδειξεν ὅτι οὗτος εἶχε μῆκος 13.80 μ. (ἡ δυτικὴ πλευρά· ἡ ἀνατολική: 12.75 μ.) καὶ πλάτος περὶ τὰ 2 μ. (πίν. 156α. β). Τὰ τοιχώματα ἦσαν ἐπενδεδυμένα διὰ τοιχοποιίας ἐκ λίθων ἀδρομερῶς εὐθυγραμμισμένων (Lined - Rubble), ὥς περίπου ὁ δρόμος τοῦ τάφου τῶν Δαιμόνων ἐν Μυκῆναις, σφωζομένης δὲ καλῶς καὶ εἰς μέγιστον ὕψος 3.70 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, ὁμαλὸν καὶ ἐλαφρῶς ἀνηφορικὸν ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω, ἦτο κεκαλυμμένον διὰ λεπτοῦ στρώματος ἐρυθρωποῦ χρώματος καὶ δὲν ἔφερε ταφὰς ἢ βόθρους.

Κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δρόμου τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα αὐτοῦ συνεχίζετο τρόπον τινὰ δι' ἐτέρου τοίχου, κληθέντος τοίχου Α, μήκους 5 μ. καὶ μεγίστου ὕψους 1.90 μ., ἔχοντος τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἀλλὰ κειμένον κατὰ 0.40 μ. δυτικώτερον, δηλαδὴ ἐντὸς τῆς προεκτάσεως τοῦ δρόμου. Ἡ δομὴ τοῦ τοίχου Α ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τῶν τοίχων τοῦ δρόμου (πίν. 156β). Τὸ ἐκ γῆς δάπεδον τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν τοῖχον Α ἔκειτο κατὰ 0.40 μ. βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου. Ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ ἑνὸς δαπέδου εἰς

¹ AM 35, 1910, 150. Πρβ. EVANS, PM II, 44.

² BCH 82, 1958, 498, σημ. 2.

³ BSA 60, 1965, 106, πίν. 21 a, b.

Εἰκ. 1. Κάτωρις καὶ κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου Μάλεμε.

τὸ ἕτερον ἐγίνετο διὰ βαθμίδος λοξῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸν διάδρομον, ὡς συνδεοῦσης τὰς κατὰ 1.05 μ. ἀνίσου μήκους πλευράς του. Ἡ βαθμὶς αὕτη εἶχεν ὅπιν κατακόρυφον μὲν ἀλλ' ἀρκούντως ἀνώμαλον, ἐπιχειρμένην διὰ πηλοῦ καὶ καλυπτομένην εἰς ἓν σημεῖον διὰ μιᾶς ὀρθίας πλακὸς (πίν. 156β). Τὸ νέον δάπεδον ἠκολουθήθη περαιτέρω πρὸς Β. διὰ διανοιγείσης τάφρου κατὰ προέκτασιν τοῦ δρόμου καὶ μέχρις ἀποστάσεως 11 μ. περίπου ἐξ αὐτοῦ. Εἰκάζεται ὅτι ἐνταῦθα ἐσηματίζετο χωρὸς τις διὰ τὴν τέλεσιν λατρευτικῶν τελετῶν πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν, ἐπεκτεινόμενος προφανῶς πρὸς Δ., εἰς μέρος μὴ ἀνασκαφὴν εἰσέτι.

Ἡ ἀνασκαφή τῆς θόλου καθώρισεν ἀκριβέστερον τὸ ἤδη γνωστόν, ὅτι ἐπρόκειτο ὄχι περὶ κυψελοειδοῦς θόλου ἀλλὰ περὶ θαλάμου περίπου τετραγώνου (πίν. 160β), μετὰ τοιχωμάτων κατακορύφων ὕψους 2 μ., στεγαζομένου δι' ἀκανονίστου πυραμιδικῆς μᾶλλον ἢ θολωτῆς στέγης (πίν. 158β καὶ 159α). Τὸ ὀλικὸν ὕψος ὑπολογίζεται περὶ τὰ 4 μ. Τὰ κατακόρυφα τμήματα τοῦ θαλάμου, ἐκτισμένα ἰσοδομικῶς διὰ μεγάλων πωρίνων ὀγκολίθων, μετὰ λιθαρίων ἐνδιαμέσων κυρίως μεταξὺ τῶν δόμων (πίν. 158β, 159β καὶ 160α. β), ἦσαν ἐπίχριστα διὰ κονιάματος λευκοκιτρίνου, σωζομένου εἰς τινα σημεῖα κατὰ χώραν, κυρίως τὰ χαμηλότερα (πίν. 159β καὶ 160α).

Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος κατὰ τὸ μέσον τοῦ τρίτου ἐκ τῶν κάτω δόμων ἔφερε μικρὰν τριγωνικὴν κόγχην ἀκανόνιστον, πλάτους 0.20 καὶ ὕψους 0.50 μ., ἴσου πρὸς τὸ ὕψος τοῦ δόμου. Παρομοία κόγχη, ἀκανόνιστος τετραγωνική, ὑπῆρχεν ἀπέναντι, κατὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον (ὕψους 0.40 μ.).

Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου ἦτο ἐκ χαλικασβέστου καλῆς διατηρήσεως καὶ δὲν ἔφερε βόθρους.

Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου, ὕψους ἐπίσης 2 μ., μήκους 1.65 καὶ πλάτους ἄνω 1.50 καὶ κάτω 1.60 ἐσωτερικῶς, ἀντιστοιχῶς δὲ 1.48 καὶ 1.56 μ. ἐξωτερικῶς, ἔφερε μέγα ὑπέρθυρον (πίν. 157β καὶ 158α), εὐθύ, ὡς εὐνόητον ἐσωτερικῶς, μήκους 3.35 καὶ ὕψους 0.22 μ., ἀποτελούμενον ἐκ δύο παραλλήλων τεμαχίων, πλάτους 0.73 καὶ 1 μ. Τὸ ὑπέρθυρον εἶχε θραυσθῇ κατὰ πλάτος, προφανῶς λόγῳ τῆς ἐκρήξεως τῆς βόμβας, μετετοπίσθη ὅμως ἐλάχιστα.

Υπεράνω τοῦ ὑπέρθυρου εὐρίσκετο τὸ ἀνακουφιστικὸν τρίγωνον, ὅπερ ἐκαλύπτετο κατὰ τὴν πρὸς τὸν δρόμον πλευράν του ὑπὸ μεγάλης ὀρθίας πλακὸς, μήκους μεζονος τοῦ πλάτους τοῦ δρόμου (πίν. 155α καὶ 157α).

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθη τὸ φράγμα τῆς εἰσόδου (πίν. 155β), ἐπιμελέστατα ἐκτισμένον, ἀθικτον ὅμως μόνον κατὰ τὸ ὕψος σχεδὸν τῶν δύο κατωτάτων δόμων τῶν παραστάδων. Τὸ φράγμα ἔκειτο κατὰ 0.55 μ. ἐσωτερικώτερον τῆς ἀρχῆς τῆς εἰσόδου καί, ἔχον πάχος 1.10 μ., ἔφθανε μέχρι τοῦ θαλάμου.

Πρὸ τοῦ φράγματος καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς εἰσόδου ἀπεκαλύφθησαν

δύο λίθοι φέροντες ὄλμους διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν στροφῶν θύρας, προφανῶς ξυλίνης, ἡ ὁποία καὶ θὰ ἐκάλυπτε τὴν ὄψιν τοῦ φράγματος. Τὸ πρὸ τῆς θύρας ταύτης τμήμα τοῦ δαπέδου ἦτο, ὡς δεικνύουν σωζόμενα ἴχνη, ἐκ χαλικοσβέστου, ὡς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου. Τὸ φράγμα ἠδράζετο κατὰ τὰ ἄκρα του ἐπὶ καλῶς λαξευμένων ὀγκολίθων μήκους 1.20 μ. ἡ προέκτασις μάλιστα τοῦ δυτικοῦ τούτων ἔφερε τὸν ἓνα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὄλμων.

Ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θαλάμου ἔδειξεν ὅτι οὗτος εἶχε πλήρως συληθῇ. Περισυνελέγησαν ὅμως ἀρκετὰ ὄστρακα, τινὰ τῶν ὁποίων ΥΜ ΙΙΒ. Εὐρέθη ἐπίσης σφαιροειδὲς ἀντικείμενον ἐξ ὁστοῦ, πεπιεσμένον κάτω καὶ κωνικὸν ἄνω, ὕψους 0.031 μ., ἴσως μύκης ξίφους. Τὸ ἀξιολογώτερον εὑρημα ἀπετέλεσαν δύο σφραγιδόλιθοι, σχήματος κυλινδρικοῦ πεπιεσμένου ἦτοι:

1) Σφραγιδόλιθος χαλκοῦς, ἄρα ἐκ σπανιωτάτου διὰ σφραγιδολίθους ὕλικοῦ, μήκους 0.015 μ., μὲ παράστασιν ἀγελάδος λειχούσης τὸν θηλάζοντα μόσχον¹. Ἡ παράστασις εἶναι ἀμυδρά πως, δεδομένου ὅτι προφανῶς ὑπερέκειτο ἐπένδυσις ἐκ χρυσοῦ, νῦν ἀπολεσθεῖσα (πίν. 161α).

2) Σφραγιδόλιθος ἐξ ἀχάτου, μήκους 0.019 μ., ἐξαιρέτου διατηρήσεως, μὲ παράστασιν καλπαζούσης ἐλάφου πλησσομένης ὑπὸ βέλους κυνηγοῦ. Ὑπὲρ τὴν ράχιν τῆς ἐλάφου προβάλλεται ἡ κεφαλὴ καὶ ἐτέρας καλπαζούσης ἐλάφου (πίν. 161β).

Ὁ τάφος τοῦ Μάλεμε εἶναι, ὅσον γνωρίζω, ὁ μόνος μέχρι σήμερον γνωστὸς μυκηναϊκὸς θολωτὸς τάφος ἔχων τετράγωνον θάλαμον μετὰ πυραμιδοειδοῦς ὀροφῆς². Ἄλλος θολωτὸς τάφος εἰς τὸν νομὸν Χανίων, τοῦ κοινοῦ ὅμως τύπου καὶ μὲ δρόμον ἄνευ τοιχοποιίας, εἶναι ὁ παρὰ τὸ χωρίον Στυλὸς Ἀποκορώνου, ἀνασκαφεὶς ὑπὸ τοῦ Ν. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, βοηθουμένου ὑπ' ἐμοῦ³.

Κ. ΔΑΒΑΡΑΣ

¹ Πρβ. CMS I, ἀριθ. 20, 67, 125, 140, 376, 509 καὶ Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Μυκηναϊκὴ Σφραγιδολογία, 49 κέ.

² Ὁρθογώνιος ἀλλὰ μὲ διάφορον κατασκευὴν ὀροφῆς εἶναι ὁ κατεστραμμένος σήμερον βασιλικὸς τάφος τῶν Ἰσοπάτων, παρὰ τὴν Κνωσόν: EVANS, PM IV, 2, 771-5 καὶ σποράδην. PENDLEBURY, *The Archaeology of Crete*, 195 κέ., εἰκ. 35. Πρβ. καὶ τὸν τάφον τῶν Δαμανίων, ὡς καὶ τὸν πλέον συγγενῇ πρὸς τὸν ἡμέτερον τάφον τῆς Πραισοῦ, PENDLEBURY, ἔ.ἀ. 242 κέ.

³ Κρητ. Χρον. 17, 1963, 392 καὶ ΑΔ 1961-62, 293, 299.

20. ΜΙΚΡΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ
(Πίν. 162 - 167)

Ἐκ τῶν ἐκτελεσθεισῶν δι' ἐμοῦ καὶ διὰ πιστώσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐργασιῶν περισυλλογῆς καὶ μικρῶν ἀνασκαφῶν ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ 1966 ἡ σημαντικωτέρα ὑπῆρξεν 1) ἡ ἀνασκαφὴ ἐνὸς μεγάλου κυκλικοῦ θολωτοῦ τάφου πρωτογεωμετρικῶν χρόνων ἀνευρεθέντος κατὰ τὴν διάρκειαν μηχανικῆς καλλιεργείας παρὰ τὴν Γόρτυνα Μεσαρᾶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γεωργικῆς Σχολῆς (πίν. 162α.β καὶ 163α.β) καὶ πλησίον τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ὁ τάφος εἶναι εἰς τῶν σημαντικωτέρων τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου ἐν Κρήτῃ, διατηρεῖται δὲ ἄθικτος μὲ ὁλόκληρον τὴν θόλον ἐκτὸς μικροῦ ἀνοίγματος γενομένου εἰς τὴν κορυφὴν διὰ μετακινήσεως μιᾶς πλακὸς ὑπὸ τοῦ ἀρότρου.

Ὁ τάφος εἶναι κυψελοειδῆς καὶ ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐπιμελῶς μὲ μικροὺς καὶ μεγάλους πλακοειδεῖς λίθους, ἱκανῶς λαξευμένους κατὰ τὴν ὁρατὴν αὐτῶν πλευρὰν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου καὶ μὲ μικρὰ λιθάκια τοποθετημένα εἰς τὰ μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων λίθων κενά. Οὗτοι ἀπαρτίζουν εἴκοσι δόμους ἀρκούντως κανονικοῦς. Ὁ τάφος ἔχει ἐσωτερικῶς διάμετρον 2.70 μ. καὶ ὕψος 3 μ., εὐρίσκεται δὲ εἰς ἐπίπεδον ἑκτασιν ἔχουσαν μικρὰν κλίσιν πρὸς Βορρᾶν καὶ ἦτο ὑπόγειος. Ἡ σωζομένη κορυφὴ τῆς θόλου εὐρίσκεται σήμερον εἰς βάθος μόνον 15 ἐκ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους· ἀσφαλῶς οὗτος κατ' ἀρχὰς θὰ ἔξείχε κατὰ τι τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' ἀφηρεθσαν κατὰ καιροὺς οἱ λίθοι τοῦ ὑπεργείου τμήματος.

Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τάφου ὑπάρχει στενὴ καὶ χαμηλὴ εἴσοδος πλάτους 0.50 καὶ ὕψους 1 μ., εἰς ἣν ἄγει στενὸς καὶ βραχὺς δρόμος. Ἡ εἴσοδος ἔχει κατώφλιον καὶ παραστάδας μονολιθικάς, ἀκανονίστους, συμπληρουμένας μὲ πλακοειδεῖς λίθους, ἐκλείετο δὲ εἰσέτι μὲ πλάκα ὕψους 1.30 μ. προσαρμοζομένην εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου. Ἀνωθεν τοῦ ὑπερθύρου, ὅπερ ἔχει μῆκος 0.88 μ., πλάτος 0.50 μ. καὶ πάχος 0.15 μ., σώζονται ὀκτὼ δόμοι τοῦ τοιχώματος τοῦ τάφου, σχηματίζοντος κανονικόν, λαξευτὸν «πρόσωπον» ἐντὸς τοῦ δρόμου.

Τὰ ἐντὸς τοῦ τάφου τεφροδόχα ἀγγεῖα ἀνήκουν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς προχωρημένους πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους (πιθανῶς εἰς τὰς φάσεις, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ὡς «μέση πρωτογεωμετρικὴ Α» καὶ «ὕστερα πρωτογεωμετρικὴ Α» ὑπὸ τοῦ Brock, Fortetsa, σ. 143), ἀποτελοῦν δὲ

σύνολον γενικῶς ὁμοιογενές. Ἦσαν κατακεκλιμένα ἢ σπανιότερον ὄρθια καὶ ἰσχυρῶς ὠξειδωμένα λόγῳ τῶν εἰσερχομένων διὰ τῆς θόλου ὀμβρίων ὑδάτων. Τὰ πλεῖστα εἶναι ἀκέραια ἐκτός τινων εὐρεθέντων κυρίως κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου, ὅτινα πιθανῶς ἐθραύοντο ὑπὸ τῶν διερχομένων κατὰ τὰς ἐκάστοτε νέας ταφάς. Ὁ τάφος δὲν περιεῖχε πολὺ χῶμα ἐσωτερικῶς, καλύπτον τὰ ἀντικείμενα, δεδομένου ὅτι, ὥς εἵπομεν, ἡ θόλος διετεθεῖτο εἰς τὴν θέσιν τῆς καὶ μόνον ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὑπῆρχε μικρὰ ἐπίχωσις, ἐντὸς τῆς ὁποίας, ὥς θὰ ἴδωμεν, εὐρέθησαν μικρὰ τινα ἀγγεῖα.

Ἡ κεραμικὴ (πίν. 164, 165 καὶ 166α) περιλαμβάνει ἀμφορεῖς, τριῶτους ἢ διῶτους πίθους (ὧν εἷς μὲ ἐκφυλισμένον ἀνάγλυφον σχοινίον εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ), κρατήρας μὲ πόδα ἢ ἄνευ ποδός, μονώτους σκύφους, κάλπας (ὧν μία μὲ διπλᾶς λαβάς), πρόχους μὲ στρογγύλον ἢ τριφυλλοειδὲς στόμιον, μικρὰ σφαιροειδῆ ἀγγεῖα μὲ δύο ὀριζοντίας λαβὰς καὶ ὑδρίας. Ὑπάρχουν ἐπίσης ἓν θολωτὸν πῶμα μὲ τοξοειδῆ λαβήν, μικρότερα κωνικὰ πώματα καὶ ἓν πῆλινον σφονδύλιον, ἀσφαλῶς ἐκ γυναικείας ταφῆς.

Πολλὰ ἐκ τῶν τεφροδόχων ἀγγείων ἦτοι τῶν πίθων, ἀμφορέων καὶ καλπῶν περιεῖχον ἐκτός τῶν κεκαυμένων ὀστῶν μικρὰ ἀγγεῖα, προχοῖδια, μικρὰ σφαιροειδῆ δῶτα, κρατηρίδια, κύπελλα καὶ σιδηρὰ ὄπλα λίαν ὠξειδωμένα ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς ἄνδρας. Ταῦτα εἶναι μακρὰι αἰχμαὶ λογχῶν (πρβ. Brock, ἔ. ἀ. πίν. 171 ἀριθ. 1620), ἐνίστε σκοπίμως κεκαμμένοι πρὸς ἐξοικονόμησιν χώρου, καὶ ξίφη (πρβ. αὐτ. ἀριθ. 1638). Πόρπαι δὲν εὐρέθησαν. Ἐν μικρὸν χαλκοῦν ἔλασμα σῶζον τοὺς ἥλους, πιθανῶς ἐκ ξυλίνου σκεύους, εὐρέθη ὁμοίως ἐντὸς τεφροδόχου ἀγγείου. Εἷς εὐρύστομος πίθος ἐκλείετο ἀντὶ πώματος μὲ πλάκα λιθίνην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴστατο εἷς μόνωτος σκύφος. Μία μεγάλη ὑδρία ἴστατο ἐπὶ τῆς λαβῆς τριῶτου ἀμφορέως στηριζομένη καὶ εἰς τὸ τοίχωμα τοῦ τάφου. Μία πρόχους εἶχεν ἐνσφηνωθῆ εἰς τὸ στόμιον ἐνὸς ἀμφορέως.

Τέσσαρα κύπελλα εὐρέθησαν παρατεταγμένα ἐπὶ τοῦ δαπέδου κάτωθεν τῶν λοιπῶν ἀγγείων, μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν, κατὰ τὸ μέσον περιῖπου τοῦ τάφου. Εὐρέθη ἐπίσης στρογγύλον ἐπίπεδον πῶμα (:) μετὰ κοίλης λαβῆς, ἣτις δυνατόν νὰ ἐχρησίμευεν ὡς κηροπήγιον (πρβ. M. Seiradaki, Pottery from Karphi, BSA 55, 1960, πίν. 10c) καὶ μετὰ χαρακτῆς διακοσμήσεως κλάδων καὶ κάτωθεν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου πέντε κρατηρίδια, τὸ ἐν ἐντὸς ἄλλου εἰς δύο ομάδας ἐκ τριῶν καὶ δύο κρατηριδίων. Σιδηρὰ τινα ἐργαλεῖα καὶ ὄπλα ὅμοια πρὸς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα εὐρέθησαν ἐπίσης ἐπὶ τοῦ δαπέδου προσπεφυκῶτα καὶ παραμορφωμένα λόγῳ ὀξειδώσεως. Ἐν ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι εἶναι σφυροπέλεκυς (νῦν «βαρεῖα») καὶ ἕτερον πεπλατυσμένον, ἴσως πρίων. Καίτοι τὰ ἀνωτέρω εὐρέθησαν κάτωθεν τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως, περὶ ἧς εἵπομεν, δὲν φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς παλαιότεραν φάσιν,

ἐκτὸς ἴσως τοῦ χαρακτοῦ «πώματος». Τὰ κρατηρίδια καὶ τὰ κύπελλα ταῦτα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ εὐρεθέντα ἐντὸς τῶν τεφροδόχων ἀγγείων ἢ παρ' αὐτὰ¹, πιθανῶς δὲ ἡ παρουσία των ὀφείλεται εἰς τελετουργικὴν τινα πράξιν γενομένην μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ τάφου καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως χρήσεως αὐτοῦ. Ὅσα ἢ τεφροδόχα ἀγγεῖα δὲν εὐρέθησαν μετ' αὐτῶν.

Ἡ γραπτὴ διακόσμησις τῶν ἀγγείων περιλαμβάνει ταινίας, συγκεντρικούς κύκλους καὶ ἡμικύκλια, «πτερὰ ἀνεμομύλου», ἄβακας, καθέτους ραβδώσεις, ραβδωτὰ τριγωνίδια καὶ ρόμβους, ἐνίοτε συντεθειμένα εἰς «μετόπην». Τὰ κρατηρίδια καὶ τὰ κύπελλα ἔχουν τὴν συνήθη καστανὴν βαφὴν, ἣτις καλύπτει τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ ἀγγείου ἢ τομεῖς αὐτοῦ.

Εἰς τὴν «πρώιμον πρωτογεωμετρικὴν Α» φάσιν δύνανται νὰ ἀνήκουν μετὰ μείζονος βεβαιότητος μόνον ὁ εὐρεθεὶς (μοναδικὸς) εἰς τὸν τάφον ψευδόστομος ἀμφορίσκος (πίν. 166α)² μὲ κλειστὸν στόμιον, ὁ μνημονευθεὶς δίδωτος πίθος (πίν. 164α, ἀριστερὰ) μὲ ἐκφυλισμένον ἀνάγλυφον σχοινίον, χονδροειδὴς ὢν καὶ ἀκόσμητος, καὶ εἰς «τρίωτος ἀμφορεὺς» (πίν. 164β, μέσον). Ἀπαντᾷ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα συνεχίζον προφανῶς τὴν ὑπομνηναϊκὴν παράδοσιν χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ τάφου ἐγένετο κατὰ τὴν πρώιμον αὐτὴν φάσιν. Ἡ ἀπουσία τοῦ πίθου μὲ εὐθέα τοιχώματα ἀφ' ἑτέρου καὶ περισσότερον περιτέχνων σχημάτων καὶ πλουσιωτέρας διακοσμήσεως, σπειρῶν ἢ πλοχμῶν, δεικνύει ὅτι εἶναι ἀπίθανον νὰ συνεχίσθῃ ἡ χρῆσις τοῦ τάφου κατὰ τὴν ἐπομένην «πρωτογεωμετρικὴν Β» περίοδον.

2) Ἀνεσκάφη ἀποθέτης ΜΜ Ι χρόνων παρὰ τὸ Κεραμοῦτσι Καβροχωρίου, δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις παλαιότερον εἶχεν ἀποδώσει κατὰ τὴν καλλιέργειαν χαρακτηριστικὰ κυπελλίδια, πρόχουν καὶ εἰδώλιον (πίν. 166β καὶ 167α). Ἡ παροῦσα ἔρευνα ἀπέδωσε σημαντικὸν ἀριθμὸν ὀστράκων,

¹ Τὰ κρατηρίδια ἐκ τοῦ τάφου τῆς Γόρτυνος ἀνήκουν εἰς τὸν πρωτογεωμετρικὸν ὑψηλὸν τύπον π.χ. V. DESBOROUGH, *Protogeometric Pottery*, πίν. 31 κάτω δεξιὰ καὶ ὄχι εἰς τὸν εὐρὺν καὶ χαμηλὸν ὑπομνηναϊκὸν τύπον ὡς τὰ αὐτ. πίν. 10, ἀριθ. 513, 464, πρβ. καὶ C. G. STYRENIUS, *Submycenaean Studies* 1967, εἰκ. 4. Ὁ τύπος μας φαίνεται μάλιστα ὅτι ἐπεβίωσεν ἐπὶ μακρόν, ἀφοῦ οὗτος ἐμφανίζεται ἀκόμη εἰς τὸ ὠραῖον, ἀδημοσίευστον «πρωτογεωμετρικὸν Β» σύνολον τοῦ Τεκέ, ὅπερ περισυνέλεξεν ὁ Ν. ΠΛΑΤΩΝ.

² Οἱ ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, οἵτινες ἀπαντοῦν εἰς τὴν «πρώιμον πρωτογεωμετρικὴν Α» ὁμάδα τῆς Κρήνης τῆς Κνωσοῦ, EVANS, *The Palace of Minos II*, σ. 136 εἰκ. 69, ἐξαφανίζονται, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν «πρωτογεωμετρικὴν Β» περίοδον. Πρβ. τὸ ἐπίσης «πρωτογεωμετρικὸν Β» σύνολον τῆς Συλλογῆς Γιαμαλάκη νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου, ὁπόθεν οὗτοι ὁμοίως ἀπουσιάζουν (πρβ. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, *Κρητικὰ Χρονικά* 4, 1950, σ. 449 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἡ μινωικὴ θεὰ μετ' ὑψωμένων χειρῶν, αὐτ. 12, 1958, σ. 278). Ἐκ τοῦ συνόλου ἡμῶν ἀπουσιάζουν ἐπίσης οἱ κάλαθοι, τοῦτο εἶναι ὅμως ἴσως συμπτωματικόν.

παλαιοανακτορικῶν ἀγγείων. Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ τοῦ ἀποθέτου ἀγρο-
τικοῦ μινωικοῦ ἱεροῦ τῶν MM I χρόνων.

3) Ἀνεσκάφησαν δύο λαξευτοὶ ὀρθογώνιοι τάφοι ἐλληνιστικῶν χρόνων
(πιθανῶς 3ου π. Χ. αἰ.) παρὰ τὰ Σπήλια Ἡρακλείου νοτίως τῆς Κνωσοῦ

Εἰκ. 1. Ἀνδριὰς ρωμαϊκῶν χρόνων
ἐκ Χερσονήσου.

γυμνὸν τὸ πλεῖστον τοῦ κορμοῦ. Ἐλλείπει ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ χεῖρες (εἰκ. 1).
Τὸ ἄγαλμα ἀπέκειτο ἀπὸ ἐτῶν εἰς φράκτην βορειῶς τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου
θεάτρου καὶ ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα, ἐξ ἧς εἶχε προέλθει καὶ τὸ γνωστὸν
ἄγαλμα τὸ ἐκτεθειμένον εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, ὅπερ εἶχε χαρακτη-
ρισθῇ ἀρχικῶς ὡς ἀπεικονίζον τὴν Ἰουλίαν Δόμναν.

πλησίον τῆς θέσεως Σεράγια. Οἱ τάφοι,
τῶν ὁποίων τὸ δάπεδον εὐρίσκεται εἰς
βάθος 1.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ
εδάφους, ἔχουν διαστάσεις 1×1.70 ὁ εἰς
καὶ 1.30×1.80 ὁ ἕτερος. Εἰς τὸ δάπε-
δον ἑκατέρου τάφου καὶ παρὰ τὴν ἀνα-
τολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἀβαθὴς
λάκκος πλάτους 0.40 - 0.50 μ. περιέχων
τὸν νεκρὸν. Οἱ νεκροὶ ἔκειντο ἐκτάδην μὲ
τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον καὶ τὰς χεῖρας
ἐπὶ τῆς ἡβης. Ὁ εἰς τῶν νεκρῶν, ὁ τοῦ
βορειότερου κειμένου τάφου, εἶχε παρὰ
τοὺς πόδας αὐτοῦ μελαμβαφεὲς ὑψίλαι-
μον, ἄωτον ἀγγεῖον, ἀνεστραμμένον (πίν.
167β.γ). Δυτικῶς τῶν τάφων καὶ εἰς ἀπό-
στασιν 1 μ. ἀπ' αὐτῶν ἠρευνήθη μακρὸς
τοιχὸς μήκους 15.40 μ. μὲ μέγιστον πλά-
τος 0.90 μ. ἐκ μεγάλων λαξευτῶν κατὰ
τὴν πρόσοψιν ὀγκολίθων, ἀποτελῶν πιθαν-
ῶς τμῆμα περιβόλου τῆς νεκροπόλεως. Ὁ
τοιχὸς ἔκειτο εἰς βάθος 0.55 μ. Ἡ νεκρό-
πολις αὕτη ἀναμφιβόλως ἀνῆκεν εἰς τὴν
Κνωσόν, ὡς καὶ οἱ εἰς μικροτέραν ἀπό-
στασιν ἐξ αὐτῆς ὄρατοὶ λαξευτοὶ τάφοι
ἐλληνορρωμαϊκῶν χρόνων παρὰ τὴν γέ-
φυραν Ἀγίας Εἰρήνης.

4) Ἐκ Χερσονήσου περισυνελέγη καὶ
μετεφέρθη εἰς Ἡράκλειον ἀξιόλογον
μαρμάρινον ἄγαλμα ὕψους 1.48 μ. παρι-
στῶν ἄνδρα φέροντα ἱμάτιον καταλείπον

Περισυνελέγησαν ὁμοίως δύο σφραγιῖδες ἐκ Κνωσοῦ, ὧν μία ἀμυγδαλοειδὴς μετὰ κυκλίσκων, ἡ δὲ ἑτέρα φακοειδὴς μὲ παράστασιν ζώου, τμήματα εἰδωλίων, ψῆφοι, πῆλινος λύχνος μεσομινωικῶν χρόνων, μικρὰ πηλίνη ἀρχαϊκὴ κεφαλὴ, χαλκᾶ νομίσματα ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς ὄξυπύθμενος ἀμφόρεὺς κλπ.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Β. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

(Πίν. 168 - 185)

Κατὰ τὸ 1966 ἐξετέλεσεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἐξῆς ἀναστηλωτικὰς, στερεω-
τικὰς καὶ συντηρήσεως ἐργασίας ἐπὶ τῶν κάτωθι μνημείων :

ΝΕΓΑΔΕΣ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Εἰς τὸ χωρίον Νεγάδες τοῦ Ζαγορίου Ἡπείρου ἐγένοντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐφόρου κ. ᾽Αννης Χατζηνικο-
λάου ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ
τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ὁ ναὸς οὗτος, ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν μεγάλων νεω-
τέρων βασιλικῶν τῆς Ἡπείρου, εἶναι κατάγραφος μετὰ λαϊκὰς τοιχογραφίας
τοῦ ἔτους 1795, ἐκτελεσθείσας ὑπὸ τῶν Καπεσοβιτῶν ζωγράφων Ἰωάννου
Ἀναγνώστου καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀναστασίου (πίν. 168 καὶ 170). Ὁ ναὸς
περιέχει ἐπίσης ξυλόγλυπτον τέμπλον, ξυλόγλυπτον ἄμβωνα καὶ φορητὰς εἰ-
κόνας. Ὁ ἀρχιτέκτων κ. Μ. Σιμούλης ἀπετύπωσε τὸν ναὸν καὶ ἐμελέτησε
τὸν τρόπον ἀναστηλώσεώς του, ὃ δὲ πολιτικὸς μηχανικὸς κ. Ν. Καλαντα-
ρίδης ἐπέβλεψε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου.

Ὁ ναὸς περιεβάλλετο ὑπὸ στοῶν κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ πλευράς. Ἡ δυ-
τική στοὰ εἶχε καταπέσει (πίν. 171α καὶ 172α) ἐσώζοντο δὲ μόνον αἱ δύο
ἀκραῖαι αὐτῆς παραστάδες. Ὁ δυτικὸς τοῖχος παρουσίαζεν ἀπόκλινιν καὶ
ρωγμάς. Διὰ τὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ στερέωσις τοῦ ναοῦ καὶ διὰ τὰ δοθῆ εἰς αὐτὸν
ἡ προτέρα του μορφή ἀνακατεσκευάσθη ἡ στοὰ (πίν. 171β καὶ 172β) διὰ
πλακῶν ἐκ σχιστολίθου, ὁμοίων πρὸς τὰς τῶν ἄλλων δύο πλευρῶν, μεθ' ὧν
καὶ συνεδέθη ἡ νέα στοὰ, ἥτις ἐκαλύφθη διὰ ξυλίνης μονοκλινούς στέγης.
Διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἐτέθησαν προσέτι εἰς τὸν νάρθηκα
ἐσωτερικῶς ἐλκυστήρες ἐκ σιδήρου.

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἀνακατεσκευάσθη ἐν μέρει ἡ ξυλίνη ὀροφή τοῦ γυναι-
κωνίτου, τὸ πάτωμα καὶ τὰ παράθυρα τούτου, ὥς καὶ αἱ ξύλιναι βαθμίδες
αἱ ἄγουσαι εἰς τὸν γυναικωνίτην. Ἐτέρα ξυλουργικὴ καὶ πλέον τεχνικὴ
ἐργασία ἐγένετο εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ κυρίως ναοῦ, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ μι-
κρῶν σανίδων πεποικιλμένων διὰ ζωγραφικῆς καὶ συνδεομένων διὰ λεπτῶν
πήχεων (πίν. 169α). Λόγῳ παλαιότερων ζημιῶν εἰς τὴν στέγην ἡ ὀροφή
εἶχεν ἀποκολληθῆ πολλαχοῦ καὶ ἐχρειάσθη εἰδικὴ ἐργασία διὰ τὰ ἐπανελθῆ
εἰς τὴν θέσιν τῆς.

Συνεργεῖον ἐκ συντηρητῶν τοῦ κεντρικοῦ ἐργαστηρίου συντηρήσεως,

μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν κ. Δημ. Ζαχαρίου καὶ μὲ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Ἀ. Μαργαριτώφ, εἰργάσθη ἐπιμελῶς διὰ τὴν συγκρατήσῃ τὰ τεμάχια τῶν τοιχογραφιῶν, τὰ ὁποῖα λόγῳ ἐξογκώσεώς των (ιδίως δὲ εἰς τὰ σημεῖα ὅπου ὑπάρχουν κάτωθεν ξυλοδεσφαί) εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀποκολλῶνται ἐκ τῆς λιθοδομῆς καὶ ὠρισμένα τούτων νὰ καταπίπτουν. Διὰ τὴν συγκρατηθῶν αἱ τοιχογραφίαι, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπανέλθουν ἀπολύτως εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν (τὸ τοιοῦτον θὰ ἀπῆται γενικὴν ἀποτοίχισιν τῶν τοιχογραφιῶν), προεκρίθη ἡ διὰ κονιάματος συγκόλλησις τῶν τοιχογραφιῶν ἐπὶ τῆς λιθοδομῆς. Οὕτω ἐστερεώθη κυρίως ἡ ἄνω ζώνη τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ νοτίου καὶ τοῦ βορείου τοίχου, ἡ ὁποία εἶχε καὶ τὰς περισσοτέρας φθοράς, ἐστερεώθησαν ἐπίσης καὶ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἱεροῦ γενικῶς καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἐγένετο καὶ γενικὸς καθαρισμὸς τῶν τοιχογραφιῶν, αἵτινες διατηροῦν τὰ φωτεινὰ των χρώματα (πίν. 168 καὶ 170).

ΑΡΤΑ Εἰς τὴν Ἀρταν ἐτοποθετήθησαν ἐφέτος ἐποπτεῖα τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας κ. Χαρ. Σφακιανᾶκη τὰ σιδηρὰ κιγκλιδώματα τῆς θύρας καὶ τῶν παραθύρων τῆς Τραπεζῆς τῆς Παρηγορητίσεως, ἐκτελεσθέντα ὑπὸ ἐντοπιῶν σιδηρουργῶν ἐπὶ τῇ βάσει βυζαντινοῦ σχεδίου ἐκπονηθέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδου. Διασφαλισθέντος οὕτω τοῦ χώρου τῆς Τραπεζῆς θὰ δύναται αὕτη ἀμέσως νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς πόλεως Ἀρτῆς (πίν. 173), ἥτις ἐστερεῖτο παντελῶς τοιοῦτου μέχρι τοῦδε, τῶν ἀρχαίων τῆς φιλοξενουμένων ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν εἰς τὸ νότιον παρεκκλήσιον τῆς Παρηγορητίσεως.

Ἔργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως ἐγένοντο ἐπίσης διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Χαρ. Σφακιανᾶκη καὶ εἰς τὰ ἐξῆς βυζαντινὰ μνημεῖα τοῦ νομοῦ Ἀρτῆς : Εἰς τὸν Ἀγ. Βασίλειον τῆς πόλεως, ἔνθα ἐπεσκευάσθη ἡ στέγη τῶν δύο πλαγίων κλιτῶν, κατεσκευάσθη δὲ καὶ προσταυτικὴ πλακόστρωσις παρὰ τὴν βάσιν τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ἵνα μὴ εἰσέρχωνται τὰ ὄμβρια ὕδατα εἰς τὰ θεμέλια τοῦ μνημείου. Εἰς τὴν Παναγίαν Μπριωνήν, ἔνθα ἐγένετο γενικὴ ἀντικατάστασις τῆς στέγης καὶ προσταυτικὴ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ πλακόστρωσις πέριξ τῆς βάσεως τοῦ ναοῦ.

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ Εἰς τὴν Νικόπολιν τῆς Ν. Ἡπείρου εἰργάσθη κατὰ τὸ 1966 ἐπὶ πολλοὺς μῆνας συνεργεῖον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ εἰδικοῦ ψηφωτοῦ τῆς Ἐταιρείας κ. Δημ. Σκόρδου. Ἡ ἐργασία ἐξετάθη εἰς τρεῖς βασιλικὰς Α, Β καὶ Δ, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον στερεωθῇ μέχρι τοῦ 1964 200 περίπου τετραγωνικὰ μέτρα ψηφιδωτῶν δαπέδων, ἀποκολληθῇ δὲ καὶ στερεωθῇ ἐπὶ πλακῶν ἐκ σκυροκονιάματος ἄλλα 144 τετραγωνικὰ μέτρα καὶ ἀνέμε-

νον τὴν ἀπόσπασιν καὶ στερεώσιν των περὶ τὰ 80 τετραγωνικά μέτρα ψηφιδωτῶν δαπέδων.

Ἐφέτος ἐργασίαι στερεώσεως ἐγένοντο καὶ πάλιν εἰς τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα τῶν βασιλικῶν Α, Β καὶ Δ καὶ δὴ :

Εἰς τὴν βασιλικὴν Α (Δομητίου) : α) Ἀπεκολλήθη, ἐστερεώθη καὶ ἐπανετοποθετήθη ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦ πρὸς Βορρᾶν τοῦ νάρθηκος κειμένου βαπτιστηρίου (πίν. 174α) (τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως βαπτιστηρίου ἦτο ἐντελῶς κατεστραμμένον). β) Ἀπεσπάρθησαν καὶ στερεωθέντα ἀνετοποθετήθησαν τμήματα τῶν ψηφιδωτῶν κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ αἵθριου (πίν. 174β καὶ 175β) καὶ ἄλλα (πίν. 176) ἐκατέρωθεν τῆς παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ αἵθριου εὐρισκομένης ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς (πίν. 175α), ἥτις ἀποσπασθεῖσα εἶχε μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1964 στερεωθῇ, ἀλλὰ δὲν εἶχε τοποθετηθῇ εἰς τὴν θέσιν τῆς (Ἔργον 1964, σ. 157 καὶ εἰκ. 179).

Ἡ στερέωσις ἐφάνερωσε μερικὰ ἐλαφρὰ λάθη περὶ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, ἣν παρέσχε τὸ 1917 ὁ μακαρίτης ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ (ΑΕ 1917, σ. 63 βλ. σχετικῶς ΑΔ 20, 1965, Χρον. σ. 377). γ) Ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν τμήματα ψηφιδωτῶν κοσμοῦντα τὴν βόρειον στοὰν τοῦ αἵθριου καὶ μέρος τῶν ψηφιδωτῶν τῆς νοτίας στοᾶς κειμένων παρὰ τὴν πρὸς τὸν νάρθηκα τοῦ κυρίως ναοῦ πύλην τοῦ αἵθριου.

Ταῦτα εἶχον ἀποσπασθῇ καὶ στερεωθῇ ἐπὶ πλακῶν ἐκ σκυροκονιάματος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1964.

Εἰς τὴν βασιλικὴν Β (Ἀλκίσωνος) : Ἀποκατεστάθησαν στερεωθέντα ἐπὶ πλακῶν ἐκ σκυροκονιάματος τὰ κατὰ τὸ 1964 ἀποσπασθέντα ψηφιδωτὰ τοῦ δαπέδου τοῦ νοτίου κλίτους τοῦ αἵθριου, ἅτινα ἠδράζοντο ἐπὶ ὑποστρώματος ἐξ ὀπτοπλίνθων ὀρθίως ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος (Ἔργον 1964, εἰκ. 185) (πίν. 177α. β).

Τέλος εἰς τὴν βασιλικὴν Δ (Ἀσυρμάτου) στερεωθεῖσαι ἀποκατεστάθησαν ψηφιδωταὶ πλάκες τοῦ δαπέδου τοῦ νάρθηκος κείμεναι εὐθὺς πρὸ τῆς βασιλείου πύλης καὶ εἰκονίζουσαι πτηνά (πίν. 178α). Ἀποκατεστάθη ἐπίσης ἀποσπασθὲν καὶ στερεωθὲν τὸ εἰκονίζον στέφανον ἐξ ἀνθέων κεντρικὸν τμήμα τοῦ νάρθηκος (πίν. 178β) τοῦ ὑπολοίπου κενοῦ πληρωθέντος διὰ κονίας ἐκ κορασανίου. Ἐστερεώθη ἐπίσης καὶ τμήμα τοῦ πλαισίου τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ νάρθηκος εἰκονίζον γεωμετρικὰ κοσμήματα (πίν. 179α) καὶ τέλος ἐστερεώθησαν καὶ πλήρως ἀποκατεστάθησαν τὰ κοσμοῦντα τὸ νοτίως καὶ κατὰ προέκτασιν τοῦ νάρθηκος ἀψιδωτὸν διαμέρισμα (διακονικόν) (πίν. 179β).

ΟΣΙΟΣ ΛΟΥΚΑΣ

Εἰς Ὅσιον Λουκᾶν τῆς Φωκίδος ἐγένοντο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα ἐργα-

οἶαι ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφὴν τῆς κατὰ καιροὺς παραμορφωθείσης στέγης τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας. Αἱ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ἐμπείρου, παλαιμάχου ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Κωνστ. Σαμιώτη.

Εἰς Νέαν Ἀγχίαλον διὰ πρώτην φορὰν ἐφέτος ἐγένοντο διὰ τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Π. Λαζαρίδη συστηματικαὶ ἐργασίαι διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνεσκαμμένων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων, ὥς εἶναι αἱ τέσσαρες βασιλικαὶ καὶ τὸ Ἐπισκοπικὸν Μέγαρον.

Τὰς μεγαλυτέρας ζημίας εἶχεν ὑποστῇ ἡ βασιλικὴ Α. Ἦδη συνεκρατήθησαν καὶ ἐστερεώθησαν οἱ τοῖχοί της, προσεκολλήθησαν αἱ πλάκες τῆς ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἀποκατεστάθησαν ἐν μέρει τὰ ἀρχιτεκτονικὰ της μέλης.

Εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τοῦ Νυμφαίου τῆς Μιέξης ἐγένοντο διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσα ἐργασίαι συντηρήσεως ἐπιτευχθεῖσαι διὰ τῆς παροχετεύσεως ἀρδευτικῶν αὐλάκων, ὥστε νὰ μὴ πλημμυρίζῃ ὁ χώρος κλπ. Ἐγένετο ἐπίσης καὶ μερικὴ περίφραξις, ἵνα ἐμποδίζεται ἡ εἴσοδος ζώων.

Εἰς τὴν Καταπολιανὴν τῆς Πάρου συνετελέσθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ ἐπιτίμου Διευθυντοῦ τῶν Ἀναστηλώσεων καθηγητοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου τὰ κάτωθι ἔργα, διὰ τοῦ ἱκανωτάτου ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας κ. Χαριλάου Σφακιανάκη.

α) Συνεπληρώθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν τὰ μετὰ γλυφῶν μαρμάρινα περίθυρα μετὰ τοῦ ὑπεράνω αὐτῶν γείσου τῶν δύο ἀκραίων θυρῶν, βορείου (πίν. 180α) καὶ νοτίας (πίν. 180β) τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ. Ἡ συμπλήρωσις τῶν ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει παλαιῶν τεμαχίων περιθύρων, ὧν ἄλλα ἐσώζοντο κατὰ χώραν καὶ ἄλλα εὗρισκοντο εἰς τὰ πέριξ, τῶν ἐλλειπόντων τμημάτων συμπληρωθέντων διὰ νέων μαρμάρων.

β) Ἀφαιρεθεῖσιν τῶν ἀκαλαισθήτων ἀντηρίδων (πίν. 181α), αἵτινες εἶχον κατασκευασθῇ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους πρὸς στήριξιν τῆς ἐκ τῶν σεισμῶν διαταραχθείσης ἰσορροπίας τῆς κεντρικῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ, συνεπληρώθησαν καὶ ἐστερεώθησαν οἱ μαρμάρινοι φεγγῖται (πίν. 181β) τοῦ μεγάλου τριλόβου παραθύρου τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώζετο μόνον ὁ τοῦ ἐνὸς τῶν ἄκρων λοβῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθησαν καὶ οἱ φεγγῖται τῶν ὑπολοίπων δύο λοβῶν, ἀποκαταστάσεως οὕτω πλήρως τῆς ἀρχαίας μορφῆς τοῦ ὑπὲρ τὸ σύνθρονον παραθύρου, δι' οὗ ἄπλετον τῶρα φῶς καταυγάζει τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, τὸ κιβώριον καὶ τὰς ἐσχάτως καθαρισθείσας τοιχογραφίας τῶν δύο ἐκατέρωθεν ὑψηλῶν τοιχω-

μάτων τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἐφ' ὧν εἰκονίζονται οἱ 24 οἴκοι τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου (βλ. σχετικὴν περιγραφὴν ἐν ABME I, 1964, σ. 32-49).

γ) Ἀνεστηλώθη τὸ πρὸ τινων ἐτῶν διαλυθὲν μαρμαρίνον, ρυθμοῦ νεομπαρόκ θύρωμα (πίν. 182), ὃπερ εἶχε τοποθετηθῇ τὸ 1678 πρὸ τῆς κεντρικῆς θύρας τοῦ τοίχου, ὅστις κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως ἵνα συγκρατήσῃ τὴν ἰσχυρῶς ἀπὸ τῆς κατακορύφου ἀποκλίνας μαρμαρίνην πρόσοψιν τοῦ παλαιοῦ ναοῦ, ἣν ἀπεκάλυψαν αἱ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τῶν ἐτῶν 1961 καὶ 1962. Τὸ ἐν λόγῳ θύρωμα, καλὸν δεῖγμα τῆς δεξιτεχνίας τῶν Παριανῶν μαρμαριῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἔκειτο ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διαλελυμένον εἰς τὴν βόρειον στοάν τῆς αὐλῆς. Ἦδη ἐστήθη πρὸ τῆς θύρας, ἣτις ἄγει εἰς ὑπαίθριον συλλογὴν ἀρχαίων εὐρισκομένην κατὰ τὴν πρὸς Ἀνατολὰς προέκτασιν τῆς σειρᾶς τῶν κελλίων τῆς βορείου πλευρᾶς.

δ) Συνεπληρώθη ἡ κατὰ τὸ ἥμισυ κατεστραμμένη, εἰς σχῆμα τετάρτου κυλίνδρου, πωρίνη καμάρα, ἣτις ἐκάλυπτε μεταγενέστερον τάφον κατασκευασθέντα περὶ τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Τοῦ τάφου τούτου ἀποκατεστάθη ἐπὶ τῇ βάσει σωζομένων λειψάνων καὶ ὁ πρὸς Δυσμὰς κλείων αὐτὸν τοῖχος μετὰ τῆς σχετικῆς ὀρθογωνίου θύρας (πίν. 184α).

ε) Σπουδαία ἐργασία, ἐξωραϊστικοῦ μᾶλλον χαρακτῆρος, συνετελέσθη διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ βουνοῦ τῶν χωμάτων, ὃπερ εἶχε σχηματισθῇ ἐκ τῶν οἰκοδομικῶν ἀπορριμμάτων (μπάζια), τῶν προελθόντων ἐκ τῆς καταδείξεως τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ μεγάλου ναοῦ μεταγενεστέρων κατασκευῶν. Ταῦτα ἀπορριπτόμενα ἐπὶ ἔτη εὐθὺς ἔξω τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ (πίν. 183α) ἐσχημάτισαν ὁλόκληρον λόφον ἀποκρύπτοντα τὴν ὥραϊαν πλαστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ναοῦ (πίν. 183α). Ἦτο ἐπομένως ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἐκεῖθεν τὰ χῶματα, ὃπερ καὶ ἐγένετο ἐφέτος διὰ πλήθους φορτηγῶν αὐτοκινήτων, αἵτινα τὰ μετέφερον εἰς ἄλλα μέρη τῆς νήσου. Ἦδη ὁ ναὸς ἀπέκτησε τὴν ὥραϊαν ἀρχικὴν καὶ ποικίλην ὄψιν τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, ἣν δεικνύει ὁ πίναξ 183β.

στ) Συνεπληρώθη ἡ ἐλλιπὴς παραμείνασα προπέρυσι κεράμωσις τοῦ ἀναστηλωθέντος νοτίου κλίτους τοῦ βαπτιστηρίου διὰ κεράμων εἰδικοῦ βυζαντινοῦ τύπου κομισθεισῶν ἐξ Ἀθηνῶν (πίν. 184β).

Τέλος ζ) Ἡ ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ ἀποθηκευμένη καὶ τὴν εὐχερῇ τοῦ μνημείου ἐπίσκεψιν καὶ θῆαν ἐμποδίζουσα ξυλεία τῶν ἱκριωμάτων τῆς ἐργασίας μετεκομίσθη ἐκ τοῦ βαπτιστηρίου εἰς τὴν βόρειον αὐλὴν τοῦ ναοῦ, ἐστοιβάχθη ἐκεῖ κανονικῶς καὶ προεφυλάχθη ἀπὸ τῆς βροχῆς διὰ στέγης ἐκ λαμαρίνης.

Εἰς τὸν Μυστράν ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὁρλάνδου καὶ τῆς ἐπιμελητρίας Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Δδος Ἑλ. Κουνουπιώτῃ ἐργασίαι στερεώσεως ἐτοιμορρόπων τινῶν

τοίχων τοῦ ἐρειπιῶνος καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν λεγομένην οἰκίαν Λάσκαρη, εἰς τὸ ἀρχοντικὸν Φραγκοπούλου, εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Ἀφεντικοῦ καὶ εἰς τὴν ἄνω Πύλην (γ) ἦτοι εἰς τὸν χώρον τῆς πρὸς τὰ Πικουλιάνικα ὁδοῦ. Αἱ ἀνωτέρω ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ τεχνίτου κ. Ἑμμαν. Φεργαδιώτη.

Εἰς Ἀρχάνες Κρήτης ἐγένοντο διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας κ. Χαρ. Σφακιανᾶκη καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Σακελλαράκη, ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων καὶ δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας, αἱ κάτωθι ἐργασίαι :

- α) Στερέωσις τῶν ὑπερθύρων τῆς εἰσόδου καὶ τῆς πρὸς τὸν παράπλευρον θαλάμον θύρας τοῦ τάφου Α εἰς Φουρνί.
- β) Στερέωσις τῆς μεγάλης πλακὸς ὀροφῆς τοῦ αὐτοῦ τάφου.
- γ) Ἀποκατάστασις τῶν τοιχωμάτων τοῦ παραπλεύρου θαλάμου.
- δ) Συμπλήρωσις τοῦ χάσματος ἄνωθεν τοῦ ὑπερθύρου τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ αὐτοῦ τάφου Α (πίν. 185α. β).

Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν ὁ τάφος μετὰ τοῦ πλευρικοῦ θαλάμου του ἀνέκτισαν τὴν ἀρχικὴν τῶν μορφῇν.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ὁ ἐπὶ συμβάσει προσληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐμπειρότατος συντηρητὴς κινήτων ἀρχαίων Ζαχαρίας Κανάκης εἰργάσθη κατὰ τὸ 1966 εἰς τὰς ἐξῆς ἀρχαιολογικὰς περιφερείας καὶ ἀνασκαφὰς κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων ἐφόρων καὶ ἀνασκαφῶν.

Εἰς Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ τοῦ σεισμοῦ καταστραφέντων ἀρχαίων.

Εἰς Κρήτην, Μουσεῖον Χανίων καὶ Ἀνάκτορον Μαλίων, διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν νεοευρεθέντων ἐκεῖ ἀρχαίων.

Εἰς Μουσεῖον Ἀργους διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν εὐρεθέντων γεωμετρικῶν ἀγγείων.

Εἰς Παλαιὰν Κόρινθον διὰ τὴν στερέωσιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ μεγάλου ρωμαϊκοῦ τάφου τοῦ ἐκεῖ ρωμαϊκοῦ νεκροταφείου.

Γ. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΜΟΥΣΕΙΑ

Συνεχίζουσα τὴν πρὸς τὸ Κράτος ἐπικουρίαν τῆς ἐδαπάνησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1966 τὸ ποσὸν τῶν 6.974 δραχμῶν διὰ τὴν ἐπισκευήν, τὴν συμπλήρωσιν τοῦ χρωματισμοῦ καὶ τῆς ἡλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Μουσείου Τήνου.

Δ. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὰ κάτωθι ποσά :

- α) Δι' ἐξαγορὰν ἀγροῦ παρὰ τὸ Βουλευτήριον τῆς Σικυῶνος δρχ. 13.000.
- β) Δι' ἐκπόνησιν κτηματογραφικοῦ διαγράμματος πρὸς ἀπαλλοτριώσιν κτημάτων ἀρχαίας Μεσσήνης δρχ. 2.975.
- γ) Διὰ τὴν κατεδάφισιν δύο οἰκιῶν εὐρισκομένων ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης Ἀρτης δρχ. 55.000.

Ε. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δράσις τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη ἐντατικῇ καὶ κατὰ τὸ 1966, ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου καθηγητοῦ κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς πτυχιούχου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν δ. Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου Γραφείου δημοσιευμάτων. Ἴδου δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη :

α) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ τόμοι τῶν Πρακτικῶν τῶν ἐτῶν 1963, 1964 καὶ 1965.

β) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ τόμοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1964 καὶ 1965, περατοῦται δὲ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1966 καὶ ἤρχισεν ἡ στοιχειοθεσία τοῦ τόμου τοῦ ἔτους 1967.

γ) Ἐξετυπώθη τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1966.

δ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις (ἐπιμελεία τῆς κ. Μαρίας Γαβρίλη) καὶ ἐκυκλοφορήθησαν ὁ Β' καὶ Γ' τόμος τοῦ «Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον», ἤρχισε δὲ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ Δ' τόμου.

ε) Ἐξετυπώθη ἡ ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Φωτίου Μ. Πέτσα «Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων».

στ) Συνεχίσθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ Ἀναστ. Ὁρλάνδου «Ἡ ἀρχαϊκὴ Ἀλίφειρα».

ζ) Περαιτοῦται ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Στυλιανοῦ Ἀλεξίου «Υστερομινωικοὶ τάφοι Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ)».

η) Ὁρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἑμμ. Πρωτοψάλτη «Ἱστορικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια».

Δι' ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω δημοσιεύματα ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τοῦ 1.417.299 δραχμῶν.

Κατὰ τὸ 1966 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας τόμοι ἐν ὧν 1349, ἐξ ὧν 952 δι' ἀγορᾶς, 227 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 170 ἐκ δωρεᾶς, ἐδαπανήθη δὲ τὸ ποσὸν τῶν 335.000.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία α) εἰς τὸν ἔφορον ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γιαλούρην διὰ χρηματικοῦ ποσοῦ 15.000 δραχμῶν διὰ μετάβασίν του εἰς Παρίσιους καὶ Λονδῖνον πρὸς ἐπιτόπιον ἔρευναν γλυπτῶν. β) Εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν ἀρχαιοτήτων δ. Μ. Ἀχειμάστου διὰ ποσοῦ 603 δραχμῶν δι' ἔξοδα μεταβάσεώς της εἰς Βιέννην. γ) Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Κωνσταντῖνον Καλοκύρη διὰ ποσοῦ 12.000 δραχμῶν διὰ μελέτην παλαιοχριστιανικῶν καὶ βυζαντινῶν μνημείων ὡς καὶ τὴν ἐπίσκεψιν Μουσείων Ἀνατολικῶν Χωρῶν καὶ Κύπρου. δ) Εἰς τὴν ἐπιμελήτριαν ἀρχαιοτήτων δ. Αἰκ. Ρωμιοπούλου διὰ ποσοῦ 5.085 δραχμῶν πρὸς ἐπίσκεψιν Μουσείων εἰς Μ. Βρετανίαν καὶ δι' ἔξοδα ἐπιστροφῆς της ἐξ Ἑλβετίας.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἑταιρεία διὰ ποσοῦ 230.000 δρχ. τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν τῶν ἐξῆς συγγενῶν Ἰδρυμάτων: Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἑταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν μελετῶν.

Δι' ἀποζημίωσιν τῶν Συνεργείων ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἑταιρείας διετέθησαν δρχ. 15.036.

Δι' ἀγορὰν δύο μεταλλικῶν σχεδιοθηκῶν πρὸς φύλαξιν 1500 πινάκων ἰδιοχείρων ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὁρλάνδου δωρηθέντων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν διέθεσεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ποσὸν τῶν 11.120 δραχμῶν.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὐρετηριάσεως παλαιότερων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, συντάξεως τοῦ λεξικοῦ ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων καὶ βοηθῶν τοῦ γραφείου δημοσιευμάτων διετέθησαν δρχ. 224.111.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία προσκληθεῖσα μετέσχεν ἐφέτος τῶν ἑξῆς ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων :

α) Τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1966 συνελθόντος Β' διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου διὰ τοῦ Συμβούλου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Σπυρ. Μαρινάτου.

β) Τοῦ ἐν Ὁξφόρδῃ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1966 συνελθόντος ΙΓ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν διὰ τοῦ Συμβούλου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Παναγ. Ζέπου καὶ μὲ συμμετοχὴν τοῦ ἐταίρου Διευθυντοῦ τῶν Ἀναστηλώσεων κ. Εὐσταθίου Στίκα.

γ) Τῆς ἐν Γενεύῃ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1966 συνελθούσης Γενικῆς Συνελεύσεως τῆς Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques διὰ τοῦ Συμβούλου αὐτῆς καθηγητοῦ κ. Κοντολέοντος.

Α' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27ῃ Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἔκτου ἔτους, ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος Κυριακῇ καὶ ὥρα 10ῃ π. μ. ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἐλευθ. Βενιζέλου 22, ἐκ τῶν Ἑταίρων αὐτῆς οἱ ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ τοῦ ἔτους 1966 ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 140 Ἀναστ. Ὀρλάνδος, 54 Δημήτριος Καλιτσουνάκης, 99 Παῦλος Λαζαρίδης, 175 Παναγ. Πουλίτσας, 127 Κωνσταντῖνος Μπίτζιος, 118 Δημοσθένης Μιράσγετζης, 28 Ἀρτεμισία Γιαννουλάτου, 159 Ἰωάν. Παπασταύρου, 80 Γεράσιμος Κονιδάρης, 33 Δημήτριος Δημητρακάκης, 87 Δημ. Κοσμόπουλος, 70 Χρυσούλα Καρδαρά, 18 Μαρία Βελουδίου, 204 Θησεὺς Τζαννετάτος, 125 Χαρίκλεια Μάρα, 112 Κ. Γεωργ. Μαυρομμάτης, 155 Κωνστ. Παπακωνσταντίνου, 105 Μανούσος Μανούσακας, 83 Νικόλαος Κοντολέων, 2 Κωνσταντῖνος Ἀδαμίδης, 19 Γεώργιος Βέλτσος, 131 Νικόλαος Μπουφίδης, 26 Γεώργιος Γιαννακόπουλος, 53 Θωμᾶς Καζαμίας, 59 Ἀθηνᾶ Καλογεροπούλου, 158 Ροζαλίνδη Παπαντωνίου, 4 Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρῆς, 189 Γεώργιος Σπυριδάκης, 141 Δημήτριος Πάλλας, 147 Ἀ. Παπαγιαννόπουλος - Παλαιός, 68 Ἀπόστολος Καρανδρέας, 146 Μαρία Παντελίδου, 32 Ἰωάννης Δημαρᾶς, 208 Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος, 66 Δημήτριος Καραθανάσης, 167 Κωνσταντίνα Πέππα - Δελμούζου, 214 Ἰωάννης Φραγκιδάκης, 187 Ἐρρῖκος Σκάσσης, 136 Ἀστέριος Νταῆς, 156 Πᾶνος Παπανδρέου, 12 Ἰωάννης Ἀντωνιάδης καὶ 129 Δημήτριος Μπότσαρης ἦτοι ἐν ὄλῳ 42 ἑταῖροι, ἵνα, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 31 τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐκλέξωσι τὸ Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ Ἐξελεγκτικὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1966, ἀκούσωσι τὴν περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1965 ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1965.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Παναγ. Πουλίτσας ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς Συνεδρίας καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἑταίρους εἰς ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Συνελεύσεως διὰ φανεράς ψηφοφορίας. Ἐξελέγησαν δὲ Πρόεδρος ὁ κ. Δημήτριος Καλιτσουνάκης, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Μανούσος Μανούσακας, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Δημοσθένης Μιράσγετζης καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Δημήτριος Κοσμόπουλος. Ὁ ἐκλεγείς Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως κ. Δημ. Καλιτσουνάκης ὑψοχάριστῃσε τοὺς ἑταίρους ἐπὶ τῇ

ἐκλογῇ του καὶ ἐντείλατο νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ ἑκθέσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1965. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Δημ. Μιράσγετζης ἀνέγνωσε τὴν ἑκθέσιν τῆς Ἐπιτροπείας φέρουσαν τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐλεγκτῶν κ. κ. Ἰω. Δημαρᾶ, Δημ. Δημητρακάκη, Κ. Γ. Μαυρομάτη, Κων. Παπακωνσταντίνου καὶ Μιλτιάδου Πουρῆ.

Περαίνουσα τὴν ἑκθέσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν διαχείρισιν τοῦ λήξαντος ἔτους 1965 ὡς ὀρθῶς γενομένην καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους τούτου.

Ἡ Συνέλευσις ἀπεδέξατο τὴν πρότασιν τῆς Ἐπιτροπείας καὶ ἐπεκύρωσε τὸν ἰσολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν τοῦ ἔτους 1965.

Μετὰ τὴν ἐγκρίσιν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας ὁ κ. Πρόεδρος ἐκάλεσε τοὺς ἐταίρους πρὸς ἐκλογὴν τῆς πενταμελοῦς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἀρξάμενον ἔτος 1966.

Ὁρισθέντων ψηφολεκτῶν τῶν Δδων Χαρικλείας Μπάρλα καὶ Μαρίας Παντελίδου προσῆλθον, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου, καὶ ἐψηφίσαν ἐταῖροι 40 γενομένης δὲ διαλογῆς ὡς μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας ἔλαβον: Ἰωάννης Δημαρᾶς 40, Δ. Κ. Δημητρακάκης 40, Κ. Γ. Μαυρομάτης 40, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου 40, Μιλτιάδης Πουρῆς 40.

Κατὰ ταῦτα ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1966 οἱ κ. κ. Ἰωάν. Δημαρᾶς, Δ. Κ. Δημητρακάκης, Κ. Γ. Μαυρομάτης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου καὶ Μιλτ. Πουρῆς.

Εἶτα ὁ Πρόεδρος τῆς συνελεύσεως κ. Καλιτσουνάκης ἐκάλεσε τὸν Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, ὅπως προβῇ εἰς ἀνακοίνωσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐκθέσεως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1965.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Γεν. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκφράζει τὰ συγχαρητήρια τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν γενομένην ἔθνηκὴν ἐργασίαν. Εἶτα ἡ Συνέλευσις διελύθη περὶ ὥραν 12,45'.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

ΜΑΝ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς

ΔΗΜΟΣΘ. ΜΙΡΑΣΓΕΤΖΗΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

ΔΗΜ. ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ

Οἱ Ψηφολέκται

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΜΠΑΡΛΑ — ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ

Β' ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Τῇ 3ῃ Ἀπριλίου 1966, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 10η π. μ. ἀκριβῶς συνῆλθον ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως κ. Δημ. Καλιτσουνάκη ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἑταιρείας οἱ ἐν τῷ παρόντι ἀναφερόμενοι ἑταῖροι αὐτῆς, ἵνα συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρ. 7 καὶ 8 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν τριετίαν 1966 - 1968.

Τῆς Συνεδρίας ἀρξαμένης τὴν 10 π. μ. ἀναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ Πρακτικὰ τῆς προηγουμένης Συνελεύσεως τῆς 27ης Μαρτίου 1966, μεθ' ὃ ὁ Πρόεδρος κ. Δημ. Καλιτσουνάκης παρισταμένων τοῦ Ἀντιπροέδρου κ. Μ. Μανούσακα, τοῦ Α' Γραμματέως κ. Δημοσθ. Μιράσγετζη, τοῦ Β' Γραμματέως κ. Δημ. Κοσμοπούλου, τῶν ψηφολεκτῶν Δδων Χαρικλείας Μπάρλα καὶ Θ. Καράγιωργα καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας κ. κ. Ἰωάννου Δημαρᾶ, Δημητρίου Δημητρακάκη, Κ. Γεωργ. Μαυρομαμάτη, Κων. Παπακωνσταντίνου καὶ Μ. Πουρῆ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ἐκλογικῷ καταλόγῳ ἀναγραφομένων ἑταίρων τῶν κ. κ. 1) Κ. Ἀδαμίδη, 2) Ὀλγας Ἀλεξανδρῆ, 3) Κων. Ἀλεξανδρῆ, 4) Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, 5) Ἀγγελικῆς Ἀνδρειωμένου, 6) Ἐμμαν. Ἀνδρονίκου, 7) Ἰωάννου Ἀντωνιάδου, 8) Μαρίας Βελουδίου, 9) Γεωργίου Βέλτσου, 10) Νικολάου Βερδελῆ, 11) Τιμολ. Βουκίδη, 12) Γεωργίου Γιαννακοπούλου, 13) Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου, 14) Κωνστ. Δαβάρα, 15) Ἰωάννου Δημαρᾶ, 16) Δημητρ. Κ. Δημητρακάκη, 17) Ἀγνῆς Διαμαντοπούλου, 18) Νικολάου Δρανδάκη, 19) Φανῆς Δροσογιάννη - Κουτσοκώστα, 20) Νικολάου Ζαφειροπούλου, 21) Ἀντιγόνης Θρεψιάδη, 22) Σπυρίδ. Ἰακωβίδη, 23) Θωμᾶ Καζαμία, 24) Δημητρίου Καλιτσουνάκη, 25) Ἰωάννου Καλιτσουνάκη, 26) Βασ. Καλλιπολίτη, 27) Ἀθηνᾶς Καλογεροπούλου, 28) Κωνστ. Καλοκύρη, 29) Παύλου Κανελλοπούλου, 30) Θεοδώρας Καράγιωργα, 31) Ἀποστ. Καρανδρέα, 32) Χρυσούλας Καρδαρᾶ, 33) Δημητρίου Ἀ. Κεραμοπούλου, 34) Γεωργίου Κόλια, 35) Περικλῆ Κόλλα, 36) Βλαδιμήρου Κολοκοτρώνη, 37) Ἰωάννου Κοντῆ, 38) Εὐρυδίκης Κοντολέοντος, 39) Νικολάου Κοντολέοντος, 40) Στυλιανοῦ Κορρέ, 41) Δημ. Κοσμοπούλου, 42) Κωνστ. Κτιστοπούλου, 43) Δημητρίου Λαζαρίδη, 44) Παύλου Λαζαρίδη, 45) Σπυρίδωνος Μαρινάτου, 46) Κ. Γ. Μαυρομαμάτη, 47) Δημοσθ. Μιράσγετζη, 48) Μαρκέλ. Μισοῦ, 49) Παναγ. Μιχελῆ, 50) Νικολάου Μουτσοπούλου, 51) Χαρικλ. Μπάρλα, 52) Κωνστ.

Μπίτζιου, 53) Χαραλ. Μπούρα, 54) Νικολάου Μπουφίδη, 55) Εἰρ. Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου, 56) Χρ. Ντούμα, 57) Ἀδαμ. Οἰκονομίδου, 58) Ἀναστ. Ὁρλάνδου, 59) Δημ. Πάλλα, 60) Μαρίας Παντελίδου, 61) Δ. Παπαγιαννοπούλου - Παλαιοῦ, 62) Φωτεινῆς Παπαδοπούλου, 63) Πάνου Παπαθανασίου, 64) Κωνστ. Δ. Παπακωνσταντίνου, 65) Γεωργίου Παπαντωνίου, 66) Ροζαλίνδης Παπαντωνίου, 67) Κωνστ. Παπαφλέσσα, 68) Χρῦση Πελεκίδη, 69) Ἰωάννας Κωνσταντίνου, 70) Κωνσταντίνας Πέππα - Δελμούζου, 71) Γεωργίου Πεσματζόγλου, 72) Νικολάου Πλάτωνος, 73) Ἀστερίου Νταῖ, 74) Ἰωάν. Πολυγένη, 75) Ἀποστόλου Πουλοπούλου, 76) Μιλτ. Πουρῆ, 77) Εὐαγγελίας Πρωτονοταρίου - Δεϊλάκη, 78) Αἰκατερίνης Ρωμιοπούλου, 79) Γεωργίου Σολομωνίδη, 80) Γεωργίου Σπυριδάκη, 81) Ἐβης Στασινοπούλου - Τουλούπα, 82) Εὐστ. Στίκα, 83) Ἐλευθ. Συνοδινού, 84) Μαρίας Σωτηρίου, 85) Θ. Τζαννετάτου, 86) Ἰωάν. Τραυλοῦ, 87) Περικλ. Τριανταφυλλίδη, 88) Γρηγορίου Παπαφλέσσα, 89) Ἰωάν. Τριανταφυλλοπούλου, 90) Νικολάου Τωμαδάκη, 91) Κάντως Φατούρου, 92) Βαρβάρας Φιλιππάκη, 93) Ἰωάν. Φραγκιδάκη, 94) Ἰωάν. Χαρίτου, 95) Ἀθαν. Δ. Χατζηκακίδη, 96) Φοίβου Σταυροπούλου, 97) Γεωργίου Κουρμούλη, 98) Μάρκου Νομικοῦ, 99) Σέμνης Καρούζου - Παπασπυρίδη, 100) Μανούσου Μανούσακα, 101) Γεωργίου Μαριδάκη.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἐκήρυξε τὴν ἑναρξιν τῆς ψηφοφορίας, καθ' ἣν προσῆλθον οἱ ὡς ἄνω 101 ἑταῖροι.

Τὴν 12ην ὥραν, μὴ ὑπάρχοντος ἐτέρου ψηφοφόρου, ὁ Πρόεδρος ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῆς ψηφοφορίας καὶ ἐκάλεσεν ὡς ψηφολέκτας τὰς Δας Χαρίκλειαν Μπάρλα καὶ Θεοδώραν Καράγιωργα, μεθ' ὃ καταμετρηθέντων τῶν ἐν τῇ κάλπῃ ψηφοδελτίων καὶ εὐρεθέντων ἐγκύρων ψηφοδελτίων 100 καὶ ἄκυρον ψηφοδέλτιον 1 = 101, ἤρξατο ἡ διαλογή, καθ' ἣν ἔλαβον ψήφους οἱ κ. κ. 1) Νικόλαος Κοντολέων 92 ψήφους, 2) Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος 89 ψήφους, 3) Γεώργιος Ν. Βέλτσος 84 ψήφους, 4) Παναγιώτης Ζέπος ψήφους 71, 5) Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρῆς ψήφους 70, 6) Ἰωάννης Καλιτσούννης ψήφους 67, 7) Παναγιώτης Πουλίσας ψήφους 66, 8) Κωνσταντῖνος Κτιστόπουλος ψήφους 64, 9) Σωκράτης Κουγέας ψήφους 61, 10) Στυλιανὸς Κορρὲς ψήφους 31, 11) Δημήτριος Πάλλας ψήφους 27, 12) Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος ψήφους 17, 13) Ἰωάννης Τραυλὸς ψήφους 17, 14) Γεώργιος Μαριδάκης ψήφους 8, 15) Ἀρτεμισία Γιαννουλάτου ψήφους 5, 16) Ἰωάννης Μηλιάδης ψήφους 4, 17) Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος ψήφους 4, 18) Νικόλαος Ζαφειρόπουλος ψήφους 4, 19) Δημήτριος Λαζαρίδης ψήφους 3, 20) Ἐμμανουὴλ Χατζηδάκης ψήφους 2, 21) Ἰωάννης Κοντῆς ψήφους 1, 22) Μαρῖνος Καλλιγᾶς ψήφους 1, 23) Περικλῆς Τριανταφυλλίδης ψήφους 1, 24) Σπυριδὼν Μαρινᾶτος ψήφους 1, 25) Ἰωάννης Σταματάκος

ψήφους 1, 26) Ἀστέριος Νταῆς ψήφους 1, 27) Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης ψήφους 1, 28) Νικόλαος Κοτζιάς ψήφους 1, 29) Βασίλ. Καλλιπολίτης ψήφους 1, 30) Χρ. Καροῦζος ψήφους 1, 31) Δεῖλάκη Εὐαγγελία ψήφους 1.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Πρόεδρος ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἐξελέγησαν μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν τριετίαν 1966 - 1968, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ἐπωνύμων οἱ ἑξῆς ἐταῖροι: Κων/νος Ἀλεξανδρῆς, Γεώργιος Βέλτσος, Παναγιώτης Ζέπος, Ἰωάννης Καλιτσουνάκης, Νικόλαος Κοντολέων, Κων/νος Κτιστόπουλος, Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος, Παναγιώτης Πουλίτσας.

Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπεγράφησαν τὰ Πρακτικὰ ταῦτα καὶ ἐλύθη ἡ Συνεδρία περὶ ὥραν 1ην μ.μ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως

Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

Ὁ Α' Γραμματεὺς

Δ. ΜΙΡΑΣΓΕΤΖΗΣ

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Τὰ Μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς

Ἐπιτροπείας

Μ. ΠΟΥΡΗΣ

Κ. Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

Κ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ

Ι. ΔΗΜΑΡΑΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

ΔΗΜ. ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ

Οἱ ψηφοδέκται

Χ. ΜΠΑΡΛΑ

Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1966

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί ύπογεγραμμένοι αποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1965, προσελθόντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 255 τῆς 10ης Ἀπριλίου 1967 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἐταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1966, ἐκ τῶν ταμιακῶν καὶ λογιστικῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα :

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι

Α'. Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χ ρ έ ω σ ι ς :

1.	Ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1965	δραχ.	8.118,60
2.	Ἀπὸ ἔσοδα Γ. Προϋπολογισμοῦ 1/1 - 31/12/1966	»	6.422.794,50
3.	» ἔσοδα ἐξ ἐπιστροφῶν ἐνταλμάτων προπληρωμῆς	»	76 310.—
4.	» προῖον κληρώσεως ὁμολογιῶν	»	451.622.—
5.	» ἀναλήψεις ἐξ Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Α'	»	534.508,70
6.	» » » » Β'	»	5.208.891.—
7.	» φόρον Ζ' Κατηγορίας	»	6.984,50
8.	» προσωρινὸν λογαριασμὸν ἐσόδων Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ	»	154.011.—
9.	» καταθέσεις παρ' Ἑθν. Τραπ. Α' - Κληρ. Φαρμᾶ	»	15.—
	Σύνολον	»	12.863.255,30

β) Πίστισις.

Ὅσα τὸ Ταμεῖον κατέβαλε δι' ἔξοδα Γ. Προϋπ/σμοῦ ἀπὸ 1/1/66 - 31/12/66 :

1.	Εἰς ἔξοδα	δραχ.	6.550.276,80
2.	» ἀγορὰν ὁμολογιῶν	»	180.550.—
3.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Β'	»	4.289.987,30
4.	» » » » » Α'	»	1.601.773,70
5.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ κληρ/ματος Ἰω. Μαρκοπούλου	»	3.903.—
6.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ δωρεᾶς Ἰω. Ρώμα	»	34.414.—
7.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ	»	154.011.—
8.	» ἔξοδα Ἐθν. Τραπ. Α' διὰ κληρον. Φαρμᾶ	»	15.—
9.	» κ. Ριζόπουλον ἐξ ὑποχρεώσεως διαθήκης Φ. Φαρμᾶ	»	2.646.—
10.	» προσωρινὸν λογ/σμόν — Ν. Πουρναρᾶς	»	40.000.—
	Σύνολον	»	12.857.576,80
	Ὑπόλοιπον ἐν τῷ Ταμείῳ τῇ 31/12/1966	»	5.678,50
	Σύνολον	»	<u>12.863.255,30</u>

Β'. Ἀνάλυσις Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ Χρ. 1966

I ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

α) Ἑσοδα.

1.	Ἀπὸ προσόδους ἀκινήτου περιουσίας - Μισθώματα	δραχ.	499.000.—
2.	» παραχώρησιν αἰθουσῶν τοῦ μεγάρου	»	133.025.—
3.	» προσόδους κινητῆς περιουσίας - μερίσματα	»	682.338.—
4.	» » » » τοκομερίδια	»	367.345,70
5.	» τόκους καταθέσεων	»	57.867.—
6.	» ἀντίτιμον ἐκ πωλήσεως δημοσιευμάτων	»	199.241,50
7.	» εἰσφορὰς - συνδρομὰς	»	3.016.350.—
8.	» διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	»	107.722.—
9.	» ἔσοδα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν	»	1.097.391,30

II ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Κίνησις κεφαλαίων

10.	Ἀπὸ παρακράτησιν χαρτοσήμου ἐκ μισθωμάτων	»	6.276.—
11.	» κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	»	256.238.—
	Σύνολον	»	<u>6.422.794,50</u>

I ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

Ἑξοδα τακτικά

1.	Εἰς ἔξοδα Διοικήσεως - Μισθοί, ἐπιδόματα προσω- πικοῦ	δρχ. 1.237.357.—
2.	» ἀποζημιώσεις, ἐν γένει	» 104.729,30
3.	» ἔξοδα γραφείων, φωτισμός, θέρμανσις, ὕδρευ- σις, καθαριότης, ταχυδρομικά, τηλεγραφικά, τηλεφωνικά, στολαὶ κλητῆρων κτλ.	» 179.690,50
4.	» Δικαστικά, συμβολαιογραφικά κτλ.	» 12.563.—
5.	» ἔξοδα κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας - συντή- ρησις μεγάρου, ἐπιπλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπράκτορος κτλ.	» 227.090,70
6.	» ἔξοδα βιβλιοθήκης - συντήρησις, πλουτισμός αὐτῆς κλπ. ἔξοδα	» 316.508,10
7.	» ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας: ἔξοδα ἀνασκαφῶν, ἀπαλλοτριώσεων, συντήρησις καὶ ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἐπισκευὴ καὶ ἀνέγερσις μουσείων, ἔξοδα πλουτισμοῦ βιβλιο- θηκῶν τῶν μουσείων.	» 1.985.911.—
8.	» ἔξοδα ἐκτυπώσεως δημοσιευμάτων - ἔκδοσις Α.Ε., Π.Α.Ε., «Ἔργου», μελετῶν, διατριβῶν καὶ ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	» 1.355.333,20
9.	» οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις: ἐπιστημονικῶν περιο- δικῶν, πρὸς σπουδὴν ἀρχαιολογίας, πρὸς ἔκδο- σιν συγγραμμάτων, ὑποτροφίας καὶ ἐκπαιδευ- τικὰ ταξίδια	» 314.227.—
10.	» ἔκτακτα ἔξοδα ἀποζημιώσεων τεχνιτῶν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μελέτης ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας, ἀποζημιώσιν συνεργείου ταξινομήσεως ἀρχείου, ἐκτάκτων βοηθῶν δι' εἰδικὴν ἐπιστημ. ἐργασίαν καὶ ἔκτακτα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔξοδα	» 528.700.—
11.	» ἔξοδα παρελθουσῶν χρήσεων	» 12.438.—
12.	» ἀποθεματικά	» —
	Σύνολον	» 6.274.547,80

II ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

1.	» ἀπόδοσιν κρατήσ. ἐξ ἀποδοχῶν καὶ μισθωμάτων	» 198.517.—
	Σύνολον ἐξόδων	» 6.473.064,80

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως τῶν κονδυλίων ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς χρήσεως 1966 καὶ ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν ἐντυπον ἀπολογισμὸν τοῦ σκέλους τῶν ἐσόδων προκύπτει, ὅτι αἱ ἐπὶ ἔλαττον διαφοραὶ δικαιολογοῦνται ὡς κάτωθι :

- 1) Τὰ ἐκ μισθωμάτων λόγῳ καθυστερήσεως δύο ἐνοικίων τοῦ ἐν ἐσοχῇ ὁρόφου ὑπὸ τοῦ Σώματος Ἑλλήνων Προσκόπων. δραχ. 30.000.—
- 2) Τὰ ἐκ τοκομεριδίων ὁμολογιῶν, λόγῳ κληρώσεως εἰς τὸ ἄρτιον, δὲν εἰσεπράχθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἅπαντα.
- 3) Τὸ ἐκ καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων » 1.000.000.—
διότι ὅπως κατ' ἔτος ἡ ὑπηρεσία τῶν Λαχείων δὲν εἶχεν ἀποπερατώσει καὶ ἐφέτος τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς Δ' τριμηνίας 1966.

Ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως 1966

Ἔσοδα πραγματοποιηθέντα . .	δραχ. 6.422.794,50
Ἔξοδα πραγματοποιηθέντα . .	» 6.473.064,80
Ὑπόλοιπον πρὸς κάλυψιν . . .	» <u>50.270,30</u>

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐκ δραχμῶν 50.270.30 /₁₀₀ προκῦψαν κατὰ τὴν χρῆσιν 1966 ὑπόλοιπον πρὸς κάλυψιν, τοῦτο δὲν προέρχεται μόνον ἐκ τῆς μὴ ἐγκαίρου εἰσπράξεως ἐσόδων ἐκ δραχ. 1.030.000.—, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς αὐξήσεως ἐξόδων, ὡς τῶν ἀποδοχῶν τοῦ προσωπικοῦ, λόγῳ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἐνιαίου μισθολογίου, τῆς προσλήψεως 2 τεχνιτῶν - συγκολλητῶν καὶ τῆς ἀθροῆς τυπογραφικῆς ἐργασίας πρὸς συμπλήρωσιν σειρῶν τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Α. Ε., Π.Α.Ε. καὶ τοῦ Ἔργου τῶν ἐτῶν 1958, 1962, 1963, 1964 ἀναλόγως τῶν καθυστερουμένων τόμων ἐκάστου περιοδικοῦ καὶ τῶν ἐκδοθεισῶν ἐργασιῶν κ. κ. Πέτσα καὶ Πασαδαίου.

Γ'. Γενικὸς Ἰσολογισμὸς Χρήσεως 1966**1. Ἐνεργητικὸν**

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1966 ἀνήρ-
χετο εἰς δραχ. **40.777.755,05** ἀποτελούμενον ἐκ τῶν κάτωθι μερίδων :

1.	Ἀπὸ Ἀκίνητα κτήματα	δραχ.	4.614.433,70
2.	» τὸ Μέγαρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. »		19.159.669.—
3.	» Ἐπιπλα καὶ Σκεύη	»	1.206.770,80
4.	» Μετοχὰς πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'	»	6.552.215,05
5.	» Ὁμολογίας πρὸς φύλαξιν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α'	»	4.845.633,30
6.	» Διαφόρους λ/σμοὺς - Φόρος Ζ' κατηγορίας .	»	6.287,20
7.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπεζῇ Β' .	»	2.153.879,00
8.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' κληροδ. Μαρκοπούλου	»	3.903.—
9.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα	»	120.882.—
10.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' ἐκ κληρονομίας Φ. Φαρμά	»	155.033.—
11.	» Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Α' Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας	»	1.903.099,40
12.	» Ὑπόλοιπον τοῦ Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1966	»	5.678,50
13.	» Προκῦψαν ὑπόλοιπον πρὸς κάλυψιν . . .	»	50 270,30
	Σύνολον ἐνεργητικοῦ	»	<u>40 777.755,05</u>

2. Παθητικὸν

1.	Εἰς Κεφάλαιον	δραχ.	38.146.827,95
2.	Περίσσευμα χρήσεως 1965 . »	<u>1.292.741,20</u>	δραχ. 39.439.569,15
3.	Εἰς Ἀντίτιμον πωλήσεως οἰκοπέδων	»	1.170.289,50
4.	» Ἐγγυήσεις	»	1.500.—
5.	» Προσωρ. λ/σμὸν ἐσόδων κληρον. Φ. Φαρμά .	»	153.996.—
6.	» Ἀντιλογισμὸν ποσοῦ κακῶς χρεωθέντων φυ- λάκτρων 1963 μετοχῶν ἐκ δωρεᾶς Ρώμα (εἰς τοὺς μετόχους δὲν χρεώνουν φύλακτρα) . .	»	8.802.—
7.	» Προσωρ. πιστ. λ/σμὸν Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Α' πρὸς τακτοποίησιν	»	3.598,40
	Σύνολον παθητικοῦ	»	<u>40.777.755,05</u>

Δ'. Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας

Ἡ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1966 ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν **40.727.484,75** μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ποσοῦ τοῦ ὑπολοίπου πρὸς κάλυψιν δρχ. 50.270,30, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπολοίπων τῶν ἐν τῷ Ἐνεργητικῷ ἀναγραφομένων λογαριασμῶν.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει, ὅπως ἡ Συνέλευσις ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν Ἀπολογισμὸν καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1966 τῆς ἰδίας περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1966

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

ΚΩΝΣΤ. ΑΔΑΜΙΑΗΣ

ΙΩΑΝ. ΔΗΜΑΡΑΣ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΑΠ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΛΤ. ΠΟΥΡΗΣ

**Πίναξ ἐμφαίνων τὰ χρεόγραφα τῆς Ἑταιρείας
κατὰ τὴν 31/12/1966**

α) Μετοχαὶ

874	Μετοχαὶ Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος	δραχ.	681.671,50
4988	» Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ὧν 100 ἐκ δωρεᾶς Ἰ. Ρώμα. . . .	»	5.718.044,50
390	» Ἑθνικῆς Κτηματικῆς Τραπεζῆς. . . .	»	118.966,35
416	» Ἑλλην. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμων	»	33.532,70
	Σύνολον	»	6.552.215,05

β) Ὁμολογίαι

ΔΕΗ	1959, 7 1/2 %	τεμ.	5.750	δραχ.	866.593.—
»	1959, 7 1/2 %	»	285	»	44.786.—
»	»	»	100	»	15.814.—
»	1960, 7 %	»	8.600	»	1.290.675.—
»	1961, 7 %	»	7.946	»	1.209.608.—
»	1966, 7 %	»	522	»	156.600.—
Οἶκον. Ἀν.	5 % 1960	»	5.550	»	855.874.—
»	» 5 % 1963/Μ	»	250	»	131.013.—
»	» 5 % 1963/Δ'	»	50	»	23.950.—
»	» 5 1/2 % 1964/65	»	500	»	250.000.—
					4.844.913.—

γ) Ὁμολογίαι εἰς χρυσὸν

Ἑθν. Δαν.	1889 Παγίου	τεμ.	405		
»	» 1890 Σιδηροδρ. Λαρίσης	»	20		
»	» 1907 Ἀμύνης	»	8		
»	» 1914 τῶν 500 ἑκατομ.	»	243		
»	» 1893 καὶ ἀπόδ. φρ. 140. . . .	»	1		
»	» 1924 Προσφυγικοῦ	»	25,70		
»	» Πατριωτικοῦ	»	30		
»	» 1927 Κτηματικῆς Τραπεζῆς	»	126		
»	» 1930 »	»	205,60		
»	» 1962 Ἐν/σεως, 2 1/2 %	»	2	=	720,30
	Σύνολον			Δραχ.	4.845.633,30

Ὁμολογίαι 31 Δεκεμβρίου 1965

	Δρχ. 5.116.705,30	
Ἀγοραὶ τῷ 1966 ΔΕΗ 7 %	» 156.600.—	
» » » Οἰκ. Ἀν. 5 %	» 23.950.—	1963/Δ'
	» 5.297.255,30	
Κληρωθεῖσα τῷ 1966 εἰς τὸ ἄρτιον	Δρχ. — 451.662.—	
	» <u>4.845.633,30</u>	Σύνολον ὁμολογιῶν 31/12/1966 εἰς δραχμὰς

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1966

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1966

Προϋπολο- γισμού		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολο- γισθέντα	Εἰσπρα- χθέντα	Διὰφορὰ	
Κεφ.	Ἀρθρ.				Ἐπὶ πλέον	Ἐπὶ ἔλαττον
A'	1α'-γ'	Μισθώματα	529.000.—	499.000.—	—	30.000.—
	2	Παραχώρησις αἰθουσῶν	80.000.—	133.025.—	53.025.—	—
B'	1α'-ε'	Μερίσματα μετοχῶν	611.900.—	682.338.—	86.796.—	6.358.—
	2α'-ε'	Τοκομερίδια ὁμολογιῶν	352.017.—	360.479.70	23.083.—	14.620.30
	ς'	» »	—	6.866.—	6.866.—	—
	3	Τόκοι καταθέσεων παρ' Ἑθνικῇ Τρα- πέζῃ εἰς πρώτην ζήτησιν κλπ.	60.000.—	57.867.—	—	2.133.—
Γ'	1-2-3	Ἀντίτιμον πωλήσεως ἀντιτύπων Α.Ε., Π.Α.Ε., Ἔργον κλπ. δημοσιευμά- των καὶ Ὁδηγῶν ἀρχαίων τόπων	105.000.—	199.241.50	97.910.50	3.669.—
Δ'	1	Ὑποχρεωτικὴ ἐτήσια εἰσφορὰ ἐταίρων καὶ τέλη ἐγγραφῆς	15.000.—	16.350.—	1.350.—	—
	2	Συμμετοχὴ τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθ. κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	4.000.000.—	3.000.000.—	—	1.000.000.—
Ε'	1-4	Διάφορα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔσοδα	41.300.—	107.722.—	67.298.—	876.—
Ζ'	1-3	Ὑπόλοιπα χρήσ. 1965 ἐκ Κρατικῶν Λα- χείων, ἀκινήτου περιουσίας, ἐπι- στροφῆς χρημάτων κλπ.	1.050.000.—	1.097.311.30	47.391.30	—
	4	Πρόβλεψις ἐκ διαθεσίμων παρὰ Τρα- πέζαις	1.000.000.—	—	—	1.000.000.—
	»	Ἐκ διαθεσίμων παρὰ Τραπεζαῖς δι' ἀποφάσεως Δ. Συμβουλίου 5/7/66	750.000.—	—	—	—
		Σύνολον ἐσόδων	8.594.217.—	6.160.280.50	383.719.80	2.067.656.30
Z'	1	Ἐκ παρακρατήσεως χαρτοσήμου ἐκ μι- σθωμάτων	10.000.—	6.276.—	—	3.724.—
	2	Ἐκ παρακρατήσεως κρατήσεων ἐπὶ ἀποδοχῶν ἐν γένει	210.000.—	256.238.—	46.238.—	—
			—	—	—	—
		Γενικὸν σύνολον	8.814.217.—	6.422.794.50	429.957.80	2.071.380.30

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Γ', ἄρθρ. 1-3.

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων.

1) Διάφορα Δημοσιεύματα	} Δραχ. 82.597.—
2) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	
Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	
Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	» 115.313.—
3) Ν. Κοντολέοντος. «Ὁδηγὸς Δήλου» 1950	» 1.331.—
Σύνολον	» 199.241.—

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1966

Ὁ Ταμίας

Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς

Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1966

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικά πιστώσεις	Ἐγκριθέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἑλαττον
Κεφ.	Ἀρθρ.						
A'	1α'-ιη'	Μισθοί, ἐπιδόματα προσωποῦ	1.117.578.—	122.000.—	1.238.225.—	1.237.357.—	2.221.—
	2 - 6	Ἀποζημιώσεις ἐν γένει	134.001.—	30.000.—	104.729.30	104.729.30	59.271.70
	7α' - ζ'	Θέρμανσις, φωτισμός, ὕδρευσις, καθαριότης, ταχυδρομικά, τηλεφωνικά, στολαὶ κλητῶν κλπ.	215.000.—	5.000.—	206.224.50	179.690.50	40.309.50
	8α' - β'	Δικαστικά, δικηγορικά, συμβολαιογραφικά	30.000.—	—	12.563.—	12.563.—	17.437.—
B'	1 - 10	Συντήρησις μεγάρου, ἀμοιβὴ συντηρητῶν ἐγκαταστάσεων, ἐπιλώσεις, φόροι Δημοσίου καὶ Δήμου, ἀσφάλιστρα, φύλακτρα χρεογράφων, ποσοστὰ εἰσπράκτορος κλπ.	308.000.—	3.000.—	274.896.70	227.090.70	83.909.30
Γ'	1 - 3	Συντήρησις, πλουτισμός βιβλιοθήκης κλπ. ἔξοδα	410.000.—	—	316.508.10	316.508.10	93.491.90
Δ'	1 - 5	Ἐξοδα ἀνασκαφῶν, ἀπαλλοτριώσεων, συντήρησις καὶ ἀναστήλωσις ἀρχαίων μνημείων, ἀνέγερσις καὶ ἐπισκευὴ Μουσείων, ἔξοδα πλουτισμοῦ βιβλιοθηκῶν Μουσ.	2.826.000.—	270.000.—	1.986.111.—	1.985.911.—	1.110.089.—
E'	1 - 4	Ἐξοδα ἐκδόσεως Α.Ε., Π.Α.Ε., Ἔργου, μελετῶν, διατριβῶν καὶ ἀποζημιώσεις συγγραφέων κλπ.	1.095.000.—	330.000.—	1.355.333.20	1.355.333.20	69.666.80
Σ'	1 - 6	Ἐνίσχυσις ἐπιστημον. περιοδικῶν, πρὸς σπουδὴν ἀρχαιολογίας, πρὸς ἐκδοσιν συγγραμμάτων, ὑποτροφίαι καὶ ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια	415.000.—	—	316.031.—	314.227.—	100.773.—
Z'	1 - 6	Ἀμοιβὴ τεχνιτῶν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μελέτης ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρ. Ἀποζημιώσεις συνεργείου ταξινομήσεως ἀρχείου, ἐκτάκτων βοηθῶν δι' ἐιδικὴν ἐπιστημ. ἐργασίαν, ἔκτακτα καὶ ἀπρόβλεπτα ἔξοδα	817.800.—	240.000.—	528.700.—	528.700.—	529.100.—
H'	1	Ἐξοδα παρελθουσῶν χρήσεων.	20.000.—	—	12.438.—	12.438.—	7.562.—
Θ'	1 - 2	Ἀποθεματικά τ. ἀπ.θ. 300.000 = ἐκτ. 175.833 = = 475.838 — 250.000	225.838.—	—	—	—	225.838.—
		Σύνολον ἐξόδων	7.614.217.—	—	6.351.753.80	6.274.547.80	2.339.669.20
I'	1	Ἀπόδοσις κρατήσεων ἐξ ἀποδοχῶν καὶ μισθωμάτων	200.000.—	—	198.517.—	198.517.—	1.483.—
		Γενικὸν Σύνολον	7.814.217.—	—	6.550.276.80	6.473.064.80	2.341.152.20
			1.000.000.—	1.000.000.—			
			8.814.217.—				

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Δ', ἄρθρ. 1 - 5.

- 1) Ἀνασκαφαὶ
- 2) Ἀπαλλοτριώσεις
- 3) Ἀναστήλωσις
- 4) Ἐξοδα ἀνεγέρσεως καὶ ἐπισκευῆς ἀρχαιολογ. μουσείων καὶ φυλακείων
- 5) Πλουτισμός βιβλιοθηκῶν Μουσείων

Πιστώσεις	
Ἐγκριθεῖσαι	Πραγματοποιηθεῖσαι
1.090.000.—	950.177.—
200.000.—	70.975.—
1.180.000.—	937.000.—
586.000.—	6.974.—
40.000.—	20.785.—
3.096.000.—	1.985.911.—

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

A'	Ἐσοδα	Δραχ. 6.422.794.50
B'	Ἐξοδα	6.473.064.80
	Ὑπόλοιπον πρὸς κάλυπιν	50.270.30

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΙΣ 1966

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) ΑΕ 1964	ἀντίτυπα	500
2) ΑΕ 1965	»	500
3) ΠΑΕ 1963	»	800
4) ΠΑΕ 1964	»	800
5) ΠΑΕ 1965	»	800
6) «Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον», τόμος Β'	»	500
7) «Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον», τόμος Γ'	»	500
8) Φωτίου Μ. Πέτσα. «Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων»	»	1000
9) Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1966	»	1000

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρά τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπρα- χθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπρα- χθέν ποσόν
1862	1 (τεύχη 12)	480	480	Ἐκ μεταφορᾶς . . .			4.080
1883	1	150	150	1909	1	150	150
1884	1	150	150	1910	1	150	150
1885	1	150	150	1911	1	150	150
1886	1	150	150	1912	1	150	150
1887	1	150	150	1913	1	150	150
1888	2	150	300	1914	1	150	150
1889	1	150	150	1915	1	150	150
1890	1	150	150	1916	1	150	150
1891	1	300	300	1917	1	150	150
»	1	150	150	1918	1	150	150
1892	1	150	150	1920	1	150	150
1893	1	150	150	1921	1	150	150
1894	1	150	150	1923	1	150	150
1895	1	300	300	1924	1	240	240
»	1	150	150	»	1	150	150
1896	1	150	150	1925/26	2	240	480
1897	1	150	150	»	1	150	150
1905	1	150	150	1927/28	2	240	480
1906	1	150	150	»	1	150	150
1907	1	150	150	1929	2	240	480
1908	1	150	150	»	1	150	150
Εἰς μεταφορὰν . . .			4.080	Εἰς μεταφορὰν . . .			8.310

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς . .			8.310	Ἐκ μεταφορᾶς . .			28.940
1930	2	240	480	1955	4	240	960
»	1	150	150	1956	4	240	960
1931	2	240	480	1957	5	240	1.200
»	1	150	150	1958	1	300	300
1932	2	240	480	»	4	240	960
»	1	150	150	1959	1	300	300
1933	3	240	720	»	10	240	2.400
»	1	150	150	1960	9	240	2.160
1934/35	3	240	720	1961	1	300	300
»	1	150	150	»	1	180	180
1936	4	240	960	»	8	240	1.920
»	1	150	150	1962	7	300	2.100
1937α'	3	480	1.440	»	1	400	400
»	1	300	300	»	53	240	12.720
1937β'	2	480	960	»	1	180	180
»	1	300	300	1963	3	300	900
1937γ'	3	120	360	»	51	240	12.240
»	3	75	225	»	1	150	150
1938	5	240	1.200	Σύνολον			69.270
»	1	150	150				
1939/41	3	240	720				
»	2	150	300				
1942/44	4	240	960				
»	2	150	300				
1945/47	3	240	720				
»	2	150	300				
1948/49	4	240	960				
»	2	150	300				
1950/51	4	240	960				
»	1	150	150				
1952	4	240	960				
»	1	150	150				
1953/54α'	4	280	1.120				
»	1	175	175				
1953/54β'	6	240	1.440				
1953/54γ'	6	240	1.440				
Εἰς μεταφορὰν . .			28.940				

2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν	Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή τόμου	Εισπραχθέν ποσόν
1859/60	1	15	15	Ἐκ μεταφορᾶς . .			1.470
1860/61	1	15	15	1883	1	100	100
1861/62	1	15	15	»	1	50	50
1862/63	1	15	15	1885	1	100	100
1865/66	1	15	15	»	1	50	50
1867/68	1	15	15	1886	1	100	100
1868/69	1	15	15	»	2	50	100
1869/70	1	15	15	1888	1	100	100
1871/72	1	50	50	»	1	50	50
1872/73	1	50	50	1889	1	100	100
1873/74	1	50	50	»	1	50	50
1874/75	1	100	100	1890	1	100	100
»	1	50	50	»	1	50	50
1876	1	100	100	1891	1	100	100
»	1	50	50	»	1	50	50
1877	1	100	100	1892	1	100	100
»	1	50	50	»	1	50	50
1878	1	100	100	1893	1	100	100
»	1	50	50	»	1	50	50
1879	1	100	100	1910	1	50	50
»	1	50	50	1911	1	50	50
1880	1	100	100	1912	1	50	50
»	1	50	50	1913	1	50	50
1881	1	100	100	1914	1	50	50
»	1	50	50	1915	1	50	50
1882	1	100	100	1920	1	60	60
»	1	50	50	1921	1	60	60
Εἰς μεταφορὰν . .			1.470	Εἰς μεταφορὰν . .			3.290

2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρὰ τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Σειρὰ τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφορᾶς . .			3.290	Ἐκ μεταφορᾶς . .			4.915
1921	1	50	50	1953	1	60	60
1922/24	1	60	60	»	1	50	50
»	1	50	50	1954	2	60	120
1925/26	1	60	60	»	1	50	50
1927	1	60	60	1955	1	120	120
1928	1	60	60	»	1	90	90
1929	1	60	60	1956	3	120	360
1930	1	60	60	»	1	90	90
1931	1	60	60	1957	2	120	240
1932	1	60	60	»	1	90	90
1933	1	60	60	1958	29	120	3.480
1934	1	60	60	»	1	90	90
1935	1	60	60	1959	18	120	2.160
»	1	50	50	»	1	113	113
1936	1	60	60	»	1	90	90
»	1	50	50	1960	27	320	8.640
1937	1	60	60	»	1	240	240
1938	1	60	60	»	1	120	120
1939	1	50	50	1961	10	120	1.200
1945/48	1	100	100	»	1	90	90
1949	1	60	60	1962	27	160	4.320
1950	1	80	80	»	1	150	150
»	1	60	60	»	1	120	120
1951	1	60	60	»	1	100	100
»	1	50	50	1964	25	160	4.000
1952	1	125	125	»	1	120	120
Εἰς μεταφορὰν . .			4.915	Σύνολον			31.218

3) Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας				Ἔργον Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας			
Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Σειρά τόμων	Πωλη- θέντες τόμοι	Τιμή τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1954	2	25	50	Ἐκ μεταφορᾶς . .			3.517
»	2	20	40	1962	5	100	500
»	2	13	26	»	2	60	120
1955	1	60	60	»	2	50	100
»	1	48	48	»	4	80	320
1957	2	50	100	1963	6	100	600
»	3	40	120	»	7	80	560
»	2	30	60	»	2	60	120
»	2	25	50	»	1	50	50
1958	2	75	150	»	1	40	40
»	3	60	180	1964	8	100	800
»	1	45	45	»	12	80	960
1959	3	80	240	»	3	60	180
»	3	64	192	»	1	48	48
»	1	60	60	1965	30	100	3.000
»	1	48	48	»	40	80	3.200
»	2	40	80	»	6	60	360
1960	2	120	240	»	1	50	50
»	4	96	384	Σύνολον			14.825
»	2	72	144				
1961	5	120	600				
»	6	96	576				
»	2	72	144				
»	3	60	180				
Εἰς μεταφορὰν . .			3.817				

ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ 1966

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωλη- θέντα σώμα- τα	Τιμὴ σώμα- τος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι. 1852	1	12	12.—
	» » »	1	7,50	7,50
2	» » 1855	1	12	12.—
	» » »	1	7,50	7,50
3	Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί. 1860	1	12	12.—
	» » »	1	7,50	7,50
4	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθή- ναις Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899.	1	32	32.—
	» » »	1	27	27.—
5	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολο- γικῆς Ἐταιρείας 1837 - 1900. 1900.	1	9	9.—
	» » »	4	7,50	30.—
6	Comptes rendus du Congrès interna- tional d'archéologie. 1905 . .	1	30	30.—
	» » »	1	25	25.—
7	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	2	120	240.—
	» » »	2	72	144.—
	» » »	1	60	60.—
8	Π. Καββαδία καὶ Γ. Καβερᾶν: Ἀνα- σκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. 1906 - 1907 .	1	300	300.—
	» » »	1	180	180.—
	» » »	2	150	300.—
	» » »	1	138	138.—
9	X. Τσουντά: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908. Ἀνα- τύπωσις 1964.	3	300	900.—
	» » »	7	180	1.260.—
	» » »	2	240	480.—
	» » »	1	140	140.—
10	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων. 1910.	3	54	162.—
	» » »	2	45	90.—
11	Κ. Κουρουνιώτη: Κατάλογος τοῦ Μου- σείου Λυκοσοῦρας 1911	1	30	30.—
	» » »	2	24	48.—
	» » »	1	15	15.—
	Εἰς μεταφορὰν	53		4.698,50

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή συγγράμματος	Πωλη- θέντα σώμα- ματα	Τιμή σώμα- τος	Εἰσπραχθέν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	53		4.698,50
12	Γ. Π. Οἰκονόμου: Ἐπιγραφαὶ τῆς Μα- κεδονίας. 1915	1	45	45.—
	» » »	1	36	36.—
	» » »	1	23	23.—
13	Γ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικά. 1915	1	2	2.—
14	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία Δελ- φῶν. 1912-1917	1	15	15.—
	» » »	6	9	54.—
	» » »	1	8	8.—
15	G. P. Oeconomus: De profusionum receptaculis etc. 1921	2	9	18.—
16	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Ὁ ἀποτυμpanισμός. 1923	1	18	18.—
	» » » » »	3	15	45.—
17	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραφαὶ στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928 . . .	2	270	540.—
	» » » » »	1	360	360.—
	» » » » »	1	212	212.—
18	Γ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλ- λάδι. 1928	1	75	75.—
	» » » » »	10	45	450.—
	» » » » »	15	60	900.—
	» » » » »	1	38	38.—
	» » » » »	1	37,50	37,50
19	Ἰω. Γενναδίου: Λόρδος Ἑλγιν κλπ. 1930	2	45	90.—
	» » » » »	1	60	60.—
	» » » » »	1	38	38.—
	» » » » »	2	37,50	75.—
20	Ἰωσήφ Χατζιδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρη- τικοῦ Μουσείου. 1931	4	18	72.—
	» » » » »	1	11	11.—
	» » » » »	1	14,50	14,50
	» » » » »	1	9	9.—
21	Γ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931.	3	180	540.—
	» » » » »	1	138	138.—
22	Γ. Π. Οἰκονόμου: Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. 1938.	1	20	20.—
	Εἰς μεταφορὰν	121		8.642,50

Αὐξὼν Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωλη- θέντα σώ- ματα	Τιμὴ σώμα- τος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	121		8.642,50
23	Γ. Π. Οἰκονόμου : Τὰ 100 ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχ. Ἑταιρείας. 1942.	1	5	5.—
24	Ν. Κοντολέοντος : Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκο- δόμημα χθονίας λατρείας. 1949 . .	1	50	50.—
	» » » »	10	30	300.—
	» » » »	1	40	40.—
	» » » »	1	25	25.—
25	Φ. Σταυροπούλλου : Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθη- νᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950 .	1	30	30.—
	» » » »	1	40	40.—
	» » » »	1	25	25.—
26	Ἀ. Ευγγοπούλου : Συλλογὴ Ἑλένης Στα- θάτου. 1950	1	140	140.—
	» » » »	1	84	84.—
	» » » »	1	112	112.—
	» » » »	1	70	70.—
27	Κ. Συριοπούλου : Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	1	36	36.—
	» » » »	1	48	48.—
	» » » »	1	30	30.—
28	Κων. Ρωμαίου : Κέραμοι τῆς Καλυδῶ- νος. 1952	2	120	240.—
	» » » »	3	160	480.—
	» » » »	2	100	200.—
29	Μ. Μιτσοῦ : Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952.	1	60	60.—
30	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου : Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κεί- μενον καὶ λεύκωμα. 1952. . . .	1	250	250.—
	» » » »	4	150	600.—
	» » » »	7	200	1.400.—
	» » » »	1	92	92.—
	Εἰς μεταφορὰν	166		12.999,50

Αὔξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωλη- θέντα σώ- ματα	Τιμὴ σώμα- τος	Εἰσπραχθὲν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	166		12.999,50
31	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου : Ἡ ξυλόστεγος παλαιο- χριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α'. 1952.	3	200	600.—
	» » »	14	120	1.680.—
	» » »	14	160	2.240.—
	» » »	2	100	200.—
32	Τόμ. Β'. 1954	3	250	750.—
	» » »	14	150	2.100.—
	» » »	14	200	2.800.—
	» » »	2	125	250.—
	» » »	3	50	150.—
	» » »	14	30	420.—
33	Εὐρετήριον Α' καὶ Β' τόμων 1957 .	12	40	480.—
	» » »	2	25	50.—
34	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου : Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τχ. 1ον Τὸ ξύ- λον καὶ ὁ πηλός. 1955.	4	150	600.—
	» » »	4	90	360.—
	» » »	4	120	480.—
	» » »	3	75	225.—
35	Τχ. 2ον Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντο- στούν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι. 1959 - 60.	4	350	1.400.—
	» » »	3	210	630.—
	» » »	5	280	1.400.—
	» » »	3	175	525.—
36	Ν. Μουτσοπούλου : Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	1	100	100.—
	» » »	3	60	180.—
	» » »	5	80	400.—
	» » »	1	50	50.—
37	Γ. Μυλωνᾶ : Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. 1957	1	216	216.—
	» » »	1	135	135.—
	Εἰς μεταφορὰν	305		31.420,50

Αὐτῶν Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωλη- θέντα σώ- ματα	Τιμή σώμα- τος	Εἰσπραχθὲν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	305		31.420,50
38	Ἀ. Ευγγοπούλου : Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. 1957	2	500	1.000.—
	» » » »	5	300	1.500.—
	» » » »	4	400	1.600.—
	» » » »	4	250	1.000.—
	» » » »	1	229	229.—
	» » » »	1	375	375.—
39	Ἰ. Κωνσταντίνου : Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. 1957	1	50	50.—
	» » » »	1	30	30.—
	» » » »	3	40	120.—
	» » » »	1	25	25.—
40	Ν. Βερδελῆ : Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυ- θμὸς τῆς Θεσσαλίας. 1958	2	60	120.—
	» » » »	4	36	144.—
	» » » »	1	48	48.—
	» » » »	1	30	30.—
41	Ἰω. Κοντῆ : Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα. 1958 . .	5	36	180.—
	» » » »	8	48	384.—
	» » » »	2	30	60.—
	» » » »	1	45	45.—
42	Β. Καλλιπολίτη : Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. 1958	1	50	50.—
	» » » »	2	30	60.—
	» » » »	1	40	40.—
	» » » »	1	25	25.—
43	Χ. Μπάρλα : Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυ- ζαντινῶν κωδωνοστασίων. 1959. .	6	24	144.—
	» » » »	2	32	64.—
	» » » »	1	20	20.—
	Εἰς μεταφορὰν	366		38.763,50

Αἰξὼν Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγραμματος	Πωλη- θέντα σώ- ματα	Τιμὴ σώμα- τος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
	Ἐκ μεταφορᾶς	366		38.763,50
44	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευμα- τικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	1	80	80.—
	» » » »	2	48	96.—
	» » » »	3	64	192.—
	» » » »	1	40	40.—
45	Δ. Λαζαρίδης: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδή- ρων. 1960	1	45	45.—
	» » » »	4	60	240.—
	» » » »	1	38	38.—
46	Σέμνης Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμ- βου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος. 1963. .	3	330	990.—
	» » » »	1	440	440.—
	» » » »	1	275	275.—
	» » » »	1	253	253.—
47	Χρυσούλας Καρδαῖ: Ροδιακὴ ἀγγειο- γραφία. 1963	2	325	650.—
	» » » »	3	260	780.—
	» » » »	2	163	326.—
48	Ν. Δρανδάκης: Ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπου- νιαλῆς θεωρούμενος ἔξ ἐικόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ. 1962	1	80	80.—
	» » » »	2	50	100.—
49	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	1	350	350.—
	» » » »	2	210	420.—
	» » » »	10	280	2.800.—
	» » » »	1	175	175.—
	» » » »	1	142	142.—
50	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτῆς. 1963. ἄδετον	1	600	600.—
	» » » »	2	480	960.—
51	» » δεμένον	2	396	792.—
	» » » »	4	528	2.112.—
	» » » »	2	330	660.—
	Εἰς μεταφορὰν	421		52.399,50

Αὑξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πωλη- θέντα σώ- ματα	Τιμή σώμα- τος	Εισπραχθέν ποσόν
	Ἐκ μεταφορᾶς	421		52.399,50
52	Σ. Δάκαρη: Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964	1	100	100.—
	» » »	3	60	180.—
	» » »	13	80	1.040.—
	» » »	1	50	50.—
53	Χαριστήριον εἰς Ἀ. Ὁρλάνδον. Τόμ. Α΄. 1965	8	400	3.200.—
	» » »	5	240	1.200.—
	» » »	41	320	13.120.—
	» » »	2	200	400.—
	» » »	1	300	300.—
54	Τόμ. Β΄. 1966	2	400	800.—
	» » »	1	240	240.—
	» » »	26	320	8.320.—
	» » »	1	300	300.—
55	Ἀρ. Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. 1965 . . .	2	176	352.—
56	Β. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901 . .	1	56	56.—
	» » »	5	34	170.—
	» » »	2	36	72.—
	» » »	6	45	270.—
	» » »	1	28	28.—
	Σύνολον	543		82.597,50

ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Αὑξων Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωλη- θέντα τεμά- χια	Τιμὴ	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
1	K. Kourouniotes: Eleusis. 1935 . . .	3	56	168.—
	» » » »	1	34	34.—
	» » » »	1	28	28.—
	» » » »	3	45	135.—
2	N. Κοντολέων: Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	6	45	270.—
	» » » » » »	9	27	243.—
	» » » » » »	1	21	21.—
	» » » » » »	12	36	432.—
		36		1.331.—
ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ				
1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	Δρχ.		69.270.—
2	Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας . .	»		31.218.—
3	Τὸ Ἔργον » » » . .	»		14.825.—
4	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας . . .	»		82.597,50
5	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος . .	»		1.331.—
	Σύνολον	»		199.241,50

Γ'. ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς			Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς		
Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων
1837 Ὀκτ.	1	1	Ἐκ μεταφορᾶς		38
1837 Νοεμβρ.	1	1	1889	4	2
1837 Δεκ. α'	1	1	1890	4	2
1837 Δεκ. β'	1	1	1891	4	1
1839 Νοεμ.-Δεκ	1	1	1892	4	2
1842 Νο 25	1	1	1893	4	2
1842 Νο 26	1	1	1894	4	2
1842 Νο 27	1	1	1895	4	3
1858	1	2	1896	4	2
1859	1	2	1897	4	2
1860	1	1	1905	4	2
1862	12	3	1906	4	4
1869	1	2	1907	4	2
1870	1	2	1908	4	2
1872	1	2	1909	4	3
1873	1	2	1910	4	3
1874	1	2	1911	4	3
1883	4	2	1912	4	4
1884	4	2	1913	4	3
1885	4	2	1914	4	2
1886	4	2	1915	4	2
1887	4	2	1916	4	3
1888	4	2	1917	4	3
Εἰς μεταφορὰν		38	Εἰς μεταφορὰν		92

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Τεύχη	Ἀριθ. τόμων	
Ἐκ μεταφορᾶς		92	Ἐκ μεταφορᾶς		171	
1918	4	2	1948/49	1	4	
1919	1	3	1950/51	1	3	
1920	1	4	1952	1	2	
1921	1	4	1953/54 α΄	1	3	
1922	1	4	1953/54 β΄	1	2	
1923	1	2	1953/54 γ΄	1	3	
1924	1	2	1955	1	4	
1925/26	1	2	1956	1	4	
1927/28	1	2	1957	1	3	
1929	1	4	1958	1	4	
1930	1	5	1959	1	5	
1931	1	4	1960	1	7	
1932	1	5	1961	1	6	
1933	1	5	1962	1	360	
1934/35	1	3	1963	1	252	
1936	1	4	Εὐρετήριο τρι- της περιόδου ὑπὸ Λαμπρο- πούλου . . .	1	1	
1937 α΄	1	3				
1937 β΄	1	3				
1937 γ΄	1	3				
1938	1	4	Σύνολον		834	
1939/41	1	4				
1942/44	1	3				
1945/47	1	4				
Εἰς μεταφορὰν		171				

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1847/48/49	1	Ἐκ μεταφορᾶς . . .	75
1858/59	2	1890	2
1859/60	2	1891	2
1860/61	3	1892	3
1861/62	3	1893	3
1862/63	3	1894	1
1865/66	2	1897	2
1867/68	2	1898	2
1868/69	3	1909	2
1869/70	3	1910	4
1871/72	4	1911	4
1872/73	4	1912	5
1873/74	4	1913	4
1874/75	4	1914	5
1876	4	1915	5
1877	4	1916/19	5
1878	4	1920	2
1879	3	1921	5
1880	3	1922/24	3
1881	3	1925/26	3
1882	3	1927	3
1883	1	1928	3
1885	1	1929	3
1886	2	1930	2
1887	2	1931	3
1888	3	1932	3
1889	2	1933	2
Εἰς μεταφορὰν . . .	75	Εἰς μεταφορὰν . . .	156

Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας		Ἔργων Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρά ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
Ἐκ μεταφορᾶς . . .	156	1954	7
1934	2	1955	2
1935	3	1957	5
1936	3	1958	8
1937	3	1959	9
1938	3	1960	11
1939	4	1961	13
1940	4	1962	14
1941/44	4	1963	16
1945/48	4	1964	10
1949	4	1965	428
1950	4	Σύνολον	523
1951	4		
1952	4		
1953	4		
1954	4		
1955	5		
1956	5		
1957	5		
1958	299		
1959	150		
1960	302		
1961	8		
1962	301		
1964	207		
Σύνολον	1.492		

ΔΙΑΦΟΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Αὐξὼν Ἀριθ.	Ἑπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξα- χθέντες τόμοι
1	A. G. Lolling: Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἑπιγραφικοῦ Μουσείου. 1899	4
2	Π. Καββαδία: Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. 1900 . .	1
3	Comptes rendus du Congrès internationale d'archéologie. 1905	1
4	Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. 1906	3
5	Π. Καββαδία καὶ Γ. Καβεράου: Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. 1906-1907 . .	13
6	Χρ. Τσουντα: Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου 1908. Ἀνατύπωσις 1964	4
7	Γ. Παπαβασιλείου: Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910 . .	4
8	Κων. Κουρουνιώτη: Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	13
9	Γ. Π. Οἰκονόμου: Ἑπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. 1915. .	2
10	Γ. Κ. Γαρδίκας: Μελετήματα ἀρχαιολογικὰ 1915 . . .	1
11	Ἀ. Κεραμοπούλλου: Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-17.	2
12	G. P. Oeconomus: De profusionum receptaculis etc. 1921	2
13	Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου: Ὁ ἀποτυμπανισμός. 1923 . .	3
14	Ἀ. Ἀρβανιτοπούλου: Γραπτὰ στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν. 1928	6
15	Γ. Μυλωνᾶ: Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928. . .	6
16	Ἰω. Γ. Γενναδίου: Ὁ Λόρδος Ἑλγιν κλπ. 1930 . . .	3
17	Ἰωσ. Χατζηδάκι: Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931.	1
18	Γεωργ. Σωτηρίου: Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	2
19	Γ. Π. Οἰκονόμου: Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837-1937. 1938	2
20	Γ. Π. Οἰκονόμου: Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχ. Ἑταιρείας. 1942	1
	Εἰς μεταφορὰν	74

Αἰξὼν Ἀριθ.	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξα- χθέντες τόμοι
	Ἐκ μεταφορᾶς	74
21	N. Κοντολέοντος: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949	2
22	Φ. Σταυροπούλλου: Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950.	7
23	Ἀ. Ευγγοπούλου: Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950. .	2
24	K. Συριοπούλου: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	1
25	K. Ρωμαίου: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951.	12
26	Μαρκέλλου Μιτσοῦ: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. 1952. .	1
27	Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. 1952 . . .	8
28	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Ἡ Ἐυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βα- σιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Τόμ. Α' 1952 . .	10
29	» » » Τόμ. Β' 1954 . . .	10
30	» » Εὐρετ. Α' καὶ Β' τόμ. 1957 . . .	10
31	Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου: Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κλπ. Τχ. 1. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. 1955	11
32	Τχ. 2. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι. 1959-60	13
33	N. Μουτσοπούλου: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. 1956	5
34	Γ. Μυλωνᾶ: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσίνας. 1957.	9
35	Ἀ. Ευγγοπούλου: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. 1957	7
36	Ἰωάννης Κωνσταντίνου: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοχαὶ στά- σεις εἰς τὴν ἀρχαιότεραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. 1957.	3
37	N. Βερδελῆ: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσα- λίας. 1958	4
38	Ἰ. Κοντῆ: Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π.Χ. αἰ. 1958.	4
	Εἰς μεταφορὰν	193

Αῦξων Ἀριθ.	Ἑπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξα- χθέντες τόμοι
	Ἐκ μεταφορᾶς	193
39	Β. Καλλιπολίτη: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθο- λογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρω- μαϊκῆς ἐποχῆς. 1958.	8
40	Χαρικλείας Μπάρλα: Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασιῶν. 1959	6
41	Γ. Δοντᾶ: Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην. 1960	11
42	Δ. Λαζαρίδης: Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων. 1960.	11
43	Σέμνης Καρούζου: Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυ- ροῦντος. 1963	9
44	Χρυσούλας Καρδαῖ: Ροδιακὴ ἀγγειογραφία. 1963	22
45	Ν. Δρανδάκης: Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεω- ρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενε- τίᾳ. 1962	8
46	Κ. Συριοπούλου: Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου. 1964	15
47	Ἀν. Ὁρλάνδου: Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτης. 1963	14
48	Σωτ. Δάκαρη: Γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν. 1964.	10
49	Χαριωτήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον. Τόμ. Α'. 1965	209
50	» » » » Τόμ. Β'. 1966	228
51	Ἀριστείδου Πασαδαίου: Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας. 1965.	241
52	Φωτίου Πέτσα: Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων. 1966	78
53	Βασ. Λεονάρδου: Ἡ Ὀλυμπία. 1901.	2
54	Κ. Kourouniotes: Eleusis. A guide to the excavations and the Museum. 1963	6
55	Ν. Κοντολέοντος: Ὁδηγὸς Δήλου. 1950	1
	Σύνολον	1.072

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1968)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837 - 1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910 - 1967 (1 - 107 : πβ. πινάκιον παρὰ <Β. Λεονάρδου>, 'Αρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1 - 3). Σχῆμα 4ον —
- Περίοδος Α' : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860) :** 1837 τεύχη 4 (Ὁκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α' καὶ β'), (1838 - 1841 δὲν πωλοῦνται) 1842 : τεύχος 26 (τεύχη 25 καὶ 27 - 28 δὲν πωλοῦνται) (1843 - 57 δὲν πωλοῦνται), 1858, τεύχος 50, 1859, τεύχος 51 (1860 δὲν πωλεῖται)· ἕκαστον τεύχος. 50.—
- Περίοδος Β' : τόμος 17 - 21 (1862 - 1874) :** 17 (1862) : τεύχη α' - ιβ' (τὰ τεύχη θ' - ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεύχος. 50.—
18 - 21 (1869 - 1874) : 18 (1869) : τεύχος ιγ'· 19 (1870) : τεύχος ιδ'· 20 (1872) : τεύχη ιε' καὶ ιϛ' (τὸ ιϛ' ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874) : τεύχος ιζ'· ἕκαστον τεύχος. 50.—
- Περίοδος Γ' : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923) :** 22 - 62 (1883 - 1923) : 1883 - 1885 (1886 - 1887 δὲν πωλοῦνται), 1888 - 1894 (1895 - 1904 δὲν πωλοῦνται), 1905 - 1918· εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος 300.—
1919 - 1923· εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος. 300.—
- Περίοδος Δ' : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.) :** 63 - 75 (1924 - 1936) : 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/5, 1936 : εἰς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος 300.—
76 (1937) : πανηγυρικός τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α' καὶ β' μέρος· ἕκαστος τόμος. 600.—
γ' μέρος. 150.—
77 - 91 (1938 - 1952) : 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἕκαστος τόμος 300.—
92/3 (1953 - 4) : Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' μέρος. 350.—
Β' καὶ Γ' μέρος· ἕκαστος τόμος. 300.—
94 - 103 (1955 - 1964) : 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964· ἕκαστος τόμος. 300.—
104 - 105 (1965 - 1966) : 1965, 1966· ἕκαστος τόμος. 350.—
106 (1967) : —

Δραχμαὶ

Εὐρετήριοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ
 Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου· τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον,
 σελίδες η' + στῆλαι 550. 1902. 240.—

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837-1965 (ΠΑΕ 1-121: πβ.
 πινάκιον 1921, σ. 77-79).

Περίοδος Α': τόμος 1-13 (1837-1848/9): 1-3 (1837-1837/8, 1838/9):

Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α'-Γ' συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογι-
 κῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί.
 Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

4 (1839/40): Πρακτικά τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρ-
 χαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί.
 Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) —

5 (1840/1): Πρακτικά τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις
 Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί.
 Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται) —

6 (1841/2): Πρακτικά τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς
 ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. <Ἐκδοσις 1η>. Ἑλληνιστί
 καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842 (Δὲν πωλεῖται) —

7-11 (1842/3-1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαίτερος —

1-11 (1837-1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α'-ΙΑ' Γενικῆς
 συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. <Ἐκδο-
 σις 2α>. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1.
 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) —

12 (1847/8): Πρακτικά τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνι-
 κῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον,
 σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται). —

13 (1848/9): Πρακτικά τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνι-
 κῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστί καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον,
 σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται). —

Περίοδος Β': τόμος 14-25 (1858/9-1869/70): 14 (1858/9): Συνο-

πτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα
 8ον, σελίδες α' + 43. 1858/9. 15-25 (1859/60-1869/70): Γενικαὶ
 συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1859/60,
 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864) (1863/4, 1864/5 δὲν πω-
 λοῦνται), 1865/6 (1866/7 δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70.
 Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεύχος. 15.—

Περίοδος Γ': τόμος 26-74 (1870/1-1916/9): 26-74 (1870/1-1916/9):

Πρακτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1870/1 δὲν πωλεῖται), 1871/2,
 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877-1882 (1883-1884 δὲν πωλοῦνται),
 1885 (1886-1887 δὲν πωλοῦνται), 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893

Δραχμαὶ

(1894 - 1909 δὲν πωλοῦνται), 1910 - 1911 (1912 - 1913 δὲν πωλοῦνται),
1914 - 1916/9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος 100.—

Περίοδος Δ' : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : 75 - 107 (1920 - 1951) : Πρα-
κτικά Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927,
1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938,
1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος
τόμος 100.—
108 (1952) 250.—
109 - 110 (1953 - 1954) : 1953, 1954· ἕκαστος τόμος 100.—
111 - 115 (1955 - 1959) : 1955, 1956, 1957, 1958, 1959 ἕκαστος τόμος. 150.—
116 (1960) : 1960 400.—
117 (1961) : 1961 150.—
118 (1962) : 1962 200.—
119 (1963) : 1963 250.—
120 (1964) : 1964 200.—
121 (1965) : 1965 350.—
122 (1966) : 1966 —

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελεία Ἀναστασίου
Κ. Ὁρλάνδου] κατὰ τὸ ἔτος 1954 25.—
» » » 1955, 1956· ἕκαστον τεῦχος 60.—
» » » 1957 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν) —
» » » 1958 75.—
» » » 1959 80.—
» » » 1960, 1961· ἕκαστον τεῦχος 120.—
» » » 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967· ἕκαστον
τεῦχος. 100.—

Β. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρ-
χαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον (1ον : 1851, σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν
πωλεῖται), 2ον : 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον) : 1855 (σελί-
δες 68, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον. 15.—

5. Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας ἢ ἀναγραφή τῆς ἀληθοῦς
καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ
συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

6. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α'
(ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860. . . . 15.—

7. Εὐθύμιος Καστόρχης· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθῆναις
Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879
τελευτῶντος. Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879. (Δὲν πωλεῖται). . . . —

Δραγμαὶ

- 7 Α. Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελ. 124, 1887 (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126, 1906. (Δὲν πωλοῦνται). —
8. A. G. Lolling. Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαῖαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899. 54.—
9. K. Καββαδίας· Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) —
10. Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900. . 15.—
- 10 Α. <Βαλέριος Στάης>· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (= ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11. (Δὲν πωλεῖται) —
11. Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, Ière session: Athènes 1905. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905. 50.—
12. Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 . . . 120.—
13. P. Kavvadias + G. Kawerau· Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890. Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ. Σχῆμα φύλλου, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-1907. 300.—
14. Χρῆστος Τσουντας· Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου· Σχῆμα 4ον, στήλαι ιϛ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908. 300.—
15. Γεώργιος Ἀ. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Εὔβοιᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὔβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910. 90.—
16. Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης· Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 30.—
- 16 Α. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) —
- 16 Β. <Βασίλειος Λεονάρδος>· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8. (Δὲν πωλεῖται). —
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος· Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 45.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας· Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915 5.—

19. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**. *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν* τεύχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912 - 1917. 15.— Δραχμαὶ
20. **Βαλέριος Στάης**. *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηναῖς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920. (Δὲν πωλεῖται). —
21. **Georgius P. Oeconomus**. *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921. 18.—
22. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος**. Ὁ ἀποτυμpanισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ἐξ ὧν 7 παρένθετοι. 1923 30.—
23. **Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος**. *Γραπταὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν*. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἑγχρωμοὶ 10. 1928 450.—
24. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**. *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 2. 1928. (Δὲν πωλεῖται). —
25. **Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος**. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440 - 1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κϞ' + 257, πίνακες 5. 1930 75.—
26. **Ἰωσήφ Χατζηδάκης**. *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 74. 1931 18.—
- 26 A. **Γεώργιος Σωτηρίου**. *Χριστιανικαὶ Θῆβαι (= ΑΕ 1929)*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931. 300.—
27. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**. *Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαριθμητικῇ διατάξει*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 40.—
28. **Γεώργιος Π. Οἰκονόμος**. *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. Λόγος πανηγυρικοῦ τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου ἡθηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14. [1942]. 10.—
- 28 A. *Λεύκωμα τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937*. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937 - 1952]. (Δὲν πωλεῖται) —
29. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**. *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949. 50.—
30. **Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος**. *Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηναῖς Παρθένου τοῦ Φειδίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950. 50.—
31. **Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος**. *Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν*

- Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν ᾠλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 140.—
32. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**: Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. Σχῆμα 8ον, σελίδες Ϝ' + 131, εἰκόνες 8. 1951 60.—
33. **Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος**: Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον, σελίδες Ϝ' + 144, εἰκόνες 76. 1951 200.—
34. **Μάρκελλος Μιτσός**: Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 120.—
35. **Γεώργιος καὶ Μαρία Σωτηρίου**: Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952 250.—
36. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, Τόμ. Α' (1952), + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «Εὐρετήριο» τοῦ Α' καὶ Β' τόμου (1957), σελίδες 136 500.—
(Τόμ. Α' καὶ Β'. Ἐκαστος δραχμὰς 250. Εὐρετήριον δραχμὰς 50).
37. **Ἀναστάσιος Κ. Ὁρλάνδος**: Τὰ ὕλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα.
Τχ. 1ον. Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός. Σχῆμα 4ον, σελίδες 154. 1955 150.—
Τχ. 2ον. Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι, σελίδες 426. 1959 - 60 350.—
38. **Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος**: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956. 100.—
39. **Γεώργιος Ἐ. Μυλωνᾶς**: Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἑλευσίνος. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἐγχρωμοὶ Α + Β. 1957 270.—
40. **Ἀνδρέας Ευγγόπουλος**: Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Σχῆμα 4ον, σελίδες μς' + 380, πίνακες 72. 1957. 500.—
41. **Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου**: Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικὴν. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, πίνακες 16. 1957 50.—
42. **Νικόλαος Μ. Βερδελῆς**: Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, πίνακες 15. 1958 60.—
43. **Ἰωάννης Δ. Κοντῆς**: Τὸ ἱερόν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 60.—
44. **Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης**: Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79 + πίνακες 6. 1958 50.—

Αρχαίαι

45. **Χαρίκλεια Μπάρλα**: *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52 + πίνακες 14. 1959 40.—
46. **Γεώργιος Σ. Δοντάς**: *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν τέχνην*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960. 80.—
47. **Δημήτριος Λαζαρίδης**: *Πήλινα εἰδώλα Ἀβδήρων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960. 75.—
48. **Σέμνη Καρούζου**: *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ Ἀναγυροῦντος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 15' + 140, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963. 550.—
49. **Χρυσούλα Καρδαρᾶ**: *Ροδιακὴ Ἀγγειογραφία*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 1α' + 310, παρ. ενθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963 325.—
50. **Νικόλαος Δρανδάκης**: *Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων τοῦ σωζομένου κυρίως ἐν Βενετίᾳ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 11' + 182, πίνακες 70. 1962 100.—
51. **Κωνσταντίνος Θ. Συριόπουλος**: *Ἡ προϊστορία τῆς Πελοποννήσου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633. 1964 350.—
52. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**: *Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἀρτῆς*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, πίνακες 30 (1-20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως ἐκ σελίδων XLII, 1963 ἄδ. 600.—
δεμ. 660.—
53. **Σωτ. Ἰ. Δάκαρης**: *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5. 1964. 100.—
54. «**Χαριστήριον εἰς Ἀ. Κ. Ὀρλάνδον**» Τόμ. Α' (1965), Β' καὶ Γ' (1966) ἕκαστος τόμος 400.—
» » » » » Τόμ. Δ' (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). —
55. **Ἀριστείδης Πασαδαῖος**: *Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 108, παρ. ενθ. πίνακες Α - ΚΖ', πίνακες 16. 1965 220.—
56. **Στυλιανὸς Ἀλεξίου**: *Υστερομινωικοὶ τάφοι λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ)*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 1α' + 85, παρ. ενθετοὶ πίνακες 6, πίνακες 38 (πίναξ προμετωπίδος καὶ οἱ πίνακες 6 καὶ 20 ἔγχρωμοι). 1966 220.—
58. **Φώτιος Μ. Πέτσας**: *Ὁ τάφος τῶν Λευκαδίων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 192, παρ. ενθετοὶ πίν. 3, ἔγχρωμοι πίνακες Α' - Γ', πίνακες 45, 1966 250.—
58. **Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος**: *Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλφειρα (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)*. —
59. **Ἑμμανουὴλ Πρωτοψάλτης**: *Ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀρχαιότητας καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς Ἱστορίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Καποδίστρια*. Σχῆμα 4ον, σελίδες μδ' + 296. 1967. 450.—
60. **Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης**: *Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λέσβου. Συμπλήρωμα (ὑπὸ ἐκτύπωσιν)*. —

Δραχμαὶ

61. **Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος**: *Ἡ προϊστορία τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος*. Σχῆμα 8ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) —
62. **Μ. Ἀνδρόνικος**: *Βεργίνα I. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων*. Σχῆμα 4ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). —
63. **Βασίλειος Χ. Πετράκος**: *Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου*. Σχῆμα 8ον (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) —

Γ. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. **Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος**: *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) —
2. **Κ. Kourouniotes**: *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936. 56.—
3. **Νικόλαος Μ. Κοντολέων**: *Ὁδηγὸς τῆς Δήλου*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 45.

Δ. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. *Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). —
2. *Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινα, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) —
3. *Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1959. (Δὲν πωλεῖται) —
4. *Νέος Ὁργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*, Σχῆμα 8ον, σελίδες 51. 1966. (Δὲν πωλεῖται) —

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα :

5. **Βασίλειος Λεονάρδος**: *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 56.—

Αἱ ἄνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

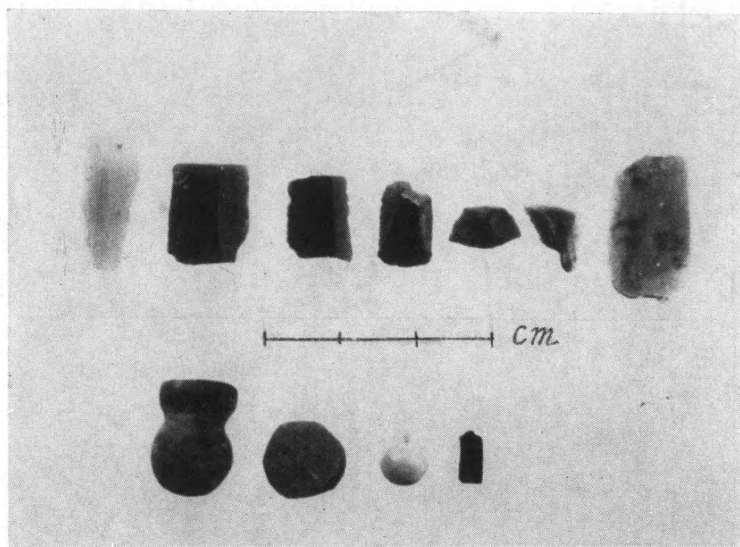
Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (122 τόμος) τῇ 10 Ἰουνίου 1968

α. Τοίχος οικίας 33 (Νεωτέρα Νεολιθική).

β. Ἡ «μεγαροειδής» οἰκία 7-8-9 μετὰ τὴν γενομένην συντήρησιν.

α. Χαρακτηριστικά λίθινα εσρήματα ἐκ τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος.

β. Μονόχρωμον ἀγγεῖον τῆς «περιόδου τοῦ Ραχμανίου».

α. Τὸ κυκλικὸν κτίσμα.

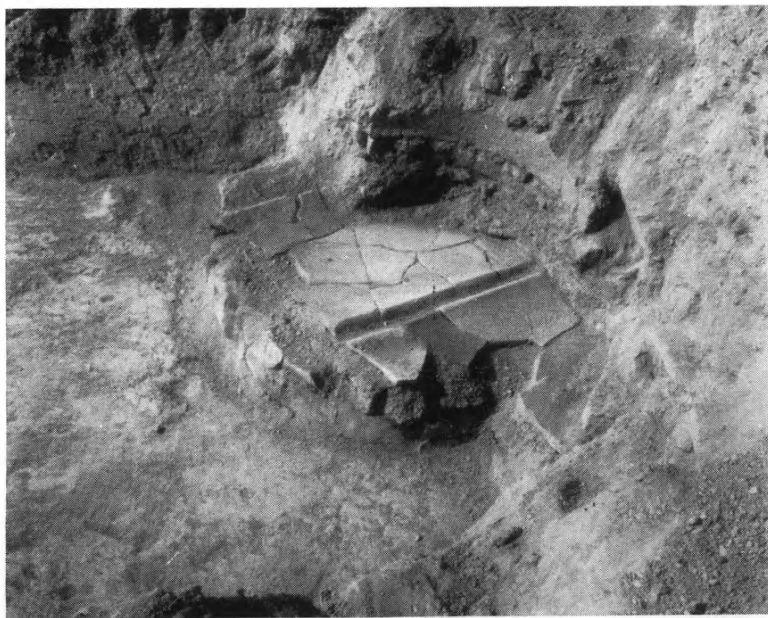
β. Οἱ λουτήρες καὶ ὁ τοῖχος 66 - 11.

Οἱ σκαφωτοὶ λουτῆρες.

α. Τὸ δάπεδον.

β. Ἡ ἐστία.

α. Συγκολληθέν θωράκιον.

β. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον.

α. Συγκολληθὲν θωράκιον.

β. Συγκολληθὲν θωράκιον.

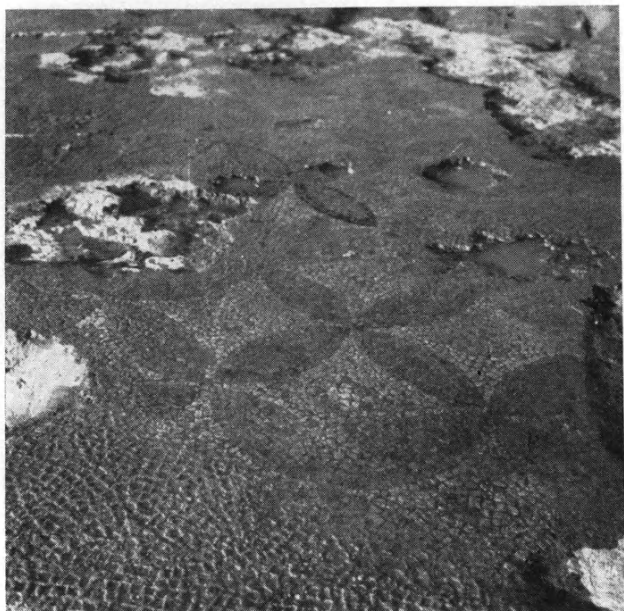
γ. Συγκολληθεῖσα ἐπιγραφή.

α. Τμήμα του έξωτερικού τοίχου του λουτρώνος.

β. Ὁ χώρος τῶν ὑποκαύσεων.

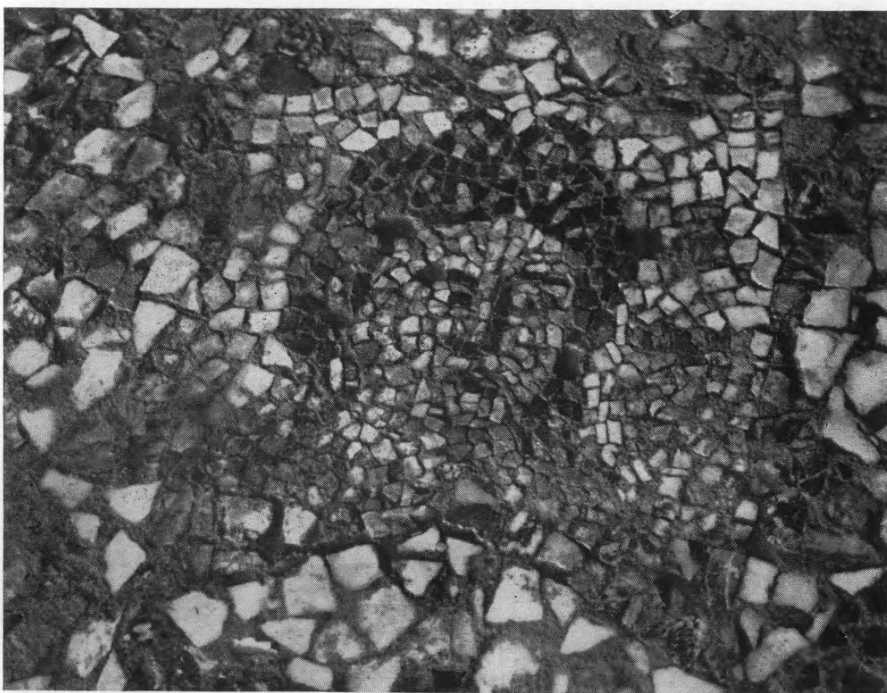
α. Τὸ ἀνατολικὸν θέμα τῶν ψηφιδωτῶν.

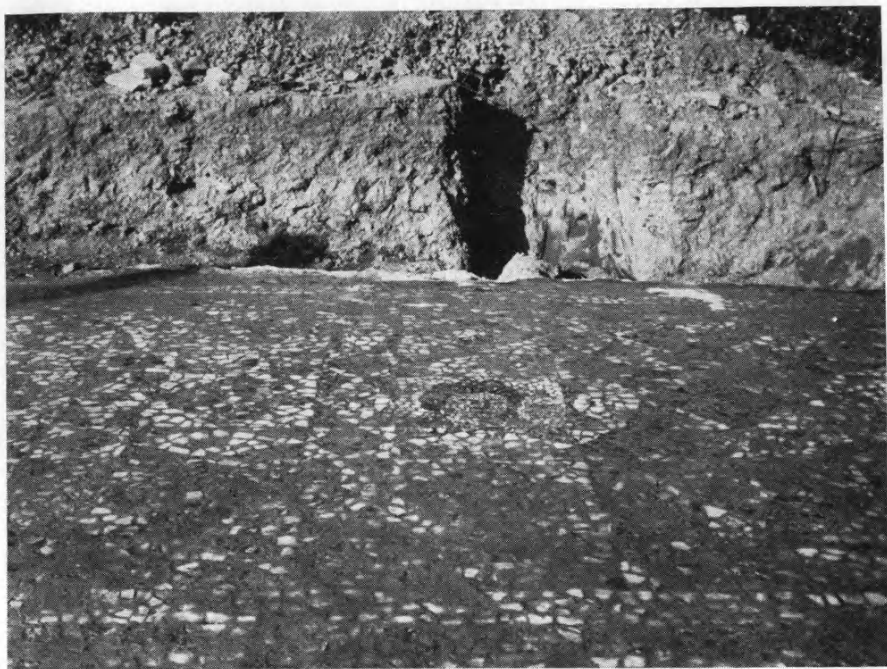
β. Τὸ δυτικὸν θέμα.

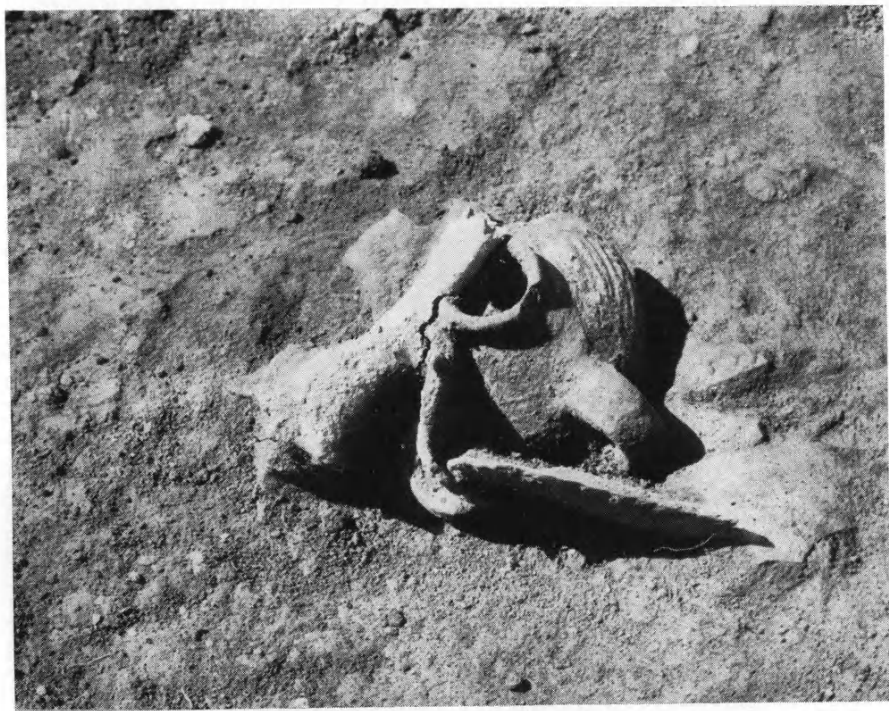
α. Το βόρειον θέμα ἀπὸ Δυσμῶν.

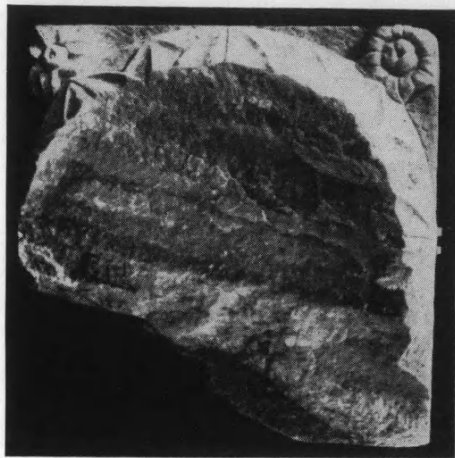
β. Γυναικεία μορφή ἐν τῷ διαχώρῳ τοῦ βορείου θέματος.

α. Τὸ δάπεδον τοῦ βορείου διαμερίσματος.

β. Ἀγγεῖον κατὰ χώραν.

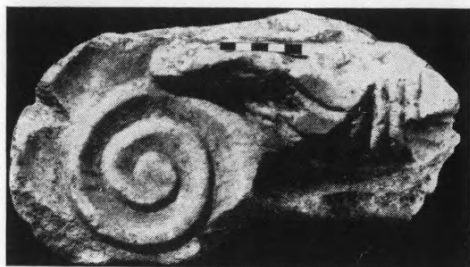
α

β

γ

δ

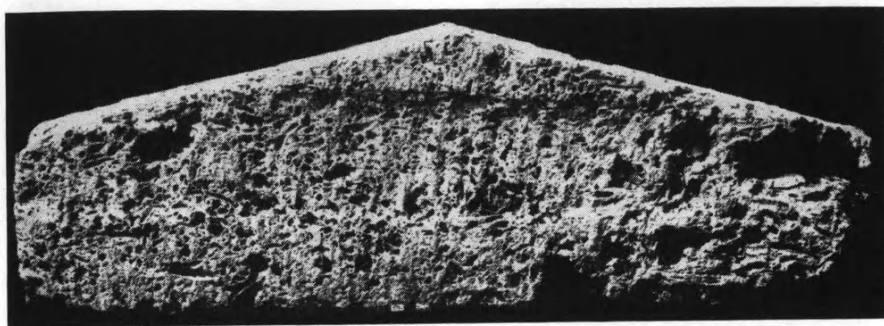

ε

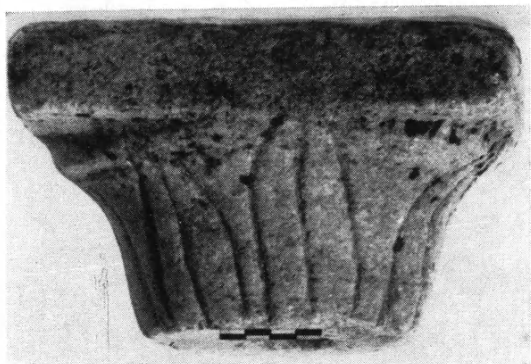

ζ

α - ζ. Τεμάχια μαρμαρίνων κιονοκράνων ρωμαϊκής εποχής.

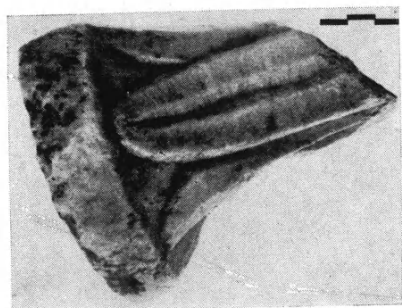
α

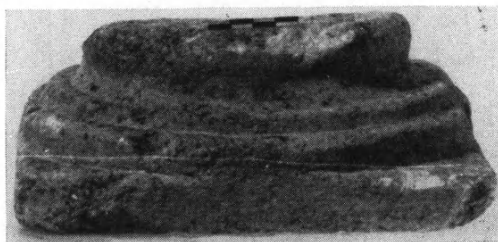
β

γ

δ

ε

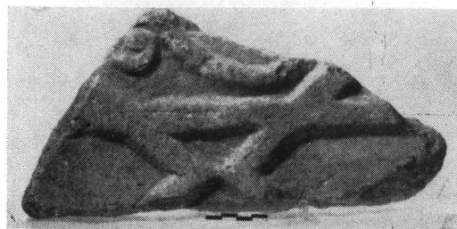
α - ε. Πώρινον καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

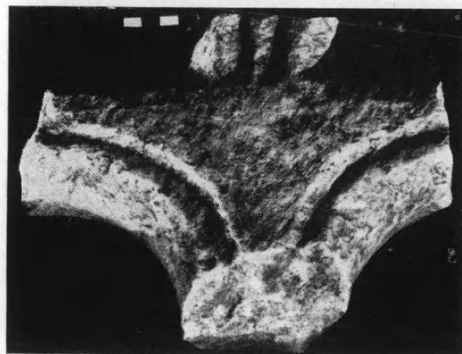
α

β

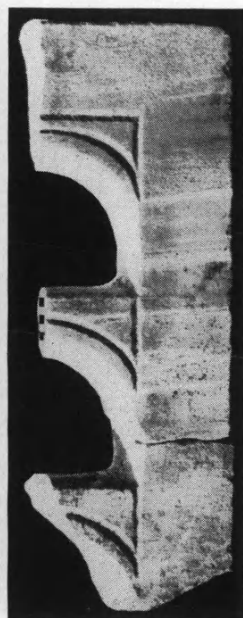
γ

δ

ε

ζ

α - ζ. Τεμάχια μαρμαρίνων θωραξίων.

γ

β

α

δ

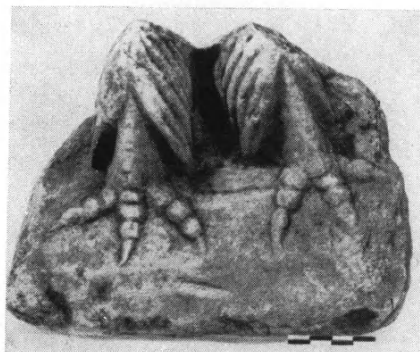
α - δ. Κάτω μέρος φομαϊκής στήλης και ανάγλυφα φομαϊζών χροόνον.

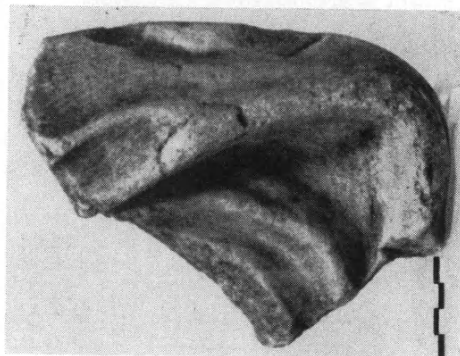
α

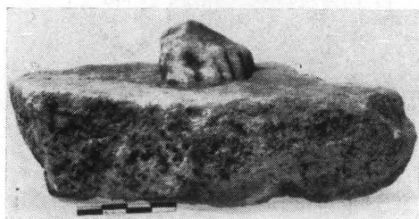
β

γ

δ

ε

ζ

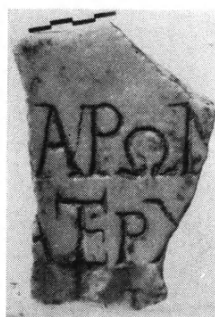
α - ζ. Τεμάχια μαρμαρίνων γλυπτῶν, ρωμαϊκῶν χρόνων.

α

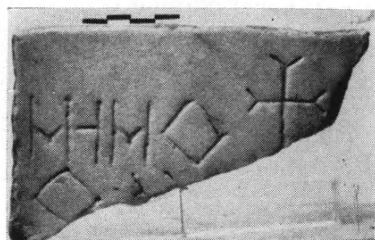
β

γ

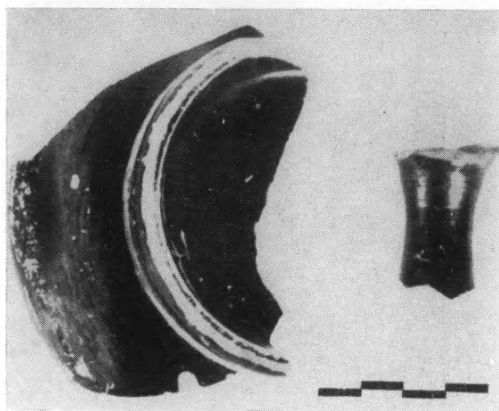

ε

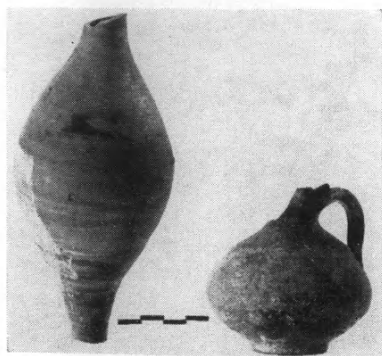

δ

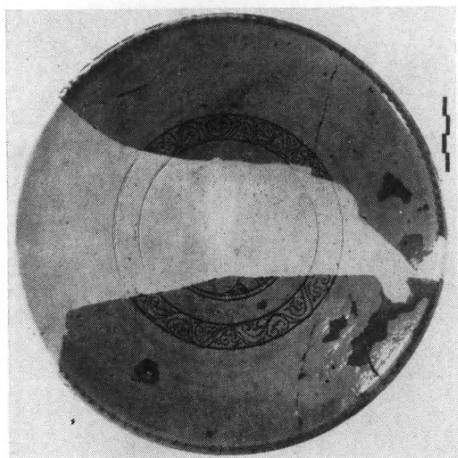
α-ζ. Ἀνάγλυφοι καὶ ἐνεπίγραφοι πλάκες ρωμαϊκῶν χρόνων.

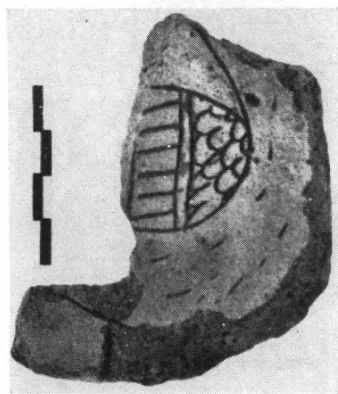
α

β

γ

δ

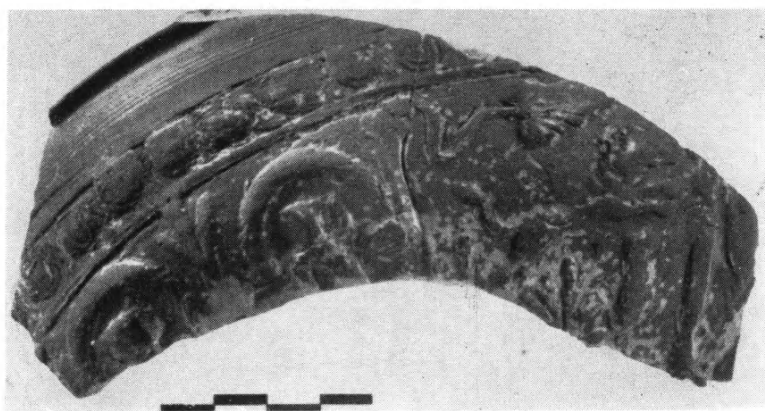

ε

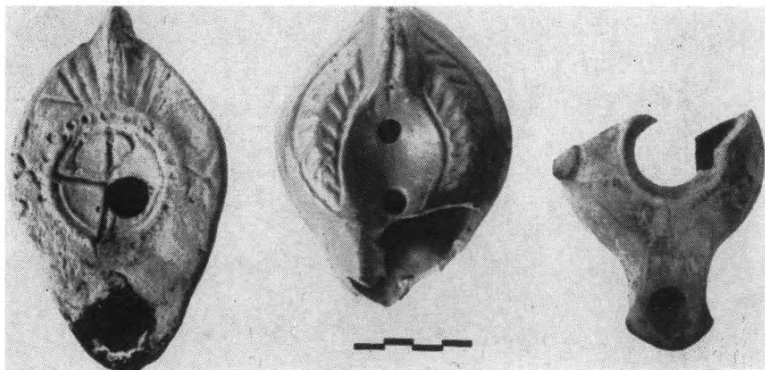
α. Ώστρακα κλασσικῶν χρόνων. β. Ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα.
γ-δ. Βυζαντινὰ πινάκια. ε. Τμῆμα καλυπτῆρος λακωνικοῦ τύπου.

α

β

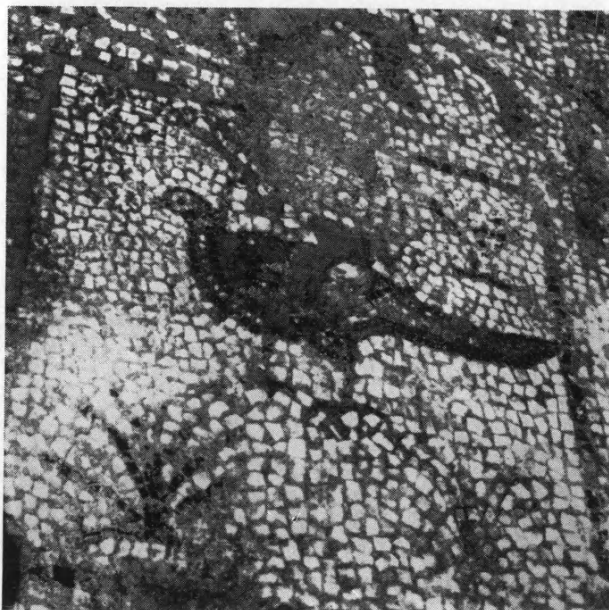
γ

α - β. Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ὄστρακα.

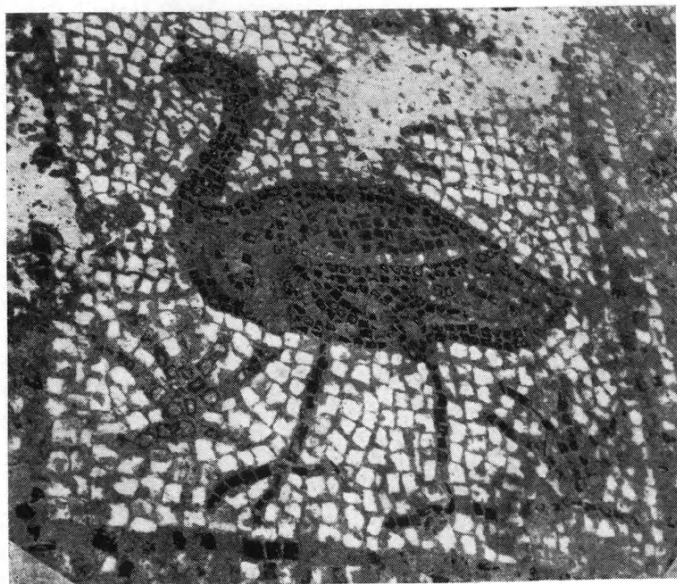
γ. Δύο παλαιοχριστιανικοὶ καὶ τμήμα ἐλληνιστικοῦ λύχνου.

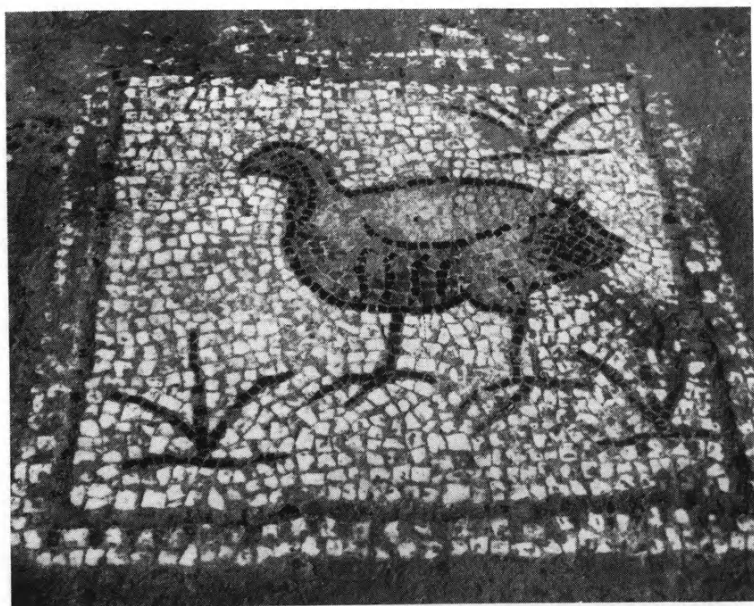
α. Λαγῶς πίνων ὕδωρ, ἐκ τῆς πρώτης σειρᾶς
τῶν τετραγώνων διαχώρων.

β. Πτηνὸν ἐκ τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν τετραγώνων διαχώρων.

α. 'Υδροβιον πτηνόν ἐκ τῆς δευτέρας σειρᾶς
τῶν τετραγώνων διαχώρων.

β. 'Υδροβιον πτηνόν ἐκ τῆς δευτέρας σειρᾶς
τῶν τετραγώνων διαχώρων.

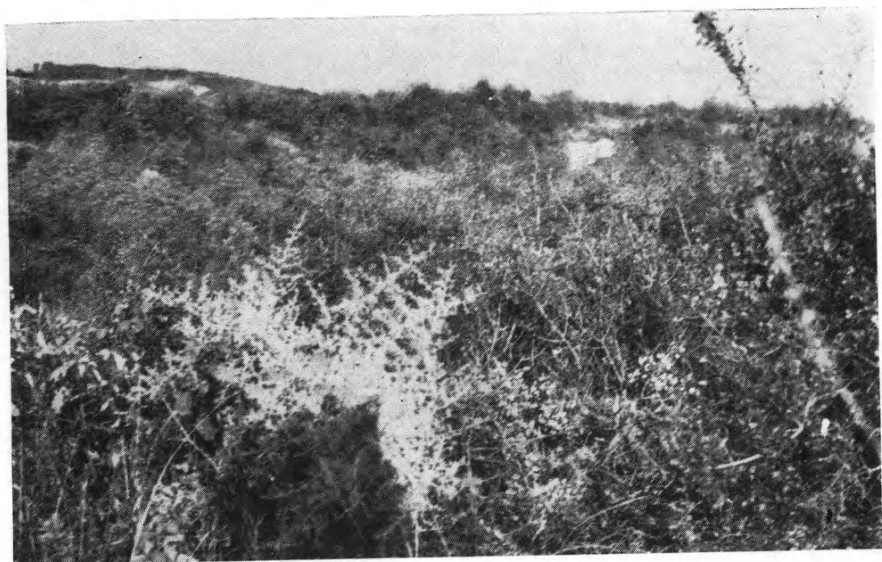
α. Ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτά εἰς τὸ διακονικόν.

β. Ἡ στέψις τοῦ ἐξαγώνου ἄμβωνος.

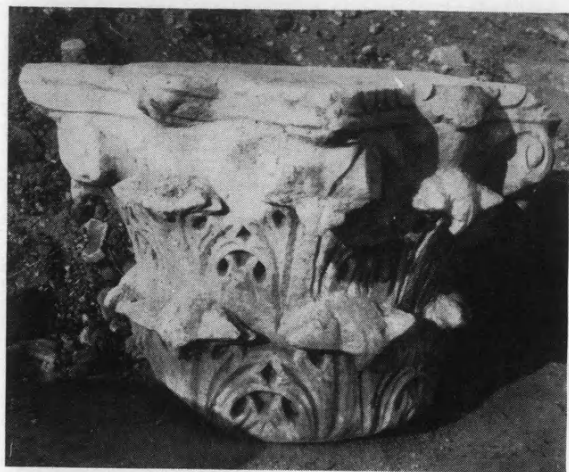
γ. Θωράκιον τοῦ ἄμβωνος.

α. Όψις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς Α πρὸ τοῦ ἐκ νέου καθαρισμοῦ αὐτῆς.

β. Αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ἐπὶ τοῦ νοτίου στυλοβάτου τῆς βασιλικῆς Α ἰωνικαὶ βάσεις κίονων.

α. Κορινθιακόν κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς Α.

β. Μαρμάρινον ἐπίκρανον τοῦ κίονος τοῦ Ν. στυλοβάτου καὶ μαρμάρινος κοσμήτης.

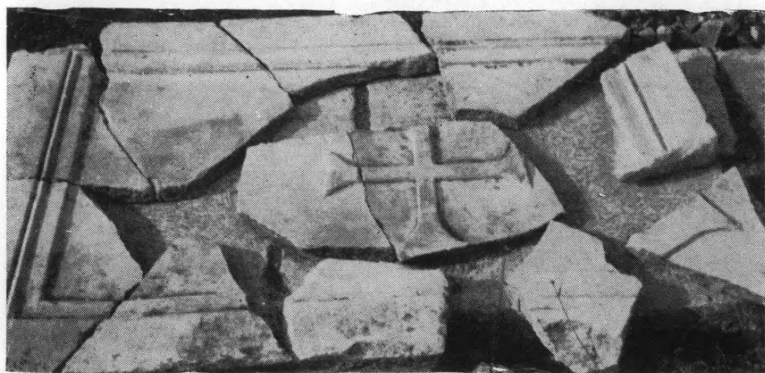
α. Τεμάχια Ξηφιδωτών ἐκ τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς.

β. Ὀλόσωμος κορμὸς κίονος τοῦ νοτίου στυλοβάτου.

α

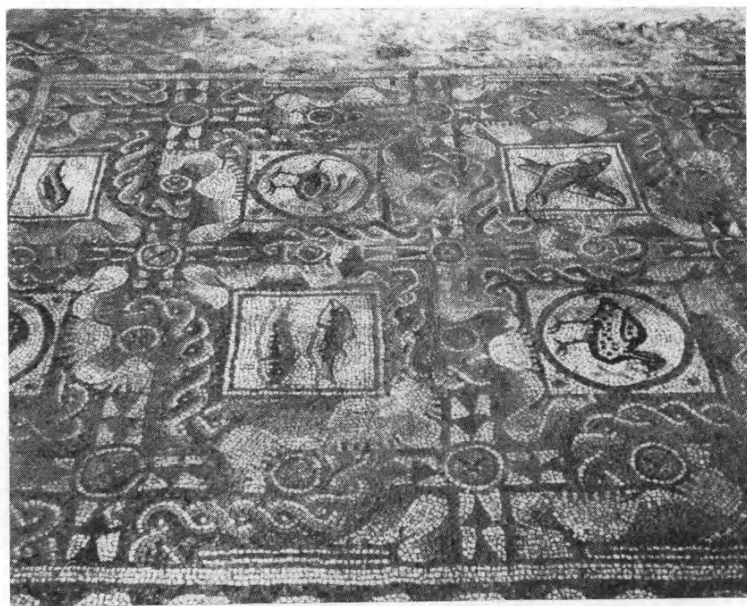

β

α - β. Ἄνω, πλάξ· κάτω, τεμάχια ἀναγλύφων θωρακίων τῆς βασιλικῆς Α.

α. Τὸ παρὰ τὴν θύραν τοῦ νάρθηκος τμήμα ψηφιδωτοῦ τῆς βασιλικῆς Α.

β. Ψηφιδωτὰ νοτίου κλίτους με ἐναλλάξ πτηγὸν καὶ ἰχθῦς.

α. Ύδρόβιον πιτηνόν ἐκ διαχώρου τοῦ Ν. κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

β. Παράστασις παραλλήλων ἰχθύων εἰς διάχωρα τοῦ νοτίου κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

α. Ὑδρόβιον πτηνὸν ἐκ διαχώρου τοῦ Ν. κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

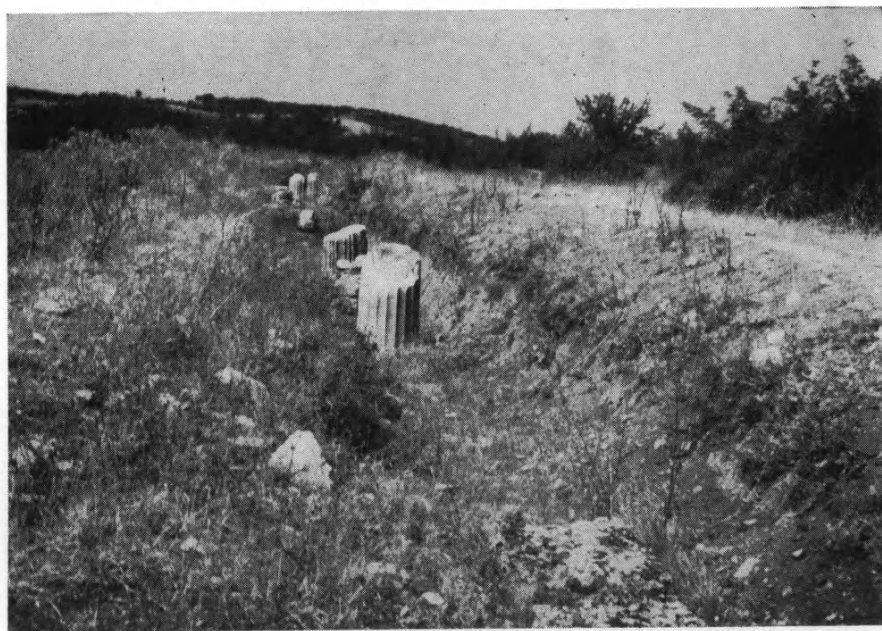
β. Παράστασις χιαστί τοποθετημένων ἰχθύων ἐκ διαχώρου τοῦ Ν. κλίτους τῆς βασιλικῆς Α.

Ψηφιδωτά τοῦ νοτίου κλίτους.

α. Ἡ δι' ἀρχαίων σφονδύλων ἐκτισμένη ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ τῆς βασιλικῆς Α.

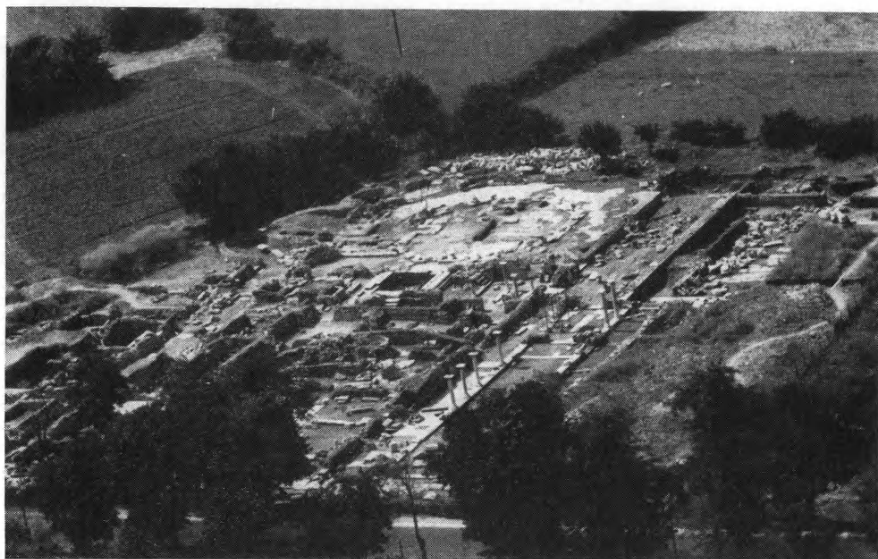
β. Ρωμαϊκὴ στοὰ νοτίως τῆς βασιλικῆς Α.

α. Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἱερὸν τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Ἀμφιπόλεως.

β. Ὁ παρὰ τὸ τρίβηλον τῆς βασιλικῆς Δ ἀποκαλυφθεὶς λουτήρ.

α. Γενική ἄποψις τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ὀκταγώνου.

β. Κιβωτιόσχημοι τάφοι βρεφῶν εἰς τὸν ὑπαίθριον χώρον περὶ τὸν δακτύλιον.

α. Ἡ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ὑπαιθροίου χώρου περὶ τὸν δακτύλιον δεξαμενὴ καὶ οἱ τάφοι βρεφῶν.

β. Σύστημα παροχῆς ὕδατος εἰς τὴν δεξαμενὴν.

α. Σύστημα αποχετεύσεων κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς δεξαμενῆς.

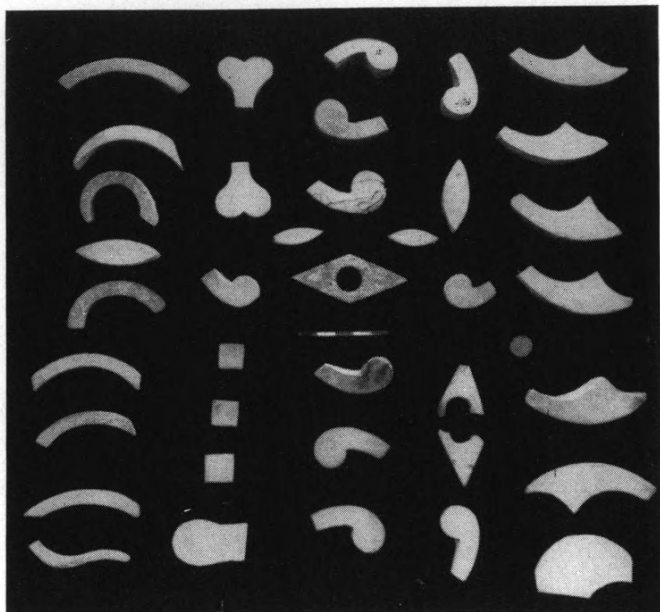
β. Τὸ διαμέρισμα τῶν διπλῶν δεξαμενῶν καὶ ὁ ἔμπροσθεν αὐτῶν πίθος.

α. Μερική άποψις τῶν χώρων ἀποθηκεύσεως τοῦ Ὁκταγώνου.

β. Τὸ διαμέρισμα μετὰ τῶν τριῶν πίθων καὶ τοῦ πρὸς Βορρᾶν διλόβου ἀνοίγματος.

α. Τεμάχια ἐκ τῆς ἐνθετικῆς διακοσμήσεως τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

β. Τεμάχια ἐκ τῆς ἐνθετικῆς μετὰ δελφίνων διακοσμήσεως τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

α. Ὁ δυτικῶς τοῦ νάρθηκος ἀνασκαπτόμενος χώρος τοῦ ἀρχαιοτέρου αἰθρίου.

β. Τὸ νότιον σκέλος τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀρχαιοτέρας κόγχης.

Τὸ βόρειον σκέλος τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ἀρχαιοτέρας κόγχης.

α. Τὸ κυκλικὸν σκάμμα τῆς προθέσεως καὶ τὸ περιβάλλον αὐτὸ
πλινθόστρωτον δάπεδον.

β. ᾿Αποψις τοῦ εἰς τὸ ἀποδυτήριον τοῦ βαλανείου ἐρευνωμένου χώρου
καὶ ὁ κατὰ χώραν ἀποχετευτικὸς μολύβδινος σωλήν.

α. Γενική άποψις τοῦ δυτικοῦ τομέως τῶν ἀνασκαφῶν Ἀβδήρων.

β. Ὁ χώρος τῆς ἀνασκαφῆς βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

α. Πλακόστρωτον δάπεδον οίκιας βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

β. Δάπεδον ἐκ χαλίκων βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

α. Τάφοι ἐντὸς τοῦ τείχους
βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

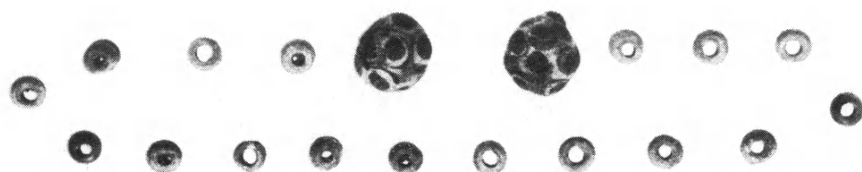
β. Παιδικὴ ταφὴ καὶ ἐνεπίγραφος πλάξ.

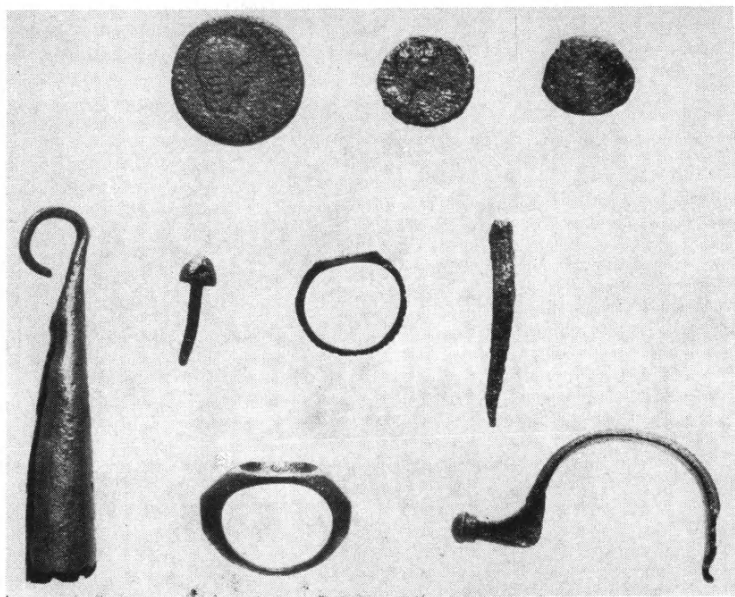
α. Τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

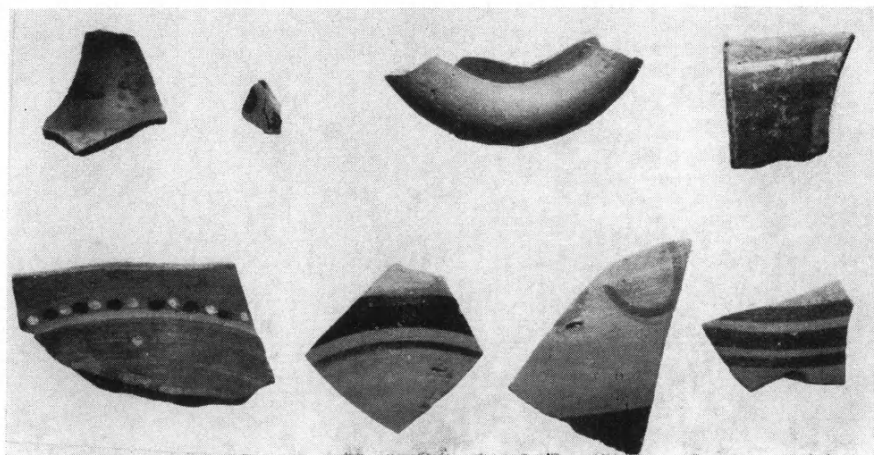
β. Λεπτομέρεια κατασκευῆς τοῦ τείχους βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

α. Ψήφοι ὄρμου ἐκ τάφου δυτικῶς τοῦ νοτίου πύργου τοῦ τείχους.

β. Εὐρήματα τοῦ τάφου 1, βορείως τῆς δυτικῆς πύλης.

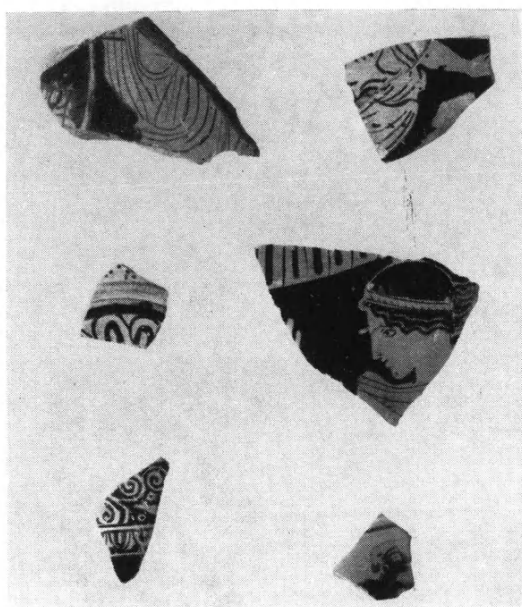
γ. Χαρακτηριστικά ὄστρακα ἰωνικῶν ἀγγείων ἐκ τομῶν ἐγγύς τοῦ τείχους.

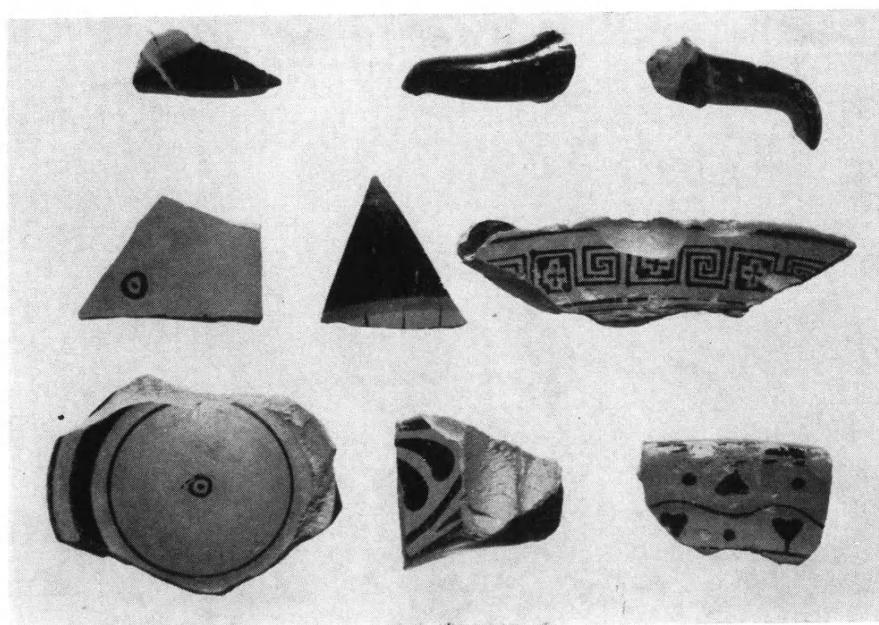
α. Ὁ νότιος τοῖχος τοῦ βορείου πύργου τῆς δυτικῆς πύλης.

β. Ἡ βορεία πλευρά τῆς δυτικῆς πύλης. Στρωματογραφικὴ τομή.

α. Ὀστρακα ἐρυθρομόρφων καὶ μελανομόρφων
ἀγγείων ἐκ διαφόρων τομῶν.

β. Μελανόμορφα καὶ μελαμβαφῇ ὄστρακα ἐκ στρωματογραφικῶν τομῶν
ἐγγὺς τῆς δυτικῆς πύλης.

α. Τομή εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ νοτίου πύργου τῆς δυτικῆς πύλης.

β. Τομή ἀνατολικῶς τῆς δυτικῆς πύλης.

α. Θεμέλια κτηρίων ανατολικῶς
τῆς δυτικῆς πύλης.

β. Εὐτελεῖ θεμέλια μεταγενεστέρων οἰκιῶν ἀποκαλυφθέντα
ἐντὸς τῆς τομῆς ανατολικῶς τῆς δυτικῆς πύλης (βλ. πίν. 48β).

α. Θεμέλιον κυκλικῆς οἰκοδομῆς ἐντὸς τῆς τομῆς
ἀνατολικῶς τῆς δυτικῆς πύλης (βλ. πίν. 48β).

β. Ἀνατολικὴ πλευρὰ κρηπιδώματος οἰκοδομῆς σχήματος Π,
κάτωθεν μεταγενεστέρων τοίχων.

α. Νοτία πλευρά θεμελίου οικόδομης, έρειδομένη
έπί τοῦ τείχους. "Αποψις έξ 'Ανατολῶν.

β. ΝΑ. γωνία θεμελίου οικόδομης σχήματος II.

α. Δυτική πύλη. Ἐγωγὸς ἀποχετεύσεως καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, εἰς τὸ βάθος, κατάστρωμα ἀρχαίας ὁδοῦ.

β. Νοτία πλευρὰ τῆς δυτικῆς πύλης. Ἀριστερὰ πλίνθος μετὰ τόρμου διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ληνοῦ τῆς θύρας.

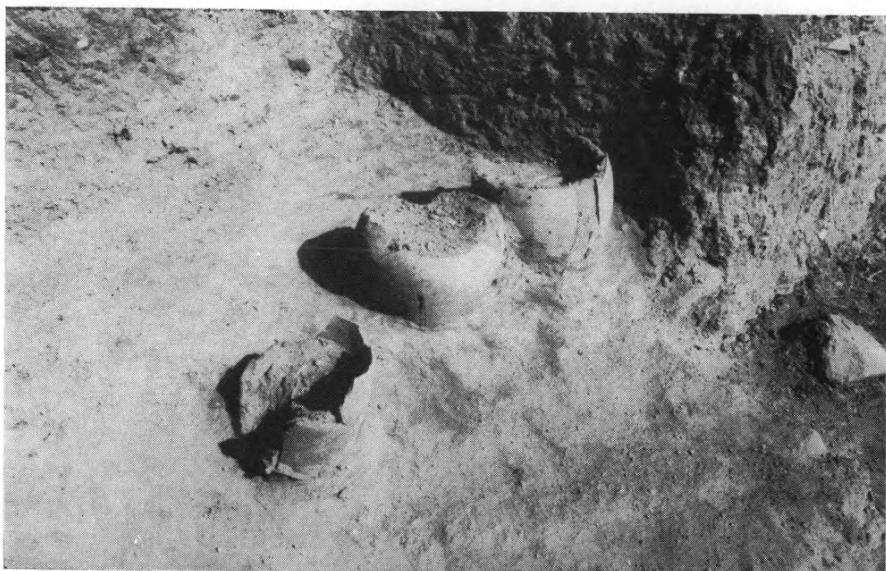
α. Τομή του χώρου μεταξύ κλασσικής οικίας και τείχους.
"Αποψις πρὸς Δυσμὰς τῆς κλασσικῆς οἰκίας.

β. Πλακόστρωτον καὶ τοῖχοι ρωμαϊκῶν οἰκιῶν ἀνατολικῶς καὶ νοτίως
τῆς κλασσικῆς οἰκίας.

α. Τοίχος εὐτελοῦς οἰκοδομῆς βορείως τῆς πλακοστρώτου ἀϋλῆς.

β. Τρία ἀγγεῖα κατὰ χώραν, στερεωμένα ἐντὸς δαπέδου ρωμαϊκῶν χρόνων.

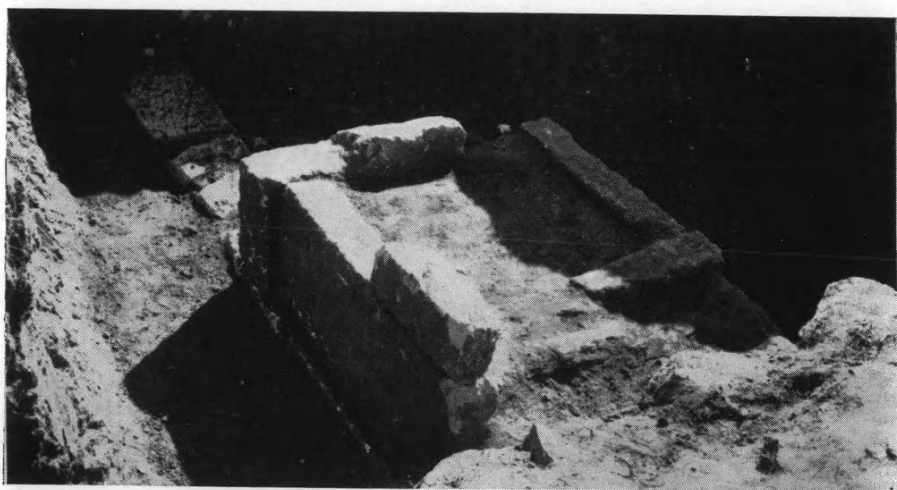
α. ᾠποψις τῆς οἰκίας τῶν δελφίνων καὶ τῆς νοτίως ταύτης
διερχομένης ἀρχαίας ὁδοῦ.

β. Ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ παραθαλασσίον τείχους.
ᾠποψις ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς.

α. Ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ παραθλασσίου τείχους.

β. Δυτικὸς τοῖχος πύργου τοῦ παραθλασσίου τείχους. Ἀποψις ἀπὸ Βορρᾶ.

α. Κενόν ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ τείχους διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ πύργου. Κάτω δεξιὰ, πλίνθος εὐθυντηρίας. *Αποψις ἀπὸ Νότου.

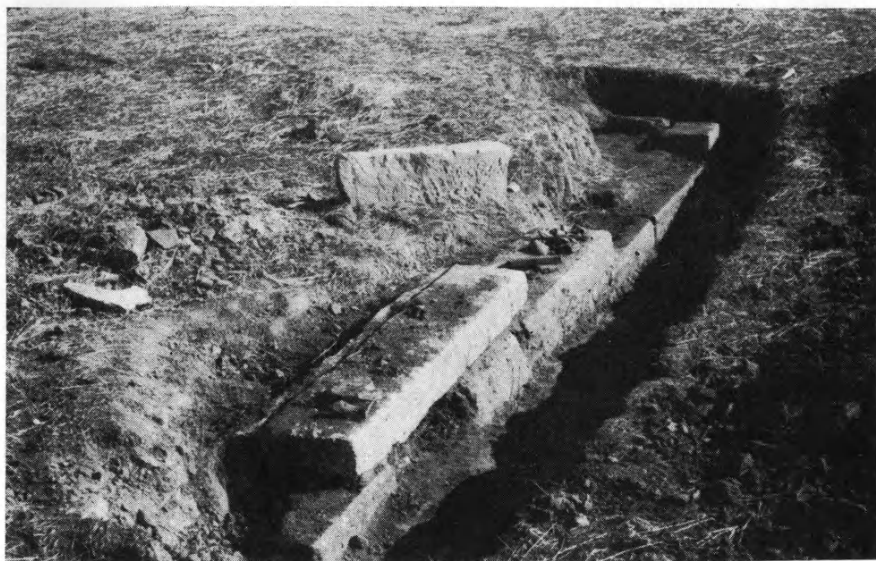
β. *Αγωγὸς ἀποχετεύσεως ἐντὸς τοῦ παραθαλασίου τείχους.
Στόμιον ἐσωτερικῆς πλευρᾶς.

α. Ἀγωγὸς ἀποχετεύσεως τείχους. Στόμιον ἐξωτερικῆς πλευρᾶς.

β. Ἀποψὶς τοῦ παραθαλασίου τείχους ἀπ' Ἀνατολῶν.
Ἀριστερά, βράχος ἐντὸς τοῦ τείχους.

α. Δοκιμαστική τομή ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Γ. Γεωργιάδου.

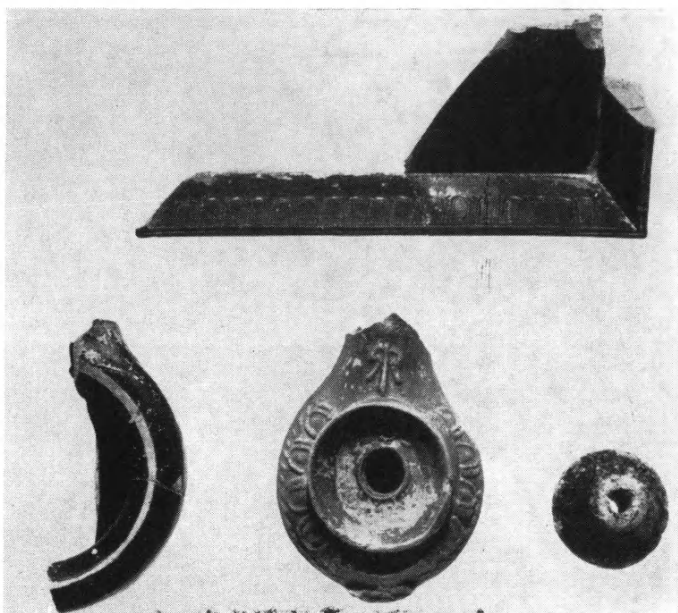
β. Δοκιμαστική τομή ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Β. Καραπαναγιώτου.

α. Τμήμα τοίχου ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Β. Καραπαναγιώτου.

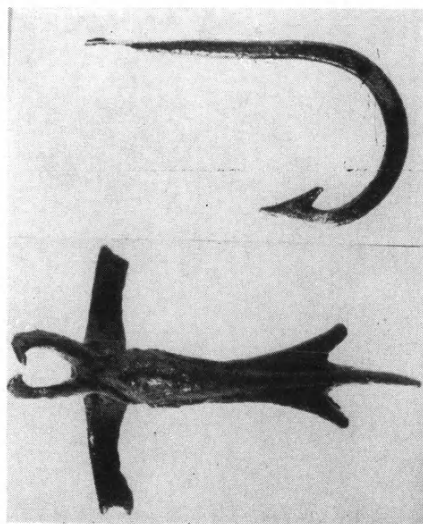
β. Ὑποψὶς τοῦ τύμβου «Ξανθιότουμπα» κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

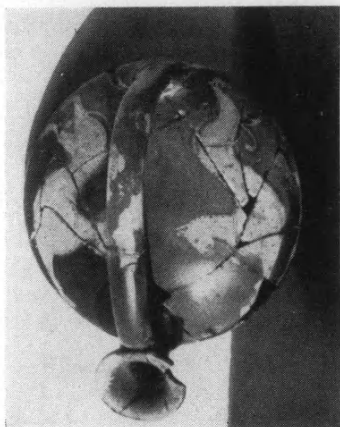
α. Λύχνοι, σφονδύλιον καὶ ἀπότμημα μελαμβανοῦς δίσκου
μετὰ κυματίου ἐπὶ τοῦ χεῖλους.

β. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐρεῦνης.

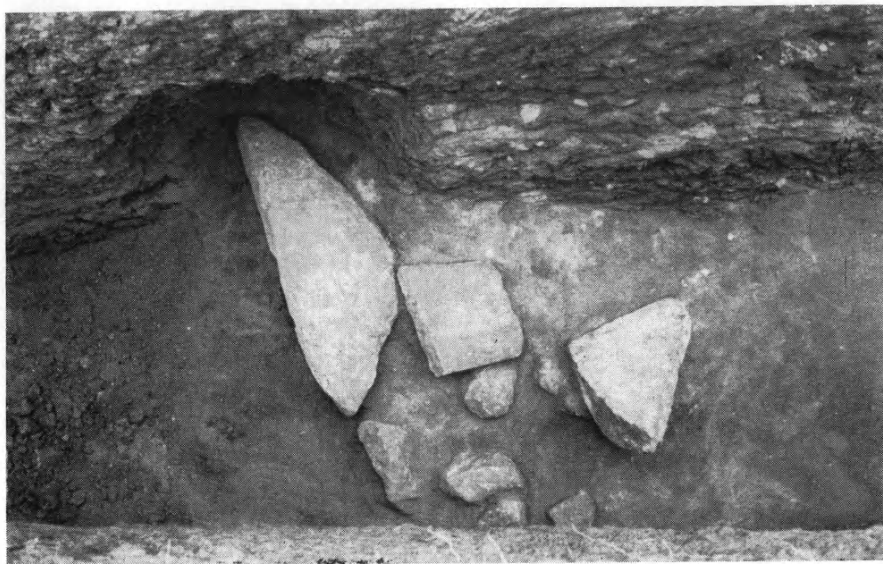
α. Ἀγκιστρον καὶ λαβὴ ἀγγείου ἐκ χαλκοῦ.

β. Ἐρυθρόμορφος ἀσκὸς με διακόσμη-
σιν δύο λεοπαρδάλεων. Ἐκ τοῦ τάφου
τῆς «Ξανθοτόμπας».

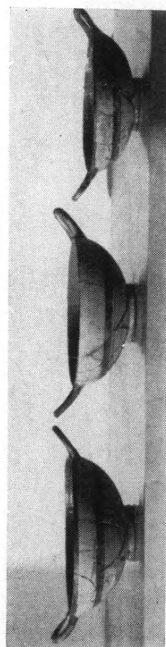
γ. Κεφαλαὶ εἰδωλίων ἐλληγιστικῶν χρόνων.

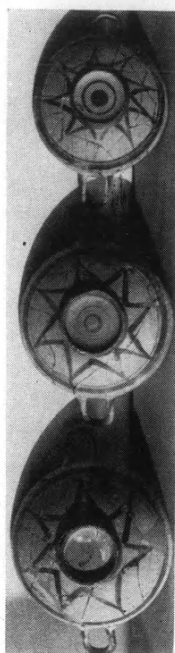
α. Λίθοι και αποτμήματα πορολίθων εις τὸ βάθος τῆς τομῆς.

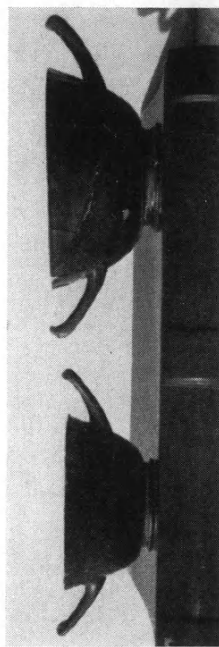
β. Τμήματα πλακῶν πορολίθου τοῦ ἐντὸς τοῦ τύμβου τάφου.

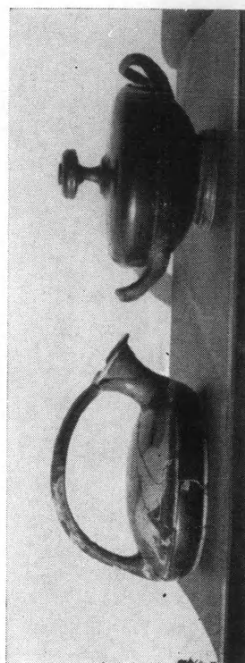
α. Τρεῖς Ἴονικαὶ κύλικες ἀνευρεθεῖσαι ἐγγὺς τοῦ τάφου.

β. Ἐξωτερικὴ γραμμικὴ διακόσμηση τῶν ἑναντι κυλίκων.

γ. Μελαμβαφεῖς κύλικες ἀνευρεθεῖσαι ἐγγὺς τοῦ τάφου.

δ. Ἑρυθρόμορφος ἄσκος καὶ μελαμβαφὴς πυξίς ἐκ τοῦ τάφου τῆς «Ξανθηότουμπας».

α. Γενική ἄποψις τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς.
Εἰς τὸ βάθος ὁ Ἰσμάρος (Μαρώνεια).

β. Πρόσοψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος μνημείου (;).

α. Κέραμοι στέγης της έλληνορρωμαϊκής περιόδου.

β. Βαθμιδωτόν θεμέλιον οίκοδομης.

α. Νοτιοανατολική γωνία κτίσματος.

β. Τμήμα πύργου ή ναΐσκου (Φυλακές).

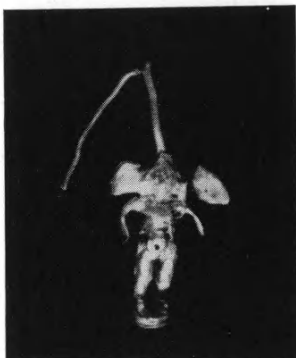
α. Τμήμα χείλους μελανομόρφου κρατήρος.

β. Νοτιοανατολική γωνία τοῦ τείχους (Φυλακές).

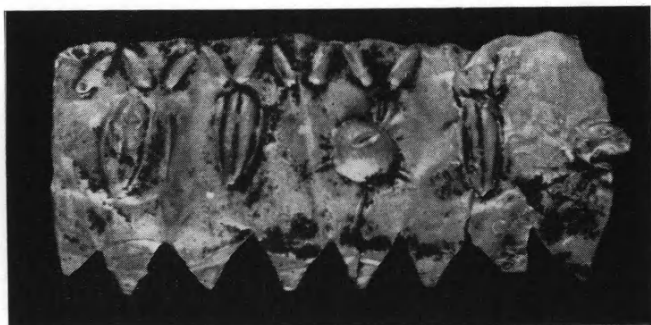
α. Πήλινον εἰδώλιον Ἀθηνᾶς.

β. Χρυσοῦν ἐνώτιον.

γ. Προϊστορική πρὸγχους
μὲ χαρακτηριστὴν διακόσμησιν.

δ. Τμήμα χρυσοῦ διαδήματος.

α. Έρυθρόμορφος δίωτος σκύφος.

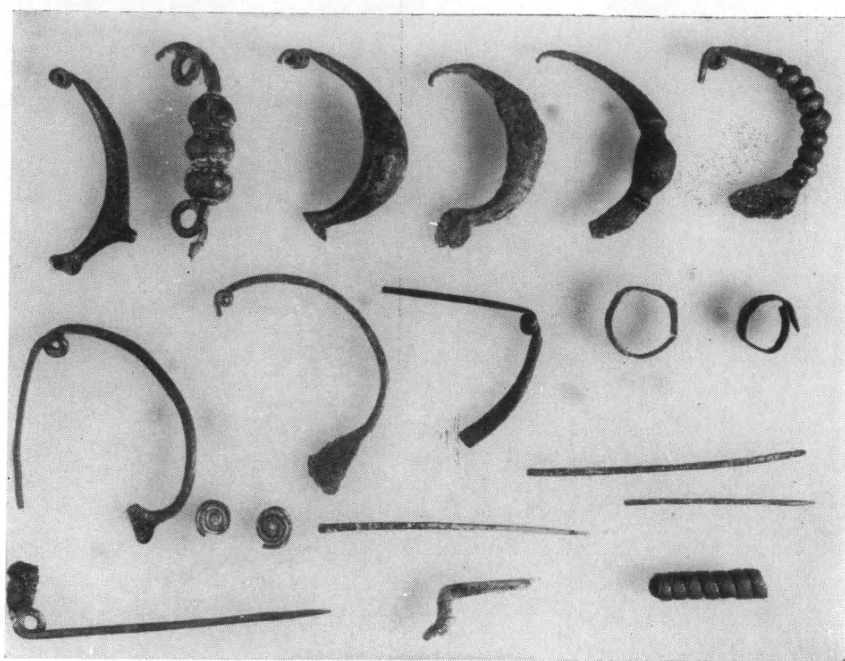
β. Τμήμα ερυθρομόρφου κρατήρος των αρχών του 4ου αιώνας.

α. Ληκύθια ἐκ τοῦ ἀγροῦ Σοφόγλου.

β. Κυκλικὸν κτίσμα - τάφος.

α. Χάλκινα ευρήματα (πόρπαι, περόναι κλπ.).

β. Προϊστορικά αγγεία.

α. Ἡ πρὸ τοῦ βουλευτηρίου δωρική στοὰ ἀπὸ Δυσμῶν.

β. Τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς στοᾶς.

α. Τμήμα δωρικού κιονοκράνου ἐκ ψαμμιτολίθου.

β. Τὸ θεμέλιον τοῦ ἀνατολικοῦ στυλοβάτου καὶ τῶν βάθρων.

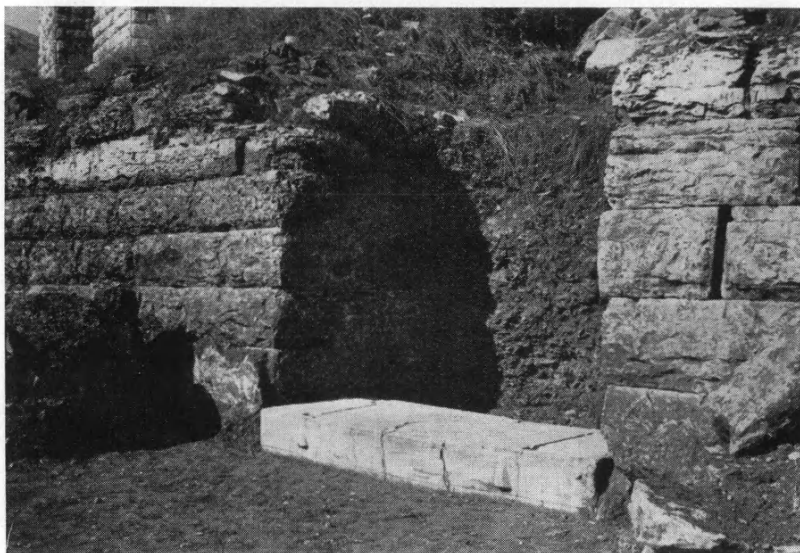
α. Δωρικόν κιονόκρανον ἐξ ἀσβεστολίθου.

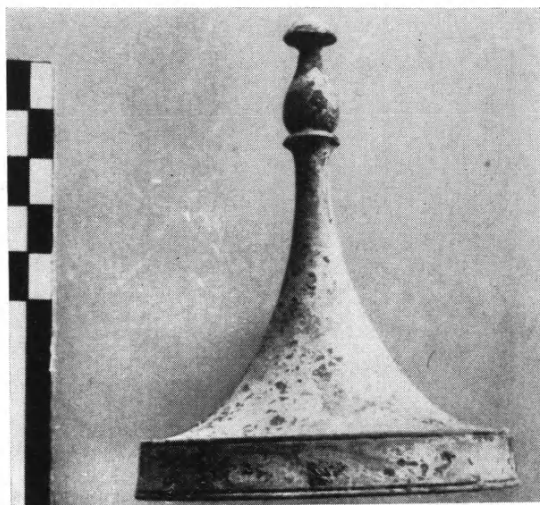
β. Ὁ ἀποκοπείς τοίχος ΑΒ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου μετὰ τοῦ μετατοπισθέντος τμήματος τοῦ στυλοβάτου.

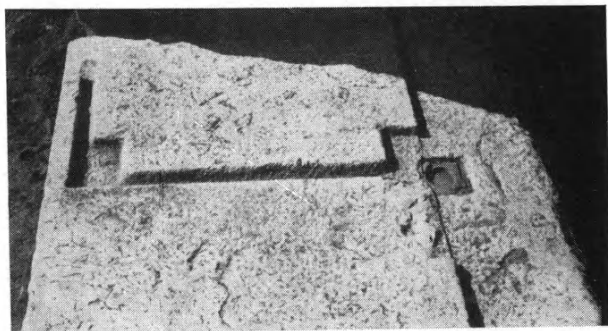
α. Ὁ πρὸ τῆς στοᾶς μικρὸς βωμός.

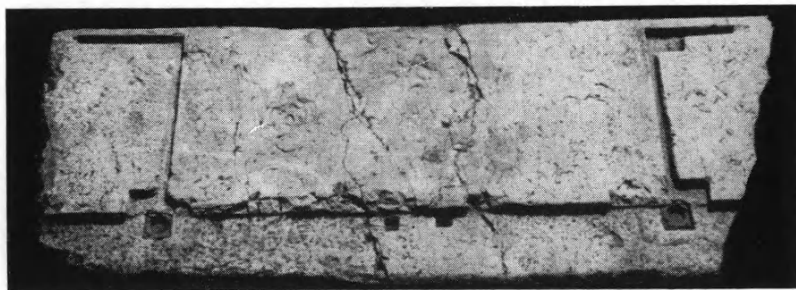
β. Ἡ δυτικὴ εἵσοδος τοῦ βουλευτηρίου.

α. Χαλκῇ διακοσμητικὴ κεφαλὴ ἐφηλίδος.

β. Τμῆμα τοῦ κατωφλίου.

γ. Τὸ κατώφλιον τῆς δυτικῆς εἰσόδου.

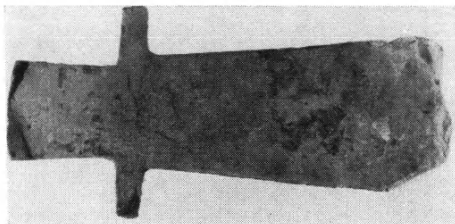
α. Ἐνεπίγραφον τμήμα χαλκῆς κνημίδος.

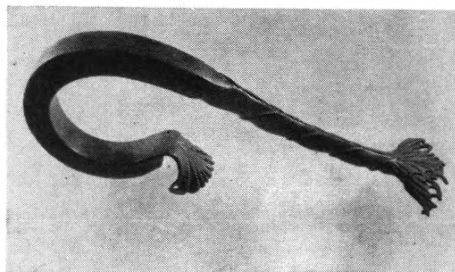
β. Ὀπτόπλινθοι τῆς ἀνωδομίας τοῦ βουλευτηρίου.

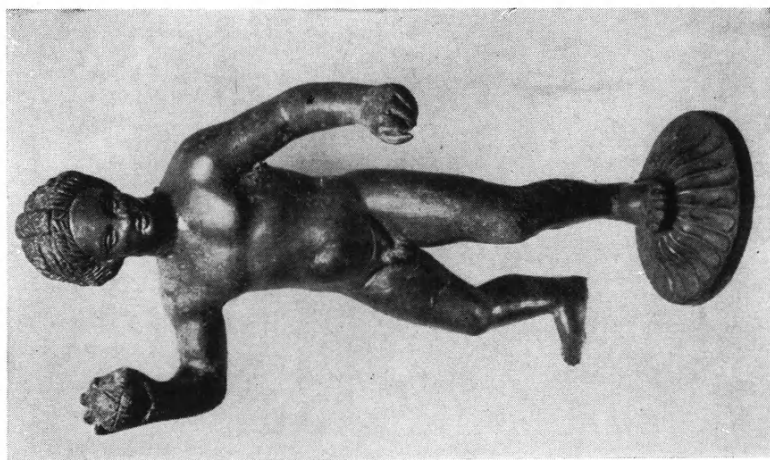
β. Χαλκοῦς πούς λέοντος, βάσις ἀγγείου.

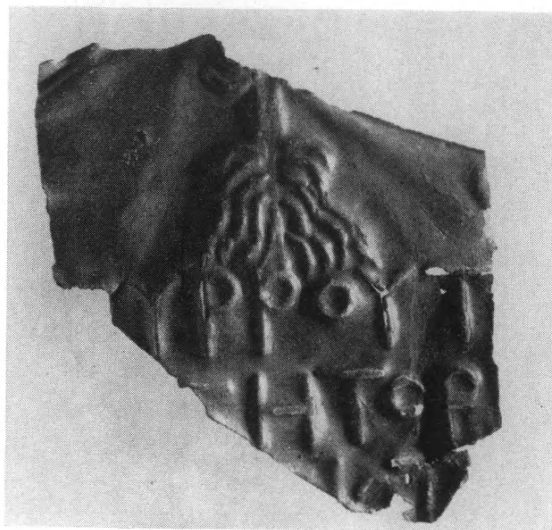
δ. Ἀναθηματικὸς
χαλκοῦς πέλεκυς.

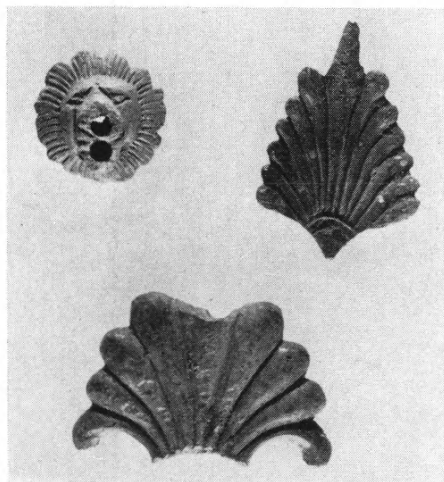
γ. Χαλκῆ λαβὴ
οἰνοχόης.

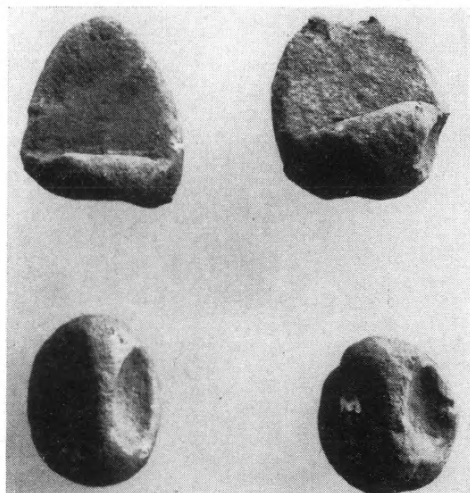
α. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον
παιδός.

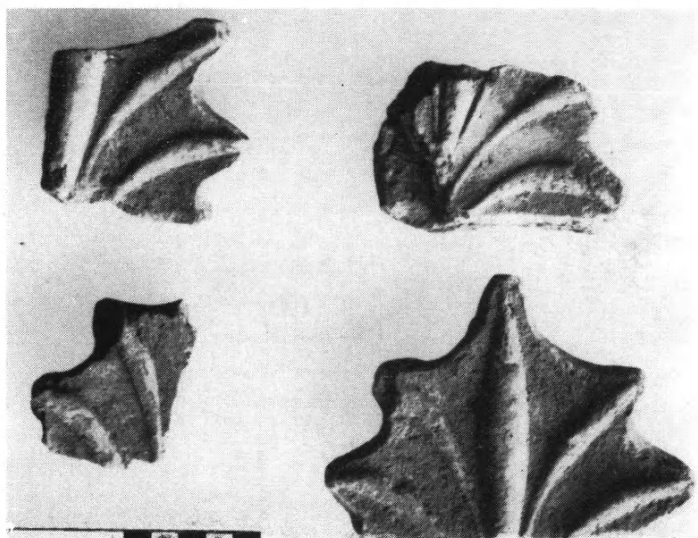
α. Ἐνεπίγραφον ἔλασμα ἐκ χαλκοῦ,
ἀνάθημα βασιλέως Πύρρου.

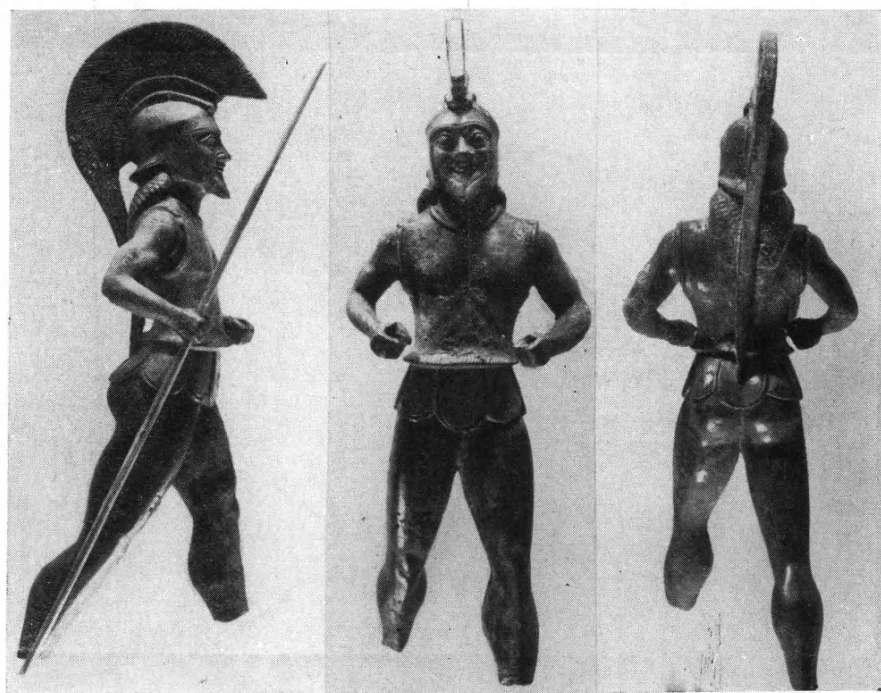
β. Λεοντόκρανον καὶ ἀνθήμια
ἐκ χαλκοῦ, ἑξαγυτήματα ἀγγείων.

γ. Εἰσιτήρια καὶ ψῆφοι
ἐκ πηλοῦ.

α. Ἀνθεμωτὰ μέτωπα ἡγεμόνων καλυπτήρων.

β. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον πολεμιστοῦ.

α

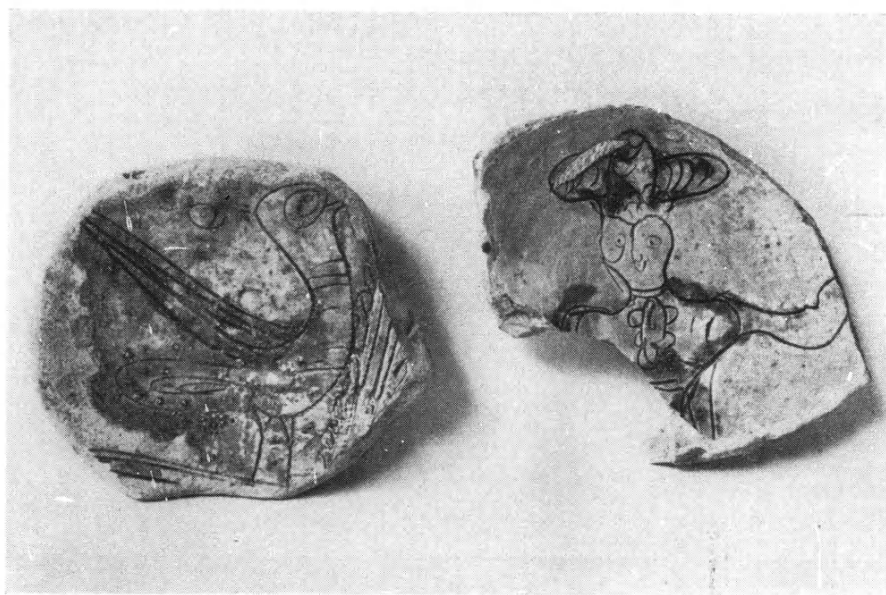

β

α - β. Κεραμίδες με σφραγίδα.

α. Ἐνσφράγιστος κεραμὶς στέγης.

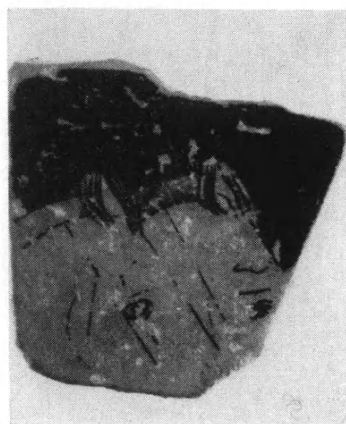
β. Πινάκια νεωτέρων χρόνων.

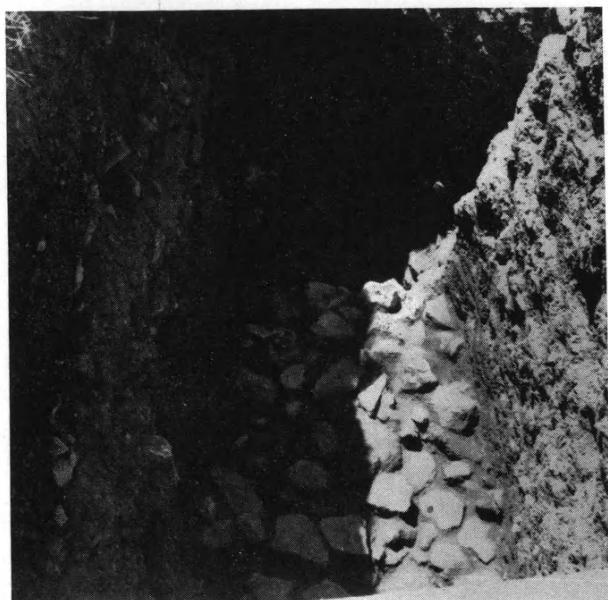
α. Τάφος ἐντὸς κτηρίου ρωμαϊκῶν χρόνων.
Οἰκόπεδον Μπράνη.

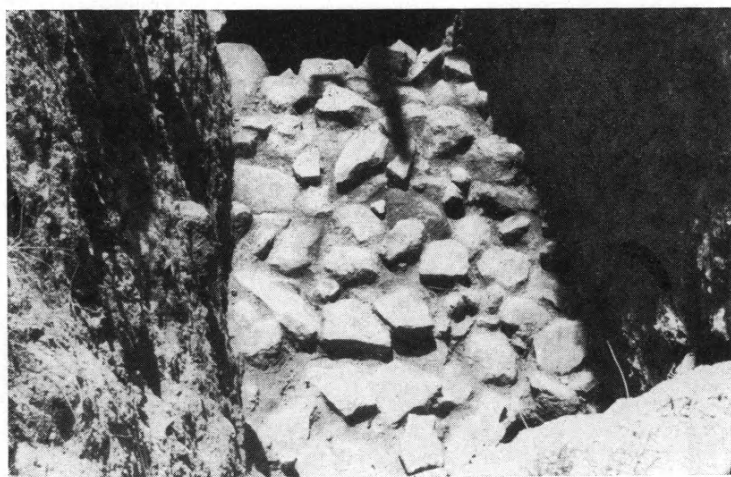
β. Πρόχους ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ τάφου
τοῦ οἰκοπέδου Μπράνη.

γ. Ἐρυθρόμορφον ὄστρακον
ἐκ τῆς τάφρου τῆς ὁδοῦ
Βασιλέως Παύλου.

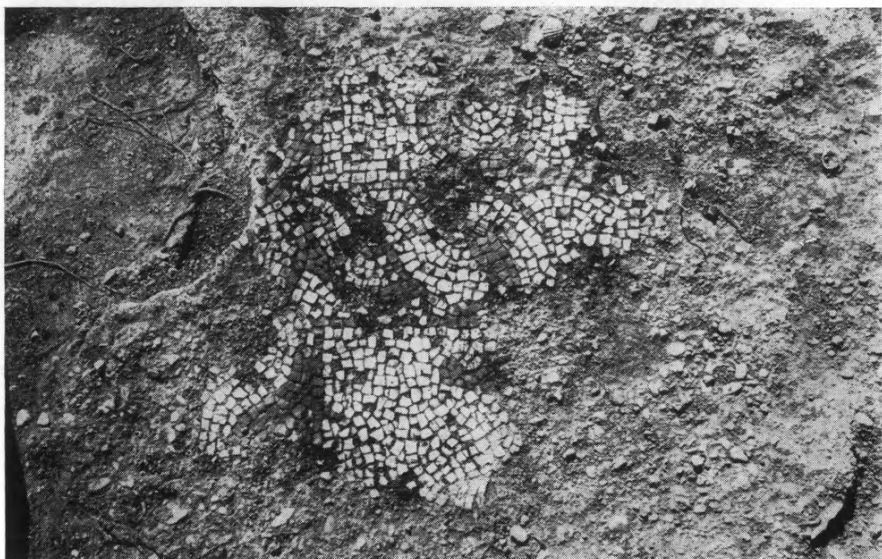

α

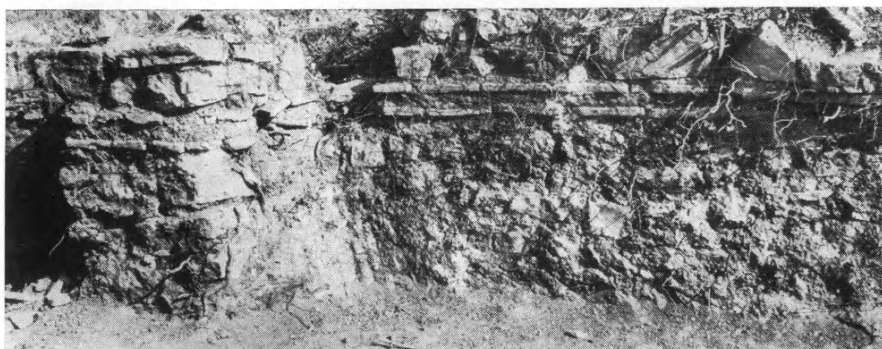

β

α - β. Λιθοοριπή εις τὸ οἰκόπεδον Μπράνη.

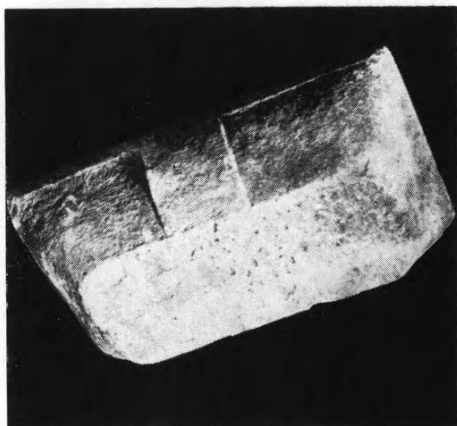
α. Λείψανον ψηφιδωτοῦ μέσου κλίτους.

β. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας.

α. Κιονόκρανον.

β. Κιονόκρανον ἀμφικιονίσκου
παραθύρου.

γ. Κιονόκρανον ἀμφικιονίσκου
παραθύρου.

δ. Τεμάχιον λεκάνης ἁγιασμοῦ
(ἢ περιρραντηρίου).

α. Κιονόκρανον ζίνος κιβωρίου Ἀγίας Τραπέζης.

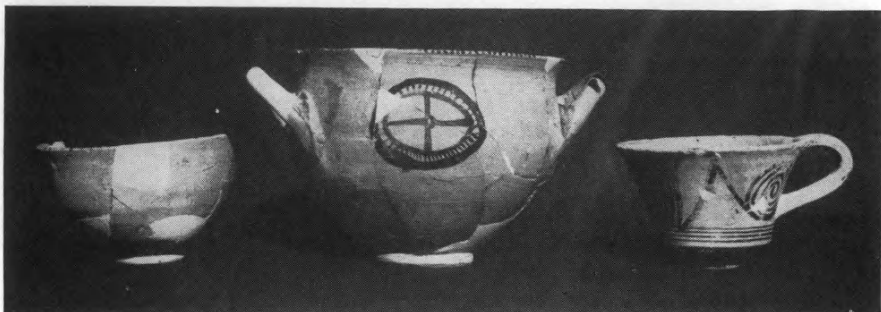
β. Ἡλιακὸν ὥρολόγιον.

α. Ὁ νεώτερος ναῖσχος ἀπὸ Δ.

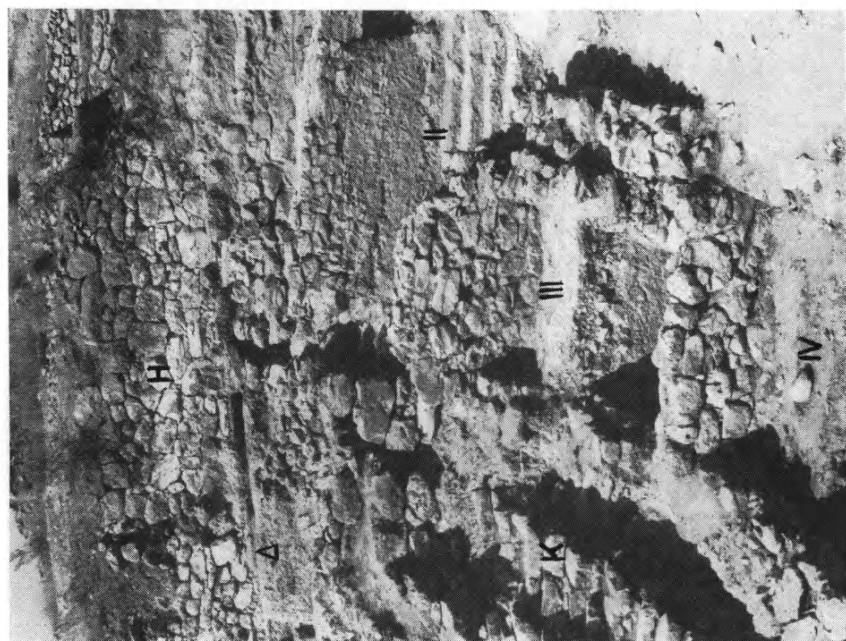
β. Λεπτομέρεια τοιχοδομίας τοῦ νεωτέρου ναῖσχου.

α. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 2 τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

β. Δρόμος μεταξὺ «Οἰκίας τῶν Κιόνων» καὶ κτηρίου ὑπ' ἀριθ. 6.

α. Θεμέλια κτισμάτων νοτίως «Οικίας Τσουντα». II, III, IV, V, δώματα. Η, ελληνιστικός αναλημματικός τοίχος. Ο, κατώφλιον. Δ, διάπεδον μυκηναϊκού δώρου.

β. Περιοχή «Οικίας Τσουντα». Κ, κλίμαξ Τσουντα. V, υπόνομος. Δ, διάπεδον διαδρόμου. Η, ελληνιστικός αναλημματικός τοίχος. Ο, κατώφλιον μυκηναϊκόν. II, III, IV, δώματα VΕ IIIΓ.

Δ, δάπεδον μυκηναϊκού διαδρόμου. Ο, κατώφλιον. Η, έλληνιστικός αναλημματικός τοίχος. υ, υπόνομος.

α. Κρατηρόσχημον άγγειον πυκνού ρυθμού ΥΕ ΙΙΙΓ' εκ της τάφρου Α.

β. ΥΕ ΙΙΙΓ' - 1 έστία μεταξύ δύο βάσεων κιόνων.

α. Θεμέλια μυκηναϊκῶν οἰκιῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως.

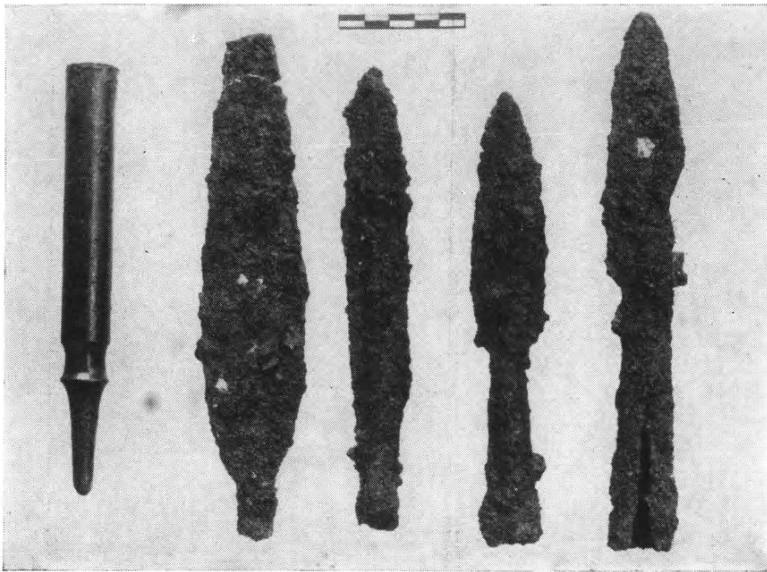
β. Λεπτομέρεια δωματίων ἀρ. 52 καὶ 53.

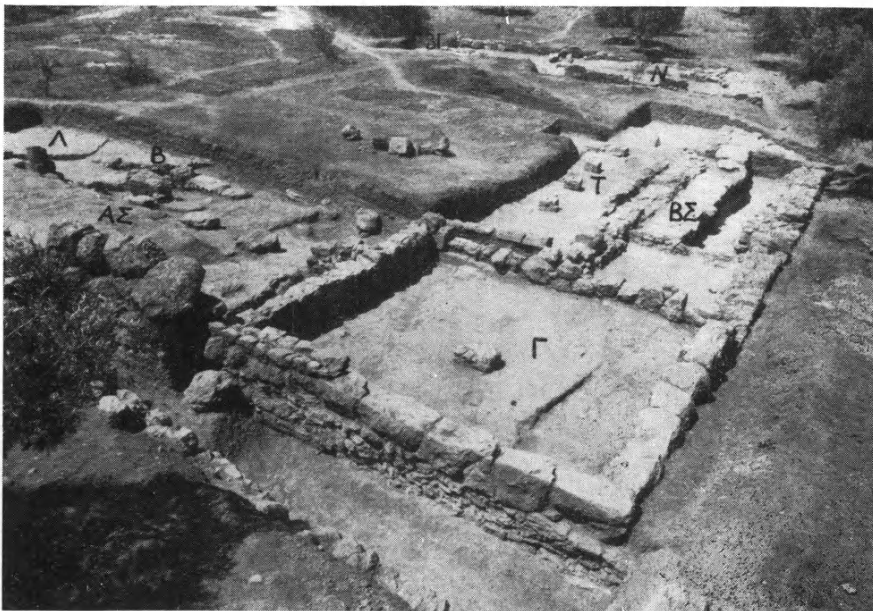
α. Άσπρα Χώματα. Θεμέλια τοῦ ναοῦ. Ν, νοτιά ὄψις. Β, ὑπόλειμμα βάθρου. Θ, ἀνατολιζή θύρα.

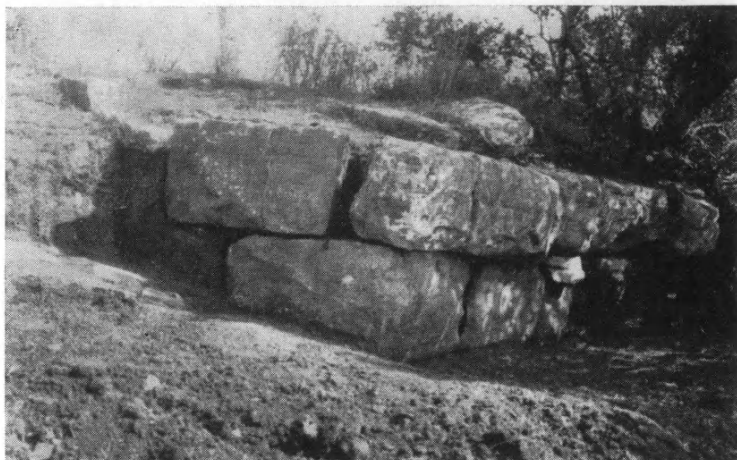
β. Γενική ἄποψις βοηθητικοῦ κτηρίου. ΑΣ, ἀνατολικὸν σκέλος - στοά. Β, ὑπολείμματα βωμῶν Α καὶ Β. Γ, γωνιαῖον δωμάτιον. ΒΣ, βόρειον σκέλος. Λ, λιθόστρωτον.

α. Σιδηραὶ λόγχαι καὶ αἰχμαὶ δοράτων ἐκ σιδήρου.

β. ΒΣ, βόρειον σκέλος τοῦ βοηθητικοῦ κτηρίου. Γ, γωνιαῖον δωμάτιον.
ΑΣ, ἀνατολικὸν σκέλος - στοά. Τ, βάσεις τροπαίων.

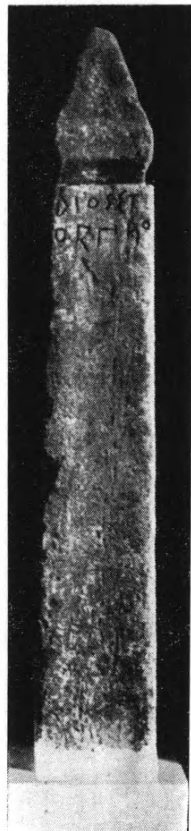
α. Λείψανα ιεροῦ παρὰ τὴν Μονὴν τῆς Κλειβοκάς.

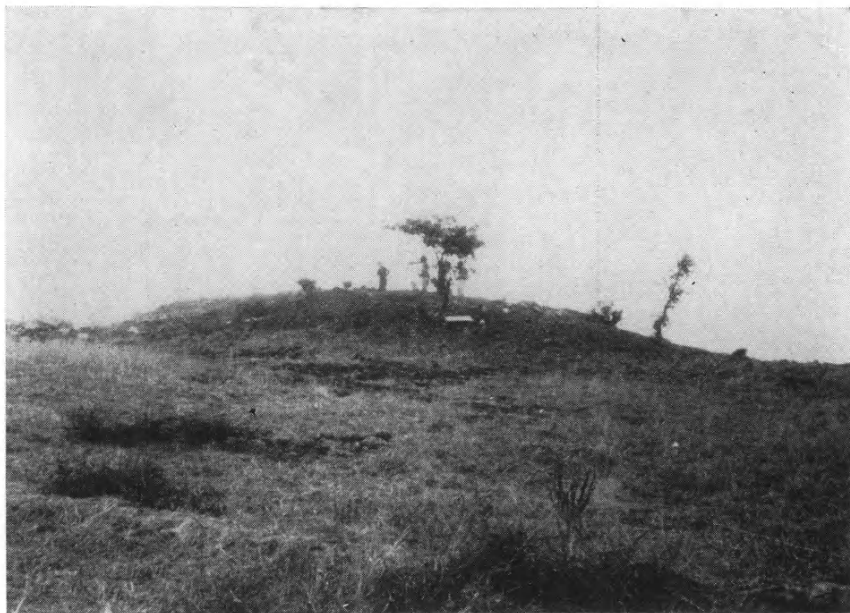
β. Λείψανα ιεροῦ Ἀφροδισίου δρυμοῦ.

α. Βάσις στήλης τοῦ ἱεροῦ
τοῦ Ἀφροδισίου δρυμοῦ.

β. Στήλη ἀστραπαίου Διὸς
(Μουσεῖον Τεγέας).

α. Ὁ τύμβος Κισσοῦ ἐξ Α.

β. Ὁ τύμβος Κισσοῦ ἐκ ΝΑ. κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἀνασκαφῆς.

α. Τύμβος Κισσοῦ. Ἐξ ἀρ. πρὸς δεξ. οἱ περίβολοι Δ, Γ, Β καὶ Α.
Κάτω τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκλήτου καταστραφέν τμήμα.

β. Τύμβος Κισσοῦ ἐξ Α. Κάτω τὸ λείψανον τοῦ περιβόλου Α καὶ ἀνώτερον
ὁ περίβολος Β, εἰς τὸ βάθος δ' οἱ λοιποί.

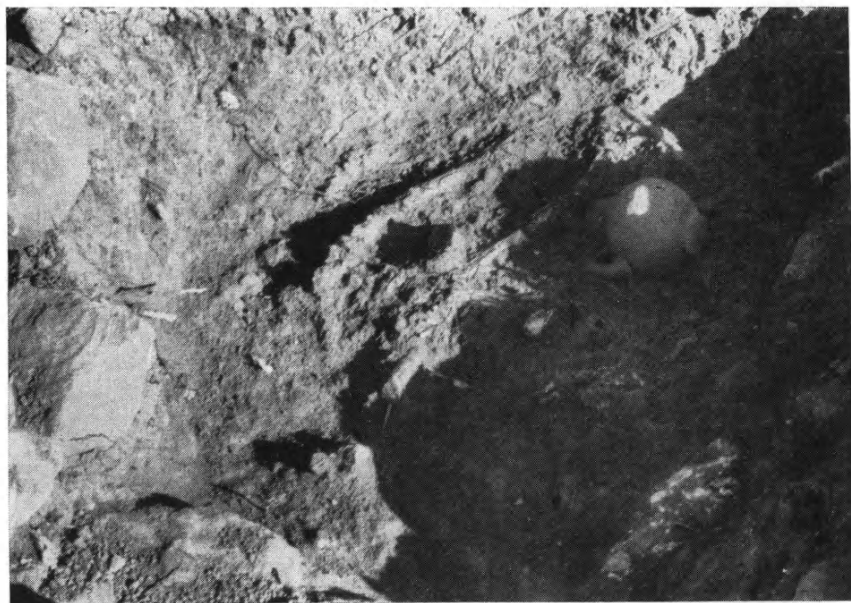
α. Τύμβος Κισσοῦ. Ἀγγεῖα κατὰ χώραν εἰς τὸ Δ. τοίχωμα τοῦ περιβόλου Α.

β. Τύμβος Κισσοῦ. Ἀριστερὰ, τὸ λείψανον τοῦ περιβόλου Α. Εἰς τὸ μέσον ὁ περίβολος Β καὶ ὀπίσθεν τούτου οἱ λοιποί.

α. Τύμβος Κισσοῦ. Περίβολος Γ μετ' ἐλαχίστων λειψάνων
δύο ὑπερκειμένων σκελετῶν.

β. Τύμβος Κισσοῦ. Τὰ λείψανα τοῦ κατωτέρου σκελετοῦ τοῦ τάφου Γ
μετὰ πρόχου καὶ ποτηρίου (ἀοράτου ἐνταῦθα).

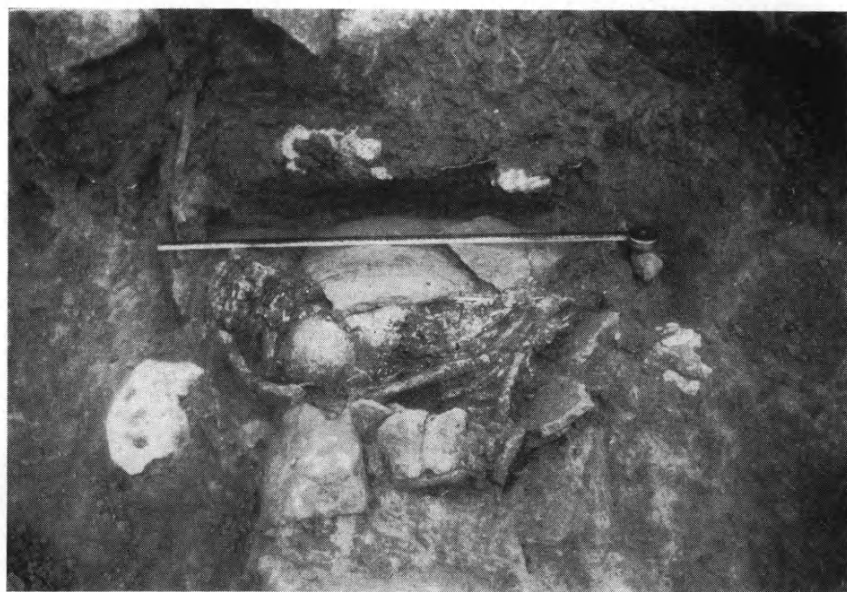
α. Τύμβος Κισσοῦ. Μικρὸς κιβωτόσχημος τάφος
μεταξὺ τῶν ταφικῶν περιβόλων Γ καὶ Δ.

β. Τύμβος Κισσοῦ. Περιβόλος Δ. Ὅρατά μικρά τινα
ἄγγεῖα καὶ λείψανα ὀστέων.

α. Τύμβος Κισσοῦ. Οἱ πίθοι Ε καὶ Ζ.

β. Τύμβος Κισσοῦ. Ταφή ἐντὸς τοῦ πυθμένος τοῦ πίθου Ζ.

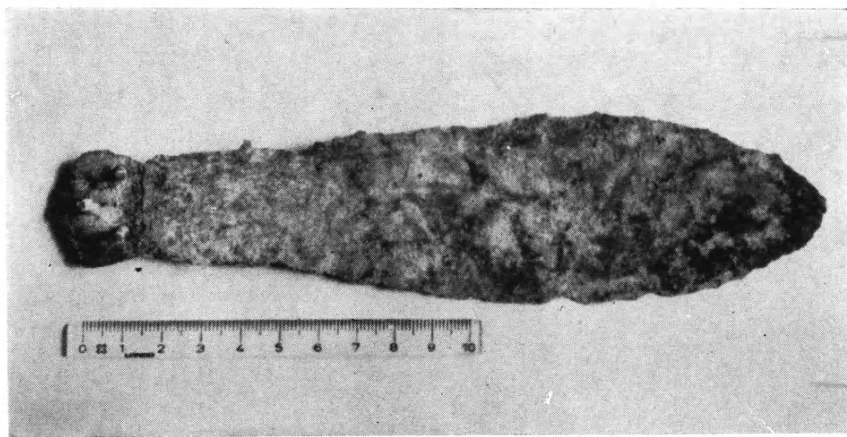
α. Τουρλιδίτσα. Ὁ θολωτὸς τάφος ἐκ Δ. Κάτω ἢ θόλος,
ἄνω ὁ δρόμος μετὰ τειχίσεως.

β. Τουρλιδίτσα. Ὁ δρόμος τοῦ θολωτοῦ τάφου ἐξ Α.
μετὰ τῶν λειψάνων τῆς διπλῆς τειχίσεως.

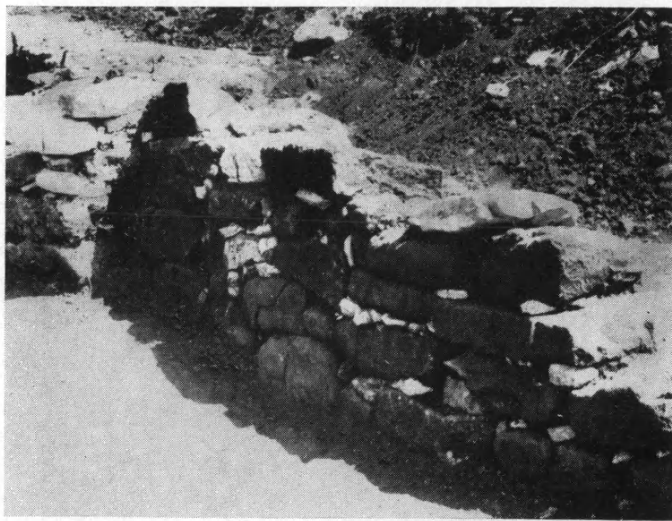
α. Τουρλιδίτσα. Ὁ τάφος ἐξ Α. δεικνύων τὸν δρόμον
καὶ τὴν θύραν τῆς θόλου.

β. Τουρλιδίτσα. Ξυρὸν εὐρεθὲν εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς θόλου.

α. Δρόμος καὶ στόμιον τοῦ τάφου Τουρλιδίτσας
πλήρως ἀνεσκαμμένα.

β. Τουρλιδίτσα. Τοῖχος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ δρόμου.
Ἀρμολόγησις διὰ λευκῶν χαλίκων.

α. Τουρλιδίτσα. Ἡ θόλος τοῦ τάφου ἐκ τοῦ ὀπισθίου (Δυτικοῦ) μέρους.

β. Τουρλιδίτσα. Ἡ θόλος τοῦ τάφου ἐκ τοῦ Ἀνατολικοῦ μέρους. Ὅρατὰ τὸ στόμιον καὶ τὸ δάπεδον τῆς θόλου.

1

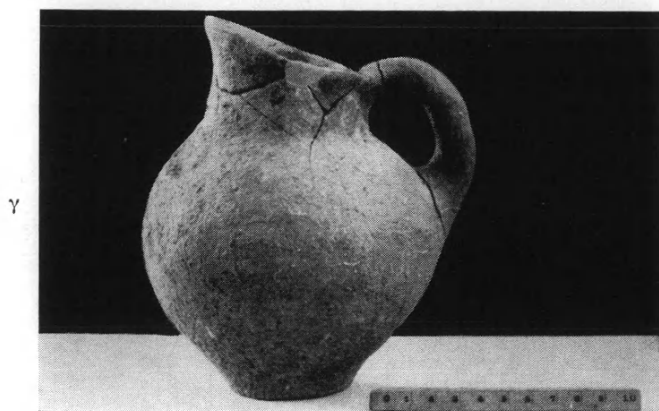
2

1

2

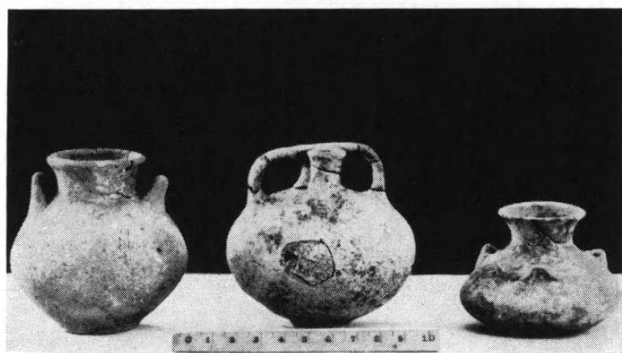
α - β. Κισσοῦ. Περίβολος Α.

γ. Κισσοῦ. Περίβολος Γ.

1 2
α. Κισσοῦ. Περίβολος Γ.

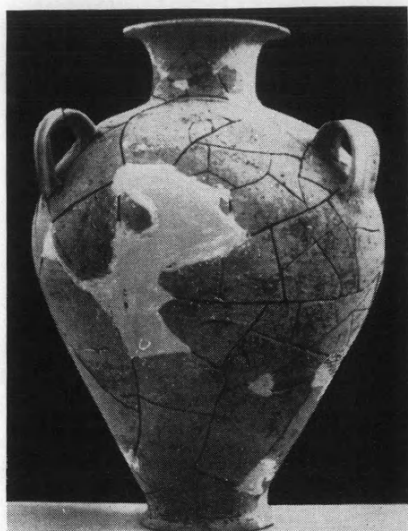

1 2 3
β. Κισσοῦ. Περίβολος Δ.

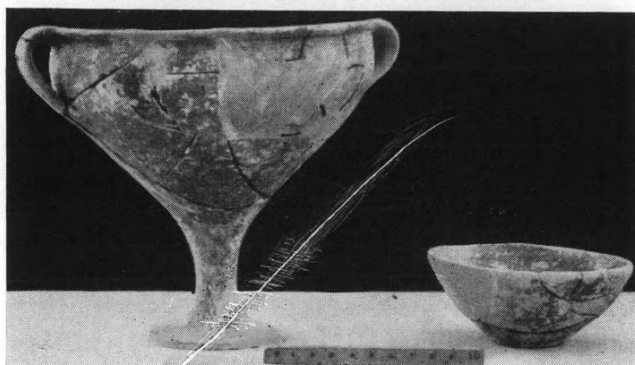

1 2 3
γ. Κισσοῦ. Περίβολος Δ.

α

β

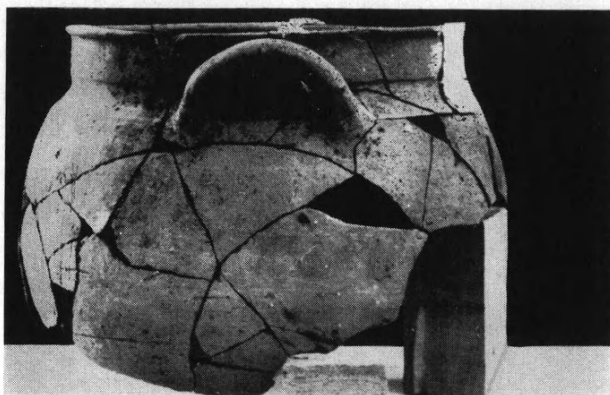
1

2

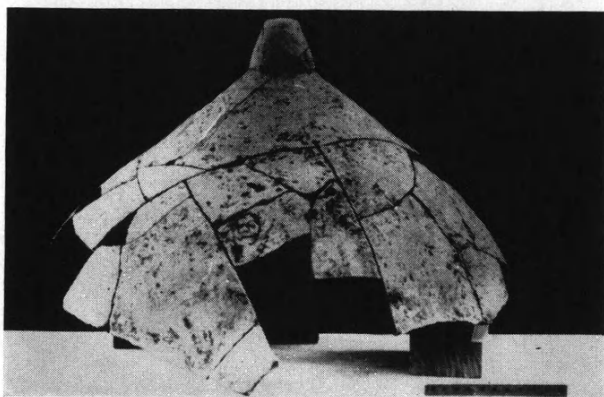
γ

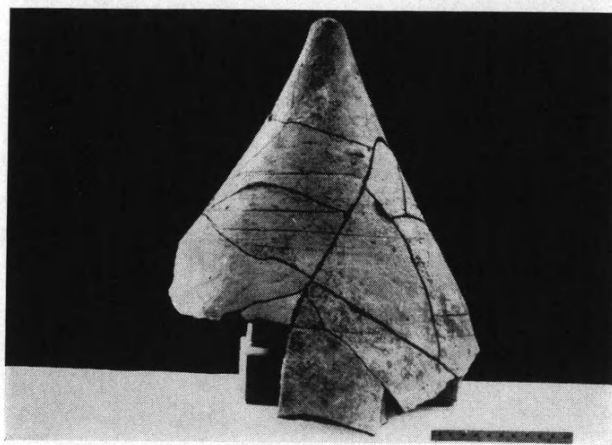
α - γ. Τουρλιδίτσα. Θολωτός τάφος.

α

β

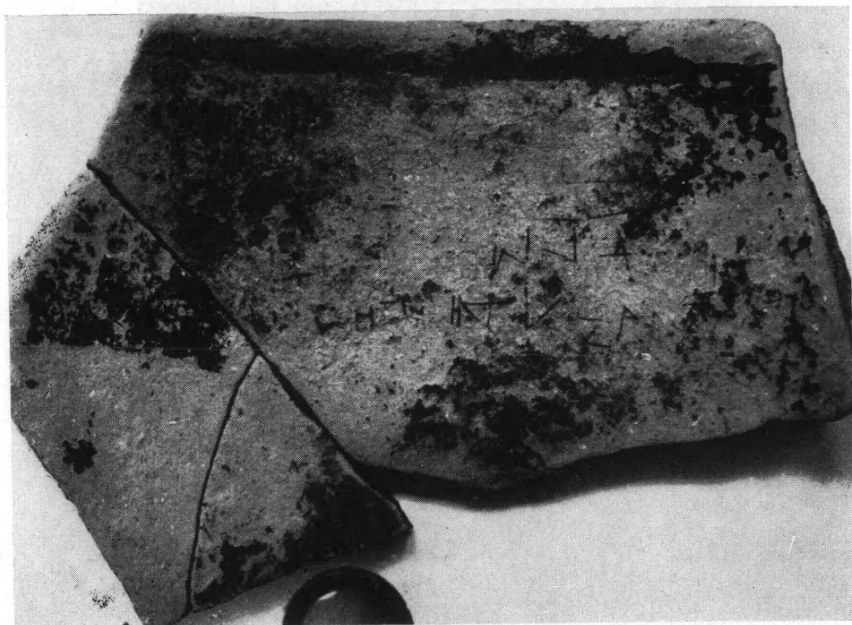

γ

α-γ. Τουρλιδίτσα. Θολωτός τάφος.

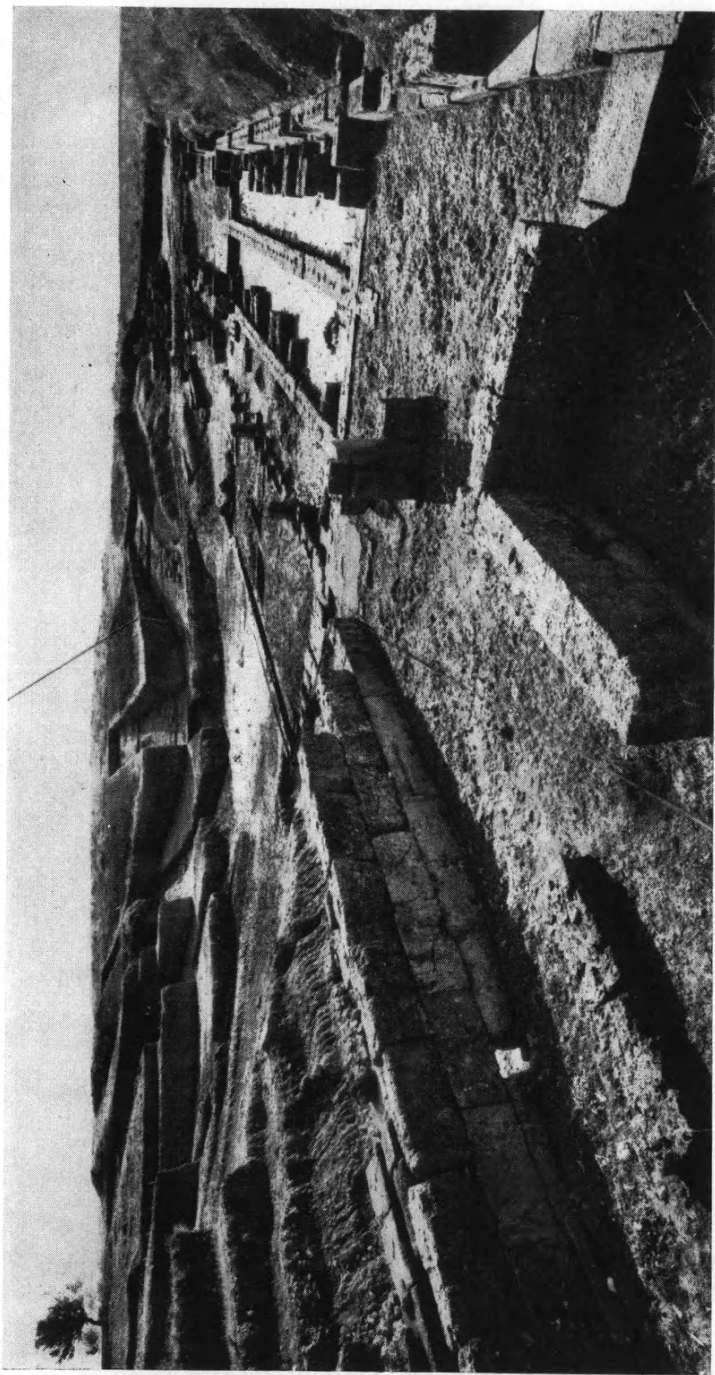

α

β

α-β. Τουρλιδίτσα. Θολωτός τάφος.

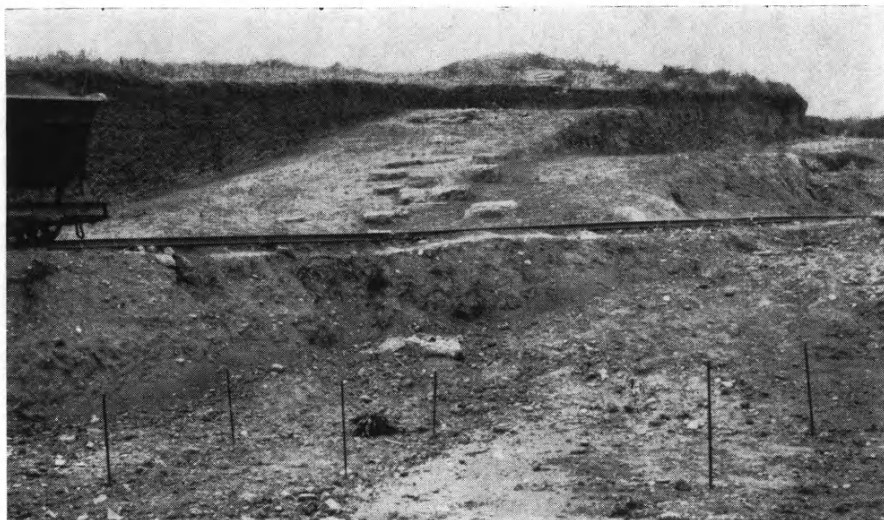
Γενική ἄποψις τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος ἐξ Ἀνατολῶν· εἰς τὸ κοῖλον φαίνονται αἱ ἀνοιγεῖσαι τάφροι.

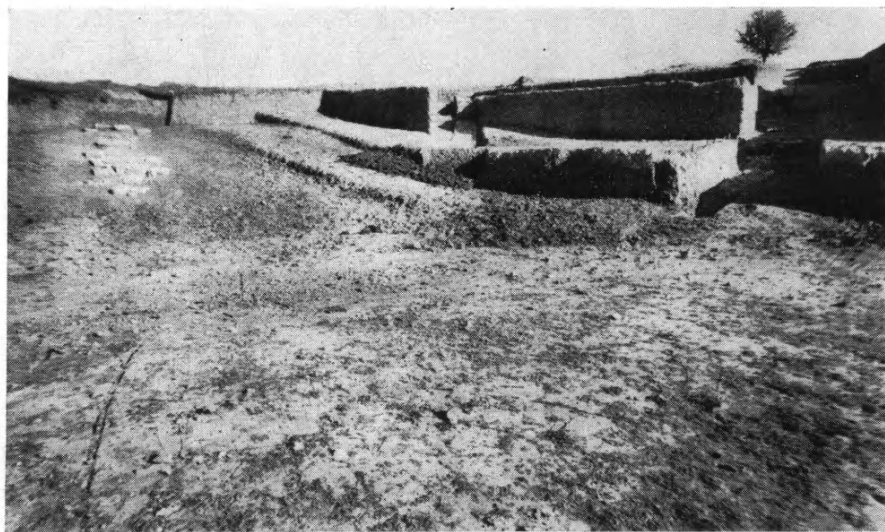
α. Γενική ἄποψις τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος ἀπὸ Δυσμῶν
μετὰ τῶν ἐν τῷ κοίλῳ ἀνοιγείσῳν τάρφων.

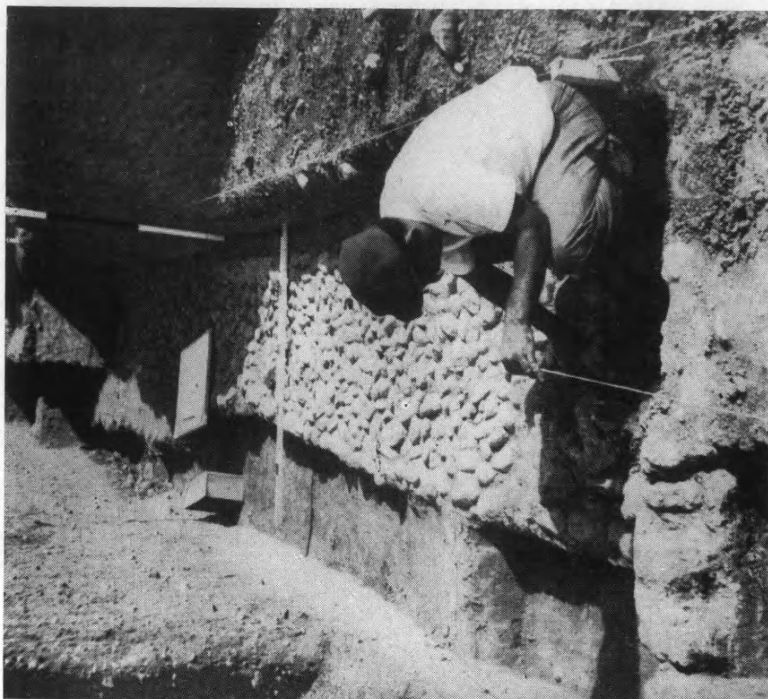
β. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κοίλου μετὰ τῶν λειψάνων
τῶν λιθίνων βαθμίδων.

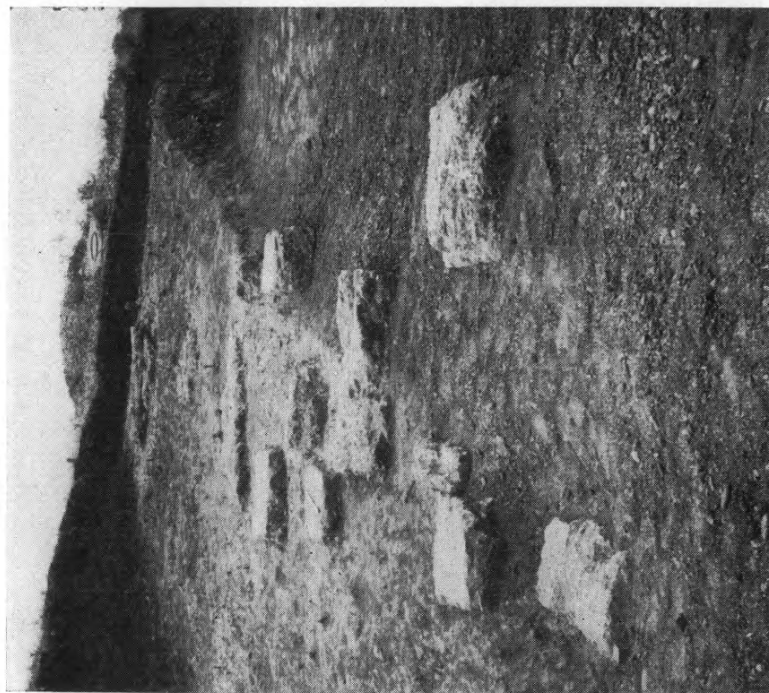
α. Λείψανα τῶν λιθίνων βαθμίδων τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

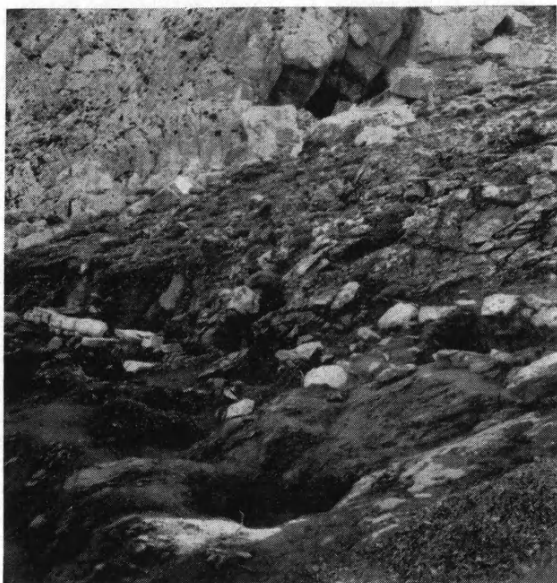
β. Ἀποψις ἐκ τῆς ὁρχήστρας τῶν ἀκτινωτῶν τάφρων τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Ἡλίδος.

β. Τμήμα χαλικοστρώτου κερκίδος τού κοίλου
τού θεάτρου τής 'Ηλιδος.

α. Λείψανα τών λιθίνων βαθμίδων τού δυτικού
τμήματος τού κοίλου τού θεάτρου τής 'Ηλιδος.

α. Ὑποψη τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς
Σελλάδας Θήρας.

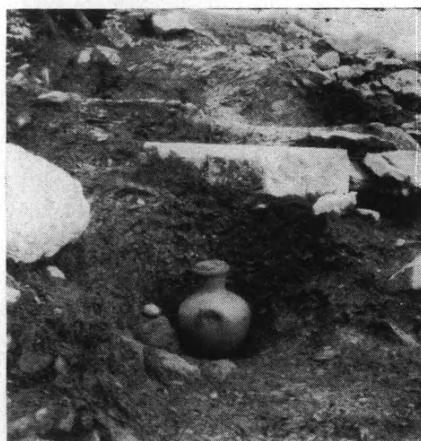
β. Ὑποψη τοῦ χώρου τῆς ἀνασκαφῆς
Σελλάδας Θήρας.

α. Πυρραὶ παρὰ τὴν ὁδόν.

β. Κυπριακὸς ἀμφορεὺς.

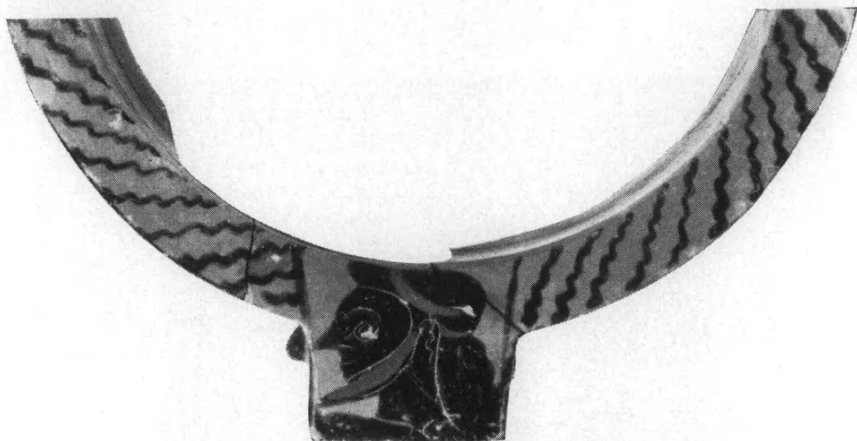
γ. Ταφὴ τοῦ 5ου αἰῶνος.

α. Ταφή του 5ου αιώνου.

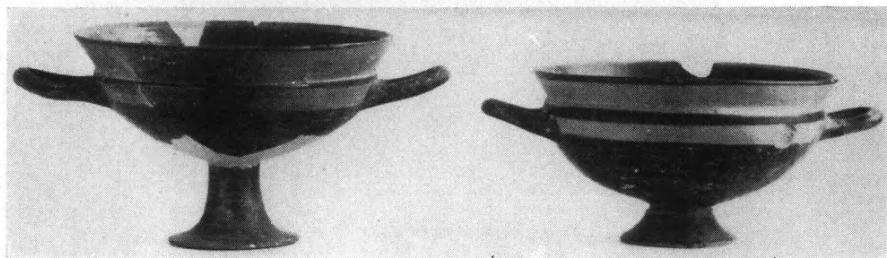
β. Ἀρχαϊκὴ ταφικὴ κατασκευή.

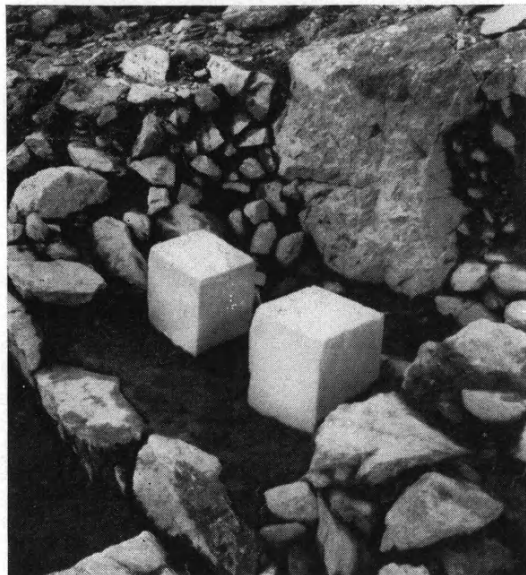
α. Χεῖλος μελανομόρφου κρατήρος.

β. Κύλιξ μικρῶν καλλιτεχνῶν.

γ. Ἴωνικαὶ κύλικες.

α. Τάφος του 4ου αιώνας.

β. Ταφή καύσεως του 4ου αιώνας.

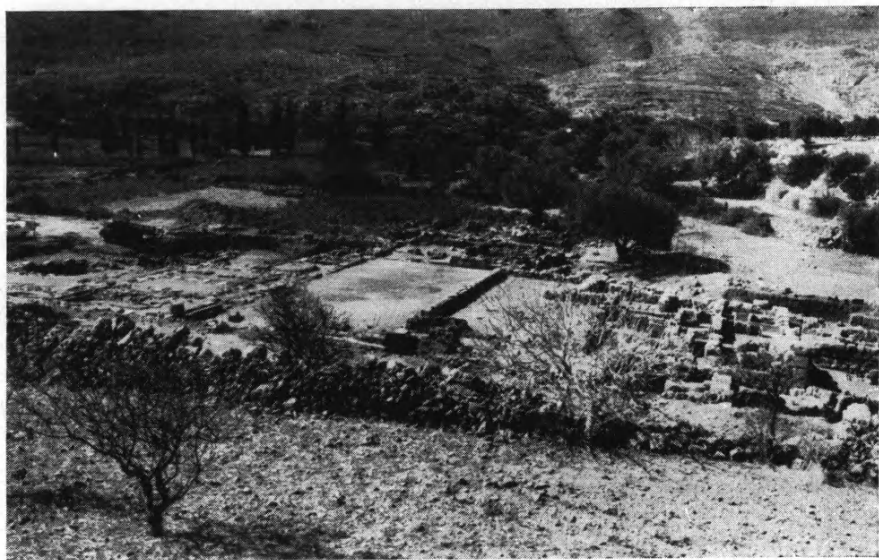
α. Τεμάχιον θηραϊκού πινακίου.

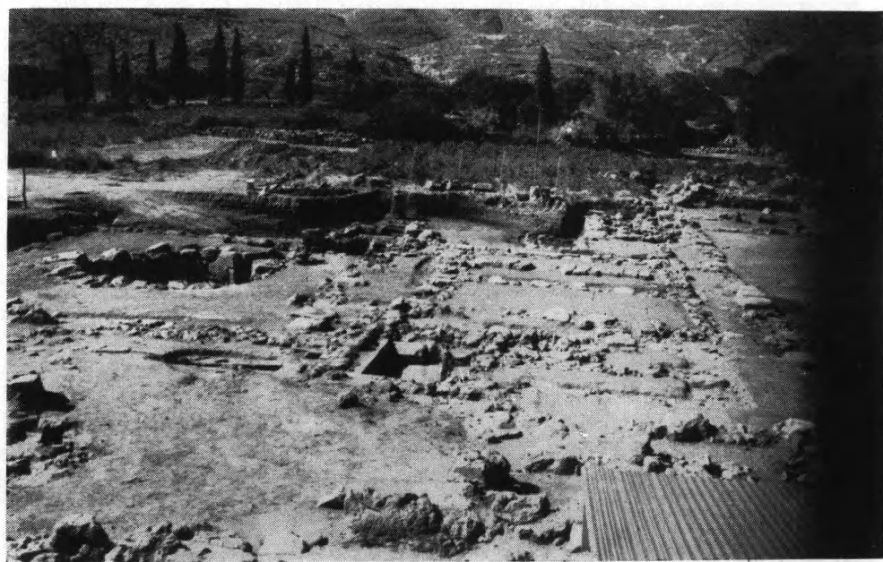
β. Πήλινον ειδώλιον Σιληνοῦ.

γ. Μελαμπαφῆς κύλιξ.

α. Γενική ἄποψις τοῦ ἀνακτόρου ἐκ Β.

β. Γενική ἄποψις τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου ἐκ Β.

α. Μεγάλοι ξεστοί δόμοι πωρολίθου, καταπεσόντες εἰς τὴν διάβασιν XLIX.

β. Ὅστρακα τοῦ ἀποθέτου κατὰ τὴν διάβασιν XLIX, ἔνθα οἱ καταπεσόντες ξεστοί δόμοι πωρολίθου.

α. Σταμνοειδείς πιθίσκοι εἰς σειρὰν τοῦ δωματίου XLVII.

β. Ὁ ὀρθογώνιος ἀποθέτης τῆς Β. γωνίας τοῦ δωματίου XLVII, πλήρης μικρῶν ἀγγείων.

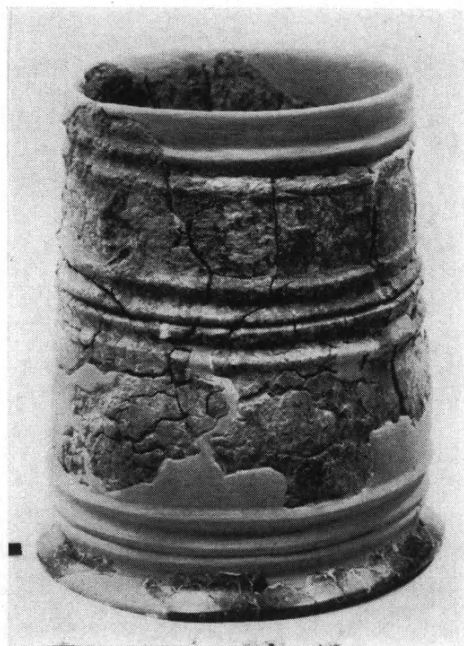
α. Μεγάλοι χύτροι και σταμνοειδείς πιθίσκοι
τοῦ δωματίου XLVII.

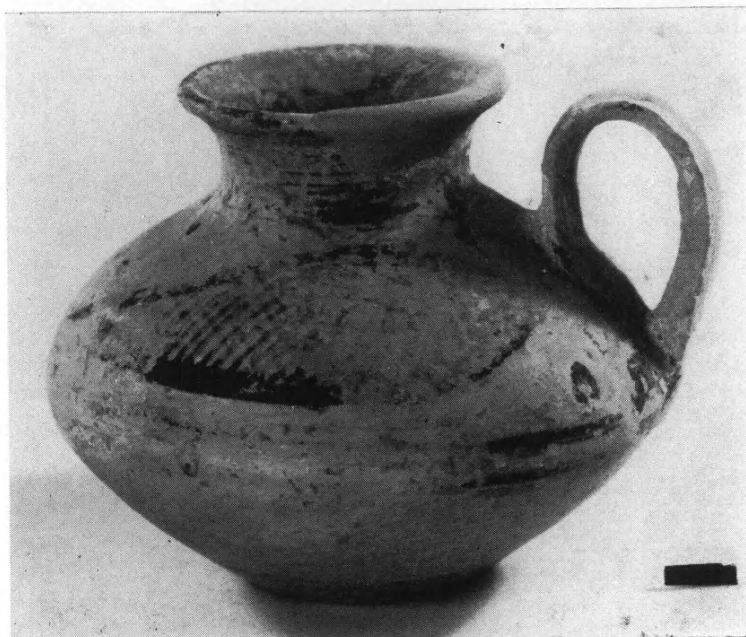
β. Τριβεῖα καὶ τριπτῆρες λίθοι κατὰ τὴν Α. γωνίαν
τοῦ δωματίου XLV.

α. Λίθινον ἄγγεϊον με στολιδωτὴν ἐπιφάνειαν ἐκ τοῦ δωματίου XLV.

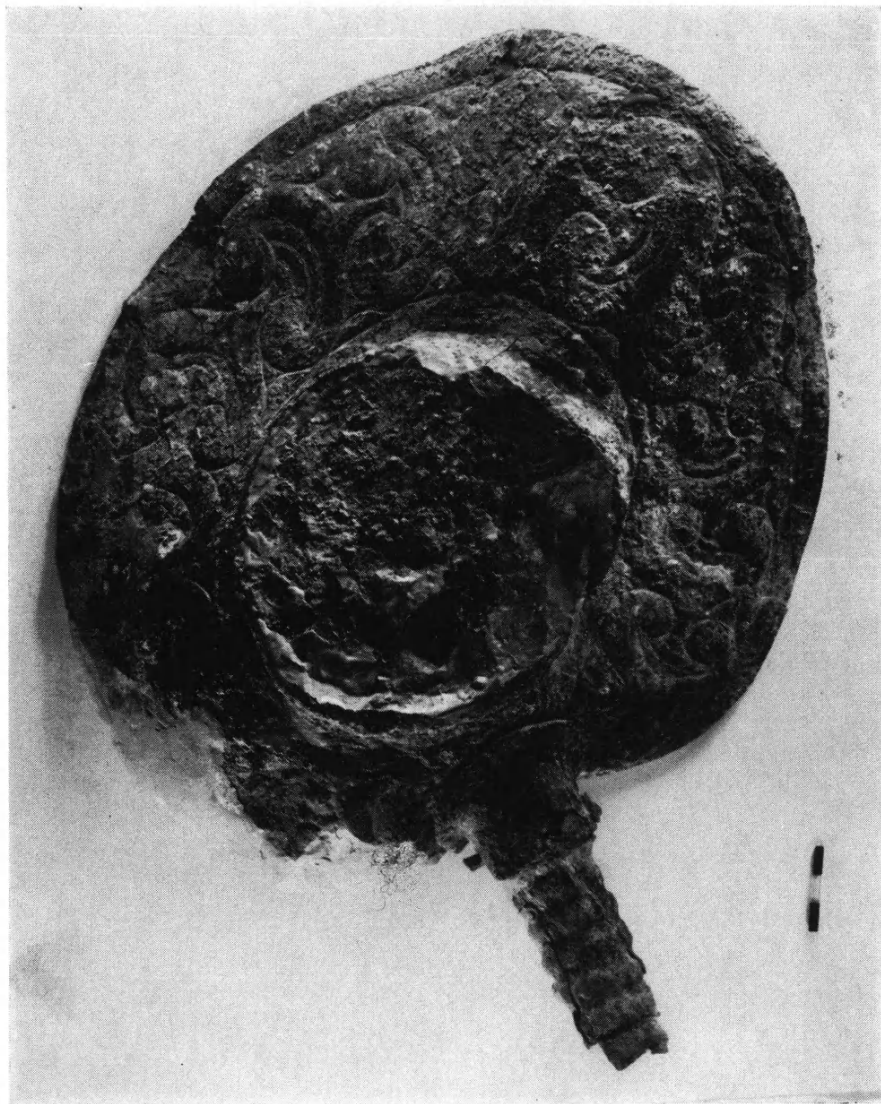
β. Λιθίνη κυλινδρική πυξίς
ἐκ τοῦ δωματίου XLV.

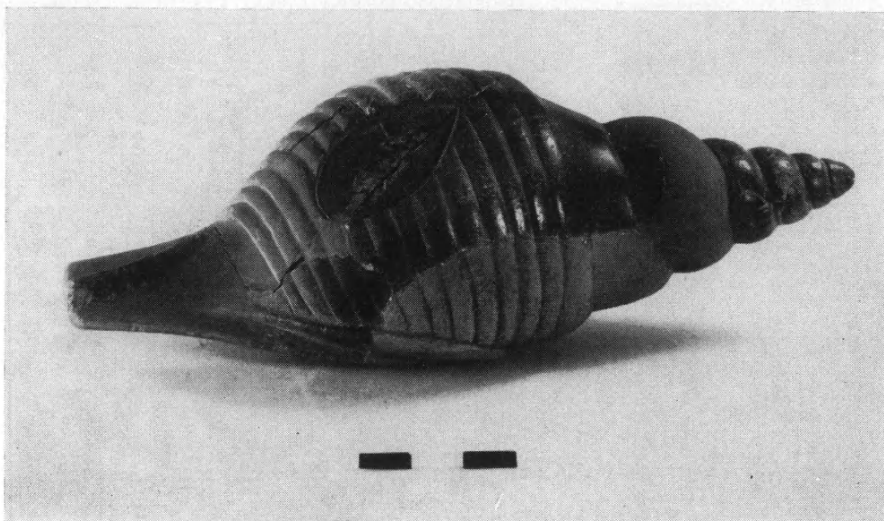
α. ΥΕ ΙΙΑ λεβητοκυάθιον με διακόσμησιν ταινίστρων
ἐκ τοῦ δωματίου XLV.

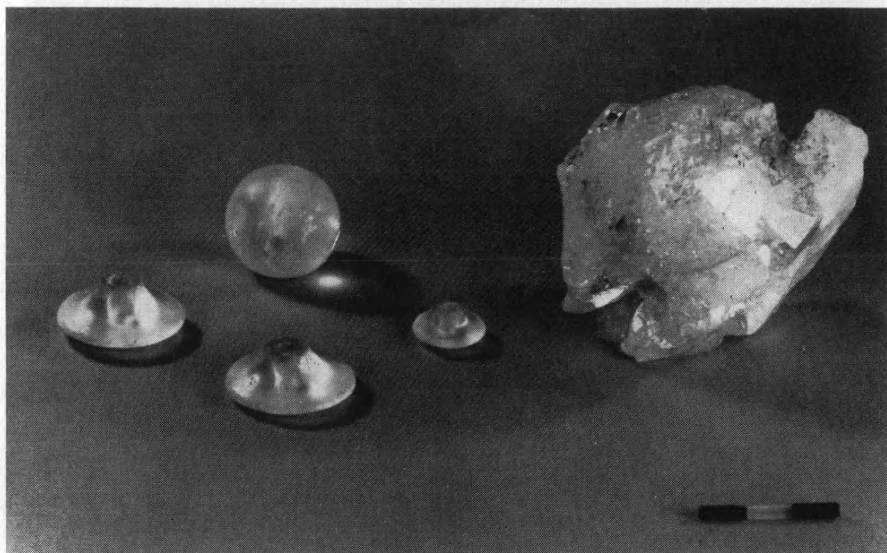
β. Τὸ χαλκοῦν πύραυρον, ὡς εὐρέθη εἰς τὴν θύραν
τοῦ δωματίου XLVα.

Χαλκοῦν διακόσμητον πύραυλον ἐκ τῆς θύρας τοῦ δωματίου ΧΙ, Vα.

α. Λίθινος τρίτων ἐκ τοῦ δωματίου XLIV.

β. Ἀκατέργαστος πυρήν καὶ κεφαλαὶ περονῶν ἐξ ὁρείας κρυστάλλου
ἐκ τοῦ δωματίου XLIV.

α. Λίθινον φωλεόσχημον ἄγγειον καὶ λύχνος διακόσμητος ἐκ πορφυρίτου, ὡς εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ δωματίου XLIV.

β. Λίθινον φωλεόσχημον ἄγγειον ἐκ τοῦ δωματίου XLIV.

α. Διακόσμητος λύχνος ἐκ πορφυρίτου ἐκ τοῦ δωματίου XLIV.

β. Τριπλοῦς λίθινος κέρνος ἐκ τοῦ δωματίου XLIV καὶ λίθινος κυαθίσκος ἐκ τῆς διόδου ΝΑ. τοῦ δωματίου XLIV.

α. Φωταγωγός τοῦ βασιλικοῦ διαμερίσματος XXXVI ἐκ πελεκητῶν πορολίθων
μὲ δίδυμον παράθυρον ἐκ ΒΔ. ὁρώμενος.

β. Ἡ δεξαμενὴ μὲ τὴν κλίμακα καθόδου καὶ τὸ πλακόστρωτον δάπεδον
εἰς τὸ κέντρον τῆς Τετραγώνου αἰθούσης LXII τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

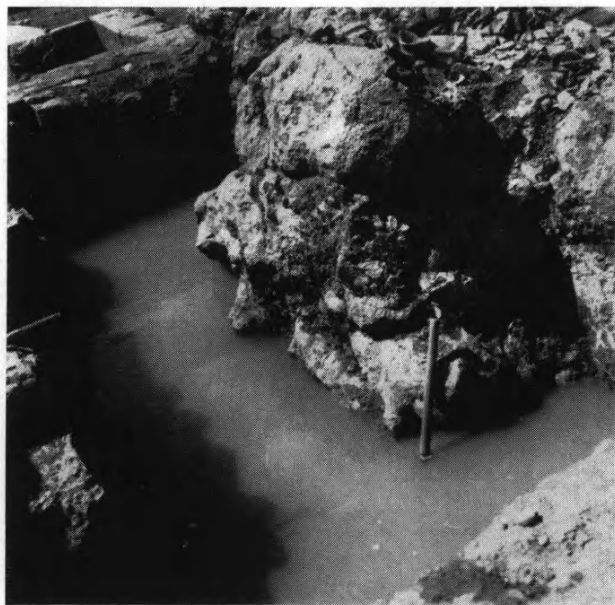
α. Κυκλική δεξαμενή της Τετραγώνου αίθουσής
LXII πλήρης ύδατος, όρωμένη έκ ΝΔ.

β. Δύο λίθιναι βάσεις κιόνων, έξαχθεϊσαι έκ τής έπιχώσεως τής κυκλικής δεξαμενής
του τετραγώνου δωματίου LXII, ίσως έκ του θωρακίου του περιστύλου της.

α. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς κυκλικῆς δεξαμενῆς μετὰ τὴν ἀπορρογήσιν τοῦ ὕδατος.

β. Ὁ παρὰ τὴν «Τυκτὴν Κρήνην» θάλαμος τῆς πηγῆς.

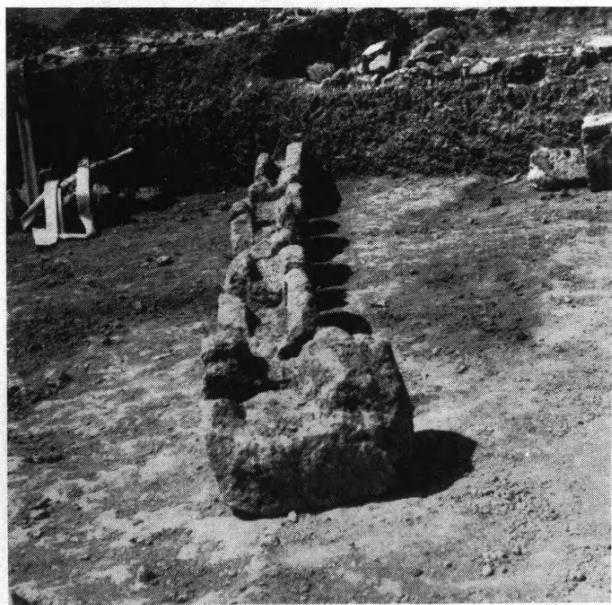
α. *Ο υπόγειος διαδρομίσκος, ὁ φέρων πρὸς τὸν θάλαμον τῆς πηγῆς.
Εἰς τὸ βάθος ἡ «Τυκτὴ Κρήνη».

β. *Ἡ «Τυκτὴ Κρήνη» τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμόν.
Εἰς τὴν κρηπίδα τοῦ βάθους διακρίνεται τὸ στόμιον ἐκροῆς τοῦ ὕδατος.

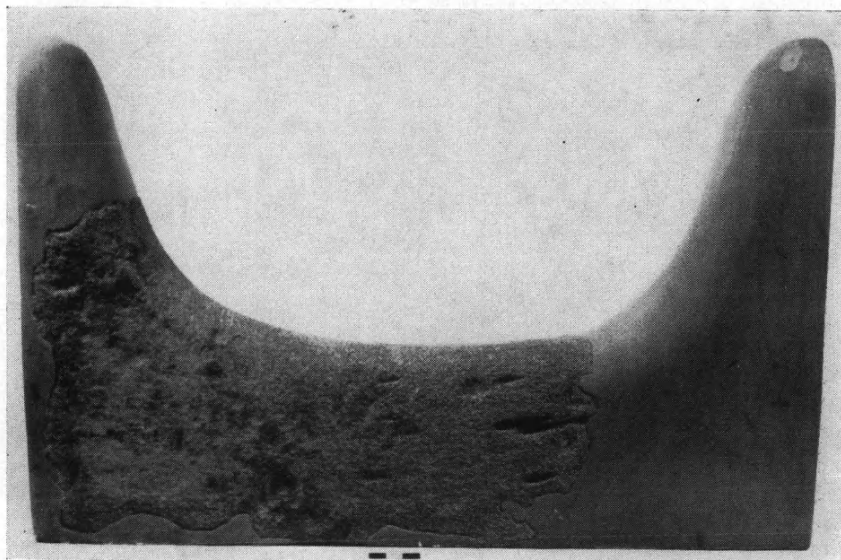
α. Ἡ κλίμαξ καθόδου πρὸς τὴν «Τυκτὴν Κρήνην» τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

β. Τμήματα τοῦ λιθίνου σκαφωτοῦ ἀγωγοῦ ἀνευρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωση τῆς «Τυκτῆς Κρήνης».

α. Θημέλια παλαιοανακτορικού ζητηρίου
εἰς τὴν περιοχὴν ΒΔ. τῆς «Τυκτῆς Κρήνης».

β. Λίθινα διπλᾶ ἱερὰ κέρατα ἐκ τοῦ χώρου ΝΑ. τῆς «Τυκτῆς Κρήνης».

α. Τὸ δωμάτιον τοῦ λουτροῦ L.VIII μὲ τὰ ὑψηλὰ πόδεια καλυπτόμενα διὰ πλακῶν ἐκ κονιάματος, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζοντο κιονίσκοι.

β. Ἡ Β. γωνία τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς L.XIV μετὰ τῆς φραχθείσης θύρας.

α. Γενική όψη ἐκ τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς ΙΧΙΥ.
Εἰς σειρὰν πέραν ταύτης ὁ χώρος ΙΧΥ καὶ
τὸ δομάτιον τοῦ λουτροῦ μετὰ τοῦ προθαλάμου του.

β. Δύο συμβάλλοντες κλάδοι τοῦ ἀποχετευτικοῦ
συστήματος ἀμέσως ΒΑ. τῆς Τετραγώνου-αἰθούσης
ΙΧΙΥ, μετὰ τοὺς καλυπτήρας λίθους ἐν μέρει εἰς
τὴν θέσιν των.

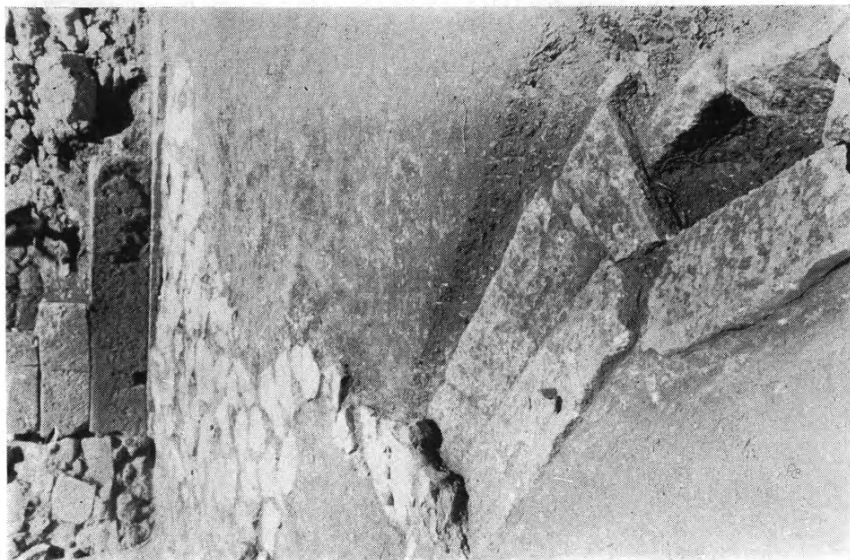
Διακλάδωσις τοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ πλευρίζουσα τὸν ΒΑ. τοῖχον
τῆς Τετραγώνου αἰθούσης LXII.

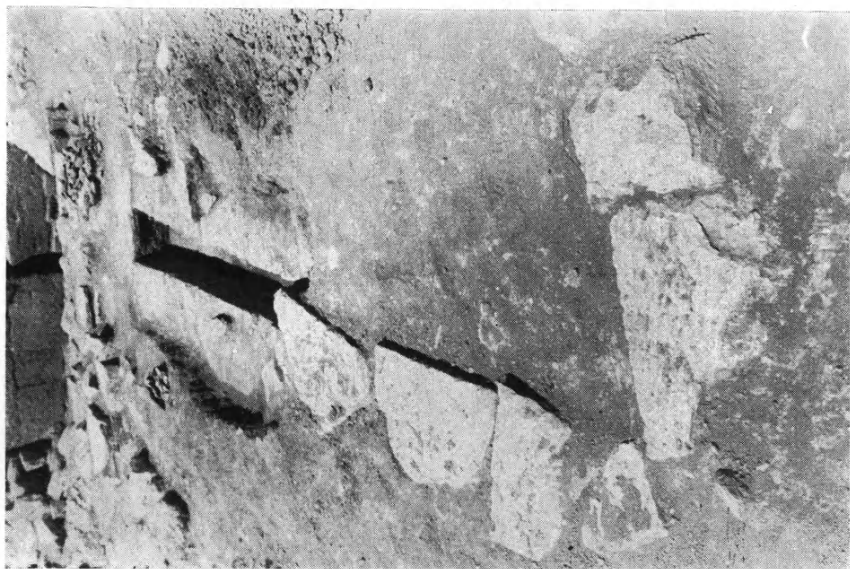
α. Τράπεζα προσφορῶν ἐκ λευκοῦ μαλακοῦ λίθου,
ἀνευρεθεῖσα ἐντὸς μεταγενεστέρου τοίχου τοῦ ἄκρου
ΒΔ. τομέως τοῦ ἀνακτόρου.

β. Συμβάλλοντες κλάδοι τοῦ ἀποχετευτικοῦ συστήματος
ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς L XIII.

β. Τμήμα του αποχετευτικού άγωγού, εν μέρει υπό
τὸ πλακόστρωτον τῆς αὐλῆς LXIV.

α. Ὁ ἔξω τοῦ φωταγωγοῦ τοῦ βασιλικοῦ διαμερίσματος
XXXVI κλάδος τοῦ αποχετευτικοῦ άγωγού.

α. Τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τῆς θόλου μετὰ τῆς διανοιγείσης
εἰσόδου καὶ τοῦ θρανίου.

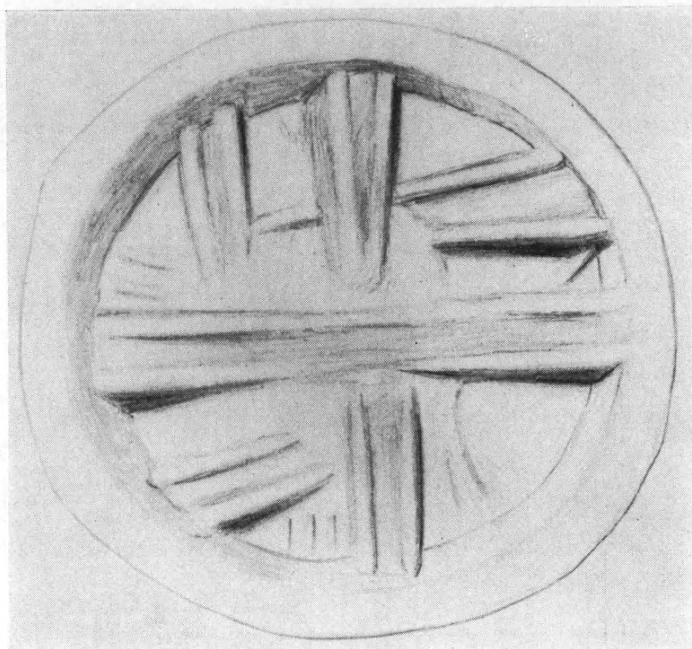
β. Τὸ δωμάτιον μετὰ τοῦ πεσσοῦ.

β. Τὸ πρῶτον φράγμα κατὰ τὸν δρόμον
τῆς θόλου.

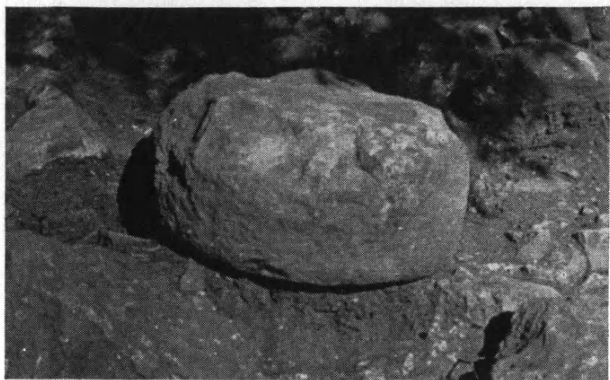
α. Ἀπομικς τοῦ δυτικοῦ δωματίου μετὰ τῶν δύο παιδικῶν κιβωτισσῶν
σαροφάγων κατὰ χώραν καὶ τοῦ εἰσηγμένου αἰγυπτιακοῦ ἀγγείου.

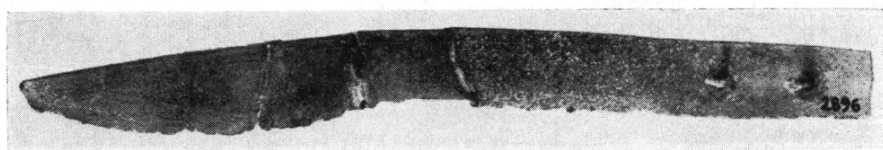
α. Σχέδιον φακοειδοῦς σφραγιδολίθου ἐκ στεατίτου
μετὰ γραμμικῶν θεμάτων.

β. Σχέδιον φακοειδοῦς σφραγιδολίθου μετὰ παραστάσεως
δύο ταύρων.

α. Λιθίνη βάσις κίονος.

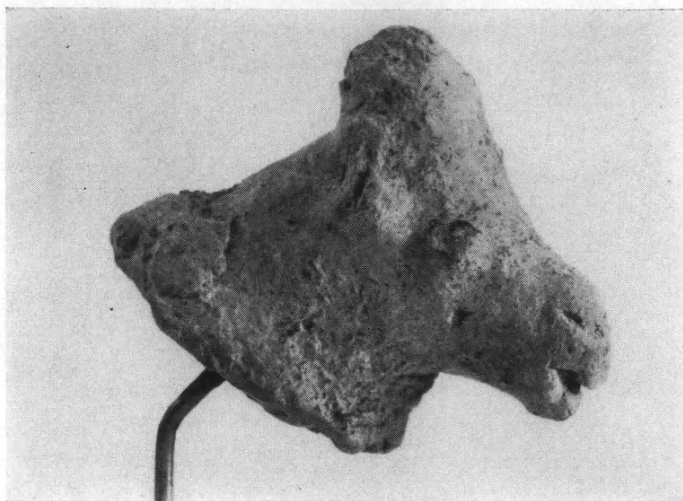
β. Χαλκῇ μονόστομος μάχαιρα.

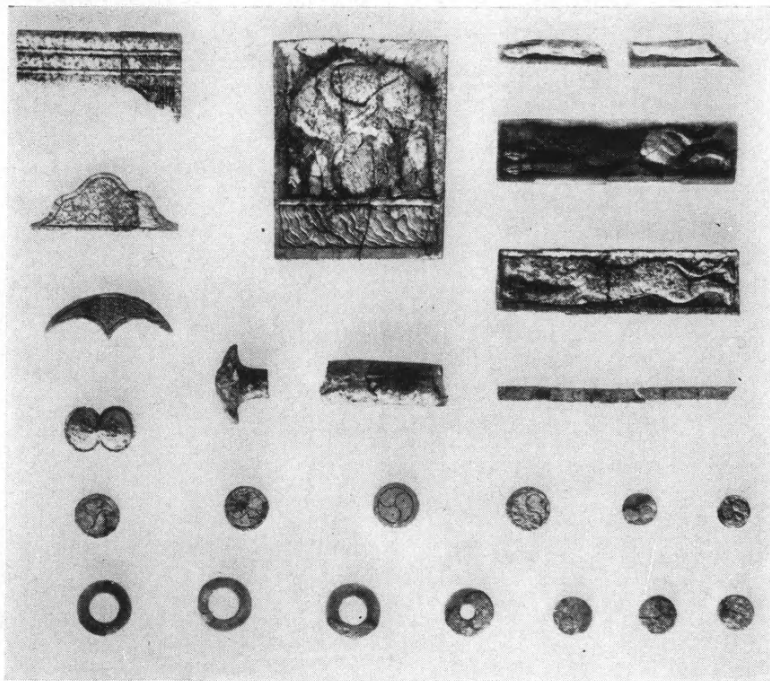
γ. Ἀποτύπωμα φακοειδοῦς σφραγιδο-
λίθου ἐξ ἀγάλτου μετὰ παραστάσεως
ταύρου καὶ τρίτωνος.

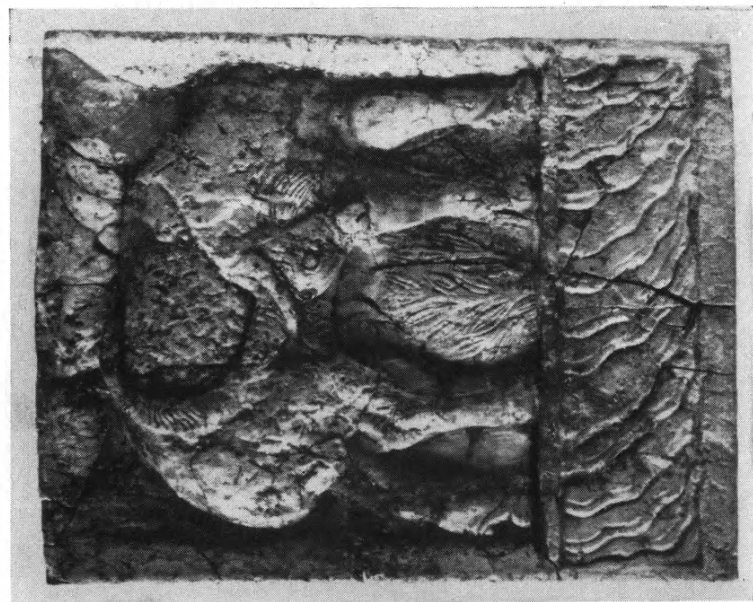
δ. Πήλινος ἀναθημα-
τικὸς πούς.

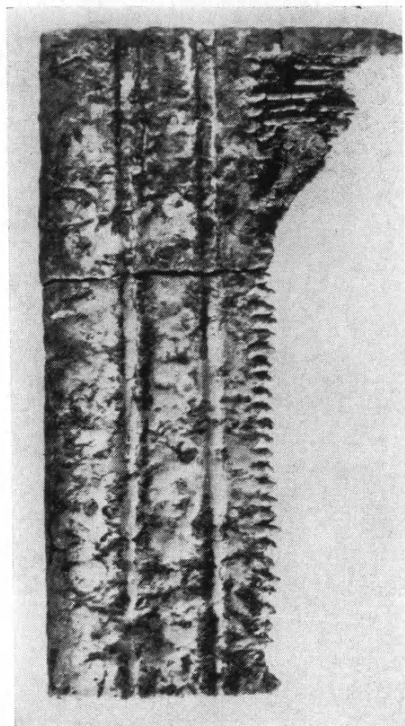
α. Κεφαλή πηλίνου ειδωλίου αιγάγρου.

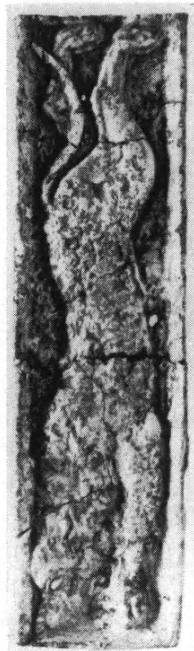
β. Ἐλεφαντοστὰ εὑρεθέντα εἰς τὸ κτήριον τὸ κείμενον νοτίως τοῦ θολωτοῦ τάφου Β.

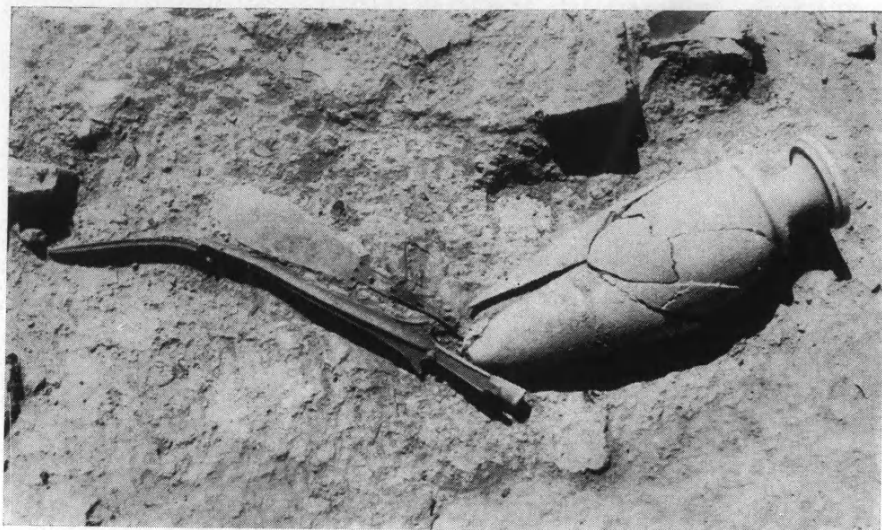
α. Ἐλεφάντινον πλακίδιον μετὰ παραστάσεως αἰγάγου.

β. Ἐλεφάντινον κτένιον.

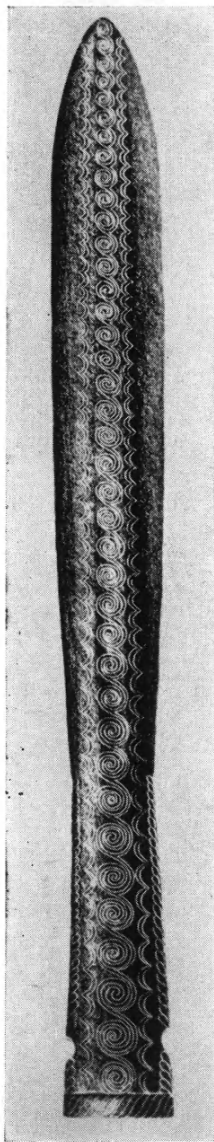
γ. Ἐλεφάντινον πλακίδιον μετὰ παραστάσεως λέοντος εἰς σχῆμα ἵπταμένου καλπασμοῦ.

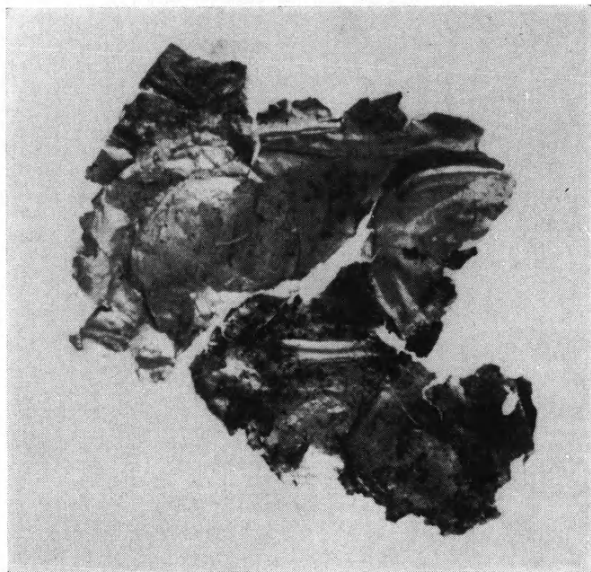
α. Χαλκᾶ ὅπλα καὶ ρυτὸν ἐξ ἀλαβάστρου κατὰ χώραν.

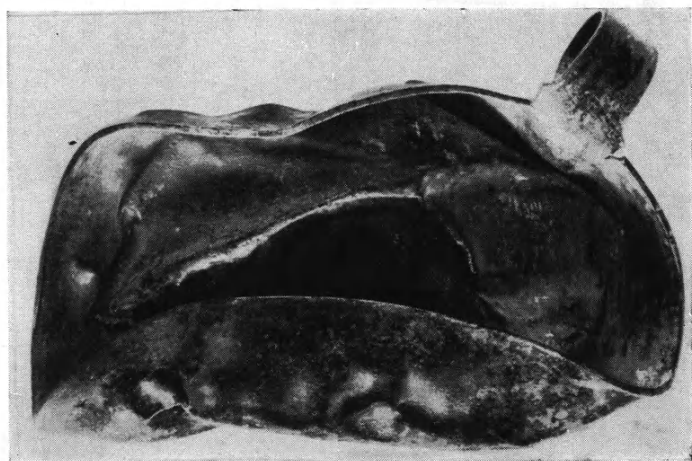
β. Κτερίσματα τῆς ταφῆς τοῦ κεντρικοῦ δωματίου.

α. Σχέδιον χαλκῆς
λόγχης.

β. Χρυσοῦν ἔλασμα μετὰ παραστάσεως
ὀκτωσχημῶν ἀσπίδων.

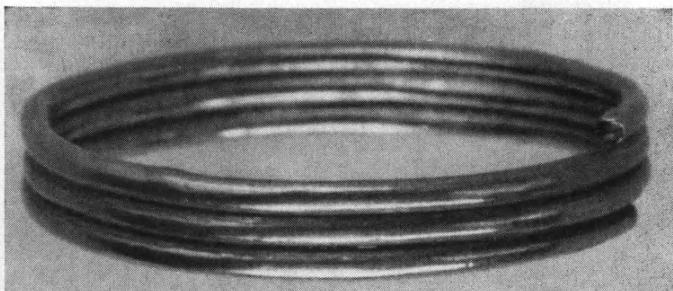
γ. Ἀργυροῦν κύπελλον.

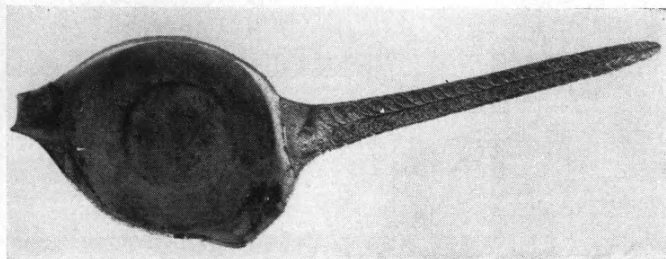
α. Είσηγμένον αἰγυπτιακὸν ἀγγεῖον ἐκ διορίτου.

β. Ρυτὸν ἐξ ἀλαβάστρου.

γ. Χρυσοῦς σφικωτήρ.

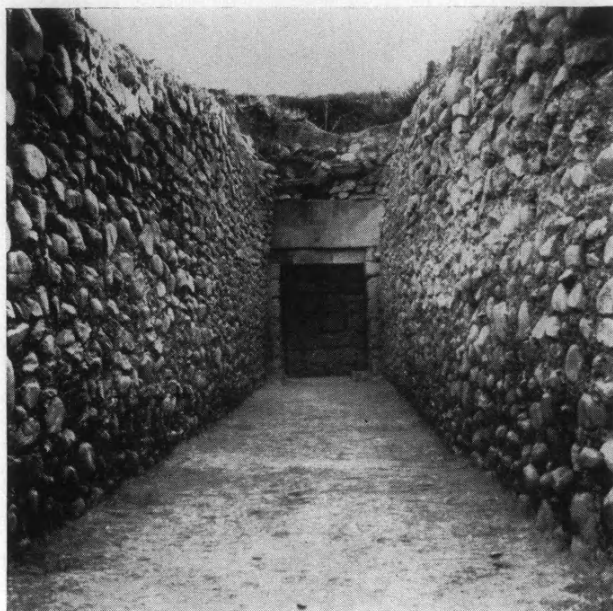
δ. Χαλκοῦς λύχνος.

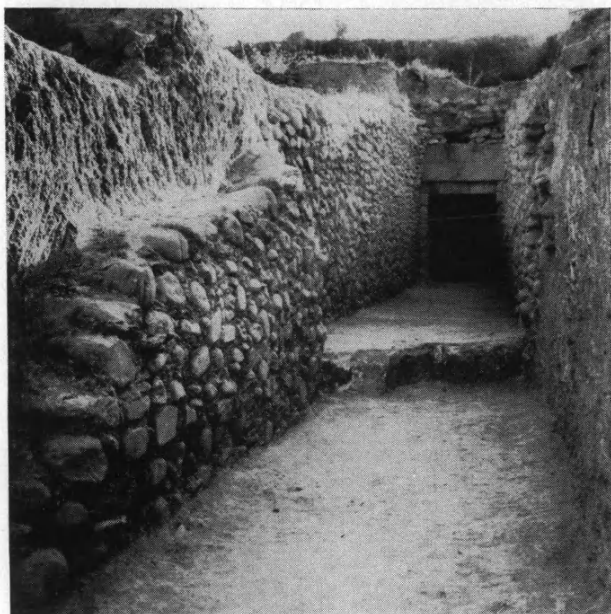
α. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου
μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς.

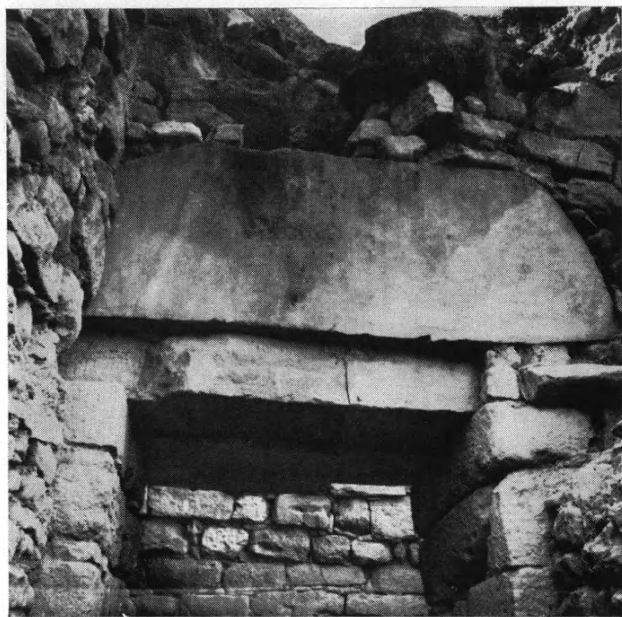
β. Τὰ λείψανα τοῦ φράγματος τῆς εἰσόδου
καὶ οἱ ὅλμοι τῆς θύρας.

α. Ὁ δρόμος καὶ ἡ εἵσοδος τοῦ τάφου μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

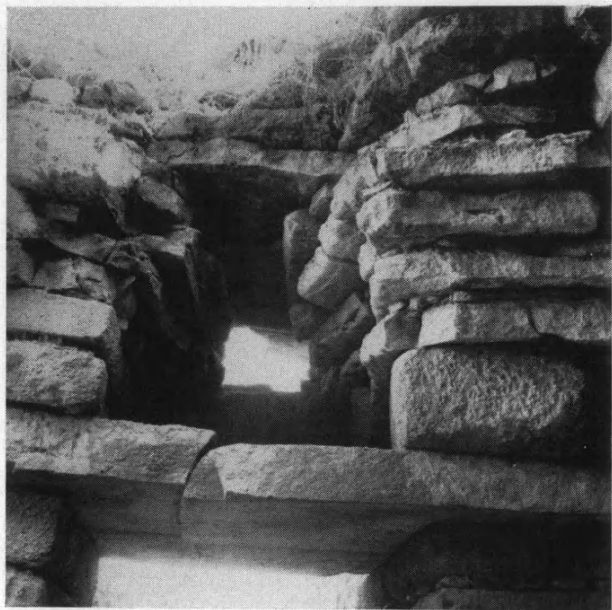
β. Ὁ τάφος μετὰ τὴν ἀνασκαφήν. Ἐμπροσθεν, ὁ πρὸ τοῦ δρόμου χώρος καὶ ὁ τοῖχος Α.

α. Τὸ ἐξωτερικὸν ἄνω μέρος τῆς εἰσόδου μετὰ τῆς καλυπτοῦσης
τὸ ἀνακουφιστικὸν τριγωννὸν πλακὸς.

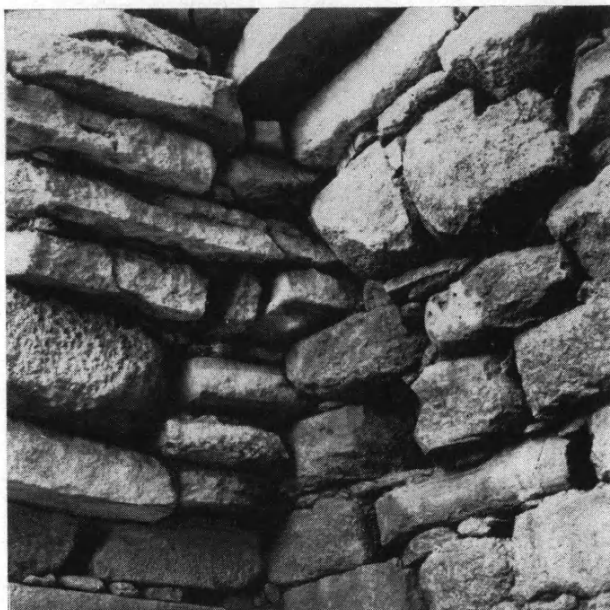
β. Τὸ ὑπέρθυρον ἐκ τῶν ἔξω.

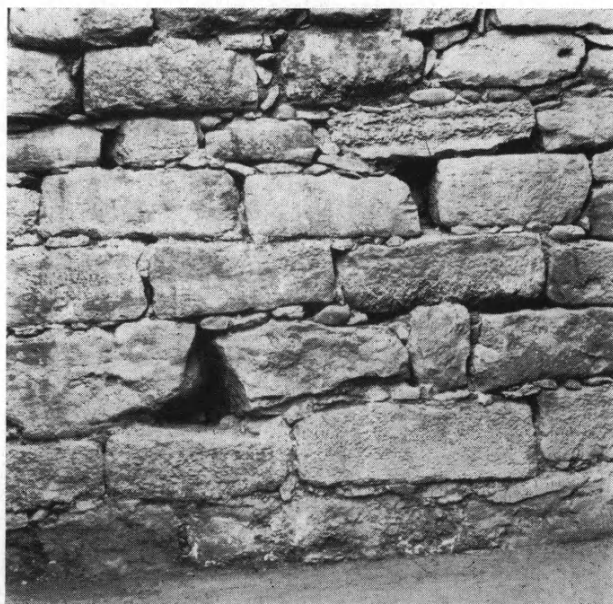
α. Τὸ ὑπέρθυρον καὶ τὸ ἀνακουφιστικὸν τρίγωνον ἐκ τῶν ἔσω.

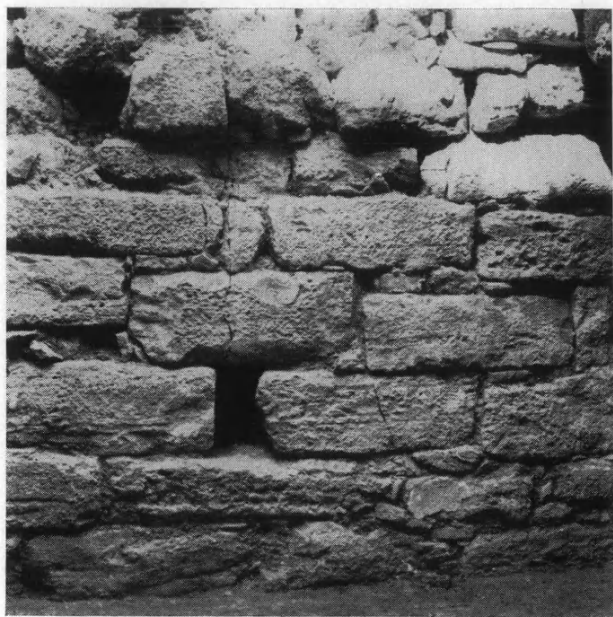
β. Ἡ ΒΑ. γωνία τῆς θόλου.

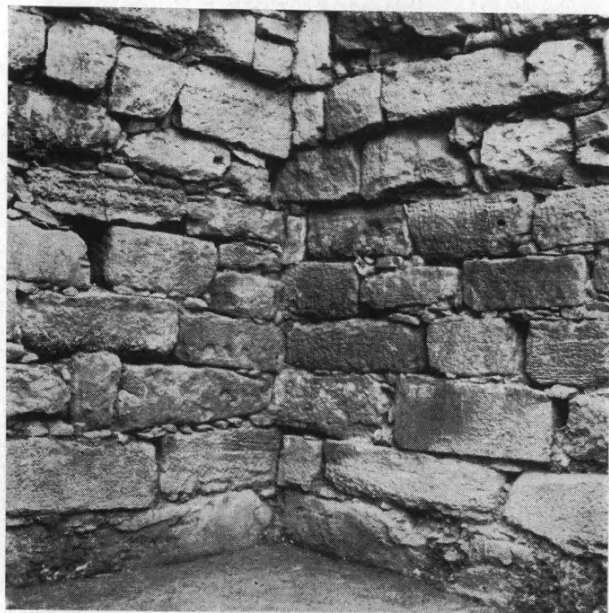
α. Ἡ ΒΑ. γωνία τῆς θόλου. Λεπτομέρεια δομῆς τῆς πυραμιδοειδοῦς ὀροφῆς.

β. Ἡ ἀνατολική πλευρὰ τῆς θόλου. Ἐπὶ τοῦ κατωτάτου δόμου διακρίνεται ἐνιαχοῦ ἢ ἐκ κονιάματος ἐπίχρισις.

α. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς θόλου. Ἐνιαχοῦ διακρίνεται
ἡ ἐκ κονιάματος ἐπίχρσις.

β. Ἡ ΝΑ. γωνία τῆς θόλου.

α. Σχέδιον τοῦ ἐκτύπου τῆς χαλκῆς σφραγίδος, μὲ παράστασιν ἀγελάδος λειχοῦσης τὸν θηλάζοντα μόσχον.
(Σχέδιον Θ. Φανουράκη)

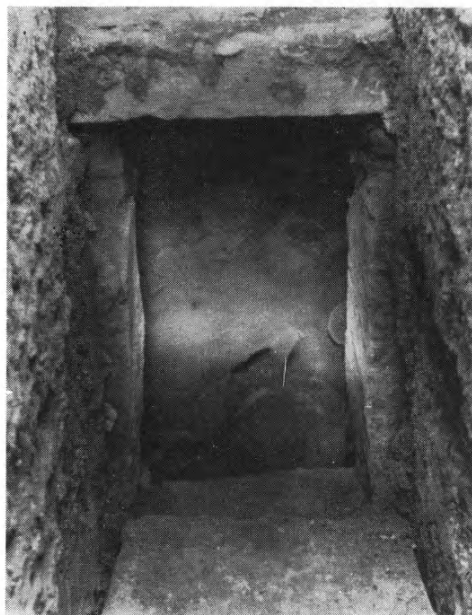
β. Σχέδιον τοῦ ἐκτύπου τῆς σφραγίδος ἐξ ἀχάτου μὲ παράστασιν ζεύγους ἐλάφων ἐν καλπασμῷ καὶ βέλους κυνηγοῦ.
(Σχέδιον Θ. Φανουράκη)

α. Ὁ θολωτὸς τάφος τῆς Γόρτυνος, ὁρώμενος ἔξωθεν καὶ ἄνωθεν, μετὰ τοῦ δρόμου.

β. Ὁ θολωτὸς τάφος τῆς Γόρτυνος ὁρώμενος ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ δρόμου.

α. Ἡ εἴσοδος τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Γόρτυνος
μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλακός.

β. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θολωτοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου τῆς Γόρτυνος
μὲ τὰς τεφροδόχους κάλπας.

α

β

α - β. Κεραμεική ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου τῆς Γόρτυνος.

α

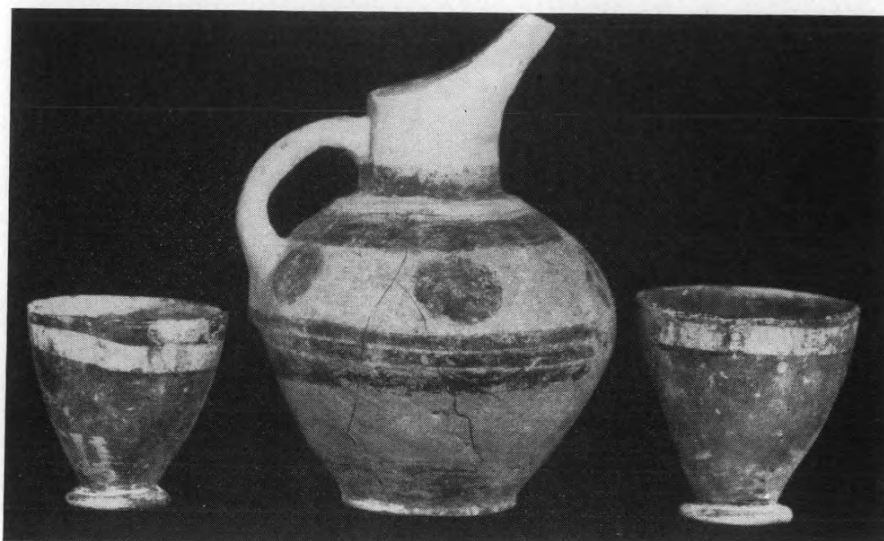

β

α - β. Κεραμεική ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου τῆς Γόρτυνος.

α. Κεραμεική ἐκ τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ τάφου τῆς Γόρτυνος.

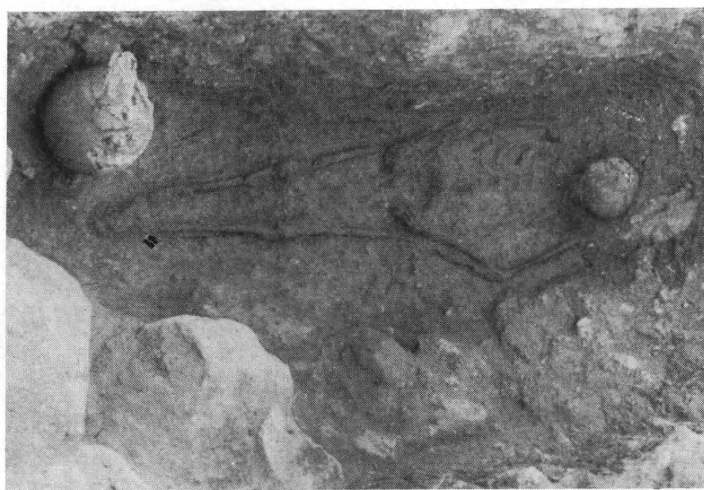
β. Πρόχους καὶ κύπελλα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀποθέτου Καβροχωρίου.

α. Παλαιοανακτορικόν ειδώλιον ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀποθέτου Καβροχωρίου.

β. Ἀγγεῖον ἐξ ἐλληνιστικοῦ τάφου παρὰ τὰ Σπήλια Ἡρακλείου.

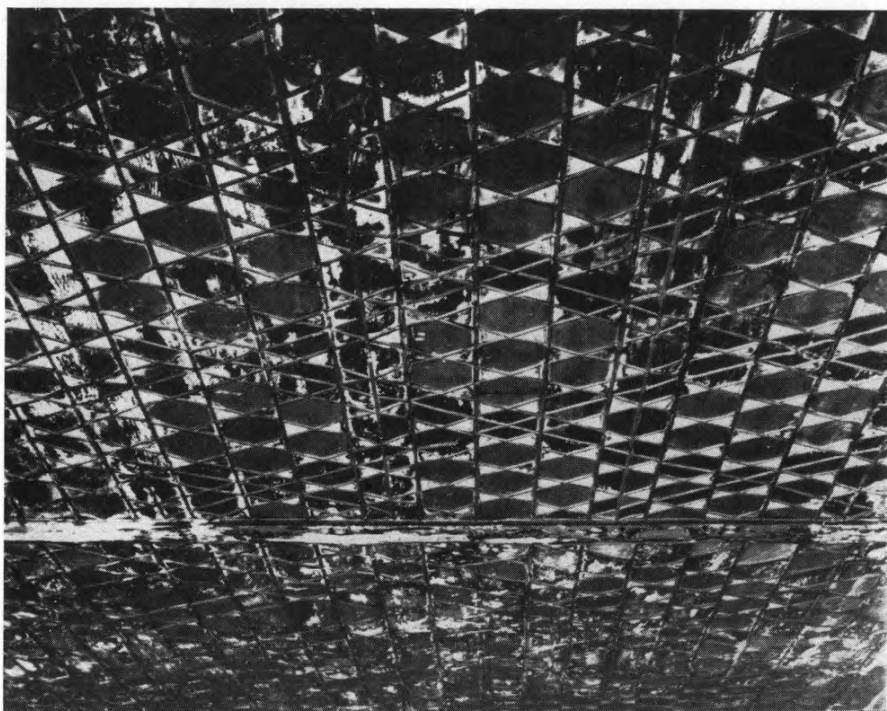
γ. Νεκρὸς ἐντὸς ἐλληνιστικοῦ τάφου παρὰ τὰ Σπήλια Ἡρακλείου.

α. Τοιχογραφία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων.

β. Τοιχογραφία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων μετὰ τὴν συντήρησιν.

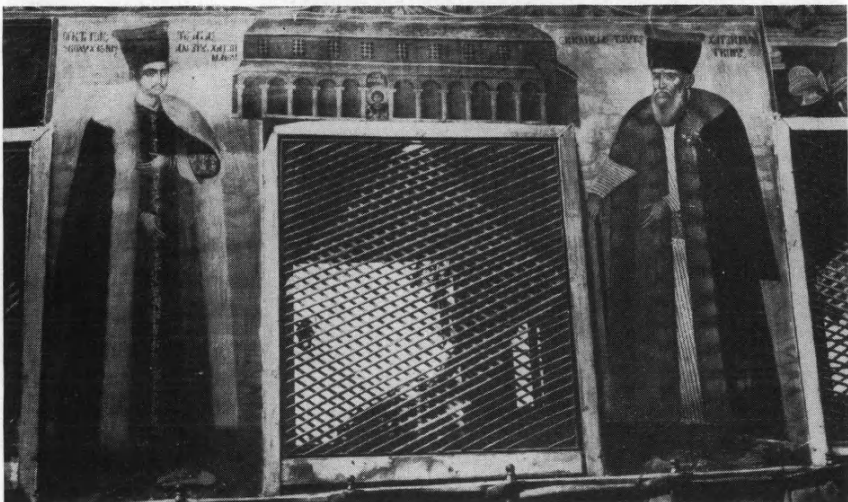
α. Ἡ πολύχρωμος ξυλίνη ὀροφή τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων.

β. Ἡ ἀποκατασταθεῖσα ὀροφή τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων.

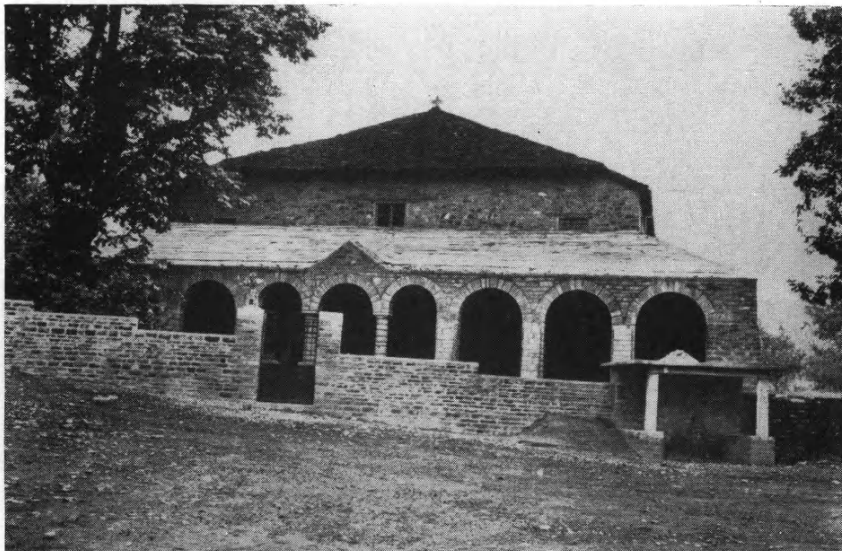
α. Ναὸς Ἁγ. Γεωργίου Νεγιάδων.
Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος.

β. Τοιχογραφία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγιάδων. Οἱ κτήτορες.

α. Ἡ Δ. στοὰ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων.

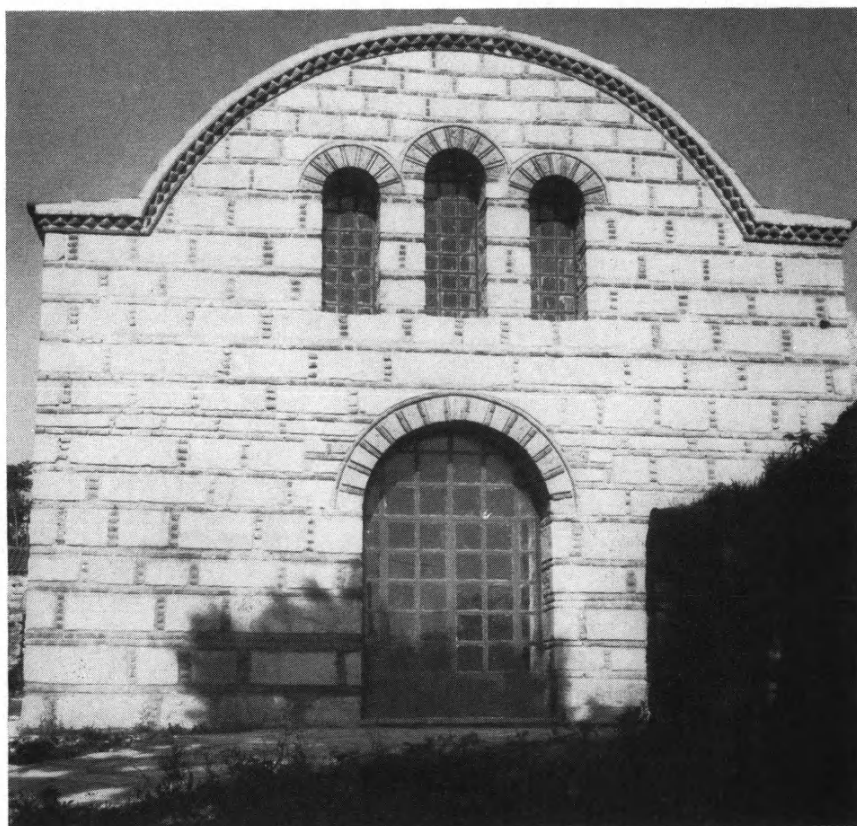
β. Ἡ Δ. στοὰ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν.

α. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων ἀπὸ ΒΔ. πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως τῆς ἐξωτερικῆς κιονοστοιχίας.

β. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Νεγάδων ἀπὸ ΒΔ. μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐξωτερικῆς δυτικῆς κιονοστοιχίας.

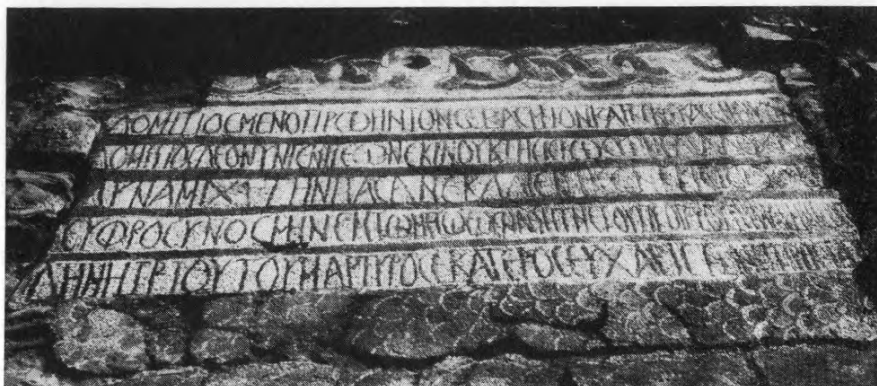
Ἡ πρόσοψις τῆς Τραπέζης τῆς Παρηγορητίσσης χρησιμοποιουμένης ἤδη
ὡς Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθῆναι.

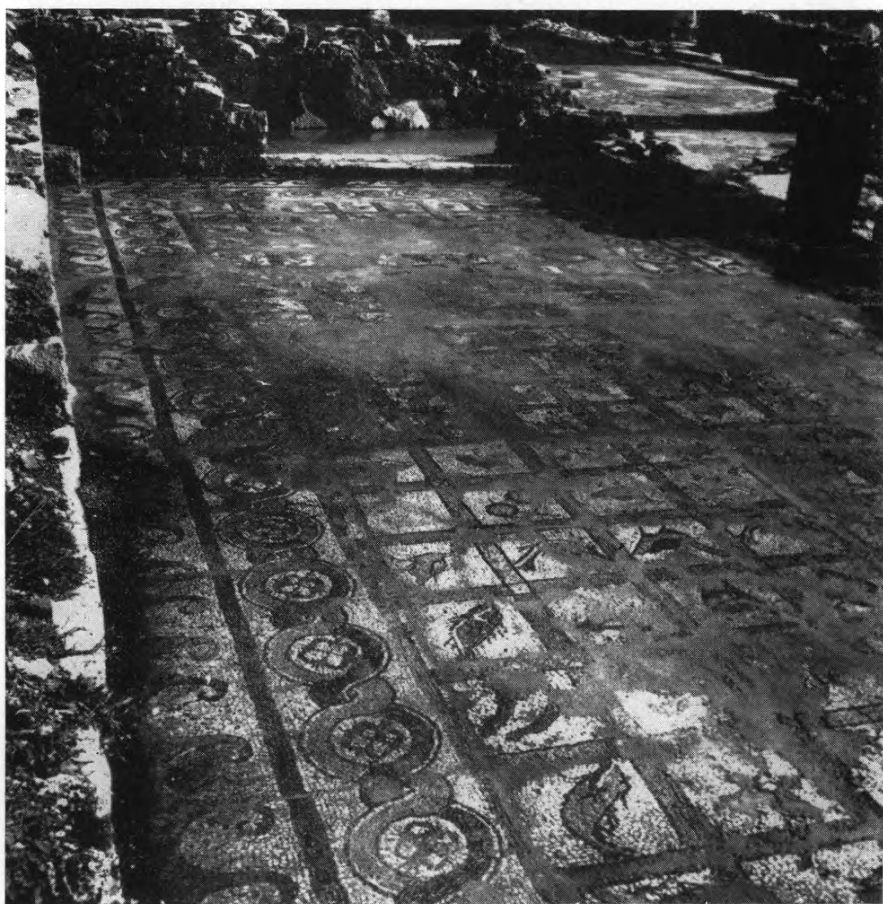
α. Τὸ στερεωθὲν ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ προθαλάμου τοῦ βαπτιστηρίου τῆς βασιλικῆς Α τῆς Νικοπόλεως (βασιλικὴ Δομητίου).

β. Τὸ νότιον κλίτος τοῦ αἵθρου τῆς βασιλικῆς τοῦ Δομητίου μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.

α. *Η παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς τοῦ Δομητίου
ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή μετὰ τὴν στερέωσιν αὐτῆς.

β. Τὸ νότιον κλίτος τοῦ αἰθρίου τῆς βασιλικῆς τοῦ Δομητίου
μετὰ τὴν στερέωσιν.

Βασιλική Α. Βόρειον τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ αἵθριου μετὰ
τὰς ἐργασίας στερεώσεως.

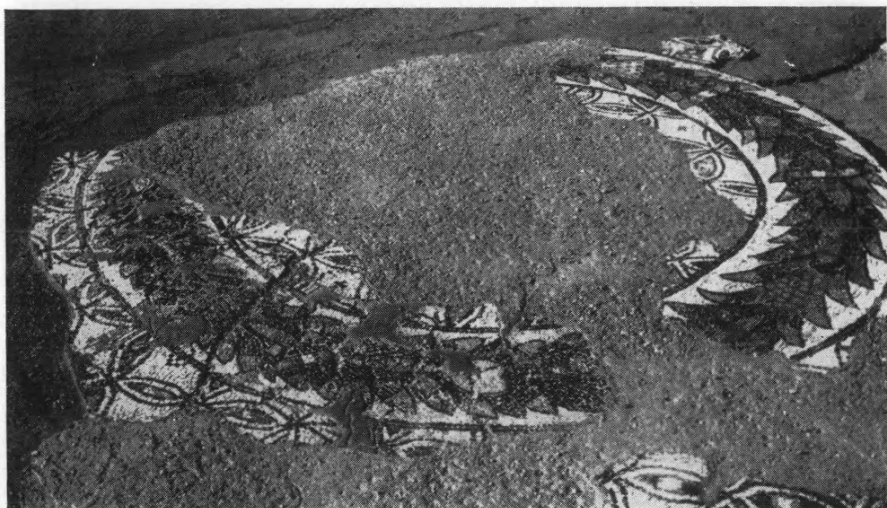
α. Βασιλική Ἀλκίσωνος. Ψηφιδωτά τοῦ νοτίου κλίτους τοῦ αἵθριου μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως αὐτῶν.

β. Βασιλική Ἀλκίσωνος. Ψηφιδωτά τοῦ νοτίου κλίτους τοῦ αἵθριου μετὰ τὴν στερέωσιν αὐτῶν.

α. Αί πρό τῆς βασιλείου πύλης τῆς βασιλικῆς Δ στερεωθεῖσαι ψηφιδωταὶ μετὰ πτηνῶν παραστάσεις τοῦ νάρθηκος.

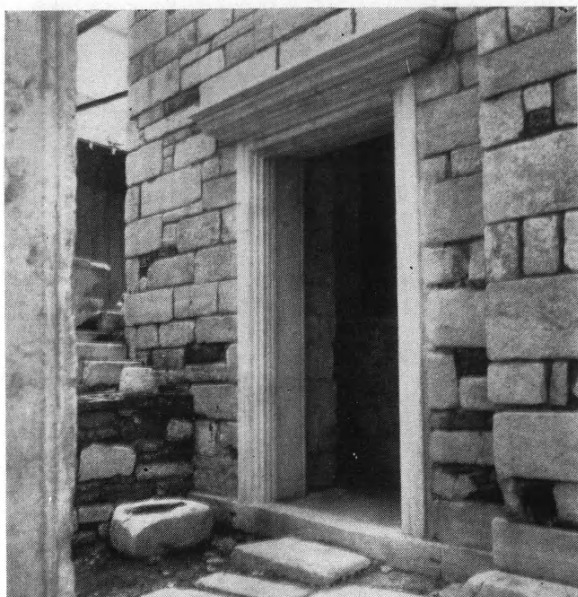
β. Ὁ στερεωθεὶς ψηφιδωτὸς ἐξ ἀνθέων στέφανος τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως.

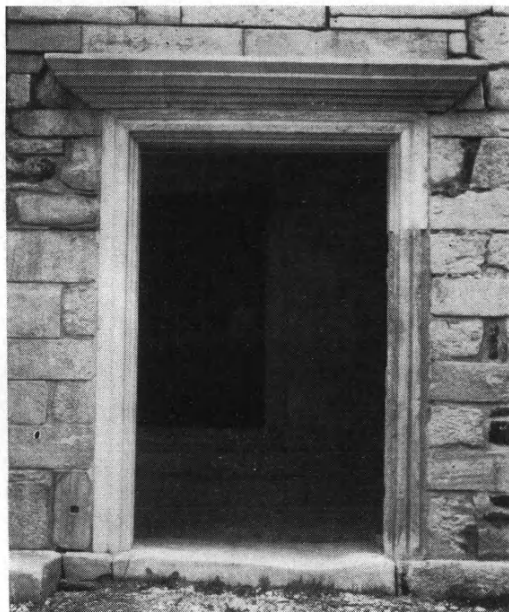
α. Ἡ στερεωθεῖσα παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Δ γεωμετρικὴ ψηφιδωτὴ διακόσμησης.

β. Ψηφιδωτὰ τοῦ διακονικοῦ τῆς βασιλικῆς Δ μετὰ τὴν στερέωσιν αὐτῶν.

α. Τὸ ἀναστηλωθὲν περίθυρον τῆς Β. Πύλης
τοῦ νάρθηκος τῆς Καταπολιανῆς Πάρου.

β. Τὸ ἀναστηλωθὲν περίθυρον τῆς Ν. Πύλης
τοῦ νάρθηκος τῆς Καταπολιανῆς Πάρου.

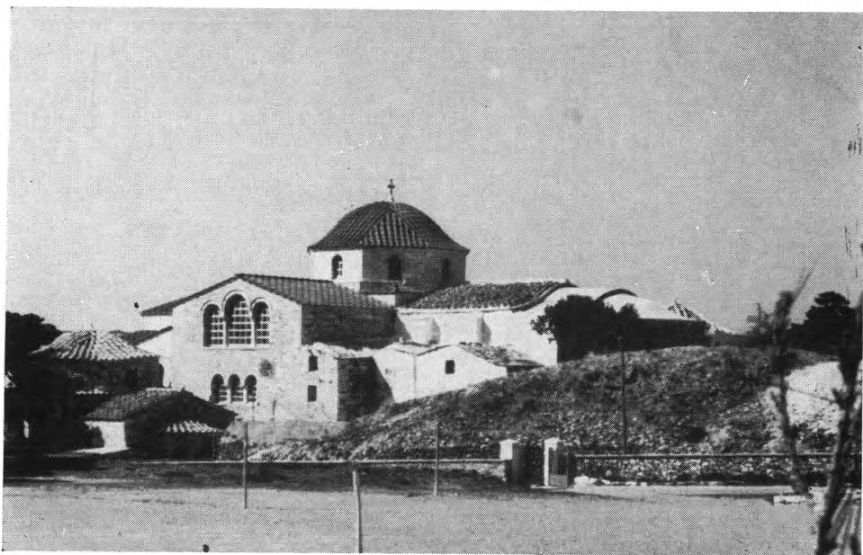
α. Ἡ ἄψις τοῦ ἱεροῦ τοῦ ναοῦ τῆς Καταπολιανῆς πρὸ τῆς κατεδαφίσεως τῶν ἀντηρίδων καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ τριλόβου παραθύρου αὐτῆς.

β. Οἱ ἀποκατασταθέντες μαρμάρινοι φεγγῖται τοῦ τριλόβου παραθύρου τοῦ ἱεροῦ τῆς Καταπολιανῆς.

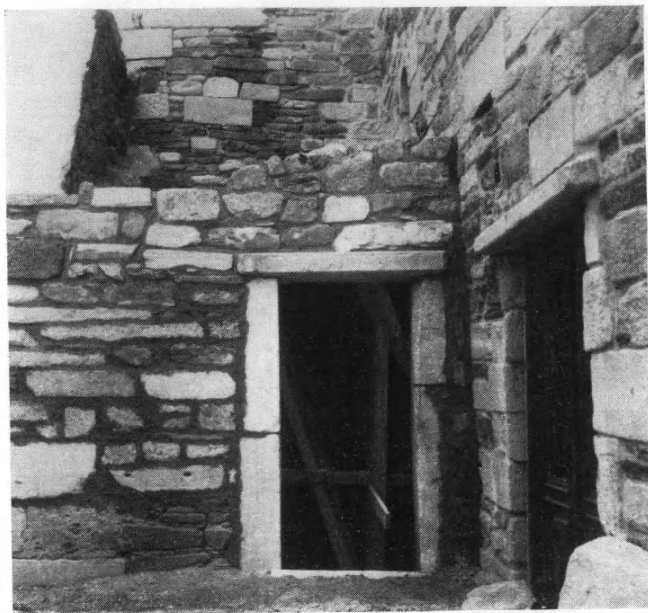
Τὸ ἀναστηλωθὲν εἰς πλάγιον τοῖχον θύρωμα τοῦ 1678,
ὃπερ ἄλλοτε εὐρίσκετο εἰς τὸν Ναὸν τῆς Καταπολιανῆς
πρὸ τῆς μέσης θύρας εἰσόδου.

α. Ὑπόψη τοῦ συγκροτήματος τῆς Καταπολιανῆς ἀπὸ Ν. πρὸ τῆς ἀπομακρύν-
σεως τοῦ ἐκ τῶν ἀπορριμμάτων τῆς ἀναστηλώσεως δημιουργηθέντος βουνοῦ,
φαινομένου εἰς τὸ ἄκρον δεξιὸν τῆς εἰκόνης.

β. Ὑπόψη τοῦ συγκροτήματος τῆς Καταπολιανῆς μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν
τοῦ βουνοῦ τῶν ἀπορριμμάτων τῆς ἀναστηλώσεως.

α. Ἡ ἀποκατασταθεῖσα πρόσοψις τοῦ παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ καθολικοῦ κειμένου μεταγενεστέρου τάφου.

β. Ὁ ἄποψις τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Καταπολιανῆς ἀπὸ ΝΑ. μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως καὶ ἀνακεραμώσεως αὐτοῦ.

α. Ὁ θολωτός τάφος Α (Φουνγι Ἀρχανῶν)
πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

β. Ὁ θολωτός τάφος Α μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.